This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

1376

Soc. 24171 d. 14
2-3

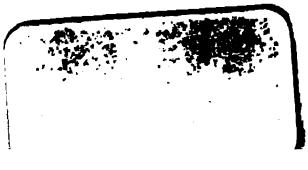

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

P.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

II.

Digitized by Google

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

MÁSODIK KÖTET.

PEST, 1857.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

Digitized by Google

VERANCSICS ANTAL

M. KIR. HELYTARTÓ, ESZTERGOMI ÉRSEK

ÖSSZES MUNKÁI.

KÖZLI

SZALAY LÁSZLÓ

M. AKAD. T.

ELSŐ KÖTET.

TÖRTÉNELMI DOLGOZATOK DEÁK NYELVEN.

PEST, 1857.
EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI KÖNYVARUSOKNÁL.

Digitized by Google

Nyomatott Emich Gusztáv könyvnyomdájában.

Digitized by Google

Száz éve leszen maholnap, hogy gróf Barkóczi Ferenc esztergomi érsek, Verancsics Antal munkáit sajtó utján közrebocsátani szándékozott. „Ad Verancii opera excudenda — irja Horányi — animum adjecit, sed praeclaros conatus inopinata mors intercepit.“ *) Hasonló szándéka volt Batthyány Ignác erdélyi püspöknek. Kovachichnál olvasom: „forte illustris Batthyányus, praesul Transsylvaniensis, incitabitur ad maturandam Verancianorum, quam pridem meditatur, editionem.“ **) Öt is, mint Barkóczit, egyéb foglalatosságai s majd a halál gátolták célzatának létesitésében, mely egyébiránt csak Verancsics gazdag levélgyűjteményének kiadására fogott volna szorítkozni, ugy hiszem, mert akkoron Verancsics történelmi dolgozatairól csak annyiban volt tudomása a magyar irodalombarátnak, mennyiben többrendbeli levelekből, melyeket a nagynevü férfiú ismerőseivel váltott, s Brutus historiájának IX-dik könyvéből látták, hogy Verancsics,

*) Memoria Hungarorum, III. 504.

**) Scriptores rerum hungaricarum minores, II. k. XXVI. l.

Digitized by Google

korának történeteit szándékozott megírni, s részben legalább meg is írta. Ha fenmaradtak-e ebbeli dolgozatai, s fenmaradásuk esetében, hol legyenek elrejtve, arról nem volt tudomásuk.

1774-ben került ki sajtó alól Velencében Fortis Albert dalmátországi utazása — Viaggio in Dalmatia del abbate Alberto Fortis. — A munka első kötete Verancsics azon kéziratainak lajstromát közli, melyek örököseinek, a Draganicsok sebenicoi levéltárában találtatnak, s melyek nagyjából Magyarország történelmére vonatkoznak. A könyv nem igen jött iróink kezébe, de Koller József figyelmét mégis magára vonta, ki már akkor a pécsi püspöki szék történetének írásával foglalkodott, melyben Verancsicsról is, mint 1553—1557. pécsi püspökről, volt szólandó. Ügyekezett tehát ezen kéziratokra szert tenni, vagy legalább tartalmukkal közelebbről megismerkedni. „Quae (e numero manuscriptorum Verancii) ad familiam comitum Draganich, Veranzio-Sibenicensium, Antonii nostri haeredum delata sunt, — így ír — ea ego indicio itinerarii dalmatici Alberti Fortis detexi, et datis ad comitem Franciscum litteris, usus item commendatione clarae memoriae cardinalis Garampii, tunc apostolici nuncii Vindobonensis, alterius nuncii Veneti, item Sibenicensis episcopi, annis 1780—1, tum et consequenti-

Digitized by Google

bus, impetrare studui.“ *) A Draganicsok, úgy látszik, nem voltak hajlandók kéziratiktól megválni; de tizenhét évvel később, 1798., midőn Sebenico, Velence bukásának s a campo-formioi békének következésében az ausztriai birodalomba olvasztatott, gróf Draganics Ferenc és fia, Kázmér, talán azért is, mert Verancsicsnak a magyar irodalom s magyar állam iránti érdemei felfrissítését most rájok nézve előnyösnek vélték, Magyarország iránti rokonszenvök tanusítására, ősük irományait Kollernek odaajándékozták. Az ajándék kézbesitésével megbízott ügynök, ha nem csalódom, lelkismeretlenül járt el tisztében; annyi bizonyos, hogy az irományok része, vétel utján gróf Széchenyi Ferenc tulajdonává lön, kitől a becses ereklyék, ismét részben, Kovachich Márton György kezébe, s majd Jankowich Miklós birtokába kerültek. **) A sebenicoi öszves küldemény, talán egy-két szám kivételével, most ismét együvé gyűlt a nemzeti muzeum kézirattárában; oly körülmény, mely Verancsics munkáinak minél teljesebb s minél gondosabb kiadását annyival is inkább elősegíti, mert

*) Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis, V. 337. l.

**) Koller, az id. h. Gróf Draganics Ferenc és Kázmér leveleik Kollerhez a nemzeti muzeum kéziratai között (1680. fol. lat.) Kovachich, Script. min. második k. XXV. és 389. l.

Digitized by Google

Mátray Gábornak, a könyv- és kézirattár tudós őrének szíves készségével találkoztunk e téren.

Jelen első kötet Verancsicsnak deák nyelven szerkesztett történeti dolgozatait foglalja magában, I—XVII. számok alatt; mindnyája a szerző eredeti kéziratiból közöltetik, melyeket itt közelebbről kell megjelelnem.

I. Tiz levélből álló füzet. Megszakad a kilencedik levélnek első lapján. Nem minuta ugyan, de nem is az ultima manus műve, mint többbrendbeli javitékból gyaníthatni. A nemzeti muzeum kéziratai között 425. fol. lat. szám alatt. A codex, melynek részét teszi, előbb Jankowich Miklósé volt; Kovachich belőle adta ki első ízben (Script. rerum hung. min. II. k. 34—39. ll.), elég gondosan, de még sem oly híven, mint mi.

II. Kezdődik cím nélkül (a zárjel közötti magyar felirás valamennyi számnál, hol ilyes előfordul, tőlünk való), megszakad a tizenkettedik levél előlapjának végén; hátsó lapján ismét az első szám elébe iktatott distichonok: ‚Si fatum vitam' sat. olvashatók, s alattok a censurai engedély: ‚Imprimatur. Josephus Beresevich, revisor librorum ad excelsum consilium regium locumtenentiale Hungaricum. Budae, 5. decembris 1799.' Kovachich t. i. sajtó alá akarta adni, de szándékával, nem tudni mi okon, felhagyott. — A nemzeti muzeum kéz-

Digitized by Google

iratai között 432. fol. lat. szám alatt. A három kötetből álló codex, melynek második kötetében foglaltatik jelen közlemény, elébb szintén Jankowich Miklósé volt.

III. A huszonkettedik levéllel (több nincs) rögtön megszakad. Tisztára írt dolgozat, helylyel-közzel javitékokkal a szerző kezétől, kinek Utisenics azon levele szolgált volt egyik forrásul, melyet már Pray (Annales, V. 271.) másolatból közlött. A nemzeti muzeum azon codexében, mely Verancsics jelen III-dik számát tartalmazza (422. fol. lat. 3-dik k.), megvan a levél eredetije, s ennek a Pray által közzétett példánynyal egybevetéséből láthatni, hogy a másolat eléggé híven készült; kimaradt mindazáltal a megszólitás: „Reverende domine et amice honorande, salutem et mei plurimam commendationem;“ aztán, elvonatkozva az értelmet nem zavaró apróbb hibáktól, ‚Zyna‘ vagy ‚Szina‘ helyett Lyna áll, ‚Kewles‘ vagy ‚Köles‘ helyett Kövles, ‚curialum‘ (curialium) helyett curarum, s végre, ‚ex vetere et nobili prosapia Marthynyseuitiorum‘ helyett: ex vetere et nobili prosapia Venetorum, mely utóbbi hibás olvasás mindnyájunk tévedését eredményezte, kik Utisenics anyját egy szájjal velenceinek hirdettük.

IV. Négy levél, a negyediknek hátsó lapja üres. Tisztára irott töredék. 2380. fol. lat. 3-dik k. a nemzeti muzeum kéziratai között.

Digitized by Google

Előbb Koller József codexe. Kovachich már kiadta (Script. min. II. 177—179.), irván fölébe címül: Antonii Verancii fragmentum, s hibából az 1553-dik évet.

V. Tizenkét levélből álló füzet. Az első levél üres, de Verancsics unoka-öcscse, Faustus, kivülről ráirta a belülről előforduló s általunk is a dolgozat fölébe iktatott címnek nagyobb részét: ‚De rebus ungaricis anni 1536 Michael Verancius;' hozzávetvén a ‚fragmentum' szót. A cikkely berekesztetik a tizenkettedik levél innenső lapján. A tulsó lapon ismét Faustus kezével: „Historia de rebus ungaricis anni 1536. per Michaelem Verancium." Mint a censori ‚imprimatur' mutatja, Kovachich szintén sajtó alá akarta adni. 422. fol. lat. II-dik k. a nemzeti muzeum irományai között. Jelen dolgozatot, noha nem Verancsics Antalnak, hanem testvér öcscsének, Mihálynak műve, mégis ideiktattuk, azért, mert anyagot nyújtott a következő számnak, s mert maga Antal is analectái közé sorozta.

VI. A nemzeti muzeum kéziratai között 422. fol. lat. szám alatt, az egész első kötet. Részét Kovachich már kiadta, de nem az általunk iménti jelzett eredetiből, — noha később ez is kezébe sőt birtokába került — hanem XVII-dik századbeli hézagos másolatból, melynek töredékei szintén a nemzeti muzeum

Digitized by Google

kéziratai között 360. quarto lat. szám alatt őriztetnek. — Jelen dolgozat eredetileg két műre oszlott. Az egyik, mely a kötetben hátul áll, de mely elébe Kovachich címül írta: „De expeditione Solimani . . . libri I. fragmentum," iratásakor 24 levélre terjedett, jelenleg már csak 23-at foglal magában, az első t. i. leszakadván, elveszett, ama másolat vételekor azonban megvolt még, s Kovachich ez okon közölhette a prooemiumot: „Solimani Turcarum caesaris expeditionem in Moldaviam narraturus — nequicquam, tentata," melyet mi is megtartottunk (50, 51. ll.). Ezután következik már az eredetiből: „Hinc enim et Ferdinandus" egész e szavakig: „feliciorem exitùm fuisset consequuta" (51—68. ll.), melyekkel jelen mű az utolsó lap közepén nem csak megszakad, de végződik is valósággal.

„Verum ut exponam rem omnem" — így kezdődik a másik mű, melynek a szerző által kitörlött előszava helyébe léptettetett bevezetésül — első ízben, úgy hiszem, ama másoló által — az imént körülírt huszonhárom levél, talán nem épen helyesen, főleg ha a prooemiumot az ilyesekben túlmerész másoló Verancsicsnak valamely röpivéből vette volna kiegészitésül; mink azonban, rokon lévén a tárgy, a chronologiai filiatio ellen pedig nem lehetvén kifogás, egyelőre nem akartuk azt felbon-

Digitized by Google

tani, mit mások összeforrasztottak. — A szóban forgó másik mű eredetileg 70 levélből állott, de most az első, a tizenötödik, tizenhatodik és tizenhetedik levelek épen nem, a második és hetedik pedig már csak részben léteznek. E szavakon kezdve: „nuncupantur petitione assidua“ egész ezekig „aut quibus latebris“ (69—93. ll.); s ezektől fogva: „de reliqúis quoque malis“ a zármondatig: „victorias Christiani collocaverant“ (116—119. ll.), jelen dolgozat most első ízben lát világot. Verancsics valamennyi munkái között belsőleg, külsőleg ez a legbevégzettebb, az egyetlenegy, mely magában véve külön egészet képez.

VII. A nemzeti muzeum kéziratai között 2380. fol. lat. szám alatt. Egyik része (110—234. ll. e szavakig: „Valente imperatore rerum potiente“) tisztára írva a codex első kötetében, öszvesen tizennyolc levél; másik része — tizenkilenc levél — helylyel-közzel alig olvasható minuta a codex harmadik kötetében. Ezen második részre vonatkozik Faustus megjegyzése: „Farrago indigesta,“ melyet Kovachich (Script. min. II. 82.) helytelenül Antalnak tulajdonít, s melyet hibásan az öszves dolgozat elébe írt.

VIII. A harmadik levél első lapján megszakadó töredék, — levéltöredék, ha nem csalódom. Eddig nem volt kiadva. 422. fol. lat. II-dik k. a nemzeti muzeum kéziratai között.

Digitized by Google

IX. Ugyanott. Tíz levél. A tizediknek előlapján megszakad a Kovachich által szintén sajtó alá szánt (mutatja a censori imprimatur), de eddiglen kiadatlanúl maradt episód.

X. Ugyanott a III-dik kötetben 8 levél, az utolsónak csak egyik lapja s ez is csak részben beírva. Mint címe is mutatja, nem Verancsics műve, hanem hozzá Izabella valamely lengyel hivétől intézett jelentés, s ennek is másolata, nem eredete. Helyén láttuk ideiktatni, mert Verancsics, analectái közé sorozta, s mert tartalmán alapúl részben a következő szám.

XI. Első fele, öszvesen 27 levél, e szavakig: „si reliquam Hungariae salutem charam" (178—200. ll.), szintén a 422. fol. lat. szám alatti codexben találtatik, még pedig ennek harmadik kötetében, melyből most adatik ki első ízben; második fele, öszvesen 33 levél s fél lap, e szavakon kezdve: „habeant, filius ejus" a dolgozat végéig (200—226. ll.) 2380. fol. lat. szám alatt, III. k., honnan már Kovachich (Script. min. II., 114—141. ll.) közrebocsátotta. A Verbőczi halálát körülményesen tárgyazó rész pótlólag iratott meg szerző által, mi az általunk a 193-dik lapon zárjel közé fogott sorok felesleges voltát eredményezte. Egyéb apró következetlenségeket is az ultima manus hiányának kell tulajdonítani. A kitörlött helyek közől egyet ideírok, mert historiai

Digitized by Google

értékkel bír: „Petrus Owcziarevius, gente rasciana oriundus, qui in juvenili aetate a Turcis captus, apud eosdem longa usus militia, postea Christianis restitutus, apud nos etiam non ultimus inter fortes et militares viros habitus, tunc vero (1541.) temporis praefectus classis, omneque in consilium communitatis, rerumque gerendarum adhibitus.“ Ezen Owcziarewics Péter = Markos Péter (Verancs. is annak írja magyar krónikájában), ki Zápolya fiát, János Zsigmondot, a keresztvíz fölébe tartotta

XII. A nemzeti muzeum kéziratai között, 422. fol. lat. szám alatt, a II-dik kötetben. 20 levél. Vége hiányzik. Eddig nem volt közzé téve, noha Kovachich ennek számára is megszerezte a censori engedélyt. — Ehhez tartozik.

XIII. 425. fol. lat. szám alatt, 7 levél, a végsőnek hátsó lapja üresen maradt. Szerző minutája; inkább papirosra vetve, mint fogalmazva, némely helytt épen olvashatlan; sajtó alá mi adtuk első ízben.

XIV. 425. fol. lat. szám alatt a nemzeti muzeum kéziratai között. 17 leveles füzet, a véglevél üres. Megjelent már egy ízben Kovachichnál, Script. min. II. 141—156. ll.

XV. A nemzeti muzeum kéziratai között, a 2380. fol.lat. szám alatti codexnek harmadik kötetében. 22 levél; az utolsónak hátsó lapján a végsort e szó: ‚Nec‘ rekesztvén be, nem

Digitized by Google

teljes volta innen is kiviláglik. Minuta, de gondos kézzel szerkesztett minuta. Megjelent már Kovachichnál, Script. min. II. k. 157—176. ll.

XVI. Egyik fele 2380. fol. lat. szám alatt, III-dik k. öszvesen 33 levél (eleje hiányzik), terjed e szavakig: „praestanti magnitudine" (nálunk 288—3. ll.), másik fele a 422. fol. lat. szám alatti codex II-dik kötetében, 22 levél; hézag nélküli folytatása az előbbeninek. Megszakad rögtön a huszonkettedik levél hátsó lapja legalsóbb sorának e szavaival: „Et mox civitas Hadrianopolis . . . ." mi már magában véve is arra mutat, hogy a napló befejezetlen maradt. Első ízben, mint Fortis dalmátországi utazásának toldaléka jelent meg nyomtatásban ily címmel: „Iter Buda Hadrianopolim anno 1553 exaratum ab Antonio Verancio tunc Quinqueecclesiensi, mox Agriensi episcopo, ac demum archiepiscopo Strigoniensi, regio in Hungaria locumtenenti. magno regni cancellario, atque S. R. E. cardinali electo, nunc primum e Veranciano chartophylacio in lucem editum. Excudebat Venetiis Aloysius Milocco, anno 1774 mense aprili." 47 lap negyedrétben. Kovachich is sajtó alá akarta adni, mint ki a szükséges imprimaturról is gondoskodott; kezdete s a pécsi püspöki megyére vonatkozó része Koller historia episcopatus Quinqueecclesiensis című munkájának V-dik kötetében is

Digitized by Google

látott világot, s ámbár az eredeti kézirat Koller birtokában volt, nem épen hibák nélkül. Magában értetik, hogy ezt nem vádképen akartam itt felemlíteni, hanem némi mentségemre, tudván, hogy jelen kiadás sem mondathatik tökéletesnek.

XVII. 2380 fol. lat. III-dik k. a nemzeti muzeum kéziratai között. Két levél. Első fogalmazás. Több helytt alig olvasható minuta. Az egyébre, nem a magyar történelemre vonatkozó jegyzeteket átírni itt nem volt helye. Megannyi eddiglen kiadatlan volt.

E szám berekeszti azon dolgozatokat, melyek Verancsicsnak deák nyelven szerkesztett historiai műveiből, a geographiaiakat is ide tudva, reánk maradtak, s melyeket az általa választott: ‚De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni' cím alá véltem sorozhatni, noha egynémelyike, az utazási napló például, s a közte és testvére közötti párbeszéd, talán nem oly célzattal készültek, hogy ama munkának kiegészítő részeit tegyék. Az irodalombarát figyelmeztetésem nélkül is fogta volna észrevenni, hogy jelen kötetnek tetemes része első ízben most lát világot; s én jó lélekkel ismételhetem, hogy a kötetnek másik része, a Fortis, Koller és Kovachich által már közzé tett dolgozatok, jelen kiadásukban hüségesebben közölvék.

Digitized by Google

Egyik fő törekvése a kiadónak igen természetesen az érintett hűség volt, noha erre nézve is tanácsosnak látta, ovakodni a tulzástól, mely a szerzőnek arcképét, nem hogy a felszólalásig visszatükrözné, mint egynémelyek hiszik, bizony csak elferdíti. Innen van, hogy az irásbeli hibát, hol és mennyiben kétség sem lehetett, hogy merőben tollhiba, egyszerüen helyreigazítottam; de kijavítására nem véltem magamat feljogosítva mindannyiszor, valahányszor a hiba nem a kéz, hanem az iró tévedéséből származott; sőt azon esetben sem tulajdonítottam arra jogot magamnak, midőn látni való volt, hogy a hibának elkövetése csak a szerző sietésében vagy hanyagságában rejlik, hogy ő azt kétségkivül kijavította volna, ha ráér munkáját gondosabban átnézni. Ilyes javítás talán nem annyira az illető munka, de minden bizonynyal az iró physiognomiájának egyes vonalait megmásítaná, oly baj, mely a munka értelmének netalán általa parányi mértékben eszközölt könnyebb felfogásával nem állana arányban. A 36-dik lapon, például, meghagytam az ‚altero'-t ‚alteri' helyett, mert gyakran történik, hogy Verancsics, úgy látszik, olasz nyelvbeli reminiscentiából uno-t, altero-t ír, uni, alteri helyett, noha más alkalmakkal tanuságot teszen, hogy ezen szavak helyes hajlítása ismeretes volt előtte. Hajlama a hosszasabb periodusok

Digitized by Google

iránt egy részről, a sietség s a tűz, melylyel dolgozni szokott, más részről, szófüzésének gyakran hibás voltát eredményezték. Ilyes esetekben sem lett volna helyén a javító kéz túlbuzgósága.

Szerző orthographiáját is ovakodtam jellemétől megfosztani; ez okon nem írtam abundare-t, arena-t habundare, harena helyébe sat., s vigyáztam arra is, hogy az ő dolgozataiban mindig Hungarus, Hungaria álljon, valamint testvére, Mihály, munkájában e szavaknak aspiratio nélküli irását bántatlanúl hagytam. De egyéb tekintetekben a szavak irásmódját azon rendszerhez idomítottam, melyet a deák nyelv jelen magyarországi orthographiájának mondhatni. Ez oknál fogva nem csak diphthongusokat használtam ott, hol Verancsics, ki egyébiránt ritkán él e-vel ae vagy oe helyett, azokat elmulasztotta; hanem a v-t ‚u' helyett, p. o. vnus, az i-t ‚j' helyett p. o. iam, huius, sohasem alkalmaztam, még pedig azért nem, mert Verancsics orthographiája különben is eljárásom felé gravitál, s mert Magyarországra vonatkozó deák dolgozatokhoz legillőbbnek tartom azon orthographiát, mely hazánkban történetszerüleg megalakult. Ilyesekben sohase követném az Ernestiket, a Heynéket, kikről én különben sem hiszem, hogy apáinknál — a tudósbakat értem — rómaiabbul írtak volna

Digitized by Google

deák nyelven; hogy értelmesebben nem irtak, annyi bizonyos.

Más eljárást követtem a Verancsicsok történetére vonatkozó toldalék körül, még pedig azért, mert az kirekesztőleg oklevelekből áll. Itt nem csak az orthographiát, de még az interpunctiót is, — melytől amott eltérnem tökéletesen rendén volt — sőt még a versaliákat is megtartottam, noha az utóbbit tennem, talán felesleges vala, mert főleg a nyomtatási ívek javítása közben jóformán meggyőződtem arról, mit Lanz Károly Correspondenz des Kaisers Karl V. címü munkájának előszavában mond: miszerint a versaliák — elvonatkozva attól, hogy egynémelyek nem is versaliák szorosabb értelemben véve, miután a szó közepén is fordulnak elő, — a középkori igen gyarló interpunctiónak, úgy annak pótlására alkalmaztattak, mit mi p. o. kövér, vagy gyérített, vagy cursív betük által ügyekszünk elérni; nagy betükül nem. Gévay példájából is láthatni, hogy ilyesekben a teljes hűség épen lehetetlen; s félő, hogy ebbeli törekvésünk által azt fogjuk elérni, mit elérnünk nem állhatott szándékunkban: félszegséget és félreértést. Vagy készítsük tökéletes hasonmását az oklevélnek, még a sorok számára, hosszára, a szavak rövidítésére, a betük formájára nézve sat. is, vagy ne mondjunk le mintegy értelmiségünkről az okmány közlése-

Digitized by Google

kor, ha nem akarunk iránta tévfogalmat oltani az olvasóba. Eszembe jőnek azon mérges levelek, melyeket Katona és Koller egymással váltottak, midőn ez amazt vádolta, hogy az oklevelek kinyomatása körül nem jár el oly lelkismeretesen, mint kellene. Pedig nézzük meg közelebbről külön mindeniknek eljárását, s tapasztalni fogjuk, hogy Koller ugyanazon rendszert követte az okmányok kiadása körül, melyet Katona; s követte azért, mert eszélyesen nem lehetett mást követnie. Fejér Codex Diplomaticusának gyarlósága nem abban áll, hogy az eredetiek interpunctióját s egyéb ilynemü sajátságait meg nem tartotta, mit különben is lehetetlen lett volna megtartania; hanem áll abban, hogy a józan, a magasabb hűségről feledkezett meg könnyelmüen. — Az életbölcseség első szabálya: nem áldozni fel a valóságot az árnyéknak.

Verancsics életéről (született 1504. május 29-én, meghalt 1573. junius 15-én) külön kötet fog szólani, mely irodalmi érdemeit, műveinek mikor s mint keletkezését is sat. közelebbről tárgyalandja. S most nem akarom még húzamosabban künn marasztani az olvasókat. Intrate, nam et heic Dii sunt. Pest, october 29-én 1857.

Sz. L.

Digitized by Google

DE REBUS
GESTIS HUNGARORUM

AB INCLINATIONE REGNI

ANTONIUS WRANCIUS.

Si fatum vitam, si sors dabit otia vitae,
Addetur scriptis ultima lima meis.
Sin minus addetur: quisquis mihi proximus haeres
Fies, arbitrio stentque cadantque tuo.

Digitized by Google

Digitized by Google

De rebus Hungarorum ab inclinatione regni historia.

I.

(Bevezetés.)

(1490.)

Inclinatio regni Hungariae dubio procul ab excessu divi Matthiae Corvini, regis longe praestantissimi sumpsit exordium. Mox enim illo rebus humanis exempto, optimates perinde ac hoste quodam profligato et finibus exacto, quique recuperata domi privata libertate, quae prorsus singulorum in generosum principem erat translata, omnes studiorum conatus eo intenderant, ut providerent, ne imposterum tanta ullius regis dominatione subigerentur. Quemadmodum itaque in magnis rerum vel imperiorum mutationibus magni plerumque et turbulenti motus non sine oppressione atque exitio multorum exoriuntur, promiscue imprimis a quibusque potentioribus et majore audacia pollentibus publicae parendi more majorum consuetudini renunciatum. Spreta deinde legum reverentia, militaris etiam disciplina intermissa. Civilis post haec ex his veluti jactis perdendi regni fundamentis societas atque concordia temerata. Postremo suscitatae factiones ex multorum discordantibus imperiis, visque ad eas fovendas necessaria

Digitized by Google

esse caepta, et arma in mutuum sanguinem induta. Sic inter spem privatae libertatis supervacaneam, et horrendam licentiae libidinem omnia eorum incerta facta, et ad perniciem publicam magis, quam ad aliquem meliorem statum prona. Regem quidem non qualem debuere, consequuti sunt, sed qualem voluere, opportune huc et Beatricis reginae accedente studio conjugali, quo in hunc ipsum regem, qui jam pridem Bohemorum regnum obtinebat, consenserat, nihilque minus, quam regem habuere, integerrimum alioqui, et contentissimum principem. Quippe reddito illi nomine tantum atque honore regio, otiique etiam tradita copia, quantam maximam natura ejus atque institutio aliena prorsus a negotiis, desiderabat, omnem totius dominatus potestatem ipsi nobilitatis principes in se traxere. In hunc itaque modum, tanquam jam securi de firmitudine hujusce status, quem diuturnum, felicissimumque fore judicabant, quod exoptatissimus venerat, caeloque illis demissus esse videbatur: in otium, in luxum, in voluptates summi, caeterique omnes ordines prolapsi sunt, ac postremo ex his seminibus, quod imprimis erat universae genti evitandum, in leges quoque religionis pertinacia studiorum suorum peccavere. Neglecto enim juramento, quod patres, tota nobilitate assentiente, de recipiendo in regem Joanne, filio Matthiae, ubi pater decessisset, summa et publica in celebritate comitiorum praestiterant, rejecto infelici optimae alioqui indolis juvene, principem sibi sedatum, facilem, et maxime externum, morumque, et linguae, et jurium suorum ignarum quaesivere, quo facilius multis nominibus abusi regis imbecillitate, jugum disciplinae ab optimis et gentiliciis regibus, potissimum vero recens a Matthia ipso

Digitized by Google

magna cum gloria atque splendore institutae, excuterent, et sua quique in ditione, uti collibuisset, privatae libertati ac magnitudini per licentiam studere possent. Porro quamquam Matthias uxorem nobilissimam ex Aragonum gente, nomine Beatricem, regis Neapolitanorum Ferdinandi filiam tum forma, tum aetate florentem habuisset, nullos tamen illi liberos procreavit, sempiterna, ut ajunt, sterilitate infelix. Forte antea filium ex temporario thoro, matre non ignobili, hunc ipsum scilicet Joannem susceperat, de quo jam memoravimus. Qui quidem omni ex parte regia indole praeditus, patri et ingenio, et virtute non dissimilis fore videbatur. Qua spe atque imagine adductus pater, susceptaque ingenti expectatione ac spe de Joanne, quod vestigia sua praeclare esset imitaturus, quum jam primas aetates mira morum moderatione et commendatione omnium exegisset, placuit reparando generi, vel necessitate postulante, quod alium haeredem non habuerat, legitimum facere, et in successorem sibi cooptare, desperata prorsus ex Beatrice prole. Tentatum itaque hoc apud proceres, et ex sententia impetratum, moxque in publicis comitiis universi tum proceres, tum reliqui omnes nobilium coetus coronaturos se, et in principem suum habituros Joannem Corvinum, patre mortuo, jurejurando obstrinxere, idque non semel, ut accepi, quemadmodum suo loco latius prosequemur. Diffidebat enim Matthias nationis suae consuetis ingeniis, et majorum instituta formidabat, quae potissimum jubebant, principes suos legitima fieri genitura, et claritudine natalium minime nova, quorum alterum palam Joanni adversabatur, nothum enim esse constabat, alterum adduci iam in controversiam minime poterat, nimirum

Digitized by Google

cujus et avus, et pater gloria, magnitudineque rerum bellicarum, atque animi praestantia, multos hic priores reges superarat, ille aequaverat. Verum erat Joannes, cum pater obiit, annorum circiter XX. Juvenis sane homo, et ingenio pollens, ac ducali dignitate insignitus. Et tametsi altero pede subclaudicaret, regali tamen non minus facie, reliquoque statu corporis, quam animi magnitudine et morum candore praestabat, jamque magna et prudentiae, et rei militaris argumenta non obscure in dies demonstrabat. Inerat siquidem illi praeter alias multas dotes, dexteritas quaedam singularis, et jucunda comitas, hisque virtutibus ita et nobilium, et militarium hominum, plebisque universae amorem ac studia in se se converterat, quo splendore caeteri mirifice offendebantur, ut in ore omnium Joannes Corvinus versaretur, et palam illi, tamquam ex debito quodam subjectionis officio, regii prope honores passim deferrentur. Quare ipse quoque ad haec fortunae suffragia minime segnis, plurimum operae in ea cura reponebat, elaborabatque totis ingenii viribus, ut apud omnes excitatam de se expectationem magnifice confirmaret. Verum omnis ista illius existimationis opinio, sicut ei fuit gloriosa, proceribus vero etiam expetenda esse debebat, ita ad finem infructuosa quoque evenit juveni parum felici. Qui quidem si ignaviam, et stoliditatem fuisset professus, procul dubio nothi fortasse conditio, ac deformatio pedis non ei obstitisset, et faventiore ad consequendum coronae fastigium, studiaque procerum emerenda fuisset fortuna. Quippe perosi jam pridem elati optimatum animi heroica strenuitate principem, eum sibi delegerunt, quem ipsi prope regebant, et ut cujusque mores erant atque ambitio, ita a singulo-

Digitized by Google

rum consiliis huc illuc impellebatur, sicque tum majestate, tum opibus regni abusi, suis usibus cuncta accomodabant. Sed ingens atque eximia potestas, quae certe longius quam a CCCCC annis per bellicae virtutis clarissima incrementa vecta fuerat, quamque unusquisque deceptus fastu proprio, invictam apud se esse crediderat, haud diu distracta valuit. Unde eo ad extremum ejus reipublicae fortuna devenit, ut defunctis iis generosis patribus, et ad juniores, avitae jam disciplinae et continentiae prorsus ignaros, devoluta dominatio, duorum regum tempus, quod ausim facile affirmare, sine rege exegerunt. Wladislavus enim Jagiellonides aetate jam grandior, et quieti potius quam gerendis rebus comparatus, partim propter causas superius enumeratas, partim quod adhuc spirabat in regno Matthiae felicitas, beneque institutae reipublicae existimatio, ad mortem usque, malis neque animadversis, nedum ad occurrendum his ipsis ulla cura sollicitatus, quae alioqui late jam et apparenter pullulabant, paratis sine omni providentia usus est. Ludovicus ejus filius ob inexpertam atque oppressam, dicam, et ad lusus, et ad voluptates a curatoribus institutam adolescentiam pessundatus, ac demum immatura morte sublatus, ambo per omne regimen haud quaquam ad praeclaras, easque necessarias actiones erigere se se potuerunt. Ita postremo forti gubernatore cum imbecillo altero, cum altero imperito et immaturo commutato, magna detrimenta, appetitis privatis dominationibus, accersivere. Nam quum sine peculiari principe, more majorum ac veteri jure esse non poterant, quanto majoris molis erant ad gubernandum, fortissimoque dominatore pro magnitudine nobilitatis, libertatisque, et rerum bel-

Digitized by Google

licarum vetere gloria regi debebant, tanto graviorem ruinam et sibi et posteris, ne nunc de excidio patriae mentionem faciamus, sub infirmis et imbecillibus principibus pepererunt.

II.

(Nándorfehérvár bukása.)

(1521.)

Sed jam ad infelicem casum Belgradi pervenimus, cujus cognitio ut magis perspicue haberi possit, operae pretium est, locum imprimis describere. Ubi enim Savus ab occasu fluens Danubio a septentrione venienti commiscetur, porrectiorem efficit natura angulum, quo Danubius ad sinistrum latus in orientem rejectus, et vehementiore suo incursu fractus, cogitur flecti ambitu haud exiguo. Hic assurgit mons non impense magnus, et latitudine quam altitudine conspectior, ubi arx duplex, iisdem inclusa moenibus, eademque appellata interior et exterior, quod aliquando, postulante rerum usu, novis munitionibus fuerit ampliata, insidet. Quicquid ab arce ad aquas usque in declive montis pertingit, arci copulata civitas occupat, eaque, muris haud magno vallata circuitu, utroque flumine alluitur. A continenti quaqua versus duplici vallo ac fossa aeque arx atque civitas munitur, et turribus amplius LX. adeo eminentibus attollitur, ut coronae speciem prae se ferat, apparetque ex his vestigiis, urbem eam a Romanis fuisse aedificatam.

Ad Belgradum itaque obsidendum multae tunc temporis Solimanum opportunitates invitare videbantur. Ac licet a coronatione Wladislavi regis res

Digitized by Google

Hungarae ob segnem et imbellem gubernationem labascere incepissent, ab anno tamen circiter VII. post, ita ingenti confusione intestinarum seditionum erant involutae, ut facile appareret, brevi esse perituras.

Porro imprimis bellum rusticum, quod crucesignatorum appellabatur, totum regnum saevitia concussit. Nam a Turca, in quem erat conflatum, in nobilitatem conversum, turpiter et optimates afflixit, et ipsum regem eo timoris, pavorisque adegerat, ut non Buda secedere solum instituerat, sed etiam usque in Bohemiam recipere se se cogitarat.

Sequuta Sarnoviensis clades, quam Joannes Zapoliensis, vaivoda tunc temporis Transsylvanus acceperat, in qua nihilo minore casu magna pars nobilitatis extincta. Hisdem diebus et conventus Posonii habebatur, cui Maximilianus imperator, Sigismundus Poloniae, et Wladislavus ac Ludovicus Hungariae reges praefuerant, ac in eo, pactis mutuo inter Ludovicum et Ferdinandum archiducem Austriae sororibus, de successione quoque Hungariae et Austriae contra majorum institutionem, permutatione minime pari statutum, alterutro eorum sine liberis decedente, quod illi regno omnium ultimorum malorum initium fecit. Refragante enim Joanne huic novitati legis, partim ob libertatem patriae, partim, ut ajunt, privata causa, quod Annam, regis filiam, ei ab utroque parente aliquando in uxorem promissam, eripi sibi sentiebat, quodque videbat a spe etiam se successionis regni dejectum iri, ad quam quum his nuptiis prolis regiae, tum votis ac promissis omnium ordinum nobilitatis ac procerum, regio semine concidente, erectus erat, quando a cervicibus illorum vim atque arma saevientis

Digitized by Google

plebis depulerat, abfuit a comitiis, et traxit secum quum optimates multos, tum nobilium magnam partem, miroque modo iis etiam, qui subscripserant rebus transactis, perspicue ostendit, eo conventu servitutem patriae accersiri.

Mox palatinatus a Stephano Bathoreo comite Themesiensi quorumdam factiosorum ope atque impudentia correptus, qui Joanni vaivodae Transsylvano etiam absenti ultro a conventibus nobilitatis offerebatur, jureque pacti cujusdam olim inter ipsum Joannem vaivodam, Joannem Dragfy et Stephanum Bathoreum facti debebatur, maximae, haeque publicae seditioni viam patefecit. Quippe Joannes vaivoda, qui caelum terris commiscebat, ut inimicis resisteret, quum etiam ab ingressu arcis Budensis authore Stephano Bathoreo non ita pridem rejectus, edictoque publico in exilium ab regia actus esset, miros spiritus assumere, atque inire in adversarios perniciosas cogitationes adactus est. Quod quidem late jam collabentibus rebus,in ruinam magnam attulit impulsionem.

Insequuta postea mors regis Wladislavi, data est velut per manus optimatibus exercendorum odiorum invicem licentia, paucoque interjecto tempore Petrus quoque Berislavus orae maritimae banus, quo solo per id tempus Turcam a spe potiundi Belgrado frenari atque arceri posse constabat, non amplius quam VIII. mensibus ante amissionem ipsius Belgradi mortem obit.

Post quem et Thomas archiepiscopus Strigoniensis, cujus potissimum ea tempestate spectabatur authoritas, idemque regni res propter aetatem regis Ludovici immaturam moderabatur, non ita diu decedit, ejusque recenti, nec adhuc bene expleto funere,

Digitized by Google

Maria regina in Hungariam ex Austria deducta, et celebratis illius nuptiis, perpetuo deinceps choreis, ludis, luxui atque tripudiis regia Budensis vacavit, hisque vanitatibus in segnitiem et voluptates enervata, curam publicorum munerum neglexit.

Huc accessit et regis ac omnium fere optimatum primi ordinis ignava rerum adolescentia, qua universa sane Hungariae mala cumulatiora reddebantur. Nec admodum multi senum superfuerant, qui vetere animorum magnitudine pollerent, iique, ut in collapso imperiorum statu usuvenit, habiti juventuti ludibrio; caeterum ne et loco alii et authoritate alii per occasiones interdum minuerentur, quod jam et ordinem et disciplinam majorum insolens aetas, sumpto licentiae atque audaciae exemplo a patribus, de quibus alibi diximus, perturbabant, trahentes ad sese omnia, aeque cum juvenibus peccare cogebantur, ad communes errores connivendo, et ambiendo pari contentione cum ambientibus, quaecunque in mentem cuiquam venerant: quod fit ubi principes habet ignavia, et factionibus regna dirimuntur.

Accidit postremo interitus Emerici Turci bani Belgradensis, cujus collega Michael Paxius non ita pridem ad Sarnov conciderat, moxque in eorum locum Andreas Bathoreus, Stephani frater, et Franciscus Orzagus designati sunt. Sed retinente diutius eam praefecturam per vim Valentino, Emerici filio, patris auspicio, et Francisco Hedervary, qui in locum Paxii erat subrogatus, Stephanus et Blasius Sulocchi, avunculi Valentini, tamquam tutores ejus adolescentiae, petentibus arcem novis banis insolenter diu restiterunt, hisque frustratis diebus plurimis petitione sua, tandem non extimuerunt negare se eam arcem cui-

Digitized by Google

piam reddituros, quamvis et regiis mandatis et publica totius regni potestate cogerentur, nisi prius XII. M. ducatorum nepoti eorum ex fisco regio persolverentur, quae pecunia patri debebatur ob impensas, quas in tutando Belgrado fecerat.

In hunc ítaque modum jam et banatus Belgradensis, quemadmodum et palatinatus paulo ante in exitiosam contentionem devolutus, regisque authoritate, ut pueri adhuc habita, et proceribus omnibus luxu atque avaritia contaminatis, mutuisque incensis odiis, adeo destituere Belgradum, cui prae caeteris arcibus in confinio studio singulari atque cura erat consulendum, ut his perinde ac divina quadam ira in unum collatis occasionibus, ad invadendum nobilissimam et christianorum praesidio opportunissimam arcem dederit animum Solimano.

Nec tamen interim, dum haec flamma invalescit, defuere stimuli tum regi tum optimatibus, ut ejus arci muniendae, firmandaeque animum adverterent. Et praeter alios, ne de vicinis quicquam loquar, ut sunt Rasciani, Croatae, Valacchi ambo, et Pannoniae inferioris praefecti, Barnabas ipse Bellaius vir clari generis, et studio in patriam maximo, qui annum iam ferme V. agens oratorem apud Turcam Constantinopoli, quotidianis literis et irrequietis nunciis admonebat eos, in Belgradum expeditionem parari. Res alioqui ita palam late per orbem excurrerat, ut certius esse nihil poterat. Sed obcoecatis animis seniorum avaritia, qui sua publico commodo pernegabant, quum etiam regiis proventibus ipsi manus injicerent, et juventis lascivia temeratis, ad quam summa rerum gubernatio forsan fatorum iniquitate erat devoluta, et regis immaturitate per temeritatem, et regni salute

Digitized by Google

per maximos errores abusum, iisque etiam capitaliter succensebatur, qui et eam tempestatem praenunciabant, et qui de opportunis remediis consilia in medium proponebant.

Anno itaque M. D. XXI., bene omnibus ejusmodi expensis opportunitatibus venit Solimanus cum ingenti exercitu atque classe. Et quum destitutionem ejus orae omnium arcium abjectissimam esse plane, per exploratores et finitimos suos ante cognoverat: vires, quas maximas adducebat, pluribus simul invadendis locis judicavit posse sufficere. Quare diviso bifariam exercitu, Pyriam Romaniae passam cum tota classe atque milite ejus praefecturae Belgradum misit. Ipse cum Natoliae copiis Sabacium profectus, obsedit, et muris ejus virtute atque agilitate janizarorum conscensis, triduo per vim recepit.

Inde, trajecto Savo, non sine magna hominum jactura, quos fracto ponte amnis hauserat, in Syrmium promovit. Ubi, dum ipse quoque Belgradum e regione Savi oppugnaturus properat, omnibus obviis arcibus, quas praesidia, ob metum advenientis hostis tam numerosi, destituerant, vacuis, sine negotio potitur et disturbat. Zemlinium, quod ad Savum, in conspectu Belgradi situm erat, pauloque caeteris munitius habebatur, turpiter in Turcae potestatem non venit. Scoblicius enim, homo croata, et militari laude commendatus, cum CCCC. se se in eam arcem classiariis contulerat, et non contemnenda animi fortitudine, hosti, quamdiu licuit, restitit, demumque, quum tantae potentiae non esset par, et potius viribus quam animis atque industria destitueretur, interfectis hostium in oppugnatione magno numero, non dedere quidem se, sed expugnari voluit, honestae magis quam diuturnae

Digitized by Google

vitae cupiditate. Itaque accepto vi Zemlinio, quicunque socii Scoblicii in hostium potestatem venere, perducti in castra, propalam inspectante toto exercitu, obtruncati sunt. Dux ipse elephanti objectus est, ut, quem viri vincere nequiverunt, immanis bellua conficeret. Ea mors fortem virum non imminuit, invidiae tamen crudelis hostis suggillatus, qui ferrum potius tantae virtuti non admoverit.

His Solimanus feliciter consequutis, ad Savum usque produxit copias, ibique, nonnisi solo flumine discretus a Belgrado, locatis machinis auxit obsessae et vim et periculum, eaque jam circumsessa tum terra, tum ab utroque flumine, omnia inclusis reddidit graviora.

Dum haec aguntur ad Belgradum, bani, qui tunc erant, Franciscus Hedervary et Valentinus Turcus, ambo aberant in Hungaria, et quum eis ad ea, quae petebant, dudum impensa, etiam salaria, stipendia, munitiones et commeatus e publico negabantur, ne sua frustra perpetuo effundere cogerentur, praesertim quum reliquorum optimatum omnium incuriam, regis impotentiam, et fiscum regni privatorum rapinis ac voluptatibus obnoxium esse viderent, de industria sibi occupationes et subterfugia, Belgradi omni cura procul habita, fingebant. Franciscus nempe podagrae obsessus valetudine, et novis nuptiis occupatus domi tabescebat. Valentinus ut aetate, sic et judicio et consilio imbecillus, avunculorum illectus persuasionibus huc illuc juveniliter volitabat. Et quamquam demum uterque lucri et commodi sui opportunitatem Belgradi periculo metiens, assiduis regem nunciis, quamdiu adhuc in adventu Turca vulgaretur, ille pro sua pecunia VIII. M. ducatorum, hic pro ea quae patri XII. M. debebatur, sollicitabat, ad conendtendum tamen

Digitized by Google

cum principe et optimatibus modestiorem ajunt extitisse Franciscum, eumque publico malo et oppressione regis non ita pridem permotum, regis se imperio acquieturum per nuncium significaverat.

Valentinus audacia avunculorum factus contumacior, ad finem usque obduruit. Atque hinc capto Belgrado, et ipse et avunculi, quorum parva providentia non Sabacium modo, quod solus Stephanus proprio jure, sed etiam Zemlinium et Zalonkemen, quas ambo simul nepotis nomine gubernabant, amissae fuerant, patriae rebelles publico comitiorum consulto promulgati et in exilium pulsi, diu poenas fugitantes, hic illic latuerunt.

Qui Belgrado praesidebant III. fuere viri, duo probani, Blasius Oláh, Valentini, Joannes Morgay, Francisci, deinde Wladislavus Bardy peditum, nasadarum vero Petrus Owchiarevyth duces, iique postremi regio nomine censebantur, omnes tamen computati, qui tuendae tum arci tum civitati designati erant, fuere CCCCCC numero, eisque res*) quod ex aequo omnibus communi consilio atque consensu gerebantur, neminique uni peculiariter existeret imperium aut jus agendi, quicquid privati animi sententiae libuisset, quum eo loci nemo stipendia faciebat, qui notae virtutis bellicae homo non fuisset; eoque jam vel inde ab eo tempore, quo Belgradum Hungaria coepit habere adversus Turcas confinium, factum erat, ut universi, qui ibi militaverant, clari et in pretio haberentur. Prima tamen existimatio inter caeteros Blasio deferebatur, quod collega Joannes, modestiae et voluntatis domini sui erga regem non ignarus, negligentius dominatum curabat, et ostentationi tantum recti officii servatus a collega, ne de vi in principem fieret suspi-

*) Kimaradt, ugy látszik: ‚concreditae.'

Digitized by Google

tio; re sane ipsa, si verum fateri volumus, totius Belgradi procuratio ad Valentini auspicia protracta erat.

Itaque orsa, initio adhuc appulsus, oppugnatione per Pyriam, cui potissimum Solimanus eam provinciam delegerat, hostium multitudinem, crebris eruptionibus non inprospere factis, summa primo virtute quam saepissime, donec civitas se se tenuerat, cecideruntac rejecere, et vel uno impetu, perruptis semel obsidentium cuneis, magnoque numero, qui viam claudebant, obtruncatis, ad bombardarum usque munitiones provehuntur, earumque disjectis omnibus machinis, instrumentis, ordinibus, foramina insuper ferreis clavis, hiatus lapidibus obturant, neve tantae virtuti testimonium, gloriaeque cumulus defuisset, paucis sociorum hostili irae ac ferro relictis, X et VIIII. signa militaria non omnino incruenti retulerunt.

Postea et in moenibus, translata propius pugna, nihilominore fortitudine restitere, eisque quum tam pauci erant, nec aliter quiete vires instaurare et curare corpora poterant, mirum tantus exercitus, ex quo subinde novi atque recentes impetus oppugnationi summittebantur, nihil sane diu officiebat. Multis interim ex suis quotidie amittentes etc. . . . .

III.

Antonius Wrancius de Georgii Utissenii, Fratris appellati, vita et rebus commentarius.

Scribere aliquid, quod aut ad communem hominum utilitatem aut ad principum, nationum, virorumque illustrium memoriam in posteros propagandam pertineat, quum omnibus aetatibus jucundum, lauda-

Digitized by Google

bile, usitatumque, ac summe necessarium fuisse, omnes scriptores testentur, nosque plane ipso usu ac naturali ratione in dies cognoscimus et experimur, tum vel maxime illos id conari convenit, qui praestantiore ingenio valent, et largiorem facundiam, stilique felicitatem consequuti existimantur. Etenim humanarum rerum, quae praeterierunt, oblivioni data notitia, haud dubie et prudentia nostra redditur imperfectior, et minus praesentibus, futurisque, tamquam nec his in luce permanendis oblectabimur, segniusque seu vitia defugere seu ad virtutem contendere sollicitabimur, ubi utrorumque exemplis caruerimus. Porro quis amorem Deciorum in patriam, Scaevolae constantiam, Coclitis fortitudinem, Titi ac Trajani bonitatem, in quorum altero totum humanum genus suas delicias admirabatur, in altero imperium Romanum exsangue jam, et pene collapsum vi tum hostium tum vitiorum, reparatorem invenerat; quis plurium excellentium privatae conditionis hominum justitiam, temperantiam, animi magnitudinem, et prope divina in mortales merita aut admirari aut imitari scivisset; quis aliorum infinitae multitudinis insigniter improborum pravitatem, injustitiam, crudelitatem, monstrosae libidinis intemperiem, in patriam furorem, in cives et in amicos saevitiem, quos ut dehonestamenta virtutum et humanae perpetuitatis luem vix etiam hominum numero dignos existimem, ob idque nominibus quoque abstineo, detestari atque aversari didicisset, si majores nostri literis ea tradere neglexissent? Praeclare quidem hoc nobis praestitere scriptores, ac inter alios duo Cornelii, Tacitus, qui Julium Agricolam, et Nepos, qui Pomponium Atticum destinatis libris ab oblivione hominum in memoriam asseruerunt, et sum-

Digitized by Google

morum principum ac publicorum annalium monumentis adjecere, non tam invidiam metuentes, quae sua cuique saeculo semper parata est adversaria, quam de gratia posteritatis confisi, apud quam rectae actiones vel ipsa vetustate pretium habent. Horum ego ductus instituto, quum in descriptione rerum gestarum Joannis regis, Georgii quoque Utissenii, plerisque in locis, ita poscente re, necessario memoravimus, cujus et virtutem eximiam novimus, et factis celebribus interfuimus, tantaque invidia et odio adversariorum, eorumque imprimis potentum laborare vidimus, quanta vix ullum in eo regno priscis temporibus conflictatum fuisse legimus, tametsi et exilia, et proscriptiones capitum ac fortunarum invidentia civium fuerint irrogatae: non potui mihi justa impatientia temperare, quin viri innocentiam omnium commodis et quieti summe expositam miseratus, publicae malignitati atque ingratitudini insipientis saeculi, de qua fusius et significantius postea dicetur, non quidem vi, neque armis aut telo maledicentiae, sed hoc solo literario testimonio, veritate emunito, si quid modo ad hoc literarum sum consequutus, neque ad tam grandem, tamque foecundam materiam sterile ingenium attulerim, obviam irem, et injuriis ejus adessem contemplatione aequitatis. Res illius quia in Joanne manipulatim hic illic referuntur, commentarium hunc de industria ei addiximus, ut perinde ac in acervum complexis, quo scilicet fuerit natalium genere, qua educatione usus est, quibus crevit gradibus, qua facultate, quove pacto, sponte ne an coactus, ambitu an fato ad aulam ex religione accesserit, quando coepit inclarescere, quid per omne tempus vitae gesserit, quomodoque demum e parvis initiis ad dominii, felicitatis-

Digitized by Google

que apicem, qui a sceptro in Hungaria summum privato possit contingere, pervenerit, et quantum ille vir Joanni regi necessarius, regno ejus utilis atque salutaris extiterit, praestabilius reddatur testimonium. Una enim cum eo in eadem republica diu sum versatus, sed longo intervallo ab ipsius fortuna sejunctus. Porro Joannes tot insidiis ac proditionibus suorum domi fessus, foris bello adversarii continuo distractus, Turci avaritia, quem nullis donis explere poterat, implicitus, nec regnare nec ab inopia levari posse videbatur, aeque ab amicis largitione corruptis, atque inimicis odio furentibus destitutus, nisi Utissenium adjutorem habuisset. Regnum vero tantum abest, ut ab excessu Joannis aut praeclara aliqua salutis spe firmari, aut uxor ejus in mariti, filius in parentis dominio consistere potuisset, ut mox et illud, ob conceptam jam de Joanne diffidentiam ex concordia, quam cum Germanis fecerat, facile Turcorum tyrannidi succumbebat, et ii, solito Hungarorum in orbatas reginas conjugibus odio excludi, nisi Utissenii consilium, laborem, curam, providentiamque fuissent assequuti, quemadmodum non arguenda fide, singula suo loco, omnium eorum odio, qui patriae fuere pernitiosi, hujus gratia, qui fuit commodissimus, procul habita, expedire adnitemur.

Statim itaque a coronatione Joannis, Stephano Bathoreo palatino regni authore, ob invidiam aemulae dignitatis, quae illi cum Joanne par, potentiae, quae impar erat, scissis in partes optimatibus, Joanne viribus, amicis, fortunisque omnibus exuto, et in exilium acto, Ferdinando per factionem in regnum recepto, et contentione duorum regum, proposita mercede scelerum, maxima eorum pars, penes quos quum commovendi tum sedandi populos

Digitized by Google

eminentior erat authoritas, in detestabilem ac exitiosam prodigiose peccandi atque audendi licentiam avaritia rapti sunt. Qua ex re plerique opum ac honorum cupiditate pellecti, a virtute et gloria majorum praecipiti inclinatione descivere et deerravere a recto, moxque ambitioni, crudelitati, maleficiis patefacta via. Reges enim dominationis ab aemulo liberae pertinaci cupiditate accensi, dum omnium captare studia, omnium animos incrementis suis accommodare contendunt, in ditissimos ac pauperrimos quosque, quibus ad improbitatem inerat audacia, nec minus in optimos, qui haud difficile paulo post communi lue contaminati sunt, certatim aeque multa prodigere, pollicitari omnia, omnium nimia comitate ac blandis alloquiis studia in se provocare; omnia optimates regni munia, dignitates, redditus, omnem regiam potentiam, quae oppressione Joannis dejecta erat, Ferdinandi nondum bene constituti imbecilla fluctuabat, vi ac malis artibus in se quique pro virili parte trahere, largitione alterius regis alterum deserere, utrique pro successu rerum assentari, fidem cum perfidia promiscue habere, tumultuari late, passim rapere, spoliare tenues, ferro ubique, ubique igne saevire, adversae factionis domos violare, pagos evertere, agros vastare, ex novis demum rebus, discordiisque spes meliores instituere, et turpe atque honestum utilitate aequare; adeo proclives sunt omnes mortales ad degenerandum, difficileque humana ingenia in summo rerum jugo consistunt, ubi vetus disciplina deseritur incustodita, et imperia per metum, socordiam ac voluptates principum in facilitatem emolliuntur. Sic enim, ut exemplis rem comprobemus, attriti sunt Macedones, qui domita Europae parte non exigua, tota subacta Asia, Africa terrore

Digitized by Google

concussa, alium mundum mente conceperant. Sic Romani fracti, quorum una urbs universo orbi dominata, facile quoque in omnes gentes sempiternum imperium constituebat, si qua aequitate, institutisque adoleverat, virtute ac legum reverentia creverat, per omne tempus contenta esse voluisset, nec civilis dignitatis ac majestatis modum, male usa sua magnitudine, ambiendo, tumultuandoque corrupisset. Sed in hunc modum regni Hungariae, olim toto orbe terrarum florentissimi, turbato ac verso statu, accisis publicis et privatis opibus, vitiato ad licentiam milite, proceribus in seditiones perductis, male affectis bonis, malis bene habitis, omni demum in squallorem et horridam scelerum atrocitatem regni forma commutata, Joanne extremis difficultatibus circumvecto, aerumnis et inopia cooperto, fugaque deformato, vixque in alieno solo quaesitae incolumitatis compote, nec quicquam minus quam de pristinae fortunae reditu sperante, aut a quoquam mortalium expectante suppetias, utpote nullis subnixus affinitatibus, et homine ad regnum novo, quem etiam amici ab adversariis corrupti, quos praecipuis quum publicis dignitatibus, tum privatis opibus, arcibus, colonis, agrisque extulerat, tota re in Ferdinandum collata, exturbare juverant: Utissenium, qui in religione divi Pauli primi heremitae, quod in Hungaria praecipuae, quod dicunt, observantiae, integritatisque habeatur, diu jam pia ac laudabili conversatione vitam exigebat, Joanni fata, veluti Theseum quemdam, qui curas ejus non avara industria levaturus et miserias abstersurus esset, ostendunt. Nec alium etiam vindicandis regni tributis ac vectigalibus a furto et rapina multorum distractis, regioque aerario reparando, et compescendis potentibus, qui tum divina tum humana

Digitized by Google

diris facinoribus temeraverant, offerunt hominem, quam e piorum, Deoque sacris aedibus, ut per hoc divina providentia testaretur apud omnes nationes, quam inique et Joannes ipse opprimebatur; et gentem pannonam late ingens pestis incesserat, quodque nec Joannes rite adjuvari, nec regnum ejus instaurari humano ingenio, fastuque posse videbatur, nisi Deus suo consilio, ministrum suum exhibendo, providisset. *) Itaque tametsi Joannes, quamdiu dabatur, perpetuo cunctatione gerendarum rerum tempora extrahebat, melioribus semper intentus occasionibus, quod plerumque imbecilles, et qui sunt fortuna minus libera, facere consueverunt: collecto tamen animo, uti erat sagacissimus, et omnibus in rebus providus, maxime in periculis et momentis ultimis, quum desertum se se ab omnibus etiam suis cerneret, neque ullum haberet apud se amicum gentis suae, praeter paucos, quos ab se dimittere nequibat, cui tuto negotia sua, per Hungariam obeunda committeret, quandoquidem in quos proniore gratia inclinabatur, ac majorem effundebat munificentiam, ab iis celerius prodebatur,—unde et per id tempus plane innotuerat, quod ubi primum quid cuipiam beneficii praestitisset, hunc ad prodendum sese instruxisse dicebatur,—casum suum cogitatione occupat, solliciteque de omnibus, quos ei fortuna in tanto discrimine ac rerum desperatione reliquerat, tacite secum ratiocinabatur, num uspiam adhuc gentium aliquis ei amicus restaret, qui casto pectore fidem caperet, cui cum perfidia nihil affine esset, quoque ministro atque adjutore citra proditionis metum uteretur. Et quamquam Hie-

*) Vrancsics Faustus jegyzete: ‚Si Joannes in suo statu et gradu permansisset, ita et frater Georgius: Ungaria non ita misere periisset.‘

Digitized by Google

ronymum Lazkum, natione Polonum, virum praestantem habebat, cui Turcicos tractatus commiserat, de quo inferius dicemus, imprimis tamen succurrit Utissenius, quod hunc et opinio religionis minus de humanis curis aestuantem, et habitus ad innocentiam accommodatus idoneum tum in perferendis ac referendis mandatis, tum ab omnium mortalium de hujusmodi machinamentorum suspicione vacuum faciebat; et quem alioqui summa sedulitate per amicos suos, qui admodum pauci metu victoris, a publico prorsus abstinentes, domique abditi latitabant, sponte sua circumcursare, eosque in officio ac fide confirmare, inimicos vero pari studio atque arte ad amicitiam revocare, omnibus de se divina magis suggestione quam judicio proprio motum, feliciores spes objectantem, saepe jam acceperat. Accedebat, quod et materna beneficia recenti memoria in illum collata extabant, apud quam adolescentiam et prima tyrocinia militaria non sine morum commendatione exegerat, quo vel ob solam hanc ultroneam erga se gratitudinem, nec omnino infructuosam operam, uti jam sentiebat, securius omnia de illo sibi tuta, fidaque promittebat, sciens, nihil tam viro nobili proprium esse, quam acceptorum meminisse, et de gratitudine cogitare. Hominem igitur, evestigio qua nunciis qua literis aggresso, paucis imprimis collaudat, agitque de sollicitudine in suis rebus gratias. Queritur dein adversos casus, fortunae succenset, proditorum apud se nefariam ubertatem exponit, quantum postremo in ejus probitate jam inde a puero sibi cognita, quocum apud matrem una pene accreverat, incrementi, firmitudinisque rerum suarum collocavit, ostendit, et ad se instanti petitione invitat, neu religionis sacramento deterreatur, neu retineatur vinculo. Consummatam pie-

Digitized by Google

tatem, religionisque perfectionem esse, calamitosis et ruenti patriae succurrere, ac bene mereri de principibus imprimis pulcherrimum semper extitisse. Caeterum se a Romana sede omnes, quas vocamus, dispensationes offert paraturum; nec praeterea clarissimas conditiones, quibus eum, si opinioni suae eventus respondissent, esset ornaturus, praetermittit. Ille etsi nihil non seu periculorum seu laborum pro restituendo Joannis statu subire promptissimus esset, uti jam plane re ipsa declarare inceperat, tamen sub aetate jam ad senium vergente, et in religione non inaniter versato, redeundum ad profana difficile sibi esse videbatur, qui in ipso virili flore, aversatus mundanae licentiae illecebras, corruptissimique saeculi lasciviam, luxum, libidines, et priorum morum honestatem novorum, atque adeo immodicorum flagitiorum illuvie haustam, deseruerat; neque eotum, licet assidue oppugnaretur, firmissime in Dei Opt. Max. famulatu constitutus, abduci potuit, nisi quum jam pro comperto habuit, certam se Joanni opem ferre et in Hungaria factionem paravisse, nullumque alium esse, qui vel minimum quid pro eo, perinde ac dudum sine ulla spe resurgendi profligato, periclitari vellet. Verum ne de his, longiore praeparato initio, narretur praepostere, utque paulo latius res illius tradantur, quemadmodum professi sumus, a cunabulis ordiendum.

Natus est Georgius Utissenius in Croatia ex vetere nationis ejus prosapia. Nobile utriusque parentis, et juxta vetustum genus, sed maternum clarius. Patria insigni arce celebris. Nomen est Kamichacium, quod croata lingua lapillum notat, a loco sic dicta, cui non perinde arduo, sed mira amoenitate et conspicuo situ posita est, nobisque ter visa. Nam et fluvius Titus

Digitized by Google

Karka dictus indigenis, qui ad Scardonam in mare influit, piscosus, altus et aeterna perspicuitate lymparum delectabilis, cataractis paulo supra eminentibus binis fractus, ubi famosae et pene toti Dalmatiae usui expositae molae sunt, ipsam petram, cui elata insident moenia, praeterlabitur, et planitie, modicis collibus hinc inde interjectis, non quidem late patenti, propter asperitatem montis Scardi, qui ubique multa caute duri aridique, hic tollunt, hic diffundunt sese, *) sed satis congruenti circumfusa est. Nobilitat locum Sibenici, Scardonae ac Jadrae, clarissimarum urbium Dalmatiae, marisque, cujus in portu jacent, jucundissimis scopulis atque insulis possessi oppido propinqua vicinitas. In mediterraneis Tinini, Bribiriique oppidorum, et insignium arcium magnus numerus commendat, quas ob duriorem illyricorum vocabulorum enunciationem non nominamus. **) Ubi et Bergani, Romanae olim civitatis non exiguae digna spectatu apparent vestigia; et sub ipsa prope arce Viszovacium insula, in eaque coenobium Bernardinorum non contemnendum, quod sepulturis quoque Utisseniorum esse celebrius haberetur. Proinde patrem habuit Gregorium, cognomento Utissenium, quod ex avitica virtute militari, ac munificentiae usu fertur familiae inditum. Porro quemadmodum plerisque aliis nationibus mos olim fuit, ut non solum nomina, verum etiam cognomina a rebus quae cuique aut casu, aut studio, aut in genitura contingerant, vel fortasse etiam ex signis, ex moribus, usuque,

*) Eredetileg ‚montis Scardi' helyett, ‚alpes Adriae' állott, innen az elnézésből módosítatlanul hagyatott ‚tollunt' és ‚fundunt.'

**) Ezen keményhangzásu nevek eredetileg benn voltak a szövegben: ‚Tiskii, Babindubi, Bukvinci, Nechvenii, Bogochini, Budaticii, Zechvei, Martinusevii, Oztarvizae, Rogi.'

Digitized by Google

seu natura ipsa inerant, usurpare consueti essent: ita Illyricis quoque, quos a Slavis nostris non sejungimus, singulariter extitit peculiare, idque certe passim veteribus omnibus, quamdiu Christianis non fuere aggregati. Nam alii Berislavi, Boleslavi, Wladislavi, Venceslavi, alii Gluibimiri, Casimiri, Svetini, Milossi, atque idgenus alii, quae alibi sumus interpretati.*) Nunc magna ex parte Christi heroum nominibus utimur, praeter hos, qui Turcae jugo pressi, veterum barbariem exuere nequiverunt. Itaque primo stirpis hujus conditori cognomen hoc publica acclamatione populorum illius provinciae, duplici, sicut ego accepi, de causa datum memorant.**) Is enim, qui erat praedives opum et laude militari non postrema, ingruente quodam tempore in fines eorum assiduo tum hoste, tum fame populari, late mortales evastante, non quod alii viri in eo terrae tractu viribus ac fortunis pares et longe etiam potentiores non reperirentur, qui hujusmodi difficultatibus opitulari possent, sed quia plures avaritiae, proprioque addicti studio, minus publicis incommodis permovebantur, commune hoc malum solus ipse proprium arbitratus, impigre privatas facultates exponit, et invecta annona plebem diu sustentavit, nihil lucri exigens, praeterquam expensum, idque quando solvendi facultas adesset, cui subvenerat. Nec secius sese in hoste repellendo a cervicibus eorum gessit, quandoquidem copias ducere solitus, quod sane aliis grave ac detrimentosum fore videbatur, ipse de suo,

---

*) Az első szerkesztés ekkép tolmácsolta az említett neveket: ‚hoc est, illi collectores laudis, melioris laudis, gubernator laudis, serta laudans; ii amatores pacis, demonstratores pacis, sancti et gratiosi.‘

**) Faustus jegyzete: ‚Fabulae.‘

Digitized by Google

collecta non invalida manu, uno congressu multas injurias, caedesque suorum, hoste ultima occidione perculso, et in aliquot annos summoto, vindicavit. Sicque toti genti securitate atque otio reparato, vindici et nutritori suo gratias relatura, Utissenium, quasi placatorem*) vocavit. Mater fuit Anna, rara in tota Croatia commendatione foemina, summo loco ex Martinuseviorum gente orta, eaque domus primaria nobilitate, ac vetustate, et pari origine feliciter nixa, perpetua stemmatis claritudine, primisque magistratibus perinde atque haereditariis tum domi, tum militiae, quamdiu patria stetit, continenter floruit. Fratres ei, iisdem parentibus procreati, tres fuere: Nicolaus Matthias, Jacobus, qui omnes legitima annorum maturitate consequuta, non indignos sese majorum nomine praebuerunt. Nam Nicolaus et Matthias aulico statu ac nitore delectati, ille animo militari non extremus judicatus, is in bonis literis manifeste felix, omnibusque politioribus artibus, studiisque civilibus apprime cumulatus, ad res et ad publicos honores capessendos, opinione omnium idoneus esse videbatur, si clementius fatum fuisset sortitus; ambo vero nimis ante tempus naturali excessu diem obiere. Jacobus sicut aevo extitit longiore, ita et vitam excellentius traduxit, et illustriore morte humanis cessit. Bellicam siquidem magnitudinem vel a teneris pertinaciter consectatus, non parum virtutis specimen exercitio, usuque armorum edidit, saepe in finibus regni pro patria cum Turcis depugnando. Sed Nandoralbensi gravissima oppugnatione M. D. XXI. anno natalis Christi illata, qua et finem vitae fortiter adiit, et nomen summa cum laude ad posteros propagavit, clarius effulsit. Ipse

*) Faustus kezével: ‚potius consolatorem.‘

Digitized by Google

enim Turcorum princeps Solimanus aderat toti suae potentiae, assiduis machinis Alba quatiebatur, omnibus petebatur ingeniis, nec ulli doli, aut artes, aut ipsius virtutis bellicae rationes praetermittebantur, tantoque vehementius oppugnationi miles instabat, quanto principis urgebatur praesentia. Jacobo propugnaculum, Hungaris Kewlews, indigenis Neboize, hoc est, ne timeas, nominatum, arcis quidem praecipuum munimentum, quod palatio comitis Ciliae et Savo flumini imminet, fortitudinis ergo in tutelam erat assignatum. Quod quum heroica constantia diutissime defendisset, ejusque solius virtus Turcarum victoriam videretur morari, quemadmodum irrequieta jam, ut prope finem, instabant oppugnatione, hostes tandem suffossa turri cuniculis, hisque bombardico pulvere, alioque tormentorum genere ad disrumpendas et disjiciendas aedificiorum moles comparato, infarctis, factoque mox in turrim solito majore impetu, ignem quoque latenti machinae subjiciunt. Cujus vis conata ex angusto alvo in apertum erumpere, excitat late flammam, paulatimque in quamdam maturitatem impetum augendo, donec exitiosius eniti posset, ad postremum erumpit valido cum fragore, et ab imo moenia introrsus evertit. Ibi sociorum magna pars oppressi, multi semiusti, et lapidum laesione inutiles ad arma redditi, omnes demum, si qui superfuerant, quos paucissimos fuisse constat, subita casus magnitudine in stuporem et tremorem conjecti sunt. Ipse Jacobus, quem ruina non attingerat, compos adhuc animi, mature assericio munimine, quod tenuissimum erat, alia omni fortiore materia sublata, locum, in quo medius extabat, vallavit, neque inceptae virtuti, defensionisque contentioni defuit, quamvis solum pene fortuna fecerat; tanta viro

Digitized by Google

et animi praesentia aderat, et patriae inerat charitas. Verum, quoniam impossibile erat hominem unum uni imperio resistere, dum, quoad vigore corpus valuit, hostibus loco non cedit, hastaquae interim velitari haud paucos affligit, ictu bombardae cadit. Aeque et pater strenue pro patria dimicans, Turcis iam Croatiae jugum imponentibus, occumbit. Habuit et patruum Barthacum nomine, virum in re bellica magno consilio atque animo praeditum, qui quum videret, et se et fratrem sobole in dies foecundari, quamvis semper concordi voluntate una vixissent, nec aliquam divisionem in patrimonium, quod erat non exiguum, unquam admisissent, tamen e re utriusque fore, domumque felicius staturam ratus, si rejectis administratoribus, quorum cura nunquam est sine detrimento, patrimonium, quod duobus in locis habebatur, bipartito inter sese gubernarent: itaque dimissa possessione Kamichacii in conventu Scardonitano sitae Gregorio fratri, ipse in Licam, sic illi conventui nomen est, a Lico flumine, quo irrigatur, profectus est, et bona, agrosque, quos eo loci avorum virtute late patentes, et praesidiis nobiles acquisita possidebant, in sortem obtinuit, ibique delecto colle in sinistra parte fluvii posito, arcem condidit, et Bartacum de suo nomine appellavit. Erat autem per ea tempora in Croatia Carolus Curiacius potentia et nobilitate primaria regulus, apud quem caeteri ferme quique nobiles stipendia facere consueverant, inter quos Barthacus quoque Utissenius primo loco et a consiliis habebatur. Forte tunc solito deliberatius incumbentes Turci in Croatas, magno apparatu facto, Corbaviae conventum, Licae ad septentrionem contiguum, ab amne Corbavo, per quem in occidentem, *) ut et

*) Faustus jegyzete: ‚potius in orientem.'

Digitized by Google

Licus labitur, sic nuncupatum petere decreverant. Sub hac trepidatione Carolus decedit. Barthaco uxoris, liberorum, omniumque rerum suarum curam atque tutelam reliquit. Eoque deinceps jure toti ditioni ejus praefuit summo cum imperio, atque in arce Pocitelo, contigua suis bonis, quae in eodem tractu fluminis memorati erat posita, habitavit. Interea vero Derenchenius orae maritimae banus, hungara et croata juventute magno numero conscripta, Turcis occurrit. In exercitum it et Barthacus cum CCC equitibus, eique inter Croatas jure curiatiorum primus locus designatus. Consertis demum in Corbavia cum hoste manibus, Turci victoria potiuntur. Banus ipse cum omnibus Hungaris caesus, Croatorum XVIII. millia desiderata. Solus Barthacus admodum cum paucis, quamdiu licuit, hostium vim repressit, tribus eorum cohortibus deletis. Ad extremum, re nostrorum tota prostrata, ipse quoque cruentus, et multis vulneribus insignis, in hostium potestatem devenit, et Corbavia tota occupata est. Et quamquam postea magno aere Gregorii fratris germani, captivitatem redemisset, tamen, quum de hostium ultione nunquam satis expleretur, gladio turcico ipse etiam consumptus est. At ipse Georgius natu caeterorum fratrum minimus et superstes omnibus, matrisque altus uberibus, et cura ingenue educatus, visis rebus domi afflictis et prope comploratis, annum agens octavum, in aulam animum intendit, nullaque facultate praeditus, quod jam Turci ubique late consederant, et in vicinia praedas agebant, domo egreditur, primoque ad Joannem Corvinum ducem, Matthiae regis filium deducitur amicorum officio. Ubi approbata pueritia eiusque indole princeps, velut prudenter ad virtutem composita, delectatus, Huniadium in Transsylvaniam

Digitized by Google

misit, ad excolendam adolescentiam. Quum vero Hungaris mos est, laboriosa saneque vili educatione juventutem suam enutrire, ita ut procerum, gregariaeque nobilitatis hominum filios nomine tantum dignoscas, quos nuditas, algor, aestus, vigiliae, verbera, injuriae, vituperia, sordesque ministeriorum, seu lancibus abluendis, seu vaporariis calfaciendis, aut stringendis*) equis, et verrendis domibus, atque id genus pluribus aliis angustiis juxta faciunt, quibus ardens et prona aetas ad illecebras, a luxurie rerum arcetur; optimam atque unicam viam rati esse ad virium robur, militiaeque decus consequendum, pati a pueris didicisse: hoc loci annos quinque dura et plus quam servili conditione exegit. Hinc ad Joannis regis, Transsylvanicam praefecturam adulta jam aetate gerentis matrem, quae a ducali Thessinensium familia clarum in Slesia ducebat genus, Edvigim nomine, regia virtute ac virili animo foeminam principem contulit sese, concepta spe melioris fortunae, quod ab amicis intellexerat, patrem suum sub Stephano, Joannis genitore, palatino, et Matthiae regis copiarum duce secunda fortitudinis fama meruisse, extareque apud uxorem ejus memoriam, rationemque omnium et liberorum eorum, qui marito fortius ac fidelius militarem operam navavissent. Quod de parente quoque suo Utissenius vulgo passim audire solitus erat, eumque apud illam non extrema fuisse gratia, in fidem haud dubiam ductus erat. Nec opinione aut spe falsus est. Etenim benigne ab Edvigi exceptus, illicoque dignus aestimatus, qui in classem filiorum optimatum, quorum ipsa dumtaxat princeps obsequiis utebatur, ascisseretur. In quo statu ita se

*) Faustus kezével; ‚strigillandis.'

Digitized by Google

obsequenter, probe et innocenter gessit, quemadmodum eos decet, qui muliebribus aulis addicti sunt, nihil licenter aut impudice, pro lubrica aetate ad lasciviam vertens, ad omnes juveniles ludos remissus, ad viriles curas intentus, ut quotidie aliquid laudis promeritus, brevi expectationem de se, apud tantam principem pervagatam superarit. Praeter enim externa bona, quibus non parva cum dignitate, si aut de pulchritudine formae, aut de corporis firmitudine, ac modo ad rem facit attingere, praestabat, multae animi dotes in eo concurrebant. Rectum ingenium, vita integra, pudica mens, honestus sermo, casti actus, mores verecundi, non arrogans, non perfrictae mentis, nec ad parendum contumax. Et quoniam literas non didicerat, domestica infelicitate praeventus, quae illi procuratorum ad praeceptores omnem facultatem ademerat, quod et Mario illi Romano fortissimo viro contigerat, ea tamen largitate naturae munera erat assequutus, jam tunc supra aevi captum et prudens, et gravis, et magnis gerendis rebus maturus visus, ut dubium esset, prudentior an incorruptior extitisset, si scisset literas, ex quibus sane mortales haud paucos vidimus securitate scientiae in facilitatem peccandi lapsos. Quare non ulterius passa Edvigis Georgium Utissenium hcc exili gradu consistere, tamquam eo virtus ipsius ad erumpendum in lucem, qua juvenilis animus apparenter incendebatur, detineri videretur, exuto omnibus adolescentiae insignibus ac muniis, et ademptis frenis laxiore donat libertate, vestem, pecuniam, arma, servos largitur, et tribus equis instructo, ac inter potiores milites suos ascito, castrensi tyrocinio inauthoravit. Postea simulac ad XX. aetatis annum evasisset, auctus aere, quo merebat, non mediocriter, factusque opi-

Digitized by Google

nione strenui pugnatoris amplior, muliebre imperium displicuit, tamquam indignum ratus, militari viro non illic facere stipendia, ubi per cruorem et vulnera quaeritur gloria, nulloque tempore morituraе famae nomen inseritur: omne ingenium et cogitationem intendit, ut a matre ad filium citra aliquam accusationem transferri posset, qui jam et in externos hostes tum Turcos, tum Germanos, quorum alii vastabant, alii occupaturi regnum irrumpebant, et in Seculos ac caeteros Transsylvanos, quos utrosque aemuli viri primores, infensi ejus potentiae atque gloriae, in illum accendebant, feliciter arma exercebat. Suggestione itaque amicorum, qui alioqui sua etiam gratia, quam omnibus in rebus monstrabili quodam decore prae se ferebat, Joanni non ingratus erat, placuit eum a matre postulare, postulatumque impetravit, nulla ob id aspersum criminationis suspitione, quandoquidem Hercule etiam, si eo mater potiretur, consultura honori ac viribus filii, facile sese spoliasset, cujus charitate semper pientissime flagravit. Acta in hunc modum pueritia atque adolescentia, et juventutem virili nomine ingressus, hic primae militiae posuit rudimenta. Apud Joannem paucis annis versatus, editis tamen aliquot futurae virtutis claris argumentis, quum et animo ferox, poscente negotio, et manu promptus esset, semperque visus in primis aciebus conflictus tempore, per occasionem non improbandam ad aulam regis, majore jam et numero equitum, bellicaque supellectili et respectu conditionis fultus, promovetur. Nec ita multo post, quum miram indolem ad militarem disciplinam afferre videbatur, indiesque omnibus major occurrebat, omnium opinioni de sese respondens, et in altiorem sui admirationem mentes protrahens, XII. imprimis equitibus,

Digitized by Google

deinde XXV. qui numerus apud vetustos Italiae populos turmam implebat, licet apud Romanos XXXII-bus finiebatur, praeficitur. Nec diu illum fortuna morabatur, quin brevi justae alae fuisset praepositus, et dein ad supremos magistratus evectus, si auspicatum vitae institutum cupido religionis non.....

IV.

(Perhát basa veszedelme.)

(1523.)

At Solimanus audita clade Perhati, quamquam militum caedem iniquo tulerit animo, quorum alioqui, si eos alibi cadere contigisset, neque fortasse meminisse curavisset, quum non ignorabat viros bello natos solere in bello occumbere: tamen quia tantae jactantiae suae gloriosus miles nec virtute, nec factis responderat, hostique data hac, tam imbelli dimicatione audacia, etiam existimationem suam caesar apud finitimos plurimum imminutam esse suspicabatur, implacabili ira in Perhatum accensus, leto eum addicit, atque ad se quamprimum acciri jubet. Ille, caesarum Ottomanorum moris non ignarus, etsi se non ad triumphum percipiendum vocari, sed ad necem, illico cognovisset, paruit tamen actutum, et audacter iit in fatum. Verum, ne levi culpa caesus esse diceretur, infortunio crimen adjecit, ac priusquam ipse interficeretur, secum de occidendo tyranno constituit. Itaque sumpta sica, et intra vestem abdita, nemo enim Turcarum caesarem patenti ferro accedit, ad praetorium pergit. Ubi quum relatum esset, Caesarem per hortum inambulare animi gratia, habito a praetorianis aditu,

Digitized by Google

ingressus est. Aderant caesari tunc satrapae aliquot, et custodes corporis, sed remotius ab eo, dum ille huc atque illuc incedit, ipsi quoque amoenitati horti intendentes, detinentur; Perhatum, aut advenientem non adverterant, aut rati ab eodem nihil insidiarum principi pertimescendum, utpote ab homine tanti habito, minus attente illi vacabant, quandoquidem nec adhuc cuipiam constiterat, quid in Perhatum animi concepisset. Solus mutus, qui inambulanti caesari ubique individuus adhaerebat, casu in venientem Perhatum conjicit oculos. Et quum illum confuso gressu vadentem, vultuque perturbationem quandam praeseferentem, quod fit in magnis facinoribus perpetrandis, consideravit, nam et pallore ora perfusus deliberati cujuspiam sceleris, uti ex facie saepenumero aestimatur, notas afferre videbatur, manum jam ad sicam adaptando, quod magis mutum terruerat, mox arrepta caesaris clamide insolitum quiddam, ac magno et crebro mugitu coepit infremere, simulque et Perhatum minabundo indice ostentare, et signis fugam suadere. Vix se caesar converterat, quum inspecto Perhato, qui jam propius invectus, telum in se vibraturus haud mora videbatur, adacto in fugam pede, et quidem celerius, quam par erat tantum principem, de vita enim agebatur, et solus cum muto dumtaxat longius secesserat, validius janizaros inclamavit, qui repente facto concursu cum satrapis, quos affuisse, dixeram, imminentem jam caesari sicarium inhibuere. Cui quum non successisset conceptum facinus, eodem spiritu, quo in dominum ferebatur, eum, qui se medium primus comprehenderat, mortali percussit vulnere, ipse a caeteris in vestigio confoditur. Sic ea tempestate potentissimi tyranni vita duorum hominum disparibus

Digitized by Google

meritis a caede redimitur. Quippe altero culpa, altero*) fides lucem ademit.

Sed, quod ad mutum hunc attinet, referre non pigebit. Vetus est Turcarum mos, et longo jam usu superstitionis in religionem versus, ut mortales, quos aut aurium, aut linguae officium, mentis vero beneficium deficit, a Deo favoris gratia his bonis privatos credant, eosque ob id et sanctitatem quandam, nondum exuta mortalitate, comitari, et fatidicos esse, ac pro ablatis ornamentis, quibus potissimum nitatur humana conditio, divina dona ex coelesti pietate retulisse arbitrantur. Tanto igitur in honore passim habentur ab omnibus, ut eos laedere impium ducant, et improbitati ascribunt, si summi et illustres viri, tamquam minus divinorum cura flagrantes, hoc genere hominum caruerint.

Quare et Solimano is mutus hac ratione fovebatur, eamque illi fidem fertur habuisse propter insignem vaticinandi spiritum, quo ethnica superstitione imbutum fuisse proditum est, ut pauca in rebus arduis, quaeque tum in Dei, tum in fortunae manum reponebat, fuerit aggressus, de quibus muti prius daemonium non consuluerit. Quum vero ad haec et in exprimendo animi sensu facile, atque apprime propria declaratione signorum esset admirabilis, et urbanitate quadam, licet elinguis, nulli mimo, aut ludioni par putaretur, curasque caesaris subinde magna venustate recrearet, ita charum habuit, ut ab se vel vestigium nunquam abesse passus sit, idque fortasse non omnino sine numine. Quippe cui tunc tam ingens dominatus, atque potentia, imminente improviso periculo, nulli usui esse poterat, homo exiguitate ultima, isque surdus et mutus, salutis causam suppeditavit etc.

*) Igy, két ízben, ‚alteri' helyett.

Digitized by Google

V.

Liber de rebus hungaricis anni MD. 36.*)

Post memorabilem**) cladem illam, quam Ludovicus rex a Solimano, XI. Turcorum imperatore in campo Mohach accepit, in quo conflictu ipse Ludovicus, cum multis proceribus atque etiam praelatis regni Ungariae, pro patriae salute mortem occubuit, decem continuis annis incredibili calamitate regnum illud sub dubio domino vexatum est. Ex illo namque infelicissimo praelio, quasi fato quodam omnium malorum oceanus per totum regnum inundavit ita, ut ne facies quidem aliqua antiquae virtutis, ordinis aut decoris in eo agnosceretur amplius. Quippe cum duo reges inter se, de summa imperii acriter et pertinaciter digladiarentur, neuter illorum liberam possessionem regni obtinere poterat. Sed ut in rebus perturbatis et ancipiti imperio evenire solet, infinita multitudo perditorum hominum et latronum in dies exoriebatur, quos non tam bellandi quam praedandi studium ab agricultura abstrahebat; multi etiam qui aliquas facultates aut artes ad tenendas gentes habere poterant, projecta patriae salute, depraedari, spoliare, aliena occupare non desistebant. Quinetiam tamquam proposita impunitate, vulgo etiam regna occupare nonnulli mente conceperant.

Itaque Joannes rex praesagiens futuram brevi desolationem et ruinam regni Ungariae, utpote quem longe magis patriae calamitates tangebant, quam

*) Antal kezével, ki a lapszélen megjegyezte: Michaelis Wrancii opus. A czímen kivül az egész, Mihály irása.

**) Antal utána veti: ‚ac luctuosam.'

Digitized by Google

Ferdinandum regem, qui extra fines Ungariae positus securus ageret: existimavit non alia ratione se tot pestes inexstinguibiles posse extirpare, quam unica illa, si videlicet pacem aliquomodo parere regno potuisset, etiam cum dispendio juris sui. Nec mora, cepit consilium de ineunda pace cum adversario suo, de re primum ad omnes principes christianos solennes oratores aliquoties misit, cupiens testatum facere, se tranquillitatis reipublicae christianae causa, vehementer regno Ungariae pacem et quietem conciliandam desiderare; rogabatque, ut in componendo hoc pacis negotio studium suum, favorem et diligentiam interponerent: quandoquidem non ignorarent, regnum Ungariae a tot annis unicum obstaculum fuisse furori turcico, quo quidem amisso, perpenderent, quantum calamitatis vicinis Christianorum regnis immineret. Sed haec, toties repetita, tandem et protestata, minime profecerunt; nam licet singuli principes christiani impensius rebus Joannis studerent quam Ferdinandi, tamen permulta illos impedire videbantur, quominus usui aliquo in hac re et velint esse aut possint; quin Franciscus rex Francorum et Henricus Angliae potius exoptabant et auxilium pollicebantur ad bellum prosequendum, id eo consilio: ut opes et copiae duorum fratrum, cum quibus bella faciebant, distinerentur. Pontifices vero, antea Clemens, tunc Paulus, quibus praecipua cura christiani gregis conservandi esse debebat, voluntate magis quam opere proniores visi sunt: in quibus nimirum jam olim christianae pietatis affectus refrixerat. Porro Veneti, qui Dalmatiam ditionis regum Ungariae esse non ignorabant, de qua jam a Ferdinando interpellati fuerant, non solum non pacem illi conciliare, sed si

Digitized by Google

fieri posset, etiam illud quod in regno Ungariae juris haberet, amitteret, desiderabant.

Ita Joannes rex dejectus hac prima opinione est; tamen, ut declararet, quanti tranquillitatem et concordiam faceret, licet, nondum defatigatus, armis contendere potuisset, eo humilitatis descendit, ut oratores ad ipsummet Ferdinandum de pace Viennam semel et iterum mittendos non dubitaverit, viros singularis prudentiae et existimationis, ultro exposcentes pacem et amicitiam, offerentes eidem Ferdinando plus satis aequas conditiones, quia in dissensione nullam utriusque factionis salutem perspiciebant. Visaque est haec legatio minus tunc ex dignitate et existimatione Joannis cecidisse, quod reges Ungariae non accipere sed dare conditiones a majoribus instituti fuerant; verum ille correptus ingenti zelo quietis domesticae, nullibi non antiquiorem*) ducebat publicum commodum privato.

Legationis summa haec erat: ut Ferdinandus illis finibus contentus esset, quibus ad illud tempus armis aut favore aliquo potitus fuerat, sibi pacifice obtinendum linqueret ea, quae in praesens suae ditionis essent; praeterea si non incommodum videretur, vinculum hoc perpetuae pacis matrimonio filiae suae corroboraretur, et inviolabile fieri permitteret. Frustra haec quoque tentata sunt; quippe Ferdinandus, qui nil nisi integram possessionem regni Ungariae habere volebat, idque futurum omnino, pertinacissime jam olim sibi persuaserat: tantum abest, ut tam optatas conditiones acciperet, ut etiam respueret; tandem tamquam parum aequis addidit alias de suo, et quidem tales, quae videbantur, haud ab animo

*) ‚Antiquius'-t akart irni.

Digitized by Google

quietis et tranquillitatis cupido procedere. Respondit enim, ita demum pacem componi posse, si Joannes Buda et Transsylvania cedat, ac imperatoris Turcorum amicitiam abjiciat; haec eo tendebant, ut si his Joannes petitionibus acquiesseret, jam quasi ejectus locis opulentioribus ac munitioribus, in contemptum conjiceretur: tum demum quo jure, qua injuria reliqua possessione exturbaret. At Joannes, qui non adeo rerum imperitus fuerat, ut non animadveret tam manifestos Germanorum cuniculos, concedere minime voluit. Sciebat enim et Budam regale solium esse, in quo omnis fortuna vertitur, et imprimis apud Ungaros, et Transsylvaniam propter singularem ubertatem soli et venae, regum Ungariae inexhaustum aerarium. Ad haec amicitiae et benevolentiae imperatoris Turcorum erga se, renunciare, nec tutum nec utile existimabat, quibus unicis jam deploratum regnum ab infidelibus praeservaverat, et praeservare deinceps in animo statuerat: nam inimicitiis cum illo contendere, cui armis par esse non posset, extremae dementiae esse non ignorabat, eo magis quod ex consiliis Ferdinandi cautior effectus fuerat, qui cum amicitiam Solimani et potentiam dignam contemptu (ut est ingenium) judicasset, non semel expertus est, quanta cum calamitate sua id ausus fuerit.

Tandem cum nec hac via successisset, non tamen a proposito destitit, nec abjiciendum pacis consilium ideo, arbitratus est. Itaque ne non omnem lapidem movisse videretur, decrevit mittere eosdem oratores ad Carolum caesarem, fratrem Ferdinandi, petentes, ut si quid curae christianae reipublicae impenderet, et si qua misericordia flagrantis regni Ungariae tangeretur, non differret salutem quamprimum

Digitized by Google

illi parere, quin si persuadere fratri nequeat, ut pacis conditionibus acquiesceret, utpote autori omnis controversiae, pro illo jure, quo in fratrem juniorem uti poterat, cogerat etiam, quandoquidem Joannes suum cum ipso honorem partiri non dedignaretur. Oratores erant reverendissimi D. Franciscus de Frangepanibus archiepiscopus Colocensis, D. Stephanus Brodericus episcopus Quinqueecclesiensis, qui profecti consequuti sunt Carolum Neapoli. Carolus intellecta legatione, subito hac impulsus occasione, de potiundo regno Ungariae somniare coepit. Imaginabatur enim, Joannem, exutum omni ope, extremis necessitatibus adactum, in arbitrio suo ultimam salutis suae spem collocasse. Et quo commodius, quod in votis haberet, potiretur, ante omnia poposcit a Ferdinando totum id juris, quod in regno Ungariae habere ferebatur; id ea de causa, ut Joannes motus autoritate ejus et laudibus bellicis, quae tunc ubique longe maximam opinionem obtinebant, appetitui suo satisfaceret: nec aliud ausurum, sibi persuaserat. Igitur perhonorifice habitis oratoribus, pollicetur omne studium, operam et diligentiam, docetque, quidquid periculi et controversiae esset, medio oratoris sui sanaturum, affectosque splendidis muneribus, revertere jubet, unaque suum legatum profecisse cum iis placuit, quem instructum antea omni genere machinamentorum, quid opus facto esset, admonuerat. Is erat reverendissimus D. Joannes archiepiscopus Londensis: vir tum autoritatis tum etiam dignitatis praecipuae.

Interim Carolus movit exercitum in Galliam, quod rex Francorum, occupato ducatu Sabaudiae, qui olim Allobroges appellabantur, ingentibus copiis ir-

Digitized by Google

ruptionem in Italiam moliebatur. Sed cum Londensis ad regem Waradinum advenisset, maximo totius populi favore exceptus est: quippe quem olim certissimam pacem uno ore omnium, secum ferre, divulgatum fuerat. Porro Joannes rex, perpensa secum diligenter Caroli legatione, referta longe intolerabilioribus conditionibus, quam etiam Ferdinandi, non latuere ipsum doli, fuci et fallaciae. Retinuit tamen apud se eundem oratorem quam potuit diutius, et diem ex die eximebat, expectabatque, donec intelligeret, quem exitum Caroli res in Gallia sortirentur: nam si quid detrimenti ibidem, (ut accidit) accepisset, sperabat mollioribus conditionibus usurum posthac. Tandem cum mense octobri, qui annus fuerat a nato Christo millesimus quingentesimus tricesimus sextus, allatus esset nuncius de profligato Carolo ad Massiliam, exutumque magna parte exercitus, omnibusque tormentis bellicis, transmisisse in Hispanias cum maximo honoris et autoritatis suae dispendio: mox legatum, datis ingentibus muneribus, contra omnium opinionem, re infecta remisit, et de pace petenda amplius in totum, consilium abjecit, commutatisque rationibus, instituit aliis artibus id extorquere, quod hucusque impetrare nequiverat.

Sub idem fere tempus, quo haec agerentur, praesente adhuc oratore Caroli, Christophorus de Cavas praefectus arcis Hust et totius Maramarusii, homo, nulli nec temeritate nec crudelitate secundus, ascito sibi Baldasaro Banffy, ejusdem farinae homine, cum magna manu perditorum hominum factionis germanicae, inopinatam excursionem facit in agro Sacmariensi, momentoque temporis oppidum in praedam dat, vacuum incendit, templum quod erat amplissi-

Digitized by Google

mum, munitionibus validissimis in circuitu munit, commeatu providet, Matthiam Chrovatum cum satis firmo praesidio ibidem relinquit, toti illi regioni imperare jubet: ipse depopulatis locis finitimis copias reduxit. Cum haec Waradinum perlata essent, Gothardus Cun et Nicolaus de Thelegd cum parte exercitus regii, obviam hosti profecti sunt: sed facti certiores de discessu Christophori, omnes iras in illum conceptas in Matthiam Chrovatum convertunt, aggressasque munitiones ex improviso, paucis desideratis, expugnant. Caeteri omnes interfecti, potiores circiter quadraginta, una cum Matthia, Waradinum reducti, dux, palo per viscera adacto, exanimatus est, reliqui suspendio vitam posuerunt. In hac oppugnatione Gothardus Cun, dum incautius castellum circuit, et locum commodiorem militibus observat, globulo pixidis (ut nunc vocant) per coxam trajectus est, ex quo vulnere paucis exactis diebus, Waradini mortem obiit: vir praeter caeteras virtutes, et fortitudinis et peritiae disciplinae rei militaris, sui temporis, eximiae.

Eodem anno nonnihil trepidatum est in Transsylvania: vaivoda enim Moldavus Stephanus *) nunciabatur cum magnis copiis et ingenti numero Tartarorum, Transsylvaniam velle invadere, fretus etiam quorumdam proditionibus; sed cum, praeter expectationem, accepisset, totam Transsylvaniam in armis esse, destitit a proposito, tamquam impar viribus: quo tempore Franciscus Lazar, qui inter Siculos primum locum autoritatis obtinebat, insimulatus proditionis, capite damnatus est in oppido Regen. Moldavus vero ut hanc suspicionem inimicitiarum absterge-

*) Antal kezével: ‚Petrus.'

Digitized by Google

ret, quamprimum misit oratores ad regem Waradinum purgandi sui causa. Rex, quamvis non esset ignarus, quid animi in se haberet Walachus, tamen accepit purgationem, ne novis tumultibus, qui tunc undequaquam oboriebantur, occasionem praeberet: alloquutus igitur verbis amicioribus, dimisit.

Interea temporis Ferdinandicae factionis homines, accepto nuncio de rebus Caroli infeliciter gestis in Gallia, ingenti spe dejecti sunt: Carolus enim splendidissimis promissis eorum animos confirmatos hucusque detinuerat. Se scilicet compresso Gallo, cum illo invictissimo exercitu eodem anno finibus Pannoniae adfuturum pollicitus fuerat, bellum toti Asiae indicturum, libertatem et pacem orbi terrarum allaturum. At cum res aliter atque expectasset, cecidisset: accidit, ut quasi omnium Hungarorum nobiliorum animi ab utroque fratre abalienarentur, quin Ferdinandum regem, velut spoliatum jam fraternis auxiliis, tacitis intra se odiis prosequi coeperant, et se caduco parieti innixos fuisse palam praedicabant. Interim quisque rerum et possessionum suarum sollicitus esse, et vereri, ne illa adversis armis occupata, ipsi in extremam egestatem detrudantur.

Joannes hanc tam insperatam occasionem praetermittendam non existimavit, itaque in tentandis aegrotis hominum animis omnes artes, omne studium intendit: sperans (quod evenire solet) se dubias mentes et fluctuantes cogitationes citra omnem laborem in suam sententiam impellere posse. Tunc Valentinus cognomento Turcus, vir summo loco natus, et in rei militaris scientia ac fortitudine maximi nominis, pertaesus germana imperia et vanis spebus, ipse sibi consilium cepit, ultroque se armis Joannis regis ad-

Digitized by Google

junxit. Qui licet maximam ingratitudinem erga regem, pro multis ab eo beneficiis olim acceptis, subierat, tamen confidebat, se adhuc ad ejus gratiam et favorem, receptum habiturum. Et, ut hunc mentis affectum et fidelitatis opinionem omnibus confirmaret, antequam ad conspectum regis pervenisset, castellum, Gerenas vocatum, in gratiam regis expugnavit. Hoc castellum noviter exstruxerat in lacu Capos Franciscus de Capolna, homo omnium mortalium longe sceleratissimus, in spoliationibus et depraedatoriis latrociniis eo tempore nominatissimus, ita ut ex illa munitione, ferme ad duodecim milliaria quaqua versus sibi subjugaverat: hunc Valentinus, exutum rebus omnibus, ad ultimos fines Sclavoniae propulit. At Joannes rex, ob hanc singularem voluntatem ejus in se, et haec magnifica facinora, eum in fidem et gratiam suam accipit, ornatque non contemnendis muneribus: dat illi arcem Hwnyad memoratissimam, superbissimisque aedificiis exstructam; dat oppidum Ungariae maximum et opulentissimum, Debreczen vocatum; dat etiam episcopatum Quinqueecclesiensem, affinis sui causa,*) qui illo episcopatu privatus, ferme octo annis caruerat, ob studium germanicae factionis.

Hoc exemplo admonitus Franciscus Bebek, ipse quoque aversatus inutiles cogitatus, iterum regium favorem venari incipere, missoque nuncio polliceri omnem opem, studium et fidem: se paratum cum trecentis equitibus et totidem pixidariis peditibus ubicunque rex jusserit, imperata facere. Erat is ado-

*) Sulyok Györgyöt érti, kit Koller hibásan infimo loco natus-nak mond.

Digitized by Google

lescens honesto loco natus, ingenioque et militari gloria haud postremus: sed qui in fratrem germanum immitius se gereret, immerito. Quod quidem facinus haud praetereundum existimavi, nec ingratum posteris fore arbitratus sum, ob exempli novitatem in religione editi, et antehac huic regno incogniti. Huic erat frater natu major Emericus, ordinis sacerdotalis, probitatis et eruditionis summae, imbutus tamen peregregie lutheriana persuasione. Igitur posthabita constitutione ecclesiastica, sequutisque praeceptis evangelicis (ut ipse ajebat), duxit uxorem, paucis ejusdem instituti adhibitis. Perpetratum est hoc matrimonium Budae, anno millesimo quingentesimo tricesimo quarto nativitatis dominicae. Intellectis tam temerariis nuptiis, vehementer rex indoluit; ne itaque id audaciae ulterius serperet, et novi cujuspiam tumultus occasionem porrigeret, puniendum judicavit, detentumque libera custodia in arce Budensi multis mensibus, tandem longo post tempore dimisit, accepto prius vadimonio: interim ut laboret apud pontificem maximum pro dispensatione. Franciscus acceptis hiis fraternis infortuniis, putavit tempus adesse, quo dudum praecogitata facinora aggredienda sibi essent: occasionis satis videbatur illicitum matrimonium, captivitas et timor amittendae haereditatis, quas reges ob enormia scelera occupare consueverunt. Nec mora ut juvenis et opulentus et rerum novarum appetens, excludit germanum omnibus arcibus, omni substantia haereditaria, seque in factionem germanicam velut in portum reduxit. Sed hoc tempore, ut superius diximus, ad sanitatem aspirare coeperat.

Eodem tempore, pridie nonas decembres, die festo Barbarae, incredibili fortunae beneficio civitas

Digitized by Google

Cassoviensis recuperata est: cujus urbis longe amplissima autoritas est in partibus Ungariae superioribus, et civitatum totius regni fortissima et munitissima habita est, circumducta triplici muro et triplici fossa. Et haec quidem in hunc modum capta est. Rex cum non ignoraret, hanc civitatem maximi momenti esse, sed quam vi expugnare impossibile esset, nihilominus per hanc stare, quo minus liberam possessionem regni obtinere queat: ab animi virtute et ingenio consilium petit, rationemque potiundae civitatis sic instituit. Dat negotium cuidam Georgio literato de Esther, homini non minus audaci quam callido, qui multoties in hac re operam suam sponte regi obtulerat; hic quia praecipuus inter familiares Petri de Peren habebatur, sine ulla suspicione civitatem frequentabat, cui cives maximam fidem deferebant, et licet privatus esset, in senatum tamen adhibere nonnunquam, et consilia simul secretiora communicare non dubitabant. Hunc ille favorem et creditum a longo tempore indagabat, ut aptior posthac voluntati et appetitui regio esse posset. Igitur clam omnibus rebus necessariis et artibus armatus, adsciscit sibi alios duos, alterum Gregorium de Lona, alterum Martinum Gechey, homines nobiles: jurejurando se mutuo obstringunt, ne enuntietur; quid facto opus sit, communicant. Ergo cum dies constituta jam instaret, ne fraudes frequentia solita et colloquiis secretioribus, denudarentur, dividuntur: Gregorius ante ipsas portas in suburbio ospicium occupat, tamquam expeditius, cum vellet, exercitui regio una cum caeteris insidiaretur. Rex enim ex arte non longe castellum quoddam oppugnare inceperat, hujus rei causa, ut cum tempus postularet, una nocte advolare Casso-

Digitized by Google

viam equites possent. Georgius vesperi cum suo comitatu exit, simulans se sequuturum Nicolaum Ostrosith, qui cum praesidio, cui Cassoviae praeerat, in hostes noctu profectus fuerat: reipsa tamen ut equitatum regium ad tempus deducat. Martino longe periculosissimam provinciam imponunt, ut ipse intus maneat et portam occupet, quo pacto id fieri possit, edocent. Unica res huic facinori impedimento restabat: tubicen scilicet, qui loco speculatoris a civibus in turri templi tenebatur, vigilantissimus, ex cujus concentu etiam in lectis percipiebant, aut novos homines adesse, aut aliquod periculum civitati imminere. Huic conjurati ex suis unum discipulum subornant; docent, ut cum strepitum in portis excipiet, occupet gladio praeceptorem, ne signum dare queat civitati.

At Martinus summo mane, praesenti animo, expedit se ingentibus ausis, replet currum armatis, cooperit vestibus, desuper pueros sedere jubet, aurigam admonet, ut in ipso ponte currum impactum valvis frangat, ne pons repente sublevari queat. Praemissis iis, ipse pedetentim illos cum sua cohorte subsequitur, plenus audaciae, tamquam et ipse sequuturus Ostrosith. Ubi eo ventum est, patefiunt portae, ut noto, pons demittitur, currus in ipso comminuitur, exiliunt milites, ibi fit caedes maxima et miserabilis, portarii ad unum omnes interfecti. Adest sine mora auxilio Gregorius: portam occupant. Haec omnia subito et tacite, speculator namque aeternum jam obmutuerat. Exercitus interim regius praestolabatur, qui tardius progrediebatur, quam res exposceret, idque cum magno jam timore et trepidatione conjuratorum. Hujus autem morae haec causa accidit.

Cum silentio noctis longiori itinere circumductum

Digitized by Google

agmen raperetur, celeriter in conspectu civitatis constituitur, caligineque matutina, velut a fortuna oblata, involuti, omnes exploratorum insidias fefellerant. At ubi tantae festinationis causas accepissent, tum demum trepidare omnes, diffidere, perturbari. Pars civium multitudinem considerare, pars insidias timere. Nonnulli palam jactare: satius esse minori damno paucos conjuratos intus perditos iri, quam hos tot viros nobilissimos, totque milites fortissimos. Erant enim mille non amplius equites, pedites ferme totidem. Nec dubium est, quin hanc manum tantulam, absque ullo negotio civitas per se delere potuisset, si se colligendi facultas illi concessa fuisset.. Quos praefectus equitum Joannes de Kalo, vir fortitudine cum probitate conjuncta maximus, cum ita fluctuantes animadvertisset: Quid, inquit, captae civitati vos immitere dubitatis, viri fortissimi! An occasionem pulcherrimi facinoris hodierna die amittere stat sententia, cum irrecuperabili famae et nominis nostri amplissimi dispendio! Quin irruitis urbem, nostris spoliis saginatam, nostris incendiis illustrem! et si quid difficilius, (quod timetis) acciderit, virtute faciliora fieri cogemus. Nil praeclari sine magno periculo fieri, at memoria rerum bene gestarum pulcherrima et immortalis. Ego persuasum habeo, nullum periculum pro laude et gloria recusandum, itaque qui vestrum ejusdem sunt sententiae, nec opinionem nobilitatis ac fortitudinis falsam gerunt, me sequantur. Haec ubi severius protulisset, incensus virtuosissimis ignibus, denudato gladio obviam civitati se proripit; idem faciunt reliqui omnes, aucti jam non mediocri audacia atque animis, portasque irruunt cum impressione incredibili, ita ut non pauci, qui minores equos aut infirmiores habuissent, depressi con-

Digitized by Google

culcarentur. Illapsi igitur urbem, nomen Joannis regis una omnium voce acclamatum est; ac tanto strepitu timpanorum et clangore tubarum nec cognoscendi quid rei esset, neque se colligendi civibus facultatem relinquunt. Ita civitas prius capta est, quam cogitare etiam possent, quomodo id evenire posset. Pugnatum tamen est aliquantisper in vico quodam angustiori, qui sine sanguine nostrorum compressi, desistunt parvo labore. Reliqui igne territati, sine mora tradunt se. Joannes de Kalo suos a caede ac rapina prohibet, praedam ex aequo omnium esse, admonet. Civitati arma in forum conferre imperat. Capti omnes in quibus aliquid consilii aut dignitatis esset. In hunc modum civitas opulentissima atque fortissima sine ullo pulvere poenas proditionis dedit, quae homines Ungaros semper exosos habuit, Joannem regem etiam suo nomine incredibili odio prosequuta est.

VI.

De apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem.

(1536—1538.)

Liber primus.

Solimani Turcarum caesaris expeditionem in Moldaviam et Transsylvaniam memoraturus, qua Petrum cognomento Bogdanum, Moldaviae principem, genti suae vaivodam appellatum, patria dominatione exegit, altius aliquanto mihi repetendum esse duxi, ut cognitis ejusdem expeditionis causis facilius ad institutam narrationem devenire, et ipsam rem cognoscere possimus. Quum enim de possessione regni Hungariae diu inter se Ferdinandus et Joannes atrociter armis contendissent, nec aliud consequerentur,

Digitized by Google

quam quod et is in auxilium vocando Turcam, in dies magis ac magis illi serviret, et ille lacessendo, propius periclitaretur, amboque foventes domi optimatum factiones, quotannis detrahendi aliquam partem finium facerent hosti facultatem: Sigismundus Poloniae magno et praeclaro animo rex, pacisque ita amator, ut bello semper fortissimus haberetur, permotus regni vicini, atque adeo christiani desolatione et periculo, animos utriusque ad agendum de pace et corcordia, toti Europae summe necessaria, irrequietis hortamentis induxit. Eaque primum, idque saepe, opera ipsius, nec non et aliorum quorundam ex Germania principum, quum in Polonia, et in diversis aliis locis, tum postea apud ipsum quoque Ferdinandum in urbe Viennensi per legatos viros insignes nequicquam tentata. Hinc enim et Ferdinandus, quam maxime brachia movere potuit, et fortunam suam posse putavit, nihil unquam de suo jure concedens adversario, dum eum non Transsylvania, Croatia, Sclavonia, et regali sede ac fastigio Buda solum, sed etiam tota Hungaria excedere contendit, ipsique nec tituli regii facta potestate, vixque etiam solius patrimonii possessione permissa, nihil minus quam consortem regni admittit; illinc et Joannes animo princeps prorsus non ignavo, mallens jam etiam brevissimum tempus vivere, dummodo honeste possit, et inter Hungarorum reges, salvis regiis insignibus, referatur, nec titulo, nec Buda, nec regno ipso cedit, pro successione etiam suorum posterum laborat, quod quum inter Germaniae quosdam principes, Austriae infensi dominis, tum Gallus, et Turca potissimum assidue opis suae copiam pollicebantur, nec ipse quoque Joannes inquam quicquam de jure suo remittebat, et vitam potius amittere, quam vel minimam regni par-

Digitized by Google

tem hosti resecaret, decreverat. Et in hunc modum longo intervallo ad ineundam corcordiam disjuncti rationibus, atque ad arma identidem regressi mutuo, et ex aequo adversa fortuna usi in dies se se conficiebant.

Aloysius Grittus, homo Venetus, de quo alibi, qui jam ea tempestate in summum apicem rerum apud Joannem conscenderat, quod totius regni gubernatione fungeretur, seque non aliter gereret, quam si in sortem coronae secum successisset, fretus authoritate, qua pollebat, partim a Turca, partim a Joanne accepta, et dexteritatem ac fortunam suam omnium ingeniis, rerumque experientiae praeferens, ipse quoque hujuscemodi negotii tractandi provinciam in se transtulit, adeo, ut deinceps frequentes nuncii Turcici ad Ferdinandum in Austriam ejus opera commearent, qui de pace agerent.

Sed cum neque per hos quicquam ea de re succederet, dictum postremo est, quasi e re nata, oporcere Grittum colloqui cum Ferdinando, si vera tandem pax, non fucata speraretur. Grittus autem eo tunc erat Constantinopoli legatus de Joannis rebus apud caesarem, regique nunciarat, se a Solymano plenam authoritatem adeundi Ferdinandum, et componendi pacem accepisse, essetque bono animo, eamque cum ejus commodo atque decoro fore pollicebatur. Jamque, quod adjiciebat, ipsum Ferdinandum per oratores in arbitrium suum apud Turcam et Ibrainum totius causae suae hujuscemodi eventum conjecisse, idemque oportere et Joannem facere, si rite, atque celeriter optatae, et diu jam quaesitae paci manum ultimam imponi velit.

Hac ex re quanta extemplo suspicio de actionibus Gritti Joannem incesserit, vel potius veterem de

Digitized by Google

illo diffidentiam irritaverit, quia diu jam cognoverat, in quas spes, et rerum novarum moles ambitio illum deduxerat, non facile dixerim.

Nam et illud ad Joannem delatum, quod dixisset Turcae, invidiam Joanni facturus: tota eum mente, et praecipitanter quidem in pacis, amicitiaeque cum Ferdinando faciendae curam incubuisse, sicque affectum tandem, ut eam qualemcunque obtinere possit, etiam, si cogeretur, minus honestam, omnino tamen ineat; neque, quod scire deberet, aliis fieri posse conditionibus, quam ipsi Turcae adversantibus; quandoquidem et Ferdinandus cum imperatore fratre omni studio atque industria conaretur belli sedem adversus eum in Hungaria ponere, et Joannes, regnandi tranquillitate desperata, tot jam laboribus, tot curis atque periculis eximi se se praecuperet, nimirum contentus fortuna, et statu omni, qui ab adversario victore porrigeretur; hincque satius eum esse hac de pace aliis modis, suis tamen auspiciis transigere, dataque interim Joanni amplissima rerum suarum spe, sic de Hungaria cum Ferdinando pacisceretur, ut de possessione illius non excideret, et Joannes tamquam instrumentum majorum successuum occasionibus servaretur. Neque isthaec quidem falso delata; sic enim se se res habebat, et in pacem tota voluntate consenserat. In eo tantum illi facta injuria, quod indecoram dictus est postulasse, quod quantum refugerit omnibus viribus, alia in parte operis nostri recensuimus.

Verum interim, dum haec Joannes sollicite secum in animo revolvit, ac de remediis accusationum, et de effugio periculi cogitat, Grittus ex Turcia rediens a Transsylvanis occiditur.

Joannes vero opportune sublato regni altero

Digitized by Google

aemulo, quamvis magno onere liberatus esse videretur, majore tamen cum periculo Turcae in se iram provocavit. Ultra enim alios excessus ex Germanorum partim frequenti de pace commercio, partim ob inquietudinem quorundam ejus regulorum, qui fines eorum clandestinis excursionibus molestius infestabant, conflatos, patrocinio amicorum saepe jam ei multos condonatos, visus hic maximus, et minime barbaro tolerandus. Interfectus vir tantus, ac tantum celebris Aloysius Grittus, tot perempti janizari, tot reliquorum ordinum insignes et clari extincti milites, tantae denique opes, visque gemmarum, et regia prope supellex, merciumque pretiosarum varietas, et magnitudo intercepta. Indignum sane facinus, eamque tam atrocem injuriam, quis adeo ignavo atque dejecto animo princeps esse posset, qui non ulcisci conaretur, qui hoc ingens detrimentum recuperare non curaret, authoremque non ad satisfactionem adigeret, sed ad necem ipsam exposceret.

Succensus itaque indignatione ejusmodi max ma, summa celeritate misso ad Joannem nuncio, casum hunc apud eum ita expostulavit paucis, ut se propediem venturum, et cogniturum hanc injuriam denunciarit.

Praeceptum item summa severitate, ut quicquid rerum apud Grittum perierat, integerrime sibi, remota omni dilatione, restitueret, si gratiae locum apud se relictum velit. Neque avaritia se se ab honestate, et officio rapi patiatur. Nonnullam opum illarum publicanorum Italicae nationis, quod chyrographis Gritti constaret, extitisse, reliqua sua esse omnia, satisque multa ejus causa in Hungaria vindicanda, eoque ipso in regnum ab exilio asserendo, sua sponte impendisse,

Digitized by Google

diripi, atque in praedam converti ab amico et principe beneficiario minime debuisse.

Joannes accepta ira et voluntate Solimani, statim omissa consiliorum ambiguitate, tamquam sublatis jam omnium commentuum causis, quibus animum ejus hactenus erga se se detinuerat, pronior ad pacem factus est. Caeterum quamquam gravi timore secum in animo conflictaretur, quod ad amissam Turcae societatem, eundem etiam contra se in arma provocasset, et praesertim in tanta externorum hostium varietate, et in domesticorum insidiis ac fide parum stabili, quum ad haec et inopia pecuniarum extrema laboraret, quod palam esse non ignorabat, nihilque adhuc de pace cum adversario certi speraret: tamen usque adeo apud omnes suos id angoris dissimulavit, ut si unqam alias, quibuscunque in rebus aut hilaritatem praesetulit, aut audaciam ostentavit, tunc ad admirationem etiam multorum, et ingenium et magnanimitatem suam declaravit. Et hoc interim haud diu detentus ejusmodi sollicitudine, paulo post affertur insperata caedes passae Ibraini, ejusque interventu Joannes rex innocens judicatus, vere ne, an simulate, amici enim ex Turcia sic nunciabant, postea patebit. Sed aderam ego in consilio Varadini, quum ad Joannem legatus ex Turcia veniens, solito eum more fratris atque amici nomine salutasset, jussissetque eum verbis Solimani, vel ipso orationis initio securum ac laetum agere. Hortatus inde, ut proximi nuncii oblitus, praesenti solaretur, atque animum confirmaret. Caesarem Solimanum eundem erga illum esse et futurum posthac semper, quem semper hactenus expertus erat, et habere optavit, nempe amicum, fratrem et protectorem contra omnes, a quibus vexaretur. Sciret

Digitized by Google

autem Grittum merito fuisse occisum. Scelestus, et perfidia homo incomparabili nihil a caesare ad ea facinora, quae aggressus erat, mandati habuisse, cum Ibraino tantum aeque contra caesarem, atque adversus te, ingratissimus homo, cujus judicio et intercessione ad tantum rerum splendorem prodire permiserat, perniciosa communicavit consilia, ob eaque, quam digne ambo ex humanis desierint, exitum utriusque indicasse. Non omisit in fine opum mentionem, quae secum perierant, paucis, modesteque eaedem tunc quoque postulatae, foreque eorum amicitiae magnum firmamentum, si fuerint restitutae, quod plurimorum hominum conditionis non postremae, partim illorum, ut quae caesaris sint, ne commemorentur, qui ea Gritto crediderant, partim qui iis pro Gritto fidem obstrinxerant, quotidiano clamore, ac lacrimis, qua pietas, qua aequitas caesariana sollicitaretur. Nec fas eum esse, ita credit, seu subditorum suorum, seu sociarum nationum hominum curam, rationem, tutelamque posthabere, si cum iis foedera et veram amicitiam colere velit.

Delinitus Joannes his, et levatus metu ex parte aliqua, non tamen absolutus, nec omnino tutus, quamquam erectus, et laetus satis, nec aliter quidem inductus animum, quam qui praevidens hostis jacula, evitat ictus, et oppugnantem ridet. Nam et ipse, quum pridem artes, et mores, et perfidiam Turcarum longo usu bellorum probe didicerat, minus eis credit, et alioqui, quum nimis jam ut ita dicam, fatiscebant, lateque vulgabantur ejus de pace cogitationes, non solum propositum suum non suspendit, verum etiam ne intermisit quidem, sed nova etiam auxit sollicitudine.

Erant illi celebres aliquot a consiliis viri, a pace,

Digitized by Google

et concordia cum Ferdinando ineunda non alieni. Duo tamen inter alios, qui antistites erant, Franciscus Francapanus Agriensis, et Stephanus Brodericus Quinqueecclesiensis quamquam Franciscus etiam archiepiscopali mitra, Collociensis ecclesiae titulotenus, quod re Turcae potiebantur, eminebat, peculiariter ad pacis studia perinde atque ex condicto naturae videbantur esse comparati. Neque poterant conquiescere, quin, si fieri potuisset, quam celerrime, et sine temporis impendio componeretur. Assidue igitur Joannem ad eam ipsam concordiam hortabantur, nec alia magis, quam de pace consilia ingerebant. Et tametsi perspiciebant, illum hinc extremo et inevitabili terreri periculo, si prorsus ab amicitia Turcae discessisset, illinc brevissima dominatione distineri, quae ad posteros suos non erat perventura, si in Germanorum societatem concessisset: spem tamen honestarum conditionum, quum ex unitate animorum, et collatione virium, tum ex ingenti liberalitate Caroli caesaris, fratris Ferdinandi, non incertam pollicebantur. Caeterum et mediocrem conditionem status meliorem esse, dummodo tranquillam et securam, quam summam, cum summo metu atque dispendio tum privatae, tum publicae salutis pertinaciter urgere.

His, et aliis ejusmodi, incenso Joannis animo, visoque demum novis angustiis, quas ei paulo ante mors Gritti suscitaverat, conflictari, et per ancipitia rerum cogitatione rapi, inclinari alioqui dudum sua sponte ad concordiam, si modo ea fieri posset non incommoda, neque indecora, viaque Turco ad ulciscendum se praecluderetur, addunt incitamenta, hortantur, orant, inducunt, faciunt animum. Inde mox per consiliarios utriusque principis res aggressa, per hos enim,

Digitized by Google

quicunque tractatus de hac pace erant agitandi, et moveri et agitari oportebat, ne principum existimatio deprimeretur, si aut hujus, aut illius nomine pax atque concordia ultro fuisset postulata. Ac ubi literis primum, ac expeditis nunciis de mutuo consensu atque congressu confecissent, duo ii praesules, velut instrumenta omnium aliorum promptissima, missi sunt in Austriam. Agunt quae in rem pacis mandata acceperant, optatae occasionis summo conatu admonent. Ajunt demum, nunc eam fieri opportere, si futura sit, sin secus, ea evenire posse ex momentis rerum, quae utrique parti poenitudinem essent allatura. Joannem tamen adnixurum summa ope, ut in omnem eventum, quam commodissime possit, utatur fatis suis. Referunt Ferdinando placere omnia, quae ad eam pacem spectarent, neque occasionem oblatam abjecturum, modo ad immodica non cogatur. Proinde quum hactenus tot congressibus nihil in ea componenda perfici, aut saltem fiducia aliqua futurae demonstrari potuit, in quibus etiam summi quidam tum principes, tum viri frustrati suis laboribus atque officiis, lusere operam, dum uterque regum statuere et firmare apud se integram regni majestatem summa vi et contentione perseverat, reperiretur aliquis alius felicior modus, per quem demum extirpato omne seminario discordiarum, sedeque mutui nostri belli procul amota, in amicitiam rediremus.

Eam rem ubi et Ferdinando et Joanni placere cognitum est, collatis inter se se denuo animis atque consiliis, utrique in Carolum imperatorem consentiunt, illum requirendum decernunt, eum solum huic tam arduo negotio certum authorem sperant, eum indubiam opem allaturum, ne prorsus et Hungaria evertatur, et

Digitized by Google

Germania in discrimen adducatur. Quippe qui pro justitia, pro pietate, pro moderatione sua, imo et pro jure ipso, quo credendum est eum esse in fratrem, non diffidunt, et fratri praeter injuriam aliqua adempturum, et Joanni quicquid permiserit, eundem satis sibi accessisse putaturum, modo ne toto exturbetur, et regio fastigio prohibeatur. Missi mox a Joanne oratores, iidem Francapanus et Brodericus, injunctumque, ut cognoscant, an quid tandem in ejus majestate facultatis existat, ad eam cum illius fratre pacem faciendam; voluntatis in se non parum esse, nec ea petere, quae concedi non possint, si adest pietas; pro parte se, non pro toto contendere, facileque acquieturum justis atque honestis conditionibus, et id genus aliis adornata legatio.

Profecti ad Carolum legati, Neapoli illum conveniunt, ibique functi munere demandato, gratissimi fuere, postremo amplissimis donis acceptis, magnifice Joanni oblata est opera. Placuit insuper, cum ipsis legatum suum, Joannem archiepiscopum Lundensem, insignem virum una remittere, et de his apud utrumque regem suo nomine tractari. Joannes tunc agebat Varadini, et rebellibus quibusdam civitatibus expugnandis operam dabat, vulgato dudum caesariani oratoris adventu, et spe late per omnem Hungariam accepta, quod certissimam pacem apportaret. Qui quum advenisset, magno totius populi plausu, et omnium ordinum frequentia, cunctis in summam quandam celebritatem, et laetissimam pompam apparatis in IIII. ab urbe millibus passuum, misso obviam Joanne Statilio Episcopo Transsylvano, et Valentino Turco cum CCCCC ferme aulae suae nobilibus viris, praestantissimo equestri apparatu instructis, honorifice exceptus est.

Digitized by Google

Auditus triduo post, tantum abest, ut cum optata pace venerit, ut etiam longe alieniora visa sunt ea, quae attulerat, quam quae opinio vel ipsi Joanni ante promiserat. Quod ei quidem, quamquam omnino insperato, non incommode tamen cessit, existimatumque, id curatum ab adversariis, quod quaesitae pacis initia magis a Joanne prodierant, pressusque Turcae indignatione ob interitum Gritti, ad iniquas etiam conditionum rationes descensurus sperabatur. Verum incerti homines, quid quaeque dies afferat, miraque ac magna rerum momenta singulis fere punctis temporum verti solere, Joannes occasionibus suis, velut a Jove missis, quod minime expectatis, firmo animo usus est.

Porro sub id tempus Franciscus Galliarum rex, intercepto Sabaudiae ducatu, ubi Allobroges olim sedes habuerunt, pulso avunculo, quod Carolo caesari impensius studebat, Gallorumque in Italiam transitum saepe occultis impedimentis detinere credebatur, in Insubres usque validum exercitum transmiserat, qui reliquas ejus ducatus civitates expugnaret.

Hoc interim Carolus quoque cum Tunetana victoria redit ex Africa, et lustrata primum Sicilia, adita Neapoli, Roma, Sena, Florentia, Luca, hisque in locis amplissimis triumphis in vetustae celebritatis Romanorum morem actis, mox deinde ingentibus copiis comparatis, maturavit Gallis occurrere, quos, receptis Vercellis, jam enim eam urbem obsidione premebant, in Italiam quoque animum intendisse perceperat. Quo dum pergit, recuperato deditione Fossano, a Vercellis solo adventu obsidionem removit. Francisco inde Saluciorum marchione, paulo ante Gallo amico, in fidem et amicitiam accepto, in Galliam Narbonensem toto cum exercitu descendit, eodem et classe summissa.

Digitized by Google

Hujus expeditionis magnitudo tantam de se per totum orbem famam fecerat, ut Hungarica factio Ferdinandi, perinde ac firmiter certa de invicta Caroli felicitate, ex qua regis quoque sui fortunam convaliturum non dubitabant, summa cura institerunt, jam ducendum esse Joannem per difficilia et iniqua, sine dubio vulgarem etiam pacem facile accepturum, argumento esse verissimo, manifestamque esse offensae confessionem, et poenitentiam haud dubie agere, quod pacem solito diligentius urgeat, ad adversarios prior legatos mittat, et ad Caroli opem accurrat, quo sane indignitatis se se non abjiceret, nisi plane ab amicitia Turcae excidisset, et ultimis necessitatibus premeretur.

Vicissim et Joannes videns eo tum offerri sibi nullas conditiones tolerabiles, etsi magnopere commoveretur in iram, quod sic tamquam per contumeliam secum ageretur, et circumduceretur vanitate tractatuum, pacis propositum nequaquam abjecit, neque curam intermisit, sed occasionibus, quae se jam hinc inde coeperant exerere, aliquamdiu vacare institit, differendo interim variis modis caesariani oratoris expeditionem.

Allata sub haec spe obtinendae Cassoviae, cui jam dudum insidiae intra muros Georgii Ezteri, Martini Ghechiey, et Gregorii Lonay, vis foris duce Joanne Kálay, et Vladislavo Eudenffy non exigua, neque segnis imminebat. Nam civitas haec in Hungaria, Cibinium in Transsylvania diutissime jugum abnuerant, ac praecipue solae, tamquam arces praesidiorum Ferdinandi, obstitere aliquot annis privatis opibus, quominus Joannes libera utriusque regni dominatione potiretur. Sed Cibinium anno jam proximo deditum

Digitized by Google

erat, opera et novo studio in Joannem, Stephani Mailadi.

Factus etiam certior, caesarianos apud Insubres damna ac caedem perpessos, postea et in Gallia Narbonensi ob inopiam commeatuum, quos Galli sub adventu hostium de industria prius partim corruperant, partim summoverant, magnas difficultates adiisse, erectus, facile coepit futurum sperare, quod si et Caesar conatibus suis frustraretur, et de Cassovia bene succederet, aequiorem esset in posterum pacem assequuturus, et cum accessione Cassoviae plures etiam a Ferdinando Hungari in suas partes relaberentur. Quod quidem sic evenit. Nam paulo post existente adhuc legato Varadini, cujus dimissionem Joannes, uti jam memoravimus, ob has causas protelabat, intercepta tes Cassovia, et in potestatem Joannis redacta.

Consequuta mox est et fama de discessu Caroli ex Gallia, minus pro voto rebus habitis, unde complures dejecti spe, quam ingentem his ex rebus conceperant, ad Joannem a Ferdinando, quod opinatus fuerat, desciverunt, sequuti duorum summorum hominum exemplum: Valentini Turci et Francisci Bebecchi, qui, ut initio transitus sui fidem Joanni probarent, quae suspecta esse poterat ex priore lapsu, confestim Bebecchus misit ei suis stipendiis CCC equites, et pedites totidem archibusiis instructos, bombardam quoque unam mirae molis, atque operis praestantissimi ita, ut merito regalis machina dici potuerit; Valentinus Franciscum Kápolnay, strenuum militem et bellica laude non fraudandum, nisi rapinis, inconstantiae, et violentiae indulsisset, acie perculit, viribus totis exuit et ad Savum usque ex Hungaria fugavit. Ejus dein castellum Gherenäs nuncupatum, quod tumultuario

Digitized by Google

opere in alieno solo intra paludem Kapussianam per vim erexerat, unde facilius Joanni immineret, neutrius regis auspicia sequutus, expugnavit atque disjecit.

Pro hac transitione tam opportuna, et pro hoc facinore memorabili amplissimis donis a Joanne ornatus. Datum illi Hunyadinum in Transsylvania, arx olim Joannis Corvini celebratissima, in Hungaria item campestre oppidum ingens et opulentum Debrecenium, postremo equus et ensis Turcicus, auro atque argento munus utrumque conspicuum. Addita et pecunia, et Quinqueecclesiensis episcopatus, quem avunculo suo, Joanni cognomento Suliok, secum reducto poposcerat restitui, quandoquidem is eo jam annos circiter VIII. caruerat, quod ad Ferdinandum defecerat.

Non defuere et Bebeccho sua munera, et utrique primi honores dati, quod potentes erant.

Accessit pondus et a Moldavo regulo Joannis rebus. Is enim adversae partis hominum stimulis exagitatus, plerumque vero etiam tunc validius, quum nova aliqua vim in eum calamitas intendisset, quare ea quoque tempestate affabre de his omnibus instructus machinis, bellum magno conatu in Transsylvanos edixerat. Verum accepto nuncio de Joannis in Hungaria successibus, destitit ab inceptis, et ultro misit ad Joannem oratores, qui se excusarent, et animum ejus erga se mitigandum curarent. Levitati hominis facile indultum, quod graviora negotia suadebant. Francisci tantum Lazari nece expiatum, quicquid Moldavus meruerat, quocum ille, homo inter Seculos authoritate facile princeps, et inimico in Joannem ab adversariis, quod creditum est, imbutus spiritu, consilium junxerat, et aditum Valaccho in Transsylvaniam praebere volnerat.

Digitized by Google

Ad haec et aedes sacra, quam in oppido Zathmariensi ad Zamosum flumen sitam Christophorus Kavässy, homo in plebem saevissimus, Husti praefectus, valida munitione circumjecta praesidio sceleratorum hominum, duce Matthia ex Croatia oriundo firmaverat, expugnata, caesisque ad internecionem caeteris, solus Matthias vinctus cum XL. sociis, et Varadinum tractus, omnes in furcas acti, dux palo suffixus est.

Popularium demum studia, quasi jam frustra esset Joannis fortunae reluctari, incredibiliter erupere, collataque tum ab Hungaris, tum a Transsylvanis non mediocris pecunia, boves etiam apud Seculos usti, prosperrimus hic annus Joanni cessit, et nescio, an ullus ab eo laetior, quo novitas ejus in diademate et purpura conspecta est.

His itaque adjutus rerum accessionibus, sumpsit animos, et in opinione stetit. Aucta mox et audacia petendi, et obtinendi spes ab adversariis omnia majora. Modestiae tamen limites non egressus, ostentavit tantum se se, pectus certe anxium, eo magis amore pacis deflagrare pergebat, quo confirmatior in regno fieri videbatur, quamquam multa metu periculorum simularet, dissimularet omnia, donec ex sententia rei suae perficiendae modum inveniret.

Sed et legatus cernens Joannis fortunam nimis in altum se se momento temporis pene proripuisse, eique tum vim, tum authoritatem omnium opinione majorem cumulasse, Carolo et Ferdinando omnia, quae speraverant, secus ubique evenisse ita, ut ea, quae attulerat, valde jam infra Joannis existimationem forent, nec majora polliceri mandatum esset, omni spe eo tum de conficienda pace abscissa, missionem impetravit.

Digitized by Google

Eum itaque Joannes honesto munerum ac verborum multo honore cumulatum, spectato etiam comitantium splendore prosequutum, rationibus quoque conditionum, quibus tandem ea pax serio confici posset, praesertim de conciliando stabili foedere inter caeteros principes, quod solum dicebat fore vindicem nominis christiani, cuique etiam ipse inniti posset, auderetque eo fretus, securius in omnem eventum fortunam tentare, commode instructum, monitumque diligenter, ut pro his apud caesarem sedulo elaboraret, dimisit. Interea vero ad beneficia fortunae non impiger, augustiorem amplitudinem mente complexus, tamquam paci, rebusque suis firmandis optatam viam patefecisset, egit omnia, quae illi domi authoritatem, foris famam, apud hostem aestimationem essent conciliatura. Acta sunt haec anno nativitatis Christi MDXXXVI.

Insequens, clade Joannis Koceaneri in Pannonia inferiore ad Ezikum et Garram accepta memorabilis, de pace principum novis tractatibus datus. Hinc et Joannis regis, de cujus jam tum voluntate, tum fortuna late constiterat, aequior habita ratio. Porro visa Turcae pro id temporis in rem christianam magna conspiratio, qui in Ceraunios Aulonem usque cum ingenti exercitu paulo ante proruperat, Jonicum simul et Siculum mare numerosa classe constraverat, Corcyram Venetorum insulam ferro atque igne vastarat; in Italiam quoque transpositis copiis, Calabri praecipue afflicti, Brutii, Lucani, Appuli, Samnites, Peligni, et Campani trepidi, gensque ex omnibus iis populis magno numero partim caesa, partim abacta; ad usque Romam perlata consternatio.

Nec Dalmatiae interim parsum: intercepta arce nobilissima Clitii, in summis Adriae jugis supra Salo-

Digitized by Google

nas in praecipiti rupe sita, amissa Auranea ac Nadino Jadrensibus municipiis, non solum Almissium, Spalatum, Tragurium, Sibenicum et Jadra, quibus urbibus ea loca, immo munimenta fortissima in mediterraneis adjacent, verum etiam tota provincia periclitabatur.

Laeso itaque ob Italiae damna Christianorum caesare Carolo, offenso senatu Veneto ob Corcyrae et Dalmatiae vastitatem, terrefacto vicinitate hostis Romano pontifice, et lacessitis pene totius Europae mortalibus, ad syncretismum quendam, quod dici solet, non amore mutuo, sed necessitate publica imminentis mali, concurrendum erat, ut publicae injuriae atque periculo publicis viribus occurreretur.

Huic vinculo vetustissima Caroli caesaris, et Francisci Galliarum regis obstabant odia, quorum dum uterque potentiae suae quaerit incrementa, totam Europam, propositis odiorum atque armorum praemiis, in suas partes distraxerant ita, ut ab eorum principatus initiis ea pars orbis ne vel vestigium pacis ullum ad hos usque dies cognoverat, quod ambo potentissimi nominis christiani principes censebantur, ipsaque die ex mutuis illorum ultionibus crescebant in majus odia, novaeque subinde historiae majoribus bellis materiam suppeditabant. Factum itaque his ex rebus est, ut jam non quibuslibet rerum dominis, non amicis, non viris ipsis ea gratiarum concederetur felicitas, qui animos illorum lenire et ad concordiae studia, amoremque revocare possent. Solus Romanorum pontifex Paulus III. ob reverentiam supremi muneris, quod gerebat in ecclesia, auditus, solis Leonorae Galliarum, Mariae Hungariae reginis, divi Caroli imperatoris sororibus id gloriae et pietati peculiariter datum, operaque ipsius

Digitized by Google

pontificis atque harum reginarum, induciae primum inter eos trium mensium ab Augusto ad Novembrem factae, deinde ad alios tres dilatae et stabilitae. In his cessatio armorum Piccardis, Delphinatibus, Allobrogibus, Insubribus, Provincialibus, Liguribus, et caeteris omnibus, qui caesaris, regisque ditionis ubivis terrarum invenirentur, concessa, vel ea potissimum de causa, ut intra hoc spatium temporis facilius ad longiora et arctiora foedera, postremoque ad perpetuam pacem propius aditus sterneretur.

Haec in hunc modum dum aguntur, Joannis partim successus, partim postulatio considerantur; judicatum est apud adversarios, accessionem ejus ad hujusmodi concordiam oppido fore opportunam, magnumque momentum allaturam rebus christianis, quum jam in eam Veneti quoque firma deliberatione, excelsoque animo concessissent, sine quorum societate frustra fuit semper Turcicam hostilitatem maritimo marte tentare; causa quidem Joannis obviis suscepta animis, et de ejusdem postulatis decreta facilitas, legatusque ad eum idem Joannes archiepiscopus Lundensis designatus.

Sed nec Paulus pontifex segniter usus est suo officio. Bene enim prius per nuncios apud omnes status ad hoc saluberrimum foedus, veluti fundamentum indubiae pacis procurato consensu, Niceam in Galliam Narbonensem, eodem et caesare, et rege Galliarum pro sua utroque dignitate honorifice accersito, profectus est, caesarque solita modestia usus, prior ad locum comitiorum veniens pontificem excepit, Gallum vero pontifex; ibique in colloquium et familiarem consuetudinem eos adducens, securo et pacifico statu, tum orientem, tum occidentem, mareque ac terram et dulces aquas incolentibus, sic enim in pactis expressum

Digitized by Google

erat, subditisque amborum ubique gentium existentibus sancito, decennalibus induciis conjunxit anno supra XXXVIII. M. D.

Legatus vero caesaris ad Joannem hoc interim profectus, magnis difficultatibus utrinque objectis, diu de pace Varadini disceptatum, ea tamen ad postremum confecta est, nec nisi septem viris in tractatum admissis: ex episcopis Francisco Francapano Agriensi, Joanne Statilio Transsylvano, fratre Georgio Utissenio Varadiensi, Stephano Broderico Vaciensi, et Joanne Ezico Quinqueecclesiensi; ex primatibus vero Petro Perennio, et Stephano Verbucio cancellario; severissimumque prius a singulis desumptum est juramentum, nequid ejus concordiae propter Turcam enunciaretur, donec in tutum ipsius Joannis fortuna, et Hungariae status adduceretur, quod facile futurum sperabatur, si ea expeditio, quae tunc temporis in Turcam suscepta erat, feliciorem exitum fuisset consequuta.

Verum ut exponam rem omnem, quam verissime fieri potuit intellectam, ordine prosequar.

Quum de Solimani caesaris expeditione circiter nonas Julias anni 1538. allatus esset ad Joannem regem nuncius, affirmareturque Transsylvaniam primum, dein Moldaviam occupatum venire, non parum trepidatum est, multumque ac diu, quaenam causa ipsum impelleret, sollicite agitatum. Alii iratum Joanni regi, quod cum Ferdinando Romanorum rege pacem fecisse diceretur, existimabant, venturumque, ut eum regno privaret, affirmabant, veritum, ne christiani principes ipsius opera atque ductu expeditiorem contra se aditum haberent. Alii, quod in gratiam Sigismundi Poloniae regis Petrum vaivodam, qui illum assiduo et iniquo bello vexabat, inhibendum, puniendumque in animo

Joannes rex, Ferdinandus rex.

Sigismundus rex Poloniae.

Digitized by Google

statuisset. Plures, quod Aloysii Gritti, ac duorum ejus filiorum Antonii et Perini interitum ulturus, bonaque ipsius tunc temporis direpta repeturus esset, opinabantur, idque quum a Transsylvanis, tum vel maxime ab ipso Moldavo, qui et necandi Aloysii Gritti Transsylvanorum animos accenderat, quem suspectum appetiti regni Hungariae, et Moldaviae habuerat, et liberos ejus innoxios ad se per suos adductos necari jussisset. Tandem adveniente jam caesare, et omissa Transsylvania ac Transalpina, recta in Moldaviam pergente, liquido constitit tum hoc ejus itinere, tum legatorum Transalpinensium testimonio, et multorum exploratorum relatu, neque interfecti Aloysii Gritt causa inductum venire, quem sciebat cum Ibraino olim primario passa multas res novas molitum, et potius, ex sententia sua esse occisum, quod haud ita multo post Ibraini mors confirmavit; neque Poloniae regis vocatu, cum princeps ille ea sit integritate, ea prudentia, ea modestia, atque in rempublicam, et fidem christianam amore, ut nunquam armis infidelium contra suum christianum hostem, quamvis infensum, atque adeo cervicibus imminentem, uteretur: verum sola Joannis et Ferdinandi regum concordia, quae licet nondum erat publicata, vehementer tamen ea angi febatur, quam suspectam habuerat propter Caroli imperatoris oratorem, qui superiore anno bis pro ea componenda ad Joannem regem in Hungariam venerat,— et odio Petri vaivodae, quo jam inde in illum a multis annis contracto ardentissime deflagrabat; nonnihil etiam sua ipsius causa, ac potissimum, quemadmodum pro comperto affirmatum est, bojaronum, ita enim Moldavi proceres nuncupantur, petitione assidua. Nam ut plura praeteream,

Aloysius Gritti.

Ibrainus passa.

Joannis regis et Petri vaivodae causa Soliman venebat.

Bojarones.

Digitized by Google

pauca dumtaxat, re ita poscente, quod haud libens facio, ne potius maledicta serere, quam historiam texere videar, de ejus non adeo sinceris moribus ac vitae institutis attingam, quae ipsum pessumdederunt et irae Solimani caesaris obnoxium fecere. Quippe adeo mobili varioque ingenio extitit, ut nulla res magis in eo desideraretur, quam integritas; illudque commode in ipsum torqueri potest: quod alia stantis, alia sedentis erat sententia. Duplexque et obliquus in omni re ferebatur, ne in amicos quidem rectus. Fidei vero candorem tam frequenter labefecerat, ut nulli jam vicini, nulli socii principes juramentis ejus crederent, tumque magis ab eo cavebatur, quum majus praebebatur jusjurandum, quod vel ex foederibus Sigismundi Poloniae regis, quae saepius infregit, et his belli temporibus, quae inter Joannem regem et Ferdinandum viguerunt, cognovimus. Iis enim ambobus se se fide, more majorum, quum Moldavia in ditione regum Hungariae censeatur, obstrinxerat, ac modo Joanni, modo Ferdinando, pro cujusque prosperioris fortunae momentis, alterutro tamen, quod ipse putabat, ignorante, studium, favorem atque operam pollicebatur. Legatos apud utrumque continuos habebat, et utrique arbitrabatur verba se daturum posse. Sed magis ad Ferdinandum inclinabat. Joannem etiam maledictis proscidit, et apud Turcum saepe detulit.*) Quod vel in Aloysio Gritto, verum fuisse, egregie demonstravit. Is enim quum proximis annis ex Turcia in Transsylvaniam per Transalpinos infaustis fatis veniret, metueretque tum a Transsylvanis tum ab ipso

Petri vaivodae mores.

*) A törlések és változtatások miatt ‚Duplex'-en kezdve idáig nehéz az összeállitás.

Digitized by Google

Moldavo, a quo dudum tendi sibi insidias, ob causam, quam superius memoravimus, perceperat, amicitiam ejus, puto arguente conscientia, quod multa, ut vulgo ferebatur, pernitiosa mente agitabat, poposcerat. Qui visa potiundi voti sui occasione, haud cunctatus, nullam fidei partem, nullum jusjurandum, nullum sanctorum numen, apposita evangelio dextera, praetermisit, quo se illi in omnem amicitiam obnoxium non fecerit, ad securitatem eum non animaverit, et non solum non nociturum, verum etiam omnibus rebus suis auxilia praestaturum, affuturumque etiam praesentia sua pollicitus est. Atqui postea, quum ob interemptum Emericum Cibacchum, episcopum Varadiensem ac tum temporis Transsylvaniae locumtenentem et oratorem publicum, qui ad excipiendum illum honorifice regio nomine tam longe profectus fuerat, virum certe clarum et militarem, affines ejus atque amicos, tum opibus tum authoritate in eo regno praevalidos, contra se ad arma concitasset, vimque ipsorum in campo non sustinens, in oppidum Meggies sese recepisset, ac inde post acrem magis quam longam occupationem, accepto oppido, in agmen Moldavi, quod muris suberat, praelato erecta manu fidei chirographo, Grittum se esse vociferans, et salutem implorans profugisset: ille omnium sacramentorum oblitus, divis spretis, ac religione posthabita, fefellit infelicem. Quandoquidem nec ipse, ut promiserat, in persona venerat, et mox a suis militibus, quibus id flagitii praeceperat, fuit comprehensus, spoliatus, ac in vincla ignominiose conjectus. Exactis dein haud multis diebus, quum Joannem regem, cujus interim crebris literis et mandatis de conservando a morte non paruerat, per se Buda, liberandi ejus gratia in Transsylvaniam maximis itineri-

Dolus Petri vaivodae in Aloysium Grittum.

Emericus Cibacchus.

Joannes rex Grittum a morte volebat

Digitized by Google

servatum esse.

bus festinare intellexerat, quam citissime fieri potuit, necandum tradi imperavit.*)

Petrus vaivoda, Solimano ac vicinis principibus spretis, in suos saeviebat.

Porro et Petrus Moldaviae vaivoda tanta audacia atque arrogantia sumpta, jamque et vicinis principibus et caesare Turcarum spreto, in suos quoque crudelius desaevire, quam pro dominii sui magnitudine incepit. Consiliariis enim ac bojaronibus honor debitus non habebatur, sententiae ipsorum non admittebantur, immitibus imperiis regebantur, gravissimis exactionibus premebantur, et in bella assidua contra vicinos non necessitate, sed superbia, aut lucri gratia, dum provinciales conferre cogit, excitata, cogebantur. Multos praeterea regno, plures officio ac dignitate summovit. Quosdam etiam, non illorum vitiis infensus, neque capitali crimine offensus, sed natura sua mala corruptus, interfecit. Omnibus denique primoribus juxta ac plebeis dominatione erat injurius, congressu difficilis, elatus, inexorabilis, pronusque in gravissimas illorum poenas etiam pro levissimis commissis. Proinde et consanguineorum marium vitae tum dolo tum aperto satellite insidiatus est; neque a fraterno sanguine manus abstinuit, quo securus ab aemulo solus dominaretur. Nam duo, caeteris ademptis, in Turcia latebant, quorum alterum blande ac specie fraternae pietatis evocatum, tamquam inopiae illius misertus, daturusque esset locum conditionis ejus honestandae dignum, et vitae sustentandae modum, naso prius mutilari, dein strato tapeti impositum honorifice, magna astante procerum corona, luctumque ac moestitiam prae se ferens, et poculo pro felici ejus ad superos itinere propinato, fecit jugulari; postea gloriose

Petrus vaivoda neque consanguineis pepercit.

*) Törlések.

Digitized by Google

facinus efferens, neminem ad illud temporis ex familia sua diem solennius obiisse jactatus est. Quod certe scelus sicut est plus quam barbaricum, et ab ipsis etiam brutis alienum, ita hujus gentis Moldavae ac Transalpinae proprium est, et usu jam non improbatum. Id ipsum etiam a multis Turcarum caesaribus factitatum accepimus, quemadmodum de Selimo et aliis prioribus historiae prodiderunt. Alterum vero, commisso per fraudem hoc flagitio, perinde atque admonitum, ut caveret, nunquam decipere potuit, et semper suspectum habuit. Isque est ille, quem nunc caesar ei substituit.

Moldavorum ac Transalpinorum prius mos.

Selimus.

Quapropter, dum sic saevire non cessat, indiesque magis ac magis insolescit, et regno, cui, ut bonus princeps, pace, quiete, lenitate, justitia ac reliquis ejusmodi commodis prospicere debebat, ut spolio abutitur, bojaronum paulatim ab se tum studia tum amorem avertit. Et quamquam agrestes homines sint ac barbari, faciliusque serviunt, quam caeterae nationes, quae politice vivunt: in odium tamen et metum commutato amore, quum alioqui et ipsi libertate sua gaudeant, ac suis certis quibusdam legibus continentur, nec penitus ordine ac decoro honestoque, potius a natura quam a scientia demonstrato, careant, coeptum est secreto prius inter paucos eosque potiores, mox inter plures agitari, quonam pacto ipsius tantam tyrannidem opprimerent, seque a servitute vindicarent. Dehinc super haec longa ac varia consultatione habita, nullum opportuniorem modum, quo id consequerentur, excogitare potuerunt, quam si cum caesare Turcarum de his ageretur; quippe cui sicut stipendia quotannis penderent, ita quoque sub imperio et in potestate ipsius se se esse non ignorarent, neque dubi-

Bojarones a Petro vaiv. alienantur paulatim.

Etiam Vallachi suis legibus vivunt et libertate gaudent.

Bojarones de vocando caes. Solimano consilium ineunt.

Digitized by Google

tarent, hanc illum liberandi se curam facile susceptu-
rum, praesertim quum et ipse male atque hostiliter
apud eum audiret.

Itaque quum a multis jam retroactis annis saepius de his caesarem clam certiorem fecissent, immo quotidie pene de omnibus etiam minimis, quae vel contra se crudelius egisset, vel in ipsum elatius fuisset obloquutus, admonuissent, petiissentque supplices, ut illum a tanta saevitia cohiberet, neve pateretur, sic eos pro libidine sua, quoquo modo collibuisset, affligeret, et simul cogeret, ut unum quemque pro conditione ac libertate sua more majorum haberet, seque mitius ac benignius erga illos gereret; nihil magis indecorum esse asserentes, nihil quod minus deceat hominem principem, quam crudelitas: caesar ipse tametsi initio his non mediocriter offenderetur, cognita tamen vesania mentis ejus et procacitate linguae, quodque magis animi morbo laboraret, quam judicio duceretur, non magni faciebat, quaecunque ab eo in se dicta intellexisset. Nihilominus tyrannidem, qua erat in populos, graviter et iniquo ferebat animo, ac interea temporis, medio legatorum suorum frequenter illum monuit, petiit, rogavit, vellet suis lenius praeesse, tam acerbe in subditos non animadverteret, crudelitate non extingueret, justitia regeret, in amore et officio contineret, sciretque vitam mortalium beneficiis, amore atque concordia constare, labefactari dissensione, odio ac terrore, nihilque pernitiosius esse principibus, quam a suis populis non amari.

Solimanus monuit P. valv. ne in suos saevi-ret.

Id ubi caesar semper frustra fecisset, et nil aliud legati soliti essent referre quam verba, Petrus vero ab instituto suo non discederet, iratiore tandem animo hominem aggressus: bello etiam persequuturum se, ni

Digitized by Google

furere desisteret, minatus est. Jamque, ut accepi, dudum hanc fortunam tentavisset, vel solius Transsylvaniae gratia, quam omnes Turcarum caesares propter soli foecunditatem, ac auri, argenti, ferri, plumbi et salis uberrimarum fodinarum copiam plurimum inhiaverunt. Sed veritus Solimanus ne, quum aut Transsylvaniam, aut Transalpinam, aut Moldaviam occupare niteretur, omnia haec regna in unum coirent, seque partim per insidias, partim, quod itidem haud dubie credendum, per vim opprimerent. Quandoquidem asperrimis montibus, impeditissimis sylvis, maximis rupibus, rapidis fluminibus ac dubii vadi torrentibus, viisque ac semitis angustissimis munitissima sint, habeantque equitatum prope ad admirationem numerosum, et gentem rusticam ad affligendum hostem in ejusmodi locorum difficultatibus adeo expertam, adeo strenuam, ut qui non videre, difficile ad credendum induci possint. Vestiti enim panno quodam fusco, vili ac supra modum villoso, galeroque ejusdem generis in formam metae acuminato tecti, et perone calceati, vultibus vero nigri propter barbam crinemque promissiorem et impexum, soloque armati sparo et falce sudi alligata, incredibili agilitate per eos saltus ac montes late magno numero discurrunt, et hostium primis, mediis ac ultimis agminibus juxta passim inferuntur, noctes etiam totas, quibus impensius tum furtis, tum parvis praeliis lacessunt, vigiliis cogunt exigere. Neque praeteribat eum, quae et quanta ex Hungaria, quam nondum totam deleverat, et ex Germania, ab aliisque vicinis nationibus auxilia venire potuissent, quidque efficerent, si iis unitis, ipsi quoque adjungerentur. Quare in hunc modum haec secum expendens, nunquam aggrediendi hanc expeditionem satis habuit animi, maluitque ho-

Dudum Sol. Transsylv invasisset si oct.

Transsylv. et Val. gens rustica qualis.

Cur huc usque So-

Digitized by Google

lim. noluit Transsylv. tentare.

neste sub praetextu amicitiae Joannis regis, Transsylvania carere, et ejus ac Moldavi muneribus dumtaxat frui, Transalpini vero quotannis tributa legere, quam intempestive, non observata occasione apta et secura, eas provincias penitus subjugandas attentare. Verumenimvero, permotis bojaronibus contra Petrum vaivodam ultimo odio, ira ac dolore, quod adeo ipsius superba imperia diutius perpeti nequirent, aggressi sunt rem, quaecunque fortuna succederet, serio agere. tandemque placuit ad Solimanum caesarem occultos legatos mitti, idque saepius, qui edocerent, eos non jam instare, ut Petri scelera ac perversum vitae institutum monitis aut minis imposterum compescere et errata emendare laboraret, quandoquidem frustra id conaretur, utpote qui in hoc detestabili genere morum jam pridem occaluisset, sed supplices orare, petere, implorare, totis viribus contendere, ut si opis auxiliive, seu beneficii apud eum quid consequi possint, neque velit illos aut sedibus suis emigrare, et alii nationi eas tradere, aut externum principem quaerere, qui se ab intolerabili hominis hujus dominatione vindicet: veniret in persona, et non tantum eos libertati restitueret, sed suas quoque ipsius injurias ulcisceretur. Caeterum sciret eum indies belli vires comparare, nec in alium quam in Ottomanum genus illas insumpturum, passim jactari. Se vero in ipso praecipuam spem habere, ejus clementiae constanter fidere, polliceri se duces itineris futuros, illumque in regnum summa fide, unanimi consensu, omnium studiis ac votis recepturos. Nullas insidias, nulla cuspiam arma formidaret, Transsylvanos inparatos esse, et hujus negotii penitus ignaros. Ad illum se universos venturos, et imperata ejus facturos, atque

Bojaronum ad Solim. occulti legati.

Bojaronum oblationes Solimano.

Digitized by Google

in ipsius potestatem omnia oppida, arces, munitiones, demum arma, militem et totam Moldaviam daturos. Ab eo haec tantum cupere: Petrum pro hoste haberet, dominio pelleret, alium vaivodam, gentis suae virum illis praeficeret, a caede abstineret, fortunas non diriperet, regnum pro se non occuparet, uxores ac liberi essent inviolati, et a captivitate tuti, suisque juribus, legibus ac fide uti sineret; tributa vero et dona pactis majorum suorum sancita acciperet, hisque contentus esset. Quid bojarones a Solim. petunt.

Solimanus, quamvis sub illud tempus cura omnium maxima occuparetur, quum ab una parte armis regis Persarum, quem Zophy nostra aetas appellavit, distineretur, contra quem filium natu maximum cum ingenti milite dimisisset, angeretur; ex alia, expectatione belli omnium Christianorum, qui, cognita eo anno inter Carolum Romanorum imperatorem et Franciscum Galliarum regem pace, in quibus summa rerum christianae unitatis constabat, erectissimis animis, propensissimoque voluntatum ac desideriorum consensu in mutuum foedus atque amicitiam Paulo III. pontifice maximo authore concesserant, expeditionemque universalem adversus Turcas conceperant, et magna celebritate edixerant, jamque numerosam in Graeciam classem habebant; illi vero delectioribus ac non parvis praesidiis esset Constantinopolis firmanda, classis apparanda, et terrestres copiae instruendae, quae omnia uno tempore perficere, magni certe negotii res esse videbatur. Multa tamen etiam illum hortabantur, quare quae ultro a fortuna offerebantur, non segniter suscipienda sibi putaret, et in eam curam tota cogitatione incumberet: imprimis injuriae, quas a Petro vaivoda acceperat, deinde bojaronum tanta contra Curae Solim. illius temporis. Car. imp. Francisc. Galliae rex. Papa Paulus III. Multa Solim. hortabantur ad faciendam hanc exped.

Digitized by Google

ipsum odia, in se tam propensa studia, et adventus ejus tam ingens desiderium. Considerato postea partim bellandi usu ac ratione, intellectoque, quod instanti anno praeter apparatus ac praeludia quaedam dumtaxat futuri belli essent processura; partim quum regna sua fortiora, tutioraque fore arbitrabatur, si occasionem complecteretur, — praesertim Christianis res novas tunc temporis molientibus,—ac si ita, quod diu optavit, et Transsylvaniam propius aliquot gradus accederet, et undique in eam patentem aditum haberet, sicut et in Transalpinam et in fines totius inferioris Hungariae habebat, Moldaviam vero, quemadmodum hactenus altero pede, nunc utroque pressam atque adeo pugno correptam teneret; ratus itaque id totum e re sua, et a consiliis ac votis suis haud esse alienum, illudque Christianorum latus prorsus infirmum, et armis ipsius semper apertum ac opportunum fore: bojaronum petitionibus acquievit, et benigno atque optato responso confirmatis omnium animis, et se venturum, ac Petri vaivodae tyrannidi finem facturum pollicitus, si adhuc semel revocandum a pertinacia tentaverit, legatos dimisit, jussitque in patriam celeriter contendere, neu operi ac fidei promissae desint, et quam maturrime, ubi id consilii placuit, facto, quum ad rem ventum erit, exequantur, sedulo commonuit.*)

Solim. acquievit petition. bojar.

Praecipitur bojaronibus aliis literis, ut Petrum vaiv. capiant.

. . . . . magno Hectore aut Hercule digna, neque christiano principi adversus Turcum indecora, sed ipsi impar, calamitosa, exitialis. Nam sub haec legatorum alter, prolatis e sinu literis, conversusque ad bojarones, quinam inter eos principem post vaivodam locum et authoritatem obtineret, percontatur. Cui

*) Az eredetiben itt három levél hiányzik.

Digitized by Google

Theodorus Logoffeth, sic enim Moldavi supremum cancellarium appellant, qui primae apud eos authoritatis censetur, respondit, se illum esse. Et is: sume, inquit, has literas; caeterum Solimanus caesar potentissimus imperat, ut mox cum reliquis iis bojaronibus, tecum hic assistentibus Petrum vaivodam comprehendatis, et vinctum ad illum perducendum curetis. Nihil vitae, regno, libertati ac fortunis vestris metuentes, quandoquidem sciretis, sublato hujus dumtaxat capite, Petrum ostendens digito, vobis per caesarem universa caetera integra ac salva fore. Secus si faciundi est animus, vos quoque nam cum ipso luetis poenas. Logoffeth.

Ad haec bojarones, et pro principis praesentia honeste, prudenterque, ne quid insidiarum, quas struxerant, incaute detegerent, et pro iracundia caesaris satis venerabundi ac paucis responderunt. Hostili se animo erga caesarem non esse, paratosque et nunc et imposterum facere ipsius imperata, ac si delicto quopiam illum offendissent, pro venia supplices, tamquam apud clementissimum principem instare. Verum capere et vincire Petrum principem suum legitimum, nulla illis ratione per fidem, per honorem ac jus gentium licere, nisi in perpetuo ludibrio et abominabili dedecore vitam, quae superest, velint agere, posteritatique suae nationis sempiternam notam relinquere, quod alioqui credunt tam prudentem ac benignum caesarem ab eis non optare, in cujus manu tam ipsi, quam eorum princeps semper existant, neque se arma ipsius effugere posse. Responsto bojar. ad legatos prudens.

Dimissis legatis, Petrus ubi cognovisset caesarem infestum sibi adesse, vitam suam in extremo sitam discrimine, fortunas item ac statum periclitari, eoque Petrus vaiv. persistit in sententia.

Digitized by Google

processum esse, ut regnum aut per ignaviam relinquat, aut strenue armis retineat: ratus, christiano principi nihil antiquius, nihil laudabilius esse debere, quam pro fide pugnare, et fortuna volente etiam cadere, copias quas dudum ad primos rumores paraverat, in unum cogit, et caesarem Solimanum arcere ab ingressu Moldaviae omnino decernit, ac etiam, si contingeret, impigre se cum illo pugnaturum profitetur. Quod alioqui necessario quoque faciundum erat, quem sciebat jam nec precibus nec muneribus placari posse, tantam illum in se iram atque indignationem concepisse, intellexerat.

P. necessario pugnare debebat; et apparatum facit.

Mature itaque pro re ac natura locorum omnes vias ac semitarum angustias, quibus hostis transitum in regnum arbitrabatur habere posse, quandoquidem Moldavia summis et asperrimis montibus undique circumvallatur, intercisis arboribus per longissima spatia et latissimos tractus complet ac praecludit. Annonam praeterea ex agris subducit. Reliquum quod tempus non sinebat, comburit. Pecora, armenta atque equitia, quorum ingentem habet Moldavia copiam, in deserta loca abigit, et vicos omnes disturbat. Ipse delecto sibi aequo, et ad expectandum hostem opportuno loco, cum instructiore milite consedit, reliquam turbam, quae non mediocris erat, pecori agendo quam colendis belli artibus aptiorem, per montium ac vallium anfractus, aliaque impedita ac saltuosa dispertit; jubetque, ut ingredienti hosti nullibi non desint, dentque operam, quo eum crebris ejusmodi transversis invasionibus passim diducant ac divexent, et quantum possint, caedant; fore, ut minus ipse negocii acciperet, si cum integro exercitu non congrederetur, secumque etsi non virtute, militum numero, pari-

Moldavia.

Annona ex agris subducitur partim, part. corrumpitur igne.

P. vajv. cum exercitu castra metatur.

Digitized by Google

que apparatu bellico certare nequeat, dolo saltem et adversis locis contendat; vel, si fieri possit, ita obstet, distineat ac remoretur, ut in hyemem, quae jam appetebat, praelium differret, sperans illum tum frigore et nivibus, tum incongruo ad bellandum tempore, locorumque difficultatibus adactum, infecta re reversurum. Interim autem pene quotidianis nunciis Joannem regem, in quem plurimum spei collocaverat, quod fortunae socius erat,—nam et illi Solimanum caesarem iratum ob pacem cum Romanorum rege Ferdinando, ut diximus, factam, affirmabant, consilium petebat: quidnam esset acturus, et, ut etiam auxilio esset, orabat, quandoquidem omnino magnitudine tanti hostis terrebatur.

Petrus v. a Joanne r. consilium assidue petebat.

Ille, ut erat princeps animo christianissimo, ingenio magno, prudentia singulari, et rei bellicae experientia summa, caesari facultatem praelii nequaquam faceret, suadebat ex eo, quod per se illi non sufficeret, quem certis authoribus acceperat amplius centum quinquaginta millia Turcarum habere in castris, Tartarorum parem ferme numerum, ac non mediocrem Transalpinorum manum, quos uti tributarios, et quos in potestate jam pridem habuerat, in bellum coegerat, bombardas vero CCXXV.; quum ipse Petrus vix LXX. millia hominum conscripsisset, et illos hebetes, rudes, male vel saltem sagittis aut solo gladio armatos, et thoracatos admodum paucos, reque militari Turcis aequiparandos minime, bombardas autem nullas. Sed bojaronum ac militum uxoribus, liberis caeteroque populo, inutili bello ac praedae apto, in loca tuta transmissis, quorum copiam in finibus Transsylvaniae liberaliter faciebat, uxori etiam ipsius ac filiis Bistriciam civitatem egregiam et reli-

Joannis r. consilium datum Petro.

Bistricia.

Digitized by Google

quarum in Transsylvania prope munitissimam offerens, dupliciter consulebat. Imprimis ut aut cum toto milite suo in Transsylvaniam mox, appropinquante jam caesare, veniret; aut si id minus deceret, ne regnum deseruisse accusaretur, parvo intervallo antecedendo illum, fugienti similis, capessentique agendae rei opportunitatem, praelio nequaquam concesso, sed velut pugnaturus, quamdiu fieri possit, fatiget post se, et ubi demum hoc stratagema procedere desierit, dimisso eo quanto iniquiore loco possit, maturet nihilominus ad se in Transsylvaniam, ac ibi conjunctis armis ac viribus operiantur, fore, ut hoc intellecto, vel revertatur, pugnare non ausus, vel si progredi et invadere illos vellet, securius animoque potiore ipsum exciperent, quum etiam Transalpinorum vaivoda id facturum sese, per legatos suos receperat, cui juxta ac illis periculum imminere constabat. Quod si Moldaviam ita nudam et homine spoliatam occuparet, neque ea decederet, promittebat se illa ipsa vi atque animo in Moldaviam caesari obviam iturum, quo in Transsylvania expectasset, et ipsum Petrum Deo juvante in patriam reducturum, ac in pristino dominio collocaturum, fretus vel hoc, quod et reliqui principes christiani in mutuam concordiam tunc temporis venerant, ac ineunte vere negotium Turcae facessere cogitarent.

Joannis r. summa in Petrum sinceritas.

Ipse Petrus, licet consilium placuisset, et factu-
rum sese, quae consuleret Joannes rex, recepisset.
tamen seu temeritate ac superbia, qua erat, barba-
rica, agitatus, quum assidue vires Solimani caesaris
ex quadam consuetudine per contumeliam deprimebat,
seu Transsylvanis non confisus, quod eos saepe alias
multiplici bello vexaverat, quamplures ex potioribus

P. vaiv. nihil Joannis r. consiliorum facit.

Digitized by Google

sustulerat, injuriis totam nobilitatem adeo enormibus, quamdiu in dominio fuit, semper affecerat, ut enumerare difficile esset; Bistriciae vero ac Brassoviae fines omneque Siculorum solum, utpote Moldaviae contiguum, ferro flammaque non semel vastaverat; Cibinium autem, urbem Transsylvaniae caeterarum facile praecipuam, dum Joanni regi pertinacius resistit, magnis pollicitationibus, quo tempore is in Polonia erat exul, sollicitatam occupare conatus fuerat: neutrum fecit.

Sed quemadmodum frequenter usu venit, ut male moratis insit comes imperitia, ita et consilia illorum plerumque in deterius cedunt, neque pro re nata, quid agendum sit, valeant opportune statuere. Etenim tum fortuna tum fato suo ita volente, jam Solimanus caesar a fronte occurrebat, a tergo Sigismundus Poloniae rex instabat, ab utroque latere hinc urgebant Transalpini, illinc premebant Tartari, et in quem prius arma proferret, dubia deliberatione conflictabatur; tandemque contra Sigismundum regem prodire decrevit, eo potissimum, ut ferunt, consilio, quo secum sine dimicet, et bello, quod minime, ut ajunt, justum, et pro quibusdam exiguae frugis finibus, adversus illum diu gesserat, ultima victoria aut clade, seu pace perpetua finem faciat. Quod equidem magis affirmarim, quia Joannes rex, tum quod amicus pacis semper extitit, tum ut Petrus vaivoda, pacatis cum Polono rebus suis, contra Turcam valentior efficiatur, legatum suum Emericum Bebek, virum eximium et nobilem ad Poloniae regem pro ea componenda dimiserat, quam si Petrus obtinere potuisset, nihilque a Polonis formidaret, sciebat se majore conjunctioreque milite in Turcas posse converti. Verumenimvero, obtenta

Solim. et Poloniae r. uno tempore P. hostes.

Emericus Bebek.

Digitized by Google

ea ex animi sententia citra omnem controversiam, secus quam cogitaverat, accidit. Nam rex Poloniae, quod nulli dubium est, omnino ab illo abstinuisset, quamdiu rem cum Turca transegisset; sed hoc interim, dum ille male consultus et ignarus bojaronum fraudis, intempestive circa haec dies magis necessario operi impendendos terit, cognitis caesar, quae legati a Petro retulerant, illico movit castra, et prius lacu quodam e ramo Danubii effecto, deinde amne Pruth ponte conjunctis, et pertransitis, spe omnium, praesertim Petri vaivodae, celerius, ad arcem Zuchwam, caput Moldaviae ac vaivodarum sedem, in ulteriore ripa fluvii Zereth positam, nec natura, nec opere, nec viris munitam pervenit, et mature in ordines acie exornata, nihilque quod ad praelium ineundum opportunum videbatur, praetermisso, dilata arcis oppugnatione, misit exploratum, an aliquis hostis reperiretur, essetne quispiam facturus pugnandi copiam? Verum ubi nullum et ne unum quidem armatum invenisse cognovit, positis castris et communitis, circum Zuchvam consedit, et ibi promissorum, quae bojarones ei fecerant, visum est finem expectare. Interim vero qua Turcae qua Tartari, ut fert mos militaris et victorum jus, principio passim discurrere, abaria ac pabulum quaerere, loca discere, postea omnia obvia igne consumere, omnia vastare, replere caede, praedam agere, nulli rei integrae parcere. Perlatis tamen his ad caesarem, tanta integritate illum esse dicunt, tametsi paganus sit, ut revocato in memoriam, quod a depopulando regno et vastitate edenda, temperaturum se recepisset, extemplo acerrimis edictis prohibuit eos a damnis inferrendis, jussitque omnes intra munitiones sese continere, donec quid facto vellet, ediceret.

Pol. rex excusatur.

Amnis Pruth.

Solim. ad arcem Zuchwam pervenit.

Turcae pervagantur hostiliter Mold.

Solim. suos prohibet a populatione.

Digitized by Google

Atqui, ut facilius reliqua prosequamur, pauca sunt hic inserenda de Valacchorum matrimoniis, quam scilicet parvi ducunt tum eorum, tum caeterarum necessitudinum consanguinitatumque vincula. Licet enim eis omnibus communiter et duas et tres uxores habere, nobilibus ac potioribus etiam plures; vaivodis vero quot volunt, liberum est. Quare quum ii unam habeant, quam et individuam sociam appellent, et tum dominationis titulo, tum authoritate dignitateque sua, ac praecipuo honore ante alias dignent, eodemque contubernio servent, tamen illarum quoque liberi, nihil obstante, quod concubinarum speciem praese ferant, aeque chari sunt atque hujus, et omnes pro legitimis habentur, successionesque dominationis sortiuntur. Verum omne horum vaivodarum genus, praesertim Transalpinensium, perpetuo in sanguine crudelitateque versatur. Nam ubi quis eorum in eum apicem evaserit, caeteri, qui esto, quod fraterno aut quovis alio affinitatis gradu ipsos contingant, parentes dumtaxat soli filiis, filii parentibus parcunt, ad unum, nisi velint mori, in alienas terras dilabuntur. Qui vero intercipi possunt, aut necantur per hunc, aut si pietas forte parricidio abstinere suadet, naso saltem mutilantur, qua nota insigniti, paterni dominii successione privantur.

De Valacch. matrimoniis.

Apud Val. aeque nothi ac legitimi succedunt in dominium.

Principum Valacchor. crudelitas vel impietas potius.

Ea autem tempestate erat in aula Solimani caesaris Stephanus quidam nomine, filius Stephani olim Moldavorum vaivodae, magni et strenui inter Valachos viri, qui Matthiae Hungariae regis temporibus egregia contra Turcas facinora ediderat, Petri vero hujus ex patre germanus frater, diversa matre genitus, quem dum is, percitus libidine dominandi, neu suos de occupando regno suspectos habeat, ad necem

Stephanus v. Petri frater Constantinopoli servatus.

Digitized by Google

quaereret, Constantinopolim adegerat. Quandoquidem haec duo utriusque Valacchiae dominia ea barbarie, ea feritate sunt, ut et fratribus, quemadmodum diximus, a fratribus et reliquis necessariis omnibus, aliis ab aliis plurimum est metuendum, ne aut perditorum hominum ductu, aut cujuspiam vicini hostis suasu seu auxilio freti, vitae ipsorum insidientur, et scelere hujusmodi viam ad dominium occupent. Quod, ut alios Turcarum caesares praeteream, Bajazetto quoque ejus nominis secundo accidisse, memoriae proditum est, quem Selimus filius, janizariorum studiis ac favore elatus, imperio depulerat et veneno extinguendum curarat. Quare hunc Stephanum Solimanus caesar vaivodam creat, vel, quod esset a Moldavis expetitus, quod non constat, quum ubinam gentium ageret, ignoraretur, vel quod res suas firmiores, ac provinciam illam semper in ejus manu fore existimavit, si postquam ipsi Turcam, ob datam fidem, non licebat praeficere, eum saltem hominem praeficeret, quem plane sciret memorem gratitudinis fore propter acceptum beneficium, et omnia juxta voluntatem ipsius facturum, atque a quo non magnopere vereretur, quod in turcicos ritus ac mores degenerasset, dominari non didicisset, ambire nesciret, neque christianorum principum amicitias sibi paravisset.

Bajazettus a Selimo filio imperio pulsus.

Stephanum Solim vaivodam creat.

E vestigio itaque ad omnes ordines missis nunciis, legitimum se illis vaivodam designasse, significat, cui ut universi, Petro vel extincto vel derelicto, adhaereant, ad propria redeant, arma deponat, jubet, et ut nihil timeant, fidem facit. Ad haec vitam et impunitatem omnibus, si qui hostiliter contra se quaepiam egissent, condonat. Libertatem insuper, jura, fidem, patriam ac fortunas, uti prius habuere, salva

Solim. creato novo vaivoda, promulgato illi regno, praemia pollicetur, qui Petrum caperet.

Digitized by Google

atque integra fore promittit, affirmans se solius puniendi Petri vaivodae gratia venisse, cujus superbiam, caeteraque flagitia ulterius ferre nequivisset; et simul perquirendum summa cum diligentia quam plurimis provinciam injungit, quique occisi caput attulisset, magna praemia, qui vivum adduxisset, maxima pollicitus. Ac cum haec ita per hostem geruntur, Petrus horum omnium penitus ignarus, ratusque caesarem adhuc apud Danubium sedere, lentius quam periculum postulabat, rei suae prospiciebat, et a Polono regredienti mox passim nuncii alii post alios occurrere incipiunt, omnia luctuosa, funesta omnia, Turcas in visceribus Moldaviae esse, Zuchvam obsessam, novum vaivodam designatum, solum Petrum ad mortem quaeri, Solimani gratiam atque edictum narrant. Nec prius ille inops animi ad credendum induci potuit, quam Turcas huc illuc populabundos circumcursare, miseros colonos vagos ac palatos, quo dabatur in re tam trepida diffugere, se ab suis, audita caesaris gratia, paulatim deseri, ac dissipari copias vidit, omnesque etiam reliquos nescio quid tale, abjecta solita alacritate, tacitos vultibus significare animadvertit. Circumventus itaque tot difficultatibus, ac pavore perculsus, quum et pedem referre periculosum esset, et progredi contra hostem, qui jam omnia compleverat, praecipue sic diminuto exercitu, bojaronibus etiam ad defectionem nutantibus, secure nequiret: tunc demum proditum se esse, cognovit, et convocatis ad se potioribus, nulla hujus suspicionis mentione habita, verebatur enim, ne si ipsorum hoc flagitium scire se detexisset, pudore adducti, interitum ejus accelerassent, sed astu communem calamitatem adesse, quoque modo propulsaretur, memorans, haec ad eos verba fecit.

Petr. a Pol. regrediens fit certior Mold. occupatam.

Digitized by Google

Petrus circumventus ultimis malis, verba ad bojarones facit.

Quo nunc, inquit, res nostrae sint loco, juxta vos atque ego, cernitis. Casus ne, an consilium, an divina voluntas in has angustias nos perduxit, non satis scio. Illud certe non ambigo, me una vobiscum in extremo rerum communium limite a fortuna esse collocatum. Verum, quum virtus humana in rebus arduis plerumque magis enitescit, et consilium dubiis casibus opportune adhibitum saepe salutem parere, ignavia etiam securis perniciem afferre consuevit: agite, consulite, quid agendum sit, prospicite, communis res agitur; milites, qui exercitum deserunt, continete, spe meliore omnes erigite, promissis majoribus confirmate, et, si ita videtur, paulum pedem referamus. En hic mecum thesaurus est. Non parcamus rei, etiam si non utemur, perituraе. Augeamus militibus stipendia, novos et plures conscribamus. Multa adhuc restant, quae nos his malis eripere poterunt. Deus imprimis, et virtus vestra; deinde hyems, nives, frigora, locorum iniquitas et annonae inopia, quam ex industria corrupimus, quo hostes facilius frangantur, et quidem frangentur, si diutius, non habito praelio, in hac terra nostra perseverabunt. Quid vero auxilii nobis ex Transsylvania sperandum sit, neminem vestrum latet. Legati nostri attulerunt, quantum Joannes rex ex Sclavonia, ex Croatia, ex Hungaria, ex Germania, ex Hispaniis, ex Slesia et Moravia, ut Bohemos ac Polonos praeteream, jam apud se militem habeat. Et quid nobis salubrius esse aut consultius potest, quam ejus uti consilio: ne scilicet cum caesare Solimano conflictum habeamus, utpote ipsi impares, sed astu tantum circumducamus, fatigemus mora et spe pugnae, ac locorum asperitate distineamus, fore, ut aut opinione sua deceptus recedat, aut pacis, indu-

Digitized by Google

ciarumve conditiones nobiscum nobis haud incommodas ineat.

Haec et similia in hunc modum postquam disseruit, bojarones responderunt: Nimis sero id jam esse, nec posse fieri, quum omnes milites dilapsi essent, quod nulli novi, quamvis majora stipendia adderentur, essent venturi, qui una cum reliquis populis jam novo vaivodae, tum metu tum gratia caesaris adducti, adhaesissent, se vero solos dumtaxat secum esse et pariter periclitari, ac una seu in fuga seu in caesaris misericordia salutem reliquam habere, malleque in patria vel mediocrem fortunam tolerare, et suae gentis domino subesse, quam in externis regnis novam et eam dubiam quaerere, alienisque principibus, tum lingua ignoti, tum ingrati moribus, servire. — Petrus ubi ex hac oratione bojaronum rem suam in angusto esse clarius percepit, fixumque esse in ipsorum animis, nullis aliis remediis huic periculo velle occurrere, quam positis armis sese dedere, et novum vaivodam communibus studiis complecti; jamque instanter ab eo veniam, si quid in illum commisissent, rogarent, discedendi commeatum peterent, ipsi quocunque ire, servandi sui gratia, placeret, liberum esse, se vitae, liberis, domibus ac fortunis consulturos dicerent: in majorem sollicitudinem atque etiam in dubium vitae venit, veritusque, ne se novo vaivodae ad supplicium, quale ipse de aliis consanguineis suis sumpserat, gratificaturi tum ipsi vaivodae tum caesari Solimano, traderent, ad genua prolabitur, et flebili voce, habituque subjectissimo ac demississimo unumquemque nominatim appellando, ita loquutum ferunt:

Responsio bojaronum.

Vos, inquiens, bojarones, numquam me offendistis, neque nunc patrio regno vos me depellitis, sed

Humillima Petri ad

Digitized by Google

bojarones oratio.

fatum meum, sed fortuna iniquior, immo et mores mei, quod equidem peraegre refero, minus laudabiles et magis vobis infesti. Utcunque tamen successit, quum cum surgente fortuna affluunt homini opes, honores, favor, amici, laus, famulitium, gratia, authoritas, cum cadente seu abeunte, etiam quae privato aderant, dilabuntur, miserique pro derelictis semper haberi solent: video jam vos novo vaivodae adhaesuros, me vivum ne, an extinctum malitis, vestri juris et in vestra potestate esse. Sed oro atque obsecro, consulite honori vestro, consulite et fidei, qua me hactenus sedulo observastis. Haec enim sola est, quae servata, laudem et gloriam hominibus immortalem, violata, dedecus sempiternum affert. Equidem haud nego, iracundum me nimis, nimis durum, saepe inexorabilem, plus quam decuit, imperiosum, vobis multorum laborum, bellorumque authorem extitisse, publiceque ac privatim multos offendisse ; sed id, quaeso, non arbitremini aliam ob causam, quam quod, ut ego putavi, majus emolumentum ex severitate principum populi caperent, quam ex nimia lenitate et clementia, propter quam tum apud subditos, tum apud hostes fieri contemptibiles, nemini dubium est. Nam maxima regna, latissima imperia, florentissimae civitates, potentissimae respublicae, ubi primum remissius, quam pro mole ac magnitudine sua, et non ea fortitudine neque severitate gubernari, regique incepere, qua institutae atque auctae fuerunt, crebras certe, inconstantes ac iniquas vicissitudines subierunt, nonnunquam etiam a stirpe interiere. Si itaque consilium bonum male et in perniciem mihi cessit, vos pii ac prudentes viri, postquam fortunam meam cum animis vestris reputabitis, cujus nequitia nunc rerum humanarum specta-

Digitized by Google

culum, mihi profecto funestissimum exhibeo, postquam aerumnarum mearum deformitatem ac miseriarum voraginem, in quam ex tanta felicitate sordidatus, exul, inopsque cum uxore ac liberis meis charissimis abjicior, peto, boni consulite et misero ignoscite, meque vivum saltem abire sinite, postquam infelicem deseritis. Vobis ego commeatum nec dare jam, nec auferre valeo. Caeterum ex hoc thesauro. qui mecum est, quantum cuique vestrum placeat, sumat, parte aliqua, si libebit, mihi relicta, ne penitus alienas opes apud alienos egenus expectem.

P. impetratis quae volebat a bojaronibus, pacifice ab eis digreditur.

Facile his ex sententia impetratis, praebita omnibus remanendi secum, qui vellent, facultate, a singulis manus porrectae, et vicissim dato vale atque accepto, illinc ab utrisque digreditur, ac ii Mihule tunc temporis Moldavi exercitus praecipuo duce ad caesarem Solimanum *) discedunt. Ille comitatus centum circiter et quinquaginta equitibus, qui pene domestici servi ac omnes adolescentes, fide cogniti et domini casum miserantes, fuerant illum prosequuti ad arcem usque Hothyn, in finibus Russiae, quam Podoliam vocant, ac in ipsa ripa fluminis Nester collocatam, a qua non multum is locus, in quo haec transacta sunt, aberat, se se recepit, eo quidem inductus animo, ut ex ea, si urgeretur a caesare, tutum ac breve perfugium iu Poloniam, fretus pace, recens cum illo rege facta, habere posset. Nam uxorem et liberos jam pridem in Cyczo Transsylvaniae arce conservaverat; ipse, forsan tum quod longe erat constitutus, et omnia jam circum hostilibus armis infecta

Mihul dux exercitus m. bojar. it ad Solim.

Petrus cum paucis ad Hothyn regreditur.

Hothyn arx in finibus Russiae.

Uxorem et liberos in Chycho habebat.

*) Kimaradt: ‚misso.‘

Digitized by Google

fervebant, tum quod etiam nonnihil metuebat a Transsylvanis, quos sciebat antiquarum injuriarum meminisse, eo se conferre animi non satis habuit. Nam et bojarones, ut pro re certa affirmari percepi, subito clam armatos dimiserant, qui omnes vias ad Hotym ducentes obsiderent, et illum per insidias interficerent. Vide insigne scelus, egregiam proditionem, dolum supra quam excogitari possit, artificiosum. Et honorem suum salvum esse volebant, et dominum, quem odio prosequebantur, regno pellebant. Verum ipse non ignarus gentis suae morum, ac omnia mente, ut solent, qui cum ultimis difficultatibus confligunt, quid obesse, quid prodesse, quid evitari possit, animo expendens, exacta luce ac declinatis viis publicis, noctu per invia, secretis callibus ad praefatam arcem inoffensus evasit, et evocato praefecto, Petrum se vaivodam esse dicere, intromitti petere, ac vehementer, ut portas patefaceret, instare. Ille sedulo negare, et non solum nolle eum se in arcem admittere, verum etiam maximis probris, calumniis, irrisionibusque afficiendo, nisi illinc propere vellet abscedere, capturum se aut propulsurum magno cum suo malo, acerrime minari. Quare hinc etiam sic ignominiose repulsam passus, ubi paulo ante imperabat, flexit iter ad manum dexteram, secundum flumen Tyram, ut ab tergo circuitis hostibus minime opinantibus, magnoque nihil moratus ambitu, obliquo progressu, si se forte insequerentur, falleret, ad Prutum rediit, in Transsylvaniam, postquam sors ita cogebat, sese proriperet.

Bojaronum in P. scelus

Petri astutia.

P. morum gentis suae non ignarus.

P. ab arce Hothyn repellitur.

Et adhuc ea ipsa nocte, major pars eorum, qui illum sequebantur, sublata parte pecuniae, quam ferebat, deserunt. Insequenti die, dum non intermisso itinere eadem via pergit, in sylva quadam rustici et

Petri v. errores et pericula.

Digitized by Google

montani homines illum adoriuntur, ac suffosso equo, quem insidebat, non mediocriter affligunt, ibi etiam non exigua parte pecuniae, a qua nusquam abesse volebat, direpta, sociisque aliis occisis, aliis fugatis, vix cum XXV. adolescentibus, diu habito certamine, ad claustrum quoddam Karachon kew appellatum effugit. Ubi quum proximam noctem esset habiturus, diffidens jam etiam iis paucis, qui secum perseveraverant, voluit ipsis quoque carere, et in omnem eventum sese solitudini committere. Raptim itaque excitato circa mediam noctem tumultu, omnes expergisci, consurgere, et ad fugam sese accingere jubet, quandoquidem permultos, qui se persequerentur, jam jam adesse inclamaret. Illi dicto audientes, quia aeque metuebant sibi ipsis, quod eum fideliter fuerant prosequuti, cuncta momento temporis fugae expediunt. Ipse vero selectis duobus equis, caeterorum, quos habebat, praestantissimos, alterum, quem Aloysii Gritti fuisse tradunt ad Meggyes oppidum, ipsius clade notissimum, in quo ad Valacchos profugerat, conscendit, alterum, ut vocant, desultorium, oneratum pretiosioribus rebus, quae ex tot naufragiis superfuerant, per manum accepit, eo usurus, si prior fessus de via, fugae non suffecisset. Pueris deinde consilium dat, ut illi alia via omnes una seorsum eant, ne si secum reperirentur secum una interirent. Aliam ipse ingreditur, et simul locum assignat, in quo convenire debebunt. Monet praeterea obnixe, ut, si a satellibus consequerentur, dicerent illum proxima adhuc superiore nocte ipsis dormientibus sese subtraxisse, et ubinam locorum esset, aut quibus latebris abditus delitesceret, penitus se ignorare; quodque ad novum vaivodam, ne ejus indignationem incurrerent, properarent. Nam a per-

Karachon-kew abbatia.

Al. Grittus.

Meggies oppidum.

Digitized by Google

sequendo cessaturos, aut non reperturos se existimabat. Iis itaque hac arte summotis, solus quoque per deserta abstrusis semitis in Transsylvaniam versus arcem Chycho iter intendit, ac sic emenso magno angulo Moldaviae, Prwth etiam ac Zereth fluminibus eo loco, quo ipse caesar illa trajecerat, miro modo ac magna audacia pertransitis, in diversos saltus et alpium solitudines devenit, ita ut jam ubi esset, minime ipsi constaret. Qua quidem dum ferarum magis jam, quam hostium timore perculsus nocte intempesta, vorando, ut dicunt, viam properantius fertur, et nec satis occurentia discernens, tum propter coeli obscuritatem, tum ob oculorum gravedinem, quum jam tertiam noctem insomnem ageret, arbori cuidam impingit, ramus vittam auream, quam apud Moldavos soli proceres deferunt, capiti detrahit, et frenum equi desultorii, quem ducebat, circa illius truncum se se convolvit, ac pugno ipsius elabitur, equusque hoc strepitu pavefactus, ut erat impiger ac recens, resilit, et in sylvam penitus abiens, capiundi sui facultatem non praebuit. Intentus conservandae vitae magis, quam equi insequendi, aut quaerendae vittae, seu rerum amissarum, quibus onustus erat equus, cura retardatus, fugae nullam intermissionem facere, cursui celeritatem addere, omnia demum, quae Deo placuissent, intra se boni consulere. Dein haud multum progressus, quoniam tam continenti labore vis corporis ac naturae deficere videbatur subducit sese paulum a via, et somno, ut quod itineris restabat recentior postea conficeret, indulget. Verumenimvero fortuna, quae in illum tota conspiraverat, volens in unum cumulum omnia, quae amittere poterat, comportare, et ultima jactura universarum rerum suarum, ea demum

Petrus v. solitudini sese committit solum. Pruth. Zereth.

Moldavi proceres vittam ferunt soli.

Digitized by Google

nocte afficere, is quoque equus vel pabuli gratia, vel quod vitii esset ejusmodi, freno sensim capite subtracto, recedit ab eo, et quidem longius evagatur. Ille experrectus, ubi et hunc, qui caeteris rebus omnibus superfuerat, ereptum a fortuna vidit, surgit consternatus, et pedester, nec enim secus poterat, et alioqui maturanda erat fuga, ulterius prodire coepit, magisque huc illuc oberrabat, quam quo intendebat, progrediebatur, quandoquidem in tam vastis alpibus rectum iter tenere nesciebat.

Stephanus Maylad.

Forte sub his Stephanus Maylad vaivoda Transsylvanus, vir acer et bellicosus, ex mandato Joannis regis cum milite Transsylvano aditum quendam Oythoz nominatum, de quo suo loco dicemus, propter caesaris Solimani ingressum, observabat. Is itaque factus certior per exploratores, quos passim per totam Moldaviam habebat, quod Petrus vaivoda in hunc modum fuisset regno pulsus, erraretque ibidem non longe a castris ejus, confestim in omnes partes alpium dimissis hominibus, qui earum notitiam probe callerent, perquirendum, vivumque, ac inoffensum ad se adduci jubet, voluntatem regis esse dicens, ut a morte conservetur, tutusque in regno suo, cujus fidei sese sive casu, sive consilio agat, credidisset. Nec regium esse in infelices ac fractos malis saevire. Satisque poenarum esse misero, quas fortuna irrogasset. Illi profecti, haud multo post unus eorum, qui natione Siculus erat, reperit hominem, nulla ratione gradientem, solum, pavidum, sine decore, nudo capite, laceris calceis, et prope exanimem, ac pedibus titubantem, quod jam quatriduum esse diceret, quo nec cibum humanum degustasset, neque corpori quietem, aut somnum oculis permisisset. Reducto itaque in viam: Stephanus,

Aditus Oythoz.

Petrus in sylva citra dignitatem vaivodalem reperitur.

Digitized by Google

inquit, Maylad, cognito, quod hic ita a fortuna affli
ctus errares vagus, misertus tui, plures misit ex sui
qui te perquirerent, et inventum ad se deducerent
Ille, quoniam memoria tenebat, saepe alias Mayla
vaivodam conatibus suis obstitisse, atque ab irruption
Transsylvaniae prohibuisse, lacessitum etiam ab s
injuriis, multasque ob id simultates inter se mutu
aluissent, veritus ne ulcisci de se per hanc opportun
tatem vellet, evasisque tot casibus ac periculis in ip
limine perfugii interiret: Siculum blande, ac supple
aggressus, rogavit obnixe, ut ad Maylad potissimu
non duceretur; tantumque apud eum tum precibus, tu
promissis egit, ut illum quibusdam aliis Siculis pro
eum locum commorantibus tradiderit, qui postea,
non exigua suspicio circumferebatur, acceptis donis
magna pecunia ad arcem Chycho, ad quam dedu
optaverat, quod ipsius esset, et in qua uxorem ja
cum liberis habebat, inoffensum perduxerunt. Bojar
nes vero interea temporis profecti ad caesarem, p
libertate imprimis restituta, ac dato novo vaivod
gratias egerunt; facta deinde potestate arcis Zuchwa
et reliquarum omnium ultro oblata, quemadmodu
polliciti fuerant, fidelitatem illi juramentis obstrinxe
proque voto caeteris rebus omnibus impetratis et co
positis, Stephano vaivodae, recens per caesare
creato, adhaeserunt. Petro autem tam foede ac r
sere patria dominatione exacto, rebusque omnibus s
comploratis, fortuna quantum in humano judicio e
eum, qui et exiguus et imbecillis comparatione ta
caesaris erat, cognitione tamen, ac vana sui fidu
omnia summa, majoraque, quam ferre poterat, compl
ctebatur, voluit hoc malorum experimento, quantul
esset edocere, et in sui notitiam adducere. Quand

Petrus opera Siculorum quorumdam ad Chycho evadit.

Bojarones ad Sollimanum veniunt et se illi dedunt.

Bojarones novo vaivodae adhaerent, Stephano.

Cur tam duriter fortuna in Petrum animadvertit.

Digitized by Google

quidem tunc demum mortales sese agnoscere incipiunt, quum adversam experiuntur. Quantoque satius sit in ingenti felicitate modicum ac temperatum esse, quam in omne nefas cupiditatesque ferri licentia, declaravit; quippe quae saepe numero gravioribus malis servat illos, quibus nihil unquam extorsit, neque aliquando difficilis apparuit.

De apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem.

Liber secundus.

In Moldavia dum haec in hunc modum agitarentur, jamque fama et Transsylvaniam et Hungariam, ac circa omnia pervasisset, Solimanum caesarem, ubi primum Moldavia fuisset potitus, evestigio Transsylvaniam, et dein reliquam Hungariam invasurum: forte Joannes rex, salutis regni sui studiosissimus, in Transsylvaniam visendi gratia, multaque ibidem cogniturus et compositurus, quae proxima bella turbaverant, profectus fuerat, quod quidem quam opportune accidit, tam regno illi salutare successit. Etenim principum praesentia dejecti etiam animi in re trepida erigi et confirmari solent. Sed is, ut de moribus ejus attingam, ac ea certe, quae ad majestatem corporis, ad dignitatem oris, ad maturitatem, gravitatemque gestorum pertineant, quanta item affabilitas, quanta benignitas, quam ingens clementia, potissimum in capitales hostes, atque adeo in intimos vitae insidiatores, quae non affectata, neque cum insignibus principatus accessoria, sed ingenita atque innata illi fuerat, praetermittam: erat natura summe solers ac

Joannes rex Transsylvaniam invisit.

Principum praesentia.

Joannis regis mores.

Digitized by Google

sedatus, in dubiis casibus promptissimi consilii, futurorum a longe etiam providus expensor, ad judicia rerum, quarum inexpertus erat, minime praeceps, et in his ipsis cognoscendis praecipue intentus, quique in omnibus, quae ageret, vim maximam ingenii sui efficaciter demonstraret. Verum ea, quae in manibus habebat, plerumque in moram transmittebat, ut nihil casu, nihil incerto consilio administraret, nihil quod prius ex omni parte non praeviderat, ad agendum festinaret. In eo autem ingenti admiratione dignum censeo, quod ejus nulla unquam fortuna nec vultum, nec animum pro varietate sua in eam fortunam, qua sese illi praebuerat, commutavit. Adversam enim ex majore animi laetitia ac oris hilaritate percipiebamus, propitiam modeste significabat. Praeteritae vero adversitatis ne unius quidem, utpote victor, meminerat. Demum munificentia procul dubio in eos maxima fuit, qui illum aut deseruerant, aut hostiliter sunt prosequuti; in amicos, et qui nunquam commutaverant, non item. Sed id temporibus tribuebat, quibus antiquae Hungariae fides, quod ipsi quoque vidimus, in paucis reperiebatur. Regnum etenim inter duos reges ad imbecillitatem vi belli intestini redactum, largitio atque impunitas multorum mores corruperat, facileque abjecta severitate, condonatis delictis, dum uterque officiis quibuscunque poterat, quemque sibi fidum facere, augereque factionem ad dominium occupandum, retinendumque nititur, plerique a constantia avocabantur. Itaque omnibus ad rem praesentem quae facere videbantur, diligenti solertia provisis, mature ad Solimanum missi legati, mandatumque, ut in urbe Constantinopoli prius illi, quam moveret, adessent, ac dicerent: Probe se quidem omnium commodorum, quae ex

Joannis regis ad Sol. legati.

Digitized by Google

ejus amicitia percepisset, memoriam tenere, ingentesque, ac nullo tempore apud genus suum oblivione delendas agere gratias. Caeterum vehementer mirari, quae causa illum contra se armasset? quid in ipsum commisisset? optareque summopere de his certior*) fieri, et si quae a quopiam aemulo objicerentur, ad reddendum omnium rationem, facile, ut amicum amico, paratum esse. Adderent praeterea: ne se, quem hactenus humanitate, favore, ac benevolentia liberaliter fuisset prosequutus, nunc malorum hominum pravis consiliis accensus, pro hoste insequatur. Nec illi unum Mehmetbegum ad res gerendas tanto principe dignas sufficere,—hic enim Belgradi erat zanchacchus, et sciebat, illum hanc scintillam movere, assiduumque apud caesarem delatorem suum esse, quod ejus erga ipsum Joannem regem tam constantem amicitiam illi invidebat, — sed multis viris, multis amicis opus esse, et se inter caeteros ultimum existimari, aegerrime ferre. Alii deinde, atque alii post hos, et quidem creberrime missi, injunctumque. ut omnes passim in itinere ei occursarent, ac simili pene oratione uterentur, quo, si fieri posset, a proposito revocaretur. Ad haec tamen amica verba, et semper placida responsa fuere relata. Caeterum legati ipsi studiose tum a passis, tum ab aliis, quibusque obviis in exercitu perquisiti: quare Joannes rex cum Romanorum rege concordiam fecisset, quid tot apparatus bellicos adornaret? num contra Solimanum? et alia id genus, quae hostem illum, non amicum venturum declarabant; erantque certissimo argumento, praeter caetera signa, quibus iratus ejus animus adhuc initio aestatis proximae Joanni pa-

Mehmet begus zanzacchus.

Joannes rex verbis tantum a Solimano tenebatur.

Suspectus Joannes rex apud Solim.

*) Faustus módositása: ‚certiorem.'

Digitized by Google

Joannes rex abamico Turca factus certior de ira Solim. erga se.

tuerat, quo tempore Budae se se continuerat. Huc accedebat, quod amicus quidam illius, qui apud caesarem non infimo loco censebatur, clam in hanc sententiam nunciaverat: Tempus nunc tandem adesse quo aperiendi essent illi oculi, neque ulterius connivendum; Solimanum ei hostem ex animo factum. Speculatores vero singulis ferme horis aliud jam nihil afferebant, praeterquam unam omnium Turcarum vocem in exercitu circumferri: caesarem Transsylvaniam occupaturum, ac ei unum ex filiis praefecturum qui eodem imperio Moldaviam quoque et Transalpinam gubernaret, reliquumque Hungaricae ditionis tam diu quotidianis excursionibus vastaret, donec aut a deditionem cogeret, aut ferro deleret. Quapropter, licet

Joannes rex serio, quae de Solim. afferebant, accipiebat.

Joannes rex tam ancipiti ac subito periculo nonnihil permoveretur, quum improvisi ac repentini casus etiam fortissimos imperatores prima fronte turbationi quadam perstringunt, ratus tamen imprimis, quod generosi spiritus est, multo magis praestare cum gloria pro patriae salute ac decore suo, in bello mori, quam velut precario regnans, diutius Solimanum simulatum amicum et tyrannum insatiabilem munerum sustinere.

Arbitratus etiam, non satis se populo ac regno suo, totque antecessoribus suis clarissimis, et sanctissimis regibus facturum, si arma Turcarum imposterum devitasset. Porro et necessitate hinc in audaciam accendebatur, quod fidem illi haud dubiam fecerant nullo pacto Solimanum sententiam immutaturum; et illinc ad victoriae spem erigebatur Moldavorum Transalpinorumque consensu, qui se adjuncturos ipsi in Transsylvania pollicebantur, et Hispanorum ac Germanorum auxiliis, quae jam adventare ferebantur.

Digitized by Google

Obfirmato itaque animo, placuit conatibus Solimani obviam prodire, et in tam nobili hoste voluntatem ac fidem, qua semper in christianam rempublicam fuerit, declarare. Simulque advocatis totius Hungariae ac Transsylvaniae principibus viris, caeterisque, ut ei nationi moris est, universis regni nobilibus, quos dudum, trahente adhuc Solimano ad Danubium moram, in armis esse, et ad unum, qui ensem ferre poterat, in Transsylvaniam convenire jusserat, ita loquutum coram audivi:

Oratio Joannis regis ad proceres.

Quanto sit pax, amplissimi procercs, bello melior, quanto eadem mihi caeteris rebus omnibus semper, a primis annis ad hoc aetatis fuerit antiquior, scire vos et expertos esse non dubito. Nunc hoc instituto commutato, bellum me parare cernitis, quod equidem non tam optatum, quam necessarium, mihi credite, suscipio. Solimanum Turcarum caesarem hostiliter contra nos venire, ac patriae nostrae excidium, nobis exitium minari, haud dubia fide confirmatur. Neque aliam causam intelligo, quam, quod paci, quieti, ac unitati nostrae invideat, quae, ut ego vobis firma possessione pararem, ne dicam redimerem, quamdiu? quos labores? quas vigilias? quae pericula non adii? quae non tuli aemulorum odia, bella, maledicta, cavillationes, injurias? opes proprias in eum effudi, publicas, ac vestrum pene omnium facultates annuis, immo assiduis, maximisque muneribus illi sum elargitus. Populationes atque incendia ipsius militum in regno meo, ac pro vestris domibus saepe levius, quam pro atrocitate damnorum, sustinui, et surda aure, oculoque conniventi praeterii. Nulli officio, nulli, quantum par erat, obsequio defui; hujus etiam fortunae meae saepenumero acceptum illi, post Deum Optimum

Digitized by Google

Maximum, per legatos retuli. Omne demum studium, omne ingenium intendi, quo in amicitia erga me, vestro quidem ac totius reipublicae christianae beneficio continerem. Idque nisi fecissem, multa Christianorum regna ingemuissent, sed et ego simul concidebam, proceres, meaque calamitas vos quoque et totam Hungariam in casum traxisset. Nam quamdiu Hungaria veluti humanum quoddam corpus, omni ex parte con vulnerata erigere sese nequivit, longe alia ratione cum hoste agendum esse duxi, quam ejus incolumitate integra. Ut enim medici humano corpori graviter vulneribus affecto non statim principio fortia remedia adhibent, et maxime cavent, ne, colligando ea laesos artus compagibus suis dimoveant, et gravius laedant, atque incurabilia efficiant: sic ego, proceres medici cujuspiam obii partes, affectae Hungariae lenia remedia, ac pro magnitudine vulnerum etiam lenta quaesivi; bellum praesertim penitus aversatus, pacem atque amicitiam tanti hostis, cujus ferro procubuerat omni arte, multo officio, maximis donis, variis pollicitationibus, ac ingenti pecunia, tempori me accommodans, arbitratusque vim ejus mitigandam, quam exagitandam satius esse, apud me detinui, donec non nihil assurgeret, et pristinum decorem, ac spiritu illos saepe alias victores resumere, et viribus sui restitui coepisset. Quicquid igitur hactenus, aut amice aut liberaliter erga me Turca egerit, id meo ingenio meis moribus, non ejus bonitati, sed fraudi tribuite. Etenim hoc fraudulento barbaricae amicitiae praetextu in infinitam spem tantummodo pacis nos ducta vit, quo semper injuriis ac rapinis suis obnoxios, atque opportunos haberet. Nunc quoniam ejusmodi amicitiae, qua me prosequebatur, illum poenituit, quoniam

Digitized by Google

ego fallacias ejus, quoniam perfidiam sole clarius intelligo, et cervicibus nostrum omnium imminentem, libertatique insidiantem jam contueor: nequeo, proceres, nequeo dolorem tandem continere meum, exprimit enim sese ipsemet, et diutina patientia in impatientiam erumpit; cupioque idem vobis esse, quod mihi animi, ac censeo nihil ulterius cunctandum, quo prorsus abjecta omni segnitie, arma in illum rapiamus, et obsistamus, ne amissa Transsylvania ad reliquam Hungariam evertendam, atque ad supremam perniciem nostram illi, quod ajunt, fenestram aperiamus. Nam et ex fuga damnum ac dedecus patiemur, et pristinas ferre conditiones, servitus erit, et nunquam metu liber animus. Placeat itaque pugnare, proceres, ac periclitari pro patria; sit dulce pro fide, liberis, ac libertate sanguinem fundere. Adero ego vobis in acie et officio rex, et periculi socius, primusque armis hostilibus me ipsum objiciam, et ante prima signa dimicaturum polliceor. Vos, si vetus prosapia vestra, si majorum vestrorum invicti animi, si tot de Turcis olim adeptae victoriae in mentem veniunt, si timoris, servitutisque jam taedeat juxta ac pudeat, proculdubio vestigia mea sequemini. Nam quod ad me attinet, testatum hac vice faciam, meam hanc esse patriam, meorum Hungarorum me esse regem, cum quibus et vivere volo, et pro quibus mori animus est, daboque equidem operam, si Deus Optimus Maximus annuerit, ut vobis cernentibus, aut libertatem Hungarici generis ac nominis recuperem, aut praeclarae morti locum dando, recuperare saltem voluisse declarem. Quum enim magnitudinem animorum vestrorum, quum vultus vestros militares, quum virtutem ac manus vestras, quibus olim Matthias rex etiam trinas uno die

Digitized by Google

victorias obtinere potuit, intueor, quum fidem atque amorem vestrum erga me, pietatem ac studium erga patriam mente concipio, nihil equidem nomina, nihil multitudinem, modo in vobis unanimitas non desideretur, Turcarum horreo, immo majore alacritate, pleniore fiducia, animoque acriore in hostem ferri videor. Sed nec famae vos, quantacunque nunc de numero eorum vigeat, hortor, credite. Majora enim plerumque semper tradit auditu, quam vero confirmat. Nam si bene omnia pro ratione rei militaris vobiscum expenditis, contra Persarum regem ingentes habet copias, contra principum christianorum expeditionem maximam emisit classem, Constantinopolim aliaque loca maritima praesidiis validissimis munire cogitur; et quotam quaeso partem, seu majoris numeri, seu virtutis militum, putatis illum contra nos adducere potuisse? Porro si amicis, si exploratoribus nostris fides habeatur, nonnisi inconditum vulgus, ignobilem turbam, ac, ut dixere veteres, mollissimos illos Asiaticos, qui semel fusi raro ad secundam pugnam integris animis redire solent, opinioni tantummodo satisfacturus, ne tot bellis distractus ac debilitatus esse videatur, in exercitum coegit. At nobis Croati, Sclavi, Rasciani, Poloni, Bohemi, Slesitae, Moravi adsunt auxilio, aderunt et Hispani et Germani pedites a Romanorum rege missi, alii hastatores, alii, ut nunc dicimus, archibuserii, utrique milites pugnacissimi, neque ab hoc loco distant quatridui. Militabunt inter nos et reliqui factionis Austriacae Hungari, paulo ante hostes, nunc denuo fratres et socii. Adjungent sese nobis, uti vaivodae sunt polliciti, et Moldavorum et Transalpinorum copiae, accedemusque Deo duce ad numerum hominum non poenitendum, quo et si pauciores

Digitized by Google

hostibus erimus, virtute tamen plures dimicabimus, et animis, ac fortitudine superiores evademus. Quare non est, cur paveamus, proceres, hoc tam insigne atque adeo necessarium bellum aggredi, praesertim tam bellacissimarum gentium armis adjuti et aucti, quae profecto semper Turcicae caedis fuere appetentissimae. Huc accedit, quod omnes occasiones, quas Turcarum caesares hactenus contra Christianos captaverunt, cessavere, nam et Gallica, et Hispanica, et Italica, et Germanica quiescunt odia, quod Franciscus rex cum imperatore Carolo in amicitiam venerit, et cum caeteris principibus christianis adversus hunc communem hostem, deletis et projectis mutuis inimicitiis, saluberrimum foedus percusserunt. Certoque sciatis, jam eos numerosa et valida classe feliciter contra illum mari pugnare. Et quid? dubitatis haec omnia e re nostra futura? toto pene orbe nunc ejus arma distinentur, quocunque sese vertat, omnia habet suspecta, omnia infensa, armat se in illum oriens, armat et occidens, et contra nos vix dimidiatis viribus eum venisse, ausim vobis affirmare. Quapropter freti imprimis Dei Optimi Maximi auxilio, deinde memores tum virtutis vestrae, tum majorum vestrorum victoriarum ac fortunae, qui quoties pugnabant, toties ferme vincebant, regnum hoc mecum una capessite, neque patriam suavissimam ac ditissimam, vivis nobis sinamus eripi. Quod si forte vobis nimis audax esse videor, scitote, in extremis ac subitis rebus, subitis et fortissimis consiliis opus esse, eaque optatam saepenumero victoriam, securitatemque solere afferre maxima ausis. Eo certe jam ventum est, unde nec fugere datur, neque, si daretur, licebit effugere. Pugnandum itaque est, et ad victoriam contendendum. Nobis etenim fortiter di-

Digitized by Google

micantibus aderunt et superi, Christo duce, auxilio, domique libertas, foris laus et vetus gloria recuperabitur.

Quibus consiliariis Joannes rex utebatur.

Subjiciam hic praelatos ac proceres, quorum potissimum consilio Joannes rex ea tempestate utebatur. Erant ii, quibus et animi plurimum inesse, et quos multa rerum experientia edoctos esse noverat. Verum omissis absentibus, imprimis Stephano a Verbewcz summo cancellario, et comite Gregorio cognominato Pestienny a Martonos, ambobus Hungaris, qui Budae erant praepositi, ne ejus urbis praesidia, si quae intolerabilior vis hostium ingrueret, desperatione servandi sese posse, ad deditionem deciderent. Et Francisco Fregepano, vetusta nobilitate, ac Franciscanae professionis viro, multa virtute atque doctrina insigni, Collocensi archiepiscopo, et episcopo Agriensi, qui legatum apud Carolum imperatorem agebat. Et Stephano Broderico, genere Sclavo, eruditione atque omnimoda integritate celebri, nec unquam ullius praeconiis satis laudato, episcopo Vaciensi, qui adversae valetudinis curandae gratia domum secesserat. Ac Petro Petrowyth, regis consanguineo, et comite Themesiensi, qui cum Syrmicis, et Rascianis copiis indies expectabatur, omnibus provecta aetate, magno consilio, ac in regem explorata fide. Fuere et alii complures, qui diversis locis, urbibus, viisque custodiendis erant designati. Qui aderant, ii sunt: Ex Hungaris Petrus Perenny, Valentinus Terek, et Franciscus Bebek, genere, opibus, ac potentia florentes, et primarii ordinis proceres. Ex Transsylvanis Stephanus Maylad, Emericus Balassa, ambo ejus provinciae vaivodae, et Franciscus Kendy, regalium tavernicorum praefectus, qui omnes prosapia nobiles, sed

Stephanus a Werbewcz. Gregorius Pestycnni a Martonos.

Franciscus Fregepanus monachus.

Stephanus Brodericus.

Petrus Petrowyth.

Petrus Perenny. Valentinus Terek. Franciscus Bebek. Stephanus Maylad Emericus Balassa.

Digitized by Google

virtute sua, Joannis vero regis munificentia in procerum ordinem assciti, et ad honorem proxime evecti. Praelati fuere: Joannes Statilius, natione Dalmata, patria Tragurinus, episcopus Transsylvanus, vir gravis, prudens, acuti consilii, severus, et cui semper in promptu erat ingenium, quique regem jam inde a multis annis summo studio observaverat, et ab initio coronationis utramque ejus fortunam juxta aestimans, constantissima fide etiam sequutus fuerat. Georgius dein Utissenius, a Croatis oriundus, Paulinae religionis heremita, episcopus Varadiensis, supremus thesaurarius, et eo temporis universi exercitus summus dux, homo impiger, ingeniosus, publicarum curarum patientissimus, manu promptus, ac bello non minus quam religioni natus. Joannes postremo ab Ezek, instanti anno et ipse ad Quinqueecclesiarum episcopatum, virtutum merito promotus, vir certe, qui in rebus publicis summe fidelis, diligens, aptus, affabilis, in privatis humanus, facilis, comis, moribus gratus, et conversatione peculiariter jucundus habebatur, regique per illud tempus caeterorum omnium, qui ab epistolis ac libellis apud eum censebantur, erat acceptissimus. Omnes igitur iis perinde atque antesignanis quibusdam succensi, et ingenti alacritate regis oratione excepta, veteres adhuc animos spirantes, certatim assurgere, ejus voluntatem summo consensu approbare, Deus ut secundet consilium atque incepta, supplicibus votis petere, et jam tandem quaecunque cordi essent, acclamare; insinuaret, juberet, praeciperet, se non segniter imperia illius exequuturos polliceri. Non opus esse monitis, non hortatibus, sua sponte ob injurias et clades illatas ira contra Turcas stimulari, pectora, dexteras, animos solita fortitudine, atque con-

Joannes Statilius.

Georgius Utissenius heremita.

Joannes ab Ezek.

Procerum unanimis consensus.

Digitized by Google

stantia non habere spoliatos, vixque moram pati, quo celerius in conspectum hostium descendant, dicere.

Joannes rex laetus collaudat suos.

Joannes rex haud unquam alias laetior visus, hilari ac interrito vultu eos ad spem certae victoriae erigere, laudare universos, ac uti mature cum omnibus copiis adessent, jubet. Postero die cognito, ac lustrato exercitu, nulla mora interjecta, semitas omnium alpium, locaque et aditus, qui hosti usui esse possent, misit qui sylvestri materia obstruerent, impedirent, ac praesidiis tutarentur. Unus duntaxat Oytoz, a torrente, qui eum interfluit, valde rapido, transeuntibus pleno periculi, nominatus, in ipsis finibus Transsylvaniae, et Moldaviae positus deligitur, quo alius neque ingredienti caesari ex Moldavia in Transsylvaniam facilior erat, neque nobis ad opperiendum illum oportunior propter difficultates, quibus non mediocriter hostiles copiae atteri debebant, poterat esse. Imprimis enim erat arduus et acclivis, porrectus in longitudinem amplius unius diei itinere, latus ita, ut duobus dumtaxat equitibus una euntibus vix satis commodus esset, desuper utrinque rupes altissimae, praeruptae, et arboribus densissimis ac maximis onustae impendebant, pro faucibus vero aperta planities, et magni capax exercitus, fundebatur. In his itaque juxta vicum Berezky appellatum Stepanum Maylad vaivodam Transsylvanum cum omnibus Siculis, qui ejus loci indigenae sunt et contigui Moldaviae, ac magna cum parte Transsylvanorum jussit consistere, et explorari facere, quid quoquo momento apud Solimanum in Moldavia ageretur. Adjunxerat praeterea, ut cura intensissima observaret, ac strenue primam hostium frontem, si illac ingressum esset habiturus, prohiberet, et in angustiis, quanto liceret diutius, de-

Joannes exercitum lustrat, et quae ad bellum sunt necessaria, providet.

Oytoz viae descriptio.

Via Oytoz Stephano Maylad servanda assignatur.

Digitized by Google

tinere conaretur, donec reliquus exercitus accurrere posset. Cibinio, et Brassoviae civitatibus sub radicibus montium, qui Transsylvaniam a Transalpina dirimunt, sitis, (his enim oppido verebatur, ne, quoniam et natura et opere munitae fuerant, initio occupatae, velut nidum sibi hostis disponeret, ex quo facilius caeteras regni partes infestaret,) aliisque locis atque arcibus, ope egentibus, quae Moldaviae adjacebant, munitiones et valida praesidia mittit. Hungaro et Transsylvano militi, item auxiliariis et mercenariis copiis, omnibus demum aliis, qui praesentes exstiterant, aequum et opportunum locum in medio prope regno positum, ex quo ad omnes partes, poscente re, mature esse posset, designat, jubetque castra facere, atque ad rem commode gerendam cuncta praeparare, quidque imposterum agendum, ubi Solimano, si hac vel illa via venerit, occurrendum sit, edocet. Ipse in Colosvarina urbe, in qua haec transigebantur, mansit, donec Hispani ac Germani pedites, aliique tum amici, tum socii, et quidam subditi, quos paulo ante memoravimus, advenirent. Cum externis enim copiis in castra venire instituerat, eo quidem consilio, ut perinde ac geminato exercitu, auctoque adventitio milite venisse videretur, sicque et suorum animos confirmaret, et Solimano cumularet curas, deque se non adeo facilem victoriam polliceri declararet. Plebem vero rusticam, quae numerose affluxerat, et populum oppidanum, per eos dies jam censum, domi ad annonae ex agris colligendae, componendaeque curam, armis alioqui non exutis, interim esse permiserat. Id enim ea pars anni suadere videbatur, quum et agrorum colendorum tempus ipsum abibat, annonaque in campis corrumpebatur, et hostis cunctanter prodire

Cibinio ac Brassoviae praesidia mittuntur.

Exercitui locus datur.

Ipse Joannes r. Colosvarii interim se continet, donec Hispani et Germ. advenirent.

Plebs rustica permittitur domum ire, donec rem agi cportebit.

Digitized by Google

ferebatur. Verum acriter ad haec mandaverat, ut ul primum res postularet, et evocarentur in bellum, pra

Joanni regi certus nuncius affertur de Moldavia capta, et quod contra se veniret.

sto adessent. Nec ita multo post, dum hostem om metu ac tristitia relegata sic expectat, alii post ali advolant nuncii, affirmant Moldaviam occupatam, va vodam expulsum, novum creatum, ac reliqua omni uti paulo superius enarravimus, ordine exponunt, ca saremque procul dubio in Transsylvaniam, ut certu

Joannes rex ducem ac proceres edocet, quid agendum, ubi hostis aderit.

hostem properare, et jam movendi se in procinc esse. Joannes rex, cui firmiter stabat sententia, ut cu Turca omnino pugnaret, cum illum, quid mari, qu terra, quid in Moldavia ageret, quove animo erga esset, minime falleret, nihil moratus, convocatis du ac proceribus, quorum quisque pro se ratione bon rum ac redituum suorum pensata, non cum exig militum, colonorumque numero, neque vili appara propriis stipendiis regi subsidio, et patriam defensur libens venerat, quae de hostis haud dubio advent propinguitate acceperat, exponi, jamque occurrendu esse illi, nec secus posse fieri edicit. Animo dein spe victoriae omnes implet, inque sola ipsorum vi tute, armis, dexterisque praesidium illis fore prop nit. Postremo non hortari solum, verum edocere e summa charitate, et non minore solertia aggressus.

Milites, inquit, ubi hostem propius adesse int ligetis, jubete mature arma expedire, quemque in suu ordinem concedere, signa subire, neu quis loco exc deret, capitis poena cavete, omnia postmodum vig lanti cura providete, multum per exercitum, potior nominatim compellando, hortando, confirmando equ tate, Aciem demum instruite perinde ac si hostis su conspectum esset, et omnia caetera, quae praeliu postulabunt, impigre exequamini, ne, si repente,

Digitized by Google

non praevisus, qui Turcae mos est, sese exereret, imparatos offenderet. Aliisque id genus documentis, hortamentisque fusius enumeratis, magna alacritate, alacres dimisit. Dum sic his apparatibus ibidem existens pertinacius insisteret, quum lentius progressus caesaris in moram trahebatur quam fama praemiserat, in diesque copiarum numerum adaugeret, animum non desponderet, hostem forti animo opperiretur, magisque audacter appeteret quam ausurum, tot adversis, aliisque superioribus bellis debilitatum, credi poterat: clam per quemdam amicum Turcam, insignem virum, consiliorum caesaris non ignarum, quem ab initio consuetudinis cum Solimano habitae, multa pecunia atque officio in amicitia et favore suo continuerat, insperato fit certior, haud dubie se arbitrari, caesarem facile instanti anno ab invasione Transsylvaniae cessaturum, si quid muneris, et quidem majoris ab illo acciperet, idque forsan opera sua componi posse. Caeterum maturaret, vehementer hortari, nisi se et regnum suum perditum iri vellet. Haec tam subita caesaris mutatio, subacta praesertim Moldavia, et in tam prospero fortunae suae cursu, nescitur, quid certae causae fuerit, avaritiane, an metus. Nam Turcas venales esse, modo emptor non desit, nemo dubitet. Hoc nos ex longa consuetudine, quae nobis ratione viciniae cum eis est, quotidie experimur. Verum alii dixerunt, quod propter hyemis propinquitatem, alii quod propter motus, conatusque principum christianorum, quorum classem proxime maritimis ejus copiis damnum intulisse, et jam iu Peloponneso esse, ibique hyematuram accepisset. Multi affirmarunt, a suis fuisse territum, qui fines inferioris Hungariae praesidiis tutabantur, quod scilicet fama vulgasset, totam ferme Germa-

Turcae cujusdam erga Joannem regem ingens amicitia.

Solim. sententiam mutat.

Turcae venales.

Ambigitur qua causa Solim. mutavit animum.

Fama vulgaverat Jo-

Digitized by Google

anni regis ingentem esse expeditionem.

niam, totam Italiam, atque Hispanias, idque ob pauca subsidia, quae Romanorum rex mittebat, Joanni regi suppetias venire, habereque ingentem exercitum, neque pugnam detrectaturum. Et si ipse caesar Transsylvaniae sese credidisset, in qua tot hostes illi occurrerent, revocaret in memoriam, quot provincias circa se reliquisset Christianorum, qui tametsi jure belli alii tributarii essent, alii amici putarentur, sciret tamen, amicos et obtemperantes ad tempus esse, quos armis

Joannes r. cur hanc occasionem accepit.

vicisset, potissimum vero Christianos, quos illi natura dedisset hostes. At haec quoquo modo sese habuere, aut vulgo sunt opinata, non magni refert. Verum Joannes rex, ratus id sibi divinitus oblatum esse commodi, minime negligendum duxit, utque oportune conditio ejusmodi accidisse videbatur, ita eam libenter complexus est. Quamquam autem fixum erat in animo, et jam certo decretum consilio, praelium hoc edere, quod memorabile fore sperabat, cupiens ostendere, nec fidem suam erga rempublicam extinctam esse, neque vim, neque virtutem populi Hungarici clade Mohachiensi penitus obrutam: tamen quoniam multa praeter spem illi cesserant, quod scilicet Moldavi ita per ignaviam Petri vaivodae, et per suam ipsorum voluntatem ac perfidiam a caesare subacti, et novo vaivodae addicti, in Transsylvaniam ex mutua nuper deliberatione, quemadmodum commemoravi, non venerant; quod Transalpini similiter sequuti caesarem, promissis non steterant; quod Hispani ac Germani pedites venire tardabant, iique vix quatuor millia hominum complebant, et quod nonnulli proceres Hungari, sociorumque et amicorum auxilia expectabantur; hostis vero, nactus domicilium contra omnia belli incommoda commodissimum, adeo propinquus erat, ut

Digitized by Google

binis castris in Transsylvaniam penetrare potuisset: init consilium, quid factu esset melius, arma ne ponere, et oblata conditione bellum mutare, an coeptum prosequi? Omnibus tandem bene praevisis, placuit non praecipitare, quod iratus animus concupierat, neque populi sui tot capita, et regnum suum adhuc debile, quod summo ingenio, summa moderatione, incredibili labore per XII. annos magnis incommodis, multis cladibus labefactatum, bellis tum intestinis, tum externis pene excisum continuerat, unico diei, unico fortunae momento committere, quippe qui sciebat se, non expletis copiis, sicut crediderat, nec superare, nec repellere, nec sustinere hostem posse. Ad hoc etiam inducebatur, quod principes christiani expeditionem contra Turcas in insequentem annum dilaturos, et eos primo quoque tempore, multiplici manu terra, marique aggressuros intellexisset. Quare visum est longe satius, consultiusque, et majori usui reipublicae christianae, praecipue vero regno suo Hungariae, si vires, quas tunc temporis collegerat, ad publicam expeditionem ac tempus opportunius, felicioribusque auspiciis reservasset, unde et major gloria, et magis certa victoria sperari potuisset. Maluit itaque Solimanum adhuc paulum tolerare, quem magis dubio tempore ad illud usque tempestatis diu toleraverat, opumque ac pecuniarum nonnihil patriae beneficio profundere, quam amplis et repentinis fortunae promissis confisus, ultimam rerum suarum aleam praeceps adire, et victus, supplex pacem petere, ac ultro tributa offerre, quae non solum nunquam hactenus voluit pendere, verum etiam ab hoc nomine semper cavit, atque abhorruit, et paratus fuit quaevis adversa pati, quam notam hanc tributarii subire, cui multos succu-

Mavult Joannes rex adhuc nonnihil Solim. tolerare, quam rem suam cum periculo praecipitare.

Joannes rex semper

Digitized by Google

fugit a notabuisse et legimus et vidimus principes, qui prius rem tributarii. facto aggressi sunt, quam consulto transegere. Nam Joannes r. ab hujus ingenio nihil erat alienius, quam ad res gerendas rapi, necessariis consiliis non adhibitis, propter quod a multis, ut olim Fabius ille maximus Romanorum patricius, tarditatis accusabatur. Semper tamen illi prospere cessit mora, quam et natura et consilium in illo conjunxerant, adeo, ut multa concussa ac dejecta in regno suo tempore reparaverit, quae alii temere momento perdiderant, eaque, si celeritate restituere maluisset, citius, etiam quae superfuerant, in tantum erant debilitata, et quasi omnia locis suis luxata, funditus evertisset; quod quidem nemo est, qui scire non possit, si bellorum ejus tempestates defecatiore animo colligere voluerit. Quapropter omnium procerum unanimi consensu, brevi negotio cum amico illo, antea memorato, per legatum confecto, variisque donis ac pollicitationibus factis, Solimanum caesarem a Transsylvania mira dexteritate, celeritateque avertit. Qui caesar recepto ingenti thesauro ac pecunia, quam, ut accepimus, Petrus vaivoda vinariis aliquot capacissimis doliis in imo arcis Zuchvae defoderat, ac numerosa lanea, sericea, atque auroclavata veste, quam ibidem repererat, illatisque toti Moldaviae maximis damnis, hisque non tam a Turcis, quos adhuc caesar initio prohibuerat, quam a Tartaris, qui nati ad res humanas delendas, in ipso ingressu validissimos ignes passim excitabant, et edebant caedem: tamen et ii, quoad ejus fieri potuit, fuere prohibiti. Postea occupata ea parte Moldaviae, quae ab amne Pruth usque ad fluvium Nezter sese extendit, et arci ejus nominis Albae Nezter attributa, quod et pecore multo

Joannes r. nihil unquam sine consilio agere volebat.

Joannes r. datis donis summa dexteritate amovet a Transsylvania.

Solim. Petri vaivodae repertis thesauris et occupata parte Vold. recessit.

Alba Nezter.

Digitized by Google

abundaret, et ut ad cervicem illius provinciae semper manum haberet, recepit se Constantinopolim.

Joannes rex solutis castris, sociis atque amicis, qui a longe auxilio venerant, actis gratiis, omnes donis oneratos dimisit. Nec quispiam credat, Joannem regem expeditionem hanc suam aut studio suscitasse, aut ex industria dissolvisse; nam illud necessitate factum, hoc casu evenisse, constanter, quoniam interfuimus, testamur, neque ullus defectus, in compositionem illum cum Turca adducere, nec vis a pugnando secum abducere potuisset, si uterque Valacchus, qui hominum copia plurimum pollent, in sententia perstitissent. Verum non Transalpino, sed Moldavo id sceleris ac perfidiae adscribitur. Qui quum jusjurandum suum fefellisset, neque, uti inter eos et Joannem regem decretum erat, in Transsylvaniam sese illius copiis juncturus venisset, ipse quoque Transalpinus fuit coactus mutare consilium, moxque per legatos apud regem et improbitatem Moldavi damnavit, et se ut excusatum haberet, petiit. Caeterum erant in Transsylvania duae arces, Chycho et Kykellew, illa circa fines Moldaviae, non longe ab amne Zamoso, haec in media ferme Transsylvania, in ripa minoris fluminis posita, a quo etiam nomen accepit. Eas rex Matthias olim vaivodis illius provinciae dederat hac de causa: Pacta quaedam inter eum et Mahomettum Turcarum caesarem de induciis intercesserant, et a quibus tam in finibus Hungariae, quam Moldaviae existentibus, utrique esset abstinendum, fides etiam mutua accesserat. Cum autem Petrus quidam Strigoniensis archiepiscopus, summus per illud tempus cancellarius, nomen arcis Albae Nezter, a flumine, juxta quod sita est, sic appellata, et Chiliae, quae solo Istro

Joannes rex castra solvit.

Excusatur Joannes rex justa causa.

Chycho et Kykellew arces datae olim Moldavo nunc per Joannem recuperatae. Matthias rex.

Petri Strigoniensis error.

Digitized by Google

a Moldavia est discreta, vicina huic, et Moldavae d
tionis utraque habita, in literis induciarum una cu
Mahomettus caesar Albam Neztер et Chyliam occupat. caeteris per errorem non adscripsisset, caesar Mah
mettus, animadversa potiundarum hujusmodi arciu
occasione, mox occupavit, ut exclusas ab induci
Moldavi hoc aegre ferentes, a Matthia rege de ind
Moldavi de Matthia r. queruntur. stria profectum suspicari, et tamquam de injuria illa
acerrime passim queri, ausi etiam prorsus defectur
se ad Turcam, neque posthac solita illi tributa da
ros, nisi aut ablatas arces reddi curasset, aut al
Matth. rex Moldavo dat Chycho et Kykellew. damnum hoc pensasset, denunciare. Quare Matthi
ut ab hac infamia tutus esset, et quod errore, non co
silio id accidisset, demonstraret, neve tanta provin
privaretur, haud moratus, illico mancipato Petro ca
Petrus archiep. Steph. carceri datur. cellario sempiterno carceri, damnum Moldavorum
duabus arcibus, Chycho scilicet et Kikellew, repe
dit, et a rebellione convertit. Nunc Joannes rex da
recuperandarum earum commoda opportunitate, et q
ne a Deo quidem immortali melior optari potuiss
Georgius Utissenius mittitur ad Petrum vaivodam. extemplo Georgium Utissenium, de quo superius
ctum est, cum aulicis et mercenariis copiis ad Petr
vaivodam, qui erat in Chycho, jussit contendere, d
que mandata, ut eum admoneat, de reliquis quoq
malis, deque ultimo ejus vitae periculo, quod ipsi pro
jam imminebat, si in vaivodae novi potestatem ve
ret, dicatque omnino, illum alia ratione minime ev
surum, nisi et se protectioni ejus committeret, et
his arcibus potestatem illi faceret; alioqui si id n
gare pergeret, oppugnare eas vi quanta maxima po
sit, imperavit. Timebat enim vehementer, ne Turc
rum caesar, utpote victor jam Moldaviae, et qui arr
in Transsylvaniam ac furorem suum intendebat, ea
novo vaivoda petiisset; sibique antevertendum es

Digitized by Google

existimavit, quod per hostem accidere facile poterat. Ille itaque cernens se non esse tantarum virium, ut Joanni regi refragari posset, quia et suis nihil jam fidebat, et, quod perderet, nihil fortuna reliqui fecerat, citra negotium voluntati illius annuens, arcem Chycho dedidit, et se quoque in ipsius gratiam fiducialiter contulit. Postea vero et Kykellew intra paucos dies in deditionem fuit accepta. Ac nisi Joannes rex id attentare maturavisset, pulcherrimam hanc occasionem amisisset. Quandoquidem et Petrus a praefecto arcis illa ipsa die, qua obsidione cincta est, procul dubio, quod postea ab ipso intelleximus, in gratiam novi vaivodae necabatur, aut vivus ad eum cum uxore ac liberis in captivitatem abducebatur, et arces ipsas aut nunquam aut maximo cum labore imposterum obtinuisset. Ferunt, quod quum haberet colloquium cum Georgio Utissenio, dixissetque Georgius, inter primos censeri se, qui apud regem suum summo loco essent, ac praecipua authoritate fungerentur, quo fidem majorem ipsi ad securitatem faceret, et ad arcis deditionem facilius adduceret, sic respondisse: Et ego in Moldavia primus et maximus paulo ante eram. Sed scito, omnes, qui ab alio dominium ac summam rerum accipiunt ac tenent, si insolescant et efferantur, in idem dedecus atque infortunium casuros, in quo me quoque nunc projectum cernis. Vera confessio, sed ut Phrygum, nimis sera.

Petrus vaiv. arcem Chycho dedit Joanni r. et Kykellew a praefecto suo.

Colloquium Petri cum Fr. Georgio.

At Joannes rex Solimano caesare a ditione sua procul amoto, parta Transsylvaniae quiete, recuperata arce Chycho et Kykellew, Petrum vaivodam ex summo apice fidelitatis in ultimam rerum humanarum conditionem à fortuna deturbatum, immemor prorsus omnium injuriarum suarum, quum longe ma-

Digitized by Google

jores etiam a suis fortiter ac prudenter sustinuerat, quo eos e malis bonos, e bonis M. Antonini imp. exemplo redderet optimos, ac Hungariae regnum, quod jam vix lacertos movebat, pristinae integritati restitueret, benigne suorum clientum numero adjunxit. Omnibus postea civitatibus et locis insignioribus Transsylvaniae perlustratis, rebusque universis ex sententia in eo regno bene ordinatis, ac forma novorum propugnaculorum et fossarum demonstrata, imperatoque, quibus Cibinium ac Brassovia, civitates inter caeteras primae, quae Solimano caesari, si per Transalpinam veniret, fierent obviae, mox remissiore facta hyeme od omnem vim Turcarum perferrendam potissimum communirentur, Turrim etiam quae Rubea dicitur, per Turcas olim vitio temporum, vel, ut fatear, nostratium incuria disturbata, et X. millia passuum longe a Cibinio, in angustissimo alpium aditu, quo Alutas fluvius e Transsylvania in Transalpinam prorumpit, sita, jussit denuo firmiorem ac validiorem instaurari. Haec enim semper alias idonea fuit, quae Turcis ex eo regno in Transsylvaniam transitum praecluderet. Erogata itaque ad haec commode, matureque perficienda, sufficienti pecunia, Budam circiter calendas Januarias est profectus 1539, ibique Sigismundi Poloniae regis filiam Isabellam, omnibus animi ac naturae dotibus adornatam, felicissimis auspiciis ac Dei Opt. Max. nutu in uxorem accipiens, operam nuptiis dedit. Misso nihilominus per eos dies Joanne Statilio ad Romanorum regem, dein ad Romanum pontificem et Galliarum regem legato, ne etiam in genialibus atque adeo in praecipuis ejusmodi celebritatibus suis curam conservandi regni Hungariae intermitteret. Haec sunt quae praesens annus M. D. XXXVIII. jam exiens, in

Turris rubra.

Joannes r. ordinatis omnibus in Transsylv.

Budam regreditur, et nuptiis dat operam.

Joannes Statilius orator in Italiam et Gallias.

Digitized by Google

Moldaviam et Transsylvaniam secum attulerat, coeptaque et transacta sunt Julio, Augusto ac Septembre mensibus. Ineunte vere, quae insequens afferet, puto magna et multa fore. Sed ea tempestate in confoederatione papae Pauli III., imp. Caroli ejus nominis quinti, Francisci Francorum regis, et senatus Veneti omnes suas spes, animos, victorias Christiani collocaverant.

Spes Christianorum in confoederationem principum.

Finis.

VII.

Antonius Wrancius Sibenicensis Dalmata de situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae.

Quum ingenii exercendi gratia calamum veri literarum professores nunquam sinunt conquiescere, faciunt, ne frequenti remissione interpolata, evanidum atque obsoletum reddant, eisque citra omnem usum consenescat. Exempla nobis hujus rei plerique multi, iique praestantissimi viri edidere, quorum ne nomina brevitatis causa recenseamus, librariam quam plurimorum supellectilem in medium proferamus, procul dubio cognoscemus, totos dies scribendis libris impendisse, fuisseque quosdam, quorum voluminibus perlegendis vix etiam vita unius hominis satis esse potuerit. Declaraverunt hoc pertinaci studio, tunc demum se omnino profecturos, si quod in dies discendo assequerentur, ad exercitationem quotidie accomodarent.

Etenim frustra quis artem atque doctrinam quampiam discit, nisi et praecepta illius ad usum transmittendo, quaesitum finem assiduo opere consequatur, quoniam sensim, et per errores, ut ab erudi-

Digitized by Google

tis proditum est, ad perfectionem omnium scientiarum devenitur, nec quisquam mortalium perfectus nascitur, nec repente ad summum evadit.

Quapropter, quum et ipse his exemplis invitatus, expeditionem Solimani Turcarum caesaris anni XXXVIII. supra M. D. in Moldaviam et Transsylvaniam contra Petrum vaivodam et Joannem regem superioribus duobus libris fuissem complexus, situm quoque earum provinciarum, adjecta his necessario Transalpina, de quibus mihi passim dicendum fuit: quo scilicet pacto habeant sese invicem, qui mores gentibus, qui ritus, quae urbes, quae flumina, et id genus reliqua, quemadmodum res postulare videbatur, volui hoc tertio libro explicare. Quae si parva, leviaque memoratu, et forsan etiam temeraria, impudenterque prolata judicabuntur, quod plura, et quaedam etiam diversius, quam alii scripserunt, occurrerint, evestigio in me frontem nemo corruget, nemo supercilium attollat, velim.

Multa enim propriis oculis sum consequutus, utpote diu in Transsylvania versatus, plura indigenarum consuetudine ac relatu, data opera studui cognoscere.

Alioqui nec magna illa veterum, multorum etiam recentiorum clara profecto ingenia mihi indignentur, si quid secus apud me, quam apud eos legetur, quippe qui quum et linguae Hungaricae compos sim, quae mihi est accessoria, et Illyricae, quae genuina est atque vernacula, a qua quidem plurima sunt mutuati tam Hungari, quam Valacchi, uti inferius demonstrabo: facile fortasse, absit verbo jactantia, cognoverim quaepiam propinquius, quam qui longissime ab hac cognitionis facultate abfuere. Antiqui vero, quod

Digitized by Google

compertum est omnibus, etsi non dicam, ea ipsa omisisse, quae ipse polliceor, tamen testimonia dumtaxat indicasse fuere contenti, multaque in obscuritate reliquere.

A nostris ego chronicis non discedam, quibus de Hungaricis, Valacchiaeque utriusque rebus magis credendum, vel omnium nationum testimoniis, puto esse, quam quae de his ipsis externae historiae memorant, praesertim ubi quomodocunque audita posteritati tradidere. Quis enim potest credere, quod cujuspiam gentis monumenta melius ab aliis, quam ab ipsamet intelligantur, et tum verius, tum uberius narrentur? quamquam haec ubertas nostris incuria pene publica defuit, dum alia curantur nulla in laude reponenda.

Verum de Romanorum, Hunnorum, aliarumque variarum nationum, quae ea regna habuere, quali conditione suis illis olim temporibus fuerint, quid proferam? si hoc nostro saeculo curruptissimo vel paucis annis ante, tanta in Hungaria, in Croatia, in Slavonia, in Transsylvania, in Moldavia ac Transalpina facta est commutatio, tanta morum, nominum, dominationum, finiumque innovatio, ut ipsam Hungariam in Hungaria, et haec reliqua regna in se ipsis non agnoscas. Ita omnes aetates obstinate contendunt, ut in mores ac instituta sui temporis cuncta possint pertrahere. Alioqui etiam per se facile omnia praeterita, hausta bellorum cladibus, in oblivionem festinant.

Porro multos et fuisse olim, et nunc esse, nemo non videt, qui tam de literis, quam de patria, quod equidem indoleo, minus bene meriti, contemnunt sua ipsorum perscribere, aliena vero, vellicando etiam qualiacunque sint, malunt susque deque ferre, quam pro-

Digitized by Google

pria, quae novere, cum laude literarum monumentis mandare ad posteros.

Ipse tametsi plus voluntatis, quam scientiae et eloquentiae hoc in opere habere me non nesciam, crimenque ambitiosi, quasi pertinaciter cura posteritatis sollicitatus, qui vix praesentia cognoverim, sim subiturus, secus tamen induxi animum, ne mihi ingenium, qualecunque habeam, desidia contabescat, vel Senecae sententia, qui otium sine literis mortem ac sepulturam dixit esse vivi hominis.

Nec dubito, aequum lectorem laudi id mihi laboris atque industriae versurum; iniquus, ubi diutius inclamaverit, die ipsa conticescet, si aegritudine ab humano animo aliena nequiverit.

Paucis itaque, quoad ejus fieri poterit, expediam, quod professus sum, neque id quidem tamquam res novas, aut penitus ignoratas. Multi enim tam recentes, quam vetusti authores de his provinciis scripsere, ac inter hos Strabo, Plinius, inter illos Aeneas Sylvius, Sabellicus, ac Volateranus copiosius, reliqui contractius, et, ut ita dixerim, manipulatim. Ego, quantum per exiguitatem licebit, salvo omnium honore ac pace, memorabiliora tantum, et illa in acervum congeram, eo potissimum inductus animo, ut cernens inclinationem Christianorum, quos in dies novae seditiones incessunt, atque exagitant, extremi periculi, quod ex amissione earum provinciarum toti reliquae Europae immineat, illi, a quibus res, salusque christiani status dependet, admoniti et petiti sint, velint advigilare, et eniti totis viribus, ne Transsylvania saltem, quia cum Transalpina atque Moldavia dudum male agitur, in Turcicam potestatem devolvatur. Quandoquidem id si acciderit, quod malum Deus avertat, ut

Digitized by Google

cuneus in lignum, sic in eam illapsi Turcae, facile ad quaecumque voluerint finitima Christianorum regna, citra magnum discrimen habebunt aditum, repressoque etiam Danubii nomine, altius Istrum in Germaniam proferent, et imperium suum latius propagabunt, tam opportuna ejus tyranni successibus foret Transsylvania. Quae quidem quum et a natura interius variis tum montium, tum fluviorum, viarumque difficultatibus communitur, et exterius quaqua versus altissimis, asperrimisque alpibus veluti validissimis moenibus tuetur complexa, quaeque sola per se, ausim dicere, maxima ex parte vim Turcicam annona alere, et stipendiis fovere sufficeret, adeo et frugum fertilis, et vini foecunda, et pecori pinguis, et diversorum metallorum ac salium venis abundans est.

Porro Turcae diligentius, et majori industria rimarent ejusmodi terrae viscera, quam nostri, quibus et homines, et pecunia, et facultas denique omnis sublata est, ne dicam prorsus consumpta bellorum externorum assiduitate, et intestinis seditionibus.

Quamquam itaque multa de his et vetusti varie protulerunt, et recentiores, illos imitati, etiam contraria ac dubia opinione, simili modo haud pauca tradant, omnes tamen, quum e Pannonia ad eas ultra Istrum regiones, ac partes Europae orientales deveniunt, non satis omnia significanter, neque ut plane comperta indicant, suntque adhuc nobis plagae illae caeteris Europeis parcius, quam pro earum merito ac magnitudine demonstratae.

Porro Getarum et Gothorum, item Davorum ac Dacorum nomina confundentes, arbitrati etiam Getas ac utrosque Thraces, quoniam utrumque Istri latus incoluerunt, eosdem esse cum Mysis, quod ex Graeco-

Digitized by Google

rum monumentis hausere, rem sane omnem posteris cognoscendam in medio reliquere. In quo quidem ne Sabellicus, nostri temporis scriptor eximius, quicquam certi, ut ipse dicit, in alterutram partem habet, quod affirmet, propter vetustatem.

Nam et Strabo Getas ac Dacos unam atque eandem gentem, nempe Scythicam asserit esse, sed solis discretam sedibus, quod haec mediterranea teneret versus Germaniam, illa viciniora Ponto, ad orientem incoleret. Hoc idem et Plinius sentit, solum quod Getae a Graecis, a Romanis Daci fuerint nuncupati; quod quidem, quum earundem nationum, Hunnis postremo accedentibus, qui e Scythia exierant, homines sane asperi, crudeles, omnisque cultus et comitatis ignari, eas terras perpetuo jure obtinuere, effecit barbaries, tum vel maxime linguarum, morum, ac nominum pene omnium rerum mutatione, et confusione finium puto evenisse. Quandoquidem et Romani eas, pulsis Getis, Dacisque, occupaverant, sed et ii necdum bene constituto imperio, ab Hunnis exacti, et cum inclytis urbibus una hausti atque deleti, pristinae illos barbariei, feritatique reliquere.

Unde, quae aliquando exiguis terminis regna includebantur, successu temporis virtute et solertia principum, subactis finitimis, late fuere propagata. Quae vero fuerunt amplissima, eorundem tum desidia, tum populorum seditionibus, vel extincta sunt, vel in plures partes dissecta, quod quidem, ut legimus apud Strabonem, Getis quoque accidit.

Ii enim duce Berebista, viro, ut inquit, claro, natione Geta, quo tempore nondum bello erant a Romanis lacessiti, eo magnitudinis ac potentiae processerant, ut Istro audacter trajecto, et subjugata utraque

Digitized by Google

Mysia, Thracia, Macedonia, Achaja, ac Thessalia, deletisque Bojis, Tauriscis, et populis Critasiro cuidam regulo subditis, demum usque in Illyricum provecti, ad CC. M. hominum cogebantur in exercitum, adeo ut Romanis etiam timori essent.

Verum mortuo Berebista, priusquam Romani adversus eos arma sumpsissent, potentiores inter se de imperii dominatione, in tantam magnitudinem amplificati contendentes, plures in partes diviso regno, secessionem fecere. In quatuor deinde distinxere viros omnem dominationem, quorum quilibet suae parti praecerat tempus publica sanctione designatum.

Postmodum forsan, ut fit ex pluralitate principum, et potentia eorum diminuta, et contractis finibus, bipartito divisere regionem, aliique Daci, alii Getae, servile apud Athenienses olim utrumque genus mortalium, fuere nominati. Ac Getae quidem ii erant, qui nunc Moldavi, in orientemque ad Pontum Euxinum usque, una cum Istro protenduntur.

Davi vero, postea Daci, hodie Transsylvani et Transalpini nuncupantur, quorum ii ad meridiem Istro junguntur, illi ad occidentem in Hungariam vergunt, et usque ad Tibiscum, qui olim Daciae limes erat, porriguntur, et si Volaterano credendum est, ad Danubium usque, qui scribit Tibiscum mediam Daciae regionem praeterfluere, cui ego non puto assentiendum, vel Ptolomaei testimonio, qui situm Daciae definiendo, dicit libro III. eam ab occasu habere Jaziges Metanastas juxta Tibiscum amnem. Caeterum eodem libro et Alutam ait a septentrione cum impetu vectum, Daciam dividere, quod distinctius suo loco declarabitur.

Astipulatur huic rationi et illud ex annalibus

Digitized by Google

Hungarorum, quod cum Atila in Gallias hostiliter proficisceretur, totum quod inter Tibiscum et Tanaim interjacebat, Bedae fratris imperio commisit, quasi Dacorum ac Getarum fines eo dumtaxat spatio includerentur. Sed de hoc aliorum sit judicium, quamquam verius nos his de rebus conjicere puto, qui propinqui sumus, quam qui remote agunt, et ex auditu lucubrant.

Sed iis hoc nostro saeculo alia etiam nomina indita sunt, Moldavos enim Danos, Transalpinos Dragulas omnes pene occidentales vocant, quippe quibus nec ipsi Valacchi utuntur, qui se Romanos nominant, nec vicinis ea sunt satis trita, sed audita tantum, nec omnino aliis, quam iis, qui literas legunt.

Hoc autem illis, a quibusdam eorum principibus Turcarum opera contigisse, existimatur, qui quum et domi administratione regni praestantius sese gessissent, et foris apud tantos hostes bellicis rebus magnos et aestimandos se praestitissent, omniumque antecessorum gloria in se translata, virtute duce, nomen quoque eorum in totam gentem propagatum, coeptumque primum apud Turcas a fortissimo principe Dragula, Dragulas suos appellari. Inde mox ad Italos emanatum nomen, quod ii in literas referentes, alterius non adeo gnari, reliquae quoque nationes usurpavere.

Idem ea ipsa ratione usuvenit et Moldavis, qui Bogdani a Bogdano-vaivoda, summo principe, et Dragula non inferiore, ob cujus similiter magnitudinem rerum gestarum contra Turcas, ab ipsis Turcis id nominis acceperunt. Sciendum tamen, quod haec duo nomina ab Illyrico sermone trahunt originem, quod jam diximus, plerisque vocibus tam Hungaricae quam Valacchicae linguae evenire, causamque suo loco pro-

Digitized by Google

sequemur. Non itaque, ut quidam recentiores habent, Dani dicendi sunt Moldavi, sed Bogdani a Bog, quod est Deus, et Dan, datus, unde Deodatus nomen. Sic et Dragula, diminutivum blandientis a Drago, quod est charum, qua ex re, si Latinis licet, Charulus dici deberet. Verum tam haec, quam pervetusta illa alia omittamus in praesentia.

Porro attriti et Getae et Daci primum intestinis seditionibus, quibus etiamnum in hodiernum diem exitiabiliter aestuant, fracti deinde armis Romanorum, utrique tandem amisso rege, quem ultimum habuere, Decebalo, Romano imperio succubuere.

Hunni postea, qui, ut diximus, vocitati sunt Hungari, quod explicabitur inferius, Romanos subita vi, atque inaudita multitudine hominum, exeuntes e Scythia, tam Geticis, quam Dacicis sedibus proturbarunt. Nunc simili modo, eo haec misera regna periculi devenerunt, ut Marisum, qui mediam Daciam irrigat, Turcae jam potent, solaque Dei providentia tuentur, quominus in eorum ditionem transmigrent.

Atqui haec nimis vetusta, et nonnihil diverse in historiis etiam Romanis tradita, quod quidem et annales Hungarorum scribunt, et passim lectoribus occurrit, multis non prosequar, ordinis tantum gratia, propterque rerum seriem volui attigisse.

Etenim nostra aetate regna haec tripartito distinguuntur: in Transsylvaniam, Transalpinam, et Moldaviam. Harumque indigenae Valacchi, illius Seculi, Hungari, Saxonesque appellantur; hancque divisionem ab illa antiqua Getarum ac Dacorum consuetudine ad nostra usque tempora manasse, facile ex Strabonis lectione inducor ad credendum. Posteriores

Digitized by Google

enim aetates, etsi praecedentium non omnia, nonnulla tamen servant vestigia, vel imitantur saltem.

Igitur Transsylvania cum Moldavia a septentrionali plaga ita sese mutuo contingunt, ut haec ab oriente, illa ab occidente excurrens, ambae Transalpinam, quasi brachiis quibusdam complexae, ad Istrum usque versus meridiem protensam circumcingant.

Verum Moldavia ab oriente habet fines: Pontum Euxinum, et Istri ostia, ab occidente Transsylvaniam Ciabrum fluvium, et montem Carpatum, a septentrione Russiam triplicem: albam, superiorem et inferiorem quae et Podolia et Ruthenia nunc dicitur, olimque a Roxolanis inhabitata; a meridie Istro, Mysia inferiore quae Bulgaria sive Triballis, et Thracia, quae Romania est, terminatur.

Transalpina habet in oriente Moldavos, desertos Getarum incolentes, et Mysiam inferiorem, in occidente Transsylvanos, in septentrione Seculiam, et eam partem Moldaviae, quae a Seculis sumit initium in meridie Istrum, et Mysiam superiorem, quae Servia et Rascia hodie appellatur.

Transsylvania vero definitur ab ortu Transalpina, ab occasu Hungaria, qua secundum Chrisium Varadinum pergitur, a septentrione monte Carpato ubi Podoliam, Sarmatiae sive Poloniae provinciam segregat a Transsylvania, a meridie Mysia superiore, velut jam diximus, Servia, et ea parte Tibisci fluvii, quae ab oppido Zegedino divertens, in Danubium, juxta urbem olim Axium nominatam, incidit, a qua, ut Ptolomaeus vult, Danubius deinceps usque in Pontum fluens, per Illyricos populos Ister appellatur. Ejus tamen locus nunc plane non constat, nisi si quid aliud conjiciemus.

Digitized by Google

Verum, quae de situ Moldaviae et Transalpinae, digna memoria, in literas per me referri possunt, vel ex solo auditu,—postremo enim de Transsylvania, mihi notiore, statui dicere, — comperio esse regiones non exiguas, minorem tamen secundum quosdam Moldaviam, secundum alios majorem Transalpina, et montibus ac nemoribus occupatiorem usque ad flumen Pruthum. Nam ulterius quantacunque protenditur, ad fluvium Nezter campis continentibus tota diffunditur.

Transalpina planior est, et longe situ mitior, locorumque amoenitate magis insignita. Utraque tamen coelo salubris, solo foecunda, vini et frugum, et pecorum, equitiorumque maxime abundans.

Moldaviam totam IIII. secant insigniores coeteris amnes, qui omnes a septentrione in orientem prius, deinde paulo ad mèridiem inclinati, tres in Istrum sese condunt.

Praecipui sunt: Nezter qui Tyras, et Pruthus qui Jerassus a veteribus cosmographis nuncupatur, et Zeretus, ac Moldava, a quo Moldaviam indigenae denominarunt, seque in Zeretum, juxta oppidum Romanvasar, hoc est Romanum forum vocatum, exonerat.

Major omnibus Nezter est, et solus navigabilis.

Plurimis etiam aliis fontibus, rivisque irrigatur, sed ad Pruthum flumen usque, ubi montibus attollitur et exspatiatur. Nec mirandum est, quod Strabo Getarum terram dixerit aquarum indigam. Nam hoc de ea plaga voluit intellexisse, quae a Prutho ad Pontum usque porrigitur. Tota enim campestris est, et solo pecore atque pastoribus frequens, puteisque dumtaxat armenta potant, idque raris.

Digitized by Google

Et quum eam partem Moldaviae idem Strabo in VII. libro appellat deserta Getarum, parsque alia, vergens in occidentem ad Polonos, vocetur nostro aevo Moldavia, a Molda flumine, quasi molae Davorum, quod est fere in medio hujus tractus, adducor nonnihil in eam opinionem, ut hanc partem Davi, illam Getae incoluerint, esseque, ut et veteres et recentiores cosmographi tradiderunt, eandem gentem nominibus tantum et sedibus discretam. Nec id quidem alia ratione, quam fit hoc tempore in Transsylvania, quae a tribus nationibus mira concordia et unitate habitatur, nimirum a Seculis, ab Hungaris, et a Saxonibus.

Huc possemus afferre et Jaziges Metanastas, et Cumanos, quorum ii ex Amodocis montibus, illi ex Ponto in Hungariam migrarint, atque ita cum hac gente coaluerunt, ut nec Ptolomaeus aliter eos scripserit, quam Hungaros. Et his exemplis ero nunc contentus, quamquam in diversis regnis complura mihi non deessent. Accidunt enim saepenumero ejusmodi diversarum nationum hisdem in locis conjunctiones.

Transalpinam, omissis variis aquis, quae in ea undique excurrunt, unicus Alutas in Seculia Carpati montis incolis ortus, praeterlabitur, et e Transsylvania per Cibinienses alpes, in quibus Tolmatium oppidum, in vestigiis Romani quondam municipii conditum, et Turris Rubea est, propter Turcarum irruptionem praesidium, invectus eo, navigationi aptus est, ac primum in occidentem vergens, quamdiu Cibiniensi agro incipit apropinquare, mox deinde ad meridiem reversus, in Istrum influit juxta Nicopolim.

Gens, quae eas terras nostra aetate incolit, Valacchi sunt, eaque a Romanis ducit originem, tametsi

Digitized by Google

nomine longe alieno. De quo, quoniam multi ambigunt, et diversimode traditur a scriptoribus, afferam paulo prolixius etiam meam hac de re sententiam.

Scribunt multi, et pene omnes neoterici, asseruntque, indubie Valacchos a Flacco quodam Romano viro, quo duce ad coercendos Dacos in eas regiones colonia Romanorum deducta fuerat, quasi Flaccos esse nuncupatos. Ajunt enim multa aetatum serie, et ex variarum gentium ac linguarum commercio esse factum, ut ex Flaccis corrupte Valacchorum, tamquam Flaccorum nomen formarent. Quod quidem ita evenisse facile credo, non tamen ab ipso Flacco, quemadmodum mox authorum veterum testimonio adnitar patefacere.

Legimus in historiis, stante adhuc consulari imperio, primum Lucium Lucullum in Thracia, cum Bessis, montis Haemi incolis, bellum gessisse, et Eumolphidam, ut Sexto Ruffo placet, ut Jornandi, Pulendanam, quae nunc Philippopolis, et Adrianopolim, quae juxta eundem Ruffum Olympidia, juxta Jornandem Ustunada dicebatur, in Romanam potestatem redegisse.

Inde civitates quoque Apoloniam, Galatiam, Parthenopolim, Istropolim, et Tomin, quae antea non ita pridem obtentae erant, classe, belloque Mithridatico rebellarant, cum aliis multis, ad Istrum usque perveniens, recuperavit, et Romanam virtutem atque arma Scythis ostendit.

Sub Cajo Caesare Thessalos, Achivos et Macedonas simul accessisse tradunt. Porro quum Macedonia ter rebellasset, sub Philippo, sub Perseo, et sub Pseudo-Philippo, Philippum Flaminius consul, Perseum Paulus Aemilius, Pseudo vero Philippum Me-

Digitized by Google

tellus oppressit, et horum tandem triumphis Macedonia prorsus potiti sunt Romani.

Illyricos hac occasione aggressi, quoniam Macedonibns opem tulerant, per Lelium Manilium praetorem, cum Gentio eorum rege in deditionem accepere.

Dardanos, qui nunc Bosnenses sunt, et Moesios Curius proconsul, post deditionem Illyriorum subegit, et primus Romanorum ducum ad Danubium cum imperio pervenit.

Sub Octaviano Augusto, cui bello ipse quoque interfuit, superatis alpibus Juliis supra urbem Segestam ad Savum in Calapi flumine, Kuppa nunc vocato, sitam, Appiano Alexandrino teste, Pannonia inferior, et Slavensis regio, quae Savo et Dravo interjacet fluminibus, usque ad Scordiscorum loca, ubi nunc Belgradum est, in Syrmio devicta et possessa, limesque Romani imperii et barbarorum per Vindeliciam, Noricum, Pannoniam et Mysiam constitutus.

Nec ulterius quicquam contra eas nationes ab Augusto gestum, Appianus in Illyrico suo tradit. Quamquam civitas Tomitana jam pridem recepta a Lucullo, ipsius auspiciis tenebatur in Ponto, ultimus scilicet imperii Romani ex ea parte orientis limes, testante Ovidio, libro II. tristium:

> Hactenus Euxini pars est Romana sinistri,
> Proxima Bastarnae, Sauromataeque tenent.
> Haec est Ausonio sub jure novissima, vixque
> Haesit in imperii margine terra tui.

Trajanus tandem, ab Augusto XII. imperator, Dacos vicit, Daciamque trans Danubium, in solo barbarico provinciam fecit, Decebalo rege eorum in ultroneam mortem compulso. Et haec latius prosequitur

Digitized by Google

Sextus Ruffus, vir consularis in historiae Romanae rationario, et Jornandes ejus simia, in libro de regnorum et temporum successione, ne alios citemus.

Jam quod ad Flaccum attinet, apparet, meo hic quidem judicio, nullibi, quod hujus Flacci ductu atque auspiciis vel Getae, vel Daci, vel quaevis alia illius plagae natio, fuisset Romano imperio adjuncta.

Nominatur hic Lucullus, Flaminius, Aemilius, Metellus, Manilius, Curius, C. Caesar, Augustus, et demum Trajanus, Flaccorum vero nullus.

Quanta autem omnes ii in illis regionibus gesserint, plenae sunt historiae, mirumque esse potest, cur ab horum nullius nomine Valacchorum nomen prodierit.

Caeterum, si ea gens a victore quopiam nomen hoc sortiri debuisset, optimo sane et legitimo jure a Trajano debuerat, qui solus, post tot superiorum temporum bella, quae per consules, praetores, legatos, imperatoresque gesta sunt, devicto acie rege Decebalo, in provinciam redacta Dacia, urbibusque in ea institutis, et coloniis deductis Latini generis, quod in Dione legimus 18. ferme post se caesaribus imperium ibidem stabiliverit, idque ad Galieni usque et Aureliani tempora, quorum alter amisit Daciam, nempe Galienus, Aurelius a Galieno in Moesiam Romanam ejus incolas transtulit, duasque fecit Dacias, easque appellavit ripensem, et mediterraneam, Dardaniaeque fuere contiguae. Ii Daci in hodiernum diem latissime per totum Illyricum, a Macedonia et inferiore Pannonia, ad Istrum usque et littus Dalmaticum patent, saltusque et montes potissimum incolunt, Vlahique et Vlaszy nominantur, cujus vim vocabnli inferius exponam. Atque ex iis sunt illi Martoloszy,

Digitized by Google

quod invaluit nomen apud Turcas, dicti a praedatoria calliditate et promptitudine, quorum sine omni controversia latrociniis crevit in Europa et propagatum est totum Turcarum imperium. Qua etiam ex re omnes, qui in eum ordinem nomen dederint, immunitate omnium vectigalium caesareo diplomate donantur.

Sed ut excutiamus etiam plura, quo facilius ad veram hujus nominis etymologicam cognitionem pervenire possimus: si a Flacco, quicunque ille fuerit, Valacchi dicti sunt, quaeso, cur nulli Romanae historiae scriptores, loquor de posterioribus, et quidem de iis, qui ab eo tempore, quo Romani in ea parte Europae coeperunt imperium instituere, usi sint hoc nomine Valacchorum, quum alioqui in Getis, Dacisque, et in iis gentibus, quae reliquum orientis incoluerunt, versetur eorum historia?

Arbitror autem posteriores fuisse Plutarchum, Eutropium, Capitolinum, Sextum Ruffum, Procopium, Agathiam, Jornandem, et Claudianum etiam poetam, qui omnes, alii sub Trajano, alii sub Valentiniano, Theodosio, et Justiniani temporibus viguerunt, nec uspiam in eorum scriptis Valacchi memorantur, quum jam Romani dudum per Gotthos, Vandalos, ac alias diversas peregrinas nationes, postremo per Hunnos, Hungarorum progenitores, non a Getarum et Dacorum tantummodo solo, sed etiam ex Pannoniis exacti erant, nimirum Valente imperatore rerum potiente.

. . . . . Verum, ut id dubii certioribus argumentis liqueat, et Valacchos a Romanis originem ducere, declaretur, duo referam, caeterum penes lectores, et qui plures linguas cognoverunt, erit judicium. Prae-

Digitized by Google

teritis igitur infinitis vocabulis, quae Valacchi cum lingua latina et Italorum vernacula eadem ac certe intelligibilia habent; interrogantes quempiam, an sciret Valacchice: scisne, inquiunt Romane? et an Valacchus esset: num Romanus sit? quaerunt. Nihilominus et Hungarice, et Illyrice, quam plurima proferunt, sed hoc propter varias imperii eorum mutationes, et vicinitatem, quam hinc cum Ruthenis et Polonis, illinc cum Bulgaris, Rascianis et Syrmiis habent. Huc tamen et aliud accedit. Nam apud omnes nationes Illyrico sermone utentes, ut apud Dalmatas, Croatos, Sclavos, Boznenses, Rascianos, Bulgaros, Stirios, Carinthios, Ruthenos, ac etiam Polonos et Bohemos, qui a Dalmatis sunt oriundi, Itali appellantur Wlahy seu Wlazy, qui quidem et Romanis et Hungaris, longe creduntur esse vetustissimi. Nam quo tempore Hunni ex Scythia venerant, legimus in Hungarorum chronicis, quod Pannoniam variae gentes, illectae ejus soli fertilitate, Longobardi potissimum, et Itali Matrino quodam, viro bellicoso, tetrarcha, Romanorum praefecto incolebant, qui similiter utrique Mysiae, Achajae, Thraciae, Macedoniae ac Dalmatiae Romanorum praeerat authoritate. Quare pulsis ex ea Italis, et, quemadmodum eaedem chronicae testantur, permissi ab Hunnis libere Hadriatico mari in Apuliam trajicere, sponteque Valacchis, qui eorum erant pastores, ibidem remanentibus, Hungari in regnum succedentes, ab Illyriis Wlazorum sive Wlahorum nomen, quos ita vocari invenerant, accepere, eosque Olazak appellarunt. Exinde postea mitescentes in dies a Scythica feritate, retinentesque usum Romanarum literarum apud se, ad latinam termina-

Digitized by Google

tionem, et vocem leniorem Valacchos, quasi Wlahos vocaverunt.

Urbes in illis nullae, nulla politia, nulla eximii operis aedificia. In Moldavia dumtaxat tres arces sunt lapideae: Zwchwa, imprimis, principum sedes in ripa fluminis Zereth, dein Hothyn et Nemuz, haec in finibus Siculiae, illa in Poloniae posita. Vicus ut pastoriciae casae hinc inde sparsus. et oppida nullis sepibus communita, domos vero agrestes modice humo evectas, materia sylvestri compactas, limo illitas, et culmo sive paleis tectas inhabitant.

In Transalpina Tergovistum unicum insigne oppidum est, satis ingens, et caput provinciae, ac duae arces lapideae non tales, ut nominentur. *) Reliqua omnia pene ut in Moldavia. Nec alioqui licet apud eos, veterum atque adeo jam et Turcarum imperatorum decretis, fortalitia aut arces condere, neque civitates munitionibus et propugnaculis cingere, solam regni fortitudinem in militum numero ac robore ponentes. **)

Sermo utrique nationi idem est, et fides christiana, Graeci tamen sacrorum ritus, puto ex eo, quod, secundum Strabonem, Graecis erant notiores, quibuscum potissimum conversationem habebant. Mores etiam inculti sunt, et vestis haud par. Nam Transalpini in Turcarum tum mores, tum vestiendi modos penitus degenerarunt, Moldavi vestes mordicus observant, quique apud eos seu Turcicam, seu alterius

---

*) A lapszélre odavetve: Bukorest .... castellum prope Dombowissa, Joynar prope Argias fl.

**) A lapszélen szintén Verancsics kezével odavetve: ‚In Moldavia tamen ecclesiae multae, amplae, et magnifico aedificio, impensisque maximis, opere generoso aedificatae sunt. Pudna, locus in quo sepeliunt.‘

Digitized by Google

nationis vel vestem, vel gladium, et id genus quippiam assumpserit, capite punitur.

Principes eorum vaivodae, hoc est, militiae ductores a Voy, seu Voyniza, quod Illyrice militia, et Vody, quod ducere est, appellantur. Unde et Voynici milites, et Voievati militare dicunt. In dominia legitimi haeredes juxta ac illegitimi succedunt. Causa est: quod impune plura matrimonia contrahunt, unum tantum legitimum, quod alioqui, si minus placuerit, etiam susceptis ex eo liberis, dato repudii libello, et pecunia quadam admodum modica, in signum dissolutae desponsationis uxori reddita, dirimere nullum est nefas.

Olim autem per Hungaros reges confirmabantur, aliquando etiam dabantur alii, vel expulsi reducebantur, — Joannes rex reduxerat Radulem et Wladum, — eisque fidelitatem jure jurando solemniter obstringebant, et quotannis pendebant census, aut, ut subditi multorum veterum regum armis Hungaricae ditioni adjuncti, vel restituti potius, parebant. Nam saepe numero antiquae adhuc potentiae spiritus nonnullos in se sentientes, cupientesque pristinum imperium statuere, ad rebellionem recidebant. Cui et Caroli, et Ludovici, et Sigismundi regum temporibus, maxime Transalpini studuerunt, quod Hungarorum imperium supra quam dici possit exosum habebant. Nam ii male Graecorum principum imitati exemplum, Turcas imperante Amurate II. contra Sigismundum in auxilium sibi evocarunt, cum quibus congrediens Sigismundus ad oppidum Nicopolim, et victoriam de eis reportavit, et oppido fuit potitus. Alias quoque saepe idem fecere, postremo vero simul et Moldavi et Transalpini conspirantes, solitaeque

Digitized by Google

rebellionis intenti studiis, prorsus Amuratis adhaesere amicitiis, sed per Joannem Hwnyadem, virum ea tempestate celeberrimum, revocati ad fidem, regi Ladislao parere, et consuetos census pendere fuere coacti.

Postea invalescens Mahomettus Turcarum imperator, abjecta Transalpinensium amicitia, quos malebat servos habere, quam amicos, facile occasione inventa, quarum barbaris ac tyrannis principibus ingens est semper copia, eos primum, dein Moldavos vi occupat, tributaque, quae Hungariae regibus persolvebantur, caeteris omnibus condonatis, Turcarum caesaribus deinceps coegit pendere, adeo, ut nostra aetate reges Hungariae, sola fidelitate et obedientia quadam recognoscunt, idque si timeant, quod in Petro hoc, nunc per Solimanum expulso, licuit plane conjicere. In contrahendis vero, observandisque matrimoniis omnibus est idem mos, eadem lex, sed ignobilioribus largior licentia. Virgines enim, quas ii in thori consortium habere exoptaverint, frequentius rapiunt, quam datas accipiunt, existimantes id esse honestius, foreque inter sponsos firmiorem necessitudinem, quam si sponte, aut ad primas petitiones a parentibus exhiberentur, qui deinde, confecta jam re, dolere sese dissimulantes, haud aegre per amicos et utrorumque consanguineos reconciliantur. Caeterum mortales sunt minime hospitales, nulli cultui dediti, hominem interimere nihili ducunt, pecuniae avidissimi, ad furta nati, nec statura corporum, nec facierum venustate conspicui, colore fusco, criniti, barbatique, et aspectu plurimum rigidi, ad omnes labores ac rerum penuriam maxime patientes. Equestres plerumque militant, pedestrium copiarum nullus usus, nisi ad laces-

Digitized by Google

sendum hostem in montanis, hasque vagas et sine ordine habent.

Arma Moldavis clypeus, lancea, gladius, sagittae, ut Tartaris praecipua, nemini armatura solida, paucis, et iis potioribus, lorica hamata dumtaxat, et galea chalybea, verum omnibus sagi quidam linei, repleti xilino trium vel quatuor digitorum crassitudine, ea praesertim parte, qua humeri adusque cubitos, quemadmodum in antiquissimis aulcis est videre, induuntur, qui crebris liciis, sesqui digiti inter se distantia consuti, pro armatura habentur, nulli gladio pervia.*) Vestitus et ornatus bojaronibus, quia apud utramque nationem proceres sic appellantur, proprius, et ad praescriptum est. Ornantur autem annulis pluribus, serica veste et aurea, variis coloribus distincta, praeterea torquibus et armillis, aliisque id genus ornamentis, quae simul ab sinistro humero, sub dextro brachio ad femur usque, per transversum pectus, demittuntur.**)

Transalpini, nullis de re vestiaria, aut militari legibus obnoxii, omnia cum Turcis habent promiscua, propter mutuam consuetudinem. Ii ferme omnes principes suos, innata quadam insania agitati, consueverunt seu clam, seu aperte occidere, et omnia bona ejus diripere: (Moldavi servant successori ad obulum,) quique ad tertium saltem annum in dominio superfuerint, vel morte naturali in lecto decesserint, maximo miraculo est. Aliquando intra biennium duos et tres

*) A lapszélre vetve: ‚Hic addas, de equis parvis: — laboris et inediae patientes, neque curantes nimiam culturam, praesertim si humecti fuerint.‘

**) A lapszélen: ‚Cum marsupio panni .... cum aliquot aureis.‘

Digitized by Google

absumpsere, nec ullus ex eorum progenie est, qui nesciat se ad manifestam mortem ire, quum vaivoda creatur. Sed ea opinione sunt persuasi, ut si mille una die ad id dignitatis eveherentur, eademque necarentur, mox alii mille interriti succederent, existimantes bene ac beate cum his actum, si vel semel in parentis solio assedissent. Tanta gloriae cupiditas insit etiam genti barbarae. *)

Moldavi mitiores, nec ita in principes saeviunt, quum enim semel evexere, suscepereque aliquem in dominum, summa fide colunt, et amore prosequuntur, nisi in tyrannidem lapsus fuerit, et se ab eo contemni cognoverint. Hunc sine dubio tollendi e medio operam intendunt, aut pellunt dominio, ut hac nostra aetate Petrum vaivodam Solimano Turcarum caesare depulerunt.

Sed jam ad Transsylvaniam ordo invitat. Regio est figura circulari magis, quam in longum porrecta, magnitudine non ingenti, verum quae, sive longitudinem, sive latitudinem quaeris, XXV. milliaria hungarica non excedit. Ea pars, quae a Siculis incolitur, et dehinc, qua Brassoviae, qua arcis Fogaras ad usque Cibinium expanditur, sylvis, vallibus, montibusque paulo asperior, caeteris in locis mixta. Nam et nemora opaca, plena voluptate habet, et rivis perennibus irrigua est, et colles aprici ac vitiferi passim sese ingerunt, omnique ab utroque ferme latere subest sua et non angusta planities. Terra alioqui ubique cunctis satis aptissima, et si requiris omnia, omnibus,

*) A lapszélre vetve; ‚Moldavi sunt bellicosiores, quam Transalpini, qui etiam cedunt eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores.‘‘

Digitized by Google

quae soli foecunditate, ubertate rerum, pecoris copia, fluviis, fontibus, aquarum decursibus, coeli clementia, demum omnibus, quae ad humanum usum faciunt, gloriantur, comparanda, posthabenda nullis et quam plurimis praeponenda. Etenim frugum, vinique adeo ferax est, ut frequenter Hungariae etiam, ac vicinis regnis ex ea subveniatur, vasque vini LXX. urnarum trecentis, frugum cubulus X. denariis venit, quod et superiore et instanti anno licuit vidisse. Sed vina, seu fortia, seu lenia, seu acria, seu dulcia, seu clara, seu rubra, aut subrutila, et ad omne anni tempus accomodata exoptes, eo sapore, ea specie sunt, ut neque Falerna ex Campania desiderares, et in comparatione multa etiam anteponeres. Aurum vero et argentum omni fere ex monte egeritur, aqua currens nulla est, in qua non eluatur, totamque Transsylvaniam supra salem sitam esse, ausim affirmare, adeo, ut in Marisum fluvium multis ex locis promineant exesae salis crepidines. Siculi vero in ipsis domibus, vix sesqui palmi patefacta terra, effodiunt, et tum quoque, cum uti volunt, regibusque Hungariae magni ex eo redditus proveniunt. Ferrum etiam, ac plumbum parit, fructuum vero omni genere, ut pomo, pyro, non sapore solum, verum etiam copia Italiae nen cedit, persico praesertim, quod Albae Juliae ager producit, facile superat, eosque in insequentem usque annum tanta quidem integritate conservant, ut tunc lectos esse diceres. Prata affatim, aliaque jumentorum pabula passim habentur. Coeli temperies per omnes partes aequalis, nulla aura, nulla pallude, nullis malis nebulis infamis, sed salubris, et locorum situ atque amoenitate tota insignis, venationique ac genio varie et honeste exercendo non incongrua. Urbes in ea

Digitized by Google

munitae, et magis eximiae: Colosvarium, Cibinium, Brassovia, Bistricia, Meggyesium. Segesvarium, Sabesum, et Alba Julia, sedes episcopalis. Arces quam plurimae: Hwnyad, Dewa, Fogaras, Dyod, Chicho, Balvanyos, Gyalu, et multae aliae, quas per prolixitatem non adscribo. Amnes: Marysius, Alutas, Burtia, Bistricium, Chichulius major et minor, Zamosus, item alter major, alter qui Hungaris Vyzafolyo, hoc est, retrofluens dicitur, quod ab occasu in ortum prius, dein eo conversus, unde venit, juxta oppidum Dees majori sese immiscet. Ad hos Sabessus, Sargetia, et Aranyas, id est aureus, qui vel quod aurum copiose in eo eluitur, vel a montibus aureis, ex quibus oritur, Aranyas Hungaris est dictus. Navigant Marisum, Alutam, Zamosum, et Aranyas, sed ubi aut nimio imbre, aut nivibus alpium liquefactis adaugentur. Majores caeteris: Marysus, Alutas, isque in Istrum, ille in Tibiscum cadit, ambo reliquos pene omnes in se accipiunt; Marysus, Aranyas, Ompay, Sabesum, Chichulium majorem, minorem, major Alutas nigram, ut dicitur, aquam, Vargiscum, Hamerodium, Burtiam, qui Brassoviam alluit, ac Cibinium, a quo urbi inditum nomen, et Sargetiam, thesauro Decebali Dacorum regis et Zarmisegetuza olim ejus regia, nunc Varhel, idest, arcis locus nuncupata, notissimum. Uterque torrentes innumeros, quos sua quemque vallis emittit. Aranyas cursum navigabilem ab oppido Thorda, vix quatuor milliarium hungaricorum habet, ad Marysum; Zamosus multo longiorem ab oppido Dees ad Tibuscum usque, utrumque salinis clarum, ex illoque in Marysum Aranyas fluvio, in Tibiscum Zamoso pervehuntur sales, isque Bistricium excipit. Piscosi quidem omnes, et arenis aureis celebres.

Digitized by Google

Natio eam triplex incolit: Siculi, Hungari, Saxones, adjungam tamen et Valacchos, qui quamlibet harum facile magnitudine aequant, verum nulla illis libertas, nulla nobilitas, nullum proprium jus, praeterquam paucis districtum Hazak incolentibus, in quo regia Decebali creditur extitisse, qui tempore Joannis Hwnyady, inde oriundi, nobilitatem, quod semper contra Turcas pugnanti strenue affuerunt, adepti sunt. Caeteri plebei omnes, Hungarorum coloni, et sine propriis sedibus, sed sparsi hinc inde per totum regnum, rari in apertis locis incolae, montibus ac sylvis, plerumque cum suo pecore pariter abditi, sordide vitam ducunt.

Seculos autem Hunnorum genus esse nemo ambigit. Origo ipsorum talis est: habetur in Hungarorum chronicis, quod rex Atila, quum jam annis 125 supervixisset, plusquam LX. liberos reliquerat, inter quos, dum proceres duos, Chabam scilicet et Aladarium, utrumque tum aetate maturiores, tum virtute animi, severitateque parenti non dissimiles, ac caeteris praestantiores esse judicassent, statuissentque alterum merito, qui patri in imperium succederet, exorta est inter eos vehemens seditio, quod neuter alterutri volebat cedere. Nam Chaba, Honorio Graecorum imperatore, cujus erat ex sorore nepos, et majore Hunnorum parte nitebatur ad dominium; Aladarius non multis Hunnis, verum quod Alemanna matre esset progenitus, magno numero principum Germaniae, semper enim ea natio Hungariae, ut etiam nunc, insidiata est. Forte inter hos erat Detricus quidam, patria Veronensis, vir militaris, qui suscepta parte Aladarii, et promissa opera, qua illum in imperio statueret, liberat et se, et reliquos Germanos, fitque utrinque

Digitized by Google

magnus exercitus, congredientesque, editur ingens caedes, praelium dies quinta decima dirimit, et ambae prope partes, extrema occidione, mutuo sese consumpsere, sed Hunnorum pene tota vis interiit. Nam Detrici arte victus Chaba, cum reliquis fratribus, et XV. millibus hominum ad Honorium avunculum in Graeciam, inde in Scythiam ad avum Bendekwz profectus est. Ultra vero hos extitere tria millia virorum, qui praelio fuga erepti, in Pannonia remanserant, sed timentes ab occidentis nationibus, quibus rex Atila infestus olim oppido fuerat, in Transsylvaniae ultimum angulum, Chykmezew vocatum, versus septentrionem migravere, *) ac ne Hunnorum residui putarentur, Zekel sese nominaverunt, quos nunc Siculos, dum latine scribimus, vocitamus. Longo postea temporum tractu, redeuntibus iterum Hunnis ex Scythia, qui cum Chaba discesserant in magnum numerum aucti, et ii etiam in Siculia late jam propagati, illis usque in Russiam, utpote communem patriam recuperaturi occurrerunt, qua tandem recuperata, easdem sedes sibi inhabitandas, quas initio fuerant sortiti, a reliquis Scythis poposcerunt, et facile, pro opera tam egregie navata, impetravere.

Haec Siculorum origo, hinc nobilitas, qua communiter omnes, tametsi aratrum et ligonem versent, gaudeant, hinc libertas, qua ab annuis censibus, exactioneque servitutis prorsus immunes sunt et absoluti, duobus tantummodo obnoxii. Quum enim regibus bellum instat, coguntur suis stipendiis in expeditionem proficisci, verum diversa conditione, si vetustissimam libertatem observabunt. Nam si cum hoste orientali,

*) A lapszélen: ‚Unde Siculi.‘

Digitized by Google

aut septentrionali, seu intra fines patriae pugnandum est, viritim ad unum omnes sumunt arma, nec bello excedunt, nisi confecto; si contra occidentales, decimam sui partem mittunt, neque ultra quintum supra decimum diem sequuntur castra. Contra meridionales dimidiati eunt, bellumque tolerant, quamdiu possunt. Hoc tempore cum regni clade etiam ipsi libertatis suae nonnihil accepere detrimenti, dum laboranti patriae saepius auxilio adesse, et ibi quidem, ubi res postulavit, fuere inducti. Idem et in pendendis boum tributis illis contigit. Antiquo jure unicuique regum ter tantum eos tribuebant, singulae scilicet familiae, vel ut ipsi dicunt, portae, singulum bovem: in coronatione, in nuptiis, et in primogeniti nativitate, cujus loco, si filia nascebatur, a tertio tributo absolvebantur. Nunc omissa interdum antiqua consuetudine, vel subsidii gratia, rege exigente, in patriae conservandae beneficium saepius dare non recusant.

Caeterum ad procreandam sobolem gens est non mediocriter foecunda, ita, ut hodie ad XXX. millia hominum in exercitum cogi possunt, domibus defensore non spoliatis. Equestri militia plerumque utuntur; belli apparatu nullo, nulla insigni armatura, nullo ornatu militari conspicui, verum numero, veterique animorum magnitudine freti, acriter pugnant. Non tuba, sed cornu edunt classica, et nisi praelium mature ineatur, affecti castrorum taedio, cito ac sensim dilabuntur. Mores penitus incultos non habent, verum qui Scythicam adhuc praeseferunt cruditatem, omnique pene consuetudine, legibus, et vitae institutis ab Hungaris, religione excepta, discrepant, ne lingua quidem omni ex parte, quum veterum more loquuntur, similes. Pro literis notas quasdam in scipio-

Digitized by Google

nibus ad formam tesserae quadratis excindunt, lineamque a dextra in sinistram, ut Judaei, Aegyptii ac Turcae, ducunt, quarum una seu ad summum duae, punctis quibusdam additis, plus quam pro numero characterum praebent intelligentiae. Hunnos his usos fuisse, apud indigenas tritum est.

Ad comitia armati conveniunt, potiores in coronam assident, reliqui magno clamore obstrepentes circumstant, seduloque pernegantes, ea apud se rata fore, si, quae statuerent, non placerent. Ubi quid praeter omnium voluntatem decernitur, ferunt interdum; sed in authorem dumtaxat, cujus opera, seu pertinacia quippiam oneris insoliti subiere, hac injuriam ultione retorquent: agminatim domum ejus omnes invadunt, ac solotenus disturbant; et si forte libertati eorum quid novi, quod derogaret, aliquis commentaretur, ferro etiam hunc prosequuntur, captum in comitiis palam necant. Domos autem, quorum disturbant, ubi poenituisse delicti tales cognoverint, una omnes instaurant, et cum illis in gratiam redeunt. Vestiuntur hungarice, non tamen adeo exacte, neque curiose. Colunt agros, alunt equatia optima, frumento abundant, v no non ubique, et ob id cervisiam potant.

Saxonum natio, quae procul dubio a Saxonibus, Germaniae populis, olim Othonum Romanorum caesarum, dein Caroli magni Francorum regis tempore marte potentissimis oriunda, relicto solo patrio in hanc terram migravere, quod tum ex Hungarorum chronicis, tum ex ejus gentis senum relatu animadvertimus, qui quasi per manus a majoribus suis accipientes ejusce rei memoriam, ad nostram usque aetatem servavere; nam regnante Geycha rege, dein divo Stephano, variae nationes: Bohemi, Poloni, Graeci,

Digitized by Google

Armeni, Bessi, Saxones, Thuringi, Rhenenses, Cumani, Latini, et aliae plures in Hungariam advenere, ibidemque cum Hungaris diutius concordibus animis degentes, facile ab eis et in matrimonia sua, et in consortium nobilitatis assumpti fuere. At seniores indigenae, de eorum in hac provincia origine verius memorant. Ii olim, inquiunt, quodam tempore insurgentes contra principes suos, et nonnullos etiam occidentes, in patria permanere non sunt ausi, et alii alio sese transtulerunt, pars in Pannoniam advenere. Rex, qui eo temporis regnabat, licet in Germanos malo esset animo propter assidua bella, quae inferebant Hungaris, tamen misertus profugum exilii, utque regnum colonis repleretur, quod variae hostiles nationes pervastaverant, non abjecit, sed in Transsylvania illis, tamquam in abdito loca angustiora, incultiora, asperioraque tribuit inhabitanda, eosque regum colonos, qui et jobagiones apud Hungaros appellantur, voluit esse. Ii in hanc usque diem vultus, mores, linguam retinent patriam. Sunt admodum industrii, laboriosi, politiae, mercaturae, omnibusque artibus mechanicis potissimum dediti. Rapina aut furtum nec nominatur inter eos, cibis magis necessariis quam exquisitis vescuntur. Rei domesticae, aliaeque supellectili augendae impensius, quam ulla alia in ea provincia natio, intenti, alienique minime appetentes, contenti suo; adeoque struendorum aedificiorum, agrorum colendorum, et vinearum plantandarum studiosi, ut ea parte Transsylvaniae, quam Saxones incolunt, nulla ferme sit hodie, neque pulchrior, neque foecundior; quod succisivis temporibus reges videntes, eos privatis legibus ac juribus municipalibus donavere, muroque civitates circumdare permisere. Ultra ordinarios

Digitized by Google

census, pecunia ipsis, quantam et quoties reges volunt, imperatur, neque aegre aut contumaciter eam persolvunt, sed militia a majoribus, puto ob libertatem domi amissam, degeneravere, pedestres exercent arma, intra muros fortissimi, in campo facile cedunt, quo fit, ut libentius regiam expeditionem stipendiis, quam milite adjuvent. Caeterum mulieres ipsorum institorum munera aeque ac viri obeunt, et cum maritis in augenda re egregie certant; contra Hungarorum institutum maturas jam viro virgines in matrimonium locant; XX. annorum impuberes etc.

Hungari, penes quos totius Transsylvaniae praecipua est nobilitas, ab Hunnis descendunt, sed non mediocri post temporum, ut ferunt, intervallo Siculos sequuti; iis et mores, et vestitus, et jura, et lingua cum caeteris Pannoniae Hungaris eadem, nisi, quod et ipsi sua quaedam propria habeant, quam diversitatem non solum in regnis ac provinciis, verum etiam in civitatibus, atque adeo singulis etiam familiis videmus esse. Terram optime colunt, urbes non inhabitant, sed pagatim arces ac domos; quibus res est amplior, et si non eminentes, laxas tamen et non indecoras lapide alii aedificant, alii materia lignea construunt. Vivunt politice, moribus cultioribus student, vescuntur opipare, et condimentis indulgent aeque ac Pannonii, venationibus, aucupiisque peculiariter sese exercent, vestiuntur eleganter et summa cura, sed raro serico, variis tamen coloribus delectantur, nigro nunquam, nisi quum lugent, negligentius et pedes calceant, et caput tegunt. Gens est in armis fortissima, terroris ignara, patriae conservandae diligens, ad movendum bellum, et praelium ineundum nonnihil tardior, plusque praestat in recessu, quam fronte promit-

Digitized by Google

tat, adeo ut saepe motum bellum et initum praelium, tamquam lacessita, nisi post aut sui, aut hostium ingentem caedem, nescit desinere, quod in Aloysii Gritti occisione plane declararunt. Nam et prius quam de caede ejus decreverant, hortati sunt, ut pacifice regno decederet, saltem ut, quod in multorum procerum interitum animo conceperat, condonata etiam morte Chybacchy, viri certe strenui et magni, exequi ne posset. Verum, quum nihil patientia efficerent, ferro confecere, etiam nolente principe.

Ad nobilitatem acquirendam nulla ars, nullum studium peculiarius, quam militare, ac res literaria. Hostem equo hasta dejicere suprema laus. Bella equestres obeunt, olim omnes cataphracti, nunc omnes velites, leviter armati, eam consuetudinem a Turcis illos accepisse, nulli dubium est. Nam tempore Matthiae regis cataphractorum usus maxime, cum maxima laude ac victoriis eximiis florebat, sub Ladislao ac Ludovico, hujus filio, paulatim coepere negligi, post vero cladem Mohacsiensem etiam exauthorati sunt, ac penitus una cum disciplina militari intermissi, successereque, quos vernaculo sermone Hussarones appellant, puto facilitate militandi, equorumque Turcalium agilitate illecti, vel potius, quod ex bellorum licentia omnibus mortalibus usuvenire solet, ut victi in victorum mores abiere.

Arma illis cassis chalybea, lorica hamata, gladius Turcicus, zablam dicunt, in sinistra clypeus, qui totam thoracem et caput tegat, in dextera chirotheca ferrea et lancea cum flameolo quodam sericeo sub cuspide apposito; equi varii, sed Turcici praecipui, quos summo discrimini servant, quod et velociores sunt, et agiliores caeteris, quique in utramque manum

Digitized by Google

versatiles esse, et procurrendi, ac recurrendi, non ultra certos numeros edocentur.

Caeterum, quum hae nationes tam diversae terram eandem incolant, tanta concordia et animorum consensu inter sese sint, ut mirum nihil magis. Et si interdum tumultuari contigerit, quod etiam inter fratres solet evenire, mox externo emergente hoste in mutuam gratiam redeunt, seque et sua mira dexteritate et arte tutari. Quod vel his tot Hungarorum cladibus, regumque mutationibus licuit cognoscere, semper enim hactenus incolumem patriam a ferro et flamma servavere. Omnes autem per se in septem sedes distinguuntur. Siculorum hae sunt: Udvarhel et Kereztwr, Chyk et Gyurgio, Maros, Kyzdy, Sepsy, Orbay, Aranyas; Saxonum: Zaazvaros, Sebes, Zerdahel, Zeben, Olthyan, Syngh, Kyzdy. Hungari comitatus vocant: Albensem, Kikulliensem, Colos, Doboka, Zolnok, Thorda et Hwnyad; quibus singulis apud Siculos et Hungaros, comites, viri qui et jura calleant, et magistratibus obeundis sufficiant, praeficiuntur; apud Saxones, judices regii. Unde servato in hunc modum ordine, sive ad bellum expeditio fit, sive regii census exiguntur, aut quid tale in communi agendum sit, citra omne negotium, et parvo tempore, quae volunt, perficiunt. Atque arbitror hanc septem sedium cujusque ejus distinctionem a septem castris, vetusto Transsylvanorum nomine, provenisse. Nam ut chronici Hungarorum tradunt, exeuntibus Hunnis magno cum coetu hominum e Scythia, intrantibusque in provinciam, quae nunc Erdewl vocatur, in septem exercitus sese divisere, quorum unusquisque ex 30 millibus armatorum et 857 constabat, datique sunt singulis singuli duces, et assignata totidem loca, in quibus, erectis

Digitized by Google

terreis castellis uxores et liberos conservarent, donec in Pannoniam proficiscerentur. Allucinantur itaque illi, qui solos Saxones lingua eorum Sebenburgenses dici volunt a septem civitatibus: Colosvario, Cibinio, et aliis, quas ipsi aedificarunt et auxerunt; sed etiam omnes Transsylvani hoc nomine appellari debent, ab illis septem Hunnorum terreis castellis, quae ubi fuerant castrametati, erexerant. Sed ne exiguum opus in magnum caput excrescat, harum provinciarum is situs, haec conditio. Transalpinam et Moldaviam tam Turcae, quam Tartari omni ex parte ita urgent ac premunt, ut etiam Transsylvania de pilo pendeat.

VIII.

(János király végintézete.)

(1540.)

. . . . Caeterum testamenti Joannis regis exequutor, filiique atque uxoris tutor nemo unus peculiariter relictus est. Duobus id muneris curaeque demandatum: Petro Petrovio et Georgio Utissenio. Ii enim procerum multos alios fide atque amore erga se praecellebant, interque mutuas, easque turbulentissimas reliquorum altercationes, perparum ab hostilitate differentes, ambiguaque singulorum potentium, tum in se tum in adversarium studia, in iis dumtaxat securissime conquievit, quos, ut plures alios, ab exili fortuna in summam non solum opum magnitudinem, sed etiam ad honorum, ornamentorumque splendorem evexerat, variaque ab initio per rerum ac periculorum experimenta ductaverat, sibique ad ultimum ita et dignitate et potentia fecerat proximos, ut eos tantummodo et suo dum vixit, et suorum in morte praesidio augere atque ornare palam videretur. Unde quum jam in se

Digitized by Google

signa mortis cognovisset, quamquam toto senatui ultimae voluntatis decreta pro more commendasset, Petrovio tamen et Utissenio nominatim legavit.

Erat ei mos initio omnis sermonis hos, quibuscum erat loquuturus, comiter fratres appellare, sic demum orationem exordiri. Ubi igitur quantum jam per dimicantem spiritum dabatur, sub exitu vitae labente in occasum vigore corporis, caeteros primum ad rempublicam capessendam, dein ad mutuam concordiam, et suorum charitatem amplectendam imbuisset hortamentis, versus postmodum ad Petrovium et Utissenium, extremum sibi diem advenisse, eumque se haud diu producturum dixit; breviter inde commemoratis beneficiis, quibus eos munifice ante alios affecerat, quaque gratitudine erga se ac suos, simul ac decesserit, esse debebunt, submonitis, tandem: vos, inquit, charissimi fratres, facio testamenti mei praecipuos curatores, de quorum fide atque constantia omnia meis polliceor, speroque fore integra, quae viventi et incolumi mihi semper utriusque fortunae tempore integerrime praestitistis. Proinde ne forte fortuna quispiam alius, mihi minus probatus, sublato me, in horum possessionem, ut fit, ardore discordiarum malo, cupidine stimulante irrepat in posteritatis meae contumeliam, arcas quoque has, (nam aliquot in aedium parte jacebant, quibus supellex pretiosior, pecuniaque et sacra regni corona servabatur, quam ab eo tempore, quo a Petro Perenio, Joannis Serecenii et Michaelis Kesserii opera, capto Petro cum uxore, liberis et opum ejus non parva vi, recuperaverat, nulli mortalium credideratt,) mature in vestram curam, custodiamque recipite, meisque salva et inviolata servate. Postremo filii atque uxoris commendationem prosequutus, huic primum

Digitized by Google

ut sexus infirmitate imbecillae, et viduali calamitate infelici velint omni cum honestate fideliter, et pro splendore conditionis cum dignitate, opeque diligenter adesse, hortatus. Filii deinde sic curam, sic patrocinium assumerent, ut pristina in illis studia experiretur, sic saluti ac decori ejus prospicerent, ut Sepusia domus non convelleretur, nomen vero et florere posset, ab se et auctum et illustratum. Quicquid praeterea sive hic erant recepturi, sive jam pridem fidei et potestati eorum tradiderat, quum ipsi neque conjuges neque liberos haberent, ad ejus fortunam conferrent, illum in possessione regni continerent, regia claritudine educarent, curarentque per omnes conatus et occasiones suo tempore coronandum, si fors affuerit, sin minus, ita saltem promovere et constituere rem ac statum ejus adniterentur, ut patrimonii facto compote, Austriacae domus injurias non metueret, et regnicolarum Hungariae non paterentur esse extremum; coronam regnique vota ad eum deportarent, quem tota nobilitas uno consensu commodissimum patriae principem judicasset.

IX.

(Athinai Deák Simon.)

Non pigebit quorundam et privatorum hominum memoriam fecisse, qui in publicis rebus versati, opibusque et nomine et nobilitate ex his consequuta, quam varie utrisque usi moribus, ab humanis desierint. — Extincto Joanne Eziko, Quinqueecclesiarum episcopo, simul ac ex legatione Turcica redierat, quae postrema a Joanne rege missa fuit ad Solimanum, regina Isabella eo anno ad viduitatem redacta, ex consilio Utissenii atque Petrovii, caeterorumque optimatum, qui

Digitized by Google

tunc temporis, jam obsessa Buda Germano milite, apud eam fuerant, Simonem cognomento Deakum, Athina oriundum, — quae arx Bathianorum est, in Slavonia ad radices montis Posegani, propius Dravum quam Savum sita, — Quinqueecclesias designavit, ut eam urbem cum imperio teneret, arce ea a praefectis Joannis Eziki debitis conditionibus recepta, eum locum ita summa cura et vigilantia tueretur, ut in Germanorum manus non incideret, qui defuncto Joanne rege, obsessaque Buda, eam spem sibi praesumserant, ut et Budam et circum caetera omnia facillime essent consequuturi. Is Simon ex utroque parente Athinae rusticus natus, a primis annis, relicta paterna casa, sordibusque agrestibus, scholas ad juveniles usque annos frequentavit, hincque Deakus hungarice, latine literatus appellatus, cognomen hoc ad mortem usque conservavit. Ex scholis, quum id genus hominum in optimatum domibus plerumque apud Hungaros exordia conditionis ponunt, amanuensium muneribus defungentes, quum ii in ea gente primi ordinis non ita multum literas profitentur, militiae magis intenti, in aulam venit, nactusque dominum, cui esset a rationibus, paucos annos per omnes ejuscemodi ministeriorum gradus a fortuna vectus, in diversis etiam arcibus primis praefecturis functus est, eoque demum ingenium et mores gerendarum rerum artibus excoluit, ut nobilitatem consequeretur, quae facile in eo regno omnibus, vel ipsis exteris impartitur, in quibus virtutis aliquid enituerit, et qui in nomen gentis transire voluerint. Porro ex tot praefecturis et officiis, quae gesserat non sine commendatione plurima, quum et res bellicas laudabili opinione exercuisset, adeptus est et pecunias et famam probi viri, hisque comitibus

Digitized by Google

in regiam Joannis regis illapsus. Joannes autem, quum et proditus et desertus a suis omnibus, in tam lacero ac multifariam discerpto regno ex lapidibus ipsis homines sibi suscitabat, Simon quoque inter hos apud Joannem non postremum locum invenit, nempe adeptus dignitatem senatoriam et Budensis arcis praefecturam, saepe postea Joanne Buda discedente, civitatis gubernacula quoque fidei ejus et praesidia cuncta commissa. Unde mox et in optimatum ordinem relatus, magnifici quoque titulo potitus est.

Quum igitur Quinqueecclesias Simon cum CCC. ferme equitibus pervenisset, civitatem sine negotio obtinuit, arx tantisper restitit, donec de salariis et stipendiis praesidiorum Eziki transigeretur. Praeerat autem arci Joannes Käkonius, vir integer et sine malitia, ingenio tamen et fide commendabilis, eratque idem paratissimus arcem reginae jussis tradere, ubi de conditionibus, quemadmodum ipsa mandarat, fuisset confectum. Verum quum Simoni nervus belli non erat, et rapinae perfidiaque illis temporibus ob factionum multitudinem et peccandi immunitatem, quae latissime cuique temerario concedebantur, visa sunt potiora, nihil minus inter tractandum cum Kakonio cogitabat, quam de satisfactione praesidiorum; et tractatu in aliquot dies protracto, donec civitatem et canonicos in scelus suum alliciat, Ambrosiumque Zuchinam portarum custodem pecunia corrumpat, non ea quidem magna, sed quae centum aureorum nummorum summam complebat, (non obscurus homo, quod parvi honorem aestimavit, venumque dederit fidem), cum Ambrosio conventum: ut intercipiendarum portarum facultatem facilem praeberet; canonici, qui sacrorum gratia quotidie in arcem ventitabant, com-

Digitized by Google

petenti famulitio, eoque tectis armis munito, ubi in portis stridorem sensissent, suppetias suos mitterent; Simon, cum potioribus civitatis tractaturus res, arcem ingrederetur, illicoquo illapsus in primum vestigium afferre vim juberet janitoribus.

Ubi facinori dies assignata advenit, summo mane, qua hora Kakonius vacabat in templo audiendis sacris, advenit Simon cum delectis suis. Patefiunt portae ab Ambrosio, ingrediuntur cuncti, visque extemplo in custodes portarum facta; capitur praefectus, caeduntur multi, datoque interim reliquis in civitate signo, accurrunt armati et in arcem frequentes irrumpunt. Kakonius intentus aris, ubi rumorem audivit, consternatus prodit ex templo, velut amens, strictoque gladio in arcis foro occurrit hostibus, de dolo, de vi, de injuriis queritur, videbatur ad resistendum incitaturus suos, sed vox ei repressa, et frustra molitus omnia, quum dudum insessis, hoste portis, sui quoque omnes oppressi tenebantur; itaque ipse etiam jussus in eodem vestigio, ut ensem conderet, nihil se sanguinis, nihil rapinarum cuiquam permissuros, arce dumtaxat, quam reginae ac regis filii accepturi essent nomine, contentos fore, edicunt; ille liber cum suis rebus, omniumque suorum salvis, in pace facesseret, gratiamque reginae et locum servitoris honestum illi non defore, si id conditionis mallet, quam alio peregrinari.

Habita arce in hunc modum, urbeque et omnibus praesidiis Ezekianis reginae ac filio, quae voluerant, in verbum et fidem ultro inauthoratis, arce etiam Zaaz nominata, quae haud longe aberat, et in ditione episcopatus censebatur, ad primum sibi mandatum dedita, late Simon illis in locis imperitabat et fortis-

Digitized by Google

sime reginae ditiones tuebatur. At quicquid in Kakonium Simon ea tempestate commiserat, in uxorem ejus partim, partim in ipsum quoque paulo post fortuna compensavit, ut praedonem praedo conficeret, et scelere scelus expiaretur.

Erat Utissenio juvenis consaguineus, Croata, nomine Nicolaus Benkovius, ex primorum gentis ejus nobilitate prognatus, qui quum Utissenii disciplina diutius domi inter adolescentes premeretur, utpote ferocior propter aetatem — nondum enim annos XX. natus erat,—animoque seu temeritate potius existimaret se maturum esse armis exercendis, quod gentile studium ac decus Benkoviis esse jactitarat, multorum sibi exemplo proposito, qui se juniores dudum ferrum in hostes cruentassent. Quamvis, quod aeque creditum est, pellectus etiam fuerit quorundam persuasionibus, ut est juventus in sodalitica facilis, lapsusque interdum non perpendit, ubi objeceris, quibus ea aetas oblectatur, dederisque insuper animos ad audendum, ratione aliqua evadendi majorum iras proposita, hisque adjunges, mature et prima aetate in lucem proferandum, fortunam saepenumero tacitis suggestionibus ad maxima solere homines evocare. Benkovius rejecta disciplina Utissenii, Agriam in Ferdinandi partes transiit, ibique extemplo ad honorem promotus, Petrus Perennius, qui tunc eam arcem obtinebat, equitum alae praeposuit, coepitque ille magis juveniliter quam ex judicio, prospere tamen, et in nostros et in Turcas dimicare, hisque primum adepto nomine Albam Regalem trasfertur. Unde audax et elatus juvenis tam secundis initiis, quum praedandi gratia solitus esset, adjunctis sibi sociis pari aetate atque ingenio praeditis, saepius vicina pervagari, crebro et Tur-

Digitized by Google

cas et partium nostrarum homines afflixit, ac ubi Turcae huic defuerant, in omnes obvios, quoscumque casus obtulerat, sine discrimine vim exercebat. Die quadam profectus ad pagum cui Dignësmedo nomen est, cum Ladislavo Kavassio, ejusdem audaciae ac petulantiae juvene, comitati equitibus numero amplius centum; ubi quum epulis et vino securius vacarent, Valentinus Turcus, qui haud longe in arce Geztes excubabat, rei hujus admonetur, illicoque advectis expeditis equitibus, in pagum nocte intempesta irrumpit, Benkovium et Kavassium cum comitibus circiter X. diu jam vino et crapula prostratos, in eodem hospitio intercludit, armaque raptim exhiberi jussi, cunctis catenae inditae. Milites pauci, iique partim caesi partim repugnaverunt, qui notiores erant Valentino, donati venia, coeteri fuga elapsi beneficio tenebrarum, qui in potestatem venerant, equis, armis, rebusque omnibus spoliati, diu Geztesii servierunt.

Ea victoria quantum Joannes animo exilierit, potissimum quod imprudens juvenis temeritatis suae poenas persolvisset, non facile dixerim. Ingenti tamen munere Valentinus, captivi qui in potentiam ejus perducti fuerant, gratia Benkovii, cujus aetati ac generi parcebatur, libertate donati. Nec alia re magis castigatus est a rege Benkovius, quam risu et salsioribus jocis, quod ei sic ejus aetas nondum ad bella matura illusisset, regique, qui eum prope suis uberibus sub Utissenii cura educasset, injurius esse non dubitarit. Monitus tamen est, ut a secundo casu caveret, et si ita libuisset, ad se reverteretur, non defuturas illi etiam in suo exercitu causas virtutis propagandae. Egit ille gratias clarissimo principi, et respondit usurum se beneficio tam clementis regis, sed apud eum

Digitized by Google

dominum, cui jam vir effectus subscripsisset, et initiis ejusmodi viro forti ad majores ausus animos esse faciendos, nec sibi unquam id consilii in mentem illapsurum, ut et dexteram gestet in segnitiem otiosam, et ferrum, quo praecingi soleret, rubigine edi patiatur.

Paucis mensibus post, reparatis equis, reliquisque instrumentis militaribus, Benkovius pristinum vitae institutum repetiit, jamque ad occasiones ultionis intentus, majora audere atque patrare aggressus, nempe ex periculo tum doctior, tum animosior factus. Joannes quoque rex interea temporis in Transsylvania decedit. Simon vero Deakus, constituta sibi Quinqueecclesiis dominatione, sola uxor deesse ad felicitatem videbatur; quare missis ad eam circiter XXXV. equitibus, jussit ad se contendere. Benkovius audita tempestive ejus profectione, cognitoque, quod omnem rem familiarem secum ferret, parvoque comitaretur equitatu, laetatus plurimum de occasione diu expectata, ulturusque in ea muliere captivitatem suam, alacriter processit obviam, et insidias struxit.

Budae divulgato mulieris discessu, quamquam amici conjugis admonuissent eam periculi, quum ubique omnia latrociniis arderent, seduloque fuissent hortati, ut majore cum delectu proficisceretur, obaudivit, freta amicitia, quae intercedebat ejus marito cum Stanislavo Albae Regalis praeposito, cujus respectu Benkovium quoque nihil in se hostile moliturum confidebat, tametsi aliud, ut re vera ferebatur, deceperit mulierem, quam amicorum fiducia. Erat enim ea virili animo et sui capitis, cogitavitque facilius se atque secretius loca periculis obnoxia evasuram, si pauciore comitum strepitu iter illud obiisset,

Digitized by Google

idque consilii non tam suae vitae et filii gratia, quer habebat unicum, probabat, quum gravitate christiana captivitatis non perinde afficeretur, quam metu, n ingentior pecunia et supellectilis haud contemnend valoris, quam secum Quinqueecclesias deferebat, pe riclitaretur.

Usa itaque contra omnem rationem suo consilio a meridie, hora nocti propinquiore iter ingreditur, ju betque summa vi equos agitari et properare comite ut transmissis per tenebras Albensis agri finibu intra quos potissimum timere incumbebat, cum ips luce in tuta perveniret, quo sciebat a marito obvia sibi praesidium venturum. Obtemperatum mulieri d ligenter, itumque summa celeritate per noctem, se ita caute, ut in insidias Benkovii inciderint. Ibi, quu Benkovius pro ratione facinoris quod erat commissu rus, magno cum apparatu occurrerat, sine omni con tentione armorum, veluti matronam salutaturus amic prodiit ex insidiis, et simul omnes cum opima praed Albam deduxit. Aureorum nummorum, quantum pa lam vulgo constiterat, XII. M. a muliere recepit, cuju vero numerus ignoratus est, summa fuit non exigu Adempta ad haec et vasa argentea, et equi, et qui quid vestis ac mundi muliebris habuerat, eoque tenu ad extremum spoliata, ut aliena veste precario impe trata nuditatem obtexerit. A pudicitia matronae inte gerrimae temperatum, dura tamen captivitate vexat cujus incommoda filiolo quoque mortem intulere, eoqu interitu omnia Simoni mala cumulatiora reddita.

Sic Simoni non diu Quinqueecclesiis concess felicitas; qui quamprimum accepit nuncium: uxorem captam, bonis spoliatam, et servari durius quam eth nicam, orare atque obtestari Stanislaum praepositum

Digitized by Google

coepit, ut postquam omnia sint illi amittenda, quae a pueritia longa servitute paravisset, laudaretur Deus, et fortuna haberet quod dederat, caeterum satis sibi adhuc restare, si uxoris ejus honorem ab injuria libidinis perditorum, filiumque infantia infeliciorem ab incommodis protexisset. Polliceri vero ex se omnia, quae ad augendam ejus fortunam id temporis praestari potuissent. Hincque jam spe obtinendi eum episcopatum ab amico singulari, quo diu jam apud Joannem regem familiarissime usus erat, suscepta, Stanislaus non destitit operam ei commendare, dicereque, se non solum conservaturum et bene habiturum consortem ac filium ejus, sed etiam, ut quamprimum reperto modo, incolumes ad eum remitterentur. Verum interim extincto filio, uti jam diximus, maternis angoribus et liberatione sua longius protelata, verita infelix mulier, ne ad ignominiam detineretur, et ad ultimum in tanta militum licentia, luxuque juventutis perditae pudicitiae jacturam fecisset, communicato consilio cum monialibus, earum habitum sumpsit, seque clam ex urbe cum iis subtraxit, ac noctu in proximum pagum, qui erat monialium delata, eaedem illaesam curarunt ad maritum deducendam, amisso Albae filio, amissis opibus. Jam ab his malis atque sceleribus ad pejora mala et majora scelera veniendum, quo scilicet fuco Stanislaus episcopatum Quinqueecclesiensem accepit a Simone, idemque Simon, extrusus inde turpiter pro gratiis, obscure in villa sua Nadasd ad amnem Hernadum, in secundo lapide a Cassovia Tibiscum versus posita, ab omni hominum luce sequestratus occubuerit.

Digitized by Google

X.

(Verancsics Antalhoz levél, az 1541-ki budai veszedelemről.)

Male nos habuit omnes, quod tam longo temporis intervallo nihil licuit ad Dominationem Vestram Reverendissimam scibere: omnia enim quaecunque a nobis vel scribebantur vel agebantur, erant suspecta, adhibebantur nobis custodes, nemo audebant sub poena capitis vel a nobis ad alios vel ab extraneis ad nos literas ferre.

Incredibile dictu est, quae nos in tam longa et gravi obsidione pertulimus. Eramus singulis diebus inter spem et metum positi, sed praevalebat metus, videbamus enim nos omni ex parte gravissimis adversariis cinctos esse.

De auxiliis nostris non prius intelleximus, quam cum videremus Germanos soluta obsidione, locum pro munitione sua quaerere: et tantum abest quod victualia nobis importari potuissent, ut etiam haustio et importatio aquae cum periculo conjuncta fuerit.*) Vidimus ingentibus bombardarum globis muros ex aliquot partibus concussos et dejectos, quam dejectionem secuta est acris quidem sed tamen infelix oppugnatio, in qua ceciderunt multi Germani. Cum hac via nihil possent proficere, recurrerunt ad aliud militiae artificium: erigerunt in aliquot locis cuniculos; qui ubi sunt deprehensi, postremo confugerunt ad ultimum remedium. Tentarunt rem proditione. Inventi sunt primarii cives aliquot, qui ad id facinus conspirarunt, Germanos circiter 300 per portam nocte media intro-

*) Verancsics kezével a lapszélen: ‚Bos unus vendebatur fs. 40, gallina fl. uno. Oppugnatio est facta ex locis tribus eodem tempore.'

Digitized by Google

duxerunt. Hii ubi sunt cogniti, conclamatum est: ad arma; accurerunt auxiliarii pedites, qui in publico foro excubabant, et eos qui clam et insidiose introducti erant, turpiter ejecerunt. Accrevit Budensium animus, audebant jam ex portis erumpere et adversarios in fossis trucidare.*) Germani castra sua in vertice et dorso montis s. Gerardi fortiter muniverunt. Sed quoniam pauci erant et sperabant in dies plures gentes, eae ut tanto facilius ad eos pervenire possent, coeperunt in Danubio pontem struere, qui ubi jam perficiendus erat, magna vi ventorum et tempestate est bis disruptus. Danubio imperabant Germani, leges imponebant, stationes et excubias ab omni parte agebant, stabat classis eorum semper intemerata et ad pugnam expedita.

Cumque nos jam omni ex parte premerent, interim (30. juli) venit Memhethbassa, qui adventu suo obsidionem solvit. Laetabantur omnes, sperando se liberatos esse, id quod Turci et verbis et reipsa praeseferebant. Veniebant frequentes in civitatem, mirabantur robur et fidei constantiam, laudabant, pecora, quae vi abstulerant, majestati suae et aliis dominis donabant, permittebant libere victualia ex omnibus partibus importari, liberum erat omnibus ire ad castra eorum et redire. Insolita ostendebatur species amicitiae. Hortabantur dominos, quod adducant nobiles alterius partis ad unionem et concordiam, allegando hanc unam esse viam conciliandae gratiae caesaris. Castra sua non longe a castris Germanorum fixerunt. Ex altera parte dominus Pettrowith comes Themesiensis

*) Verancsics kezével a lap alján: „In prima eruptione quae contigit 9. junii, occisi sunt 50, in secunda, quae fuit 8. julii, perempti circiter 200.

Digitized by Google

et dominus Valentinus Therewk cum gentibus suis prope civitatem erant, observantes, ne qua Germani evadere possent. Fiebant excursiones et insultus frequentes ab utraque parte, in quibus dubia et anceps erat species victoriae, globi jaciebantur ultro citroque. Germani tam ex castris quam ex insula parva eis opposita multum Turcis nocuerunt, quod Turci considerantes, insulam (20. augusti) prima luce sunt aggressi. Et quum ex improviso id accidit, multos ex eis occiderunt, tandem vi per milites Germanos rursum repulsi. Oppugnabant etiam eodem tempore superior pars montis, ad cujus summitatem Turcae mixti nostris fere pervaserant. Germani qui verticem montis tutabantur, quia viribus impares erant, non audebant aperto marte agere, sed postquam auxilia advenerunt, coeperunt frequentes globulos ex superiore parte conjicere; interim etiam directa est bombarda ex Pestho ad latus montis, quae multum tum equitibus tum peditibus nocere potuisset, immo nocuit, quia equos duos interfecit et aliquot homines. Tum coeperunt omnes terga dare et fugere praecipites. Secutus est clamor magnus cum exultatione in cacumine montis. In crastino (21. augusti) tota classis, quae sparsim alias stabat, aggregata est ad pedem montis sancti Gerardi. Varie id multi (ut fit) interpretabantur, neque vana fuit suspicio: eodem enim vesperi coeperunt Germani mixti hussaronibus Danubium trajicere, et relictis castris rebusque suis fugere: et habuisset res felicem non solum progressum sed etiam exitum, nisi quidam Hungarus, cujus nomen ignoramus, et nostris et Turcis id significasset. Illi re cognita animadvertentes exercitum distractum nocte media eadem hora sunt illos omni ex parte aggressi. Relicti erant Bohemorum et

Digitized by Google

Moravorum ad tria millia, Germanorum duo, qui magna ex parte sunt occisi, multi submersi; capti erant circiter sexingenti, qui cum caesari monstrarentur in armis, jussit omnes occidi. Redempti sunt per majestatem reginalem aliquot, inter quos est et Biessichki capitaneus Bohemorum. Quicunque erant in Pestho relicti, erant autem multi aegri, omnes sunt trucidati. Qui trajecerunt relictis bombardis, instructo exercitu, praemissis galeis et nasadis salvi abierunt. Caesar statim ab adventu suo, timens infectionem, jussit ut totus exercitus locum mutaret, aqua enim ferebat volvendo longo tractu corpora submersorum. Itaque castra supra Veterem Budam (27. augusti) posuit. In crastino, hoc est 28. augusti, misit munera filio majestatis suae, videlicet vestes 4. auro intextas, equos tres Turcicos cum pretioso apparatu. Sellae erant elegantes cum operculis scite et artificiose factae, catenae aureae pendebant ex collo equorum. Item ornamenta colli pensilia dominis consiliariis, qui caesarem salutare debebant; allatae sunt etiam vestes. Eodem die nunctiatum est majestati suae, caesarem velle filium majestatis suae videre, quae res illam plurimum terruit. Respondit, se super re, ut charissima, ita unica deliberaturam. In crastino tergiversabatur, suadens dominis, quod praecedant cum muneribus, quae si grato fuissent animo accepta, ipsi quoque obtinerent postulata, tum demum, si res et necessitas ita exigeret, missura esset et filium. Illi contra consulebant, ut desiderio et voluntati caesaris satisfiat, qui fortasse vult tentare, num ei credatur; promittebant puerum salvum rediturum, et illi in gloriam et augmentum fortunarum ejus cessurum. Misit tandem eum (29. augusti) curru aurato, cum nutrice et duabus matronis senioribus,

Digitized by Google

domini consiliarii currum praecedebant. Caesar honoris gratia praemisit aliquot Sandiacos et Czausios, officiales suos, qui cum magno comitatu deduxerunt eos usque ad castra. Illhic jam erat erectum tentorium, ex adverso tentorii caesaris, in quod et filius majestatis suae una cum dominis consiliariis est ingressus. Expectarunt illhic aliquanto tempore, quoad bassae convenirent. Interim confluebant janiceri mixti sulacis, qui nos omnes in orbem cinxerunt. Venerunt postea marsalci duo, baculis argenteis innixi, qui vocaverunt dominos ad caesarem. Decretum erat inter eos, quod dominus Pettrowyth comes Themesiensis in ulnis suis ferat puerum ad caesarem. Caeterum ubi cognoverunt eum velle lachrymari et a nutrice non posse avelli, jusserunt ut sola nutrix una cum dominis vadat salutatum caesarem. Munera data caesari. Rediit paulo post nutrix, comitata iisdem marsalcis et domino Podmaniczki, judicibusque utriusque civitatis. Reliqui domini manserunt in tentorio caesaris; qualis fuerit sermo et disputatio inter eos, ignoramus. Deducti sunt postea ad aliud tentorium nobis vicinum, quos secuti sunt paulo post bassae tres, qui eos nomine caesaris examinabant, objicientes multa, ad quae coacti sunt extempore respondere. Bassae cum eorum responsione iverunt ad caesarem, et voluntatem ejus tandem declararunt, quae fuit, quod Budam in manus ejus recipere vellet. Allegavit facti sui rationes aliquot; videlicet: discordiam dominorum, insufficientiam ad defensionem Budensem, imparitatem ad resistendum adversario. Ipse dixit, se magno et incredibili sumptu venisse, neque posse cum gentibus sine magna suorum jactura et detrimento saepe ad has partes tuendas venire. Territi sunt nostri audita hac

Digitized by Google

caesaris voluntate et sententia, vocatus est judex Budensis ad tentorium bassarum, significata est illi caesaris voluntas, cui refragari non audebat, videns dominos obmutuisse ad imperium caesaris. Vocatus est et magnificus Petrus Markws, qui illi adjunctus est, ne vel in porta vel in civitate quisquam audeat aut contradicere aut reluctari. Interim ingressus erat in tentorium caesaris Janczaraga, praefectus Janiczerorum, qui cognito caesaris mandato, tentorium ingressus, nichil omnino prolocutus, manu significatione data cucurrerunt agminatim tam janiczerones quam sulaczi Budam occupaturi. Cognovimus rem ex composito et deliberatione praevia factam, quia nunquam alias tot equites Turcarum in civitatem erant immissi, quot illo die; praeterea portam civitatis occupaverant, sub specie providentis amicitiae, verebantur enim ne contentio et caedes vel propter exclusiones nonnullorum vel etiam propter non admissionem oreretur. Sed cognovimus dolum. In summa, irruperunt catervatim in civitatem, et omnes stationes occuparunt; quoscunque habuerunt obvios in domos proprias ingredi compulerunt, ipsi ante domos civium per duos dies excubabant, plenum erat forum, et plateae omnes refertae, filius majestatis suae unacum aliis dominis detinebatur in tentorio, neque prius est domum dimissus, quam redirent certi homines caesaris, significantes, Budam secundum voluntatem ejus sine ulla renitentia redditam esse. Ea res placuit caesari, commisit, quod confectiones et bellaria quaedam nobis interim proponantur, quoad prandium paretur. Coacti sumus etiam inviti, ne arguamur ingratitudinis, vesci iis, quae nobis oblata sunt. Vocata est iterum nutrix cum puero ad filios caesaris, qui eum sunt amplexati, oscu-

Digitized by Google

lati, *) caesar ipse cum nutrice locutus. Paulo post allata sunt uno et eodem tempore fercula octo, et filio majestatis suae una cum nutrice et aliis matronis apposita. Ex altera parte in eodem tentorio totidem fercula nobis sunt oblata. Pudebat et dominos quosdam, qui in eodem tentorio erant, et omnes nos servitores majestatis suae communi fere uti mensa. Supervenit marsalcus cum quodam czauszio, qui cum videret nos a cibo abstinere, compulit nos non solum ad esum panis, sed ad sessionem parum decoram, sedendo enim more turcico comedimus, qui sitivit, infundebatur potus illi mellerosato dulcoratus. Eodem tempore prandebant domini cum bassis. In alio tentorio finito prandio, quum circiter 23. horam habuimus, venit marsalcus a caesare, committens ut puer regius domum redeat. Adjuncti sunt chausii duo, qui honorifice reducant, et eundem majestati reginali tradant in manus. Sed quum circiter horam primam noctis cum facibus accensis in castrum ingressi sumus, non videbatur decorum esse, ipsos introducere ad majestatem suam, actae sunt tamen caesari et ipsis gratiae solenniter, quod filium illi restituerit. Domini autem, videlicet: Thesaurarius, Pettrowith comes Themesiensis, Stephanus Verbevtius cancellarius, Valentinus Therewk, Urbanus Bathiany in castris retenti. Cum hiis disputatum est diebus septem integris. Ignoramus argumenta disputationis, scimus praesidentem actus fuisse hominem severum. In disputatione illa variae fuerunt agitatae quaestiones. Inter alias haec una

*) A szövegben fél sornyi hézag, melyet, ugy a határos lapszélt, Verancsics keze ekkép töltött ki: ‚duabus vestibus et balteo pretioso et gemmato remunerati.‘

Digitized by Google

erat: utrum majestas sua unacum filio sit Constantinopolim abducenda? quae varie fuit disputata. Alia fuit: utrum domini capite sint plectendi? et haec fuit magistralis. Tertia: utrum majestas sua una cum filio sit dimittenda, et nonnulli ex dominis illi adjungendi, nonnulli retinendi? haec tandem diutius est ventilata, agitata, et ex gratia Dei conclusa et determinata.

Majestas sua videns consiliarios suos detentos esse, coepit taedere et pavere, misit in crastino ad caesarem literas, agens gratias propter restitutionem filii, propter liberalem tractationem, propter munera data, postremo propter anunciationem tam generosam, quam medio nutricis fecerat, supplicans, quod eam una cum filio gratia prosequatur et in protectionem suscipiat. Laboravit etiam medio Rostanbassae, generi caesaris, pro eliberatione dominorum, cujus uxori pulcherrimam specialiter torquem dono misit, promisit operam suam, quam ante diem septimum declarare non potuit. Servitores videntes dominos suos detentos esse, aufugerunt. In crastino post acceptionem civitatis Janczaraga significavit burgrabio castri, quod sub amissione capitis portam castri aperiat. Venit ad majestatem suam plorans et petens consilium, significans se paratum esse omnia extrema pro tutando honore suo libenter passurum. Qui aderant penes majestatem suam, nolentes illam et seipsos in periculum conjicere, nunctiaverunt Janczaragae, quod et civitas et castrum sit caesaris, et quandocunque jusserit, parata est illi resignare, hoc tamen petens, quod non prius ingrediatur cum suis, quoad majestas sua ex castro exeat, et super hac re impetranda dixit se missuram ad caesarem, qui commisit, ne quisquam

Digitized by Google

Turcarum, praesente majestate sua, in castrum ingrediatur. Sed commissio ista servata non fuit.

Rediit in crastino Janczaraga, volens omnino intrare, et cum nostri tardius aperirent, coepit promittere cum juramento, quod ipsemet ingredi vellet sine comitatu et satellitio, neque quemquam impedire Creditum est illi, intromissus est, et sedit in porta ali quandiu. Ingressi sunt et Janiczarones, qui portan quidem castri occupaverunt. Extunc promiserunt quem libet libere et sine ullo impedimento ire et redire, sul vesperam exierunt omnes ex castro. Mane rursus ve nit cum majore agmine, et carcerem solvit, captivo recognovit, plerosque ad caesarem misit, nonnullo vero libertate donavit. Id quod factum est propte insimulationem Memhethbek, qui accusaverat domi nos apud caesarem, quod multos captivos Turcas i carceribus detinerent, cum ne unum quidem vinctun haberent. Fuit in prima porta cum suis tota die, a noctem rursus abiit. In civitate vero proclamatum fuit quod quilibet domi suae maneat, et arma, quae habet sub amissione capitis ad Janczaragam, qui in eccle sia sancti Georgii manebat, aportet. Obeditum es voci ejus, afferebant omnes pixides, gladios, hastas Tamen illi non fidentes nostris, ostiatim ibant, quae rentes arma. Cum jam exarmassent miseros cives liberius omnia faciebant, Turcae domos intrabant imperabant, vi tamen nichil egerunt in domibus ci vium. Quod domos dominorum attinet, domini the saurarii, Valentini Therewk et aliorum, in eas v irruperunt, et effractibus foribus, omnia quae habebant diripuerunt. Terruit haec res animos omnium, crede bamus omnino jam eos illhic male habituros. Tertio die venit chausz a caesare, (ultima augusti) consolans

Digitized by Google

majestatem suam, ne timeat, et certo sibi persuadeat, quod caesar illi una cum filio bene vult, et offert illi terram, quae est ultra Tibiscum et Transsylvaniam, neque sit de dominis sollicita, quia certo liberabuntur. Egit majestas sua gratias pro tam liberali donatione, credens illam ratam futuram, munera illi obtulit. In crastino venit iterum Janczaraga (1.septembris)nomine caesaris, nunctians, multos esse raptores et malefactores inter Rascianos, quos caesar decrevit in reditu suo punire, neque posse terram, quae est ultra Tibiscum filio majestatis suae concedere sed solam Transsylvaniam. Is etiam significavit majestati suae, quod se jam ad iter paret et castro cedat. Hoc adjiciens: caesarem et equos et currus daturum; id quod factum non est.

Durus erat sermo iste, tamen exequendus. Majestas sua omnino imparata erat ad iter, quia carebat curribus, equis, coacta est tandem emere boves et bubalos propter res suas utcunque abducendas. Eodem die ingressus Janczaraga, et portam secundam castri occupavit, atque illhic toto fere die consedit. Eo tempore sunt illi datae claves ad bombardas, pulveres et omnia victualia, quae majestati suae et nobis postea subministrabant. Quinto die(2. septembris)venit Budam caesar una cum filiis suis paulo ante meridiem, et in ecclesiam divae virginis, in qua erecta erant suggesta duo propter cultum idolorum, est ingressus, illhic adoravit Deum suum, et pro felici successu actis gratiis in castra reversus est. Die septimo (4. sept.) missus est interpres Italus, ferens vexillum filio majestatis suae ad sandiacatum Transsylvaniensem, significans voluntatem esse caesaris, quod thesaurarius sit educator et gubernator filii majestatis suae, proventusque

Digitized by Google

percipiat. Eodem die dimissi sunt domini, excepto domino Valentino Therewk, qui per caesarem est retentus, et cancellario, qui propter cognitionem jurium est in castro Budensi cum Solman bassa relictus: qui cum fletu venerunt ad majestatem suam, deprecantes veniam, accusantes caesaris perfidiam, conditionem suam deplorantes. Adducti sunt a caesare equi valacchici 30, et majestati suae ad iter donati.

In crastino ingressi sumus Deo auspice iter, et quidem multi currus, quos relinquere non erat tutum; trajecto Danubio majestas sua in tentorio paulo supra Pesthum pernoctavit. Stabant ex utraque parte viae, qua nobis eundum erat, janiczeri observantes, ne vel vis aliqua vel contemptus nobis inferatur. Adhibitus sandiacus, qui nos 150 equis conduceret, quem remuneratum in nocturno reverti fecimus. Eo die allatum est vexillum domino Pettrowith ad sandiacatum Themesiensem. Tum primum rediit illi animus, qui exciderat. Timebat ne revocaretur ad caesarem, sicut dominus Thezaurarius erat revocatus. Spem vultu simulabat, premens altum corde dolorem. Significatum est majestati suae, caesarem cupere castrum Quinqueecclesiense. Majestas sua cupiens sese utcunque ex manibus suis liberare, coacta est dare literas, committens, quod officiales castrum in manus caesaris resignet: aliter enim facere non licuit. In summa, omnia fecit, quae caesar mandavit. Et omnia etiam, quae habuit, exposuit. Iter habuimus pluviosum et conjunctum cum periculo, quia peste multi tum servitores tum pedites, et alii, qui nos sequebantur, sunt mortui. Neque etiam nunc ab hac infectione aula est immunis. Non sat erat malorum, quae tempore obsidionis tam durae pertulimus, nisi etiam accederet aëris pestilentialis con-

Digitized by Google

tagio. Ita visum est domino Deo, qui nos pro peccatis nostris juste visitat et affligit. Sit nomen domini benedictum. Speramusque, quod nos rursus ex sua benignitate et clementia aliquantum consolari dignabitur.

De obsidione Budensi. *)

Actae sunt fossae in circuitum civitatis, in quibus excubabant Germani, observantes diligenter, ne quis vel ingredi vel exire posset, veniebant tamen interdum servitores dominorum habito colonorum induti, ferentes literas, quas miris modis occultabant, monstrabantur saepe literae tum a caesare Turcarum, tum a Memhethbassa popularibus, imo et majestati suae, quas credebamus fictas et compositas esse. Erant quidem characteres turcici, sed nemo erat, qui legere posset. Domini habebant interpretem, qui pro voluntate et arbitrio eorum, et necessitate temporis omnia interpretabatur. Victualia omnis generis erant charissima (vino et pane excepto). Emebatur ad finem obsidionis bos unus florenis 40, vitulus florenis 6, gallina floreno 1, pullus denariis 50. Caro equina publice vendebatur. Pauperes, qui pecunia carebant, cadavera equorum mortuorum comedebant. Obierat equus vesperi aulico majestatis suae, qui sollicitus erat noctu, quomodo eum mane ex hospitio extraheret. In crastino venit prima luce, pellem quidem equi sui reperit, caeterum caro erat ablata. Vidi hisce oculis pueros in plateis congregatos, et particulatim scindentes carnem equi mortui; postremo et panis defecisset, nisi ex castro fuisset facta largitio frumentaria. Dabantur et larida, butyrum vetus et casei ad sustentationem homi-

*) Ugyanazon kéztől, mellékletképen.

Digitized by Google

num. Lignis castrum omnino carebat. Dominus magister coquinae, quando erat illi vel prandium vel coena paranda, cogebatur ipse quaerere ligna, et quicquid habuit obvium, cremabat: vasa, scamna, armaria et id genus alia. Pabulum equorum erat etiam charissimum. Cubulus unus ordei vendebatur florenis 4. Tantum foeni, quantum currus levis kochy capit, emebatur florenis 4. Aqua fere erat tam chara quam vinum, quia non sine periculo hauriebatur. Occidebantur singulis diebus aliquot homines haurientes aquam. Dispositi enim erant ex adversa parte ripae Danubii milites, qui ex archibusis, ut vocant, globos sine intermissione conjiciebant, neque permittebant, libere aquam recipi.

In area et tota platea castrensi periculosa erat deambulatio, mittebantur globi tam ex vertice quam dorso montis sancti Gerardi, coacti sunt erigere aggeres temporarios, qui homines ultro citroque commeantes defenderent. Ex eodem monte mittebantur frequentes globi ad castrum, quibus terrerent majestatem suam, et revera terruerunt eam. Interdum enim habitatio virginum est perfracta, nonnunquam filii majestatis suae. Quodam die cum sederet in stuba majore cum puellis suis, venit per fenestram globus partim plumbeus partim ferreus, qui forte marmoris fracta, impegit in murum, et dissiliens in multas partes, ollas aliquot fornaces fregit, neminem tamen laesit. Quum majestas sua non haberet tutam in superiore parte castri habitationem, descendit ex consilio dominorum ad infimam testitudinem, in qua, tamquam in carcere quodam, toto obsidionis tempore mansit. Quatiebatur jam serio castrum, tam ex Pestho, quam ex aliis locis, ita ut cum periculo poterat quis ad castrum venire,

Digitized by Google

coacti sunt tandem alium locum pro ingressu castri reperire. Murus etiam civitatis, primum ex una parte, dein ex altera coeptus est bombardis quati. Veniebant globi cum magno impetu et fragore, et quicquid offerebatur, dejiciebant. Cum jam magnam muri partem utrinque dejecissent, eodem tempore magna pars muri veteris, non longe a porta sabbatina, qui mole terrae degravatus erat, sponte corruit. Id Germani advertentes, mora omni abjecta, eadem nocte cum scalis ad fossas accesserunt, et (2. junii) in crastino ex tribus locis civitatem oppugnaverunt. Nostri tertio ante die omnia instrumenta ad tantam vim et impetum repellendum idonea expromserunt. Sparsi erant in fossis claviculi acuti, erant in promptu ollae sulphureae, circuli picati, perticae oblongae et circa finem sulphureae, pulveribus tinctae, hastae innumerabiles. In ipsa oppugnatione tantus erat sonitus, strepitus et fragor bombardarum, ut coelum ruere credere posses. Globi etiam ignei ex alto venientes in tribus locis domos incenderunt. Applicabant Germani scalas, sed rursus dejiciebantur, mittebantur ad eos globi ex lateribus. Ex superiore parte pauci poterant propter frequentes globorum ictus consistere, lapidibus res in impetu illo et necessitate extrema agebatur, quos mulieres affatim subministrabant. Vexillifer unus in ipso muro est interfectus, durabat oppugnatio ad tres horas. Cum viderent Germani, non posse urbem viribus capi, confugerunt ad alias militiae disciplinas. Egerunt in tribus locis cuniculos, qui ubi sunt cogniti et deprehensi, labor eorum et conatus fuit irritus. Postremo ad ultimum confugerunt remedium. Sollicitarunt cives quosdam ad proditionem, et reperti sunt primarii cives, qui ad tantum facinus patrandum, pri-

Digitized by Google

vatum commodum sequentes, conjurarent. Et eadem nocte, qua Germanos in civitatem per parvam portam intromiserant, mittebantur ex omnibus bombardis globi in propugnaculum castri, et quoniam noctu id contigit, versi sunt cives in admirationem, inquirentes, quid sibi jaculatio tam frequens vellet. Proditores autem discurrentes inter populares, clamabant castrum oppugnari; hortabantur, ut omnes eo ad auxilium ferendum currerent, et acquieverunt multi persuasioni eorum. Vicejudex civitatis, qui habebat clavem ad portam angustam, per quam intromisit Germanos, coepit clava percutere cives, quod tardarent ferre subsidium et opem castrensibus. Idem emiserat duos cives, conscios conjurationis, cum eorum servitoribus, et quoniam non potuit occulte aperire portam, aderant enim illhic alii cives, quos ut eluderet, finxit se hos emisisse, ut Germanum aliquem comprehenderent, et ex eo mentem et voluntatem eorum cognoscerent. Illi autem eo tempore, quo globi frequentes in castrum conjiciebantur, Germanos in urbem introduxerunt, et ingressi jam erant circiter trecenti, qui cum morarentur et expectarent, quoad plures intrarent, interim milites quidam, qui in propingua statione erant, cum animadverterent omnes esse armatos, neminem vel lorica indutum, vel clipeo et framea munitum, suspicati sunt esse dolum, et cucurrerunt ad forum, in quo erant pedites auxiliarii, significantes, Germanos jam in urbe esse. Id ubi est auditum, citissimo gressu advenerunt, et eosdem in cemeterio stantes, 4. tamen ante occisis, turpiter ejecerunt. Proditores videntes, coeptum eorum non habuisse felicem progressum, diversis portis aufugere. In crastino factum est scrutinium, diligens inquisitio de conjuratis. Servitores eorum

Digitized by Google

in carcerem conjecti, qui coacti sunt indicare eos, qui soliti sunt habere occulta conventicula et colloquia nocturna cum dominis eorum. Plerique cives conscii res et bona eorum importarant in domum vicejudicis. Id ubi est cognitum, uxor ejus, quae domi remanserat, interrogata est de rebus in domum ejus importatis. Nominavit duos qui sunt statim in carcerem conjecti. Unus, penes quem major haerebat suspicio, est subjectus quaestioni et tortus. Fassus est se conscripsisse et literas ad dominum Rogendorff et articulos quosdam. Idem omnes conjurationis hujus conscios detexit et indicavit. Deinde est quadripartitus. Cives nonnulli, qui callebant linguam germanicam, erant in carcerem positi, sed rursus tertio die dimissi. Alii, qui magis suspecti erant, longiore tempore in carcere detinebantur. Bona conjuratorum debebant fisco regio applicari. Erant quidem legitime obsignata. Caeterum domini non permiserunt ea majestati suae neque conspici neque conscribi, maluerunt eadem in manus Turcarum deveniri.

Cum Germanis proditio infeliciter cessisset, ira et odio perciti coeperunt in omnes fere castri partes globos conjicere. Erant ambulacra duo, extra castrum prominentia, tamquam duo brachia, in quorum uno serenissimus dominus rex Poloniae habitaverat, quae coeperunt demoliri, et superiores partes una cum testudinibus dijecerunt. Turrim etiam Stephani in multis locis perforaverunt. Postremo et propugnaculum novum majore ex parte est concussum. Dejiciebantur etiam et pinnae ambitus murorum, ne quis illhic consistere posset. Cum jam solliciti essemus et timeremus, ne aliquo dierum iterum oppugnatio fieret,

Digitized by Google

interim supervenere Turcae, qui propositum Germanorum adventu suo discusserunt, nosque ab obsidione liberaverunt. Sed dominus Deus avertat a nobis tales liberatores. *)

XI.

Paulo Jovio Novocomensi, antistiti Nucerino, Antonius Wrancius Sibenicensis Dalmata S. P. D.

Anno superiore, quum essem in Polonia, liber historiarum tuarum XXVIII. venit in manus meas, cura et studio nobilissimi juvenis Stanislavi Vaponii, quem ego quidem certe non alia voluptate ac voluntate legi, quam ea, qua cujusvis veterum Romanae historiae scriptoris legi deceat. Nec audeo de tanto authore liberius judicare, praesertim apud ipsum authorem, qui et in humanis rebus prudentissimus est, et in omni genere judiciorum perspicatissimus. Tamen et nitore et elegantia, et gravitate et copia, ipsaque sane uberrima, ut de sententiarum magnitudine et orationum praestantia nihil dicam, summis accedis, et inter caeteros, tametsi Livianus haberi non ambitiose contendis, re tamen ipsa omnibus doctis is esse existimaris. Nihil enim praetermittis, quod a lectore desiderari possit, adeo rerum gestarum omnes partes expendis, adeo omnia historiae membra circumspicis, et in quoddam corpus non integrum solum sed etiam plenum redigis. Quod quum in aliis, qui aevo nostro lucubrantur, non invenio, tuas equidem solius historias justas, continentes et omni ex parte absolutas non dubito affirmare. Neque id auribus tuis dari exi-

*) Faustus kezével a boritékon: ‚Tertia et ultima obsidio, qua Solimanus Budam occupat, et Isabellam cum filio in Transsylvaniam mittit‘

Digitized by Google

stimes velim, novi enim pudentis viri officium, novi modestiae terminos, nec ignoro, quam longe lateque mihi liceat apud summos viros in ejusmodi laudationis campum excurrere, nisi et literas frustra didicissem, si didicerim, et in hominum luce parum fuissem versatus. Verum quoniam res nostrae, quae nobis etiam, qui hisce interfuimus, vix tam exacte tamque plene constiterint, ut a te conscriptae sunt, nequeo sane non et judicium de historiis tuis ferre, quod jam tuli, et magnopere admirari, qui tam vere potueris ex auditu de gestis praesertim remotissimae gentis et barbaris magis propinquae, quaeque nulla in ratione rerum suarum curam atque memoriam ponit, praeterquam in cantilenis, quas tumultuarie compositas in symposiis tantum decantitant, virtuti simul et poculis invitamenta facientes.

Incidi tamen in nonnulla, quae visa sunt aut amanuensium scribendi inscitiam aut referentium indiligentiam adiisse, idque dumtaxat ea in parte, qua res Hungaricas complexus es. De quibus veteris tuae erga me benevolentiae contemplatione ac studio existimavi mihi licere aliqua tibi suggerere propter candorem tantae historiae, cui, ita me Deus amet, tot annos, tot saecula et cupio et precor, quot in ipsa aeternitate inveniri possunt. De aliis nihil polliceor, ne fortasse, ut sutor ultra crepidam; satis me facturum existimans, si quid in his quae vidi et cognovi, praestitero. Contigerunt autem ejusmodi clarissimis etiam antiquorum temporum scriptoribus, qui non omnia ex visu scripserunt; aliisque multis omissis nominabo Strabonem, qui in VII. Geographiae suae libro dixit, Savum fluvium in Dravum cadere, quum uterque suis aquis, alter ad Nandoralbam, alter duo-

Digitized by Google

bus milliariis ultra Eszicum oppidum Danubio misceatur, eaque inter eorum ostia distantia est, qua Sirmium, non exigua regio, aliquot olim Romanorum imperatorum nominibus atque incunabulis clara, complexum est, quemadmodum Stephanus Brodericus, Sirmiensis primo, mox Quinqueecclesiensis, postremo Vaciensis episcopus, amicus, dum vixit, tuus, tui vel mecum nunquam non memor, edidit libro, quo Mohacianam cládem est prosequutus.

Nihil itaque mirandum, humanissime Jovi, sed ingenue fatendum, quod ex hominum relatu non ita recte scribitur historia, ut vel ex ipso usu aut visu bellorum, vel ex annalium lectione; ob idque fortasse veteres etiam quidam verae cognitionis rerum inopiam praetextu studii brevitatis excusavere, non ausi parvo lintre altum pervagari. Ubi si et hos, quorum ductu atque auspiciis bella geruntur, considerabimus, quibusnam modis atque artibus rerum potiuntur, facile non paucos cognoscemus, malle in silentio sua esse omnia, dum regnent et quoquo modo domini vocitentur, quam scriptoribus semet ipsos prodere, ne obscurior de se memoria posteris mandaretur,. qui quaeso etiam a vulgaribus hominibus non emendicatis rerum gestarum narrationibus historiam conscribant, qui scribunt? Qua ex re quum multi multa aut avaritiae aut timoris causa congerunt, qui sive mercede conducti, sive principum jussu texunt historiam, nonnulli esto quod liberi sint et nulli dedere nomina, seducti tamen propriis passionibus, ut homines, multa odio, plura gratiae, ignorationi quam plurima tribuentes, nihil magis omittunt, quam quae fuerunt, nihil minus persequuntur, quam quae non fuere, proprias imaginationes describentes, et propterea vel ab

Digitized by Google

ipso limine rejiciuntur a defaecati judicii lectoribus, vel secundae lectioni locum apud eosdem non relinquunt, et tantum abest ut celebritatem aliquam obtineant apud posteros, ut etiam in primordiis suis exsibilentur et intereant. Sed praefationi satis datum.

Porro cupiens ego veterem meam erga te observantiam novo quopiam studio in memoriam tibi revocare, eoque potissimum, quod Romam quoque per totum Aprilem cogitem, quo tempore et consuetudinem quoque diu jam intermissam praesentibus officiis diligentissime apud te curabo sarciendam, hic historiae tuae non certe sine numine, non sine genio liber praebuit occasionem hujus me voti compotem posse fieri. Igitur ingressus iter hoc, ipsum librum adjunxi mihi comitem, secumque quicquid in diversoriis per quietem, quae mihi satis exigua, nec omnino integra, quod maturabam, dabatur, sim commentatus, in has cartulas studio rerum nostrarum veritatis contuli, et ad te, ne omnino vacuus hospes venirem, praemittere decrevi. Quod officium, obnixe peto, per divinum ingenium tuum, velis a me in eam partem accipere, ut hinc judices, quantum complecti cupiam a Jovio, cujus honori atque nomini ipse quoque tam sincere studeam, tamque propense meam illi et voluntatem et operam velim esse declaratam. Bene vale. Venetiis 22 maji 1548.

Initio statim ipsius libri sic habetur: Nam et magnum Ismaelem in Calderanis campis, et Campsonem Gainum Memphiticum regem et Singam et postremo Ludovicum regem atque Hungaros ad Mugacium ultimis Augusti diebus etc. — Habent Hungari duplicem prolationem sive usum elementi hujus ‚c.‘ Alterum, quod acutiore sono, summa lingua summis adacta

Digitized by Google

prioribus dentibus enunciatur, ut Latini Ciceronem. Sed huic adjungunt ‚z', in hunc modum: Czeczey, Kamonczy, quod Latini scriberent: Cecei, Camonci. Alterum, quod tota lingua, quanta est, pressiore appulsu ad radicem priorum dentium et initium palatus illisa, spiritu tamen sibilantius edito, crassius proferunt, Apulli, Siculi seu Tusci cujusdam loquendi more, quale esset: ‚Non cie.' Eique copulant aspirationis notam hoc pacto: ‚ch', hujusque prolationis dictiones quam plurimum in usu habent non Hungari solum et Illyrici nominis nationes omnes, verum etiam et Alemanni et Galli et quicquid gentium est extra Italiam. Unde campum illum non procul ab urbe Quinqueecclesiarum, Danubio longo et lato tractu adjacentem, in quo Ludovicus rex a Solimano Turca profligatus est et prostratus, appellarunt: Mohach, quo nomine arx etiam cum oppido eodem loci posita in episcopi ditione, censetur. Quare latina versione vel Broderici tui judicio, feliciter olim in cognitione et suae propriae et multarum provinciarum versato, rectius Mohacium quam Mugacium dicetur. Id autem rei quum Hungaris quibusdam historiarum studiosis demonstrarem, non mediocriter sortem suam indoluerant, quod tam inerudite ejusmodi eorum nomina ad exteros scriptores perferantur, quorum sane myriades possem apud neotericos tum historicos tum geographos indicare, ut ille, qui Joannis regis cognomen describens, Joannem de Baida appellavit. Hocque potissimum credidi me huic audaciae, ut de his, quae in tuo libro repereram, annotarem.

Ibidem mox: Quum et plerique duces eodem mense a Bajacete Methonem etc. — Turcae Pajazith scribunt. Jam Latini aut Pajazethem aut Pajazithum malint, eligant. Arbitror tamen denominationes no-

Digitized by Google

vorum nominum non longe abesse debere ab his, a quibus deducuntur. Alioqui genti suae non cognosceretur, ut inferius de quibusdam.

Paulo post fit mentio et Vissegradi: Nam, inquit, Tartarorum agmina magno a castris intervallo percurrere solita ad Vicegradum extendebantur. — Haec arx Danubio imminens, in editissimo loco non longe a Strigonio sita, regum Hungariae deliciis et coronae custodiendae, magni nominis et magni momenti apud gentem semper est habita. Sub ea Matthias rex tale palatium aedificaverat, ad Danubii usque ripam porrectum, quale etiam in media Italia insigne haberi facile posset. Haec iteque arx non Vicegradum dicitur, quasi alterius cujuspiam loci vices teneret, sed Vissegradum appellari debet, a ‚visse,' quod Illyrice altius, et ‚grȁd,' quod arcem significat, perinde ac dignitatis alicujus causa altam sive excelsam arcem conditores nominare voluerunt. Quum alioqui et annales eorum tradunt, primis ejus gentis temporibus reges hoc loci sedem habuisse. Subjacet ei et civitas non contemnendae magnitudinis et aliquo muro vallata, cujus adhuc in hunc diem partes visuntur. Vissegradum itaque posthac, non Vicegradum.

Quod vero ad munera a caesare Solimano proceribus data attinet. Solae talares vestes, auro distinctae, datae sunt. Torques nulli. Nam his Turcae non utuntur, neque hoc genere munerum in usu habent more Christianorum principum. Sed eorum loco donant balteos semipalmi fere latitudine, auroque et argento et gemmis oneratos, ac pretioso opere elaboratos, cujusmodi muneribus filii caesaris donarunt Joannis filium, quando matri remissus est

Ubi autem de mittendo puero ad caesarem in

Digitized by Google

castra contenditur inter proceres, sic es prosequutus: Sed monente demum et obtestante Georgio etc. — Huic Georgio dandum erat, ni fallor, cognomentum quod est, Utissenii; aut saltem Fratrem Georgium appellasses, cui nomini plurimum studet, quo et in aula felicissime crevit, et quod professionis suae veneratione, sicut nec vestem cucullarem, quam in aulicum morem non excolit, ad extremos usque dies, quod facile scimus, depositurus non est. Is igitur etsi tunc rerum administratione caeteros omnes proceres anteibat, gratia tamen vitandae invidiae, quam in omnibus suspectam contemplabatur, nihil in ea obsidione egit quod ipsi soli posset imputari, tamquam suo jure super alios eminere voluisset. Quapropter in exponenda regia prole tanto discrimini, deque omnium procerum ad castra metuendi Turcae profectione, dimissa Buda plebeo populo et sine duce militi, magis tacitus et ambiguitate consilii anxius, paratiorque ad ea, quae alii decrevissent, differebat mora deliberationem, quum et Turcae non parere, manifestum imminere videbat periculum, et ne iretur cum puero ad ethnicum, cui erat diffidendum, quamvis ad illud usque tempus nunquam Hungaris fidem temeraverat, nulla sive ratio sive facultas honesti consilii offerebatur, quae a suspicione periculi vacua esse potuisset. Utissenio itaque sic se gerente, nec decernente temere, Petro etiam Petrovio comite Temesiensi nihil ad rem deliberati afferre audente, soli Stephanus Verbucius summus epistolarum scriniique regii magister et Valentinus cognomento Turcus, ut Urbanum Bathianum et Petrum Ouchiareum Rascianum, unum ex ducibus militum, insignem virum in re bellica praeteream, qui magnam vim huic persuasioni stimulis suis attulerunt, obfirma-

Digitized by Google

tis animis contra omnium dubitationem usi argumentis plurimis, et cunctationem eis exemerunt, et in suam pertraxere sententiam. Credendum scilicet esse Solimano, et ad eum secure eundum, nec de pueri abductione aut de statu regni metuendum. Et utrumque in hanc opinionem securitatis diversa ratio adducebat. Valentinus enim multis fretus amicitiis militaribus, quas aliquando cum finitimis Turcis contraxerat rerum bellicarum commercio, postquam ad Joannem a Ferdinando rediverat, spe item evadendi ad praecipuam aliquam Hungarorum gubernationem Turcae benefitio, solito tunc, Joanne mortuo, vehementius filii ejus atque uxoris partes complecti videbatur. Unde et Germanorum munitiones in colle divi Gerardi positas ,primus cum Petrovio et Urbano invaserat, eosque ad opprimendos animum Turcis incenderat et viam patefecerat. Sed omnia sui ipsius dispendio. Hac enim strenui bellatoris existimatione, quam sibi apud omnes comparabat, magis dolos Turcarum in se concitabat, tametsi tacitos, quippe quibus hic mos est in subjugandis pleno jure atque dominio provinciis, potissimum siquidem plebi parcunt, eamque spe veterum libertatum studiis sibi vendicant, nobiles in ordinem cogunt, optimates, et si qui iis similes sunt authoritate et potentia, animoque praestant militari, vitam hos diu agere non sustinent. Succisivis enim diebus, uti quemque primum in manus fallaciis allexerint, mille modis, mille artibus tollunt e medio. Facile etiam recordabantur, quod saepissime idem Valentinus in inferiore Pannonia circa ea loca, in quibus penes arces suas, multorum bona vi obtinebat, tum Kaszuno tum aliis eorum praesidiis damna intulerat. Quas ob res non sine magno astu idoneae illum occasioni

Digitized by Google

pollicitatione et blandimentis eousque conservarunt, donec sine tumultu aut tollere e medio aut submovere possent, quemadmodum a te, Jovi, et vere et graphice descriptum est. Verbucius alia via eadem suadebat. Vir enim erat potenti eloquentia et authoritate gravissima, eaque jamdudum primaria. Caeterum ingenio pollebat magis nudo ac simplici quam versuto atque versatili, a pravitate autem nemo ea tempestate ordinis illius alienior. Ideo malignitati quoque turcicae nimis constanter crediderat. Porro ter orator ad Solimanum missus, quicquid Joanni cum eo tyranno amicitiae, societatis, foederumque de toto regni statu ac de filiorum successione intercesserat, si quos aliquando suscepisset, post scilicet Hieronymum Lascum celeberrimum virum, qui primus hiisdem vinculis jecerat fundamenta, solus id ipse Verbucius agitaverat et transegerat. Quare confisus integerrimus senex juramentis ac diplomatibus Turcae, plus quam decebat barbaro, cui Christiani vel ex Maumetti lege nominatim dati sunt pro hostibus, iisque quum fidem frangere tum eosdem juramentis fallere impune licet, constantissime pro fide Solimani disseruerat, ac ferme solus persuaserat secure descendendum esse ad Solimanum. Unde misero et mors postea celerius illata. Quoniam jam sequuta perfidia tyranni, Budam designatus ad dicendum jus gentile popularibus, liberius eundem coepit detestari ac sese eum esse dicere, cui nisi magnifice de fide ejus praedicanti fuisset creditum, Buda, regni caput, non concidisset. Vix enim in officio duobus mensibus expletis, intra triduum ex dolore intestinorum, quem in convivio passae Solimani, qui primus Budae praefuit, contraxerat, naturae, non sine hausti veneni suspicione, concessit.

Digitized by Google

At ejusdem suspicionis ratio ut constet, totaque ordine enarretur, non praetermittam. Erat Verbucius religionis suae apprime studiosus, eamque quo se cumulatius profiteri operibus comprobaret, quotannis fere ex Turcia captivos, quorum facultas offerebatur, aere suo redimebat, interque captivos, quos legatione proxima Constantinopoli redemptos, indultu caesaris in libertatem quoque asseruerat, unum non ultimo nobilitatis loco natum honesto apud se muneri praefecerat, quod ad genus in homine virtus quoque et ingenium gerendis rebus accesserat. Die quadam conscenso curru, nam interdum podagra laborabat, nec alioqui etiam propter jam inclinatiorem aetatem poterat equitare, in consilium ad passam jus dicturus solito more pergebat. Quumque propius passae domum accessisset, frequenti clientum suorum stipatus famulitio, praetoriani passae, uti ex officio soliti erant quotidie domini jussu insignem virum excipere, plures tunc quam alias consueverant, occurrunt turbidi, Verbucioque nec salutato, extemplo in eum captivum irruunt, crine comprehendunt, collumque expedire jussum in medio vico, horrentibus aliis et in stuporem versis, capite plectunt. Inde citi, ne verbum quidem eloquuti, ad praetorium revertuntur.

Verbucius vix rumore rei excepto, quum jam prostratus jaceret miser ille, prolato e curru capite, quidnam esset turbarum perquirit, quippe qui neque vel cogitare unquam de tanto scelere potuisset. Verum occisi demonstrato capite hic, illic cadavere, causaque prorsus omnibus ignorata, edito graviore in caelum gemitu, manuque illisa pectori, Turcovium, qui eo anno praetor urbanus erat, uti jam diximus, et penes currum ejus gradiebatur, intonat, exclamatque

Digitized by Google

rem male agi, curruque statim circumacto, qui VIII. equis vehebatur, domum repetere instituit. Vix ex eo vico excesserat, accurrunt novi nuncii, et quidem alii post alios; jubent bono esse animo, ad passam revocant, scelerati servi casum parvi pendat, rem ejus salvam suosque reliquos omnes procul a discrimine esse, nec scelerati servi casum magni ducendum, intellecturus a passa mortem meruisse; et puniendos esse etiam sine quaestione qui produnt caesarem. Diu ille reverti obstitit, magisque furore ob iniquitatem perfidorum agebatur quam pavore; subinde in medio foro clamitans indignum facinus, jusque et ordinem perverti violentorum audacia, ignorare ejusmodi caesarem, justissimum principem, praetores ejus scelestos et nequam esse homines. Tandem ab amicis repressus, et alioqui ipse etiam pro sua prudentia altius expenso negotio, veritus scilicet ne in se quoque inciperetur vis intendi atque ad passam indignius raperetur, celeriusque etiam de se statuatur, quod paulo post evenerat, obsequutus est. Sed ubi ad consessum venit, quamvis assurrexisset illi passa cum caeteris senatoribus, blandoque simul atque honorifico alloquio, ut assideret, hortaretur, respuit tamen mira audacia, animoque plus quam senatorio, et dixit: se nec sedere prius nec quicquam aliud acturum, quam ei ratio redderetur, quare occiderint famulum suum, jusque de nece illius hominis innocentissimi administraretur, summa id cum sua dignitatisque suae injuria perpetratum. Hic quum ob justissimum dolorem temperare sibi nequiret, prorumperetque in verba, quibus plane haud parum viderentur et passa et sui assessores erubescere, utrinque coeperunt in iram succendi, praesertim quod Verbucius nulla Turcarum festivi-

Digitized by Google

tate, nullisque blanditiis leniri ac sedari poterat, quandoquidem neque causae tales de interfecto homine afferebantur, quae satis idoneae fuissent visae ad eam necem excusandam. Eoque tunc nihil aliud ea de contentione transactum, quam quod ab iis iratis iratus ille discesserat. Et quum de gradu abiens descenderet, inclamasse quosdam fertur execrantis in morem, nemine nominato, quamquam asperius de integritate illorum questus. Ea vox notata ab amicis, creditumque haud falso authore, collegas suos N. N. N. N.*) castigasse, quorum factu innuebat se in ea claustra atque pericula conjectum, quum ipsi obtinuissent libertatem.

Postero die, quum passa caesaris indignationem pertimescebat, cujus aequitatem et munificentiam crebro quum in se et gentem Hungaram, tum in filium regis et Budenses cives ingeminaret et extolleret queritando Verbucius, denunciaretque palam, id injuriarum se nunquam passurum, nunquam Budensi passae in subditos caesaris tantum licentiae traditum, nec diu crudelem hominem eo loci dominaturum se vivente, submissi qui Verbucium placare conarentur, pollicerenturque illi de se in ea re omnia quaecunque exoptasset. Frustra tamen conati, quum Verbucius expedire currus, caeteraque omnia rerum domesticarum colligere et ad abeundum Buda parare famulis praecepisset, jamque instructa cuncta et in praecinctum apposita. Ecce a passa advolant insignes viri, aliique eum quam suavissimis vocibus et apparatis argumen-

*) Ezen négy N. néhány kitörlött szó helyébe iratott, melyeket, ugy látszik, ekkép lehetne helyreállítani: ‚Utissenium et Petrovium accusasse.‘

Digitized by Google

tis possunt, detinent et dehortantur a discessu, alii, exoneratis curribus, suis ipsorum tergis suppellectilem, rejectis longe pueris, in domum referunt, Verbucioque omnia pro voto deinceps futura apud passam Solimanum pollicentur, modo id solum errati ejus, quod jam commissum erat, aequo animo ferre voluisset; nihil ultra neque in suos peculiares homines, neque in reliquam plebem christiani nominis passam perfecturum sine ejus consortio atque consilio.

Delinitus his Verbucius, rediit cum passa in gratiam, quamvis simulanter magis quam vere; nec enim secus poterat, quum clandestino praecepto magni Turcae sub summi honoris et libertatis nomine egregie captivus erat. Paucis diebus post, quod ex usu saepius alias fecerat, passa eum ad solenne epulum apud se invitavit. In eo convivio, quum splendide et magnifice fuisset habitus, merique pro incolumitate caesaris, pro furtuna Joannis filii, et pro fausto statu Hungarorum fallacibus precationibus fuisset exhaustum, Verbucio toxica propinata, quae statim saevirent et ad praecipitem mortem adigerent, priusque quam ad caesarem expedisset querimonias, desisset vivere. Et prope palam egere omnia, nec tanti, tamque nefandi facinoris notitia vulgi declinata.

Eo die, quo satis de tempore domum reverterat, nocte etiam insequenti nihil prorsus doloris in se sensit, forte ideo, donec per totos artus effusum virus perniciosius evaluisset. Secunda luce torminibus intestinorum coepit cruciari, ac paulatim, antequam vesperasceret, vox ei consopita, tantoque tumore corporis oppressus est, ut neque capitis, neque colli, neque manuum, neque pedum, digitorumque sua forma constaret; utrem totum seu potius massam carnis dixis-

Digitized by Google

ses, quam humanum corpus, quum ad haec et os, et oculos, et ungues non inibi natos sed aliunde appositos quilibet judicasset. Stupor omnes et commiseratio hauserat, tacitique ii qui ei aderant, Turcae perfidiam et credulitatem abominabantur. In hunc modum acto et die tertio, quum jam dudum turcica custodia, a passa missa, portae domus ejus obsiderentur, qua turba prohibebatur, numerosa enim confluebat, ad spectandum tam atrox facinus, ne magis, quod nequiter perpetraverant, divulgaretur. Proximis tandem tenebris, vigilia circiter secunda vitam efflavit, curatumque pro nostro ritu ad sepeliendum corpus omni diligentia. Sed ne id quidem officii, quod postremo solemus mortuis exhibere, sine sua custodia conficere permiserunt, summa enim pertinacia et condiendo et in scrinium claudendo corpori, in quo in sepulchrum debebat inferri, interesse contenderunt, inhibuereque gravissimo interdicto, cadaver, dum effertur, patere spectantibus, ne tam enormis occubitus considerari ac miserari latius posset.

In res ac bona ejus Turca non irrupit; tota supellex et quicquid auri, argenti, pecuniarumque et vestis habuerat, integrum salvumque ad Emericum filium efferri concessum. Servi quoque atque clientes, et qui aere suo meruerant, una cum amicis Buda inoffensi abire permissi. Illud solum, ubi excessit, a Turcis jussu passae exequutum: cunctae sarcinae et quicquid impedimentorum atque arcularum habuerat, excussum, quaesitaeque epistolae et diplomata turcica, eaque omnia, quae reperta sunt, fuere ablata. In quo quantum perfugii perfidiae suae prospectum voluere, enecto prius optimo viro, ex hoc licebit probe perspicere. Honore postremo sepulturae ac pompa exe-

Digitized by Google

quiarum non caruit, justaque illi non aliter persolut
sunt religionis nostrae instituto, annuente passa, u
etiam e vicinis pagis ac municipiis accerserentur s
cerdotes, quicunque proximae cladi superfuera
quam si nullius hostis Buda vulnus accepisset.

Cur autem hominem illum legitime redemptu
et caesaris etiam indultu libertati suae restitutum ta
furibunde saeva gens extinxerat, ea causa est, qu
apud nos gnaros linguae ac morum homines non f
cile ferant, suspicantes semper ne doli ac techna
quibus nobiscum agunt, subinde detegantur, minusq
illis procedat, quicquid in nos machinentur. Quod
hoc quoque infelicissimo homine conspicati, que
quum in tanto magistratu Verbucius ab se non dim
tebat ut caeteros quam plurimos, quos redemptos abi
in sua permiserat: hiis omnibus ab eo edoceri cred
batur, quibus crebro malignitati turcicae occurreb
eludebatque eorum in nostrates calumnias. Atq
sublatus est et ille per contumeliam et per dolu
Verbucius, frustraque certe nos et Turcae perfidia
execramur, et obsequia nostra, nostramque in eu
fidem jactamus. Spes omnes nostrae in victoris ba
bari proventum rediguntur, quantumvis nobis ip
assentamur, dum annum unum aut paulo plures libe
tate in magna servitute et periculis, metuque protr
hamus. —

Verum ne sim longior, quam institutae rei post
lat ratio, Verbucii et Valentini callidissimo impul
ab omnibus cum regia stirpe in castra descensum e
ad Solimanum. Tametsi iis addideris et Urbanu
Bathyanum, de quo alibi plura dicturus sum, qui h
rum duorum sententiae ascensus, non exiles nequ
infirmos stimulos ad credendum Turcae addidera

Digitized by Google

Erat enim homo non aetatis multae, ingenio tamen prompto et magno, atque expedito animo, consilioque semper ad gloriam inclinante, et in Italia literarum gratia non sine existimatione versatus. (Saeviebat per eos dies Budae pestilentia, quae paulo post, exempto humanis rebus Verbucio, Turcovium cum uxore, liberis et tota domo intra quintum diem extinxit, uni dumtaxat filio filiaeque concessa vita. Verbucius incolumis cum universa familia in convivio, ad quod sanus abierat, quamprimum vim sensit in praecordiis: perniciem se vel ipsemet procul dubio hausisse dixerat. Alioqui et pestilentiae alia et alia venenis signa tribuuntur, de quo dicendum physicis permittamus.) Nos vero redeuntes unde discessum erat: Nemini horum virorum uni impingendus est, hic sive sit error sive consilium, sed omnium partim fiduciae, quam hactenus salvam habuerant et inviolatam, partim timori et virium resistendi posse, si restitisse tentavissent, imbecillitati atque diffidentiae. —

De uxore tyranni Roxolana, cui nomen est Hazsathiae. — Audimus nos et plane habemus persuasum, non amatoriis veneficiis per Tranquillam mulierem Judaeam adductum fuisse Solimanum, ut ipsam Hazsathiam sibi legitimo jure maritali desponsaret, sed Mehemetti sui lege astrictum, qua ductus, permiserat etiam ab se illam, ut liberam discedere. Nam postquam certo quodam annorum spatio abusi sunt Turcae captivis mulieribus, eas manumittere coguntur, si modo eae ipsae ad libertatem aspirarint. Verum cum caeteris omnibus, quae illi in gynaecio asservabantur, visa erat et forma et gratia et ingenio luculentior Hazsathia, paulo ante in libertatem asserta, denuo in thori consuetudinem, succensus

Digitized by Google

flamma cupidinis coepit sollicitare, eaque, perinde ac jam pudice, caelebsque vitam agere instituisset, summo conatu, quoad per illam licuit, renuit obsequi; nactaque ex hoc opportunitate consequendi maritum Solimanum, cujus jam ex diutino congressu ardorem erga se pernoverat, memoratam Judaeam, quam non ignorabat esse apud eum magna familiaritate et licentia, quaeque non ita pridem et Hieronymum Lascum et Petrum Moldaviae principem Byzantinis carceribus exemerat, donis primum maximis onerat, et longe maxima pollicetur, deinde conciliata jam sibi in hunc modum ejus opera, dat negotium, ut postquam usu illius Solimanus nolit carere, laboret apud eum pro legitimis nuptiis, quandoquidem assequuta ex lege corporis libertate, decrevisset omnino, aut sine viri commercio reliquum aetatis exigere, aut, si secus nequeat, vult saltem legitime esse conjugata. Ad hoc officii et sacerdotem quendam, caeterorum summum, quocum tyrannus de scripturis ac legibus sui dogmatis conferre, proque religionis suae ritu rem divinam facere assueverat, egregie subornarat, et in suae voluntatis studium, curamque pellexerat; quantumque demum et is sacerdos et illa Judaea in ea re perfecerint, felix nuptiarum ejus exitus declaravit.

De interceptione Budensi, de qua sic ais: caeterum, quum Hungari proceres pranderent cum purpuratis etc. — Quamprimum Solimanus habuit penes se puerum et proceres, mox et iis et illi singillatim duo attributa tabernacula, deinde a janiczaris et a solacchis donec ad praetorium passae conveniunt, sensim circumsessi. Duo postea viri clari, praetorianae custodiae praefecti, argenteos baculos, praefecturae suae insignia manu gestantes missi, qui et puerum et

Digitized by Google

proceres ad tyrannum deducerent. Decretum autem erat inter proceres adhuc in consilio coram regina, ut Petrus Petrovius comes Themesiensis, Joanni olim affinitate conjunctus, puerum ulnis suis Solimano porrigeret. Idque tunc ex condicto diligentissime tentatum, sed puer tanta armatorum frequentia et insolito rerum splendore atque spectaculo territus, divelli a nutrice sine maximo fletu nulla ratione potuit. Per eam itaque, ut infanti a ploratu parceretur, duabus tantummodo primariis reginae matronis prosequentibus, illatus est et in manus Solimani traditus. Quo accepto et benigne intra amplexum habito, fertur tyrannus non sine manifesto suspirio, et honesta commemoratione parentis facta, correpti scilicet fato nimis celeri, os ejus saepius osculo delibasse, pauca interim de indole, de forma, patrisque similitudine, quae jam tum in eo apparere videbatur, mutuo cum astantibus colloquutus. Munera dehinc a proceribus nomine tum ejus, tum matris oblata Solimano, nam nefas est Turcarum principes uti et Persarum sine donis accedere; eique salute et felicium successuum fortuna a Deo Maximo magnifica oratione precata, puer per eosdem viros, quibus deductus erat, in tabernaculum relatus est, proceribus apud tyrannum aliquandiu in colloquio retentis, quod antecessoribus suis more ac veteri instituto majorum semper fuit insuetum, quippe qui a diuturniore, familiarioreque consuetudine privatorum, et praesertim hominum externorum ultro sese fastu quodam magnitudinis abdicavere. Cum iis tamen, si recte Budam venabatur, remittendum fuit nonnihil de severitate et continentia majestatis, eoque tum ne cum proceribus quidem aliud ibi factum, remissi etiam ipsi sunt in tentorium, dictumque passas,

Digitized by Google

ad eos venturos, et cum illis, quicquid ad manum rerum esset, transacturos.

His actis, haud mora, dimissi tres, qui summo loco erant, et primaria authoritate fungebantur, praecipitanter enim agebant omnia, ut prius, et quidem ea ipsa die Buda potirentur, quam de dolo constaret; iique primum blando et comi alloquio usi, de conjuratione Mayladi ac Balassae, de Joannis regis morte, de Petri Perennii et Francisci Frangepani monachi, archiepiscopi Collocensis defectione, quorum consilio atque ductu rex Romanorum Ferdinandus Budam obsederat, de Germanorum factione et demum de toto statu regni cognoverant. Versi post evestigio velut ad seria, tamquam eousque levia agitavissent et frivola, commutato et vultu et voce et verbis, criminari aggrediuntur, et interrogare de rebus, de quibus quidem inter se ipsos quoque non omnes facile aut ausi erant aut scierant loqui, uti rem publicam gubernantibus saepenumero usuvenire solet, et quod erat gravius, extemplo respondere cogebantur. Nec differebant sane multum ab iis, qui capitalis alicujus flagitii gratia justae quaestioni subjiciuntur. Hac impudentia atque tyrannide consueverunt Turcae in omnes debacchari, quos tributis obnoxios dominationi suae subditos habent. Novimus nos ex nunciis nostris atque ex usu multorum apud eos habito, qui saepenumero hiisdem de rebus ter et quater, et ferme quoties advocantur, toto contextu verborum, initio exposito, jubentur disserere, ubi si vel rerum earundem locum mutarint vel verbum quodpiam praeterierint, seu alia quaedam ejusmodi inciderint, quae facile committuntur etiam a claris oratoribus, si quis eis per calumniam obstrepat, nedum ab iis qui literas non didicerunt,—hoc

Digitized by Google

enim tempore tales lubentius a nobis mittuntur in Turciam, ne literarum eruditi, fiducia interdum scientiae largius quam etiam mandatum esset, loqui apud captiosam gentem praesumant,—doli atque mendacii arguantur. Nec desunt interea, dum toties commissionum narrationem iterant, qui in faciem dicentium reprehensionibus assultent, ut eos in hunc modum perturbatos ac territos et vox et animus et memoria deficiat, sicque et nuncios injuriis opportunos et dominos suspectos efficiant apud caesarem. Unde postea, renunciata ad eosdem indignatione caesaris, ad pecuniariam compositionem attrahantur, nisi et finibus periclitandum erit, et ipsi graviora subire voluerint. Hi hami sunt potissimi Turcis avaritiae.

Sed ad rem, a qua fortasse nimis crebro digredior. Ignosce velim. Rerum enim nostrarum pelagus hiscens, dum vel unam tractare aggredior, agmine sese exerunt, et evagari calamo latius libet. Passae itaque diversa ratione affectis procerum animis, laeta enim illis magno timore involuta objecerant, ut hinc necessitate, ne amitterent gratiam caesaris, illinc ne iram accesserent, imposita, dubium tradendae Budae, quam paulo post erant petituri, singulis eximerent. Nec id fortasse vano consilio. Arbitrabantur enim solere interdum mortales citius metu periculi deteriora committere, quam spe rerum secundarum complecti meliora, quum vis, quae est allatura afflictionem, fortius impellit ad aliquod etiam flagitiose peragendum, quam facilia atque felicia ad gloriam et virtutem enitendum, quibus duobus plerumque etiam in generosos animos segnities et incuria rerum gerendarum illabi solet. At passae varia cum proceribus colloquuti, poposcere tandem Budam caesaris nomine, causas ejus-

Digitized by Google

modi assignantes: Habere eos nimis propinquos hostes atque praevalidos, et defensioni tantae urbis propter discordias intestinas, quas pertinaciter inter sese alebant, insufficientes esse, caesarem vero jam aetate gravem, neque quotannis tam longinquas, tamque magnas expeditiones, quales hactenus ingenti et prope inaestimabili tum sumptuum tum hominum detrimento fecerit in Hungariam, posse suscipere, plurimumque vereri, ne si Buda quopiam casu interciperetur a Germanis, ipse una vobiscum toto regno extrudatur, qua cura potissimum Carolus imperator et Ferdinandus frater ejus aestuarent, fierique ex hoc haud difficile posse, ut ea quoque, quae veteribus victoriis tam suis quam majorum suorum, adepta sunt, in discrimen adducantur. Quare redderent eam urbem caesari, quam ipse ita esset firmaturus suis praesidiis, ita propugnaculis muniturus, caeterisque bellicis instrumentis atque ingeniis armaturus, ut et ipse posthac minus ejus periculo sollicitaretur, et illi a Germanorum potentia sine suo ipsorum labore atque impendio tuerentur. Joannis etiam filio promissa Transsylvania eaque pars Pannoniae tota, quae a Tibisco flumine ad Transsylvaniam porrigitur, ut haberet statum, quemadmodum jactabant, non contemnendum, quo damnum Budae solaretur, donec adolesceret. Adjecere et spem de Budae restitutione, si puer propitia fata habuisset; Hungari auspicia illius sequerentur, et imperio caesaris audientes essent neque ab eo desciscerent.

Proceres gravi hac et insperata petitione turbati, in stuporem atque silentium fixi, tum demum dolo cognito, alius alium moesti inspectare, sensim gemere ac dolere, consilii, quo illuc descenderant, poenitere, et execrari taciti authores, nutu postremo sese mutuo

Digitized by Google

castigare, nec aliud impraesentia posse jam agere, quando exactores aderant, quam ut seorsum colloquendi potestatem petant; eaque facta, passae quoque paululum digressi. Nec prius funestum novum atque infandum tyranni facinus reginae ullique Budae cognitum, quam custodiam turcicam in sabbatina porta esse, urbana exacta, nunciatum est in arcem a judice civitatis, (ut postea dicemus), tametsi crebro interim jactatum est in urbe metu authore, proceres Budae reddendae gratia modo in castris detentos, modo simul occisos, modo Danubio missos in Turciam, caesarem demum matri non redditurum ultra filium sed una secum abducturum. Haec ut saepius fuere vulgo variata, ita cunctis, qui prudentes erant, minus credita, quia incerta, viresque sibi spei melioris ex instabilitate rumoris ab animo quisque suppeditabat. Summa alioqui cura cavebatur a barbaris, ne procerum casus in urbem nunciaretur. Quamquam postea multi dubitavere, num, si petitionem Budae, puerique ac procerum detentionem maturius intellexissent, qui in ea remanserant, negare Budam caesari fuissent ausi. Nam et regina filium amittere timuisset, et proceres haud dubie cecidissent, quum jam et Turcarum non exiguus numerus per dolum in urbem migraverat, et consumpto commeatu, murorumqua afflictis munitionibus nulli sane ad id audendum animus extitisset. Verum regina perculsa tam tristi nuncio et jam in verum conjecta metum, licet foemina alieno gubernata arbitrio, totque malis uno tempore esset occupata, seque in dolorem et lachrymas tradidisset, habita tamen cura sui, jussit arcem diligentius custodiri, missoque ad proceres oratore, quanto secretius potuit, divinasse se et praedixisse casum hunc, significavit, caeterum

Digitized by Google

quod magnopere cuperet, si ope et consilio illis adesse posset. Verum quum et in re acta consilio opus non est, et jam ex misericordia Turcae tam sua quam illorum omnia pendeant, ea dexteritate, ea modestia, atque prudentia sese gererent cum caesare, ut pro male inito consilio, melius scirent; darentque per immortalem Deum omnem operam, ne si reliquam Hungariae salutem charam habeant, filius ejus non periclitetur. Meminissent parentis erga se beneficiorum, foreque forte fortuna, ut eo conservato ipsi quoque periculo eximantur. Sed haec legatio aditus difficultate non est perlata ad proceres. Erat autem reginae sententia, priusquam Buda exissent, ut dissimulata filii aegritudine, eo tum non mitteretur ad caesarem. Proceres postquam una periclitari libuisset, adirent eum cum muneribus, ibique, excusato puero, caetera quoque omnia, quae e re communi fore judicassent, decernerent. Si illis commode successisset, ac perspexissent, non esse metuendum a caesare, de quibus in dubium venerant, se post eos filium quoque dimissuram pollicita, sin incurrissent ipsi quodpiam infortunium, incolumitati pueri, in quo restaret adhuc propriae salutis aliqua species, non aegre paterentur consultum iri, quum patriae charitate et pro salute principum sustinere aliquid, semper apud mortales gloriosum esse consuevit. At illi in re ad deliberandum tam difficili nescientes prorsus consilium capere, seque in tanto aestu periculi dum diutius torquent, jamque et convicio pene ad respondendum per assiduos internuncios coguntur, nuntiatum: eos cum caesare tam leviter agere non debere, impudentiae et temeritatis maximae esse, si existiment caesarem ex ipsorum deliberatione his praesertim de rebus, quae ipsius juris essent, vel tan-

Digitized by Google

tillum pendere oportere, quippe quem et Deus et fortuna ad majora auspicia avocarent, quam quae ab eis magna cum indignitate sua postulare voluerit, quum eripere potuisset.

Magis itaque ex hac insolentia consternati et prope hausti metu ita sunt, ut eos verba quoque deficere viderentur, illud solum trepide ac tumultuarie deliberant, ne prorsus Budae hostium faciant potestatem, quacumque ratione sive casu esset peritura, et potius quique mortem oppetere non recusent, quam id impietatis in patriam committere velint, plus patriae quam vitae tribuendum; simulque passis nunciant, paratos se esse ad respondendum, ingressique in tabernaculum, in hunc modum loquuti sunt: Constare orbi universo, Joannem regem, quamdiu vita comite usus est, invictissimi caesaris Solimani, quo authore ad regnum redierat, perpetuo beneficiorum meminisse, proque amicitia et foederum religione fidem ei firmam servavisse, nec ullis unquam argumentis defuisse, quibus ex tam laceris etiam et distractis regni opibus potuerit, ut gratitudinem in illum declararet. Cujus instituti perseverantiam ut extremis quoque officiis testaretur nequaquam extitisse simulatam, moriens et uxoris viduitatem et filii orbitatem nullis omnino nec amicitiis nec affinitatibus propius subnixi, soli caesari tutorio jure ex testamento tradidit et commendavit. Nobis qui eum prosperis simul et adversis rebus juxta coluimus atque sequuti sumus, illique, cognita naturae ac morum ejus clementia et lenitate dominationis, assidui ad perdurandum in societate caesaris, quod alioqui ultro semper faciebat, fuimus suasores, quam quidem rem ipsum invictum caesarem experientia effectuum cognovisse non dubitamus. Vos vero, passae inclyti,

Digitized by Google

et fateri et testes esse poteritis, quibus authoribus gessimus omnia. Proinde idem Joannes praecepit nobis, ut nos quoque vota ac studia nostra ad ipsum caesarem deferremus, filium ejus ita educandum atque instituendum curaremus, ut in omnium illorum, quae a caesare pater acceperat, non scientia modo sed etiam studiis adolesceret, et demum virilem quoque maturitatem assequutus, parentis loco haberet et coleret, neque sive fortunam sive statum suum, si a paternis hostibus infestaretur, cujuspiam alterius ope, amicitia, consilio, ductuque ac viribus sustentaret quam solius caesaris Solimani. Ad haec ipsę etiam caesar, accepta Joannis ultima voluntate et collaudatis omnibus, quae decedens perfecerat, quemadmodum partim ex hoc insigni viro, collega nostro Stephano Verbucio, tunc his de rebus oratore, partim ex ipsiusmet nuncii literis quoque cognovimus, eadem ratione et uxorem et filium Joannis una cum populo gubernandos, conservandosque nobis commiserat. Illa potissimum imperans, si salvi esse vellemus, essemusque quum patria tum libertate vetere gavisuri: ne imprimis ei, deinde matri ac filio fide defuissemus, populos vero, qui nostrarum erant partium, puerique fortunam sequerentur, ita contineremus in officio, ut ad rebellionem non tumultuarentur, neque nos ipsi cum Germanis quicquam commercii aut communionis haberemus. Quae omnia et vivente et extincto Joanne, quanta voluntate, fide, constantia, sedulitate, pertinaciaque praestiterimus, propter quod nunc et omnibus Christianis capitaliter invisi, ac vestro nomine per ignominiam Turcae appellati, vel hoc solo tempore, ne singula enumeremus, potuit caesar meridiana luce clarius dispicere. Annum enim obsidionem pertulimus, occisi ex nobis multi sunt, vulnera

Digitized by Google

pene cuncti accepimus, hostes bis in muros, pluribus simul locis cum vexillis transgressos, et vexillarios spectata virtute confecimus, et ereptis signis quam plurimis, reliquam turbam non sine miserabili omnium casu praecipites deturbavimus, eosdem proditione quorundam sceleratorum civium in ipsa urbis viscera noctu illapsos fortiter ejecimus, proditores, quos in potestatate habere potuimus, digno cruciatu ac nece affecimus, reliquorum opes direptae, agri occupati, ipsi in perpetuum exilium acti, proposita etiam publico edicto praemia, qui aut captos adducerent aut e vivis ferro sustulissent. Jam in hostium globos pro moenibus insultantium quoties erupimus, et cum eis consertis manibus, quantos non cecidimus, fudimus, captivos fecimus, clara in urbe extant testimonia: equi, loricae, galeae, clypei, enses, et carceres Germanorum pleni; foris late fusa cadavara et cruore stagnantes agri, caelum denique infestum foetore pestilenti. Commemorentur et murorum ruinae, quorum magna pars hic illic horrore tormentorum incredibili solo aequata ita urbem aperuerant, nudarantque, ut nihil nobis ad permanendum spoliatius, nihil ad ingrediendum hosti patentius esse potuisset. Ubi quum et materia ad obstuendum eos hiatus omnis jam defuerat, nostris quidem pectoribus vallum objecimus, omnique prorsus alia ratione resistendi desperata fiducia, continenter in mortem rimicavimus, hostibus summotis semper, caesisque saepissime. Et ne hoc uno afflictaremur periculo, quod tantum nosmet ipsos sibi videbatur vendicare, uxorem et liberorum cura vulnerabat. Ii enim ex magnitudine et frequentia ictuum tormentorum, quibus nec dies nec nox cessationem fecerat, fastigiaque domorum petebantur, tegu-

Digitized by Google

lis, tignis, lapidibus et reliquae ruinae fragmentis domi obruebantur. Plures et ex nobis, qui armati per vicos in hostem ad muros ruebamus, eo casu desiderati, adeo nusquam licebat tutis esse. Auctae postea hostium copiae, militeque totius tum urbis tum arcis radices quaquaversus insessae, et sub ipsis moenibus actae fossae, quibus abdebantur, quemadmodum vosmet vidistis, ne quid superne paterentur hostile, ita fuimus inclusi, ut et Danubii aditu, et importandae materiae, commeatuumque comparandorum facultate prohiberemur. Quae tria extremas prope nobis attulere difficultates. Passi tandem omnia graviora et majora quam credi possit incommoda; ut vilitatem et insueta hominibus genera cibariorum, exhaustis commeatibus, praeteream, quibus vesci cogebamur, varia quoque pollicitatione sollicitati ut urbem dederemus. Quae quidem res quamquam in ultimis rebus homines constitutos facile multa, quae nec ipsi antea probavere, perpetrare adducat, idque non sine justa atque honesta excusatione, ubi pro humanis viribus sat et virtuti et fidei datum est, tamen tantum abest ut his vel malis ducti desperatione a recto dimoveremur, vel promissis quantumvis maximis ad defectionem seduceremur, ut etiam magis ambobus his velut gloriae carcaribus ad firmiorem constantiam et fortiorem tolerantiam irritaremur, quum solam fiduciam caesaris auxiliorum haberemus prae oculis, qui saepe jam et regem et gentem nostram per haec tempora magna cum laude sua eripuit Germanis, nosque etiam ipsos ea spe esse voluit, ut eum contra omnes adversarios nostros certum vindicem haberemus. Hoc beneficium, hanc munificentiam et singularem caesaris pietatem quanti semper fecerimus, vel ipsi vos, quod oramus, testificari non aspernamini.

Digitized by Google

et in memoriam revocate, quam crebris nunciis et vos et caesarem de his omnibus, quae patiebamur ab hostibus, quaeque aut possemus aut non possemus sustinere, fecerimus certiores. Cavimus alioqui omni cura, omni consilio, quamdiu conatus nostros spirare sensimus, ne illi onerosi atque molesti essemus, suppetias postulando, quem sciebamns hoc anno difficulter expeditionem posse in Hungariam suscipere, propter tumultus Persicos. Verum simulac ad extrema virium nostrarum ventum est, vimque hostium adaugeri conspeximus, non ad alium pro ope accurrimus quam ad inclytum caesarem, eumque quamvis molestia gravi affecimus intempestivo anni tempore in arma commoventes, tamen pro illa subjectione ac fide, qua ei adhaeremus, gravissime laesum a nobis existimassemus, si illi suos ac sua defendenda non deferremus. Sic igitur a nobis evocatus, quum venit, vicit; caesisque et dissipatis hostibus, late et sua et suos liberavit, plurimum ei et ultra omnium hominum fidem gratulamur, proque tanto beneficio eas gratias agimus, quae quam maximae a fidelibus subditis agi debeant, precantes a Deo Optimo Maximoque reliquorum etiam successuum omnia pro voto fausta atque felicia.

Crescebat in hanc formam proceribus oratio, et pergentibus innocentiam suam purgare, constantiae fideique rationes reddere, viduae, pupillique commiserationem ciere, securiore quodam spiritu adjuti; porro: Et quid, inquiunt, aut ii infelices orphani tum a Deo tum ab hominibus atroci plaga vulnerati? quid ipsi nos malis, extremis omnibus circumvecti commeruimus, ut ea urbe, quam in spem certissimae possessionis toties ab invicto caesare nova donatione et

Digitized by Google

Joanni regi et huic ejus nato confirmatam accepimus, nuncque etiam nostris capitibus, nostroque sanguine defensam atque retentam, exigeremur? quid christiani principes, quibus cum caesare intercedunt foedera, colitur amicitia, tenetur societas et consuetudo, cogitabunt, ubi fama emanabit, nos sub fide, et nunc tam firmiter et antea tam frequenter data, sub tot demum juramentorum sacramentis, literarum testimoniis, et quod etiam dictu durum est, a tutore violatos, dicturi sunt? scire sane et considerare vos, celeberrimi passae, non ambigimus. Neque ob id prolixius de his loquemur, operae tamen pretium esset, si caesar hac in urbe nobis extorquenda cupiditatem suam orbi non declararet, a qua hactenus semper est habitus alienus. Ubi vero eam jacturam Transsylvaniae provincia et Hungariae parte transtibiscana pensaturum dicitis, agimus gratias immortales, nec enim parum esse debet de re tota naufragium passis, si vel in sola trabe altum enatarint; sed quid haec, quaesimus, ad tuendam tum reginae tum regiae stirpis existimationem, quos utique salvos caesar et regio cultu atque splendore vult haberi? quid ad potestatem populos vetere jam et sua et majorum virtute ac nobilitate praeferoces in officio continendi, quos jubet a tumultibus et novarum rerum studiis prohiberi, quosque hactenus etiam, si verbis nostris fides adhibetur, nulla vis, nulla arma, nullum imperium, ne Joannis quidem lenitas et mille ingenia, quibus ut in otio sine injuria cujuspiam regnare posset, usus est, continuere a tumultibus? Solius quidem Budae incolumitati hanc vim, hanc necessitatem referunt, non dubitantes capite stante membra quoque sibi constatura. Meministis praeterea, quid Joanni olim cum caesare de pos-

Digitized by Google

sidenda urbe hac convenerat, quam saepe alias nihilo minore studio, jure autem multo meliore repetiit, quando adhuc Joanni regi non donata erat, sed commodato data; quave spe idem Joannes gentem suam toto tempore sui regiminis de statu ipsius Budae ductarit, omnia firma, laetaque pollicens. Sciebat enim haud dubie, adempta regno Buda, majestatem quoque ejus sublatam, dejectum decus, deformatam speciem, nomen distractum, honorem et existimationem proculcatam, leges, jura, sacra omnia sceleri ac licentiae omnium exposita, et suam demum tenuem, infirmam atque informem fore dominationem; quae nunc nisi caesar mutarit sententiam, haud multum abesse cernimus. Primum enim amissa clementiae fideique caesaris fiducia, primores diffisi rebus, quique sua sibi instituent studia, alii aliis fidem non habentes, ad seditiones intestinas conferent animos, ad Germanos ab hoc puero meditabuntur transfugia, nobilitatem, plebemque quisque potentior atque audacior in suam temeritatem arcesset, adhaerere nolentes divexabit miseris modis ac diripiet, sequentes servitute utique premet, ad mille latrocinia impellet atque instigabit. Quod reliquum erit, summam insaniae in Joannis filium et in nos exercebunt, tanquam ab hoc et a nobis Buda vobis tradita, ferrum quoque ac faces, ad evertendam prorsus patriam eorum, nos irae, atque furori vestro attulissemus. Etenim hunc ipsum infelicem natum contemnent, rejicient, persequentur, tolli procurabunt. Nos invisi illis, invisi cunctis gentibus, et abominabiles, proditores Budae, eversores regni, principum ac nobilitatis parricidae nuncupabimur, prohibebimur caelo, terra, igni, aquis, negato etiam hominum commercio, in vastitate solitudinum erit exu-

Digitized by Google

landum, quod nunquam gentium tuti esse poterimus, illeque felix homo censebitur, qui nobis injuriam afferet, qui vero mortem, felicissimus. Caeterum et extinctis Deum ultorem imprecabuntur, ne posteris quidem nostris parcentes ac toto generi. Nihilo in vos ac fines vestros erunt mitiores, illudque fiet, ut in hoc regno [difficiliorem fortunam caesari efficiant, ubi in hunc modum soluti fraeno societatis ejus ac foederis, sibique alia rerum suarum ratione ac spe proposita, vires, arma, animos ad Ferdinandum conferent, et Hungariae demum corpore in integra studiorum ac voluntatis membra restituto, eidem reddent et spiritum. Qua quidem opportunitate nihil unquam eo regi eveniret desideratius, gratius, laetius. Hortati sub haec et passas paucis, ut his omnibus consideratis, dissuadeant caesari, ne id voluntatis perficiat in immeritos. Budae casum perinde, ac tacto ulcere, magis iras genti ad ultionem excitaturum, quam quicquid hactenus amiserint, aut, si quod reliquum fortuna fecit, amittere deberent. Equidem nos ex fide, qua sumus caesari obnoxii, malumus vera dicere dum utilia, quam blandis et placentibus verbis utentes, damni ac periculorum non admonere. Mehemetti Belgradensis sangziacchi consilia calumnias esse in Hungaros. Diu jam sese novisse ejus in perniciem nostri nominis transversos animos. Saepe multorum principum magnas bene gerendarum expeditionum opportunitates impeditas, audito furore unius impotentis ambitiosi sive invidi, idque facile caesari quoque poterit evenire, quod Deus avertat Maximus, si a solita clementia, alienum ingenium sequutus, recesserit.

Evagati latius proceres, et plura adjicere volentes, nulla interim mentione facta de restitutione Bu-

Digitized by Google

dae, quam se existimabant passae in peroratione audituros, qua etiam vel unica causa verbosiorem eam orationem tamdiu, solitoque patientius pertulerant, non passi eos longius dicere, primum, quod in has reprehensiones quasdam, et consilia minime opportuna, et ad id temporis facientia inciderant, deinde quod Turcae in orationibus ac sententiis suis oppido breves et expediti consueverunt esse, omnique procul tum artis tum eloquii habito lenocinio, nudam et succinctam rem aeque ab suis atque ab exteris requirunt. Ideo hic jussere desinere, multa insuper per convicium intemperanter loquuti. Eos jam ea fortuna, eo loci non esse, ut seu improbent caesaris voluntatem, seu commutent consilium, tantum abest, ut decretum turbent. Mehemettum autem, virum bellicosum, si caesari fidelem, illis nulla injuria obnoxium, nullum nec apud se, nec apud caesarem facere negotium. Dictum jam satis, quid ipsi deliquerint, quid caesar vereatur, quid idem eos velit. Ne igitur tergiversentur, finem mendaciorum advenisse, verborum vanitate atque involucris non agerent, curarent placandum caesarem, vim non opperirentur, parerent moniti, si vitam velint, cervices jam sub ense habere, et isthaec ingrata auditu caesari, sibi nequaquam profutura haud pergant ultra dicere; Budam caesarem velle. Visa passarum obstinatione magis ac magis indurata, et re, illatis jam injuriis, ad vim inclinari, novus terror super veterem, et quidem exitii certior omnes incessit. Memores tamen magis futurae famae, quam praesentis periculi, cui jam sese nequibant eripere: Quid amplius, inquiunt, nobis restat expectandum, postquam exoramus nihil, quam ut ultima adeamus. Sive enim dicemus, Budam nos daturos, sive non,

Digitized by Google

utraque via occurrit pernicies, siquidem honoris altera, altera salutis jecturam faciemus. Et si omnino neutram committemus, Buda nihilominus periclitabitur, consilium Turca non mutante, quum nos ipsi, quantum resistere possit, non ignoremus, praesertim nostrum nemine in ea existente. Igitur incedentes inter utrumque vitabundi, rati, hoc unicum esse tum notae, tum periculi effugium, dicunt: optimates in regno et nobilitate et authoritate et dignitate eminentiores se, longeque plures esse, quam ipsi essent. Budam non tantum in eorum potestate constitutam; ea de re paucos deliberare non audere, non fas esse, flagitium et capitale haberi, ad jus id publicum et ad omnes nobilitatis ordines pertinere. Orant postremo supplices, ne ab eis, quod caeterorum erant paucissimi, nullaque fungerentur privata dominatione, tanta res exigeretur. Daret illis invictissimus caesar habendorum comitiorum facultatem, polliceri se, eam in his operam votis ejus navaturos, ita omnium animos erga illum conciliaturos, ut longe majora de Hungaris esset speraturus, quam si sic per injuriam aversos, vi sibi vendicare conaretur. His multo ardentius succensi passae, responderunt: eos nunc demum pravitatem animorum suorum plane declarare, caesarem ferro suo non Budam modo, sed Hungariam etiam totam acquisivisse. Caeterum nemini aut nobilium, aut primorum Pannoniae gentis Budam tradidisse, nisi soli Joanni, atque illis, Joanneque ipso vita functo, ab eis eandem, quam utique ipsi suis auspiciis contra Germanos tenuerant, repetere atque habere, velint, nolint, decrevisse. Id eloquuti, cum indignatione abiere ad caesarem, procerum voluntatem relaturi. Ibi haud magno temporis spatio commorati, exeunt a caesare, et in

Digitized by Google

aliam partem ejus tentorii secedentes, Nicolaum Turcovium Budensium judicem, — hic enim in ea urbe, ut in plerisque ejus regni aliis, cum centumviris, quos more majorum probos vocant, summus est magistratus, — celerrime ad se accersunt. Cui mox ingresso, talari toga aurei panni injecta, caesaris voluntatem exponunt, ac simul praecipiunt, mature ut ad cives suos proficiscatur, et Budam sine mora caesari tradendam curet. Designatos jam esse milites, et secum ituros, qui eam recipiant. Ingentes ignis, ferri, vastitatisque omnigenae adjectae minae, si usquam aut in portis, aut in ipsa civitate vi illis resisteretur. Armis, manibusque omnino temperarent. Et si hac in parte caesaris imperata facere praeterierint, ne uxoribus quoque ac liberis eorum parsuros. Hoc momenti considerata plebei judicis conditione, quamvis alioqui viri probi, cordati, in aula versati, et literarum non ignari, ratique ob id parum authoritatis habiturum apud milites, qui diversa urbis loca praesidio tuebantur, castrensi jure atque audacia civibus etiam superiores, jubent adesse et Petrum Marcum, hominem nobilem, sed militaribus studiis ad primorum ordinem provectum, judicique Turcovio hiisdem cum mandatis, minisque comitem jungunt. Eodemque statim advocant et aggam unum, qui paratus ad imperium in vestibulo astabat tentorii, — sic enim janizarorum duces appellantur, — illique solo nutu facta significatione abeundi: tum demum perspexere dolum, et longe antea fuisse transactum de forma Budae intercipiendae, quam cum proceribus agi coeptum esset. At agga cognito statim, quid facto opus erat, judicem et Petrum Marcum cum cohortibus assequutus, ad urbem usque, quae a castris ferme II. millibus

Digitized by Google

passuum distabat, ita in terga haesit, ut vestigio vestigium urgeret, atque una, nullo cujuspiam ex urbe consulto, aut facultate ingrediendi postulata, portam, cui Sabbatinae nomen est, irruperit. Hos alia atque alia continenter agmina subsequuta, acieque eodem loci instructa, securi eam urbis partem tenuere, donec majore numero sociorum augerentur. Juvere hanc opportunitatem, animosque iis addidere equites, quibus erat imperatum, ut solito plures ea die sedato gradu, alii fori specie, alii vero aliis de causis, qua per hanc, qua per illam atque illam portam urbem intrarent. Jussi insuper, ut nonnulli egrederentur per intervalla, quo et suspicio doli demeretur, et ea occupatione ultro, citroque commeantium omnes portae opportunitati meditati facinoris servarentur. Budae autem portae tres sunt: Joannis, Judaea, Sabbatina. Prima in ortu est ad Danubium, secunda versus promontoria vinearum in occiduo, tertiam habet septentrio, et in Austriam tuetur. Eas quamquam occlusas et custoditas habuerint, Turcas tamen arcere ab ingressu non sunt ausi, propter procerum et filii regis periculum, quum alioqui aliis quoque temporibus societatis atque amicitiae laedendae metu nunquam, ne illis quidem, quibus Joannes vixit, fuere urbe prohibiti, adeo prorsus omnes diffidentiae suspiciones evitandas curatum. Sine itaque magno negotio equitum quoque satis multi et neque intellecti, illapsi in urbem, pars circa portam Sabbatinam ex composito oberrabant, ut janizaris advenientibus, urbanam custodiam, facto impetu, si animum resistendi praesetulisset, summoverent, et portis reseratis, aditum patefacerent. Sed fortuna sponte sua nefario sceleri suffragata, facili atque fausto eventu ipsa perfecit

Digitized by Google

fraudem, et Solimano Budam dedit. Effusi mox per omnes vicos pari furore janizari atque equites, clamitatum imprimis late: ne quis ferrum stringeret, neu vim, aut contumaciam meditaretur, sive sit ille miles, sive sit civis, iique domos suas, illi hospitia peterent, atque omnes sese limine sine metu continerent, caesaris Solimani et urbem et regnum esse. Omnes demum, qui ejus dominium ultro suscepturi essent, gratiam vitae, libertatis, rerumque omnium habituros. Quae omnia multiplici metu, quoniam nimia multitudo confluxerat, Turcoque erant plena omnia, ab universis mature exequuta, eoque etiam maturius, quum uxoribus ac liberis erat prospiciendum, et res familiares abdendae. In discursu mortalium nemo interfectus, vapularunt aliqui, aliqui in tumultu protriti, mox nemo Christianorum visus in publico, de fenestris cum ejulatu cladem suam prospectabant. A Sabbatina porta sedulo ad reliquas, quae propius arcem erant, procursum, hisque magno praesidio insessis, singulorum quoque civium domibus apposita obsidio, procerum omnes dedita opera occupatae et direptae, facileque ea re creditum, quicquid de eorum incolumitate timebatur. Cives a limine tantum custoditi, nec in fortunas cujuspiam saevitum. Postrema cura stationum in muris habita est. Regina interim arce diligentius obfirmata, auctis custodiis, filium deplorat, mille veretur pericula, nec quicquam expectat mitius, quam ut ipsa quoque simile aliquid caeterorum fortunae experiatur.

Haec dum in urbe sic gererentur a praetorianis, dies jam a meridie longius processerat, nunciatur caesari, jugum Budae impositum, firmatam ejus praesidiis, nihil in ea non domitum, non pacatum esse, metu

Digitized by Google

ipsius cuncta teneri, solam restare arcem, eique parsum reginae gratia ; caeterum de ea quoque quid fieri velit, imperium expectare. Laetus hoc caesar nuncio, extemplo ad se afferri puerum jubet, ut illi dato commeatu, matri restituat. Sed antequam remitteretur, quid secum eotum actum sit, non puto subtrahendum esse memoriae. Mehemettus praetor Belgradensis, de quo etiam alibi memoravimus, mira sollicitudine atque solertia Hungariam urgebat in casum, eamque ut aliquando suo impulsu in praeceps actam videre potuisset, nihil non sive fraudis, sive flagitii, sed ne perfidiae quidem committere audebat. Et quum ad militarem laudem, qua erat sui temporis primaria, callidissimi quoque, peritissimique veteratoris ante omnes, qui et tunc et olim praeerant finibus, opinione, famaque vigebat, idque vel eo maxime, quod illi omnia, quae ad illud usque tempus his artibus appetierat, felicissime provenerant, praesertim in criminando Joannem regem ac subditos ejus occultis delationibus apud caesarem, quibus adeo validis atque assiduis ipsum est insectatus, ut de abroganda illius amicitia saepe tyrannus cogitarit, filii quoque successionem pervertere atque impedire tentavit. Ultimum hoc illi invidiae irritamentum restabat, superesse scilicet adhuc genus, quod in Hungaria esset regnaturum, sibique seni jam et homini melioribus annis perfuncto, tardum esse, ad spem tam longinguae victoriae anhelare. Atque haec fallacia, quam voti sui consequendi principium, sollicitudinis vero finem esse existimabat, ne non posset illi procedere, fidesque ex plurium accusatione major haberetur criminatori, reginam etiam pueri matrem cum optimatibus suis in ejusmodi commenti reprehensionem attrahebat. Porro

Digitized by Google

caesari, passisque persuaserat, prolem hanc, quae Joannis esse ferebatur sub nomine filii, non marem sed foeminam esse, et si fortasse marem constitisse, non e Joanne prognatum, sed sublatum alienae matris et huic subdititium esse. Id vero imposturae hos ipsos, qui aderant, optimates magno artificio excogitasse, caesarique, indignum facinus, fucum fecisse, vel ea evidentissima ratione, ut Joanne hoc statu temporis exempto rebus humanis, non defuisset genti materia retinendi regni, quandoquidem non ignorarint, Joannem olim saepe a Turca monitum specie benevolentiae, ut uxorem duceret, prolique suscipiendae navaret operam, ne, si quo casu sine haerede decederet, Pannoniae res alio deciderent. Haec autem techna eo spectabat Mehemetti, ut eam prolem, si foeminam esse deprehendissent, tamquam inhabilem vetusto Hungarorum jure ad regni successionem, cujus collatio in electione nobilitatis consistit, caesar sine sollicitudine, dimissa matre cum rebus incolumi, filiaeque ejusmodi dote persoluta, — nec enim secus aut timeri, aut sperari poterat a tyranno, propter amicitiam, quae illi cum patre, Poloniae rege colebatur — proceribus libertate exutis, vel etiam privatis vita, reliquis quoque potiretur ex toto, ut victis. Adeoque dicitur caesar ista credidisse, quum alioqni ultro etiam placere debuerit occasio, ut nemini eam cognitionem permiserit. Igitur accepto comiter in manus puero, tamdiu fertur illi blanditus, ut infantibus ab iis fieri solet, qui filios habent, donec proprii tactus experimento, virilem stirpem esse cognoverit. Idque adeo caute assequutus est, dum secum intra manus colludit, et purpuratos suos alloquendo, mente atque oculis in diversum agit, ut ab alio tanta res, quam a Hrustano et nutrice non

Digitized by Google

est animadversa. Erat enim haec proba et sagax mulier, proque sua ingenuitate, summa vigilantia alumno intendebat. Hoc caesaris facto, quum multi admiratione ducebantur, nec facile fidem habuerant, postea rebus omnium in spem et faciem laetiorem adductis, cognitum est a Hruztano, sic se rem habuisse, fuisseque omnes magno in discrimine, praesertim proceres, qui jam in casses haeserant. Sed agnito sexu in puero, totaque patris imagine, rejecta Mehemetti vana calumnia, servatus nihilominus, si Diis placet, felicioribus, — nulla enim Turcae perfidia, nullis mendaciis, nullis dolis, quos in Christianos expendunt, deteriores fiunt apud suos — puer, ipsius caesaris testimonio, Joannis filius declaratus, et tunc velut denuo in lucem susceptus, memoria quoque parentis augustius excitata, quanto iniquius aemulorum invidia petitus erat, in aetate adhuc ad peccandum non idonea, tanto uberiore meruit a Solimano complecti beneficio, coelestium miseratione opitulata. Adepta enim libertate ac decore regio, regni quoque adjutus parte non exigua, de toto bene sperare jussus. Sic tandem Turca in Joannem, Joannis filium, inclytae et conspicuae, veraeque regiae indolis puerulum, concepta firma benefactoris ac tutoris voluntate, speciosa etiam oratione domonstrata, quasi nova initia Ottomannae et Scepusianae societati jecisset fundamenta, dimisit eum ad filios, nuncians, ut paulo ante amici ac beneficiarii regis domus Ottomannae, nunc jam et suum, et ipsorum pupillum agnoscerent, ejusque olim suo exemplo curam complecterentur. Apud filios pari affectu exceptus, et cumulatus officiis, magnifice illi studia atque benevolentiam obtulere, seque in eo tuendo, conservandoque paternum gesturos animum

Digitized by Google

polliciti. Data deinde munera: duae vestes ex auro ductili pretiosae, et gemmis onustus, magnique atque eximii operis balteus. Relato inde in tentorium, afferuntur et illi et proceribus epulae, sed seorsum utrisque, et comiter ad edendum omnes invitati. Neque enim adhuc cibum attigerant, et jam diei XXII. hora excesserat. Ajunt, insigniter proceres puduisse prae confusione tristissimi casus, taciteque dapes horruisse, pretio pensatas minime comparando, et prius quam ad vescendum induci potuissent, quidam eos illiberales dicere, et ingratitudinis arguere non dubitarunt, perinde, ac si caesarianas dapes, non omnibus impartiri solitas, contempsisse viderentur. Inviti itaqua epulati. Exacto prandio, iidem duo apparitores, de quibus supra memoravimus, advenere, duos secum aulae caesaris clara conditione viros adducentes, retulereque, caesarem imperare, ut proceres in castris maneant, esse adhuc, quod cum illis agatur, puer per hos ad matrem deducatur.

Abductus itaque puer, honesta militum societate comitatus, et matri hora jam noctis circiter prima sospes redditus, dici non potest, quam insperato, miseraeque dolor imposterum mitigatus, restinctae lachrymae, et rerum spes facta certior, minime tamen sublatus timor. Proceres in castris VII. dies detenti, donec consulitur, quid de regina, quid de filio, quid de ipsis proceribus, ac demum de tota regni re fieri debeat, variataeque omnium purpuratorum magna contentione sententiae; parumque sane in omnibus praesidii ac pietatis invenissemus, adeo tum saluti, tum libertati nostrae ab omnibus adversatum, nisi consueta in caesare benignitas priorum operum tenorem retinuisset. Quum enim omnium propemodum is con-

Digitized by Google

sensus esset, ut deducto secum puero Constantinopolim, ibique veterum instituto, — ut filios principum solent — in spe paterni regni curaret educandum, servandumque majoris fortunae occasionibus, quae illi fatorum benignitate jam in ea orbis plaga amplissima ostendebatur, nunc quod libens atque ultro obtulisset, mature totum recipere non recusaret; raro bis eadem a fortuna offerri hominibus, quae initio praetermissa cognovisset: his caesar a clementis ingenii constantia minime abduci passus, sed solitae integritatis, pactique memor, quod olim cum Joanne, postea vero cum filio quoque pepigerat, in hanc vocem, christiano etiam principi usurpandam, prorupisse fertur: Leniora velim, purpurati; non enim principum est, in viduas et in pupillos saevire; urgere vero ad extrema, quos et Deus et fortuna ipsa dereliquit, etiam impium, nedum inhumanum esse duco. Satis Budae privatione, qua sine gravi discrimine imperii nostri carere nobis non licebat, beneficiarios nostros afflictos, et qui vel irato mihi, solius innocentissimi hujus infantis conditione, miserabiles esse deberent. Sic animi purpuratorum in posteritatem Joannis regis bonitate tyranni redditi mitiores, dimissum consilium, et ad reliqua peragenda, quae integrius Budae subigendae restabant, conversi. Quid autem singulis diebus VII. qui ei cladi dati sunt, actum sit, non praetermittam paucis recensere, si prius de duobus superioribus attigero. XX. scilicet VII. et XXVIII. mensis Augusti, quibus imprimis ex eo campo, qui a meridiana regione subjacet Budae, Kelemfewld genti appellato, hoc est, transitus terra, quod eo loci olim Hungari, pulsis e Pannonia Romanis, primum Danubium trajecerant, Veterem Budam, propter aëris ex cadaverum tabe in-

Digitized by Google

fectionem, transtulit, *) quamquam hoc praetextu verior praetensa causa, quia timebatur, ne quid ex Austria belli repararetur, et in opportuno loco manibus conserendis, si res ita cecidisset, visum est hostem opperiri. Lati enim ibidem campi protenduntur, hinc complexi montibus, inde circumfusi Danubio, et Sicambriae, Romanae quondam civitatis, a colonia Sicambrorum conditae, apparentiumque adhuc ruinarum monimentis insignes sunt. Missa deinde puero munera, idemque et proceres evocati ad caesarem. Jam XXVIIII. ad iisdem in castra itum, Buda intercepta, et filius reginae redditus. XXX. regina caesari per legatos de restituto ac liberaliter habito filio egit gratias, obsequia studio filiali de se obtulit, conjugi Hruztani torquem aureum gallici operis, et gemmatum monile ex suo cultu dono misit, ipsam precata impense, susciperet sui patrocinium ac filii, proceres periculo tum vitae, tum servitutis eximeret, atque oraret caesarem, ne se, ne filium velit iis privare necessariis; solos esse reliquos, quibus postratae res eorum et Joannis posteritas, genusque niti possit, fiducia in aliis dubia, et novam fidem, novos amicos comparare, in hunc modum rebus inclinatis, nimis jam serum. Solimanus inde, homo olim natione Dalmata, patria Clitiensis, qui primus in ea urbe sub titulo passae iniit praeturam, Budam venit, illicoque pulsui campanarum interdixit, arma deinde civibus aeque atque militibus ademit, nec illa in forum comportari passus more victorum, tumultus timebatur, sed manipulatim singulorum tecta rimari satellites, nihil prorsus teli relictum, quo corpus feriri posset. Jussi

*) Kimaradt: ‚castra.‘

Digitized by Google

post milites, indicta poena capitis, proxima luce intra urbem non expectata, facessere, cives in fidem recepti, ac tum demum secure cum eis juncta hospitia, et Buda pleno jure possessa, coeptumque dominari popularibus. XXXI. Missus a caesare ad reginam legatus, oblata ei tyranni gratia, promissum patrocinium, ad exporrigendam frontem hortata, et ad ultimum facta spe reliquae libertatis ac firmi status penes filium, filio Transsylvania, eaque pars Hungariae donata, quae a Tibisco flumine Transsylvaniae copulatur, hisque provinciis domicilio demonstratis, arx ab ea modeste postulata. Primo Septembris missus agga, de quo jam supra dictum est, petitum arcis portas, quae tum illi non concessae, supersedere interim monitus, donec regia gaza atque supellex, caeteraque impedimenta muliebris mundi atque aulici comitatus ad iter expedirentur. Sed molestius instante barbaro, et dictitante, tum se, tum eos gravem caesaris indignationem adituros, nisi primae saltem vel solius ejus personam facerent compotem,— sic enim jubere caesarem, et de se ipso ab omni vi, doloque malo tutos fore polliceri, tantummodo ibi ut esse possit sine comitibus, quo caesar imperio suo satisfactum esse intelligat, — persuasi metu magis majoris mali, quam ignoratione Turcicae perfidiae decepti, admittunt hominem, sed prius, de his, quae promiserat, accepta fide. Interim procedente die, et omnibus occupatis, partim rerum efferendarum sollicitudine, partim tumultu ferocientis hostis, qui jam cuncta replerat, portarum etiam custodia neglecta, ac janizari intenti ipsi quoque muneri suo, sensim post aggam suum hinc inde modo unus, modo duo, mox plures ac plures subeuntes portis, alii alias causas simulantes, tamquam mandata ferrent

Digitized by Google

atque referrent publica, non elapso magno temporis spatio, egressi numerum nostrae custodiae, faciunt sibi animos, et porta tum prima, tum secunda potiuntur, Nec ultra ad tertiam, qua intima regiae petebantur progressi, habita utique reginae ratione, ipsique posthac arcem custodivere magis, quam nostri, nemine tamen prorsus aut vi, aut injuria affecto. Sic elusi, et in fraudem per incautam credulitatem inducti, visa arcis quoque captivitate, tolerata patienter aggae perfidia, quod alioqui paulo etiam post ultro tradenda erat, evestigioque jubente regina, quum importunius efflagitabatur, ne seditio circum impedimenta barbarorum indignatione excitaretur, et impetus in opes fieret, claves etiam totius arcis traditae. Sumpta ex hoc firmiore audacia, sine mora tormenta, bombardica, aliaque belli instrumenta, et quicquid munitionum, telorumque in armamentis fuerat, commeatuumque in horreis, occupant primum, dein solutis noxiorum ergastulis, eoque profundissimo carcere, qui est in mutila turri, sic vocata, quod imperfecta, et a Sigismundo imperatore condita, Turcas hiis premi Mehemetti instinctu existimantes, qui ubique proceribus pedicas opponebat, captivi liberati, et incolumes abire permissi, caesareanae, ut ajebant, salutis ergo. Nec Turca inter eos repertus, proceresque ex hoc apud caesarem excusatiores habiti. Haec in arce celeriter exequuta, in civitate delecta sacra aedes, quae omnium erat celeberrima, et divae Mariae virgini Teuthonicae, monumento sui nominis a Teuthonibus dedicata, qui olim frequentes urbem illam una cum Hungaris inhabitavere, et excoluere omnibus nobilioribus aedificiis, judicumque magistratu quotannis usque ad principatum Joannis regis aequo jure cum ipsis Hungaris

Digitized by Google

invicem functi. Ex ea, per sacerdotes mahometicos quicquid christianae religionis inerat, ejectum, ac suo ritu expiatum, nuda nimirum, et sine aris relicta cuncta, nec ossibus quidem in monumentis concessa quies. Eruta enim, et una cum divorum nostrorum imaginibus igni consumpta, et abjecti in ventum cineres. Suggestum inde specie cujusdam throni opulenter extructum, et sic eminenter erectum, ut per plures gradus conscenderetur, caesari ad victoriam possessae Budae felicibus auspiciis dedicandam, in medio templi posuere. Ferunt hoc genti sacrificium esse, idque ea lege a Mahometto institutum, ut quibuscunque in locis atque urbibus fuerit celebratum, iis eas ipsas urbes, locaque, quibus sunt adempta, nefas sit unquam restituere, nec eo alii, quam bellorum ductores, ac nationum, rerumque domini defunguntur. Qua ex re, quid de ultronea Budae restitutione sit sperandum nostris Pannonibus, si arma non affuerint, vel ex hoc sciri facile potest. Secundo Septembris caesar cum duobus liberis Budam intravit, aedem recta petiit, et in suggestu sublimis ac late conspicuus sacris est operatus, hisque absolutis, haud mora in castra rediit, nullibi vel tantisper firmato gressu. III. collatis et expensis singulorum passarum sententiis, easque tum pro dignitate, tum pro securitate sua apposite moderatis, caesar — uti tu, Jovi, luculenter, veroque ordine cuncta es prosequutus — decrevit, quid de regina, de filio, de proceribus, de Buda, et de toto regno fieri debeat. IV. donati reginae, ac remissi caeteri proceres, Valentinus Turcus Turcae captivus factus, Stephanus Verbucius paulo captivo felicior, Budam dicundo juri patrio delegatus. Postea, quum jam apud reginam versarentur proceres, et abitioni ex urbe

Digitized by Google

Buda sese expedirent, missa vexilla singula regiae imprimis proli provinciae Transsylvaniae, deinde Georgio Utissenio, et Petro Petrovio, ut praecipuis caeterorum procerum, insignia scilicet earum ditionum, quibus praeerant, sub titulo sangiaacatus, officiaque in procuratione ipsius prolis, ejusque matris nominatim assignata. XVIII. tandem regina Buda excessit, et Lyppam sese contulit.

Hoc modo, his causis Buda intercepta. Sed adhuc una restat, caeterarum facile, mea quidem sententia, validissima, quae sola fortasse caesari excusando posset esse sufficiens. Mox enim initio obsidionis tractatum Budae Veteri de restitutione regni, Budaeque potissimum, per summos utrinque delegatos viros, idque magno conatu atque consensu partium. Dubioque procul adversa pars potiebatur tunc temporis rerum, si statui reginae, ejusque filii paulo largius atque honestius prospicere voluissent. Etenim quum regi Romanorum, nondum in Hungaria pacatis rebus, atque edomitis, ingens erat negotium, e tot regulorum manibus liberare Joannis patrimonium, quemadmodum in Varadiensi pace sancitum erat, omnino tamen offerendum fuit aliquid majus, quo et ipse rex potiretur votis suis, et Joannis filius commode aliquando consequendi patrimonii spem sustinere posset. Sed et regiis commissariis omnia intra modum astringentibus, et nostris filium regis sui, cui sese, ut patri in omnem eventum devoverant, a regia forma atque fortuna deducere nolentibus, frustra utrinque conatum. Nam primis congressibus satis diu per fastum ab adversariis cunctatum, tandem XV. M. aureorum nummum Hungarici signi in singulos annos oblata, et sive Buda, sive Cassovia pro sede ac do-

Digitized by Google

micilio placuerit, permissa, sed sic, ut regiis praesidiis custodiretur. Purpuratis, ac publicorum officiorum praefectis honesti, pro sua cuique conditione, status spes ac fides facta. Quod quum indignum visum esset majestate regia, atque hoc pacto regina in inquilinae cujuspiam sortem aditura, filius vero captivi discrimen abiturus esse videretur, alia quum honestiore ratione, tum et plura et majora offerri postulata. Ventum ex hinc ad Posonii tum arcem, tum urbem, et nescio, ad quas alias arces patrimonii, non emolumenti magni, pecuniae nihil adjectum, et eo tota tractatus ratio directa, ut quam minime Buda exigerentur. Habita igitur absurda omnia, cessatumque a tractatu. Turca vero de his per Mehemettum praetorem Belgradensem factus certior, indignissime tulit, fidesque procerum insimulata. Non stetisse scilicet per eos, quod Germanis Budam non tradiderint, sed quod ab eis, quae petebant, non receperint. Nec de hac parte plura.

Quae de Valentini casu vulgo narrantur, equidem vera esse non inficior. Alia tamen, non haec potissimum, in eam aerumnam Turcicae captivitatis conjecerunt. Quamvis enim et acer animo, et manu fortis esset, plurimumque judicio militari polleret, et cum Turcis saepius pugnarit feliciter, in eoque non postrema laboranti patriae, tum spes domi haberetur, tum hosti foris virtus timeretur, tamen et aliae addendae causae, nihilo his leviores. Erat ei cum Stephano Mailato, qui in Joannem, paulo antequam obierat, conjurarat, ingens amicitiae vinculum, adeoque longo et magno officiorum usu confirmatum, ut quum frater Georgius Utissenius, tutor Joannis filii, tumulaturus

Digitized by Google

regis corpus in Hungariam, e Transsylvania proficisci cogeretur, ac Valentinum toti illi provinciae, assentiente et regina, et collegis ejus omnibus, vellet praeficere, quo eam filio defuncti regis a vi conjuratorum tueretur, non assumpsit, ne se amico et foederato injurium demonstraret. Edidit hac re non parvam de se apud omnes suspicionem, qui detestantes conjuratorum insaniam, saniore consilio jus atque fortunam pueri promovebant. Aspirabat etiam Valentinus ad supremam regni gubernationem, huncque in usum multorum studia atque amicitias plane comparabat. Turca item redacta in potestatem Buda ac Pestho, jamque et Strigonio, et Albaregali, et Quinqueecclesiis, et omnibus comitatibus, qui Balatone lacu, Dravoque et Danubio fluminibus terminantur, vis esset apposita, hisque in regionibus solius Valentini, maxime strenui et irrequieti adversus Turcas bellatoris nomen extaret, Caszunus et Mehemettus, qui orae illi undique infestissimi imminebant, perpetua sollicitudine apud passas institerant, summoveri debere Valentinum, si ea Pannoniae inferioris parte absque negotio caesar potiri cogitaret. Unum esse Valentinum, cujus spectata bello dextera, multorum animos, vires, audaciam sustentaret, essetque imprimis idoneus, qui viros in arma ciere posset. Non illi militum amor, non populorum officia, non opes, non munitae arces deessent, et studio, usuque turcicum fundendi sanguinem, caeteros omnes ordinis sui duces anteecelleret. Magnum ex his Valentini praeconium, illustre nomen, celebris fama. Sed crebrae antea transitiones, quas inter duos reges feccrat, dum utriusque movetur largitione, et partes experitur, oppido aestimationem ejus atque constantiam suggillaverant. Unde

Digitized by Google

magnopere viri formidatum ingenium, eoque solo discrimen illi properantius comparatum. Altus enim et varius animus, amicitiaque Mailati, quam tanto rerum fastigio praetulerat, considerata, timorem barbaris incusserat, ne aut amico, invadenti jam in Transsylvaniae dominationem, operam viresque commodaret, aut tale quippiam auderet consueta ingenii mutabilitate atque ferocia, quo et sui conatus retardari possent, et Joannis filii statu infirmato, Ferdinandi fortunae adderentur incrementa. Constitit hoc vel ex Mailati festinata captivitate, quae haud ita multo ante captam Budam, per fraudem Petri Moldaviae vaivodae procurata, utrumque apud Turcam eodem carcere conjunxit.

XII.

Successus rerum Hungaricarum anni M. D. XLIII. *)

Sic Buda, bis olim, uti supra memoravimus, superstite Joanne rege dominium Turcorum caesaris experta, sic tertio ab excessu Joannis M. D. XLI. reparationis humanae anno intercepta, summissa, et jugum induta ; sic Pestina urbe XLII. ab oppugnatione Germanica defensa et retenta non tam Turcorum fortitudine, quia jam et fugae sese illius praesidia instruxerant, territa tum hostium mole, tum quod velitare certamen ter pro moenibus adverso marte commiserant, quam celerrima Germanorum disces-

*) A lapszélen Faustus kezétől: ‚Valko, Soklyos, Quinqueecclesiae, Alba regalis hoc anno capitur a Solimano, Germanis dormientibus, Hungaris divisis.‘

Digitized by Google

sione, aliisque, sicut diximus, minus laude aut saltem honesta excusatione dignis causis:

Annus XLIII. quam infaustus, quam funestus advenit, genti non dicam Hungaricae, sed toti terrarum orbi quale vulnus intulit, in quem statum publicam fortunam totius Europae conjecit, quos metus, quas sollicitudines, quas curas demum omni christiano principi debuit attulisse, si communi omnium saluti, tranquillitatique, quorum a Deo jus atque tutelam susceperunt, malint honeste et cum laude consulere, quam privatis cupiditatibus indulgere, atque adeo humillime servire, et e Turcis non e Christianis ostentare titulos, ac tropaea et imagines numerare: ex amissione Valponis, Soclossii, Quinqueecclesiarum, Albaeregalis, Vissegradi, Strigonii, Tattaeque licet intueri. Haec enim loca, velut membra fortissima haerebant Budae, excepta urbe Quinqueecclesiarum, parvo spatio, et Danubio totique Hungariae in extremis praesidiis erant relicta, imprimisque opportuna censebantur, ex quibus facile Buda restitui potuisset, si ea tenere ac tueri scivissemus.

Sed ut institutam narrationem prosequamur. Quamquam annum jam Turcus cum validissima vi adventum suum in Hungariam contra Germanicam factionem vulgaverat, et omnia, quae ad eam expeditionem usui fore comperiebatur, magna sollicitudine, curaque minime clandestina in dies pararet, hisque civitatibus atque arcibus palam belli moles dennciaretur; ad haec et nostratium opera succisivis temporibus Germani, quorum potissimum intererat, quis hostilium copiarum modus, quis animus, qui motus, quaeve instituta ratio rerum gerendarum esset, quemadmodum ex indicibus habebatur, sedulo fierent cer-

Digitized by Google

tiores: nunquam tamen eis persuaderi potuit, quod in persona caesar Solimanus esset venturus; ob idque etiam minus validum ac justum exercitum missurum, eumque non in alium usum, quam in solius Budae ac finium custodiam, dicebant. Quapropter regi quoque suo*) lentius auxilia copiarum expedire, et pecunias conferre publicae utilitati, muniendisque memoratis urbibus atque arcibus, qua sola rex cura aestuabat, incumbere videbantur.

Sicque dum crebris conventibus hic illic habitis, de pecunia ad bellum invenienda, de ratione atque ordine decernendis, quo hosti erit occurrendum, si veniet, cui collata pecunia credi debebit, per quem stipendia militi impendentur, quotidie occupantur ac tempus terunt;**) insuper et Bohemi an ad militandum extra suos fines induci possint, contenditur, obnixe enim et regi suo dispensationem stipendiorum negabant, et in Hungariam sequi ejus signa detrectari non verebantur:

At interim cum ingenti exercitu Solimanus prius ad Nandor-Albam pervenit, quam opinio multorum erat. Eoque loci trajecto Savo flumine, nulla usquam remissione facta itineri, die circiter XXIII. Maji applicuit ad Ezyk, oppidum olim Romanorum in Pannonia inferiore, quod nunc quoque magna antiquitatis vestigia ostentat, et a Dravo fluvio non remote situm. Ibique positis castris eventum Valponis ac Soclosii expectavit.

---

*) Kitörlött szavak: ‚apud quem ego per eos dies Pragae officio fungebar oratoris.‘

**) Faustus jegyzete: ‚Ita et hodie fit. cunc'ando perdimus rem.‘

Digitized by Google

Hic nostri*) oratores: Joannes Zalancinus, et Joannes cognomento Fekette, primum a filio Joannis regis pro Transsylvaniae possessione tributum illi X. millium aureorum nummum, et in muneribus partim ipsi caesari, partim ejus uxori Hazsathiae, et IIII. primariis passis totidem vasa aurea atque argentea, una computando, reddidere**): nam de hac summa annuatim pendenda paucis ante mensibus inter eos convenerat.

Nec mirari quispiam debebit, quare Turcus ex tam ampla, opulenta, et certe, ausim dicere, aurea provincia, ex qua pene sola Hungarorum reges olim ditari soliti erant, tam exile vectigal exegerit. Filii Joannis regis habita ratio est, qui ut regio ritu ac splendore educari atque ali posset, praesertim vero quum ademptae Budae, Transsylvania eaque parte Hungariae, quae ad Tibiscum usque porrigitur, damna illius reparaverat, non tam eum onere justi tributi gravari voluit, quam leni quadam muneris pensione ad gratitudinem assuefacere, quo a teneris et patris amici meminisse inciperet, et in agnitione victoris beneficentiae crescendo adolesceret. Alioqui et oratoribus nostris, uti mandatum erat, nimis gravem ac difficilem hanc quoque summulam, tot cladibus afflictae ac partium insolentia distractae genti esse causantibus, acerrime a passis fuere repressi, responsumque ut silerent. Caeterum ne caesarem irritarent ad inclementiam, cujus semper usi pietate ac munificentia

*) ‚Nostri' helyébe Faustus kese e szavakat: ‚filii Joannis regis' cseszlatta be.

**) Faustus jegyzete: ‚Tributum. Ista est amicitia et fraternitas Turcarum. Ita restituit filio Joannis regis Ungariam, quam tutorio nomine tenebat. Ita fiet de Bochkaio et ejus asseclis.'

Digitized by Google

ad hanc etiam diem citra omne meritum provinciam retinuerint. Unde haberent potius illi gratias, quod eos in tam nobili ac diti regno, armis atque virtute ipsius, et multorum virorum suorum caede, pecuniaeque profusione obtento toleraret. Esse quidem caesari Solimano aliquot civitates, quarum singulae aliae centena, aliae CC., nonnullae multo plura aureorum nummum millia, ut de inferiore numero taceatur, quotannis tributa solverent. Transsylvania vero, cujus ferme omnes montes aurum, argentum, ferrum ac salem gignunt, omnes fluvii, rivique etiam temporarii aureas harenas atque ramenta, et glareales, variata magnitudine ac pretio scrupos, uti plus auri attraxerint, secum vehunt; quae item tanta frugum ac vini ubertate, tanta equitiorum, pecoris et armentorum copia, ut alia praetermittantur multa, dives est; quae tot demum haud mediocrium urbium, oppidorumque munimentis, mercaturis opulentissimis et frequentia civium, populorumque insignita magnitudine: non posset majus vectigal pendere? Caesaremque isthaec creditis ignorare? Nam et Joanni regi quinquaginta millia, clementius quidem quam concessae facultates et tanti regni donatio postulabat, erant quotannis imperata, idque non prius quam cum adversariis pacem, non congruentem ejus amicitiae iniverat. Sed et hoc minus gratum semper fuit, quod ad diem nunquam venit. Tametsi et hic, inquiens, nostri caesaris enituit benignitas, quum ipsius quoque Joannis titulum tributi, praetextu muneris passus est tegi, ut minus apud suos Christianos erubesceret. Haec ab oratoribus nostris relata.

Verum de numero Solimani copiarum, quas tunc secum adducebat, varia quidem nunciabantur. Etenim

Digitized by Google

rumor, mendacii ac terroris praeco, CCCC. circiter millia hominum habuisse circumferebat, nostri exploratores ne CCC. quidem fuisse affirmarunt, (accessisse tamen ad 250 millia) tametsi etiam Tartaros, qui non pauci aderant, iis adjecisses. Sed et is numerus imbecillitati nostrae maximus esse videbatur, rebus praesertim desperatis, et omnibus desidibus et ab armis vacantibus, qui spem auxilii magnificentius ostentabant, quam ipsam opem afferebant.

Itaque dum adhuc ad Ezyk longiorem moram traheret Solimanus, et agendarum rerum consilia captaret, praemissis in omnes partes, qui de Germanorum apparatibus omnia explorarent, simulque decretis VII. sansacchis, imperavit Valponem quamprimum invadere, deinde et Dravi ripis ponte copulatis, ad Soclossium pertinaci celeritate transire, fore sperans, ut subita vi occupati custodes minus animi ad resistendum haberent, et ad propulsandum hostium impetum etiam consiliis debilitarentur.

Erant hae arces Petri Perennii, utraque fere Dravi ripis contigua, sed Valpo in dextra, Soclossium in sinistra situm, saepiusque alias etiam a Joanne rege cum Quinqueecclesiis, Albaregali et Buda postulatae, tributique promissione ac variis commentis, dum ad pacem cum adversariis faciendis aspirat, aegre ad tempus retentae. Et quoniam propior erat Valpo, priorque venienti Turco occurrebat, ea arx imprimis per sansacchos obsessa, et necquicquam amplius VIII. diebus oppugnata, majore enim vi atque opera ingeniorum egebat obsidio, quod arcem validi muri, non impense alti sed crassi cingebant; planities etiam sine ullo vicino colle, unde secure ab hostibus tormento peti posset; et repletio terrae ac ruderum inte-

Digitized by Google

rior altitudine hastae velitaris armaverat, quo, etiam dejectis moenibus, magno negotio conscenderetur, quando viris tutaretur. Fossa item et lata et profunda perennibus suberat aquis repleta, quae nec amoveri nec siccari poterat, et palustri arundine, coenoque adeo quaquaversus circumsessa, ut toto equiti facile vel in ipso margine hauriendo sufficeret.

Summissus itaque est et Ahmat passa, beglerbegus Romaniae sive Thraciae, cum toto praefecturae suae exercitu. Qui ubi bombardis diutissime usus, omni eam ex parte, uno angulo relicto, in quo habitationes erant, solo aequasset, et pluribus insultibus cum ingenti suorum caede afflixisset, die circiter XXVI. deditione accepit, quam confusio rusticorum, qui eo metu confluxerant, strenueque mortem obire deprecabantur, perpetraverat. Neque propterea evasere. Nam licet publica Solimani caesaris fide ac juramento, uti referebatur, fuissent conservati, omnes tamen, seorsum alius ab alio fuerunt interfecti, praeter Michaelem praefectum, cognomento Archy, cui virtutis utique contemplatione, quae etiam apud barbaros honore ac pretio suo non fraudatur, Turcus ignoscendum esse duxit, quum a suis, qui vitae magis quam honori consuluerant, per manus fuerat hosti traditus.

Ad Soclossium dehinc promota festinanter obsidio, quae arx etsi loco, opere et adjunctione oppidi non omnino imbecillis, censebatur esse satis communita, hostium tamen multitudinem et ipsius caesaris praesentiam sustinere non valuit. Quippe oppidum intra paucos dies, bombardis prius in magna spatia demolitum, et deinde simul cum inferiore parte arcis, quae in edito colle, dupplicato ratione loci tota erat aedificata, vi occupatum. Inclusi superiore quoque parte

Digitized by Google

tam continenti oppugnatione, impendio fatigati, communi consensu de deditione statuere, et salute, rebus ac libertate impetrata, quam adhuc in Mohachyensi clade Hungari amiserunt, die oppugnationis XI. dedidere sese. Sed et ii infelices nihilo meliorem Valpensibus finem habuere, esto quod in fidem caesaris accepti erant; quippe dimissi per exercitum, uti optaverant, liberi, paulo post, nemine a quopiam Christianorum viso, ipsi quoque inter multitudinem consumpti sunt, solo praefecto conservato et muneribus prosequuto, a quo deditio processerat.

Haec in hunc modum dum aguntur, et vis Turcorum ubique fervet, metus mortales omnes habet, Stanislaus, Quinqueecclesiarum antistes, vulgi terrore in desperationem salutis tractus, et urbi et civibus suis perniciem accelerat. Quippe qui etsi nimis laxae urbis moenibus, quae brevia atque angusta erant, et vetustate quibusdam in locis collabebantur, nec ea parte, in qua arx erat collocata, ulla ratione propter ardui montis contiguam vicinitatem muniri poterant, diffisus esset, magis tamen ejus ignaviae atque avaritiae casum hujusmodi omnium censura imputaverat, quia nimis indecenter dejecto animo, vir alioqui aetate integra, inter militares homines semper versatus, et multimodis adversis cum Joanne rege exercitus, neque adhuc sacris ordinibus obnoxius, ante omnes primus, nec attentata munimentorum provisione, tanquam supervacaneum esset etiam sperare tantae potentiae posse resistere, ad haec et templi sui thesauris omnibus, quibus potiri potuit, collectis, fugam ex urbe fecit. Consternationis ejus exemplum totus quoque sacerdotalis ordo, et cives ad unum sequuti. Huzarones nostri, sic enim velites suos appellant Pannones, ausi

Digitized by Google

ex occasione alienae levitatis scelus, quoniam nonnulli praesidio arcis, urbisque tumultuarie erant assignati, ascitis sibi sacerdotum ac civium servis, necnon et caeteris quibusdam vilibus atque egenis, quos etiam paupertas tutos a Turcis faciebat, mutua sese incitant licentia, et opes totius civitatis diripiunt, templi quoque episcopatus, quod arce includebatur, reliquias, si quae episcopi, canonicorumque rapinae superfuissent, colligentes, quum prae festinatione fugientium omnia ubique aperta et patentia viderant derelicta.

Hoc accepto, Cazsum quoque voivoda, qui cum parato milite in arce Zixard, Quinqueecclesiis vicina, olimque abbatia, intentus adventui caesaris, sese continebat, visa facili et non praetermittenda occasione ad magni momenti victoriam assequendam, haud inpigre in destitutam urbem pergit, eamque, nemine prohibente, ingreditur, potiturque etiam ipse non mediocri praeda, caesarique quam maturrime nunciat, quod Quinqueecclesias teneret. *)

Eo tunc non defuere, qui illi cum urbis clavibus gratulabundi occurrerent, sperantes inde tum gratiae tum misericordiae aliquid consequi, sed spreti ac rejecti sunt omnes, qui extremi status erant homines, solaque impotentia patriae calamitatem domi expectaverant. Neque enim Turcos occupata sine cruore et contentione civitate, clavium cura in eo tumultu permovebat, sed praedae studium. Omnibus itaque, quos intra moenia repererant, ademptis armis, et magna ex parte viris in vincla conjectis, ne de amissione fortunarum, ac

*) V. ö. Szaniszló püspöknek 1543. mart. 5 Pécsett a pozsonyi helytartósághoz adott levelét, melyben segédet kér, s julius 28. Veszprémből Nádasdy Tamáshoz intézett mentőiratát, melyben Pécs bukását ama segéd kimaradásának is tulajdonitja. *Koller.* V. 284.

Digitized by Google

libertatis desperatio et imminentis mortis metus audaciam quorumpiam accendisset, donec ea trepidatio sedaretur, ingentem ac diutinam praedam egere. A caede omnino temperatum, quum imbecilla turba, quod supra attigimus, remanserat. Nec alii desiderati sunt, nisi aut militis speciem prae se ferentes, aut quos equorum vis, quae omnes vicos repleverat, dum alii accurrunt ad hostium misericordiam, alii latebras seu fugam occupaturi huc illuc errant. Paucis tamen diebus post, profecto jam ulterius caesare, allectos cives ad redditum promissione rerum, fideque atque indulgentia ipsius caesaris late data, quod Albenses quoque intactos et inoffensos praeterierat, ferro in omnes saevitum, praesertim potiores, quorum in omnibus regnis aut urbibus recens devictis prima et maxima, de more vetustissimo genti, pernicies est. Credunt enim Turcae eam demum possessionem sibi securam, et liberam a rebus novis populorum dominationem fore, ubi principum sobolem, regulorumque ac procerum et nobilitatis progenies, libertatis assuetas, extirparint. Nec pietatis aut juris gratia quemqiam relinquunt superstitem, sed instrumenti opportunitate, ut semper adsit facultas ad ingerendas appetitis provinciis calumnias, si nondum de integro alicubi rerum potiantur. Qua in re ne caesares quidem eorum propriis filiis parcunt, aut fratribus, ut sine metu imperent.

Confectis his per sansacchos et beglerbegum, caesar etsi satis de Valpensi et Soclossiensi victoria laetus esse videretur, de insperata tamen accessione Quinqueecclesiarum majorem in modum erectus, quum eam sine ullo negotio, vel potius, ut semper Turcae usurpant, magni Dei munere, in ipso, quod inferebat, belli limine obtinuerat, omnia, quae resta-

Digitized by Google

bant, elatissimo animo perhibetur sibi sua voce felicissima promisisse, et copiarum duces ad prosequendum incepta fausto omine animavisse, extemploque motis castris ad eam urbem progressus est. Ubi vix triduum commoratus, dum rationem producendarum gentium init, et quae in rem erant, cognoscit, collaudata industria ac vigilantia Cazsuni, illique urbis custodia, donec revertatur, assignata, Albamregalem et Budam versus iter arripit, qua proficiscenti complures arces aliae a laeva, aliae a dextra fuere non magno spatio, utpote: Zaaz, Male, Agna, Pechvaragya, Ozora, Dombo, Symontornya, Palota, et aliae quaedam, ex quibus Zaaz ac Male, quoniam in eodem tractu erant, uno tempore, quo et Quinqueecclesiae, metu destitutae et per Cazsunum silentio occupatae.

Cum Pechvaraggya, similiter uti Szekszardum, abbatia, apud Hungaros semper in pretio habita, quum propter reditus non contemnendos, tum ob loci amoenitatem, et urbis Quinqueecclesiarum propinquitatem, a qua V. millibus passuum aberat, ad Zsyxardum XV. habebat, ita ut ambae parva distantia Quinqueecclesiis e regione, qua iter Albam et Budam est, adjacerent, secus actum. Cazsun enim, qui iam pridem Zsyxardi excubabat, die noctuque imminens Quinqueecclesiis, eorumque omnium locorum exacte consequutus peritiam, conspicata hujus quoque arcis conditione, judicavit, idque non sini militari ratione, quod cito intercluderentur Quinqueecclesiae, si eam consequeretur, et suis praesidiis posset imbuere; nec elim alia urbi obsidione opus esset, quam eas arces habere insessas. Facto itaque caesare de hac opportunitate certiore, commonitoque, ut ante eam expeditionem

Digitized by Google

Joanni regi eximeretur, quo quandocumque in Hungariam veneret, omnia illic, ubi principia belli jacturus erat, debilitata et prope fracta reperiret, citraque negotium urbe potiretur: laudatum Cazsuni consilium, diuque ac sollicite arx a Joanne petita, nunquam tamen reddita, tametsi semper oblata, sed implicita promissione, quum aperte denegare non potuit sine periculo ejus amicitiae. Sicque res, aliis curis caesare forsan avocato, incuria quadam intermissa est. Sed id temporis Georgius Utissenius Heremita, in cujus potestate erat tunc Pechvaraggya, et filii Joannis regis omnium rerum administratione potiebatur, quemadmodum alibi pluribus memoravimus, accepto caesaris in Hungariam apparatu, cognitoque imprimis tentaturum Quinqueecclesias, timuit vehementer, ne ad intermissam petitionen arcis praefatae denuo et tunc maxime veniretur, sciensque quod petenti caesari eam secure, bonaque excusatione negare non posset, tempori adhuc disturbavit, ne latebras Turcis praebuisset, caesarique persuasit, Germanorum causa id factum, ne quo casu a Quinqueecclesiensibus intercipi contigisset.

Cazsun secus hoc interpretari, dolere, querique plurimum, et criminare Heremitam apud caesarem, caeterum et per nuncios insultare ac dicere, si caesarinarum partium essent, uti fatebantur, nec eum fallerent, cur potius caesaris beneficio eam arcem non aut continuerint, aut ei, qui vicinus regebat, eius praesidia concesserint, quam sic diruendo, nihil et Germanis obfuisse et caesaris rebus non commodasse? Verum, ut Heremita ingenio valebat, rerumque publicarum summa erat experientia, sicut caesari scivit

Digitized by Google

verba dare, ita et Cazsuni invidiam alio fuco eludit, nullo apud caesarem habito negotio.

Ab aliis arcibus consulto declinatum, quod tanti habitae non fuere, ut caesarem remorari debuissent, quum Alba et Strigonium illo anno potissimum petebantur, si Posonio et Viennae occupandae tempus non superfuisset.

Ad Albensem dehinc urbem inpigre perventum, quae circumsessa et extemplo per nuncium ad deditionem monita, nisi exscindi velit. A civibus nihil aliud responsum, quam quod soli essent ad caesarem venturi cum muneribus, nihilque in eum peccaturos. Caeterum ut ipsorum adventum in castra publica fide securum faceret. Trepidi postea haud mora conveniunt, et quum parvo ac invalido Ferdinandi regis praesidio tunc temporis eorum civitas obtinebatur, seque plebeos, magisque artium mechanicarum instrumentis quam armis ac belli studiis aptos esse considerantes, quamquam diu deliberassent, resistendum ne, an parendum Turcae praestaret, tamen quia utrumque juxta casurum prudentiores inveniebant, exemplo Valpensium et Soclossiensium, qui sub fide caesarea caesi constabant: durum videbatur et honori vitam praeponere, postquam erat ignaviter occumbendum, et remissa honoris tenacia, munus dubiae vitae in ethnici et barbari ponere arbitrium. Verum tandem ut plerumque usuvenit in rudi vulgo et ingenuitatis ignaro, plurium magis valuit metus quam paucorum virtus, itumque ab omnibus in eam sententiam, ne quid scilicet temere committerent, quo magis caesar accenderetur, et ab exili civitate magna indignitate affectus, gravius in eos legitimo tempore animadverteret. Proinde, ut omnino fiat deditio, sed sub honesto

Digitized by Google

aliquo dilationis velamento, quo in praesentia tantummodo ejus ab se recentem vim atque integras vires averterent, firmiora consilia posterioribus ejus eventibus reservantes, nihil tamen eorum praetermitterent, quae ad perspicuam deditionem spectarent. Fore, ut, aut inclinatis ejus rebus ad Strigonium, nec attentet Albae in reditu, aut si successus ei ubique respondissent, de statu ac salute sua nihil ambigerent, quum et Quinqueecclesiae sine ullo impetu, et tam munitae arces sine magno certamine illi succubuissent. Missis itaque in castra primariis civibus cum judice ejus temporis, is enim apud Pannones in omnibus urbibus, oppidis, pagisque summus est magistratus, quamquam ne magnorum quidem principum legatis fas est, cum caesare Turcarum agere de negotiis, tantumque ad salutandum et manus osculum admitti soliti, caetera cum passis transigunt. Salutato in hunc modum duntaxat caesare, satis cum passis adulantur, et de suis magnatibus ac praefectis, de industria procaciter, ut a nuncio referebatur, qui ad reginam ex ipsa urbe clam ab amicis missus erat, sic egerunt de deditione:

Invictissimi caesaris Hungariam jam esse, passae inclyti, nosque una cum reliquis Hungaris hostes ejus fuisse, quamdiu esse potuimus, et vires nostras exercere nobis licuit, sicut negare alterum impudentiae, alterum mendacii esset minime tempestivi, ita contra hanc ipsius fortunam niti, qua totam Christianitatem in discrimen videtur attulisse, imprudentis sane consilii esse plane conspicimus. Quippe quum et ipsum Deum Opt. Max. per haec nostra tempora solius dumtaxat eius rationibus singulari qaodam studio aperte videamus intendere, ut unum illum prae cunctis aliis orbis dominatoribus felicissimum et potentissi-

Digitized by Google

mum constituat: quid nos conari conveniat, qui exiguae urbis moenibus et tardissimo flumine Saarvyz, vel potius squallida palude circumvallamur, neutiquam tanti, ut eum arcere possimus, palam est. Etenim Buda, Pesto, Quinqueecclesiis, Soclossio, Valpone totque aliis magni momenti oppidis atque arcibus amissis, Danubio ipso adusque Viennam pene sub jugum misso, Segediensibus ac Transsylvanis tributariis factis, reliquis omnibus regni huius statibus atque ordinibus trepidis et consternatis, regis Romanorum, cujus nos ditionis, heu infausto fato nostro sumus, nimis ultra Bohemiam armis absentibus, nostrorum Hungarorum silentibus vel potius conculcatis et protritis, facile, passae amplissimi, intuemur, nihil jam superesse, quod nos, exilis plebecula, aut audere aut attentare contra Solimanum debeamus, cui jam omnia potiora et fortiora Hungariae loca subjacent. Igitur, quum ad nos communium malorum series nunc tandem pervenit, is vero hanc nostram urbem obsedit tanto milite, suoque tradi jubet imperio, et urbi ipsi incendium, nobis caedem, liberis captivitatem, uxoribus luctuosam solitudinem, agris vastitatem et fortunis praedam, nisi paruerimus, denunciat: nos etsi in re tam difficili, quum et de salute periclitamur, et fides atque honor noster in discrimen vocatur, quid nobis faciundum esset, non ignoremus, tamen si ratione relegata alii servire, indigna pati alii, alii fata praecipitare et tantum populum perdere maluerimus, quando ab ejus clementia, de honore enim non loquimur, qui in hisce casibus, varie semper vulgi opinionibus interpretari, sed et salutem et fidem redimere possunus, non temere obsistendo: minus quidem recte eos sentire judicamus, qui secus animum induxere, nobis-

Digitized by Google

que audaciam suadent, praesertim quum et ārma movere non est facultas, et tutatur nemo. At certe, ubi caesar invictissimus tot mala irae suae nobis comminatur, nisi Albam tradiderimus, impendio pavemus, nec pavere recusamus. Sed scitote, nos a nostris etiam summatibus ac praesidibus haec tam multa jam pridem sustinere, quotidieque non aliter oppugnari et expugnari, diripi et occidi, ut foeminarum honestatis injurias supprimamus, quam si aut illi nobis Turcae essent, aut nos illis. Nec minus eis servimus quam mancipia, hocque solo secus, quod vestro more venui nos non exponunt, ut saepius habeant, quos spolient et expilent. Quare miseri nos pertaesi quum nostrorum tyrannidem, tum caesaris Solymani territi potentia, soli non tam ultro quam hinc metu, illinc divina quadam vi attracti, qua ubique vincit, quocunque signa infert, venimus ad eum, ejus gratiam implorantes et nostram fidem offerentes. Porro, ingenue fatemur, passae, ut plus clementiae caesaris, nullo merito nostro consequutae, debeamus, quam amori, quo erga ipsum nunquam fuimus, tribuendum esset. Sperantes a tanto principe ex spontanea praeteritae hostilitatis nostrae, praesentis vero necessitatis confessione uberiorem assequi veniam. Itaque exorari caesar patiatur, nec celsitudinem suam humilitati nostrae subtrahat. Peculiare principum est, quod Deorum, subjectis parcere, et ad se confugientibus benigne largiri perfugium. Cernimus enim fortunam ejus, potentiam experimur, illumque jam non pro imperio sed pro gloria bella suscipere. Quippe cui tot in Asia et Africa inclinantur sceptra, tot in Europa parent et tributa pendunt, ut eum singuli orbis terrarum domini metuant, invadere nesciant universi,

Digitized by Google

quod fastus, ambitio, odium, invidia cunctos habet. Quapropter supplices petimus caesarem, ut nos in gratiam suam recipiat, venia dignos faciat, Christi fidem nobis non adimat, veteres libertates nostras, juraque a regibus tradita non tollat, creandorum magistratuum morem, quos ex nobis eligere consuevimus, non commutet, urbi tam exiguae, nobili alioqui ac celebri propter tot regum coronationes et sepulturas parcat, ab agris non impense magnis abstineat, et pavidam plebem jam suam tueatur. Ad haec priusquam nostri dominium ad manus accipiat, et victoriae suae, quae ulterius quaerenda est, summam assequatur, oramus, efficite, ut intactis nobis, prosequatur nunc auspicia sua, quod secure licebit, neque hic circa minora tempus ac vires terat. Fideliter equidem consulimus, potiatur tantum Strigonio, et si dabitur, etiam Posonio ac Vienna: Alba ei sine contentione, cum redierit, patebit. Interim vero illum dominum ac defensorem accipimus, imperata ipsius faciemus et erigemus vexillum. Quamquam autem apud gentem nostram ignominiosum hoc ac detestabile facinus declarabitur, quod nos ne uno quidem tormentorum ictu petiti, urbem nostram illi dediderimus, tamen, ne nos fallamur opinione nostra, nec proprio consilio interisse videamur, caeteri vero nostrae gentis homines nostro exemplo inducti, et facilitate ejus ad ignoscendum freti, ponant arma, et ad eum ultro veniant: persuadete, inclyti passae, ut ita caesar inducat animum, ut nos incolumes velit, nobisque concessa sinat inconcussa. Hac via procul dubio, sic rebus eorum desperatis, omnes sibi conciliabit, et erga nos etiam aequiores judices erunt, consultiusque nos fecisse censebunt, qui tot Christianos conditionibus servaverimus,

Digitized by Google

quam qui caetera omnia ambitione, rapinis, injustitia ac seditionibus partim vestro subjecere ferro, partim in servitutem abigendi causam praebuere, nec tamen sciverunt vindicare sese a periculis, quae alii apud caesarem, ut Valentinus Turcus et Stephanus Mailadus, alii apud Ferdinandum, ut olim Franciscus Bodo, nunc Ladislaus Pekrinus et Petrus Perennius in carceribus perferunt; de reliquis, qui misere et obscure in dies pereunt, non commemoramus, gratiae tuae*) et clementissimo responso intenti.

Expleta oratione, et per passas caesari exposita, ajunt, edito risu, dixissi caesarem: magis fuisse orationem hanc accuratam ad decipiendum, quam vero fidei testimonium persuasisse. Et quum cives ingeniose ac satis sapienter, quae metuebant, scivissent distulisse, fore tamen sapientissimos si evitandi quoque ingenium assequentur.

Verum quum Strigoniensis, Posoniensis ac Viennensis cura, caeteris omnibus proponenda eum avocabat, quum verebatur, ne dum in oppugnanda civitate prope jam dedita tempus consumit et vires infirmat, occasionem recipiendae arcis Strigoniensis, qua sola videbatur prohiberi ab Austria, urbisque Viennensis, quae caput gentis habebatur, intermitteret; quandoquidem et autumnus jam subibat, et dies minus ad bellandum idonei succedebant propter brumae vicinitatem, haec ultronea Albensium deditio quamvis non omnimo fida, visa tamen mirifice oportuna.

Quare legatos caesar comiter auditos et in fidem

*) Ezen beszéd eredetileg a szultánhoz volt intézve; utóbb Veranesics oda módosította, hogy a basákhoz látszassék intézettnek, de e helyett elnézésből meghagyta a szultánra vonatkozó „tuae" szót.

Digitized by Google

acceptos, eorumque omnibus postulatis concessis, dimisit, mallens tempori inservire, quam casu quicquam agere, incerto adhuc expeditionis suae eventu. Acerrimum tamen adjecit praeceptum, fidem scilicet. . . . .

XIII.

Excidium Albaeregalis sic habetur.

Oppugnante Turca Solymano Valponem et Soclossium arces, jam constiterat publica fama per Hungariam, coactam esse illam expeditionem non duarum arcium tantummodo sed et Quinqueecclesiarum et Albae et Strigonii causa. Missi itaque sunt a rege optimates aliquot Albam, ut circumspicerent, quid facto opus est, providerent etiam de rebus omnibus, quibus hosti resisti possit. Ii, perspectis omnibus, ubi primum jam et Quinqueecclesiarum civitatem in Turcae potestatem venisse audivere, eundemque Albam magnis itineribus properare vulgatum est, consultare caeperunt, quid agere debeant, mansuri ne sint ibidem omnes, an partim, an ne unus quidem eorum. Visa tandem vi hostis magna, urbe ad muniendum difficili, et pecuniae publicae facultate nulla, nulla etiam principis solida hac in re deliberatione et provisione nervi bellici, omniaque demum in trepidationem et praecipitem celeritatem perducta, omnes Alba decedunt. Cives destituti, ne omnino soli tantum hostem exciperent, ex circumvicinis agris haidones convocavere et in urbem admittunt. Ad hos et Germani accesserant circiter octingenti, qui paulo ante, quam Vilhelmus a Rogandorff obsedisset Budam, post Joannis mortem castra Tata et Alba ibidem praesidii

Digitized by Google

gratia relicti erant. Hoc igitur numero militum Alba tunc tantummodo instructa erat, quum Turca advenit etc. (Hic describendum, qua inde a civibus arte dimissus est, quod descriptum habes alibi. Et de Strigonio similiter.)

Quum igitur Turca, dimissa Alba, Strigonium veniret, comes Philippus Torniellus Novariensis, qui cum III. M. peditum Italorum regis stipendia faciebat, et praesidebat Jaurino, extemplo per Virtes, alio scilicet itinere, non quo Turca veniebat, misit Albam cum 900 peditibus tres duces: Carolum Soccum, Octavium Scrobarum, et Roscalem, iisque praeficit nepotem Joannem Dominicum Torniellum. Missi cum iis et Germanorum 400, iisque acerrime praeceptum, ut eam urbem interim, dum Strigonium oppugnetur, muniant. Munitis itaque partibus aliis, quas etiam Sarvisina palus tutas reddebat, eam maxime neglexerant, cui maxime erat consulendum. Nam quum ea urbs in media palude sita est, latioribusque aquis ab aliis lateribus vallatur, latus portae, quam Budensem vocant, quum eo spectet, eaque Budam pergitur, et fossam angustiorem habet, et suburbium illi nimis propinquum adjacet, quod validiore munimento erat confirmandum. Et quamquam milites praeviderant periculum et necessitatem eius loci muniendi, tamen nulla ratione cives ad sedulitatem et opus potuerant compellere. Segniter enim omnia agebant, tanquam vel securitati aquarum confisi, vel Turcae gratia, de qua antea egerant, vel fortasse plebea etiam contumacia atque avaritia fecerint, nescitur. Verum factus rex de his certior, existimavit ducem eo mittendum

Digitized by Google

esse, qui majore authoritate polleret, cujus virtus aliis etiam temporibus perspecta fuerat. Mittit cum quinquaginta cataphractis equis Albam Georgium Varkocium, virum et genere clarum, et factis notissimum. Erat jam tunc res Strigoniana circa finem, quum Varkocius Albam missus est, adiitque igens vitae periculum, quum in itinere constitueretur, aliquot in locis. Nam totus ille tractus, qui est inter Albam et Strigonium, partim Turcis, partim Tartaris, quorum 20. M. fuisse fertur, infestabatur. Quum igitur Albam evasisset, perspecta totius urbis munitione, reperit suburbium, quod Budensi portae adjacebat, esse muniendum, in eoque hostem esse exspectandum. Protracto itaque vallo ab ipsa porta recto et quasi ad paludis ramum, quod sclopi jactu ab urbe aberat, eduxit totum militem et partem civium in suburbium. Jam enim cognitum erat per exploratores, quod ex ea parte, quam sciebant Turcae debiliorem et negligentius munitam, esset oppugnaturus. Nec enim tempus Varcocio dabatur, illud suburbium muniendi melius, quum Turcarum adventus jam in horas minabatur. Vallum autem illud solo aggeri non impense alto impositum solis pluteis et asseribus eminebat, nulla etiam ex interiore facie lata statione concinnatum, quo propugnatores largiore commeatu huc illuc discursare possent. Coacti enim erant eodem vestigio in finem usque persistere, quo initio constiterant. Propugnacula autem vallo nulla quae prominerent angulis; fossae erant, ideo locus non erat, unde vallo subeuntis (?) bombardis ex obliqua jactatione summoverentur. Uti igitur potuerunt sic sese munivere in suburbio, civitati non fidentes propter murorum prae vetustate cariem et multis etiam in locis casum. Igitur Turca recepto

Digitized by Google

Strigonio, Albam intra vigesimum diem pervenit. Sed quum per Virtes erat iter habiturus, praemisere exercitus partem, qui Tatam expugnaret.

Forte cognito Turcae consilio, Philippus Torniellus erat cum II. M. Italorum in Komar, et consultebat de praesidio Tatam mittendo. Annibal Tassus Bononiensis ultro Tatae curam postulavit, offerendo de se omnia maxima. Philippus quidem videbat rem momenti maximi, praemonuit hominem, ne sic imprudenter ambiret arcem longe Strigonio debiliorem; esseque magni negotii, quicunque ejus salutem capessere voluisset, quare si ei rei tam arduae, quam de se pollicebatur, sciret se non fore sufficientem, omitteret, quod petebat. Illo prosequente suam instantiam, obtinuit, missusque est cum 300 Italis, adjecto et Germano collega cum totidem Alemannis, qui ambo ex condicto sese obtulerunt, sed adjecit illis, gererent se ita ut ambitioni responderent. Profecti eo, Turcae quoque haud mora consequuti, arcem dicto celerius, ne digitis quidem oppugnatam sed ad primam petitionen dedidere, salute sola impetrata. Dataeque ambobus ducibus vestes talares aureae, ut insignibus vestibus induti, insignius patefieret eorum ignavia. Reversi Comarum tanquam essent excusabiles, a Philippo protinus capite plexi sunt, idque non tam quod ambierant rem dignam laude, sed quod sine ulla oppugnatione muliebriter sese dediderint. Tatam Turcae diruere, quod Solimanum aegerrime habuisse ferunt, debuisse enim locum conservasse, quandoquidem regium erat opus, cui ubique in Hungaria ad id usque tempus pepercerat, ut Budae et Vissegrado. Diruta Tata Turca Albam obsedit die 13. Augusti. coepitque acerrime suburbium, de quo plura diximus,

Digitized by Google

oppugnare. Nostrorum, qui intra suburbium erant vix III. M. hominum censebantur, Turcarum integrae acies, et saepius cum 20. vexillis conveniebant, eratque illorum oppugnatio irrequieta, ut nullum ferme diem sine impetu transmiserint. Post VIII. diem, ubi viderent parvum in suburbio esse militem, bombardarum etiam subsidio destitutos, nam solis lapidum jactationibus et ferro obsistebant, quia nec bombardarium habebant, nec bombardarum copiam, quandoquidem IIII. dumtaxat erant majores, minores parcissimae, pulveres vero et globi jam defecerant, nec, ut dixi saepius, vallum loca habebat, ex quibus hostis summoveretur, ad CCCCC. passum propius vallum subiere. Ea res nostris ademit omnem spem resistendi, animo tamen nunquam demoti; assidue vallo jam Turcae suberant, et in summo comminus pugnabatur, adeo ut etiam facile perspicere possent, quid agerent, et quot essent, quodve debili vallo vallarentur. Rati itaque victoriam in manu esse, nec ulterius differendum, Solimanus in diem decollationis Joannis Baptistae, Hungaris saepe alias funesto, edicit summum omnium impetum, praefatus pudorem esse maximum, tam vilem munitionem, et tam paucorum militum vim tam diu tot millibus hominum resistere. Observato itaque die oppugnationi designato, suburbium magna vi invadunt, oppugnant, instant. Nostri jam ante publico consensu atque edicto in mortem mutuo devoti ob amorem fidei et honoris, decoris, fortius obsistunt, et virtutem tantam omnes promiscue edunt, ut alii ante alios providentes hostium victoriam, visae sunt et mulieres ferro atque hasta uti, seque non aliter morti objicere, quam viri, quibus et saxa et quod jaculorum in hostes opus erat, suppeditabant. Rejectus tandem hostis est

Digitized by Google

non exigua caede, et vulnerum incommodis acceptis. Nostri etiam multi desiderati et afflicti; oppugnatio dicitur talis fuisse, qualem milites qui intus erant, eorum aetate nullibi viderant. Tenuit contentio a solis ortu ad occasum usque, nec quievere tota die, praeterquam in meridie vix sesqui horam. Vidisses, inquiunt nostri milites, tanta arte et dexteritate et celeritate fessis recentes copias succedere, quanta ne fortasse Romanorum temporibus visa est. Instabant autem uni loco, cujus et infirmitas hosti nota erat, et qui prae caeteris diligentius custodiebatur. Hujus custodia Carolo Zanetto, Brixiano, notae virtutis viro, qui Italici exercitus ordinandarum acierum magister erat, commissa erat. Igitur quum ex meridiana illa quiete omnimo aliquid novi vereretur, diligenter in hostes prospectabat. Quum ex pedite agmine motus primos eorum videt, asseres senum palmarum circiter longitudine et latitudine capitibus inpositos in vallum maximo impetu ferri, conclamat Carolus: ad arma; accurritur, et quidem uno ab utrisque partibus. Erat autem hostium animus praefatos asseres trans vallum in nostram custodiam (?) abjicere, tamquam negligentius custodiae intenti essent, adeo, ut superius memoravimus, vallum humile atque imbecille erat, et his repellendis occupatos opprimere. Carolus enim simul ad arma convocando caeteros, in hostes hastam dirigit, et modo hunc modo illum a vallo prohibendo, spatium suis accurendi dedit, et asserum commodum irritum fecit. Ea victoria tam memorabili non mediocriter confirmati, majore animo in mortem conjurant, quamvis non aequis viribus, quia jam multi ceciderant, et graviora in posterum ab hoste obfirmato ad victoriam verebantur. Nec fefellit eos opinio. Die enim

Digitized by Google

prima Septembris, quae tertia erat a Joannis festo, quum tunc ingens et valde densa calligo occurrerat, rati Turcae divinitus id sibi opportunitatis datum, maximis agminibus expeditis, nova vi et quasi ultima totum vallum oppugnant, instant, inceptis fortissime haerent jamque ferro, jam sclopis, jam omnibus machinis e instrumentis bellicis abstinent, rem manibus gerunt Ab obsessis, quantum licuit, magna virtute et constantia prohibiti. Sed superati demum. Hostes enim 40 fere M. dicuntur extitisse. Igitur intra sesqui horae spatium divulso et distracto vallo, transiliunt aggerem quem exiguum fuisse diximus, irruerunt in suburbium Fit caedes, fit nostrorum in urbem fuga, sed incassum. Nam quicunque ferrum hostis evaserant, in fossa quae portis suberat, prae nimia omnium trepidatione glomerati, alii alios eo detrudentes extinguebantur Cives namque timentes, ne una cum fugatis in urbem penetrarent, nimis enim in eorum tergo imminebant clathra portarum, frateaque ferrea demiserant, ne ulla ratione ea patefacere voluerunt, quamdiu hostem pedem retulisse viderunt. Ea irruptione occisi sunt ad mille et CCCCC viri. Pro portis, qui ferro ceciderunt, amplius quam CCC. inventi sunt. Jam enim a nemine resistebatur, dum quilibet fugientium prior in portis esse festinat. Fossa certe complures hausit Qui superfuerant paludum beneficio salutem quaesivere. Alioque et Turcae quum jam quos caederent non haberent, et ab aditu urbis vi machinarum arcerentur, receptui cecinere, et zelato pede ab urbis moenibus in suburbio consedere, caesari suo nunciata victoria. Varkocius equo insidens, non postrema bellicae virtutis commendatione dignus, quantum in uno strenuo viro fortitudinis contra tot esse potuit, ulti-

Digitized by Google

mus omnium, qui fugam capessebant, existens, inhibere conabatur insequentium hostium impetus, non quod speraret ullam victoriam, sed ut clarius occumberet, postquam evadere nequibat. Igitur ipse quoque in ponte, qui portis adhaerebat, obtruncatur. Sunt qui affirmant, Varcocium ipsum cum reliquis ducibus praecepisse, ne si quo casu victi sic fugerent, ut hostibus miscerentur, portae illis patefierent. Minus damnum regem percepturum ex morte tam paucorum militum, quam si urbs tanti momenti in hostium potestatem deveniret. Quae ratio etsi ex magnitudine animi profecta, non parum laudis afferat tanto duci, cives tamen vix excusari possunt, si repererimus, quid initio, quid postremo cum Turcis egerint, ad quos insciis militibus clam legationem dimiserunt, quod infra commemorare non praetermittam. At possesso Turcis suburbio, quod XX. diebus oppugnatum est, magnam ferunt Solimanum tenuisse admirationem, quod tam pauci milites tam diu tam vilem munitionem contra vim suam protexerint, eamque ob rem omnibus promissa incolumitas quantumcunque abire voluissent, urbe tradita. Nihil tamen ea indulgentia barbari moti, qui nempe ei cladi superfuerant, 500. circiter extitere, factique in urbem reduces, ineunt consilium de urbe munienda, communicant cum civibus voluntatem, et suadent hosti resistere, spem non exiguam pollicentes de regis auxilio, quod jam revertebatur ex Bohemia, fidem postremo eis faciunt, se in mortem ipsam pro eorum salute pugnaturos. Laudavere virorum consilium, extulere virtutem, voluntatem obtulerunt, parati etiam ad peragendum, quod monebant. Et simulavere in praesentia omnia. Quippe per missos in castra hostium clam nuncios, qui de

Digitized by Google

deditione agerent, rebus, salute et libertate impetrata promisere hosti civitatem. Nec prius id novere milites, quam nuncii aureis vestibus induti rediisse in civitatem conspecti sunt. Sic detecta plebeae turbae perfidia, desistunt ab incepto, tres inde potiores diploma publicae fidei ad Turcas profecti. Jussi sunt arma deponere, salus et res concessae, datis insuper III. M. equitum, iter diei deducti sunt. Et demum dum per Virtes sylvam Papam versus et Jaurinum pergunt, a haidonibus pluribus in locis inermes damna pertulere, dilapsique et ii huc illuc, vix 300 rediere ad Philippum Torniellum, qui ubi regem Viennam advenisse intellexit, accepto commeatu in Italiam regressus est. Cives vero, dimissis militibus, urbem, uti erant pacti, Turcis accipiunt, nec ullum, uti illis praeceptum erat, vel civem suum vel militem hungarum cum Italis emisere. Quid jam hic actum alibi habetur. Turcae vero potiti Valpone, Soklossio, Quinqueecclesiis, Zixardo, Albaregali, Tata et Strigonio, aliis quibusdam arcibus non exiguis, rediit Constantinopolim. Rex erectus ad expeditionem faciendam, ut immediate, per vestigia hostis, nondum his locis communitis, invadat et recuperare tentet, hyemis, quae jam ingressa erat, difficultatibus prohibitus distulit, tandem et inducias cum hoste quinquennales fecit etc.

XIV.

Fragmentum rerum Hungaricarum anni M. DLI.

Dedita regi Ferdinando Transsylvania, ac Themesvaro, diu Turca Solimanus, longe aliter de animo, et voluntate Fratris Georgii Heremitae, quum erga se, tum in posteritatem Joannis persuasus, renuit

Digitized by Google

magna constantia, id facti de ipso credere, quamquam hinc reginae, illinc Petrovii creberrimis nunciis tempori adhuc admoneretur, Heremitam procul dubio rejecisse tutoris officium, ministriquè conditionis oblitum, regi Ferdinando adhaesisse, cui et Transsylvaniam tradere, et se, una cum pupillo, qui ante omnes alios, quibus a patre fuit commendatus, uni illi potissimum datus est in tutelam, extorres facere decrevisset, quo nova hujusmodi calliditate, mutato domino, solus jam licentius, et sine censore praeturam ejus provinciae in reliquum quoque vitae suae tempus obtinere possit; Turca tamen non prius ad credendum, et beneficiariis suis opem ferendam, quam summa sedulitate implorabant, induci potuit, quam regis vires in Transsylvaniam penetrasse cognovit. Sic tandem publicae ejus rei famae fides habita, primumque omnium Joannes Marius Malvetius regis orator interceptus, et custodiae traditus, inde quinquennalibus induciis, quae cum rege barbaro erant, annusque integer ad exitum earum restabat, renunciatum, postremoque emissis late per imperii sui provincias, in Hungariam contra regem Ferdinandum edicta expeditio, tamquam rex ipse violasset inducias, accepta sub earum tempus Transsylvania, non autem miles Turcae ipsius limitaneus, qui eas ne mensem quidem unum toto jam exacto quadriennio integra fide servarit. His peractis, proxima cura finium erat, visumque est operae pretium fore, si praesidibus quibusdam commutatis, et auctis praesidiis, terrores quoque ex populationibus per Hungariam augerentur; donec jam edictae expeditionis tempus adolevisset. Igitur, quoniam Cazzunus, qui ad hoc tempus Budensem praefecturam, caeterarum in Hungaria ma-

Digitized by Google

ximam administraverat, minus jam ob senectutem tuendis finibus videretur esse idoneus, quum alioqui aliis etiam quibusdam defectibus obnoxius, nec in Transsylvania, superiore anno profectus cum exercitu, reginae, filioque Joannis auxilio, quicquam praeclari gesserat, nec fines creditos sibi promoverat, et interim Zolnokinum etiam propugnaculum erigi in Tybisci ripa magno et dedecori et impedimento finium suorum ignaviter militando permiserit; milites insuper praedandi studio non exercuerat, et ipse etiammet veluti armorum et militiae oblitus, domi otiosus intra urbicos parietes, non foris in tabernaculis descenderit, abrogata est illi praefectura, et Aly passae, homini eunucho attributa. Missus est et beglerbegus Thraciae, cui Mehmetto nomen, in Syrmium cum imperio summo belli gerendi, eique adjutor consiliorum datus Ahmat passa, primus tyranni a Hruztano id temporis consiliarius, quem vezirium Turcae vocant, mandatumque beglerbego dupliciter, ut si regina nondum de concordia cum rege transegisset neque decessisset Transsylvania, et sibi fideret firmiter, quemadmodum proximis nuntiis suis ostenderat, sine ulla dilatione auxilium illi ferret, curaretque rebelles ejus puniendos, Heremitam capiendum, et ad se Constantinopolim vel vivum, vel occisi caput mittendum; si vero acceptis regis conditionibus, Transsylvania regi cessa, emigrasset ea regina, Syrmii se se contineret, eoque anno ibidem hybernaret, reliquum finium suorum ad insequentem annum tutaretur, et ditiones hostium pavoribus et diffidentia rerum distineret; si postremo clementior autumnus contigisset, et inquieti hostes pertinacius urgere pergerent oblatos a fortuna successus, omnino in hostile

Digitized by Google

solum traduceret exercitum, et ante brumam de recipiendo Themesvaro, Becskereccho, Bechew, Lippa, Solymosio, et ibidem alia loca ejusmodi, quae munitiora et majoris momenti esse cognovisset, omnem industriam ac vim adhiberet. Quibus damnis atque injuriis, si forte lacessiti Christiani, tantum se et virium et animi habere existimassent, ut dimicaturi ei occurrere non vererentur, acerrime imperatum, ut in aciem descendat, et cum illis confligat; caeterum ad se, nisi victor, non reverteretur, si vitam vellet, turpe id sibi futurum tyrannus ducens, si quos sena, cui ipse praefuit, expeditione alias contuderit, et in ultimas regni ejus partes compulerit, etiamnum lacertos movere pateretur, neque his tam exiguis reliquiis subjugandis per tantos duces, qui tantis copiis subnixi essent, sufficeret, et cogeretur adhuc ipse in persona sub senium certare cum Hungaris, quos dudum exarmasse se, et delevisse putaverat. Aly passae haec fuere mandata: Fines regis Ferdinandi quotidianis excursionibus vastaret, ferro et igne cuncta prosterneret, quae in praedam agi nequirent, fines suos propagare conniteretur, et quicquid ad Austriam, et ad Carpatos montes restat Hungariae, praedatorum latrociniis infesta redderet. Verum beglerbegus, etsi, ut alii rumores volunt, LX. alii XL. M. hominum III. vero M. peditum janizariorum jam hoc tempore Syrmii dicatur habere in castris, adhuc tamen nihil movit, virium tantum opinionem spargit, et modo in Themesvarum trans Danubium, et Tibiscum intendit animum, modo in eum Sclavoniae tractum, qui ad Stiriam et Carinthiam in occidentem recedit, minas contorquet, et his fictionibus tempus terit. Secus rem aggressus egit Alipassa, sed tam infeliciter, quam

Digitized by Google

audacter. Ubi venit Budam, et praefecturam iniit, cognito statu provinciae, militeque finium recensito, ante omnia curavit bellicosi ducis nomen tam inter suos, quam apud hostes evulgandum, sed id temere, et per superbiam hostium praesidia contemnendo, immodice suis imperando, et neminem praesidum, centurionumque, quos in provincia repererat, non incessendo injuriis, tamquam imbelles redditos Cazzuni otio, et jam sub se resumpturos animos militares. Magna Eunuchi ex his fama prodierat, adeoque principio moverat in animis multorum sui aestimationem, donec experimenta praebuit, ut revera sollicitudinem finitimis allaturus crederetur. Ea enim sola et dies et noctes mente dicebatur agitare, quae ad vexandos fines nostros spectarent, et gravis erat omnis mora, quacunque distinebatur ab incepto. Mox itaque nullo ferme dato tempore perspiciendis hostium rationibus, aut capiundis maturiore judicio rerum gerendarum consiliis, raptim in campum, — genti nostrae Rakos appellatum, — qui Pestinum agrum a Vaciensi dirimit, jubet praesidia limitis sui armata convenire, ibique simul ac affuere, habuit concilium, in quo animis omnium pro concione in barbaricum furorem irritatis, arma, praedam, ignem, vastitatumque omne genus in fines nostros edicit. Ostentata sub haec, et specie apparatuum, magna cura, modo castra transferendo, modo bombardas in hanc atque in illam partem Danubii transportando, et id genus alia belli ingenia sedulo commovendo et instruendo. Conscripti et currus agrestium magno numero, et imperata populis materie sylvestri copiosa, tanquam Zolnocchum, aut Agriam, aut Jaurinum essent oppugnaturi. Postremo nulla denunciatione, vel saltem nutu ipso facta, pro justa rei

Digitized by Google

militaris ratione, quod violaturus esset inducias, quas Ferdinandus summa constantia et religione servabat, nolens vel minimam causam expostulandi hosti porrigere, mox ex iis, qui convenerant, deligit IIII. millia, remissisque aliis ad praesidiorum suorum loca custodienda, hos quadrifariam divisit, omissaque et Zolnocchi, et Agriae, et Jaurini oppugnatione, quae loca sciebat fortissimis viris esse custodita, de improviso in eas regni partes vim eorum immisit, in quibus minus irrupturi sperabantur, parsque eorum in sinistro latere Danubii longo tractu, etiam ad praesidiorum nostrorum loca, ad Semnicienses usque montes, ubi aurariae in superiori Pannonia excoluntur, et ultra Nitriam transgressi, quo loci nondum hac tempestate quicquam hostile ediderant, pars vero in dextrum latus jussi contendere, quatuor loca, uti in quatuor manus divisi fuerant, die XIX. mensis Julii, uno consensu atque uno tempore, nimirum sub ipsum ortum aurorae praedam et populationem egerunt, igne potissimum ubique debacchati. Fuerunt autem duces eorum, summi ejus orae, quae Turcica dominatione obtinebatur, praesides: Arzlanus Hathvanensis, Velibegus Strigoniensis, Velisanus Albensis, et Dervisbegus Quinqueecclesiensis, eaque loca quilibet eorum populanda suscepit, quae cujusque finibus extitere viciniora. Nam tractus ille, qui est inter amnem Hippolium et Granium, Hathvano oppido oppositus, cessit Arzlano; terra, Mathws Fewlde genti nostrae nuncupata, Granioque et Vago fluminibus interjecta, ac Strigoniensi agro proxima, Velibego; Zaladiensis comitatus, ab amne Zala, quo praeterlabitur, nominatus, et Balatoni lacui ad occidentem situs, in quem ab Alba facillimus transitus patet, Velisano; Simigi-

Digitized by Google

ensis, qui a Balatone ad Dravum fluvium pertinet, cui civitas Quinqueecclesiarum, in Baroniensi comitatu adjacet, Dervisbego. In his excursionibus pagi atque oppida magno numero devastata, hominum fere V. millia in captivitatem acta, occisi non perinde multi, iique tantum, qui partim recusavere capti- vitatem, partim, qui inciderunt in eos aetate imbecilles.

Sed non et ii impune tanta ausi, et Aly passa, qui male perspectis Hungarorum ingeniis, intempestive, imprudenterque praecipitaverat latrociniorum hujusmodi initia, nihil prorsus egit pro magnitudine suscepti muneris, editaque in publicum tantae existimationis suae fama. Multi enim ex iis in reditu interfecti, multi capti, coactique non postremam partem praedae relinquere; primusque e nostris, quorum virtus in iis profligandis enituit, occurrit Laurentius cognomento Zolthay, miles non incelebris, praefectusque praesidii Arcis Novae, quae his temporibus, juxta Nitrae flumen, in ditione Strigoniensi, ad arcendas subitas hostium incursiones aedificari coepta est. Is enim redeuntibus cum praeda CCCC. Turcis, qui terram, quam dixeramus Mathyws Fewlde appellari, fuerant depopulati, opposuit se cum LXXXXIII. equitibus ad pagum Barth, duobus circiter milliaribus Strigonio proximum, ibique facturus in hos impetum, quos fortuna obtulerat, etsi paucitate suorum videretur nonnihil a congressu detineri, tamen conspicatus hostes et lassitudine laborare, et gravari praeda, quibus de causis majori etiam studio fines nostros excedere maturabant, ac statuerant, uti postea cognitum est, silentio Laurentium praeterire, sumit animos, venitque in eam spem victoriae, ut secum de invadendis hostibus deliberaret, et periclitaretur. Com-

Digitized by Google

militones itaque momento temporis ad constantiam et fortitudinem cohortatus, propius ipse hostes accedit, rogat atque efflagitat, ut si sint strenui, si viri fortes, dimicare secum non detrectarent, se enim esse illum Laurentium Zolthay, qui nunquam non fracta lancea, ferroque suo cruentato Turcas praetermisit, in quos incidit. Mira viri confidentia. At saepius etiam dehinc hostes in hanc sententiam alloquutus, nihil de conflictu impetrabat. Id responsum tantum, servaret se se id temporis generosus miles, et aliam occasionem opperiretur, vicinos fatigatos nunc non lacesseret, consequuturum illum brevi, quod expeteret. Acrius his Laurentius inflammatus, instare, urgere, et probra in eos graviora conjicere, ac demum imbelles foeminas et scorta appellare, nisi in pugnam descendissent. Lacessitieo convicio Turcae in pudorem, sistunt pedem, faciuntque Laurentio pugnae potestatem, et ne hic desit, quod admirari possit, expectatum ab utrisque, donec arma expedirentur, et dirigerentur acies, moxque Laurentius ex cohorte, quam habebat 94. equitum, designatis 24. in praesidio vexilli, quod in tumulo quodam explicuerat, ubi ad conserendas manus intonuere classica, tanto animo atque virtute cum reliquis 70 equitibus in cuneum contractis, concursus est adversus 400., ut septies, primo congressu perruptis et pervagatis hostibus, in fugam etiam adegerit. In ea dimicatione XXVIII. hostium occisi, plurimi vulnerati, capti XV.; signa recepta bina, pagus Barth ab excidio liberatus, et magna ex parte recuperata praeda. Desiderati etiam sunt ex centurionibus quos agas vocant duo, V. abiere vulnerati. Qui vero ex reliqua colluvie in itinere ex vulneribus

Digitized by Google

conciderunt, antequam Strigonium pervenissent, relatum est LVII. extitisse.

Ex nostris V. interempti, vulnerati pauci, major in equis facta jactura, in quos Turcae ferro saeviérant, sed gloria tantae victoriae ingenti lucro nostris aestimata.

In eo dimicationis ardore, quod praeterire nefas putarem, Nicolaus Filés unus ex commilitio Laurentii, terno jam alias singulari depugnato certamine habitus clarus miles, invectus casu in agam unum, ubi hastas fortissime ambo perfregissent, ventumque est ad gladios, omissa framea et arrepto ense, qui in veruti crassioris formam acuminatus et oblongus, punctimque magis, quam caesim valens, — equitis nostri hussaronis hac aetate inventum, — ita medium transfixit Turcam, ut statim moribundus equo laberetur. Quod in admirationem non pono, vulnera enim etiam ignavi saepenumero inferunt fortissimis viris. At quae postremo gesserit, etiam memoria dignum judico. Discurrebant et dimicabant alii, Nicolaus in medio fere pugnantium, confecto hoste constitit, et quum opulentior vestium, armorumque apparatu instructus erat, ne porrecta a fortuna etiam cum periculo vitae despexisse videretur, ex equo desilit, hostem exarmat, spoliat, vincit, et captivum suum esse dicens assurgere, et se sequi jubet. Ille ut lethali percusus vulnere, quum victorem sequi minime posset, caput sibi amputari oravit, obtemperatumque haud mora victo. Inde collectis hostis spoliis illaesus in suorum ordinem concessit. O insignem audaciam, dubiumque, virtuti an fortunae ascripseris, quod perfecit, certe temeritatis sugillatione non caruit. Commendatus nihilominus est, et memorabile nomen apud

Digitized by Google

suos consequutus. At Laurentius, dirempto praelio hostium fuga, insequutus eos plusculum, donec adhuc eis praedae nonnihil detraheret, postmodum destitit. Et quamquam turcici cruoris avidus, longius illos insequendi animus foret, expenso tamen hinc hostium, hinc suorum numero, maluit uti consilio, quam temeritati fortunae jam adeptam victoriam committere. Facile enim futurum arbitrabatur, ut resumpto animo, pudore instigante, majore vi atque ardore, honorem Turci recuperaturi, et ulturi damna, in tam exilem manum, a qua perculsi fuerant, reverterentur. Collegit itaque se, et captivos omnes eodem loci jussit obtruncari, ne, si foret fugiendum, eo impedimento gravarentur. Inde lento gradu reverti coepit; nec fefellit ea ducem conjectura; vix enim IIII. millia passuum viae processerat, et stagnum quoddam, quod eo loci erat, transierat, quum Turcae infesti redeunt, et Laurentium magna vi insequi pergunt. Laurentius jam extra periculum opportunitate stagni constitutus, nihilminus quam fugam fecit. At Turcae stagnum attingentes, prohibiti longius progredi, in ulteriore parte substiterc; firmavit se et in citeriore Laurentius, ibique simul militari comitate mutuo colloquuti, digressi sunt.

Inciderat et Velibegus praeses in nostrorum manus, eratque sane cumulate gloriosa futura ea victoria, si in veteranum incidebat, verum quod tyroni supra vires obtigerat captivus, amissus est magis inscitia novi militis, quam vi hostium superveniente liberatus.

Albenses depopulata parte quadam Zaladiensis comitatus inoffensi redierunt.

At Quinqueecclesienses et suae et horum utro-

Digitized by Google

rumque audaciae sufficientes poenas dedere. Mille, et quingenti equites duce et praeside suo Dervisbego Rignam flumen transierant, Babolcianum agrum depopulaturi, nec prius id cognitum est praesidio arcis Babolciae, quae est Andreae Bathorei, ad II. M. passuum juxta Dravum fluvium sita, quam onusti praeda redire dicerentur. Mox igitur equites LXXXXV. pedites CCXXV. sclopis armati, Turcis se se eo loci, quo ad Rignae vadum iter est, opposituri in insidiis, Babolcia erumpunt, praemissoque maturato cursu toto pedite, ut insidiarum locum commode ante occupent, quam hostis adveniret, equites, ne fessi tam numerosum hostem invaderent, lento gradu sequebantur. At Turcae errore ducis itineris provecti longius ab eo vado, quo venerant, nam ad eundem etiam reditum destinarant, in avia, et in paludem quamdam, quam Rigna fecerat, inciderunt, ibique transeundi difficultate comprehensi, coeperunt non mediocriter laborare, eoque magis, quod praeses Dervisbegus una cum equo prolapsus in paludem, omnibus fere negotium attulerat, dum cum limo et palustribus aquis luctanti, omni ex parte succurritur. Supervenientes itaque eo momento nostri pedites, faciunt in hos impetum, tantaque ejaculationum sclopicarum frequentia obruere, quod et praeda et palude et casu ducis impediebantur, ut eos in duas partes diremerint. Eaque statim effusa in fugam, quae jam propius erat paludis exitum, advolat et equitatus noster, non majore numero, quam supra diximus, junctoque sibi pedite, tantaque impressione in alteram partem, quae adhuc palude tenebatur, incubuerunt, ut necatis obrutisque in palude aliis, quos coenum magis hauserat, alios, qui paludem superaverant, ad flu-

Digitized by Google

men usque ceciderunt. Nec hic finem cladis habuere. Nam quum iniquo et inexplorato loco Rignam trajicere cogebantur, quod flumen similiter, ut palus, ubique limosum et lutulentum fluat, duplicatum eo casu et equis negotium, et insessoribus periculum. Ita demum multi desilientes ex equis, natatu flumen transmittendo evaserunt, qui potuere. Magna tamen eorum pars desiderati et capti, equi, qui partim in palude, partim in amne, et pro amne relicti sunt, coeno obsiti, et luctatione paludis fatigati CCCCXL. prope obtenti, argumentum victoriae non exiguum. Dervisbegum prosangiacchus ejus, quem thychajam Turcae nuncupant, in paludem sic ut vestitus et armatus erat, pedes irrumpens, clipeis militum limo exemptum, equo suo imponit, fugaque illi flumen versus post caeteros demonstrata, ipse et multi alii, qui vitam ducis, et praesidis sui servaverunt, ibidem vi scloporum suam amisere.

Insequenti nocte iidem Turcae aliam perpessi cladem. Elapsi enim fuga, alii ad oppidum Kalmancyehum, alii ad arcem Geresgallum, loca Turcis subdita, Matthias cognomento Aly, qui in Corotnae vico, haud multum longe a stativis hostium sito, finium ejus regionis partem praesidio tenebat, cognito casu atque adventu Turcarum, statuit ipse quoque fortunam suam tentare, in eosque, qui in oppido consederant, intendit animum, quod se loco nulla munitione firmato, crediderant. Secunda itaque noctis vigilia profectus cum equitibus LXXXV, praemisit qui ex ea oppidi parte, qua in hostes erat irrupturus, domos aliquot incenderent, quo confertius hospitiis ad exstinguendum ignem excirentur, et ipse in eos, partim studio ignis exstinguendi occupatos, partim nocturnae

Digitized by Google

lucis splendore haustos et perstrictos, minusque ultra ignes quicquam visu discernentes, majore, irruens ex tenebris, afficeret consternatione et malo. Successit viro consilium, siquidem ubi validus ignis emicuit in oppido, consurgunt Turcae, et laturi opem sociis, turmatim incendium invadunt, Matthias vero ipsos Turcas, ibique edita caede majore, quam pro suorum numero, fecit etiam praedam tam hominum, quam equorum, licet non aeque atque putarat, et illaesus tandem, a nemine insequutus, Corotnam rediit.

Paucis diebus post Bartholomeus quoque Crovata praefectus praesidii Giarmatini, insigne animi sui facinus edidit, non tam fortasse justa militaris consilii ratione, quum tam repente uni transfugae non erat fides adhibenda, quam ut obloquio, publice de se evulgato, occurreret. Sparserat enim latius suo more fama, Barholomeum Crovatam eorumdem Turcarum partem, qui jam memorata loca vastitate affecerant, inspexisse tantum redeuntes, minimeque lacessitos abire pertulisse. At oblata occasione excutiendi oneris tantae vulgi injuriae, per temeritatem etiam periclitanti famae succurrere ratus est a militari viro non esse alienum; audaces enim fortuna juvat, et non tentare casus licet quidem, longaevi at inglorii tamen obsolescimus. Prima itaque die Augusti transiit ad eum ex arce Zonda Turca perfuga, isque se illi arcem eam cum toto praesidio in potestatem daturum polliceri, jurejurando fidem facere, nihil se doli, nihil fallaciarum machinari, et in celeritate situm esse dicere, quicquid confectum iri speraret. Adjiciebat et modum et rationem in munimenta loci penetrandi, esse in vallo a postico domus suae foramen prorsus occultum aliis, suis duntaxat latrociniis prorutum,

Digitized by Google

per quod cum paucis illius peditibus priorem se ingressurum, et uno tempore injecto in suam primum, deinde in alienas domos incendio, portas quoque, subito impetu interemptis earum custodibus, patefacturum offerebat. Grata initio visa duci praeclari facinoris occasio, Turcae tamen non statim creditum propter perfidiam, cujus ei genti studium, vel a prima origine conditorum, semper fuit peculiariter insitum. Insidiae enim timebantur. Verum quum facilitas rei benegerendae summa esse videbatur, suadebatque animus audere, quod in votis erat, convocat Bartholomeus comites, quid agendum, consulit, moraque omnis procul habita, decernitur, ut confestim, clam perfuga, emittantur, qui loca circum Zondam accipiendis insidiis non ignorata, cuncta explorent, et equi interim sternantur, atque armetur miles. Summa haec omnia celeritate et fide exequuta. Perfugae etiam post multam, quaestionem, non tam recto judicio, quam ardenti quadam cupiditate hostes invadendi, fides est habita, et reversis, sub hac sollicitudine apparatus etiam iis, qui exploratum profecti fuerant, nihilque insidiarum usque invenisse se renuntiantibus, extemplo cum centum equitibus, peditibus 25. nocte prope concubia profectus Zondam Bartholomeus, ipse se e regione portarum opportuno et propinquo loco, quantum licuit, cum toto equitatu subducit, perfuga cum peditibus in munitionem per fatale Turcis foramen penetrat, et indit late ignem domibus. Ad portas festinavere pedites, ubi offendentes custodes sopitos somno, citra contentionem, uno fere tempore omnibus obtruncatis, reseravere portas, et tuba rei perpetratae signum cecinere. Eo signo audito Bartholomeus irrumpit, caedem inclamat, deditionem imperat, fit

Digitized by Google

tota munitione consternatio. Hoc momento prodeunt et Turcae hinc atque inde trepidi et semisomnes, nihil de hostibus suspicantes, quos non praesciverant, sed incendium sopituri. At utroque malo circumventi, quum et ad arma, et ad equos concurrerent, passim hinc ferro, illinc igne corripiebantur, et caedebantur. Sic jam et flamma et hoste totam munitionem late pervagante, cessere Turcae victoribus, aliique in vicinum montem et sylvam et in agros profugerunt, alii in arcem concessere. sed non multi, quod et hostis et incendium illis eo receptum intercluserat. Combusta itaque in hunc modum tota munitione Zondina, et dejecta, combustis equis, armis et supellectili ejus praesidii universa ex CL. Turcis, qui eo loco praesidere dicebantur, vix in arce XV. foris XL. beneficio tenebrarum salvati, reliqui intra vallum exstincti. Praedae pauxillum quiddam relatum, idque solum, quod ereptum flammis. Poterat auspiciis regis Zonda retineri. Sed quum Turcae magno numero ad oppidum Hatvanum nunciabantur esse in castris, veritum, instaurationi munitionis ejus spatium hostes non daturos, dedita opera destituta est, eisdemque hac necessitate relicta.

Emicuit per hos dies et plebeorum nostrorum virtus, quae quum apud nos vetere jam majorum nostrorum indulgentia atque usu, non solet esse invidiosa, facileque regum munificentia attollitur ad illustria, nulla vetustarum nobilitatum refragante prosapia, nobilium et militarium horum virorum gestis subjiciatur. Celebre Forgaciorum oppidum est Comjatum, ad Nitrae flumen situm, quod cum pars illorum Turcarum, quos supra memoravi, praedae causa invasissent, nihil prorsus longa contentione effecerunt,

Digitized by Google

soloque ferme ejus loci incolarum, hominum inquam agrestium conatu rejecti sunt. Unus erat in iis, qui se in servanda uxore a Turcarum raptu, gessit non instrenue. Irruperant in vestibulum aedis ejus duo Turcae, ubi correpta uxore, quae formosa erat et aetate integra, ipsi etiam marito vim afferre contenderunt. At hic, nihilo illis in armis segnior, quum etiam fide et amore conjugali juvaretur, stricto in raptores gladio, eam in utrumque hostem impressionem fecit, ut dimissa viro conjuge, vulnerati et fugati recesserint. Sex deinde, nulla mora interjecta, acriore impetu rediere, aggressique fortem rusticum, erepta foemina, negotium fecere illi non exiguum. At is in hos quoque invectus ferro et forti animo, nemine illi, praeter uxorem, assistente, quae vociferabatur, ejulans, ne se charissimus maritus abduci pateretur, simili virtute valuit. Erepta enim et protecta conjuge Turcas repulit. Regressi X. tertio, unus contra X. minime consternatus pugnam iniit, demumque, quia res, ut in ardore bellico, praecipitanter agebantur, nec licebat hosti urgere pertinaciam, quum jam receptui signa cecinissent, et Christiano suppetias veniebatur, acceptis fere singuli vulneribus, recesserunt, X. ab uno victi. Victor redempta uxore, ter depugnato intra parvum spatium certamine, et adversis VII. vulneribus, ostendit etiam plebeo exemplo, Turcas posse vinci, in eosque non tam viribus maximis, quam generosis animis, belligerandique assiduitate et pertinacia opus esse.

Digitized by Google

XV.

Dialogus Verancii cum fratre suo Michaele. *)

(1553.)

MICHAEL. Salvum te, ac sospitem, Antoni frater, a legatione Turcica rediisse, plurimum gaudeo. ANTONIUS. Gaudeo et ipse quoque, Michael! quod te tum salvum, tum incolumen invenerim. Verum quid de sene parente nostro, quid de reliqua domo nostra tota, ac tuis liberis, satin salvi sint omnes? MICH. Satis sane, tuique, supra omne, quod charum habent, videndi cupidissimi, nimirum quos de salute tua tam diuturna sollicitudo vexavit. ANT. Narras mihi quidem gratissima. Vos tamen tanta sollicitudine macerari quid attinebat, quum vos per creberrimas meas epistolas curarim et de salute mea, et de statu fieri certiores. Sciebam enim mea vos sollicitari peraeque. MICH. Recte pol ais, frater, sed id curae impietati nostrae erga te non dabis, de cujus ad eam gentem abitu non aliter, mihi crede, doluimus, quam de eorum, qui aut ignem prudentes petunt, aut in aquas se se praecipitant. Quotus enim quisque oratorum nostrorum elapsi temporis fuerit, qui vel morbi aliquid immedicabilis, aut quam brevissimam vitam e Turcia non reportavit. ANT. Sane quidem. MICH. Et nisi hunc diem laetissimum, qui te retulit nobis, nefas esset tristium commemoratione attingere, quum tuis omnibus nullus unquam ad id tempus, si me hoc pro modestia tua dicere pateris, candidior illuxerit, possem extemplo haud multum paucos enumerare. Silentio tamen praetereantur, solatioque tui reditus,

*) Faustus kezével: ‚De itinere et legatione sua Constantinopolitana Antonii Verantii Dialogus. Fragmentum.‘

Digitized by Google

nobis quidem certe gratissimi, toto genio atque integris animis perfruamur. Proinde ut jam de tuo tam longinquo, difficilique itinere, deque aliis, si quae scitu digna, vel navigatione Danubiali, vel apud Mysos, apud Triballos, Thracesque observaris, cognoscam aliquid, rogari te, frater, quaeso patiare. Si enim vetus tui ingenii institutum probe teneam, quod tibi semper fuit ad indaganda vetera, eaque novis conferenda, oppido pronum, facile mihi persuadeo, summo te et studio et attentione ea loca omnia pertransisse, ac hic oram Syrmianam, illic Belgradum et Smiderovium, mox Scardi, Orbelli, Haemique montium excessus, Strymonisque, et Nesti, et Ciabri, et Hebri cursus amnium considerasse, quos et amnes, et montes, tametsi summi omnes geographi scriptis suis celebravere, tamen quum ab iis audire, de his referri, qui viderunt, nescio quo pacto, sed multo profecto luculentiora esse videri solent, quam quae e lectione tantum assequntur, ex te mi frater, si ejusmodi cognovero, rem mihi feceris omnium jucundissimam. ANT. Et rogari Michael abs te, de his lubens patiar, tibique ad ea omnia, quaecunque annotarim, haud gravate respondebo. Quid tamen exacte praeclari his de rebus possim tibi polliceri, ne te grandi aliqua expectatione seducam, tanquam Priami fortunam cantaturus, sane non video; idque non, quod non occurrerint infinita memoratu digna, seu vetera exegeris, seu nova, verum quia duo obstitere: indicantium barbaries ac perplexitas; et quod in cursu rapta omnia nec sufficienti mora et consideratione examinata, minus ea etiam me ipsum fuisse assequutum, fateor, quam pro studio et desiderio meo. MICH. Quid

Digitized by Google

quaeso narras, frater?*) Ita edepol est. Nam omnia et vetustarum urbium, et montium, et fluminum, et rerum caeterarum, ac locorum nomina peregrino imperio, alia prorsus deleta et distracta, alia partim oblivione involuta, partim situ, ruderumque aggeribus hausta, novisque linguis immutata, pauca superfuere omnino, quae prisco habitu, et per se se agnosci possint. Si autem passim gressum firmare, circumspectare, et fixius singula expendere, ac rogitare de omnibus, vel a delectis hominibus, vel quos ubivis casus obvios fecerit, subito exploratoris suspicione perstringeris, calumnias inferentibus etiam comitibus itineris, adeo male tuta est hominibus nostris omnis apud eam gentem de locorum situ mora indagandi, et inquirendi sedulitas. Indicem vero peritum atque idoneum ad edocendum invenire, tam difficile ac rarum est, quam quod vel ab ipsa natura etiamnum desideratur. Si autem a Turcis, aut a mercatoribus, quod fortasse suaderes, quis velit discere, parum ab utrisque consequetur, quod illi, et si quid norint, dicere, concepta de te suspicione, paulo ante memorata, invidia supprimunt, ac se nescire ajunt, nec alioqui multa cura teneantur, satis sibi esse existimantes, habere et subactis frui. Mercatores pallidiores, et magis auro suo timidi agunt, maxima pars Harpocratem, scire tantum contenti, communicare cum aliis veriti. Restant plebei soli, a quibus petas, sed et ii adeo perplexe, varie, obscure, atque absurde referunt omnia, ut vix X. quaestionibus uni rei satisfaciunt, nec ex toto perspicue. Adde, quod crebro etiam in tam rudes atque agrestes incidas, ut ne locorum quidem, quae inha-

*) Kimaradt: ANT.

Digitized by Google

bitant, aut nomina, aut causas reddere valeant, nedum de rebus circumjacentibus quippiam memorare. Montes duntaxat montes, flumina flumina, et in hunc modum reliqua generali vocabulo nominantes, quo fit, ut complura conspecta tantum praeterire cogaris. Non haec tamen ideo a me tibi recensita arbitrare, quod omnino nihil de his tecum vellem, dudum enim credo et animum et voluntatem erga te meam perspexisti. MICH. Perspexi equidem, ut ad extrema tibi primum respondeam, nec diffido, te pro desiderio meo morem mihi hac in parte gesturum; frater enim es. At audivi, nisi me fallit memoria, etiam alias sic referri de hujus gentis tam incommodis institutis, arbitror tamen principum oratores largiora haberi libertate. ANT. Immo sane, verum eos, qui ab amicis, et foederatis adveniunt; hostium honeste magis quam libere tractantur. Caeterum, etsi utrisque mox in primis limitibus custodes adjungantur, nimirum duces itineris, et quorum vigilantia, quum a periculis tum a jactura rerum facienda proteguntur, tamen alteris sic dies ac noctes assident, ut ab eis omnia invisentium arceant commercia, interdictoque prorsus etiam epistolarum usu, nunquoque a suis regibus vel recipere, vel ad eosdem mittere omnis facultas adimitur, et siquid interim eos praeclarum pro officio ac fide sua gerere contigerit, ut sedulo opporteat furtim prope, nec enim dicendum aliter est, et clandestine gerunt. MICH. O conditionem legatorum duram! ANT. Immo durissimam, et nulli libero, ingenuoque homini expetendam, quamvis subeundam, quo et optimis principibus obtemperetur, et patriae saluti, commodoque consulatur. MICH. Plane sic decet. At aegre ego quidem ex te, frater, disco ejusmodi, multo ab

Digitized by Google

aliis maluissem, quod angore mihi minore, tibi tum labore tum periculo constitisset. Verum postquam sic tua tulit res, et jam te habemus reducem, poterisque illud non immerito dicere: forsan et haec olim meminisse juvabit, Deo Opt. Maximo gratias agimus immortales, boni omnia consulentes, quaecunque ille fieri voluerit. ANT. Quid ni? omnia enim Dei providentia gubernantur, multoque ea et speciosiora, et gratiosiora fieri solent, quae jam superata sunt pericula, et labores exantlati. Tu tamen jam aggredere, et quid me velis, roga. MICH. Recte tu quidem mones, seduloque ipse tuae voluntati parebo, ne, si quo a me subito reipublicae negotio avocaberis, opportunitatem amittam hujus temporis imo et loci, qui nobis obtigit amoenissimus. Quare tria sunt, quae initio scire pervelim. Causam primum legationis hujus tuae in Turciam. Deinde satisne ea functus es ex sententia. Tertium, quid otii, quid securitatis, quid pacis a tanto hoste nobis retuleris. Postea ad iter descendemus. ANT. Legatione quidem functus sum magis strenue, quam ex sententia; ex quo de otio, de securitate, de pace cognosce reliqua, et causam ejus sume pluribus. MICH. Ut lubet. ANT. Puto siquidem te meminisse, frater, quanto semper studio, quamque vario et multiplici conatu jam inde ab ipsis regni Hungariae sumptis auspiciis, inclytus rex noster Ferdinandus mentem ac vires suas exercuit, ut certam firmamque aliquam rationem inveniret, qua memoratum regnum, quod jam tum armis Turcarum graviter labefactari inceperat, allevare a calamitatibus, et in pristinum statum restituere posset, nihil prorsus vel occasionum praetermittendum, quaecunque illi se se opportune obtulissent, nihil intentatum

Digitized by Google

vel bello vel pace, amicitiaeque officiis relinquendum; necdum tamen ejus regni fortunam ob seditiosorum partim quorumdam procerum intemperias, partim ob imperium hostile, nimis jam in ipsius regni visceribus illatum, eo potuit perducere, ut conquiesceret, discriminique eximeretur. Nunc igitur denuo, quum ad renovandam cum eodem hoste eam pacem fuisset provocatus, quam haud ita pridem deditio turbaverat Transsylvaniae, etsi nec bellatoribus viris, nec opibus sic esset exhaustus, animumque ad belligerandum despondisset, ut viam armorum urgere vel nequiret, vel non auderet, — quis enim regum id temporis aliorum, qui censentur christiani, et diutius Turcae restitit, et constantius nunc eodem rege nostro resistat? — consideratis tamen cladibus, quibus fere assiduis et continentibus ab excessu regis Ludovici ea gens fatigatur, visum est non alienum fore a sua magnitudine et cura ejusdem gentis reparandae, si usu armorum seposito, et suis ipsius viribus instaurandis navaret operam, et eam ipsam gentem otio potius nonnihil et quiete reficeret, quam bellorum gravaret pertinacia, non ignarus, quod genti, bello diuturno implicitae plurimum emolumenti ad augendas et firmandas vires afferre consuevit temporaria laborum et dimicationum remissio. Quapropter habito mature cum purpuratis et proceribus suis de memorata pace, kalendis Martii anni M. D. XLIII.*) consilio, oratores ad Solymanum Turcarum principem decrevit mittere. MICH. Causa quidem certe digna, omnique etiam sollicitudo laude prosequenda. ANT.

*) Tollhiba ‚LIII.' helyett.

Digitized by Google

Probe sentis. Sed interim, dum de pace Constantinopoli transigatur, opus erat induciis, quo et oratores apud Turcam securi de incolumitate forent, et in ambarum partium limitibus a grassatione cessaretur. MICH. Oportebat id quidem fieri, sed ubi, quomodove actum est de his induciis? ANT. Budae, Turca enim bellum gesturus contra Persam, in Asiamque profecturus cum exercitu, pacem optabat relinquere in Hungaria, quo uni dumtaxat hosti intentus, omni alia sollicitudine vacaret. Igitur demandata hujusce negotii provincia passae Budensi, quem nos primatem et praesidem vocaremus, Ally nominato, ipse in Asiam transmissis copiis, fixisque ad Calcedonem castris, exitum rei Constantinopoli opperiebatur. Ally vero, quod etiam moverat ejusmodi camerinam, (?) cautis interim quibusdam modis animum regis curavit explorandum. Sic demum re utrinque explorata, et in medium producta, Ally regem fecit certiorem, se et induciarum secum feriendarum habere facultatem, et si serio ad pacem quoque ipsam animum appellere voluisset, oratores ad suum principem decernendos; suam insuper operam cura diligenti interpositurum se se, ut ea possit confieri, recepit. MICH. Recte omnia. ANT. Plane. Verum ubi primum rex de his edoctus est, et rem geri placuit, me ad Ally passam, Paulo Palineo decurione suo adjuncto, designavit, dimissusque ex urbe Gratiana, Styriae metropoli, Budam, Aprilis die VII. veni, ibique rei tractandae et conficiendae biduo dumtaxat dato, quod passa ad principem festinato proficisci cogebatur, ubi de induciis transegisset, XVI. ejusdem mensis ad regem in Civitatem Novam cum semestribus induciis regressus sum. MICH. Budam tu quoque induciarum

Digitized by Google

causa missus es? ANT. Etiam; et non scivisti? MICH. Ego non. Res enim, ut apparet, acta est et peracta celeriter, proinde cum a te in patriam recesseram, nondum in famulatum ac fidem regis te adscitum esse constiterat, quo magis mirari non desino, unde tibi res tanta credita sit. ANT. Sic visum principi, sic patronis, immo et Deo Optimo Maximo, qui me et illinc amovit, providentia sua ineffabili, ubi cum iis, qui sine Turcis stare non poterant, non aliter turcissare cogebar, quam qui juxta vetus proverbium cum lupis ululant; et eo loci collocavit, in quo neque conscientiae, neque honori, neque fortunae meae firma deest securitas. Et si rem ipsam bene introspicias, et divinorum arcana altius expendis, facile mecum, Michael, illud sacri carmen decantabis: non fecit taliter omni nationi. Quid enim fuit aliud status ille, quam in alieno fundo aedem ponere, spe alienorum aetatem inaniter consumere, et scienter perperam facere? Sic quum me Deus statuisset segregari ab illis, qui per omnia abrupta et praecipitia patriam rapiunt in periculum, hac prima servitute in pacis conciliatione fundata, quod omen habeas non obscurum, in optimi regis gratiam insinuavit, quo iis me adjungeret, qui et patriam salvam volunt, et Christianum nomen non persequuntur. MICH. Novi equidem jam inde ab annis pluribus animum istum tuum, frater, tuamque in religionem nostram vel ab unguiculis bene habeo perspectam pietatem, unde et nobiscum, quia tecum, optime esse actum ipse etiam confiteor, et tuae istius apud regem fidei auspicio mirifice gratulor, cui ut omnia fauste, feliciterque imposterum quoque consequantur, Deum immortalem precor. Verum jam ad legationem Turci-

Digitized by Google

cam transire gestio. ANT. Ego vero etiam festino, quod vel ex hac mea brevitate orationis facile potes conjicere, quid enim juvat tenuibus ac nudis immorari expedite ut fiant profecto,quandoquidem et ipsa res per se id a me postulat, et quia sic ante, quum loqui ordirer, professus sum. MICH. Non displicet modestia. Scito tamen omnia, quae de his recensueris mea gratia, ducturum me maxima, alios, qui rerum similium tenentur studio, habituros gratissima. Quapropter quum jam induciis utrobique receptis, regi oratores in Turciam mitti placuisset, quo pacto tota res acta fuerit, scire cupio. ANT. Refero. Delectus initio voluntatum de assumenda memorata legatione non hominum magno labore et conatu habitus, nec enim vel senatus vel ipsa tanti principis regia summorum et peritissimorum virorum ad quas velis functiones obeundas, indiga est. Sed tentati et rogati fuere plures, qui hoc munere digni habiti sunt, et munus ipsis, imo a quibus etiam omnia optima ac maxima sperare patria potuisset. Ii tamen omnes summa contentione, periculum metuentes, deprecati electionem, ne a rege quidem adacti sunt nolentes, ut libertas cuique in suo regno salva foret, gratuita et fide et operis suorum magis laetus, quam exactis. MICH. O regem! quibusdam suis non intellectum! ANT. De quibus hoc? MICH. Non de iis equidem, quos Turcarum terrent commercia, verum de illis, quorum hae legationes culpa delegantur, quique Christianorum incolumitatem in Turcis ponunt. ANT. Genium habes, et sane ita est. MICH. Sic existimo. Sed quaeso coepta prosequere. Nec enim eo hic consedimus, ut malefacta perditorum judicemus. ANT. Ubique malis, reor, esse occurendum, nec sinendum, ut

Digitized by Google

vires sumant, et erumpant non intellecti. Te tamen morari multis nequaquam volo. Ubi enim ab iis, quos et virtus tanto munere dignos facicbat, et imprimis genus ac patriae pietas hortabatur, impetrari non potuit, quod rogabantur, in Franciscum cognomento Zay, virum nobilem, cordatum, et naszadarum classis Danubialis minoris summum ducem, atque in me, apud regem omnium minimum, versa sunt suffragia, fortasse inopia illorum, ut apud homines fieri solet, quos hoc munus magis concernebat. Tametsi hoc solo de me ipso dictum velim, de collega vero meo summa omnia, qnae de summis. MICH. De te ipso utcunque tu, tute noris. At ego regis et patrum judicio multum gaudeo. Verum quum omnes non principatus et magistratus solum, sed cujusvis etiam mediocris dignitatis primatus non adeo commode auspicio duorum geri consuevit, propter illam philauciam, quae sua cuique est mortalium, malum sane natura insitum: summum fuit momentum ad bene, feliciterque legatione ista defungendum, eum collegam et tibi et collegae tuo contingere, quem cujusque vestrum genius, animus, voluntas non complecti solum citra omnem simulationem, sed etiam tolerare citra dissimulationem potuisset. Qua ex re simul ac de memorata legatione ejusmodi accepi nuncium, tibique Franciscum Zay collegam obtigisse cognovi, divinitus id factum esse judicavi, et securus mihi redditus sum, nihil eorum inter vos eventurum, quod societatem vestram sollicitare debuisset. ANT. Non falleris frater tuo judicio, quia ejus candore atque prudentia, mea vero, quantum fieri potuit, modestia ita societatem mutuo coluimus, mutuoque nobismetipsis obtemperavimus, ut et rei principis pro fide non obscuram operam im-

Digitized by Google

penderimus, et nos, si pavores pene quotidianos de moribus gentis exceperimus, nihil prorsus laborasse putemus. MICH. Fortunae tuae immo et collegae tui oppido gratulor, posteaqnam is*) et tu illi obveneris, et ille tibi, ut inter vos tam belle, tamque amanter idem velle et nolle convenerit. Verum quid demum postea? ANT. Habes rei initia. Prensati dein comiter patrum suasionibus, et prehensi haud magno negotio, sed non quod eo ambitu teneremur, verum, quod jure obsequentes regi et patriae esse debebamus. Me novitas etiam mea, et regis quum gratia erga me non vulgaris, tum ingens et vere regia liberalitas, quae praecessit merita, hortabatur. Etenim eo tunc primum in ejus fidem concesseram, et ad episcopatum Quinqueeclesiensem ab eodem evectus, permissaque mihi et Pornensis abbatia, et praepositura Transsylvana, quam Heremitae avaritia in suo peculatu detinuerat, restituta, in senatum quoque illius ascitus sum. Quae vis non tibi, Michael, magna videtur ad amandum principes, non valida ad persuadendum, ut de eisdem per labores atque pericula bene mereamur? MICH. Immo vero maxima et validissima. ANT. Recte. Non omnino tamen haec laus tota nostra est. Quum enim pondus tantae legationis utrique nostrum grave videretur, magnitudine ejus et difficultate considerata, cui nos prorsus impares esse existimabamus, ipsi quoque non exiguo conatu aliquot dies imbecillitate ingenii nostri obtensa, restitimus, et munus tantum suscipere deprecati sumus. Ego siquidem partim occasione sacerdotii subterfugere nixus, quod ad eam gentem decentius profani

*) Felesleges.

Digitized by Google

mitterentur, quam sacrae professionis homines, partim quod et Joannis regis et posteritatis ejus fueram ante partium, verebar, ne eorumdem fieret calumniis, ut minus pro commodo regis mei rem gesturus essem. Nihil tamen exoravi, sed astrictus, quantum et pro clementia regis debebam, et meo statu illius temporis admonebar, cessi, ac provinciam, vitata in utramque partem arrogantia, suscepi. Par modestia collegam habuit. Nec defuere causae, quibus se se dubducere potuisset, primum quum adversa valetudo, podagrae enim erat obnoxius, tum deinde liberorum adhuc impuberum, reliquaeque rei familiaris cura, ut in regno parum bene pacato, quodque cum Turcis etiam ab adolescentia semper hostiliter contendisset, quippe quod hoc etiam temporis, finium partem praesidio tueatur, latens incommodum verebatur ab hostibus. Omnibus tamen his commodo patriae postpositis, non libenter modo, sed etiam laetabundus prope, liberis tantum charissimis Deo et regi commendatis, assensus est. MICH. Si, ut jam memorasti, tam anguste, totque custodiis oratores nostri apud Turcas circumscripti tenentur, mirandum non est, quod et vos et quidam alii ante vos legationem istam declinarint, verum illud maximopere, quod, qui subire voluerunt, reperti sint, non veriti exempla praedecessorum. ANT. Habes jam causas. Caeterum quem unquam hactenus aut legisti aut vidisti principem, cui forte defuissent qui pro se et sua gratia periclitarentur et occumberent? quod quidem quotidianis exemplis edocemur, quum hodie alii, cras alii, et quique per alienas mortes, vel inspectantibus nobis, in suas ruunt. Nec id tamen omnes eadem causa. Verum illi legitima et plena laudis, qui pro patria,

Digitized by Google

et pro gloria. MICH. Teneo probe quae recenses, nec possum tibi non assentiri, in eo vero mirum etiam in modum satis ambo fecistis mihi, quod una modestia, duplici vitata arrogantia, nec nimiae propensitatis accusari, nec damnari contumaciae possitis, quo magis sperem, magnam quum apud regem gratiam ac patres benevolentiam, tum etiam apud omnes regni incolas honorem et existimationem assequuturos. ANT. Id ne nos quidem desperamus, Hungaria sospite, et regibus, quos jam hac tempestate, benignitate Dei sortiti sumus. Verum ad institutum redeamus. Postquam designati et pronunciati sunt oratores, duo circiter menses expediendis Turcae muneribus, et ad iter oratorum necessariis dati sunt, intra quod tempus ea, quae contigerunt apud nos, tradam tuae notitiae. MICH. Non ingratum facies, etiam si forte in reditu meo e patria aliunde id ipsum cognovissem. ANT. Ad digniores, pinguiores episcopatus eo tum alii translati sunt nostri praesules, alii creati novi. Nicolaus Olahus summus regii archivi magister, ab Agriensi episcopatu ad Strigoniensem archi-episcopatum, Franciscus Ujlacchy a Jauriensi ad Agriensem, Paulus Gregoriancius a Zagrabiensi ad Jauriensem, Paulus Bornemisza a Vesprimiensi ad Transsylvanum, Matthias vero Zaberdinus a Tininiensi ad Varadiensem. MICH. Pinguioremne et digniorem, vis, credam Zagrabiensi Jauriensem? ANT. Maxime, si tempus et fortunam respicias. MICH. Quid quaeso velis? ANT. Vastatus totus est Turcarum populationibus. MICH. O deploratam Hungariam. Quis majorum nostrorum credidisset unquam id futurum, ut aliquando ultima primo honore ac pretio nepotes dignaturi forent. ANT. Fa-

Digitized by Google

cile imperia transferuntur, quae intestinis seditionibus modum non imponunt, nullisque demum principibus satis contenti esse sciunt. Nec de his disserere hic locus convenit. Igitur novi episcopi fuere IIII. Andreas N.*) Vesprimiensis, Blasius a Kamoncz Vaciensis, Franciscus Musnensis Cianadiensis, et Antonius Verancius Quinqueecclesiensis, idque annos natus XLVIIII, et illa ipsa die, qua homo in mundum prodiit. MICH. Mysterium. ANT. Si Diis placet. MICH. Jocum censes. ANT. Quin tu potius. Verum creatus est per eos dies summus quoque praefectus orae Danubii, quae spectat Noricum, Franciscus Tahy, et vaivodae Transsylvani: Franciscus Kendy, et Stephanus Dobo, cujus industria militari anno superiore Agriam retinuimus. Haec cuncta Majo, Junius alia attulit. Maximiliano Bohemiae regi, regis nostri filio XV. mensis memorati Hernestus natus est filius. Nec ita multis diebus post, motus quoque seditiosi nunciati sunt e Transsylvania. MICH. Quinam? nondum ne? ANT. Harpocratem. Scio, quid volebas. MICH. Ut lubet. ANT. Petrus enim Petrovius suscitata cum parte Transsylvanorum, et cum quibusdam Hungarae nobilitatis proceribus conspiratione de reducendo Joannis regis filio in Transsylvaniam, rege nostro invito, sua fide fraudata, et sola in Turcarum ope spe voti consequendi collocata. MICH. Nefas audio, et scelus metuo. ANT. Utrumque decuplo majus. MICH. Quid? audiam et metuam? ANT. Etiam. MICH. Tanta jam audet Petrovius? ANT. Sero quidem incepit, sed rerum perdendarum tempus nullum serum. MICH.

*) de Kewesd.

Digitized by Google

Num in deditione Transsylvaniae et Temesvari, quam regi cum Heremita et matre pueri fecit, eidem more gentium fidem per sacra jure jurando obstinxerat? ANT. Obstrinxerat etiam honorem et humanitatem. MICH. Intercessere ne syngraphorum diplomata? ANT. Ter maxima. MICH. Pacta quoque et conditiones, et quae ex his expectantur, omnia? ANT. Nihil prorsus praetermissum, nec non satisfactum, sive de his percontaris, quae matri et filio debebantur, sive quae Heremita et Petrovius cupivere. Hoc solum praeter pacta exequutum, quae regi de pace cum Joanne intercesserant. MICH. Quid hoc solum? ANT. De quo parum lamentari decet, nisi calumniae ansa quaeretur. Patrimonium puero reddi pacta jubebant. Verum quum hoc partim a patre dilargitum est in eos, quorum ope ac ductu regnum invaserat, partim postea in Turcarum potestatem reciderat, minus ipsis pactis mos geri poterat.*) MICH. In Turcarum potestatem reciderat? ANT. In Turcarum. MICH. In suorum amicorum? ANT. Quaeris supervacanea. MICH. Quonam ergo pacto regnum erat servaturus, si nequibat bona sua? ANT. Precario atque serviliter. Ad quam conditionem, si bene advertas animum, filius quoque educatur. MICH. Nollem equidem sic regnare, ut haeredem Turcam haberem, Verum quid puero pro paternis bonis repositum? ANT. Diu rex in eo fuit, ut memoratum ei patrimonium recuperare possit et reddere, sed quum id fieri nulla poterat ratione, nisi cum recuperatione totius Hungariae, quod non uno loco situm erat, duos ei ducatus in Silesia contulit, patrimonii defectum supple-

*) Faustus jegyzete: ‚Pacta erant servanda; quomodocunque pacta subsecuta sunt, largitiones antecesserant.‘

Digitized by Google

turus. Promissa insuper filia in conjugem, non eum generum tantum, verum filium sibi fore decreverat. Modo simili matri quoque in omnibus mos gestus, quae ad ejus dotes et statum pertinebant, nec est hujus instituti pluribus ejusmodi tractare, verum et Heremitae collati tituli, et dignitates, et puniceus gallerus, qui eum misere etiam pessumdedit, quod nimis ambiverat; et Petrovio Temesvarum arce non obscura, neque tenui, Munkach appellata, et in Maromarusianis sita, quam non modo novis sed etiam veteribus studiis saepe ante obtinere contenderat, pensatum. MICH. Quid igitur nobilissimi regni tumultuatur excidio? ANT. Non sum divinus, timeo tamen, ne, ut Heremita Budam, sic hic perdat Transsylvaniam, et id quidem multo ante, quam puerum in eam reducat, quamquam etiam si reducet ante, eodem tamen serius, ocius laborabit discrimine. MICH. O egregios testamenti Joannis regis curatores, o puerum, non quidem certe Junonium, sed Paridem. ANT. Quippiam prope simile. MICH. Vident hoc Transsylvani, et illi proceres Hungari juncti puero et Petrovio, et tacent? ANT. Plus quam Argus. MICH. Vident? ANT. Etiam sentiunt, et hallucinari ultro libet. Sed de his nimis fortasse multa, et me nescio, quo pacto avocas saepius ab instituto proposito. MICH. Non arbitror haec aliena esse a nostro instituto, scis enim, plerumque in colloquiis familiaribus usu venire, ut alia atque alia obiter incidant, de quibus conferatur, nam verbum verbum ducit, et sermonum varietas non aliter oblectare solet colloquentes quam flores oculos. Quo fit, ut secure mea quidem sententia liceat tibi ab isto tuo itinere quandoque digredi, modo non multis passibus, et imitabere pi-

Digitized by Google

ctores, qui umbrarum, arborum, montium, et id genus aliis icones suas decorant atque explent. ANT. Assentior, quia cogis, quicquid tamen excessero judiciis alienis, eo solabor solo, quod domesticis meis scripsi. MICH. Tuto. Sed parva sollicitudine multum angeris. Verum, quid tandem de Petrovii motu? ANT. Primo rex mirari, non credere, non locum dare nunciis, et quae vulgo dicebantur, rumores appellare. Tanta enim et fide et consensu tota res utrinque acta, compositaque fuerat, ut adduci ad credendum non facile potuerit, Petrovium fidem Deo teste datam sibi, violaturum. MICH. Bonitas regis rara et vere regia. ANT. Et rara, et regia. Sed institutum repetamus. Porro ubi rex satis pro sua modestia graviter, et citra tumultum, omnes conatus Petrovii cognovisset, et comperisset, haud dubie armis coepta tentaturum, ipse quoque seditioso homini arma opponit. Ea tamen perturbatione minime avocatus, ut institutae legationis voluntatem abjiceret, simul ac et dona, quae Turcae destinarat, et res omnes, quae usibus oratorum visae sunt fore necessariae, fuerunt expeditae, XXI. die mensis Junii jussi sumus Vienna decedere, et iter maturare. Inde insumptis apud domos nostras diebus XXIII. dum ambo rem familiarem longe profecturi constituimus, Comaromium XIII. Julii, Strigonium XVII., Budam XVIII. applicuimus. MICH. Pauca equidem consequar, si sic celeriter cuncta percurres. ANT. Non existimo in his tempus esse conterendum, quae sunt nobis prae foribus, ac prope domi, et de quibus audias quotidie. MICH. De Petrovii loquebar motu. Quum enim citra negotium et populi christiani periculum, solius Heremitae repressa insolentia, pueri rem tueri poterat, regum

Digitized by Google

etiam nostrorum commode servata benevolentia ac patrocinio, deses dormitabat. Idipsum modo, quando nequit, nisi cum pernicie multorum, et forsan etiam illorum, quorum fortunam promovet, Herculem videtur mihi furentem agere, idque adeo intempestive, ut cui nullum jam tempus reliquum est. ANT. Saepe hoc ipse illi consului, sed necquidquam! MICH. Memini. Verum te etiam atque etiam peto, frater, ne graveris hos ipsos ejus motus a capite ad calcem, sed laconice ante mihi exponere, quam descendes Constantinopolim, quod quidem facile et opportune hoc loco poteris, nec molestam etiam aliis nobis assidentibus facies digressionem. ANT. Postquam id omnino sic velis, et tam ardenter cupias, non refragabor. MICH. Amabo frater. ANT. Dum expeditio nostra adornaretur, et haberentur publica Sopronii comitia, ad quae etiam Transsylvani legatos miserant, qui potissimum a rege et a senatu flagitabant, ut eis episcopus ac vaivodae crearentur. Causae erant legitimae, nec ab animo regis alienae, etiamsi tam instanter ad id non sollicitaretur. Caeterum etsi rex cum senatu suo, et de vaivodis, et de episcopo tam Transsylvano, quam Varadiensi, cujus quoque virtus non parum visa est idonea, quae eo loci opponi hostibus debuisset, ante jam statuerat, placuit tamen de iis Transsylvanorum quoque voluntatem intelligere, ut creando illis eos praesides, quos ipsimet cooptassent, nullam causam tumultuandi imposterum habere possent. Quare introductis eorum legatis in senatum, quaesiti sunt, quemnam episcopum, quos vaivodas sibi dari cuperent. Eum ipsum tam episcopum, quam vaivodas nominavere, qui jam dudum suffragio regis ac senatus erant designati, nimirum Paulum Bornemy-

Digitized by Google

szam episcopum, Franciscum Kendy et Stephanum Dobo vaivodas MICH. Memorandus utrorumque animorum consensus, quem arbitror non accidisse sine numine.*) ANT. Recte omnia. Nam rex ea sola cura aestuabat, ut in omnes eventus Trassylvania in libertate et procul a hostibus servaretur. Igitur in ipsis adhuc comitiis et legati certiores facti de praesidibus, quos ipsi dixerant, ac dimissi, et episcopis vaivodisque imperatum, ut omni mora abscissa, discederent in suas provincias, seduloque operam darent, ne quid detrimenti regnum, illis e regionibus publica res acciperet. Caeterum his in hunc modum actis, et profectis in provinciam legatis, vaivodae quoque cum episcopis ad apparandam profectionem digressi sunt a rege. Cui apparatui expediendo dum insistunt diligentius, et de loco ad locum migrant, contrahentes militem, et iter versus suas provincias sine intermissione continuant, motus, quos jam saepe attigimus, erumpunt, confirmanturque hinc inde plurium fidelium tum litteris, tum nunciis. Postremo certis etiam indicibus affertur, conjuratos jam Petrovii foris armatos vagari, et omnes vias obsidere, quae in Transsylvaniam et Varadinum ducunt, nitique omnibus viribus, ut et vaivodas et episcopos penetrare in provincias suas cum praesidiis inhibeant, donec Petrovius cum Turcarum auxiliis prodire possit. Sub hoc tempus et nos iter nostrum ingredimur, et vaivodis atque episcopis simul acrius jubetur, ut validiores copias conducant, intrare in provincias maximis itineribus contendant, et rebellium conatus omni ope et ratione antevertant. Non surdis impe-

*) A lapszélén szerző kezétől: Alveus est. Alveus est.

Digitized by Google

ravit. Verum cunctatione Turcarum non mediocriter adjuti sunt ad vires contrahendas. Quum enim passa Budensis nondum mandata a principe suo accepisset, ut suppetias mitteret Petrovio, vota ejus atque impetus morabatur, vanaque etiam consilia reddebat. Nostri vero usi occasione in re gerenda minime segniter, parvo spatio temporis, coacto milite haud exiguo, signa proferunt, et invitis conjuratis non sine memorandae virtutis commendatione in Transsylvaniam et Varadinum evadunt. Vires tum utrobique auctiores factae, locisque opportunis praesidiis impositis, et exploratis omnium voluntatibus ac studiis conventum indicunt, in quem haud mora frequenti provincialium concursu facto, regi se primum omnes tres nationes nova fide addicunt, et subsidio pecunias conferunt. Deinde Joannis filio, ac Petrovio, quietis omnium turbatore, hoste pronunciato, de exigendis quoque ac persequendis regis rebellibus publico primorum consulto, et scitu plebis decernunt. Sic statu et Transsylvanae et Varadinae ditionis satis tunc commode reparato, videbantur omnia pacatum finem habitura, exactis Turcae beneficiariis, si revocari a sententia nequissent. Breve tamen otium ea victoria secum attulerat. Petrovius enim a regina ex Polonia, paulo post his confectis, adveniens in Turcarum sinum, in pagis circa Tibiscum ad Zolnochinum castellum consederat, turmas conjuratorum ad se exciendo, et legationibus, qua magnum ipsum Turcam et ejus consilii passas, qua Budensem et Themesvarinum praesides pro auxiliis fatigando, temporis opportunitatem de recuperanda Transsylvania et Varadiensi regione ad molestiam usque ingerendo. Huic secundo conatui, quem quum ob Petrovii,

Digitized by Google

tum etiam ob Turcarum praesentiam priore majorem futurum esse constabat, et in Giulam ac Varadinum arces cum oppidis inter se finitimas erat potissimum conflatus, quasi, his duobus locis captis, de Transsylvania in reliquum expugnanda non laboraretur, majore vi regi quoque fuit occurrendum. Nec

. . . . . .

XVI.

(Utazási napló.)

(1553.)

XVIIII. et XXI. Julii a passa budensi auditi, nobis se humanissimum exhibuit, et non solum nobiscum familiariter sed et civiliter praeter omnem suae gentis morem colloquutus est. Nec mirum. Dicebatur enim litteras didicisse. Quaecunque autem apud eum voluimus, pro voto gessimus. De conjuratis tantum Petrovii nonnihil laboravimus, quibus clam auxilia ex Temesvaro, Zegedino et Szolnoko in Isabellae reginae gratiam suppeditabat, quod expresse agebat contra inducias. Eo tamen diversis modis avocato ab hujusmodi tumultibus, induximus tandem ut polliceretur, se nihil praecipitaturum, antequam nos Constantinopolim veniremus. Daturum etiam se ad Petrovium litteras, qui ex Munkach dicebatur jam cum aliquibus copiis adventare Varadinum versus, ut interim conquiesceret, et a suo principe expectaret, quid facto vellet. Cavit tamen studio et conatu diligenti, ne Stephanum Dobo novum vaivodam rex noster mitteret in Transsylvaniam cum exercitu, sed Andream Bathoreum, qui jam annum vaivodatu eo fungebatur, ibidem confirmaret. A cogendo autem exercitu contra Petrovium et ejus conjuratos, quem

Digitized by Google

cogere magna fama ferebatur, desineret omnino, quia si pergeret in hoc conatu rex, nec ipse, scilicet passa, amicos principis sui (non) esset deserturus.

Haec XXV. ejusdem mensis per veredarios (25. regi nunciata, passa nos perofficiose salutato, navibus grandioribus vecti IIII. et comitati VI. naszadis classiario milite instructis tutelae causa, movimus e Sicambria, Budamque ac Pestum praeternavigantes, utraque ex urbe magno bombardarum fragore honoris ergo prosequuti, ea ipsa die ad oppidum Räzkevi V. milliaribus pannonicis a Buda distans pervenimus, ibique noctem insequentem exegimus.

Die XXVI. naves ingressi, tribus horis an- (26. te lucanum tempus, primo noctis crepusculo Tolnam venimus, quod oppidum a Räzkevi XII. disjungitur milliaribus. Nec alium insignem aut nominatu dignum locum ripis Danubii imminentem in eo tractu vidimus, quam oppidum Pacchos, vinetis tantummodo circumdatum, et III. ad Tolnam milliaribus nostris pertinens. A quo oppido Pacchos Paxiorum quoque familia denominatur, quae quidem et vetus et clara est, censeturque jam a multis annis in primorum ordine. Tolnae hac exacta nocte, et die VII. (17. supra XX. alto jam sole, inde profecti, noctem quoque insequentem et diem XXVIII. continenter (28. navigavimus, donec luce ad occasum inclinata, ad Erdewd arcem, quae ad Tituliensem praeposituram olim attinebat, appulimus. Nec in hoc tractu quoque, qui terra XX. fere et IIII. milliaria, aquis paulo minus quam duplum facere perhibetur, multa vidimus loca, quod compendia rimati fluminis, inter insulas tantum sylvis obsitas et solitudine horridas cursum tenuimus navigationis, periclitati alioqui saepius,

Digitized by Google

dum per angustiores quosdam meatus fluminis, vorticosis meandris foedos, et arborum truncos mediis aquis hic illic inhaerentes, tanquam scopulos nimis hostiles navigantes, vitabundi enitimur. Nec dies tantum quantum nox et pavoris et periculi attulerat, verum auspice Deo illaesi evasimus, Batha olim sacro sanguine, Mohacio Ludovici regis clade memorabili minime viso. Quae autem loca nos vidisse contigit, quum navium libuit rectoribus redire in justum alveum, haec sunt: Kewzeg arx familiae Orbasziorum in dextra Danubii, prorsus diruta et destituta, sitaque olim in amoeno loco, cui adjacebat claustrum Pauli Heremitae. Deinde oppida nominata Veresmarth et Lazkó. Mox Dravi fluminis ostium, a quo Valcó comitatus sumit initium, et Baroniensis desinit. Post arcem Erdewd, de qua supra, nullo honore habitata, in sinistra oppidum est Pathay, Bajá castellum nuper ab agriensi praesidio concrematum, et Zeremlenium vicus non obscurus priscis temporibus, nunc parvo admodum possessus homine. Deus bone, quam ubique optimae et foecundissimae terrae tristis nobis facies apparuit, quam inculta omnia, quam et agri et vineae veprium horrore insessae, quam omni in loco rarus agricola, rarum pecus et crebra solitudo. Noster nauclerus, homo Rascianus, referebat, quod qui olim salvo nostro imperio una in villa numerus erat colonorum, nunc in XXX. vix par inveniri potest. Quid de deletis pagis censeas dici posse, quorum jam etiam nomina interiere. Verum enimvero dum tuemur et consideramus Dravi ostium, montem quendam altum et acutum versus civitatem Quinqueecclesiarum conspeximus, quem, quum rogassemus qui nam mons esset, accepimus Harsanum ab

Digitized by Google

indigenis vocitari. De quo mira narrabat meus collega Zay, quae a veteribus accepta in hodiernum diem miraculi vice referri solent. Esse in ejus cacumine pervetustam et jam desolatam arcem, in eaque puteum superesse profundum et cavernosum, in quem quicquid dejeceris, quod natura aquis libratur, nec in ima demergitur, effluere in Dravum, qui ei in quinto nostro subsit milliario a septentrionibus. Res autem in anate dicitur aliquando praebuisse experimentum, quae projecta cum signo alligato in memoratum puteum, paucis diebus post visa est cum eodem signo nare per Dravum.

Apud Erdewd vix coena sumpta, ubi primum illuxit luna, solvimus, et enavigato duorum millium spatio arces inibi existentes Boroh et Valco videre per noctem non potuimus.

Die vero insequenti XXVIIII. cum ortu solis (29. apparuit nobis arx Zatha nomine, quam Turcae haud ita pridem solo tenus diruerant. Inde jam penes amoeniora loca, et ubique justo Danubii alveo tenentes cursum, apparuit nobis arx Atthya, ipsa etiam disturbata, ultimus Valcó comitatus limes et primus Syrmii. Atthiae proxima Uylacchum est, quam Rasciani Illok vocant, multum olim memorabilis, ac ne nunc quoque obscura, curaque diligenti custoditur a Turcis. Erat autem olim ducis Laurentii et ejus cognomine utebatur, quod habebat haereditariam. Habuit Uylacchum proventus maximos. Caeterum unum ultimae conditionis habitum non praetermittam referre, qui appellatus est obolarius, ab unius oboli collatione. Nec succurrit, quibus ex rebus proveniebat, ejus tamen summa pecuniae ascendebat ad VI. millia aureorum, feruntque eam pensionem supra quam dici

Digitized by Google

possit, molestam et onerosam semper fuisse subditis. Quare saepenumero XX. millia aureorum duci suo quotannis pendere voluerunt, si eo proventu eos liberasset. Exorari tamen nunquam potuit, et professus est, si centuplum pendissent, se non facturum, ne ejus institutores injuria afficeret. Unde quatuor primariorum regulorum Hungariae: Thomae Strigoniensis archiepiscopi, Stephani Bathorei, N. Orzägi et Laurentii ducis IIII. facete dicta memorantur. Primis tribus tria erant oppida. Priori Kemencze, quod fornacem significat. Proximo Karon, quod damnum. Tertio Giengies, quod uniones. Quarto hic proventus obolaris, quem filler vocant. Quum igitur III. illi a Strigoniensi archiepiscopo convivio fuissent aliquando excepti, et mutuo inter sese de magnitudine opum familiariter concertarent, Stephanus forte Bathoreus prior per extenuationem damnosi nominis tantas sibi opes esse diceret, ut ex damno etiam redditus illi maximi provenirent, subjunxit N. Orzagus, suas vero tantas, ut canes etiam apud eum in unionibus ambularent. Laurentius dux protulit obolarem redditum. Thomas demum, quia e re nata hic sermo in medium prodierat, cupiens ipse etiam aliquid afferre simile, subita cogitatione ditionem percurrit ac inquit: Domini, mihi quoque fornax est, aut malitis, stuba, ea amplitudine, ut aliquot millibus hominum hospitia suppeditare possit.

Ab Uylaccho Corosca castellum et mox Banmonostra, Syrmiensis olim episcopatus sedes, arx cum oppido non incelebris, et edito atque amoeno loco, Danubioque imminenti posita. Nunc jam solo loco et exili vestigio ruinarum nota, nec colono, ut ante, possessa multo, desolatis et in solitudinem re-

Digitized by Google

dactis innumeris tractibus vinearum, quibus a continenti latissime in coronam vallabatur.

Non praetermittam de Cierewgii quoque arce, quae fuit Valentini Terek, meminisse, cujus et Athya supramemorata, ambaeque hisdem pollebant dotibus atque eodem situ, sed similem fortunam sortitae, ut aliae, solo sunt aequatae.

Hinc oppidum Kamoncz attigimus, frequens olim habitatoribus et sacerdotibus, et litterariis ludis celebratum, unumque inter alia, quae in Syrmio habuerunt existimationem non postremam, sive opes et ubertatem loci respicias sive oppidanorum nitorem et industriam. Centumquinquaginta domos lapideas extructas et decenti ordine positas, ne luteas easque numerosas reliquae plebis casas enumerem, in eo videre erat. Nunc omnino vix cernuntur XV. stramineae. Ferunt loci incolae VII. millia vini doliorum effusa fuisse in oppido, quum initio a Turcis eversum est, et instar non exigui rivi aream fori, quae oppidum modica concavitate dirimebat, fluxisse genu tenus.

A Kamonz Varadinum Petri cum occasu solis pervenimus, ibique totam noctem exegimus, non ausi per tenebras navigare propter molas oppidi Karom, quae majore numero per eum tractum Danubii collocatae, impediebant cursum rectiorem.

Die post XXX. ingressi navigationem, pro- (30.
deunte aurora Karom oppidum primum vidimus, ubi etiam arx olim fuerat, sed a Turcis jam disjecta est. Huic oppido etsi pristinus decor ademptus sit, et diminuta domorum, habitatorumque frequentia, nullum tamen a Tolna visum est nobis esse hoc Karonte magis incolume, magis frequens, et agrorum vinearumque culturis perpolitum, et in quo solo id tem-

Digitized by Google

poris vinum Syrmiense retinet existimationem aliquam veteris valoris, adeo in locis reliquis ea cura destitutae sunt vineae.

Apud hoc oppidum mons Almus, antiquis nostris Frusca appellatus desinit, qui ab ora, quae Atthyam et Uylacchum arces discriminat, incipit, vinoque singulari notus est, cujus vitem Probus imperator primus ex Italia allatam plantasse dicitur. Habet hic mons XII. circiter milliaria longitudinis, latitudinis tria ubi latissimus, totusque omni ex parte per latera et radices vinetis cultus, juga sylvis amoenis virent ac densantur citra horrorem. Nunc quod deplorandum maxime est, vix e regione Danubii, cui grato atque aprico aspectu, spatiosoque satis sufficienter et leniter imminet vertice, omnino XX. vineas non ostendit viatoribus, quum olim nullus a sylva locus vacuus non erat vitibus consitus, praesertim vero qui in tumorem magis excreverat, et incumbentem in se propius meridianum solem excipiebat.

Ubi autem hic mons apud Karontem, ut dixi, desinit, mox eodem loci finditur bifariam, eaque pars, quae petit mediterranea in sinistram regionem, vocatur albus, pars altera, quae a Danubii ripis non recedit, sortita est plura nomina, ut sunt locorum, quibus imminet. Hincque est Karon hegye, id est: Karontis mons et id genus alia.

Karontem sequitur Zalonkemen et Titulium, arces cum oppidis ex opposito invicem Danubio utramque interfluente alveo latissimo sitae, eaque erat ditionis regiae, haec habebat praepositum, tantoque Titulium Zalonkemeno integrius et frequentius esse cognovimus, quanto de Karonte dixeramus, sed id quidem ex auditu, quia sub ipsis muris Zalonkemeni

Digitized by Google

transivimus, Titulium a longe inspeximus. Nec refert de ruinis, excidioque, ut putamus, dicere, quia cuncta ruinae, desolatio et solitudo habet. Hoc tantum adjiciendum duxi, quod Tibiscus amnis ex Carpato monte per comitatum primo Maromarusianum fluens, deinde per Cumanorum campos in superiore Pannonia sitos lapsus, Titulii alluit promontorium, quod habet in dextro latere. Inde paulo ultra cursu provectus et in paludes sparsus, uno tandem ostio, Zalonkemeno opposito in Danubium cadit. Adjacet in hoc loco Titulio longior quaedam quam latior palustris planities, eaque adeo humilis et depressa est, ut quotiens vel Danubius vel Tibiscus excreverit, aquis tota occupatur. Haec idonea esse potest usibus bellicis, quod aliquando memini me audivisse.

Eadem die ad Zalonkemenum et dein Zemlinium, quod citra Belgradum parvo spatio positum est, pervenimus. Arx olim fuit et oppidum obsidendi causa Belgradi priscis facta temporibus a nostris Hungaris. Nunc solo aequata arce, oppidum in pagum redactum. Zalonkemenum autem arx est similiter et oppidum, eaque in editiore ripa sita est, oppidum ima tenet, vallatum quidem muro lapideo sed tenui, et vetustate ac hyemali aestu fluminis magna ex parte ubi collapsum, ubi perforatum. Arx proinde aeque et imbecillibus et ruinosis prae vetustate moenibus eminet, nulloque insigni aedificio memoranda, et in declive ad flumen pendet. Poteramus ea adhuc die appellere ad Belgradum, quum a Zalonkemeno nonnisi IIII. milliaribus nostris distet, verum quia conductoribus visum est, ut mane eo perveniremus, usi per eum tractum lenta remigatione et prope solo

Digitized by Google

cursu fluminis vecti, circiter mediam noctem Zemlinium advenimus, ibique reliquum noctis exegimus.

Julii die ultima cum sole surreximus, Bel- (31.
gradoque, circumspectantes et mirantes omnibus saeculis praeclarum loci situm, successimus, quem ut describerem quam proprie fieri potuit, vetus jam dudum videndi ejus desiderium fecit.

Ubi enim Zalonkemenum et Zemlinium praetervexeris secundo fluvio, in meridie a septentrione venienti occurrit Belgradum, moxque hinc torquente se in orientem Danubio, sub ipsis moenibus ab occidente tergo recipit Savum, lato quidem ostio, sed nec violento nec praecipiti. Sine aestu veluti in amicitiam quandam et consanguinitatem invicem copulantur. Jam hoc loco eminet ripa paulo in aquas prominens, pendensque a septentrione et ortu et occiduo. Quicquid a meridiana plaga habet continens, id planum est et late fusum, nec nisi in tumulos et mediocres colles assurgens. Ubi vero Belgradum sedet, porrectum et aequale jugum est, quod et arcem et urbem simul sustinet. Verum in oriente ipsa urbs quadrata, in occasu triangulari forma arx posita est, eaque parte, qua in acumen turbinatur, urbi inseritur, turribusque et haec et illa in vetustum morem pluribus ac frequentibus exaedificata. Nec dubium est, veterum et Graecorum et Romanorum in vestigio fuisse Belgradum conditum, arx tamen nec ingens, nec aedificio eximia. Caeterum magis ad aquas videtur vergere, et muro ac duabus turribus discreta ab urbe ipsa est. Unde duplex appellatur, eaque turris, quae genti semper fuit nominatissima, Neboyze nomine, posita est in hoc discrimine, nullo nec decore nec munimento insignis, sed quia crassior caeteris, et

Digitized by Google

in qua campana tenebatur, qua quum in hostes procurrendum fuit, signum dabatur militi ad arma rapienda.

Sed praeter hanc civitatem, quam in jugo sitam et cum arce copulatam esse diximus, alia civitas adjacet a jugo ipso ad Danubium usque fusa, sicque inclusa moenibus in rotunditatem aliquot angulorum, prout ripae ejus conditio exposcebet circularis, ab ipsa summa civitate et arce ductis, ut in duobus ejus extremis angulis juxta aquas ripense propugnaculum in arcis modum existat. Et haec in septentrionem Danubio et Savo opposita sita est.

Declivia jugi orientalis, ubi sunt portae civitatis superioris, et meridianam continentem, quam ad muros usque planam esse dictum est, occupant latissima et frequentissima suburbia hortis immixta. In occasu, in quo arx est collocata, ingens et amplum penu est annonae bellicae, quod semper refertum tenetur ad usus expeditionis generalis. Nec aliud juxta est suburbium, quam procuratorum et custodum penu, paucae aliquot habitationes et servitiorum tuguria.

De Belgradi nominibus dicere non omittam. Albam Graecam appellavere veteres, credo, a Graecis conditoribus, qui ea loca initio tenuerunt, quod e Strabone etiam in VII. cognosci licet, qui Dacis has regiones, quae olim Moesiae appellabantur, dicit fuisse propinquas; ne et successam nationem, graecis ritibus et religioni addictam, Rascianam scilicet commemorem, et aliud de Graecorum imperio, quod latissime fines olim protulerat.

Romani postea Taurunum vocavere ut in Ptolomaeo et in aliis geographis videre est, cujus rei ratio non omnino facile reddi potest.

Hungari Nandor-Albam nominant a vicino colle

Digitized by Google

latiore quam altiore, vitibus consito, qui mons vulgo Nandor heggye etiam nunc appellatur.

Ab indigenis, qui sermone illyrico utuntur, slauni, vocatur Biograd, hoc est gloriosum sive famosum, a virtute militum, ducumque, qui in praesidio ejus succisivis temporibus manserunt ab amisso Zmiderovio et Rascianorum imperio.

Jam postremi scriptores Belgradum nominant a vicinitate illyricae dictionis Biograd. Ubi notandum est, quod hae nationes illyricae ut plurimum sedes suorum principum hoc nomine solitae erant olim insignire, ut de hoc Belgrado, de Alba-Regali, de Alba-Giula in Transsylvania, et de Alba-Nezter arce ad Tyram flumen sita videmus, quae omnes dicuntur aliquando sedes fuisse principum. Sed Belgrado insula est opposita amoena satis et aptissima rebus gerendis.

At prima die Augusti, relictis in portu ad (1. aug. Belgradum navibus, ubi Mysiae superioris est initium, terra Zmyderovium versus iter inivimus, semperque ad Sarnow arcem summo in monte dextrorsum sitam, respicientes, ad Grockam pagum, ubi et (Grocka castellum est, quod jam paulo prius quam a triennio contra excursiones Temesvarinorum Turcae extruxerant, pervenimus, atque ibidem nocte exacta, secundo (2. Zmiderovium primis diei horis applicuimus, locum sane et arce et urbe ac suburbio dignum memoratu. Jugum enim quod adjacet Smiderovio, qua parte respicit Danubium, abscissa fronte est, et leniter ab imo eminet, caetera in longum tractum porrectum, totum fastigio ac tergo planum est et late fusum, nec nisi solis vineis et fructifera arborum per magna spatia circum excultum. A radicibus ejus exit planities, veluti animantis cujuspiam inferius labrum, duorum cir-

Digitized by Google

citer millium passuum secundum ripam longa, vix vero dimidium lata, eaque penitius in flumen abiens, multum et humilis et depressa sic, ut minimis etiam incrementis Danubii summergatur. Zmiderovium urbem summa hoc loci excipit ripa. Ejus autem urbis forma triquetra est, longior quam latior, altis moenibus ac XXX. circiter turribus rectis, quadratis, aequalibus et dimidiatim foras prominentibus, interiore in vetustum morem patentibus opertis,(?) tabulatorumque serie distinctis, magnitudine mediocri, Sopronio tamen nostro paulo amplior. Caeterum cornu tertio adverso amni opposita, in secundo, quo aquis alluitur, arcem habet, prorsus civitati insertam, et validioribus atque altioribus tribus turribus emunitam. Foris vero, qua in montem respicit, tota vallatur pomerio, quod in quolibet latere tria ostendit propugnacula, fossaque muro incrustata ac longe profundiore cincta est, quod flumen altum sit, adeo ut quum eam repleri usus postulat, non immittuntur sed infunduntur aquarum latices. Quo fit, ut e regione quoque fluminis agger vel potius moles quaedam facticia fossae est circumjecta, paulo aquarum superficiem exsuperans, quo hyberni glacierum aestus a muris arceantur, fossaeque ipsius concavitas ab harenarum influxibus tueatur, quas amnium violentia soleat aggerere. Caeterum loca hic aliquot aperiam Claudii Ptolomaei, quae fortasse hactenus multis fuere ignorata, quamquam et ipse falli possim, nihilominus ostendam dubia me conjectura non fuisse ductum.

Est in inferiori Pannonia quintae tabulae Europeae lib. XI. cap. XVI. in civitatum nomenclatura Teutoburgium, Cornacum, Acumincum, Rittium et Taurunum. Et mox in superiori Mysia, quae nunc

Digitized by Google

dupliciter appellatur Servia et Rascia, quum sit una atque eadem regio, tabulae Europeae IX. lib. III. cap. IX. Tricornium nomen similiter civitatis, et fluvius Moschius, et item Niis ac tandem Ulpianum civitates. Quae etsi saepenumero legerim alias, et mecum altius considerarim, consultisque etiam aliis authoribus et multis hominibus locorum eorum peritis, atque etiam inibi incolentibus, cupidus aliquid veritatis elicere, nunquam tamen rem proprius visus sum perspexisse, si modo perspexerim, quam hisdem locis visis et peragratis. Igitur quum a Belgrado ad oppidum Niis, qui tractus ea via, quam nos egimus, tota sit latitudo Mysiae, nullum aliud flumen vidimus, praetereoque illud, quod Moravam incolae vocant, visa etiam ejus eruptione in Danubium ad Zmiderovium, sub ipsis poene moenibus e regione orientis, quo loco Tricornium ponit Ptolomaeus, sine dubio in eam veni fidem, ut et hic Morava Moschius sit, et Zmiderovium Tricornium. Quandoquidem nec ab re inditum fuit nomen huic civitati Tricornio, quod in triangularem sive tricorneam figuram sit condita, quemadmodum jam memoratum est superius de Zmiderovio. Nec id, ut asseram praesentes muros eos esse, quos olim Tricornium habuit, verum in ejus fundamentis superstructos fuisse a Mysiae regulis nequaquam eo inficias, et affirmare etiam facile audeo, id sese sic habere.

Jam considerata positione Teutoburgii, Ostii Dravi, Cornaci, Acumincinci, Rittii et Tauruni, quod nobis introitus Savi in Danubium perfacile declarat, haud dubie et Teutoburgium Quinqueecclesias, et Cornacum Karom, et Acumincum Kamoncz, et Rittium Zalonkemenum esse dixerim, quemadmodum et Ulpianum Sophiam, insigne olim Dardanorum nunc

Digitized by Google

Triballorum sive Bulgarorum emporium, in XVIII. milliario ab oppido Niis positum. Loca autem ejusmodi non carent vestigiis vetustatis. Passim enim rudera et murorum ruinas ostendunt.

Caeterum tota haec ora Danubii dextera munita olim erat urbibus et castellis per Romanos, in quibus praesidia tenebant militaria contra incursiones Dacorum, ut est videre in Strabone lib. VII. ubi dicit, Danubium quam longe per Dacorum agrum fluat, Danubium vocari, postea Istrum, donec Pontum attigerit per Getas. Dacorum autem tractus juxta veterum limites, ab ostio Tibisci fluminis ad cataractas Danubii erat. Ab his in Pontum Getarum terra censebatur. Nunc ii Valacchi Transalpini et Moldavi sunt. Quod vero et Varadinum Petri et Zmiderovium opportuno loco ad arcendos Dacos positum sit, nunc etiam apparet, quum quicquid est planitiei, quae Themesvari puztha hoc est solitudo appellatur, in qua duo etiam colles existunt insignes et vicini inter se, alter Mezew-Somlio, alter Er-Somlio nuncupatus, hoc totum Varadino Petri et Zmiderovio velut sub oculis aut sub specula quapiam situm est, facileque ad occurrendum omni hosti habet facultatem. Unde quandocumque etiam in ditiones sinistri lateris Danubii Turcae excurrere solent, semper ad Varadinum Petri vadum habent, ut nullo alio loco commodius.

Verum hic prorsus nos III. die Augusti digressi (3. a Danubio, idem recta in orientem conversus est, Mysiae nos interiora petiimus, et gradientes dextro latere amnis Moravae, terra nimirum ampla, fertili, nec minus pulchra atque amoena, et montibus utrinque comitata, quorum juga nemorosa, agris erant referta caetera, eodem die Livadam pagum venimus, qui (Livada

Digitized by Google

est ad torrentem Jeszenizae et sylvam Lom- (Jeszenisa.
nizam situs. Quem locum dum peragramus (Lomnisa.
et inambulamus adverso torrente, didicimus domum Pauli Bakyth Venziaz nominatam haud longe (Vensias
fuisse, in qua olim, antequam a Turcis ad nos transierat, habitabat. Qui Paulus homo erat, ut scis, e Rascianis oriundus, et quum ob virtutes bellicas, quibus insigniter pollebat, tum ob fidem in regem nostrum non vulgarem, dignus certe est ut ejus vivat memoria. Ut enim non obscure vixit, meritoque inter ductores belli relatus fuerat, ubi etiam obiit clara et memorabili morte, clade Joannis Cocianeri in Comitatu Valco apud arcem Ivancam, quae erat ante, quam a Turcis capta est, Francisci Zay collegae mei, dum fugientis nostri exercitus qua frontem, qua latera, et demum omnes partes unus inter duces magno animo et periculo suo protegendo, identidem in hostium insultantium procurrit cuneos.

Hoc pergentes tractu, Turcas quosdam assequimur, qui equos ac mulos plenis hominum corbibus pellebant oneratos, parsque eorum, qui gestabantur in hunc modum, persona linei panni habebant tectas facies, pars vero apertas. Quae res etiam mihi praebuit causam quaestionis. Novitas enim ejusmodi in solo tam a nostro alieno monstri cujuspiam fecerat speciem. Quid inquam sibi vélint personae Dionysiales? quid ea hominibus jumenta onerata? Mercatores ne sint an furtivi aliqui? Responsum est, onera captivos esse, caeterum qui persona tegebantur, juniorum et nobiliorum notare conditionem, quibus caveretur ne solis ardore ac pulverum injuria facies illorum laedantur, et si qui forte fuissent suffurati e propinquis locis, ne agnoscantur. Reliquos mercatores

Digitized by Google

esse, et alios ex ultima venisse Thracia, alios ex Asia, tamquam extime ad confinia prodire consuesse, ut captivos ex copia vilius emant, carius in patria venditurі. Horrendum profecto et lamentabile fuit spectaculum, videre hominem venalem ut pecus et tractari tam viliter.

E Livada pago egressi die III. mensis memo- (4. rati, moxque sylvam emensi non impendio magnam, quam supra Lomnizam vocitari dixeram, in tertio circiter milliario pervenimus ad vadum amnis Moravae, Derventh a monte cui subjacet, vocatum, quo et vicinus pagus nomine nuncupatur, eaque sylva etsi brevis et non adeo densa sit, latronum tamen insidiis infamis est. Ubi autem fluvium coepissemus trajicere, alii Turcae occurrunt, inter quos unus erat caeteris habitu, vestituque amplior, et eos quinque Aegyptii, quos nunc Ciganos sive Cinganos appellamus, una eadem catena collo vincti et ordine tracti sequebantur, lamentabiles voces edentes et egestatem excusantes. Quaesivi tum, ii quinam forent et quae causa catenarum? Retulere, exactores esse tributorum. quae tam ex pecuniis, quam quae ex impuberibus proveniunt. Exhorrui nefarias decumas et contumeliam.

Didici tunc, morem fuisse olim, quinto quoque anno hoc impuberum tributum legere. Nunc et secundo et tertio idque severius, quam pro lege consueta, corripientes etiam vetitos, paciscique pretio avaritiae gracia, eoque extorto, denuo restitui. Quo fit, ut misera plebes, audito hujusmodi exactorum emissione, ubi eosdem adesse senserunt, in sylvis abdunt liberos, vel amandant alio, donec ea lues praeterierit. Qua inclementia non utuntur victoriarum initiis, sed

Digitized by Google

post ubi longius protulerint finium pomeria, et jam adepta bene constituerint. Expendant haec, qui Turcarum sceptra expetunt, et iis clementiam erga genus nostrum inesse credunt. Ducti autem sunt hoc fuco et Graeci, et Mysi, et Thraces, et reliqui quique prius subacti. Nunc jam ad nos quoque translata eorum potentia, reliquos omnes protrivere. Sed redeo. Trajecto amne Morava, pauloque ultra provecti, montem Lucavizam, quem e Scardo monte ab Illy- (Lucaviza.
riis in Mysiam usque procurrisse puto, coepimus scandere, qui non quod arduus, quod acclivis et difficili via sit, infamem vulgo esse affirmant, sed quod nunquam caret latronum frequentia. Vidimus in hoc tractu in sinistra ora amnis Moravae versus Danubium duos olim nobiles comitatus Branicievo, Branció alterum vocatum Hungaris, alterum Cuciaevo, excelso monte praeditum, cujus etiam partem praeterivimus. Montis inde Lucavizae trium ferme milliarium jugum, jam ut dictum est, initum et prospere superatum, descendimus ad Jagodnam oppidum, (Jagodna.
positum in planitie rotunda, spatiosa, et corona prope lenium montium, hoc excepto Lucavizae, circumdatum; gaudet optimi soli et pulcherrimis situs conditionibus, et amne Morava, cui in dextra parte adjacet. Hoc in oppido domus erant Balybeghi cognomento Kuciuk, qui Stephanum Mailadum, fraude Petri Moldavorum vaivodae interceptum, in Turciam captivum abduxerat. In quibus domibus, quae jam satis collapsae et desolatae fuerant, ea nocte hospitati sumus.

Augusti 5. movimus Jagodna, usique ea die (5.
facili via, sed aestu perquam molestissimo, ad pagum Rasgni nuncupatum promovimus. Qui pagus est (Rasgni.
in VI. milliario a Jagodna, sub colle nemoroso, dictus-

Digitized by Google

que incolis Rasgni, hoc est, veruta: quod eo loci propter duorum montium arctiorem invicem concursum postremi Rascianorum principes, dum incursionibus Turcarum intime et jam pro foribus Zmiderovii ultimae suae ditionis perfugii validius premerentur, quod Lazari temporibus fuisse memoratur, quem ab Amurate magno Turca constat esse occisum una die cum Milosso Kobilyth, obicem desecatarum arborum, ramis earundem mucronatis, mutuoque nexu implicitis, ac veluti veruta in adversos hostium incursus versis, cervos appellavere veteres, objecerant, isque pagus, tametsi antea alio nomine fuisset praeditus, postea tamen crebris hostium irruptionibus vastatus ac deletus est. Successu inde temporis, quo jam subjugata ea regione Turcis parebant omnia, idem per veteres colonos restitutus, quemadmodum mutarat dominum, ita mutavit et nomen, dictusque est ab his cervis, in verutorum formam fastigiatis, Rasgni, quod vocabulum illyricum est.

Proinde hoc primum loco, hospite nostro nobis referente, didicimus, viam, qua pergebamus, stratam esse in Romanum morem, et Trajanam appellari, sumereque initium apud Belgradum, et ad Constantinopolim desinere. Miratus sum tanti imperatoris memoriam adhuc apud tam rudes barbaros superesse. Verum non animadversa hac via a Belgrado ad hunc pagum, vel quod sit alio translata, vel terra obruta, diligentius illam deinceps observavi, et comperi rem ita esse. Porro eadem via constrata est lapide non quadrato, neque grandi, sed communi et mediocri, eoque qui ubique obvius fit. Ejus autem latitudo IX. est passuum soliti humani incessus, nec alibi uspiam partem vel frustum illius integrius et exactius vidi-

Digitized by Google

mus, quam in exitu ab oppido Niis, quod erat longum passus circiter CXL. In locis aliis modo a dextra modo a sinistra frustim occurrit, apparetque per intervalla, quod partim obtrita et disjecta sit, partim luto obruta et fruticibus hausta est, adeoque tam nobile ac perpetuum opus male est intellectum, ut etiam vitetur saeculi hujus viatoribus, nec alio viatorum quam pedite calcata, idque imbrium dumtaxat tempore.

Sexta inde Augusti trajecto jam, et a tergo bis 16. relicto amne Morava, venimus ad oppidum Niis, quod olim Nessus vocabatur et fuit non obscura civitas, nunc mercatorum tantummodo frequentia, ruinarum aggeribus et prostratae ac late jacentis urbis cadavere memorabilis. In qua quae veterum Romanorum elogia lapidibus insculpta reperi, dedita opera vestigata et transscripta, hic subjunxi memoriae causa et tuae benevolentiae gratia.

D. M.
C. AVREL. RVFINA
VIXIT ANN. XXX
TOL. VALERIANVS
CAPRNI CVLTOR. B.
CONIVGI PIEN
TISSIMAE FA
CIENDVM CV
RAVIT.

D. M.
VIT. AELIA
NVS VIX.
ANN. XXX.
ATILIAE IN
GENVÆ CoNIVGI
B. M. P.

Digitized by Google

I. O. M.
DEPVLSO ĦO.

D. M.
G. IVL. VINDICI
VET. VIX. ANN. LX.
ET AELIAE SERE
NAE EIVS. VIX. AN
XXX, G. IVLI. HER
MOCORANICI
L. FLORVS ESTRI
VS. ET TZITZIS
LIBEĦ. E AELIVS
FECVNDVS CoS
MVS. B. M. F. C.

DEABVS.
PLACIDI. F*M*.
VLP. LAETVS....
EX VOTO PRo
EVERSV ... LIB P.

I. O. M.
CAPITOL
INO DEO
VLP. RVF. EX
VO. PO.

I. O. T. M.
CAPITOLI
NO EX BOTOP
NICA HERME
PRO SALVTE
DOMINI NO
STRI.

I. O. M.
PRO SA. DD.
NN. AVGG.

Digitized by Google

AVR. GAIVS
MIL. LEG. VII. S R. CoS.
POS.

I. O. M.
PRO S. D. N.
AVG. M. V P.
MARTINVS S R.
CoS. LEG. VII. CI.
V. R FVSCo. ET DEXIRO CoS.

I O. M. PRO
SAL. DD. NN.
AVGG. MAR.
VAES. MIL.
LEG. III. S R. CoS.
PO.

I. O. M. FVL.
E IVN. REG
E DEOLIÆ.
E HILA REG.
G. IVL. SERVAN
DVS. VET. E
FL. NVMSIVS.

Plures et inscriptiones ejusmodi et alia scitu digna monimenta vetustatis hujus urbis invenire potuissemus, si diutius in eadem nobis manendi et liberius lustrandi facultas fuisset data. Nam passim et fundamenta veterum murorum e terra prominentium ostendit, et oppidanorum rara fere domus est, quae aliquem non habeat lapidem Romani operis indicem. Verum non ultra ibidem immorati, quam tres ultimas ejus diei horas, quo appulimus, et noctem insequentem, prohibiti interim etiam a comitibus itineris, ne pro arbitratu nostro vagaremur, vix haec pauca cor-

Digitized by Google

ripuimus verius quam collegimus. Igitur omissis his, redeo ad Niis, quod deinceps Nessum cum antiquis nominabo, situmque ejus pro virili parte mea describer conabor, sed paulo posterius, ubi prius totius hujus ipsius orae, qua processimus a Belgrado, positionem demonstrabo, consideratis montibus, campis, fluminibus, et aliis, quae huc facere videbuntur, sumeturque considerationis hujus initium a Scardo monte, qui juxta V. tabulam Europeam (Scardus mons. Ptolomaei, junctus est ab occidente montibus Bebiis, a meridie vero Orbello, ne ulteriores commemorem ab usque ipsis Pyrenaeis, a quibus omnes sumunt originem, qui catena mundi aqpellantur, uno ordine ab occasu in ortum provecti, donec Scardum attigerint, inde a Scardo ad meridiem ducti, in Pontum supra Mesembriam civitatem desinunt. Caeterum ubi Scardus a Bebiis Albio contiguis recesserit, quicquid est per Dalmatiae regiones, per Boznam, Herzegovinam et demum in reliqua ejus plagae Illyricae montium usque Belgradum et Zmiderovium et medios cursus fluminis Moravae, hoc totum Scardi est, teste eodem Ptolomaeo in tabula N. Et hucusque, quemadmodum antea dixi, eum ramos per tot regiones extendere, progressus, Danubiumque in orientem prosequutus, non ausus forsan cursu cum eodem certare, in meridiem sese flectit. Ductus inde recto margine per XXII. ferme nostra milliaria, advenit ad Orbellum, sed minime illi adjungitur, amne Morava, quem diximus Moschium veteribus fuisse appellatum, prohibitus. Ortus enim hic Morava e radice Scardi in regione occidentis, in orientem primo vehitur, eoque cursu Scardum suum hoc loci dirimit, quo, qui Catharum sive Ragusiam ire pergunt, iter agunt. Mox in

Digitized by Google

septentrionem versus, Jagodnae oppidi agrum perfluit, et illinc iterum ad ortum torsus, saltum Lukavinae, qui in promontorii modum porrectus, denuo Danubium sequi instituerat, pudore forsan ductus, quod destiterat, circumvehitur, ac post in priorem rediens lineam, paulo infra Zmiderovium Danubio miscetur. Scardus vero hunc in modum cum amne Morava et montibus, qui ultra Moravam sinistrorsum e Kuciaevo exeunt, continuoque tractu cum Orbello quadamtenus etiam cum Haemo, donec in eumdem desinunt, in inferiore Mysia magnis campis et fertilibus interjectis, quos medios Trajana via insidet, hic coactus desinere, nobis et de Orbello et de oppido Nesso dicendi latius causam fecit.

Sed et Orbellus non ultra X. et VIII. milliaria versus eandem plagam recta linea progressus Izcare amne, qui Ptolomaeo Ciabrus di- (Izcar amnis C abrus olim.
citur, a conjunctione Haemi prohibetur. Verum ad Nessum redeo.

Civitas olim fuit non incelebris, si et situm ejus consideres, et ruinarum cumulos, eique fuit nomen Nesso secundum Ptolomaeum ab amne Nesso, qui eandem positionem et cursum habens, quem etiam Morava, oritur in Orbello monte, qua est meridiei oppositus, flexusque inde ad orientem per interstitium, quo Haemus et Orbellus disjunguntur, per oppidum Nessum labitur, pauloque spatio unius milliaris illinc cursu provectus, condit se in Moravam, non multo infra eas angustias, quibus Scardus ad Orbellum non est admissus.

Sub hoc igitur Orbelli initio situm est Nessum oppidum loco plano et satis amoeno, nullo tamen decenti ordine vicorum distinctum, et nisi mercatoribus

Digitized by Google

abundaret, et antiquae urbis tanta vestigia haberet, vici specie esset.

Montium autem, quos dixi a Kuciaevo comitatu provenire, nosque Constantinopolim pergentes a sinistra comitabantur spatio largiore, quam quos in dextra habebamus, nomina consequi non potuimus, partim ob celeritatem itineris, partim ob barbariem incolarum, et quod non uno vocitentur nomine. Verum longo tractu ab agro Sophiano ulterius cursu instituto promoti, Haemo junguntur et in ejusdem etiam nomen transeunt, quod quum ad Haemum pervenere, pluribus enodabo.

Caeterum quod adhuc ad situm Nessi attinet, nec praetereundum mihi esse duxi, montes praefati, quos diximus nobis pergentibus dextra, laevaque existere, hoc eodem loci in rotunditatem quandam theatralem, longamque quantum duo milliaria nostra circumagere possent, insimul coeunt et addunt eidem oppido non exiguum decorum.

Proinde apud Nessum die etiam septima ob (7.
equorum lassitudinem exacta, octava inde discessi- (8.
mus, emensique eo spatio, quod vix IIII. millia passuum faciebat, via plana, appulimus ad saltum Cunovizzam aetate nostra appellatum, qui ut est (Cunovizza.
arduus et longus, ita et difficilis est, praesertim curribus, ob lapidum frequentiam, viaeque angustias, crebrisque et nimis repente curvatis gyris intersectas.

Hic saltus simili modo atque Lucaviza e Scardo, instar promontorii protensus est ex Orbello in ortum, videturque etiam ipse conjunctionem appetisse montium eorum, qui nobis erant sinistrorsum, cupiens latius evagari. Nesso tamen et ipso, ut Morava, Luca-

Digitized by Google

viza, juxta Pyroth oppidum et arcem ejusdem nominis destitutam labente, longius ab itinere nostro a sinistris repressus, hic finem fixit Cunovizza. Nessus vero ulterius lapsus indit nomen oppido, postea, ut jam ante diximus, intrat in Moravam.

At nos ea die mitia tantum saltus Cunovizae peragrati, venimus ad pagum Zuha Clyszura, (Zuha Clyszura. hoc est sicca rupes nuncupata, qui locus et vilis et egenus est. Caeterum hic primum quo ornatu decorant sese Bulgaricae mulieres, vidimus, isque nobis mire ut simplex ita levis et sane deridiculus visus est. Nisi si hac ipsa simplicitate opressam gentem a Turcis, et imprimis agrestem, vixque se homines esse agnoscentes excusabimus. Nec de veste eorum loquendum est, quae est omnino villosa, aspera et vilis, qualem fortasse gausapinam veteres habuere tantumque manicae et pectoralia indusiorum crassiore serico eoque versicolore variegata. Capitis et colli et aurium monilia perpendenda diligentius. Crines a fronte discriminali facto in tenues et crebras tricas colligunt, ductoque earundem tricarum sic ordine collectarum margine per tempora et supra aures, addita etiam illis ex staminum laneorum in crinium colorem tinctorum, quaedam quasi supplementa eisdem adhibent, ut appareant copiosiores, rejiciunt in tergus et in unum quoddam velut rete astringunt, et demittunt infra cingulum. Hoc virgines. Maritatae coactis crinibus altius, vittae postrema varie sericata demittunt loco crinium ab occipite. Reliqua quae dicentur, utrisque communia.

Pileos habent ut lances ex tenuissimis virgulis factos, ita ut ea pars, quae apud nos caput obtegit et superne est clausa, apud hos aperta est, summoque

Digitized by Google

capiti imponitur, parte latiore in coelum versa, perinde ac si vestis fimbrias humeros supra attolleres, humeralia ima tenerent, nudis omnino crinibus subtus apparentibus, adeo ut quiddam simile est aegyptio diademati, quod in disci more planum est. Caeterum hic ipse pileus lineo et candido panno omni ex parte circumvolvitur, ornaturque ubique exterius partim assutis, partim appositis quibusdam veluti nummis plumbeis, aereis, vitreis et id genus multis aliis ex pellucentibus rebus, nihili alioqui, sed ad omnem motum crepitantibus. Ad hoc et capiti nihil non ex omni genere tum florum tum herbarum, quae habent quippiam gratiae peculiaris, uvas praeterea et glandes et baccas et similia indunt in circuitum. Aures vero quaterno et quinterno loco vulnerant punctim, appendentque eis plumbeas inaures, pondereque longe graviores quam valentes pretio. Habent simili ex materia manicas et dextrocheria. Sed seniores foeminae et promiscue tam virgines quam vetulae annulos aeneos plures, ima omnino internodis illis onerata. Caeterum gerunt et torques sed non aureos vel argenteos, in quibus praecipuum locum habent conchae quaedam marinae diversi generis. Post orariae baccae nostri moris e vitro factae. His succedunt nolae, quas nos allegamus accipitribus. Has sequuntur nummi calculatorii aerei rhenenses et frusta thoracis hamati ex chalybe, et demum quicquid uspiam lucidi occurrerit, torquibus apponunt et collo pluribus spiris aggerunt. Nec uno ejusmodi torque contentae, quae sunt in pago magis insignes, duos, tres et quatuor geminant, ita ut quum plurimae nobis astarent de nobis mirabundae et nos de illis, deque his eorum ornatibus, una quaesivit, an nostrae mulieres tam pulchre ornaren-

Digitized by Google

tur? Beatae, quae nostros luxus ignorant, et suos in rebus, quae sunt nulloimpendio, ponunt, nec minus paupertate sua contentae sunt, quam nostrae suis divitiis.

Nona die Augusti, praeterito et viso tantum sub (9. sinistris montibus, praeter quos Nessus labebatur, oppido Pyrotto, arceque ejusdem nominis vetusta et destituta, quae cujus fuerit antiquitus, incolae dicere nesciverunt, ad pagum Czarew Brod nuncupatum venimus. De quo dicendum nihil est.

Decima post, relicto pago Czarew Brod, simili (10. difficultate viae usi sumus, qua in saltu, nisi quod ascensum non habuimus. Paucis enim inde evecti passibus, in angustias duorum montium, quae quasi claustra saltui jam desinenti subjecta sunt, devenimus. In quibus praeter horrorem inferne lapidum et aquarum a lateribus montium, et ubique nemorosam solitudinis ingratam speciem nihil cernentes, hisque ipsis angustiis VI. horarum dato itinere, tandem in patentes campos pervenimus, qui montibus, collibusque in lata spatia hinc inde per latera excurrentibus et multis quidem cincti, quamquam majori ex parte saxeis, calvis et nudis sylvis, agros nec gratos admodum praebent, nec frequentes incolarum pagos. Esto quod illic mortales solo pecore et satis vitam traducunt, hi tamen miserrime premuntur et expilantur a viatoribus turcis. Unde longius etiam a via publica sedes habent. Quo factum est, ut illa die egregie jejunavimus, donec ad pagum Bellizam perducti (Bellza. sumus. Hinc vero die XI. Zophiam, ubi nonnisi (11. hunc ipsum diem et insequentem noctem traduximus.

Est autem Zophia campestris civitas sine muris,

Digitized by Google

late et in longum patens, ac frequens aeque habitatoribus ac domorum copia, et Bulgarorum ingens emporium, multo mercatorum concursu celebrata, sita in plano sed paulo edito loco, sub monte Vitossa incolis nominato, ac in Orbelli montis fine habito, qua idem Orbellus ad V. mille passus ulterius progrediendo Haemo ac Ciabro flumini propinquat.

Domus in ipsa nulla est insignis, nulla ferme lapidea. Omnes humiles et humo tenus tectae et ligneae. Et si quae sunt nobiliore structura, ex formato quidem latere factae sunt, sed incocto, et cuppis tantum coctilibus operatae. Templis dumtaxat ornata est turcicis, et eminentibus eorum columnis cocleis, quae in campanilium nostrorum morem evectae eminentius, praebent speciem urbibus non indecorem. Ex quibus sacerdotes eorum horas diei et orandi tempora clamoribus denunciant validissimis tam die quam nocte. Nec aliis in aedificiis molestiorem curam ponunt, quam templorum, balneorum, pontium et publicorum hospitiorum, quae Kervan Zarai vocant, quasi caravanarum palatia, contenti in reliquum ab coeli tantum injuriis tutos esse. Templa et balnea et pontes diligenter et aeternitati ex quadrato lapide quadrata construunt, eaque rotundis et plumbatis cubis cooperiunt forma a Graecis et a Romanis accepta. Nec frontem templorum, hoc est, sanctuaria orienti sed meridiei opponunt, cocleas Africo, quae est plaga inter meridiem et occasum, easque ibidem XIII. numeravimus.

Urbem autem hanc vetustam esse, et Ulpianum olim fuisse vocatam, vel ex Ptolomaei positione judico, quam in Dardania ponit, cujus Dardaniae nulla jam existit memoria. At Zophiae apparent antiquitatis

Digitized by Google

vestigia ex ruderum copia, quum etiam nummismata romana eruat, et moeniorum non paucas ostendit particulas. Est praeterea in ea aedes sacra graecae structurae, et praestanti magnitudine, quae nunc in usu nullo est, paucaque loqui de illa cogor, quod videre non vacavit. Caeterum hoc tantum iucolae retulerunt. Graecum fuisse imperatorem, qui quum tutelare numen una cum uxore divam Sophiam habuisset, maritus Constantinopoli, uxor Ulpiani templa illi condidere, ab eoque tempore Ulpiani suppresso nomine Zophiae successit. Fluvium autem habet bipartito divisum propter molendina, quae intra urbem posita sunt, et ab ipsa urbe nomen obtinuit, magnus non est, nisi quum imbribus intumescit. Nos alterum ejus cursum in urbis limine, sicca rota pene, alterum parvo ponte pertransiimus, orituque in jugis Vitossae montis et in Ciabrum cadit paulo infra civitatem.

Verum hinc XII. profecti Augusti ad milliare (12. unum pannonicum in Ciabrum amnem (Ciabrus. Izkar. antiquis, nobis Izcarem dictum incidimus, ibidemque Haemi montis initium attigimus. Porro ortus Ciabrus in Orbello ad radices meridiem spectantes, in orientem primum labitur, mox in septentrionem versus, Orbellum ipsum ab Haemo dividit, et in Zophianos campos erumpens sub ipsa civitate currit, praebetque non alia illi commoda, quam piscium, idque citra magnam copiam. Post paulo infra Alutae ostium e Transalpina ab Transsylvania venientis Danubium ingreditur.

Izcarem autem Ciabrum esse non difficili conjectura assequutus sum. Primum quod juxta positionem in Ptolomaeo hujus fluminis aliud flumen nullum est, deinde quod moderni quoque incolae hunc ipsum

Digitized by Google

amnem et urbem Zophiam terminum ponunt inter Mysiam superiorem et inferiorem cum Thracia, quemadmodum et Ptolemaeus libro III. de situ harum provinciarum scribens, Izcarem vocant, ut jam diximus. Caeterum flumen Chrysio nostro Transsylvano, quem a Sebeso Sebesianum appellant Chrysium, pari est magnitudine, sed nisi interventu imbrium ac resolutione nivium. Alioqui, ubique fere facile trajicitur citra et pontem et navim. Repente tamen quum incrementum acceperit, furit, adeoque rapidum ferunt, ut ne lapideum quoque pontis jugum admittat, eaque causa ligneo Zophiani conjungunt. Verum quotannis eo excusso, identidem illis reficitur.

Ab Izcare ad Tarnaw pagum promovi- (Tarnaw.
mus, qui est ad radices montis Haemi, unde conscendi incipit, habetque rivum exiguum et ignobilem, nec tanti ut in litteris ponatur. Quamquam quidam in nova tabula apud Ptolomaeum apposuerint, pinxerintque currentem in Danubium, quum in Izcarem influat. Addito illi etiam lacu in medio, quum nos ne ipsum quidem conspeximus, tanta siccitate exaruerat. Monte praeterea imminente conscenso, et incolis perquisitis diligenter de hoc ipso lacu, nec visu eum latissime praetenso assequuti sumus, nec incolarum relatu, quem dixere inibi lacum esse nullum.

Ex Tarnaw ad Haemi primos colles accessimus, qui adeo asperi fuere et incommodi, quamquam non ardui et eminentes, ut in superandis non sine periculo rotarum per duo milliaria sudaverimus, donec ad Vaccharel pagum cum occidente sole evasi- (Vaccharel.
mus, ubi ampla est planities alpibus interjecta, et pluribus circum per radices earum pagis coronata. Nec aliter eadem planities fusa est, quam area quaepiam

Digitized by Google

in civitate, adeo grata videtur esse aspectu. Caeterum pagani hujus loci referebant, nullos prorsus priscis temporibus ibidem colonos habitavisse propter latronum frequentiam, eaque etiam causa viatores quoque in agmen coire oportebat, quum illac erant transituri. Postea quo tempore Belgradum nobis ademptum est, passae cujusdam industria Solimanus princeps incolas collocavit, neque in hoc solum loco, sed per totam eam viam qua Haemi juga transcenduntur. Et insuper passim locis magis infamibus vicinos pagos jussit custodiendi gratia excubias apponere, quas singuli pagani ordine inter sese partiuntur stipe e communi exhibita. Haec autem excubiae sic aguntur. Viae publicae locum in montibus deligunt eminentius imminentem, sic, ut et viam ipsam habeat sub oculis, et latissime quaque versus commode possit prospicere, in eoque casula straminea constructa, unus dumtaxat homo excubat. Nec aliud ejus officium est, quam ut ubicumque vel in via vel in sylva viderit homines, tympanum pulsat, innuitque eo signo hominibus memoratis, animadversos esse ab excubiis. Jam si forte fortuna quopiam loco latrocinium fuisset commissum, ejusdem loci mox incolae sub quaestionem coguntur, et nisi aut fassi fuerint, latrocinium suos homines commisisse, aut ostenderint, quinam commiserint, aeque poenis multantur, ac si ipsi revera commisissent. Quo factum est, ut alpes illae secure hoc tempore superantur etiam paucis comitibus, dum quilibet pagus, ubi antea ipse latrones emittebat, nunc metu poenae territorium suum custodit. Sed jam ad reliqua.

Tertia decima die post a Vaccharel pago moti, primum memoratam planitiem percurrimus. Inde pe-

Digitized by Google

detentim in colles, mox in montes alios aliis altiores incidimus, per quos in summa enitentes conatu maximo tandem ad ardua, confragosa, et sylvestria prorsus evecti, aegre in cacumen et summa juga, die illa tota itinere continuato, pervenimus. Ubi duo pagi sunt uno milliari nostro inter se distantes, quorum priori Zuha Clyszura, Vetren posteriori (Zuha Clyszura. Vetren. nomen est. Et in utroque extant quaedam vetustatis monimenta. In Zuha Clyszura primum in ipso pago porta eminet operis latericii simplex, et supra quadratos lapides sita, magnitudineque ampliori multo quam pro usu nostri saeculi. Extra pagum ad duos sagittae jactus arx fuit, quae in acuto colle condita, qui ab ima valle duorum montium altissime a lateribus viae impendentium medius assurgit, manifeste apparet, tutelae cujusdam causa castellum ibidem factum fuisse, quum et angustiae illae natura fortes sint, et alia in parte nulla commodius via deduci potuit vel veterum judicio, qui si alibi quopiam loco mitiora juga reperissent, non est dubium, quin studuissent commodis viatorum.

Sed in Vetren quoque pago simili in jugo hisdem montibus interjecto, quadratae arcis extant ruinae supra etiam terram evectae. Cujus longitudo XL. passibus, totidem latitudo protendebatur. Muri crassitudo trium fuit. Nec alia aedificiorum vestigia vidimus, nisi per pagorum loca, quae late circum ruderibus erant constrata. Et credibile est, Haemi hic fuisse claustra, quae ad repellendos hostium transgressus fuere communita, quemadmodum de Thermopylis, de portis Caspiis, Albanis, Zagri et similibus legitur apud geographos. Verum incolae nostri aevi, ignari bellorum veterum, quae inter Graecos, Thraces, Ma-

Digitized by Google

cedonas et Romanos succisivis temporibus per eas Europae partes viguerunt, ad sua tempora cunctas accomodant et trahunt ejusmodi vetustates. Unde et Clyszurae pagum Clyszuram alii Novăk (Novak Debeglia. Debegliae vocant, alii Marci Cral- (Marcus Cralgievith. gievyth regulorum Graeciae, eisque, quum per tot successiones in his regionibus dominiorum ipsi quoque illa tenuerant praesidiis, coeca vetustatis barbaries originem etiam locorum ascribit. Sed fallitur; quia veterum est utrumque opus, obscurum tamen judicatu, Graecorum ne, an Thracum, an Macedonum, an Romanorum existat, quod argumentum nullum aderat, ex quo id perspici potuisset. Nisi si Philippo patri Alexandri Magni ascribatur, qui Philippos seu mavis, Philippopolim, aut Trimontium, trino enim nomine utitur, urbem proxime condidit, idque partim contra hostes, partim propter utilitatem vectigalium, quae a mercatoribus accipiebantur, qui secure ea via utebantur, ex Thracia in Mysiam, et hinc in Thraciam, freti ejusmodi praesidiis, commeabant. Nec nos, puto, fallit ista conjectura, Strabo enim in VII. de hoc ipso facit mentionem, quum de Strymone amne loquitur, ad quem Philippus eandem urbem condiderat. Ejus verba haec sunt: Quoniam Philippus eximio captus studio, ut haec sibi loca vendicaret, maxima ex metallis et reliqua locorum ubertate vectigalia constituit. Ego hic Pantaliam municipium (Pantalia. fuisse arbitror, quantumque ex Ptolomaeo positione possum colligere, affirmare etiam audeo. Aliorum tamen sit judicium, qui propius rei cognitionem accesserunt, nosque pergamus ad alia.

Dum haec lustramus in hoc jugo loca, cernebamus a dextra nobis Haemi latissimos vertices ingenti-

Digitized by Google

bus circa ubique aliis montibus adjacentibus, et tantam altitudinem perinde atque humeris sustinentibus et attollentibus, quae maximis nebulis tegebantur. Cogitavi illic esse summos apices memorati Haemi, quod ex eo jugo, quem jam superaveramus, nullos videbamus eminentiores; rogavi paganos, quonam nomine tam illi vocarentur montes adeo in coelum ardua, horridaque altitudine contendentes, quam ille in quo tunc eramus. Respondere, hunc Knissavam, illos alii Thecchyam, alii Vasilizzam vocari, utrique ambigue, adeo hic agrestes mortales degunt, qui, quantum et ex iis et ex aliis cognoscere potuimus, a quibus locorum nomina exigebamus, ne terrarum quidem, quas inhabitant, notitiam habent. Hiis igitur contentus hactenus nominibus, quia mora non dabatur perquirendi verioribus, destiti ab hac molestia et paganos ablegavi. Inde conversus per me ad considerandum montis totius statum, juxta ea quae jam pridem et in tabulis videram Ptolomaei et in aliis legeram geographis, perspexi multa vera esse, quae de illo scripserunt veteres. Non praetermittam tamen, quin et ipse aliquid de eo mittam in litteras, idque non propter ipsum montem potissimum, sed et propter alia, quae ad hanc descriptionem attinent nostri itineris.

Igitur ubi hoc jugum Knissavae superatur, atque ad Vethrem pagum appellitur, qui locus ultimus est hujus transitus, ex eoque brevi lenique clivo in Philippicos campos descenditur, et ad Strymonem amnem acceditur, mons ipse hoc loco ab ipso summo vertice, de quo supra memoravimus, pandit se velut in duo brachia, sinistroque orienti exposito, in Pontum dirigit. Dextro vero primum meridiem mox occidentem petit adusque maris Aegaei littora. Ipsa summitas ver-

Digitized by Google

ticis nobis a tergo linquitur, quem quidam geographi in tantam altitudinem elatum esse memoriae prodiderunt, ut ex eo Pontus, et Adria, et Ister, et quicquid locorum interjacet, conspiciatur. Quod quum Polybius quoque historicus idipsum confirmaret, Strabo in septimo minime eum vera dicere coarguit, dicens id esse impossibile propter multas aëris densitates, quae obscurant aciem nostri visus, et propter spatium nimis longum. Multis tamen persuasum est, id ita esse. Unde et Philippus, Demetrii et Persei pater, hac opinione ductus, Haemum conscendit, studio circumspiciendi regiones et loca, per quae facillime rationes belli gerendi contra Romanos inire posset. Quod ludibrio non caruit, quantumvis eximius princeps vitare voluerit, adjecto vulgatae opinioni suo testimonio. Lege Livium libro X. dec. IIII.

Nos XIIII. Augusti digressi ab Haemo, campos 14. Philippicos ingredimur, et, currente nobis dextra Strymone fluvio, vix duobus milliaribus confectis, occurrit pons, tenui, ut tunc erat tempus caniculae, amni impositus, quo perspecto cura diligenti, dignum descriptione judicavi.

Ex quadrato lapide constructus longus est CXVIII. passus, latus minus IX. Quinque habet fornices, medias III. magnas et altas, extremas utroque in cornu mediocres ac humiles, sed majorum duae collapsae, trabibus erant reparatae, et quacumque fuit integer, communi lapide stratus est, habetque a lateribus ex quadratis lapidibus ad umbilicum hominis erecta latera, quae a casu tutantur transeuntes, dum conferti concursu inter sese stiparentur, et praeterea ut esset locus innitendi iis, qui amnem caeteraque subjecta circum oculis prospectarent. In eo nulla

Digitized by Google

visitur inscriptio. Caeterum opus turcicum est. Fluvius cui est impositus, Topolniza vocatur, (Topolniza. fluitque ex his Haemi montibus, quos a sinistra in Pontum directos esse dixeram, moxque a ponte vix duobus millibus passuum lapsus, condit sese in Strymonem.

Post occurrit oppidum Tatar pa- (Tatar pazar cis. zar ciz barbaris dictum, quod emporiolum significat, locus satis sordidus, et in celebriore sui parte stabulis armentorum ac ferrariis officinis conturpatum, quo praeterito, ad pagum Govedar, ripae Strymo- (Govedar. nis junctum promovimus, atque ibi noctem consumpsimus.

Die Augusti XV. e pago Govedar Philippos, (15. quae etiam Philippopolis a Philippo conditore dicitur praeterimus, et ad pagum Cognuus nomina- (Cognuus. tum promovimus, quod ibi eo die et nocte hospitari malo conductorum ingenio non fuimus permissi. Mediam tantum pertransivimus. Verum quantum parvo spatio temporis eandem urbem perspicere potuimus, quod praetextu annonae vespertinae comparandae extorsimus, et pauxillum in altera ejus parte, qua exieramus, moram traximus, pulcherrimo in loco, in latissimis campis et fertilissimis sita est. Turcis vocatur Philibé, Thacibus, Bulgaris et reli- (Philibé. quis linguae illyricae hominibus, quibus est possessa potissimum, dicitur Ploudin. Romani etiam Tri-(Ploudin. montium nominavere a tribus monticulis, (Trimontium. qui eo loci pene rotundi in acumen evecti, et junctim directo ordine positi, in patenti planitie perinde ac scopuli quodam e mari eminent. Adjacet his quartus etiam sed non aeque editus, isque in linguae modum porrectus ac sinuatus ea ex parte, qua Strymonem

Digitized by Google

respicit, et urbem recepit, in dextro latere Strymonis sedet una cum aliis. Urbs autem ipsa magnum occupat spatium, nec disjectas habet domos ut pleraeque aliae, quamquam hortis immixtas, et latiores quam altiores pro gentis suae moribus. Si quid insigniorum habeat aedificiorum, quod de omnibus civitatibus turcis dicendum est, id templa, balinea, sacerdotum habitacula et publica hospitia, quae Kervenzaray nominantur, vendicant sibi. Caetera omnia humilia, lutea et ligno commodata, non tamen conspicua. Eo vero etiam obscuriora, ne inhabitanda hominibus, quod in parte, qua maxime oculos habere deberent, coecae sunt simul cum vicis qui nullis fenestris illustrantur, stipati utrinque asseritiis parietibus, ipsarum domorum tecta exaequantibus. Quo fit ut quum per vicos ambulas, solitudinem diceres, nisi quis tibi occurreret, adeo ex fenestris nemo exspiciet.

Accolunt Philippopolim praeter Turcas Bulgari et Rasciani, sed ut servitia habentur. Non tamen a religione christiana prohibentur. Unde quum in hortis ad civitatem, eadem jam pertransita, pauxillum ut supra dictum est, praetextu comitibus injecto constitissemus, annonae gratia comparandae, quod pagus, quem petebamus, dicebatur laborare penuria, in Rascianum hominem incidimus, quo interrogato, quomodo vocaretur ei genti proximus mons, quem jam antea dixi ab Haemi vertice prodiisse, et dextra nobis Aegaeum mare petere, respondit, Rupzcam vo- (Rupzca.
cari. Inde num quid hisdem in locis sciret extare veterum aliquas aedificiorum ruinas? extenta manu ostendit frusta fornicum aquaeductuum in longum spatium, qui ab hoc ipso monte Rupzca sub monticulis illis tribus in eum ipsum collem, quo sedet civitas, erant

Digitized by Google

invecti. Miratus hoc, subjeci: Et quid opus fuit aqua peregrina, quum urbem Strymon ac suburbia illius interfluat? Respondit: audisse se a majoribus, nunquam fuisse idoneum Strymonem ad potandum. Nec nunc esse posse, si tunc non fuerit.

Retulit post, quum de religione quaereretur, nihil eis de hac decessisse, nisi quod qui eam sustentare et propagare deberent, paulatim in turcicam degenerant, deficientibus senibus, et pubertate liberioris status illecebris pellecta; et simul ostensis digito tribus monticulis, et quartum, sedem civitatis, quo loco Philippus arcem collocaverat, cujus adhuc apparent vestigia, eo, inquit, in utroque vertice, duos e tribus demonstrando, duo olim fuere amplissima monasteria, sic enim parentes suos a majoribus accepisse, illudque, quod in primo fuerat monticulo, quamprimum Philippopolis in Turcarum potestatem devenerat, sine ullius tempestatis et terraemotus interventu, hiatu terrae ipso in vertice patefacto haustum fuisse monasterium. Et nunc eo loci cavum extare, ac videri murorum summersorum summitates, ipsumque monasterium divae Mariae virgini fuisse dedicatum. Monachi intus existentes expertes fuisse periculi.

Aliud, quod in arcis loco erat, quum jussu Turcae demoliretur, quo ejus ruinis aliud quippiam aedificii conderet, LXX. ex iis, qui sacrilegis manibus domum Dei frangebant, subitis mortibus per intervalla dierum, dum instant operi, fuere prostrati; miraculo apud Christianos utrumque habitum, et mandatum memoriae nunquam interiturae sua gente incolumi. Si in urbe moram fecissemus, non est dubium, quin plura cognoscere potuissemus, quamquam quicquid uspiam inibi veterum aedificiorum Turcae repe-

Digitized by Google

rerunt, et in hodiernum diem usque reperiunt, id totum in templa, balinea et publica hospitia convertunt.

Vicus, quo civitatem transgressi sumus, utrinque mercatorias stationes, promiscueque omnium artificiorum officinas et cauponantium tabernas, cum macellis et hortensium rerum cumulis totus erat refertus. Accesserat, quod et pavimenta ejus altius, quam pro urbana munditie et conditione temporis, adeo erat luto obrutus ac foedatus, fuligineque et fumo omnia circum denigrata, ut obturatis naribus praeterierimus partem ejus non ultimam.

Alluit autem Philippopolim Strymon fluvius, qui ortus in Haemi montium jugis, quo loco idem recedit ab Orbello, quae juga antea dixi, summa haberi, labitur per campos Philippicos, lato alveo, aquis limpidis et piscosis, primumque ipsam urbem Philippos sive Philippopolim attigit dextro latere, suburbiis ejus in sinistra relictis, ubi ligneo ponte, eoque longo transitur. Inde remotius ad sinistrum latus a via publica evagatus tribus milliaribus nostris, postea in eandem revertitur, in qua Muztaffae ponte lapideo, eoque praeclari operis conjungitur, Inde circumvectus eam oram collibus exultantem, abit dextrorsum, versus montes Macedoniae; hosque legens, quamdiu in conspectum Hadrianopolis procurrerunt, et cursum in austrum retorsere ad Aegaeum mare usque, succedit urbi Hadrianopolis quam proxime, eoque loci recepto amne Toncia, quem putarem Nesum esse, (Toncia. et Ptolomaeo Tonzos dictum, ab aquilone ex (Tonzos. Haemo monte descendente ac secante ima civitatis, qua ad suburbia conjungitur, in meridiem labitur.

Digitized by Google

donec ad Aegaei maris appulsus littora, paulo supra urbem Aretusam mari miscetur. De quo postea.

Verum ne quid omittatur, quod ad institutum opus pertineat, pontis memorati descri- (Muztaphae pons. ptionem faciam.

Pons longus est passus CCCXXV., latus VIII., altus sesqui hasta velitari in medio, ubi est altissimus, quia ad utrumque caput in declive pendet proter ascensum ejus faciliorem et pluviarum ex eo decursum. Fornices habet XXI. A mediis alias aliis omnes minores. Caetera, ut alius, qui est in amne Topolniza ultra Philippopolim, nisi quod ripae alvei pontis cornua sustinentes, et dextra et sinistra quadrati lapidis muro quatuor cubitorum altitudine quadamtenus emunitae sunt, ne vi aquarum arrosae, solvendi pontis causa praebeatur.

Prospectum est et pilarum firmitudini et aeternitati. Sub fornicibus quanta est pontis longitudo, fundus fluminis supra et infra ipsum pontem confixus est creberrimis vallis, et glarea exageratus in tumorem non impense altum, sed eo tenus, quo quum subita fluminis incrementa ingruerint, fundamenta pilarum ejus denudare ac subruere non valeant. Ab utroque autem latere vicum habet, et Trajanae viae jungitur, quae summo studio tenetur, et identidem reformatur.

Vocatur autem Muztaphae pons ab authore Muztapha. Hic enim Bajazitti principis temporibus, gravi jam senectute effoetus et opulentus, quum expiandorum peccatorum gratia pro more gentis suae vellet publico commodo opus aliquod condere, ponte decrevit Strymonem jungere, idque eo loco viae publicae, quo et difficilem et periculosum transitum viatoribus

Digitized by Google

exhibebat. Aggressus itaque opus magnae et molis et impensae, magna mente illud perfecit, facileque cum veteribus certare potest.

Caeterum Philippenses, ad quos divus Paulus apostolus scribit, hujus civitatis erant incolae. In cujus campis pugnavit primum Julius Caesar cum Pompejo. Deinde Augustus et Brutus cum Cassio; tantaque tumulorum per totos latissime campos erectorum copia cernitur, in quamcumque partem oculos verteris, ut numero eos comprehendere non facile possis. Nec dubium est vel praesentium indigenarum testimonio ducum ac virorum insignium fuisse sepulturas. Qui mos unde originem hunc in modum sepeliendi homines summos acceperit, nunc non succurrit mihi. Revera tamen sepulturas esse, licet etiam ex Vergilio cognoscere. Ait enim in III. de funere Polydori:

‚Ergo instauramus Polydoro funus et ingens
Aggeritur tumulo tellus.‘

Et in VII. de Cajeta nutrice Aeneae:

‚At pius exequiis Aeneas rite solutis
Aggere composito tumuli, postque alta quierunt
Aequora.‘

Est et in VI. simile, quod huc facit, de Palinuro:

‚Quod te per coeli jucundum lumen et auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli:
Eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram
Injice.‘

Ubi sepeliendis corporibus, quum ejusmodi tumuli excitari inciperent, primus terram cadaveri injiciebat, qui esset proximior consanguineus, vel uxor viro vel vir uxori, aut si nullus horum adesset, et res ageretur in exercitu, dux hoc officio pietatis, vel qui dignissimus extitisset, aut amicissimus, fungebatur.

Digitized by Google

Unde et hic Palinurus ab Aenea, et apud Ovidium Penelope exigit a marito, ut Telemachus filius communis utrique extrema justa persolvat, quum dicat:

‚Ille meos oculos claudat et ille tuos.'

Verum prius, quam exeam e campis Philippicis, dicendum mihi est nonnihil de hac ora terrae: debeat ne Thraciae ac Macedoniae ascribi. Ptolomaeus enim lib. III. tab. Europeae X. Strymonem amnem oriri in montibus, qui Thraciam dividunt a Macedonia; Strabo quoque Ptolomaeo vetustior, idem videtur sentire in VII. libro: Trans amnem, inquit, Strymonem usque ad Ponticum ostium et Haemum montem cuncta sunt Thracum, excepto littore, quod Graeci tenent. Nec dissentit Solinus, qui ait, inter Macedoniam et Thraciam Strymonem facere terminum, easque terras ab Haemo irrigare. Ad quam sententiam Lucas etiam Evangelista noster in Apostolorum Actis cap. XVI. accedit: Navigantes autem, inquit, a Troade recto cursu, venimus Samothracem, et sequenti die Neapolim, inde Philippos, quae est prima partis Macedoniae civitas colonia. At, perstante firmiter Ptolomaeo in sententia, idem Strabo, quum eodem ipso libro VII. dicat plerosque totam a Strymone plagam ad Nestum usque amnem Macedoniae ascribere, quo fortasse Tonciam amnem Nestum vult esse, Solinusque etiam polyhistor Rhodopem apellat Migdonium, quae est provincia Macedoniae Thraciae contermina, et Aristoteles etiam hoc astipulatur, quando dicit: extare in campis Philippicis Macedoniae auri fodinas quam plures. Mela vero Pomponius scripsit: Thraciam montes attollere Haemum, Rhodopem et Orbellum,

Digitized by Google

quum tamen totus Orbellus Mysiam insideat. Quo igitur pacto in utramque id partem probari possit, equidem non video, praesertim in hoc cursu itineris, et in tanta non solum novorum sed etiam veterum authorum diversitate sententiarum. Unde haud dubie palam est, veteres quoque multa scripsisse ex relatu et lectione priorum, non experientia propria. Ideo nec ipse sudabo in hoc curriculo, quum et incolae etiamnum varie de hoc sentiant, aliique Macedoniae, alii Thraciae oram hanc attribuunt, et facile futurum arbitror, ut harum provinciarum veteres termini confundantur et excidant, si hoc imperium majora sumet incrementa. Sed jam ad Strymonem, post quem suo loco etiam de aliis hujus Thraciae partis amnibus: Tonza, Neso, Hebro, Melani, Arzo, Athyra et Bathynia attingemus quaedam non indigna consideratione, multisque et veteribus et novis praeterita; qui amnes hoc ordine, ut nos posuimus, Strymonem sequuti usque ad promontorium Chrysoceros apellatum, in quo situm est Byzantium, cursum in mare tenent, praeter Tonzam, qui miscetur Strymoni. Quare ortus Strymon in Haemi montis radicibus eo fere ipso loco, in quo recedit ab Orbello, ab Izcaris quoque fonte, quem Ciabrum veteres vocavere, ut jam a nobis ante dictum est, haud multum disjungitur eo modo, quo a Rheno Danubius. Simul ac autem caput exerit, tenuem admodum referunt esse incolae, sed qui mox diversis rivis ex alpium hinc inde jugis prolabentibus auctus, fit aliquanto alienis aquis amplior, quod et Pomponius Mela testatur. Vectus inde per multos convallium anfractus, aliquot locis prae montium sinuationibus dilatatur, hoc ipsum Plinio quoque affirmante, qui dicit, eum prius in VII. fundi lacus quam cur-

Digitized by Google

sum dirigat. De quibus tamen lacubus nihil nobis affirmavere incolae. Nec his angustiis longiore spatio detinetur, quam bidui, summis eidem Hemi jugis incumbentibus, quae Philippo olim regi Macedonum consecensa, curiose etiam peragrata sunt. Evolutus dehinc e montium claustris, jugum, quod barbari Illyricae nationis Vetren, nos ventosum dicimus, uti supra est memoratum, in laeva dimittit, in dextra vero eos montes, quos Vasilizam et Zlavievi incolae nominant, et ab Haemo scissi amne Strymone, nec disjuncti ab Orbello, ut in tabulis videre est Ptolomaei, Philippopolim usque ubique eundem Strymonem comitati, postmodum per Mygdoniam, ultimam e regione Thraciae provinciam macedonicam in Aegaeum mare descendunt, qua Lemnos insula et mons Athos, nobis sanctus apellatus, eminent. Lapsus autem ab ipso usque fonte in orientem primis semper et flexuosis progressibus, ubi primum prodit in plana, ortum in tergo deserit, cursumque lato jam alveo et multis aquis conspicuis in Vulturnum per Philippenses campos dirigit. Per quos late initio dextra ora viae publicae sive Trajanae praefatorum montium ima foecundando, exspatiatus, ad Philippopolim in eandem viam redit. Ibi deinde inter urbem et suburbium accepto ponte ligneo versus Haemum ad sinistram recedit, qua per majora ejus planitiei spatia egressus, et longe lateque divagatus, denuo in memoratam viam majore jam sui et nomine et existimatione revertitur ad Muztaphae vicum, ubi et pontem hujus nominis a conditore ita nuncupatum subit. Post iterum repetito dextro latere, et V. circiter milliaria nostra emetitus, accedit tantum proxime ad civitatem Hadrianopolim, qua perinde atque ex debito quodam a limine salutata,

Digitized by Google

totus in Austrum torquetur versus Aegaeum. In quo tractu duobus pontibus acceptis, priore ligneo, posteriore lapideo, et in via Callipolitana posito, mare demum supradictum illabitur. Hoc proinde cursu, quem ab Haemo ad mare obtinet, nescio an plura, verum majora recipit flumina, quam quae recipit inter montes. Duo primum dextro latere, et utrumque e montibus Basilicis decurrentem, Ztaram Richam, hoc est, antiquum flumen ad Philippopolim, et Ardam paulo infra Hadrianopolim. Laevo deinde quinque: Topolnizam citra oppidum Tatar Pazarcik, ultra Jadinam paulo post Cruzkam; inde Gergovam, mox Tonzam eodem fere loco sub Hadrianopoli, quo Ardam. Ubi ponte etiam ligneo jungitur Tabaclar ab opificio coriariorum Turcis nuncupato, quod ibidem exercetur propter aquarum facultatem. Nec plura discere potuimus, praesertim quae a dextra ora in eum incidant. Verum quum campi Philippenses ad producendum oryza maxime sunt idonei, eoque genere leguminis multum exuberant, Jadinae aquis potissimum irrigantur, quae longa jam indigenarum industria in complures, easque amplas paludes infusae, ac in meatus derivatae plurium amnium speciem praebent. Quo fit ut mediis etiam caniculae fervoribus luto ea vita foedatur. Nomina autem Strymon tria habet: Hoc primum, quod et Graecis et Latinis commune est. Secundum Mariza, quod illyricum est. Tertium Mericz, quod turcicum. Caeterum, quum hodiernum ejus nomen recentiores quidam authores Hebro ascripserunt, Marizam apellantes, minime edocti recte, quandoquidem et Graeci, et Turcae, et quaeque aliae nationes inibi incolentes Hebrum id temporis Ergienem vocent, tum illi a Ptolomaeo quoque vera sua in

Digitized by Google

tabulis positio non est attributa. Alluit enim Philippopolim dextro latere, sinistro vero Hadrianopolim. Ptolomaeus illum et ab hac urbe et ab illa remote collocavit, quum interim et Hadrianopolim cum Philippopoli eandem esse civitatem scribat, contra classicos authores et publicam experientiam, quod qui videres propriis oculis, et tabulas ejusdem Ptolomaei diligentius consideravere, facile perspicere potuerunt, quod patefacimus. At jam ulterius.

Porro moti ex pago Cogniis sive Consthyza, quod a statione equorum nomen est sortitum, Clocodvizam XVI. Augusti, hinc vero ad Hormanly XVII., (16. 17 quae duo loca simili modo pagi sunt, et XVIII. ad (18. pontem ac vicum Muztaphae pervenimus, qui tractus quoniam arduis collibus, locisque incultis et nemorosis late patet, nihil in eo offendimus, quod fuisset notatu dignum, praeter memoratum pontem Muztaphae, de quo jam abunde recensuimus.

Verum XIX. Augusti relicto ponte Muzta- (19. phae, venimus Hadrianopolim terra superiori simili. In quo spatio, nec a ponte multum longe, vidimus dextrorsum in Strymonis ripa oppidum Ciermenium, quod ex aedificiorum ruinis vetustam aliquam urbem fuisse apparebat. Nunc Zagarensi zangziaccho sedes est. Zagara autem oppidum est ad radices montis Haemi situm, qua parte imminet ab ortu campis Philippicis, totusque is tractus una cum ea parte montis praefati, Zagarensis comitatus hoc tempore apellatur, quum antiquo praetura Bessira vocatus fuerit a Bessis populis, quos veteres authores Haemi accolas, Nesoque amni et Pangeo monti, in quo sita est Hadrianopolis, conterminos fuisse prodiderunt. De quo lege

Digitized by Google

Ptolomaeum et Pangei montis apud vocabularios expositionem.

Oppidum vero Ciermenium sequitur amnis Gergona, ille quidem alveo exiguus, minime tamen aquarum indigus. Et mox civitas Hadrianopolis. . . . . .

XVII.

(Vegyes jegyzetek.)

Joannes rex summo conatu mittebat Monachum in Turciam, ut eum pessumdaret. Nam ita concluserat, ut eum, cum jam intellexisset esse Constantinopoli, mox hic omnia, quae tenebat, Ezekii episcopi Quinqueecclesiensis occuparentur nomine, illeque confusus, inter sacrum et saxum confunderetur. Sed homo vafer, re intellecta, cunctanter admodum eo proficiscebatur, et eo magis, quia jam videbat, regem gravi aegritudine laborare. Postremo etiam re sibi clarius narrata, nulla ratione volebat abire, praesertim quum jam vidit, regem esse in extremis. Reprehensusque est a rege quodam tempore, quum illi astaret et resipuisset. Necne, inquit, adhuc discessisti, homo nequam? O, si—sed abi, nec te amplius hic immorari andiam. Ille tunc profectus, Devae diu moram traxit,—habens exploratores de morte regis, Saxosabesi, quoniam jam certus erat factus a medico fratre Donato et Jo. Maria de Salim, omnino esse moriturum,—et tam diu quidem, quam diu obiisse cognovit. Postea, quum, quae acta sunt, etc.

Digitized by Google

Ubi nunc Zagrabia, mons ille Mons Gretii vocabatur, unde Germanis oppidum illud Grecz vocatur. Bella rex rediens e Dalmatia, Frankapanorum ope adjutus contra Tartaros, illud se facturum vovit, si regnum recuperasset; et fecit.

Extant litterae Thomae cardinalis, archiepiscopi Strigoniensis ad Franciscum Ketczer nobilem Slavum et praefectum episcopatus Zagrabiensis, quum sub ditione Thomae, nepotis nomine habebatur, quibus quid animi in Petrum Berislavum haberet, significavit his verbis: Amicum mihi Petrum Berislavum banum maritimum non esse, scis; scis praeterea eum, multa moliri in meam dignitatem, atque eo etiam niti, ut me conscendat et mordeat. Quare omni cura studioque incumbe et invigila, ut omnes ejus actiones observes, omnes conatus et machinas repellens, rerumque gerendarum consilia quamdiu habebit, intelligas, et me certiorem indies facias, brevi nam cognosces, ita me illi dentes contudisse, ut nunquam morsum ejus pertimescam. Vale.

Joannes Kocean profligatus est ultra Posegam a Turcis 1537.

Solymanus caesar postremo ivit in Persiam 1547, et 1550 die 21. decembris rediit Constantinopolim.

Digitized by Google

Ea gens barbara est, et suis ritibus astricta, ut etsi externis late pateat, et in magistratus suos accipiat, minime tamen exotica dominatione concedit. Porro et Matthias, qui Bohemicas semper cohortes secum habuit, nec omnino fisus est suis, dominatusque est ob id longe fortius, quam multi antea reges, qui tamen externis ritibus ac dominandi disciplina eos cogere, non diu supervixit, hocque optimates succensi, nec filium ejus coronarunt, et segnem quaesierunt regem, qui postea obsequenti (?) dominatione recti, una cum regibus interierunt.

Huc facit et Grittii exemplum, quem, quum Italicos quosdam mores et dolos ad dominium parandum occuparat,(?) eum nec comitas, nec licentia,(?) nec regia liberalitas a crudeli et immatura nece protexit. Nihil enim hungaricum in dominatione habebat.

Joannes postremo rex eadem passus, exorta Mailadi conjuratione, pro gentis suae more, quae in factiones facile abducitur, si est qui ducat. Dum eam pergit opprimere, ac medietati e Transsylvanicis civitatibus arces addere, quasi juga et frena, ac tantas ditiones ab unaquaque accipere, limitibus tantum necessariis agros assignare, reliquos pagos cohortibus suis ascribere, et alia id genus decernere, quo eam provinciam a tumultibus avocaret, eam fortius subderet novo more et quidem irato: ubi civitatibus arces dominatorias imminere vult, citius quam sperasset, extinctus est.

Digitized by Google

Hunc est sequutus frater Georgius, inter privatos homines plus quam rex, a gentis more non discedens, dominatur etiam nunc felicissime. Qua re ille et rex est apud Hungaros et dominus, sic se ea gens regi permittit; quandoquidem suo veteri more et instituto patrum vult regi, neque id fit potentia peculiari, nisi popularium accesserit conciliatio et voluntas etc.

Digitized by Google

Digitized by Google

TOLDALÉK.

OKLEVELEK
A
VERANCSICSOK TÖRTÉNETÉHEZ

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

Capituli Budensis testimoniales super fassione Ludovici de Thomor, qua Michaelem Wrancium de Sibenico procuratorem constituit ad levandos 200. florenorum auri hungarici ex banco Pauli Grimaldi a Magnifico Domino Barone Burgii, quos idem levaverat a Reverendissimo quondam Domino Paulo de Thomor Archiepiscopo Colocensi, Budae, die 5. Martii anno 1529. *Elenchus chronologicus monumentorum litterariorum Chartophylacii Verantiano-Draganichiani, jam Grammatophilacii Széchenyiani. Kovachich, Script. Min.* II. 389. (Hosszasabb keresgélés után sem jöhettem nyomába a nemzeti muzeum kincsei között, hová, mint hiszem, Kovachich kezeiből került, s hol valószinüleg, — talán idegennemüekhez sorozva, most is lappang.)

II.

Joannes dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchio Morauie ac Lusacie et vtrius-

Digitized by Google

que Slesie dux etc. Spectabili et Magnifico domino huzreffbeg Sanchako Samandriae et Belgradi amico nostro charissimo, Salutem et omne Bonum, Spectabilis et Magnifice Amice nobis charissime, Misimus hunc fidelem nostrum Reuerendum Anthonium Wrancium prepositum Budensem, ac Secretarium nostrum ad christianissimum Francie Regem in certis et arduis rebus et negociis nostris, Quare si Eum ad S. et M. D. vestram peruenire contigerit, et operam vestram requisiuerit, Rogamus eandem velit ob respectum nostrum Ei omni ope et fauore adesse, ac eciam de securo itinere prouidere et consulere: Quod nos a S. et M. D. vestra grato animo accipiemus, Et eandem Bene valere optamus. Datum Bude quinta decima die Julij Anno Christi Millesimo Quingentesimo Tricesimo quarto, Regnorum nostrorum octavo.

Joannes Rex
Manu propria.

Kivül: Spectabili ac Magnifico Domino Huzreffbeg Sanchacho Samandrie et Belgradi Amico nostro charissimo. Faustus kezével: Joan. Rex. 1534.

Eredetie előbb Jankowich gyüjteményében, most a nemz. muzeum kéziratai között. 429. fol. lat.

Digitized by Google

III.

Joannes Dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. Marchio Morauie ac Lusacie et vtriusque Slesie Dux etc. Spectabilis et Magnifice Amice nobis charissime, Misimus hunc fidelem nostrum Reuerendum Anthonium Wrancium prepositum Budensem ac Secretarium nostrum ad christianissimum Francie Regem in certis et arduis rebus ac negociis nostris: Quare si Eum ad vos pervenire contigerit et operam vestram requisiuerit, Rogamus eandem velit ob respectum nostrum Ei omni ope et fauore adesse, ac eciam de saluo itinere prouidere et consulere, Quod nos a vobis grato animo accipiemus, Et eandem bene valere optamus, Datum Bude quinta decima die Julij Anno Christi Millesimo Quingentesimo tricesimo quarto, Regnorum nostrorum Anno octavo.

Joannes Rex
Manu propria.

Kivülről: Spectabili et Magnifico Domino Gyaffer Beeg Zanchako de Zwoynyk, Amico nostro charissimo.

Eredetie a nemz. muzeum kéziratai között 2381. Fol Lat.

Digitized by Google

IV.

Nos Frater Georgius Episcopus Waradiensis Thesaurarius, et in Regno Transsylvanie Locumtenens Regius etc. Memorie commendamus per presentes. Quod nos illam differenciam Egregij Michaelis Wranczij, inter Eundem ab vna, ac Egregios, Andream Barchay, Alterum Andream Balathffy, et Joannem Rawazdy omnes de Aran, partibus ex altera motam, quam Annò superiori, circa festum diuisionis apostolorum Arbitracioni nostre, Eedem partes submiserant, Ex causa legacionis, qua ad presens, idem Michael Wranczius, Ex commissione Reginalis Maiestatis Domine nostre clementissime in poloniam fungitur, vsque tempus reditus sui huc in Transsiluaniam, duximus prorogandam et differendam, Imo differimus et prorogamus testimonio presencium mediante, Datum Albe Gywle, feria secunda proxima post Dominicam Jubilate, Anno Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo tercio.

Lct.

Hátul Faustus kezével: Michael Verantius legatus in Polonia a Regina Isabella 1543.

Eredetie előbb Jankovich gyüjteményében, most a nemz. museumban, 1488. fol. lat.

Digitized by Google

V.

Isabella dei gracia Regina
Hungarie Dalmatie Croacie etc.

Egregie Fidelis Nobis Dilecte, proficiscuntur ex Voluntate nostra Generosi, ac Nobiles, Petrus et Ferdinandus Carthaginenses, Necnon Michael Wrancius Aule nostre familiaris, in poloniam, Quibus de securo et saluo eorum Conductu prouidere, ac prouideri facere debeas. Et secus ne feceris. Datum Albe Gywle, In Dominica proxima post festum Assumpcionis Virginis Marie, Anno domini 1544.

Isabella regina m. p.

Kivülről: Egregio Leonardo Czerey Capitaneo Ciuitatis nostre Cassouiensis fideli Nobis Dilecto.

Faustus kezével: 1544.

Eredetie előbb Jankowich gyüjteményében, most a nemzeti museum kéziratai között, 429. fol. lat.

Digitized by Google

VI.

Serenissimis, et Excelentissimis principibus, ac dominis Carolo diuina fauente clemencia Romanorum imperatori semper Augusto, et Germanie, Hispaniarum, vtriusque Sicilie, Jerusalem etc. Regi. Ac Ferdinando eadem diuina fauente clemencia Romanorum, Hungarie, Bohemie etc. Regi, Archiduci Austrie aliisque Serenissimis Regibus, fratribus, et consanguineis nostris charissimis, Isabella dei gracia Hungarie, Dalmatie, Croacie etc. Regina vidua salutem cum incremento nostre mutue Affinitatis, atque amoris, ac vniuersis et singulis principibus, tam Ecclesiasticis, quam Secularibus dominis Archiepiscopis, Episcopis, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Militibus, Nobilibus, Clientibus, Capitaneis, Locumtenentibus, Gubernatoribus, Vicegerentibus, Prefectis, Castellanis, Rectoribus, Magistratibus, Municipalibus, Communitatibus, Burgimagistris, Pretoribus, Amcianis,(?)Consulibus,Officialibus,Thelonearíis, Datiariis, Gabellariis, portuum, passuum, et locorum quorumcumque custodibus, Classium et quarumcumque nauium prefectis, Exercituum Capitaneis, et ceteris quibuscumque ad quos presentes littere nostre peruenerint Salutem ac omne Bonum, subditis uero nostris graciam Reginalem. Misimus Venetias Nobilem, et Egregium hunc Michaelem Wrancium Aule noste familiarem, pro emendis certis ad vsum nostrum

Digitized by Google

Rebus, quem quum cupiamus vna cum omni familia et Comitiua, Equis, Rebus et Sarcinis eius omnibus, securum et liberum transitum, ac iter tutum vbique locorum reperire, et decenter excipi, atque tractari, Idcirco illum Terra Marique proficiscentem Vestris D. ad quorum diciones, et terras peruenire eum contigerit, ex animo commendamus, postulamusque ab illis, Nostris vero Subditis precipimus, et mandamus firmiter, Quattenus prefatum Michaelem Wrancium, cum tota eius comitiua, equis, Rebus et Sarcinis per quoscumque passus, portus pontes passagia, et alia quecumque loca, seu terrestria, seu aquatica, quiete, libere, secure, et sine vlla solucione passagij, Thelonei, Datij pontis, aut alterius cuiuscumque oneris, et grauaminis, tam realis quam personalis, ire, redire, transire, stare atque morari, Quattenus ei videbitur, et rerum necessitas exegerit, permittere et permitti facere velint, Immo dum, et quocies per eum requisiti fuerint de saluo conductu prouideant ac in aliis omnibus honore, fauore, et Beneuolencia sua prosequantur. Quod vt fiat, vobis subditis nostris firmiter precipimus, prefatos vero Serenissimos Reges et Principes rogamus, ut tales se cum suis Subditis exhibeant erga hunc Michaelem familiarem nostrum, pro singulari nostra complacencia, quod illis nos vicissim omni studio et pari gratificatione nostra referre curabimus. Datum Albe Julie Transsiluanie die vigesima Mensis Augusti 1544.

Isabella regina m. p.

Digitized by Google

Hátul Faustus kezével: Isabella Regina mittit Venetias Michaelem Verantium.

Eredetie előbb Jankovich gyüjteményében, most a nems. muzeumban 429. fol. lat.

VII.

Isabella Dei gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc.

Reuerende sincere nobis dilecte, Hauemo receputo la littera uostra, per la quale sentimo non mediocre dispiacere intendendo questa sua infirmitade proceder cosj greue et lungamente, Vi confortamo a sopportar con pacientia, et non abbandonaruj dalla speranza del sommo Iddio, il qual anchora ui restituira alla primera sanita. Quanto scriuete che nella casa nostra sia lecito a ciascheduno entraruj e staruj à suo uolere Noj fin adhora non hauemo saputo cosa alcuna ne alcuno e stato che di cio ne habbia fatto relatione, Ancj douendosj riparar alcune cose nel palazzo et stanza nostra hauemo openione noj stessa andaruj et habitaruj per alcun giorno, mentre che qui sj riconcia, Staremo adunque attenta di non lasciar ch'altrj ui entrj, comme che anho adhora nisuno uj

Digitized by Google

habita. Attenden' con forte animo di rifaruj sano. Da Albagiula allj 12 di nouembre 1544.

Isabella m. p.

Kivülről: Reuerendo Antonio Wrancio Praeposito Ecclesiae Albensis Transsilvaniae etc. sincere nobis dilecto Cibinii. Faustus kezével: Isabella 1544.

Eredetie előbb Jankowich gyüjteményében, most a nemzeti muzeum kéziratai között, 429. fol. lat.

VIII.

Nos Petrus Petthrowytth de Swraklyn, Comes de wnacz, et Comes Themesiensis, partiumque Regni Hungarie inferiorum Capitaneus generalis, Banusque Sebesiensis etc. Omnibus quorumlibet Regnorum et prouinaarum (sic) principibus, dominis et Amicis nostris colendissimis, significamus et pro memoria damus, Reuerendum dominum Anthonium Wrantium prepositum, Reuerendissimi domini quondam Petri Berislauy, Episcopi wesprimiensis, et dalmatiae, Croaciae ac Slauoniae Bani etc. necnono (sic) Joannis Statilij Episcopi Transiluanensis Nepotem, Sacreque Maiestatis Reginalis Hungariae Secretarium, Serenissimo olim principi et domino domino Joanni, Hungarie, dalmacie, Croacie etc. Maiestati Regie, domino no-

Digitized by Google

stro clementissimo felicis recordacionis, et post obitum eius Maiestatis Maiestati Reginali, et filio suo Illustrissimo, dominis nostris summa fidelitate, diligentia, et morum integritate seruiuisse, et nobiscum ec iam omnibus istius Regni Hungarie sed et Transsiluanie proceribus, magna cum familiaritate et consuetudine vsum fuisse, Eius autem integritatis et fidei faciunt testimonium littere eciam Sacre et Serenissimae Maiestatis Reginalis Hungarie, dominae nostrae clementissime, in Eiusdem autem domini Anthonij Wrantij prepositi (qui cum certis et non leuibus caussis motus, ex hoc Regno discedere vellet, et tum ad petitionem Sacre et Serenissime Maiestatis Reginalis, tum vero omnium nostrum manere nollet) fidei, fidelitatis, diligentiae, morumque integritatis testimonium, presentes litteras nostras, sub sigillo nostro speciali, dandas duximus et concedendas, vt eius integerrima et laudanda virtus, omnibus omnium Regnorum et prouinciarum primatibus nota sit. datum Albe Gywle Transiluanie, in die festo diuae Magdalenae. Anno domini Millesimo Quingentesimo, Quadragesimo Nono.

Idem (?) manu propria.

Eredetie a nemzeti muzeumban, 2381· fol. lat.

Digitized by Google

IX.

Frater Georgius Episcopus Waradiensis, Thesaurarius et Locumtenens etc. Serenissimis et Illustrissimis principibus, ac Reuerendissimis, Reuerendis, Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Generosis, Nobilibus, ceterisque in quouis magistratu ecclesiastico, uel ciuilj constitutis et existentibus, ac aljs uniuersis, publicorum officiorum prefectis, presencium noticiam habituris, officiorum nostrorum commendacionem: Reuerendus Antonius Vrancius Praepositus, Reuerendorum quondam Petri Berizlaui Episcopi Vesprimiensis, ac Dalmaciae, Croaciae, Sclavonieque Bani, et Joannis Statilij Episcopi Transsiluanensis nepos, Secretarius Serenissimae Reginae Hungariae dominae nostrae clementissimae, cum a tempore felicis cronacionis (sic) Serenissimi quondam Principis, domini Joannis Regis Hungariae etc. domini, et benefactoris nostri clementissimi pie memorie, tum in obeundis ad Christianos principes legacionibus, tum officio secretariatus, in quo eum ordine serenissimus ille princeps esse uoluerat, summa fide magnaque constancia in eius aula uersatus esset, meruit hoc a principe, quod erudicione singularique uirtute preditj accipere consueuissent, ut eius liberalitate in summa fortuna, cum magna principis gracia uiueret, qui post obitum quoque illius principis, ita ea omnia, quibus illi gratus erat, sua uirtute confirmauit, ut Commen-

Digitized by Google

dacionem quoque nostram merito ei tribuere uideremur. Is igitur Vrancius tam optime suo apud nos perfunctus officio, cum iustissimis quibusdam de causis, alio hinc se conferre statuisset, has nostras litteras, suae fidei, et integritatis testes, ei dare non dubitauimus, Supplicamus igitur tam serenissimis Regibus, quam aliis principibus dominis nostris Colendissimis, ceteros uero in quouis magistratu constitutos, amicos honorandos, rogamus, uelint ipsum Antonium Vrancium, tum erudicionis, tum uirtutis nomine, gracia, amore, liberalitate, et beneuolencia prosequi, ut quocumque uenerit, per loca dominijs uestris subiecta, una cum eius rebus, et Comitiua, secure, et honeste transire, moramque, et locum habere possit, totum hoc beneficium, quod in eum collatum fuerit, nostris honestissimis obsequiis per occasionem, compensaturi, has uero litteras post earum lectionem, ipsi Vrancio semper reddi postulamus. Datum Varadinj decimanona die Augusti, Anno domini. M. D. XLVIIII.

Idem episcopus waradinensis
manu propria.

Eredetie előbb Jankowich gyüjteményében, most a nemzeti muzeumban 1488. fol. lat.

Digitized by Google

X.

Nicolaus Olahus divina Miseracione Episcopus Ecclesiae Agriensis, Comes perpetuus Comitatus Hewesiensis, ac Serenissimi Principis et Domini domini Ferdinandi diuina fauente clemencia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Regis semper Augusti, Infantis Hispaniarum, Archiducis Austriae etc. Consiliarius, et in dicto Regno Hungariae Cancellarius etc. Tibi viro prestanti et venerabilj nobis in domino dilecto, Magistro Anthonio Wrancio, preposito Ecclesiae Albae Juliae Transsyluanensis, salutem et fauorem. Vitae ac morum tuorum integritas, ingeniique pietas, et excellens erudicio, quibus te ab altissimo preditum esse, partim fidedigna commendacione, partim propria nostra experiencia cognouimus, nos inducunt, vt te fauore prosequamur oportuno, Quum igitur Archidiaconatus de Zabolcz, cum Canonicatu, et Rectoratu altaris sanctae Crucis in dicta Ecclesia nostra Agriensi, per translacionem Reuerendi domini Pauli de Gregoriancz in Episcopatum Ecclesiae Zagrabiensis, eorundem Archidiaconatus, Canonicatus, et Rectoratus altaris vltimi, veri, et legitimi possessoris, nunc de jure et defacto vacare dinoscatur, tibi eundem Archidiaconatum cum Canonicatu et rectoratu altaris predicti nec non eorundem prebendas tanquam personae idoneae et benemeritae Jurispatronatus regij, et ordinaria nostra authoritatibus qui-

Digitized by Google

bus fungimur dandum duximus et conferendum, Recepto tamen prius a te per vicarium nostrum in spiritualibus iuramento corporali, quod nobis et successoribus nostris legitimis Episcopis, necnon vicarijs nostris, moderno, et futuris in spiritualibus pro tempore constitutis, fidelis et obediens eris, Bonaque Ecclesiae, praemissorumque tuorum beneficiorum non dissipabis aut alienabis, Immo eciam distracta aut alienata pro viribus tuis iuribus Ecclesiae nostrae prefatae recuperare studebis. Immo damus et conferimus presencium per vigorem. Quocirca Venerabilibus fratribus in Christo nobis dilectis Preposito, Vicario, Lectori, Cantori, Custodi, caeterisque predictae Ecclesiae nostrae Agriensis Canonicis in virtute salutaris obedienciae committimus et mandamus firmiter, quatenus acceptis presentibus, te magistrum Anthonium Wrancium seu legitimum tuum procuratorem tuo nomine, et neminem alium, in dictorum Archidiaconatus, Canonicatus, Rectoratusque altaris premissi, et prebendarum eorundem realem possessionem inuestire, locum in stallo iuxta tuae dignitatis exigenciam, et vocem in Capitulo cum omni iuris canonici plenitudine tibi assignare, ac de vniuersis eorundem beneficiorum prouentibus, utilitatibus, obuencionibus, et emolumentis tibi, aut procuratori tuo legitimo tam per se respondere, quam per alios quorum interest aut intererit plene et integre responderi facere debeant et teneantur, locis debitis et temporibus semper oportunis. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Viennae Austriae, Nona

Digitized by Google

mensis Junij, Anno domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo.

Agriensis etc.
manu propria.

Matthaeus Zerdahelj. m. p.

Eredetie a nemz. muzeumban, 2881. fol. lat.

XI.

Nos Ferdinandus Diuina fauente clementia Romanorum Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis. Quod nos inducti, meritis, virtutibus, vitae probitate, ac sufficienti doctrina fidelis nostri Venerabilis Magistri Anthonij Wrantij, alias Prepositi Ecclesiae Albae Juliae, quibus ipse ab altissimo insignitus apud Maiestatem nostram fidedigno testimonio meruit commendari. Eundem igitur tanquam personam idoneam et benemeritam, ad dignitatem Lectoratus, ac Canonicatus cum prebenda ei annexam (sic) in ecclesia Strigoniensi, nunc ex eo de iure vacantes, quod Magister Clemens de Hagymas presbiter, eorundem Lectoratus, Canonicatus et prebendae, verus,

Digitized by Google

vltimus, et immediatus possessor, ductus haeretica prauitate, haeresi Lutheranae adhesisse, abnegataque professione sua et ordinis Sacerdotalis, Vxorem duxisse, et clam in consortium haereticorum se contulisse dicitur, Authoritate iuris patronatus nostri Regij, quod generaliter in omnibus Regni nostri Hungariae Ecclesijs, more predecessorum nostrorum Regum Hungariae habemus, duximus eligendum, nominandum et presentandum, eosdemque Lectoratum et Canonicatum cum prebenda, modo premisso vacantem, eidemque et nemini alteri, dandum et conferendum. Imo eligimus, nominamus et presentamus, Damusque et conferimus presentium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris, Reuerendo Augustino de Sbordellatis Episcopo Waciensi, ac Archiepiscopatus Strigoniensis Administratorj, nec non Vicario in spiritualibus generali, Canonicisque et Capitulo eiusdem Ecclesiae Strigoniensis, harum serie firmiter committimus et mandamus, Quatinus acceptis presentibus, praefatum Magistrum Anthonium Wrantium, vel eius nomine procuratorem suum legitimum, in praefatos Lectoratum ac Canonicatum et prebendam, servatis de iure seruandis, Canonicae instituere et confirmare, in realem actualemque et pacificam possessionem eorundem Lectoratus, Canonicatus et prebendae, iuriumque et bonorum suorum admittere, stallumque sibi in Choro et Vocem in Capitulo iuxta suae dignitatis exigentiam, cum omni plenitudine iuris Canonici assignare. De vniuersis quoque prouentibus et redditibus eorundem eidem vel procuratori suo legitimo eius nomine et nemini alteri respondere, et per hos quorum interest, vel interierit, pleno cum effectu responderi facere modis omnibus debeatis et tenea-

Digitized by Google

mini, locis debitis et temporibus semper oportunis. Secus non facturi, Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in nostra et Sacri Romani Imperij ciuitate Augusta Vindelicorum decima die mensis Octobris Anno Domini Millesimo, Quingenteseimo, (sic) Quinquagesimo. Regnorum nostrorum Romani Vigesimo, aliorum vero Vigesimo quarto.

Ferdinand m.p.

Nicolaus Olahus
Episcopus Agriensis etc. m.p.

Eredetie előbb Jankowich gyüjteményében, most a nems. museumban 1542. fol. lat.

XII.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia, Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Morauiae, Comes Tirolis etc. Memoriae commendamus tenore presentium, significantes quibus expedit vniuersis. Quod nos attentis et consyderatis vitae et morum honestate, alijsque laudabilibus probitatis et virtutum meritis fidelis nostri venerabilis Antonij Vurantij, Lectoris et Canonici Ecclesiae Strigoniensis, quibus idem apud nos testi-

Digitized by Google

monio fidedigno meruit commendari, eundem tanquam personam idoneam et benemeritam ad Abbaciam Ecclesiae beatae Margaretae de Porno ordinis Cisterciensis per spontaneam et liberam cessionem et resignationem venerabilis Magistri Petri Koczylytth eiusdem Abbatiae vltimi veri et legitimi possessoris de Jure et de facto vacantem, auctoritate Jurispatronatus nostri Regalis duximus, eligendum, nominandum et presentandum, ac Ecclesiam ipsam simul cum omnibus possessionibus, et Juribus possessionarijs, necnon Jurisditionibus, prouentibus, emolumentis bonisque temporalibus et vtilitatibus quibuslibet ad prefatam Abbatiam ab antiquo pertinentibus, ac pertinere debentibus, eidem dandam et conferendam. Ita tamen quod idem intra spacium temporis a Canonibus institutum, habitum ordinis prefati suscipere, uel super ea re Apostolicam dispensionem impetrare, et ea quae ad diuinum cultum in ipsa Ecclesia rite peragendum, pertinuerint, diligenter semper obire, ac officio suo satisfacere teneatur. Immo eligimus, nominamus, damusque et conferimus, atque illi, cuius interest pro canonica institutione et confirmatione accipienda presentamus, harum nostrarum uigore et testimonio literarum. Datum Viennae die tertia mensis Nouembris. Anno domini, Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo primo.

Ferdinand. m. p.

Nicolaus Olahus
Episcopus Agriensis etc. m.p.

Eredetie a nemzeti muzeum kéziratai között, 1547. fol. lat.

Digitized by Google

XIII.

Nos Capitulum Ecclesiae Albensis Transsiluanae Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod nos ad legitimam litteratoriam peticionem Reuerendi domini Antonij W*)rantij, alias prepositi et concanonici nostri, ipsum ad Sacros clericorum ordines vsque ad gradum presbiteratus inclusiue in hac Ecclesia nostra Cathedrali predicta, per Reuerendum in christo patrem quondam dominum Joannem de Felwyncz Episcopum Filiopolitanensem, Canonicum et Suffraganeum huius Ecclesiae Nostrae, annis superioribus promotum et ordinatum fuisse Testamur, super cuius ordinatione et promocione, patentes litteras nostras, Sigillo nostro consignatas, Eidem domino Antonio Wrantio juris sui vberiorem ad cautelam duximus concedendas, communi justicia et Equitate suadente. Datum feria tercia in festo Concepcionis Beatissimae Virginis Mariae. Anno domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo primo.

Eredetie a nemzeti museum kéziratai között. 1281. fol. lat.

*) Más kéz — mint látszik — egy ‚e'-t pótolt be utóbb.

Digitized by Google

XIV.

Nos Ferdinandus Diuina fauente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Memoriae commendamus per presentes, quod nos inducti meritis, ac virtutibus, eruditioneque fidelis nostri Venerabilis Anthonij Werancij Abbatis ecclesiae de Porno, quibus ipsum Dei munere, non solum fidelium nostrorum commendatione, sed etiam propria nostra experiencia praeditum esse cognouimus, eundem tanquam personam idoneam et benemeritam, ad Praeposituram maiorem, Canonicatumque et praebendam illi annexam, ecclesiae Albae Juliae, Transsyluanensis, nunc per mortem Reuerendi quondam Fratris Georgij, eorundem Praeposituraе maioris, Canonicatusque et praebendae, vltimj possessoris, vel alio etiam quocunque modo, iure ac titulo, de iure et de facto vacantes, authoritate iurispatronatus nostri Regalis, quod generaliter in omnibus ecclesijs Regni nostri Hungariae, more praedecessorum nostrorum, habere dinoscimur duximus eligendum, nominandum, et presentandum,. Imo eligimus, nominamus et praesentamus, praesentium per vigorem. Quocirca vobis Reuerendo Paulo Bornemyza, Episcopo praefatae ecclesiae Albae Juliae Transsyluanensis, harum serie committimus, quatinus praefatum Anthonium Werantium, ad dictam Praeposituram maiorem, et Canonicatum, pre-

Digitized by Google

bendamque, authoritate vestra, ordinaria, acceptare debeatis. Committentes nihilominus honorabili Capitulo dictae Ecclesiae, quibus et nos committimus, vt ipsi eundem Anthonium Werantium, vel eius nomine procuratorem suum legitimum, et neminem alium, in et ad realem, actualem et pacificam possessionem eorundem, Praepositurae maioris, Canonicatus et praebendae, admittere, Stallo in choro, voce et loco in Capitulo, cum omni plenitudine iuris eidem assignare, de vniuersis quoque fructibus, prouentibus, redditibus, et emolumentis eorundem Prepositurae maioris, Canonicatus, et prebendae, eidem respondere, et per eos quorum interest, vel interierit, tam vos debeatis, quam ipsi capitulum ecclesiae vestrae, responderi facere debeant, et teneantur. Secus non facturi. Presentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in ciuitate nostra Viennensi, die sexto mensis Junij, Anno domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagentesimo (sic) Tercio. Regnorum nostrorum Romani vigesimo tercio, Aliorum vero vigesimo septimo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus.
Strigoniensis etc. m. p.

(Kivülről Verancsics kezével: Litterae donationales praepositurae Transsyluanae.)

Eredetie a nemz. museumban, 2381. fol. lat.

Digitized by Google

XV.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia Romanorum Hungariae Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod nos pro nostra in constituendis ecclesiarum dei legitimis pastoribus, cura et solicitudine atque officio, respectum habentes ad eruditionem moresque laudatos et honestam vitae conuersationem fidelis nostri Venerabilis Antonij Vrantij, Abbatis ecclesiae de Porno, quibus ipsum Dei munere non solum aliorum fidelium nostrorum commendatione, sed etiam propria nostra experientia preditum esse cognouimus, eundem igitur tanquam personam Idoneam et benemeritam ad episcopatum ecclesiae Quinqueecclesiensis, nunc per mortem et decessum Reuerendi quondam Georgij Thompa, ipsius episcopatus Quinqueecclesiensis vltimi veri et legitimi possessoris, de Jure et de facto vacantem, authoritate Jurispatronatus nostri Regij, quod in conferendis omnibus eeclesiasticis beneficijs predicti Regni nostri Hungariae, instar aliorum regum Hungariae habere dinoscimur, duximus assumendum, nominandum et presentandum, ac ipsum episcopatum, simul cum omnibus castris, castellis, ciuitatibus, oppidis, villis, possessionibus, praedijs et alijs cunctis pertinentijs, ac Juribus qui-

Digitized by Google

buslibet possessionarijs, vbicunque et in quibuscunque Comitatibus dicti Regni nostri Hungariae, quocunque nomine vocatis, ad eundem episcopatum Quinqueecclesiensem de Jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, pariter cum omnibus Juribus, libertatibus prerogatiuis, prouentibusque, et aliis quibusuis obuentionibus, necnon Jurepatronatus conferendi et disponendi personis idoneis omnia et singula beneficia Dignitatesque ac canonicatus et prebendas in eadem ecclesia Quinqueecclesiensi, per temporis successum quacunque causa vacaturas, exceptis duntaxat preposituris maiori, et minori eiusdem ecclesiae, quarum collationem et omnimodam dispositionem nostrae Regiae personae reseruamus eidem Antonio Vrantio dandum et conferendum prout assumimus nominamus conferimusque presentium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris honorabilibus Preposito, vicario, lectori, cantori, custodi, caeterisque canonicis et beneficiatis tam dictae ecclesiae Quinqueecclesiensis quam etiam aliarum collegiatarum ecclesiarum ad eandem pertinentium harum serie mandamus firmissime quatinus a modo In posterum praefatum Antonium Vrantium pro vestro legitimo et indubitato episcopo habere tenere et recognoscere, eique debitam reuerentiam honorem et obedientiam sicut bonos ecclesiae ministros decet prestare ac in omnibus licitis et consuetis rebus Jurisdictioni ipsius parere et obtemperare modis omnibus debeatis et teneamini: Secus non facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Ciuitate nostra Viennensi die sexto mensis Junij Anno domini millesimo Quingentesimo Quinquagesimo tercio Regnorum nostrorum

Digitized by Google

Romani vigesimo tèrtio aliorum vero vigesimo Septimo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.

Eredetie a nemz. muzeumban, 2381. fol. lat.

XVI.

Ferdinandus diuina fauente clemencia Romanorum Hungariae Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris Reuerendissimo in Christo patri domino Francisco ab Wylak, Episcopo Agriensi, Comiti perpetuo Hewesiensi, ac Locumtenenti nostro in Hungaria, Necnon Spectabili et Magnificis Comiti Thomae de Nadasd, perpetuo terrae Fogaras, et Comitatus Castriferrei comiti, Judici curiae nostrae, Francisco de Rewa, Comiti Comitatus Thwrociensis, et vacante officio palatini Regni nostri Vngariae Locumtenenti, Consiliarijs nostris, ac Egregio Michaeli de Mere, personalis praesenciae nostrae in Judicijs Locumtenenti, necnon eorumdem Vicesgerentibus, Item Magistris prothonotarijs, et Juratis sedis nostre Judiciariae assessoribus, Cunctis etiam alijs quibuscunque Judicibus et Justiciarijs

Digitized by Google

dicti Regni nostri Vngariae Ecclesiasticis et Secularibus, presentes visuris, Salutem et graciam. Quum nos fidelem nostrum Reuerendum Anthonium Verancium, Episcopum Quinqueecclesienscm, prepositum Ecclesiae Albae Juliae, Transsylvanae Consiliarium nostrum etc., in certis nostris, et Regnorum nostrorum negocijs, in Oratorem delegerimus, eumque ad Caesarem Thurcarum, ad peragenda eadem negocia miserimus, Nec possit propter illa nostra, et Regnorum nostrorum negocia causis suis motis vel mouendis, in sua absencia ob locorum magnam distanciam inuigilare, Propterea Nos vniuersas et quaslibet causas, tam per ipsum contra alios, quam per alios quoslibet contra eundem, quibuscunque ex rationibus motas, vel mouendas, Intra spacium id temporis, quo premissis nostris et publicis negocijs occupabitur, ac ab ipso Caesare Thurcarum ad Maiestatem nostram reuertetur, a die datarum presencium computando, graciose differendas, et prorogandas duximus, Imo differimus et prorogamus, presencium per vigorem, Quocirca fidelitati vestrae et Cuilibet vestrum harum seriae mandamus firmissime, quatinus praefatum Anthonium Verancium tempus intra praemissum, ad quorumuis instanciam, in quibusuis causis, vestro astare Judicatui compellere, vel res et bona eius propterea impedire vel molestari facere nullatenus presumatis, Sed vniuersas causas, tam per ipsum contra alios quam per alios contra ipsum motas vel mouendas, tempus intra premissum, sine omni difficultate, et allegacione differre, et prorogare debeatis, et teneamini. Secus nullo modo facere presumatis, presentibus perlectis exhibenti restitutis, Datum Vienne de-

Digitized by Google

cima septima Junij Anno domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo Tercio.

Ferdinand. m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.

Eredetie a nemz. muzeumban, 2381. fol. lat.

XVII.

Nos Franciscus de Thah, Supremus Regni Hungariae Capitaneus, fatemur et recognoscimus per presentes. Quod Nos a Reuerendissimo Domino Anthonio Verancio Episcopo Quinqueecclesiensi Domino et Affine nostro charissimo, Vniversa Bona Episcopatus Quinqueecclesiensis, suae Reuerendissimae Dominationis, quae in presenciarum habentur et haberi poterunt opera nostra, pro certa summa pecuniarum per Integrum anni Circulum, a die datarum arendauimus, quam summam statim Coram Domino Francisco Zay, et Michaele Verancio, fratre Domini Reuerendissimi Episcopi, plene persoluimus, tali sub condicione, vt Compléto vnius Anni circulo a die datarum, praescripta Bona Episcopatus suae Reuerendissimae Dominationis, si rehabere voluerit, omni occasione postposita, remittere et restituere, prout Domini Epi-

Digitized by Google

scopi Ipsius litterae nobis de hac Conclusione datae sonant et expetunt, promittentes harum Nostrarum vigore et testimonio litterarum presentium, Subscriptioneque Manus nostrae, et Sigilli vsualis impressione Munitarum Mediante Datum Viennae, Decima Nona Mensis Junij, Anno Domini Millesimo Quingentesimo, Quinquagesimo tercio.

Franciscus de Thah. m. p.

Eredetie elŏbb Jankowich gyŭjteményében, most a nemz. muzeumban, 1528. fol. lat.

XVIII.

Nos Antonius Verancius, Episcopus Quinqueecclesiensis, Abbas Pornensis, Praepositus Transsyluaniensis, Consiliarius Regiae Maiestatis etc. Notificamus omnibus et singulis praesentes nostras literas inspecturis, quod quum nos ex voluntate Regiae Maiestatis Domini nostri Clementissimi, proficiscimur in hanc legacionem longinquam, ad potentissimum Imperatorem Turcarum, in arduis Regni huius Hungariae negocijs, reliquimus et constituimus, loco nostri in omnibus nostris beneficijs Sacerdotijs, et bonis Egregium Dominum Michaëlem Verancium, fratrem nostrum Germanum, dantes illi plenariam potestatem, et auto-

Digitized by Google

ritatem, super omnes prouentus, et vtilitates omnium beneficiorum praefatorum, et Sacerdotiorum nostrorum, Item ad componendum, contractandum, litigandum et ordinandum omnia et singula, cum quibuscunque, et quomodocunque illi visum fuerit, quam diu nos abfuerimus. Quae quidem omnia, firma, rata et grata habere volumus, non aliter, atque si per nostram propriam personam acta fuerint, in quorum fidem, facimus has praesentes literás, manu nostra propria subscriptas, et sigillo nostro autentico roboratas. Datum Sopronij. Prima Julij. Anno Domini 1553.

Antonius Verancius
Quinqueecclesiensis manu propria.

Eredetie a nemz. muzeumban, 2381. fol. lat.

XIX.

Ferdinandus Diuina fauente clemencia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fideli nostro Egregio Volfgango Dersffy, Arcis et Oppidi nostri Zigeth, Capitaneo, Salutem et gratiam. Expositum est Maiestati nostrae pro parte, et in persona, fidelis nostri Reuerendi Anthonij Verancij, Epi-

Digitized by Google

scopi Quinqueecclesiensis, Consiliarij nostri etc. graui cum querela, Quod licet nos antea quoque ad humilem Supplicationem, pro parte eiusdem nobis factam, per litteras nostras serio tibi mandassemus, Vt ab occupatione et damnificatione, ac quauis molestacione bonorum eiusdem Episcopatus sui, te, et sub tuo Capitaneatu existentes, contineres, Tu tamen non curato eiusmodi Mandato nostro, te in certa bona ipsius Episcopi, et Ecclesiae suae praefatae ingerendo, maiorem partem decimarum pro te occupare curasses, Insuper aliquos eiusdem colonos certa pecuniarum Summa indebite mulctasses, Gubernatore ipsius Episcopatus, et officialibus eiusdem prius superinde non requisitis, qui si eos requisiuisses, negocium tuum, si quid contra eos, vel aliquos colonos ipsius exponendum habuisses, rectificare non neglexissent. Supplicatum est igitur Maiestati nostrae in persona praefati Episcopi Quinqueecclesiensis, Vt cum idem nunc non solum in nostris, verum etiam totius Reipublicae christianae seruicijs, apud Thurcarum Imperatorem existat, ac propter eiusmodi suam longinquam ab Episcopatu suo absenciam, bonis suis prouidere non possit, dignaremur clementer prospicere, Vt dictus Episcopatus suus, et omnia bona eiusdem, tam a tua, quam aliorum quorumuis Subditorum nostrorum turbatione, et infestacione libera et pacifica esse possint. Nos itaque, tum propter praemissa seruicia ipsius exponentis, Tum quia Dei gratia instar aliorum diuorum quondam Hungariae Regum, nostrorum praedecessorum, Supremus omnium Ecclesiarum Dei in isto Regno nostro Hungariae Patronus sumus, et ideo ferre non possumus, Vt per te, vel quoscunque alios Subditos nostros, ea quae olim per pios homines ecclesijs

Digitized by Google

applicata, Deoque dicata sunt, prophanis manibus occupentur, in vsumque suum impune conuertantur, et per hoc diuinus cultus aut cesset, vel diminuatur, Committimus tibi harum serie firmiter et mandamus, al ud omnino habere nolentes, quatinus statim acceptis praesentibus, et praemissis ita se habentibus, ad requisitionem dicti gubernatoris, vel officialium eorundem cum praesentibus fiendam, sine vlla dilatione et tergiuersatione omnia ablata manibus damnificatorum, integre reddere, ac restituere, ac imposterum te tuosque ab eiusmodi factis diligenter continere debeas, nam alioqui certus sis nos prouisuros, Vt tu, et tuo exemplo alij, quicunque bona Ecclesiastica attingere, et quouis modo molestare non audeant. Secus igitur non feceris, praesentibus perlectis exibenti restitutis. Datum Viennae decima octaua Februarij. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Quarto.

(Ferdinánd aláírása
nagyából kiszakítva.)

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.

Eredetie a nemz. muzeum kéziratai között, 2381. fol lat.

Digitized by Google

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	I
De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni:	
I. (Bevezetés)	3
II. (Nándorfehérvár bukása)	8
III. De Georgii Utissenii, Fratris appellati, vita et rebus commentarius	16
IV. (Perhát pasa veszedelme)	84
V. Liber de rebus hungaricis anni 1536	37
VI. De apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem	50
VII. De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae	119
VIII. (János király végintézete)	151
IX. (Athirai Deák Simon)	153
X. (Verancsics Antalhoz levél az 1541 ki budai veszedelemről)	162
XI. Paulo Jovio Novocomensi Antonius Wrancius S P. D. (Észrevételek Jovius historiájának huszonnyolcadik könyvére)	178
XII. Successus rerum hungaricarum anni 1543	226
XIII. Excidium Albaeregalis sic habetur	244
XIV. Fragmentum rerum hungaricarum anni 1551	252
XV. Dialogus Verancii cum fratre suo Michaele	268
XVI. (Utazási napló)	388
XVII. (Vegyes jegyzetek)	334
Toldalék. Oklevelek a Verancsicsok történetéhez. Első közlemény. I—XIX	339

Digitized by Google

Digitized by Google

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

III.

Digitized by Google

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

HARMADIK KÖTET.

PEST, 1857.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

Digitized by Google

VERANCSICS ANTAL

M. KIR. HELYTARTÓ, ESZTERGOMI ÉRSEK

ÖSSZES MUNKÁI.

KÖZLI

SZALAY LÁSZLÓ

M. AKAD. T.

MÁSODIK KÖTET.

TÖRTÉNELMI DOLGOZATOK MAGYAR NYELVEN.
VEGYESEK.

(2)

PEST, 1857.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI KÖNYVÁRUSOKNÁL.

Digitized by Google

Nyomatott Emich Gusztáv könyvnyomdájában.

Digitized by Google

A magyar nyelv és irodalom barátai Kovachich M. Gy. ‚Scriptores rerum hungaricarum minores, Buda, 1798' című munkájának II-dik kötetében, 442. l. Verancsics irományainak lajstromában kivált a 233-dik szám alattit örömmel olvasták: „Antonii Verancii Historia Hungariae sub Ferdinando I., utroque Joanne regibus, et Isabella Regina vidua usque ad A. C. 1561. producta. Autographum. Initio desunt quinterniones A. B. C. D. E. F., quinternio G. adest, quinterniones H. I. K., adeoque universim novem desunt, quinterniones L. M. N. O. P. Q., proinde universim septem adsunt. In fine nihil ultra sequitur, nec deest. Hujus itaque operis plus quam dimidium desideratur; breve tamen est, cum Verancii scriptura laxa sit. Est autem opus lingua hungarica scriptum.“ Kovachich az érintett lajstromot ekkép címezvén: ‚Elenchus chronologicus monumentorum litterariorum chartophylacii Verantiano — Draganichiani, jam grammatophylacii Széchényiani', Koller József

Digitized by Google

a Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis V-dik kötetében a 337. lapon (Pozsony, 1801) megjegyzi: ‚Georgius Kovachich omnium quae a Draganichiis C. Franciscus Széchenyi comparavit, recensionem edidit, quae cum ego paucis exceptis, aeque perinde atque ibi designantur, autographa, apographa, integra, mutila in meis numerem, qui id possit existere, nondum datum est mihi assequi.' Annyi bizonyos, hogy miután az idézett munka V-dik kötetének 239-dik lapján ezt olvassuk: ‚quinterniones (historiae hungaricae Antonio-Verancianae) G. L. —Q. dono illustrissimae familiae Draganich-Veranzio possideo', s miután továbbá Koller az általa birtokolt kézirat egyes helyeit is idézi, ennek időközben (1798—1801) a Széchenyiféle grammatophylaciumból Koller birtokába kellett átmennie. Továbbá igen valószinü, hogy azon füzetek, melyekről, mint hiányzókról szól Kovachich, szintén kezében voltak, mert miért ne adnánk hitelt Jankowichnak, ki 1830 tájban már az egész codex tulajdonosa levén, az A. füzet első lapjának alján irva hagyta: ‚Emi a Kovachich florenis 500, anno 1793'; csak hogy az évben kétségkivül hiba van, mert 1793-ban Verancsics összes historiai dolgozatai még Sebenicóban őriztettek. Tegyük fel, mit fel kell tennünk, ha Kovachichot nem akarjuk mysti-

Digitized by Google

ficatióról vádolni, hogy ő a felebbi lajstrom közzététele után, talán 1799-ben jutott az általa hiányzóknak mondott füzetek birtokába, s hogy azokat akkor Jankowichnak el is adta; tegyük fel továbbá, hogy a G. L—Q. füzetek Kollertől talán ajándékképen kerültek Jankowich gyüjteményébe: s íme kimerítettük a codex legújabb viszontagságait azon időpontiglan, midőn Jankowich egyéb kincseivel egyetemben a nemzeti muzeum tulajdonává lett.

Ezt és ennyit szükséges volt előrebocsátani, mielőtt rövid külső ismertetését adnám jelen kötet számainak, melyek között az imént érintett évkönyvek foglalják el az első helyet.

I. A nemzeti muzeum kéziratai között 53 fol. hung. szám alatt. Áll tizenhét füzetből (A—R) kis ívrétben; A. és Q. kivételével, melyek csak nyolcleveles füzetek, a többiek mind tízlevelesek, s az I-quinternio még egy külön beragasztott levéllel is megtoldatott. A-tól Q-ig (kiadásunkban 1—104. ll.) Verancsics Antal saját kezeirása; az R. füzetet (104—119. ll.), mely az 1562—66-diki eseményeket tárgyalja, jóformán ügyetlen kéz írta, valószinüleg a Bornemisza Tamásé, kiről alább leszen szó, s ki talán szerzője is e füzetnek. Jelen évkönyvek egyes helyeit, részeit, már Koller és Podhradczky, amaz a Historia Episcopatus Quinqueecclesiensisben, emez a Tudományos Gyüj-

Digitized by Google

temény 1832-dik évi folyamában s Két Magyar Krónika, Buda 1833. címü munkájában tették volt közzé, jóval nagyobb része mindazáltal csak most lát első ízben világot. Említenem sem kell, úgy hiszem, hogy minél hűségesebben ügyekeztem jelen munkát is kiadni, célul tűzvén ki magamnak azon hűséget, melyről mondani lehessen : non videri, sed esse. Ez okon a siető kéz tévedéseit, az úgynevezett tollhibákat egyszerűen kijavítottam, mint ki a? és! és sic-féle illustratiók pazarlásának soha sem voltam barátja. Aztán, a jelen korszak irásmódját léptettem mind a szóban levő mind a következő számokban a szerző időkorának irásmódja helyébe, ügyekezvén épen ezáltal minél hívebben adni vissza szerző hangejtését és összes nyelvbeli sajátságait. Ugyanis számtalanszor volt alkalmam tapasztalni, hogy az olvasó, értem pedig a művelt olvasót, igen visszás fogalmat képez magának az ó-magyar nyelv hangejtéséről általában, az egyes régi irókéról különösen, ha az orthographiát, az irásmódot megtartjuk. Mondhatja ugyan valaki, hogy a mely iró nem alkalmaz accentus-t, ék-et, arról nem tudhatni, hogy a ‚merez'-t merésznek ejtette-e vagy mérész-nek, a nekem-et nékem-nek e vagy nekem-nek. S én ezt nem akarom kétségbe vónni, ámbár inductio utján néha talán még ilyeseket is kisüthetni. De ám legyen.

Digitized by Google

nem vonom kétségbe. Tagadhatlan mindamellett, hogy a kiadó, hogy az, ki néha évekig ügyekezett az irónak minden sajátságait kiismerni, megtanulni : hangejtéséről is szabatosabbat, többet tudhat, mint az olvasó, ki első ízben ma ismerkedett meg vele, s ki holnap vagy holnapután már kezéből kiteszi, hogy egyébbel foglalkodjék. A történetbuvárlás, a történetforrások kiadásának mezején még tömérdek a babona. Bizony, bizony, ha Hellas és Róma iróinak müveik azon elvek befolyása alatt bocsátatnak négy századon át sajtó alá kiadóik által, a mely elvek iránytüül szolgálnak a középkor s a közelebb lefolyt századok irodalmi hagyományaik kiadásának : physiognomiájok lényegesen eltérő fogna lenni attól, melyet jelenleg viselnek, s hatásuk távolról sem oly nemesbítő, minőnek század század után tapasztalja. A palaeographia igen érdekes, igen tanuságos müvészet, de csak a maga határai között, csak a tudomány, azaz : a műveltség előmozditásának szolgálatában.

Magában értetik, hogy távol van tőlem ezen észrevételeimmel az úgynevezett javítások és szépitések, az önkényes módosítások mellett szót emelnem. Verancsics, dalmát létére, gyakran vét a magyar szókötés és igehajlítás szabályai ellen. Ezen hibákat kiigazítanom még nagyobb hiba lett volna részemről,

Digitized by Google

mint részéről azokat elkövetni. Unokaöcscse, Faustus, közűlök 1604-ben egy falkát kijavított, s eljárásának ismertetéseül több rendbeli javításait, melyek azonban néha csak módosítások, néha épen félreértésen alapuló módosítások, jegyzetekül az illető lapok aljára vetettük. Néhány másnemű jegyzést is talál ott az olvasó, olyasokat, melyek a szerző chronologiai tévedéseire vonatkoznak. Verancsics ugyanis, ha nem csalódom, első konstantinápolyi követsége idejében szerkesztette a szóban forgó évkönyveket, még pedig emlekezetből inkább, mint irományok és nyomtatványok alapján, miből többféle hibás évszám eredményezvén, a lényegesb hibáknak, de csak a lényegesbeknek felemlitését szükségesnek láttam.

II. Fol. hung. 96. szám alatt a nemzeti muzeum kézirattárában, hová Jankowich gyüjteményéből került, ki a harminchét leveles kéziratért ötven aranyat adott, ‚lubenter et ultro' mint a címlapra feljegyzé, melyen egyébiránt ‚1793' kétségtelenül hibásan áll mint vételév. Szerinte a nándorfehérvári őrség valamely tagjától származnék e kézirat, pedig épen e kézirat szerzőjétől tudjuk, hogy az összes őrség, egyetlenegy férfit sem véve ki, lekoncoltatott. Szerinte továbbá még a mohácsi vész előtt készült volna e dolgozat, de maga a dolgozat szövege, mely a mohácsi vészt s ennek közvetlen ered-

Digitized by Google

ményeit említi, ellenmond ez állitásnak. Talán nem csalódom, ha keletkezésének idejét 1530—40 közé helyezem, s ha — mert e tekintetben, gondolom, legalább conjecturát vár tőlem az olvasó — Zay Ferencet Verancsisnak 1553—7-ben a portánál követtársát vélem szerzőjének. Külső belső okok egyiránt tiltják Verancsicsot tartanunk irójául, de a 130-dik lapon előforduló jegyzet kétségkivül hozzá van intézve, s deák historiai dolgozatai között a második részben jelen munka alapján készült, miért is, de azért is, mert a nagybecsü műnek fenmaradását egyenesen neki, és unokaöcscsének, Faustusnak, kitől a boritékon e szavak olvashatók: ‚Historia de Belgradi amissione et causis. Ungarice'. köszönhetjük, azt némi joggal ide sorozandónak véltem. (121—186. ll.).

III. A nemzeti muzeum kéziratai között 93. fol. hung. szám alatt. Összesen két levél. A másodiknak hátsó üres lapján, mint a dolgozat végéhez vetett jegyzetben is említettük, Faustus kezétől: ‚Conjuratio Mustaphae contra Sulimanum imperatorem, patrem suum'. Elől új címlevelen ugyanez s az eredeti magyar cím Kovachich irásában, kitől e szám is Jankowichra szállott, ennek hagyatékából pedig a nemzeti muzeum tulajdonává lett. Verancsics Antalnak a kézirat alján szemlélhető jegyzete: ‚Constantinapoli, 26. jan. 1555.' egymaga

Digitized by Google

még nem bizonyítja, hogy ő a szerző; sőt én hajlandó vagyok ezt is a második szám irójának tulajdonítani. Kettejök irása azonegynek látszik, a nyelv is azonképen; lehetséges mindazáltal, hogy az egyik is a másik is egyazon kéztől származó másolat, s hogy a másoló — a követségi személyzet valamely tagja, — az utóbbikban Verancsics nyelvbeli tévedéseit leirás közben helyreigazította. (187—192. ll.).

IV. A nemzeti muzeum kéziratai között 39. fol. hung. szám alatt; hatodfél levél. (193—204 ll). A legnagyobb valószinüséggel magának Bornemisza Tamásnak kezeirása, ki Budának bukása óta Ferdinánd kegyelméből élősködött, kinek Verancsics könyörületből a maga számos amanuensisei között helyet adott, s ki Verancsics évkönyveinek utolsó részét, mint már érintők, vagy lemásolta, vagy talán épen szerkesztette. Buda veszedelmének leirásánál, mely az imént erintett munkának mintegy központját képezi, Verancsics ezen memorialét is használta. Podhradczky már előttünk bocsátotta közre „Két magyar krónika“ cimü könyvében, de jelen kiadása sem fog feleslegesnek mutatkozni.

A toldalék hat számból áll.

I. Levelek. (205—216. ll.) közűlök a C. alatti már Miller Jakab Ferdinánd Epistolae Ferdinandi I. et Maximiliani ad suos oratores,

Digitized by Google

Pest, 1808 címü munkájában látott világot, a többiek első ízben most tétettek közzé; amannak eredetije 2380. fol. lat. szám alatt, ezeknek minutáik s illetőleg másolata az 1681. fol. lat. szám alatti codexben találtathatók a nemzeti muzeum kéziratai között.

II. Tomko Marnavics ezen munkájáról Alberto Fortis ‚Viaggio in Dalmazia' címü könyvében I. 146. ezt olvassuk ; „Frugando nelle carte Veranziane costui (Marnavics) avrà rubato chi sà quante cose! Così dee far giudicare il plagio della vita di Pietro Berislavo, ch' egli diè alla luce del 1620, non altro aggiungendovi che alcuni periodi per farsi di lui congiunto, e sopprimendo le poche linee, che scoprivano il vero biografo Antonio Veranzio". — A munka, melyet Fortis más helyütt (I. 138.) ‚impudentissimo plagio'-nak mond, s mely szerinte következő cím alatt jelent meg : ‚Vita Petri Berislavi, Vesprimiensis episcopi, Sclavoniae, Dalmatiae et Croatiae bani, Joanne Tomco Marnavitio auctore, Venetiis apud Evangelistam Deuchinum, 1620', Pest és Bécs könyvtáraiban egyetlen egy példányban sem volt feltaláltatható. Írtam tehát Velencébe Valentinelli Józsefnek, a szent Márk után nevezett könyvtár őrének, kérvén őt, küldené meg a gondjaira bizott könyvtárban, mint hiszem, feltaláltatható példányt, melyet nyolc-

Digitized by Google

van évvel ezelőtt Fortis használt volt. Valentinellinek nem állott szabadságában az exemplar unicumféle kincset utaztatás által a veszendőbe menés lehetőségeinek kitenni, de más részről teljes készséggel ügyekezvén az irodalom érdekeit előmozdítani, beküldte a könyv másolatát, melyet 217—281. lapokon veszen az olvasó. Ebből látni való, hogy az ‚impudentissimo plagio' elnevezés nincsen helyén, mert Marnavics (220. l.) világosan irja: „Petri res gestas ex diversis authoribus, imprimis vero . . . Antonii Verancii . . . scriptis carptim excerptas teneo", s mert munkájának irásmódja, általán véve, lényegesen eltér a Verancsicsétól. Annyi mindazáltal nem vonathatván kétségbe, hogy a mi Antalunk irományai főfő forrásul szolgáltak Marnavicsnak, s hogy Beriszló Péter életirása a Verancsicsoknak, mint Beriszló és Statileo rokonainak viszonyaikra is tanúságos világot vet: a szóban forgó dolgozat ideiktatását elégségesen igazoltnak itélem.

III. A nemzeti muzeum kéziratai között 543. quart. lat. szám alatt. Összesen négy levél; az elsőnek előlapján a Faustus által odaírt cím olvasható; hátsó lapja üres. Maga a dolgozat két levélből s egy lapból áll, terjedvén a negyedik levél előlapjának végeig. Szerzőjének a Kovachich által odaillesztett boritékon Jankowich a mi Antalunkat mondja,

Digitized by Google

de hibásan; első tekintetre világos levén, hogy a dolgozat egyike a Verancsics által, midőn ‚de situ Transsilvaniae' stb. című munkája szerkesztéséhez készülne, összegyűjtött iratoknak.

IV. és V. Első ízben Kovachich által bocsátattak közre a Scriptores rerum hung. min. I. kötetében. Az eredetiek 2380. fol. lat. szám alatt a nemzeti muzeum kézirattárában őriztetnek.

VI. Külön mindenik oklevél alján olvasható, honnan iktattatott gyűjteményünkbe.

Tudtomra, közülök csak a huszonharmadik számmal jelelt volt eddiglen közzétéve; valamint az első közlemény számai is, talán kettőnek kivételével kiadatlanok voltak eleddig. Az első, a huszonegyedik s a huszonötödik csak Kovachich regestumából ismeretesek előttem. Pest, december 6-án 1857.

SZ. L.

Digitized by Google

Digitized by Google

I.

MEMORIA

RERUM QUAE IN HUNGARIA A NATO REGE LUDOVICO ULTIMO ACCIDERUNT, QUI FUIT ULTIMI LADISLAI FILIUS.

Digitized by Google

Digitized by Google

1504. Ez esztendőben Lajos király ez világra szileték Budában, az lengyel László király fia.[1])

1506. Ez esztendőben Lajos királt Székes-Fejérvártt megkoronázák az magyari nagy urak.[2]) Mely koronázáskoron ez magyari uraknak nagy sokasága ott vót. Fő úr Perény Imre nadrispán, Tamás érsek, Szapolyay János és egyéb szántalan sok urak.

Ezután esmeg László király felkele az magyari urakkal, mene Csehországban, Prágában. Ott az ő fiát, az Lajost megkoronáztatta az cseh királságra.[3])

1508. Ez esztendőben monthatatlan nagy drágaság támada egisz Magyarországban, kinérnek szik vóta miatt.

Ugyan ezen esztendőben Maximilianos császár nagy dúlásokat tette az németekkel Magyarországban. Fejérvárat megvevé, benne nagy sok pusztaságokat tétete. Viszontak magyarok is ezen dúlásért, égetésért nagy égetést, dúlást tettenek Bécsországban.[4])

---

[1]) Lajos született 1506. julius 1-én.

[2]) A koronázás 1508. junius 4-én történt.

[3]) Cseh királylyá 1509. martius 11-én koronáztatott Lajos.

[4]) Ezek 1506-hoz valók, de Fehérvárt ekkor sem, hanem 1490-ben vette be Maximilián.

Digitized by Google

Mely dolgon végre igy alkvának meg, hogy lengyel Albert király,[1]) Maximilianos császár, László király nagy néppel kiszülvén, hogy Németországot raboltassa, az német határban mikor imár az magyarok kiszek vónának Németországot égetnie, az három királyok szenben lőnek, egymással ellyen végezést tőnek: hogy László király népét hátra bocsátaná.

Ezután ugyancsak hamar Posonban gyülének, az három király ott levén,[2]) Maximilianus császár, László király, Albert király,[3]) ezt vegezék: hogy László király az ön leányát az Anna asszont adná házasságra Ferdinandos herczegnek, az hispaniai Filep király fiának, ki mastan Ferdinandos császárnak hivattatik mind egész keresztyénsígbe.

Viszont ismeg az Filep király leányát jezik házasságra, kinek Mária vala neve, Lajos magyari királnak illyen ok alatt: hogy ha Ferdinandos király mag nekil meghalna, tahát Bécsország mind az öt országgal, ki hozája tartozó, Magyarországhoz maradna.

Veszont ismeg ha Lajos király magzat nekil meghalna, tahát Magyarország minden ellenmondás nekil Bécsországhoz maradna.

Mely szerzísre sokan az magyari urak mind megengedínek az László királnak. De kik fő urak valának, Tamás érsek, Imreh nadrispan, Szapolyay János, több is sokan, kik ez szerzísnek ellene mondának.

Ujan ez időben az gyülísben megége az Posony

---

[1]) Albert még 1501. junius 17-én halt meg.

[2]) Ez 1515-ben történt.

[3]) Zsigmond király.

Digitized by Google

várasa, ki miatt nagy sok urak nagy kárt vallának. Mely égés azt jelenté, hogy ez szerzés nagy romlására lenne Magyarországnak.

1510. Ez esztendőben gyertyaszentelő bódog asszony hetibe Nándorfejérvár között, Szenderő között Terek Imrehet, fejérvári bánt megverik az terekek. Hol sok vitézlő nép halálát és fogságot szenvede, kik között foglyá esék Hagymássy Miklós, ki nagy pénzen változik meg az terekektől.

Ugyan ezen esztendőben szent Lőrenc nap után támada Magyarországban egy igen nagy döghalál, kiben sok szántalan ezer ember hala ki az Magyarországból, kiről mind ez mai nap is emlékezik az Magyarország.

1513. Ez esztendőben Tamás érsek bemene Rómában az pápaságra, kivel sem magának sem az országnak semmit nem használhata, mert az pápaság rejája szálla, de semmiképen az olaszok nem engedék neki, hanem ugyan levonák róla, oztán Júliust[1]) tevék pápájá ő helibe. Kiért Tamás érsek sok kincset, Rómába járván, elkölte.

Vígre szigyensígire nem tuda Rómábul kijünni, hanem keresztet hoza ki Magyarországnak nagy romlására, nagy sok ezer ember halálára lőn.

1514. Ez esztendőben Tamás érsek szent Gyergy nap táján kihozá az keresztet és kiátatá nagy búcseval, hogy valaki felvenné, az hadban meghalna, kintől bintől megódoztatnék.

Ugyan ez esztendőben fasangban Székely Gyergy megvéva Fejérvárnál az császár halmánál Erded beggel és az szablyás kezit elvágá neki, futtantatá is ötet,

[1]) Sőt a meghalálozott II. Julius helyébe X. Leót tették pápává.

Digitized by Google

kiért az László király ez Székely Gyergyet felhivatá Budára, hogy ötet látná és megajándékoznája. Kinek László király az több ajándik között, hagyá, hogy adnának neki négy száz arany forintot. Kiket nem adának neki.

Ezen való busulásában ez Székely Gyergy felvivé az keresztet, Pestből kiindula, jüve Szegeddé, és kezde nagy sok kereszteseket, hajdúkat, latrokat hozája gyüjteni, és a szegedieket mellí felvenni, minden urat, vitézlő nípet kezde nyásra vonatni, öletni.

Ezen megrettenének az magyari urak, mert minden nemes házat kezde erősen dúlatni. Az Maros mellí Apátfalvára Csanád ellenibe szálla, ott megvíva Báttory Istvánval, ki akkor temesvári ispán vala, és megveri azt a hadot, és sok nemes népet, vitézlő népet Apátfalvánál levágata. Ott foglyá esík csanádi pispök Csáky Míklós, és Ravazdy Péter, kiket ez Székely Gyergy az karóra vonata, az lábaival fel, az fejivel alá.

Temesvári pedig ispán az Jaxitiokkal, Szokoliakkal és sok több egyéb urakkal Nadlakban szaladának.

Mely Nadlakot még azon éjjel felgyujtatta ez a Székely Gyergy. Onnat az urak éjjel mind kiszökínek, Temesvárban menének.

Székely Gyergy megvivé Nadlakot, mind az Maros mellett való várakot, Világos várát, Solymost, Lippát, szántalan sok nemes népet karóra vonata, és nemes lejánokat, asszonyokat szeplűsitínek, kiknek morhájokban mind zsákmánt tevének, úgy hozton mínínek Temesvár alá.

Hogy imár a Székely Gyergy Temesvár alatt lett volna, azon közben több keresztes támada. Lő-

Digitized by Google

rene pap Szilágyságban, ki igin nagy dúlást titeti szíllel, és Váradot megigettevín, nagy erős dúlást benne teve. De vígre ő is gonoszúl jára, mert azon Szilágyban a János vajda népe megfogá, és Erdélyben vivék. Ott is az ő érdeme szerént János vajda megölette.

Ujan ezkoron támada más pap, Borbás nevü, ki mind az Szerémsígen általa jöve Szalonkeménig. Onnat megtérvín, Péterváradján az Dunát általkelé, kezdé az nemes népet igin vágatni és karóra vonatni.

Kinek ellene támadának az magyari urak. Az deszpotné népét Szerénből, az rácokat felvivík, az fejérvári vicebánokat Óláh Balást, Nagy Gergelyt, mind az alföldi hössökkel, és Péterváradján általkelének a Dunát, és kezdik az rácok mind az egísz Bácsmegyét, Bodrog vármegyét égetni, mert az szegénsíg, ki fíltiben, ki penig szabad akarat szerént mind keresztessí lött vala.

Ez Borbás papot szent Lőrincben szoríták, ki Bodrog vármegyében jeles kis váras vala, mivelhogy viadal nekil meg nem vehették, hanem meggyujták az rácok. Hol csak az Isten monthatná számát meni ezer lelket ölínek, kiket szénnel megégetínek. És az Borbás papot, keresztes hadnatyot az egyház tornyárúl fekteték alá, mikor imár még az ruhája is ígne, az ő érdeme szerént megölék.

Innen a hadbul az rácok nagy nyeresíggel haza indulának Szerénsígben, kiknek eleiben álla az szalánkeméni István vajda Péterváradjánál az ríven, kiknek egy foltját az vizen megveré ez István vajda, és szántalan dúlott morhát elvűn az rácoktúl, lovat, ménest, barmot, kivel Szalonkeménben beta-

Digitized by Google

karodék, és ott minden a morhát kótyevetyére hányatta.

Ugyan ezen rácokra támadának szalonkeméni váras népe, kik az rácok eleiben állának, hogy az több nyeresígeket elvegyík tőlek, kiket az rácok inkább mind levágának.

Harmadik keresztes támada Pogán Benedek, ki Bács várában beszorítá Gergely érseket sok urakkal. Kikre ismeg kihozák Szerénből az rácokat. Kiket az rácok magyarokkal egyetenben mind levágának, Ders Felegyház közett, úgy anyira, hogy egy testről másikra hághattál vóna. Holott innen is az rácok nagy nyereséggel, bíkesíggel haza menínek Szerénsígben.

Nigyedik keresztes támada Pest vármegyében, kit az Bornemisza János Gubacsnál levágatott vót. Sokat penig bennek karóra vonata, nígyvágata. Igetnek, felprédálnak, azután Nagy Antal [1]) táborára menínek, mind népével levágnáják.

---

[1]) Verancsics deák kéziratai (nems. mus. 2380. fol. lat. III. k.) között magyar szövegü féliven olvashatni:

Ötödik keresztes hadnagy támada Nagy Antal, ki mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét feldulá, ígeté, valahol nemes háza vala, sok vitézlő népet ölete, karóra vonata nagy sok nemes embereket, sok dúlás, fosztás után jöve Futakra, Terek Imreh lakóhelére, ki minden házát, lakóhelít elpusztítá. Onnatt szálla alább Kamanc elleniben Baksafalvára táborával, ki sok nemes embereket vonata karóra, egyéb kegyetlenségeket cselekedék.

Ez Nagy Antal vala sárközi nemes ember. Ennett támadott először. Ezt kejátatá táborában: hogy senki úr Magyarországban nincsen, hanem csak László király, az ő fia Lajos és Székely Gyergy, azután ő Nagy Antal.

Ez Nagy Antal, hogy Kamonc elleniben lakoznék táborával a Dunán általl Baksafalván, esmeg az rácokkal Nagy Gergely, kit Krupcsy Gergelynek hínak vala, és Oláh Balás fejérvári vitézekkel és országos urak népével Nagy Antal ellen ..... támada. ....

Úgy akarák, hogy elle ..... moncot megvenni .... igetnék.

Digitized by Google

Ezben akaratjok nem telik az uraknak, mert az szerencsa nem szolgála. Hogy mivel Kamonc alatt az rácokat a keresztesek váras népivel megverték vala, és megfutamtatták vala.

Ez Nagy Antal nem tudom, hogy ha megjede, vagy az Úr Isten megilígedik az ő sok virontásával, senki nem ízvín megfutamík, táborostul az Tisza felé kezde sietni, és az Tisza mellett, és kis váraskában beszálla, kinek Perlek vala neve, ott táborát megszállitá.

Mikoron ezt az urak értették vóna, hogy Nagy Antal megfutamott, mindjárást az urak népe az rácokkal, az fejérvári hössekkel menden ríven az Dunán körníkezének, Perleken az Nagy Antalt megejrék, vele szenben szállának.

Még azon estve, hogy az tábor érkezík, mindjárást hitet kiáltának az szegén kereszteseknek, hogy minden ember király hitire és az országíra, Nagy Antal mellől elállanának, azokhoz mennínek, és senkitől nem bántatnának. Kit az urak megtellesítínek, mert senkit nem bántának az szigínségben.

Még azon estve az Nagy Antal népinek jobb része mind elálla mellőle, az urak táborába elfutának, azaz verradtig Nagy Antal mellett az köznépben nem sok marada, és onnan nem sokkal azután egynehány szolgáló níppel, kik neki megesköttek volt, az egyház-cimiterionban szalada.

Más nap király fogságára megadá magát, kit Nándorfejérvárban vínek. Onnít más esztendőben Budára vínnék László királnak, kit ozton László király négyvágata úgyan ott Budán.

Meges egy kevés helyen az rácok dolgát hozom elí, kit tikegyelmetek meghigyen, kit én jó ré-

Digitized by Google

szét ez dolgoknak szememmel láttam. Ez rácok az üdőben anyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bács megyében, Bodrog vármegyében, és egyéb tartományokben, szegén népet, apró gyermekeket, leánzókat, asszonynépeket, fírfiakat vágának le, hogy az Erodes király ideiben, lett ismeg ezer olyan nagy vírontás. Mert én szememmel láttam az dúlott morhát, hogy az gyermeket kivákták belőle. Mert mint Erodes király ideiben az rácok az gyermeket lábánál fogva felvetették, tíz darabot is csináltak benne.

Hatodik keresztes hadnagy vót Magyarországban az Nagy Radoszaw, ki mind Szalonkeménig alá jütt vala. Onnatt Tittelre mene. Onnatt Temesvár alá Székely Gyergyhez, kit ott azon Székely Gyergy önnen kezivel megöleti.

Hetedik keresztes támada egy barát Erdélyben, ki sok gonoszságot mívele. Kit az János vajda megfogata és megsettete Kolosvárott.

Most már térjünk a Székely Gyergyhez Temesvár alá. Ez Székely Gyergy mind az egisz nyáron vítatá az Temesvárot. Kit meg nem vehete. Maga az Temes vizét is elviteté vala alóla. Mely várban sok urak szorultak vala. Temesvári ispán Báthory István, az Jaxithiok, az Szokoliak, és több urak, mind az felesígekkel, gyermekekkel.

Vígre az Báthory István addig ira János vajdának, hogy Erdélyben az háborúságot leszállitván jöne ki az ő és enyi sok jámbor segítsígire, szabadulására. Mely János vajda semmit nem kísvén, nagy sok erdélyi néppel kijüve Temesvár alá, és ott a Székely Gyergyet megveri, megfogá az öcscsivel igyetenben, kit osztán ugyan őelőtte levágattata.

Digitized by Google

A Székely Gyergynek egy fát ásata fel, az mellé egy szecel [1]) széket tette. Az Székely Gyernek övig ruháját lebocsátatá, az székhez, az fához ketezteté. Az ő vitézivel toborzok [2]) táncot jártata, minden kerülísen a Székely Gyernek testét harapnak vala. Mely pedig nem akarta harapnia, kit megismertek, ha a szája vírtő veres vót vagy nem vót, azt azon helen levágatott. Vígre a testet megítették nemcsak hajdúkkal de egyebekkel is.

Eznekutána az János vajda egy tizes vaskoronát hozata elí. Azt a Székely Gyernek két fogó közett az fejiben títeti, és vele őtet megkoronázá. Mind enyi kínban ez a Székely Gyergy egyet sem jajdula.

Vígezetre osztán fejét víteté neki, és Szegeddí kildé ajándíkon az szegedi fejbirónak, kinek Pálfy Balás neve vala. Mely Pálfy Balás hites atyja vala nekie. És ez az Székely Gyergy az ő íletét így vígezé el.

Mégis többet szólunk az keresztesek dolgairul. Az István vajda, ki királynaszádos vajda vala Szalonkeméntt, ki az rácokat megveré Péterváradján, az Duna vizén mikoron általköltezínek, ezt az Terek Imreh, az fejérvári bán behivatá Nándorfejérvárban, négy darabbá vágatá, hogy az király népére támadott vót Péterváradján.

Ez dolog hogy mind lecsendesedett vóna, az király Bornemiszája János nagy haddal Madarasra szálla. Ki mellé menének az fejérvári bánok Terek Imreh, Paxy Mihály, kik mellett az egísz rác had mind felmene. És mind az rácok, mind az magya-

---

[1]) A lapszélen szintén Verancsics kezétől: ‚alias sillyaszék.'

[2]) Ugyanott ugyanazon kéztől: ‚alias hajdótáncot.'

Digitized by Google

roknak, kik szolgáló népek valának, ilyen kivánságok vala: hogy az urak Nagyszegedet adnák nekiek kobzásra szolgálatjokért, ők azon megilígednének. Kin az urak sokat tanácskozának, mit kellene tenniek. Mert ezt forgatnak yala: az Szeged nagy váras Magyarországnak; más penig hogy király fő várasa vóna: nem engedék.

Azonban az szegedi birák, polgárok jüvének nagy ajándékkal az urakhoz, és elnyumák, hogy Szegedet meg ne raboljanak. Holottan az had megtére Madaras mező felé nagy dobjaverissel. És így az keresztes had leszálla.

1515. Ez esztendőben, hogy az keresztes had imár teljessíggel leszállott vóna, igin megkegyetlenedínek az magyari urak szegénség ellen, sokkípen nyomorgaták az kereszteseket. Kenderesy András, Bács megyében nemes ember, vaskeresztet csináltatott vala, és az jobbágyit az homlokan azzal szílel őket sittette.

Végre egy Rákost títete László király,[1]) kire mind az egisz Magyarország felgyülínek Budára, az Rákos mezeire, mind urak, nemesek, érsekek, püspekek, hogy mivel az közsíget ez feltámadásaért igin megsonyorgatják. Az Rákos mezein akkoron vígezík, hogy az jobbágy rabja legyen az nemes embèrnek, és földről ne legyen szabad elmenni, hanem bírja az ura vele mint rabjával. És hogy száz pénz ára kentöst feljebb ne viselhessen, és több efféle nagy sok nehézsígeket rejájok, ki mind Isten ellen vala, megszerzínek. Mert főkípen az uraknak bíne vala,

[1]) Ezen országgyülés nem 1515-ben, hanem még 1514-ben összel tartatott.

Digitized by Google

hogy az szigínsíget így felköltvén, meg nem tudának őket szerivel vezírleni arra, a mire őket inditották vala.

Mikoron imár az dolgot az Rákoson elvigezték vóna, akarának királynak az vígezíst megirván, által Budára felvinni. Holott sokan az nemes nípek egy hajóban által akarának az Dunán menni. Azonban az Úr Isten egy nagy ködet hertelensíggel ereszte reájok, úgy hogy nem kezdnek vala az Dunán látni, hogy ha alá avagy fel mennek vala. Az révészeket verni kezdík. Azonban a víz az hajót alá ötti, Szentfalva felí Pestnek felőle az molnokra,[1]) es ott az egyiken által a hajó akada, megálla, és mindjárást elburúla, és az hajóban való nép, két szemílylyel, Kalanday Gyergygyel és Vidffy Ambrussal, kik fő választott kövétek és erre furdalók valának, mind a szerzísekkel az Dunában veszínek, senki közülek ki nem szalada. A szerzíst osztán más emberek beszílík be László királynak.

Szent Gyergy napra kelvén, az magyari urak egy nagy hadat indítának király akaratjából az terekek ellen. Mely hadnak előtte járók valának: erdélyi János vajda és temesvári ispán Báthory István, Terek Imreh és Paxy Mihály fejérvári bánok, az Jaxithiok, Szo(ko)lyaiak és Chestingier király hadnagya, ki nímet vala, és egyéb sok uraknak seregi.

Az Duna mentiben alá szállának Nándorfejérvárnál. Onnatt megszállák terek császárnak egy várát, Sarnow nevü, egynehány napíg vítaták. Azonban

[1]) Asaz: malmokra. Verancsics a szónak e formájával is élt, mert épen e helytt olvassuk a kitörlött mondatot: az malmon a hajó által sat.

Digitized by Google

az szenderei szangziak Színánbeg valami terekekkel az föld nípível ellenek támada, velek megvíva. Ott az magyarok megfutamának, megveretínek, két fő urat elvesztínek: Paxy Mihályt és király felmondott hadnagyát nímetet, és sok jeles vitézlő egyéb nípet; egísz táborokat, ágyukat, kincseket, szekereket kelle hadniok, és nagy kárral, szígyennel Nándorfejérvárra visszajüvínek, ki eljühete.

Mely hadban az Színánbeg az fegyvereseket mint egy barmot úgyan elhajtatá; tíz terek, mondják, száz fegyverest hajtott elöle. Ilyen szerencsátalan lőn az had az magyaroknak. Oka penig e vót az Úr Istentől: mert az közsíget körmes bestiáknak neveznek vala, az ő testeket Sarnó alatt az bestiákkal megetette.

László király azonban meghala az keresztes had után két esztendővel, [1]) kit Fejérváratt tisztesíggel eltemetínek.

1516. Lajos király Bácsott igin nagy gyülést títete, kiben mind az egísz magyarországi urak ott valának. De semmi jót nem vígezínek. [2])

Az Szelím terek császár hogy megtért vóna Egiptom országból, ki mind egy után megvívé az Egiptomot, szoltán királt megölí fiával igyetembe, országát minden birodalmával megnyerí, egísz Zidóországot Jerusálemmel és Szerecsenországval. Mely hadban ott vót vele az Magyarország követe Belay Borobás.

Az hadbul e Szelím császár megtérvín, kibocsátá
1518. Belay Borobást. 1518 esztendőben kijüve, és minden

---

[1]) Meghalt 1516. martius 13-án.

[2]) A bácsi országgyülés éve 1518.

Digitized by Google

veszedelmet megmonda az magyaroknak, ki rajtok következendő vóna terek miatt.

Ugyan ezen esztendőben az Szelím terek császár meghala,[1]) és az őutána megválaszták császárságra az ő fiát szoltán Szulejmant.

És azonnal jeles követet kikölde az magyari királyhoz, Lajos, hogy övele örökvaló frígyet szerzene. Kit az Lajos király megis mívelt volna, ha az római pápa nem ellenzette vóna, hogy semmikípen az terekkel frígyet ne tenne, mert ha igaz az terek Magyarországra jünne is, ő anyi pénzt és emberi segítsíget neki adnája, kivel az terek ellen állhatna. Ki miatt az király igin megcsalatkozík.

21. Mert ez esztendőben a Szulejman császár igin megkíszüle nagy hatalommal, hogy mivel Magyarországra szerencsát megkísirtene.

Ez idők alatt mind kihalának Magyarországból az vén és fő urak: Tamás érsek, Deszpot János, Terek Imreh, Gergely érsek, sokan többen, csak az ifiu urak maradának.

Ugyan ezen időben kiköldik Posonban az venencei követet az tanácsbul. Mely követ haza menvén Venencében, mindjárást terek császár alá adák magokat.

Az fejérvári bánság marada atyjától Terek Bálintra ő fiára, ki igen ifiu vala. Az ország Budára felgyüle pinküsdben, kírik Terek Bálinttul, hogy az bánságot letenné. Ki kípíben felele Sulyok István és Sulyok Balás: hogy ha terek császár egy felűl vítatná, más felől magyari király, eddig le nem ten-

---

[1]) Szelim halála 1520-ra esik.

Digitized by Google

niek, míg nem hetven ezer forintot megadnak, az Terek Imreh szolgálatját.

Ugyan ezen időben, hogy szent Péter, szent Pál napja két nappal elmult vóna, megjuta az híre, hogy az terek császár megszállotta Sabácot. Más nap dílig megvivé. Mely várban vót XXXV pór, kik a Sulyok Andrással ott veszínek.

Azonban Balibeg, bozniai zangziak, jó hadakozó és szerencsás ember, nagy níppel Bródvárnál által a Száván költezík, Tótországon nagy igetissel alájüve és mind egisz Szeremsíget, Száva felől való részét mind elígeté, elrablá.

Ezenben Szulejman császár ugyan azon esztendőben Nándorfejérváratt alá szálla, szent Margit estin minden nagy erejivel, mind földen mid vizen.

Az ország, Bács megye, Szerémsíg megfutamék. Az Rácságon is Szerénben oly nagy fílelem esék, hogy egyik másikot érte nagy szorgossággal az Duna révén, csak hogy elszalathasson.

Mihály vajda Zemlínben szálla öt száz naszádossal, hogy ők az császár ellen megtartanák. Kiből az császár őket mind megfogatta, és mindnyájokat szablyára hányatta.

Az két fő embert, kik ezek előtt valának, Mihály vajdát és Szkablith Márkot az elefántnak vettetí.

Az terek császár mellí jüvének az venencések, kik Nándorfejérvár falát letörík. Valának tizenhét gályával.

Balibég Szerémsíget, Valkóságot mind elígetí, Zemlint, Szalonkemént, Káromot, Péterváradját, Kamoncot, szántalan sok városokat elrabla, elígetí Eszikig, azon felől is.

Digitized by Google

Lajos királynak ugyan ez időben hozának felesíget Németországból, ki ispániai Filep király leánya, Mária nevü vala.

Báthory István magyarországi nadrispán Szegeden gyüjtezik nagy níppel, ki az Tisza mellett aláindula táborával, Pétervaradjára szálla sok níppel.

Futak előtt három nagy hajót rakának ágyuval, porral, glóbüssal, éléssel és egyéb ilyen dolgokkal, kit akarának nándorfejérvári várban vinni, ki nem lehete, mert imár az terek mind vizen szárazon körölvette vala.

Lajos király nagy níppel Mohács mezeire. Ki semmi jót nem tuda ott vígezni.

Királné asszont hogy behozák, azon helen kezdínek valami rézpénzt verni Magyarországban, ki az országnak igin nagy kárára lön.

János vajda Erdélyben nagy níppel kiszöle, Erdélyből is kijüve, de nem mene az ellensíg felí, hanem Bács megyében Vannára szálla, mert ellensígesek valának az nadrispánval.

Balibeg ismeg felindula rablani, ki mind az Valkóságon, mind Korogy váráig fel, rabla.

Balibeg ismeg felindula az vizen való erejivel Pétervaradjára az Dunán, ki mind Szentmartonig felmene, Károm előtt Pétervaradját, Kamonc előtt Baksafalvát, Szentmartont [1]) és sok ezer hordó bornak kivágatta az fenekét, mert szintén az sziretkoron vala.

Az terek a megszállás után LXVI.-od napra megvivé Nándorfejérvárát, mert az benne valók igin megfogyatkoztak vala. Az vár Szulejman császár keziben esík, az benne való népet elbocsátatá.

[1]) Pótold: ‚elfoglalá.'

Digitized by Google

Az terek császár onnít bíkisíggel hátratérvén, azon telen Rhódot megvivé.

Lajos király ismeg hátra tére Budára az Mohács mezejiről, semmit nem használa.

Báthory István az sok hadat Pétervaradjáról elbocsátá, semmi jót ő sem szerze.

Mind az hadok is alföldről eltakarodának. És azon esztendőben az magyarok újan veszni hagyák az földet.

Lengyelországból jüve egy lengyel hadnagy, ki Sztercsnek hivattatik vala. Ki valami lengyel nippel beszálla Pétervaradjában.

Második esztendőben Balibeg Szerém elleníben egy erős kastélyt csináltata fából, kit vívának, nem vehetínek.

Az Balibeg az János vajdát minden nípivel kiveré Szerémből, Orsovából, Petthyből, Mihálydból.

Az bácsi érseksíget adák Batthiány Gyernek, kit az lengyelek megölínek Pétervaradjában.

Az lengyel hadnagynak az Sztercsnek Futakon fejít vivík harmad magával, az Batthiány Gyergy halálaért.

Oláh Balást, Morgay Jánost és Bodó Jánost, kik Nándorfejérvárat megadák, Balibeg az kőszálnál levágatta.

1523. Ez esztendőben az kalacsai érseksíget Tomory Pálnak adák, öszvesíggel az ország-hadnagyságval, az egísz alföldi kapitánsággal.

Ugyan ez időben Bánffy Jakab támada, ki az terek csatákat igin gyakran megveré, kit Budán keves idő mulva míreggel megítetínek.

Az nadrispán Báthory István magának Lengyelországból felesíget hozata.

Tomory Pál az alföldet nagy jámboról birá mind három esztendeig.

Digitized by Google

Perhát passa tizenhét ezer emberrel rablani jüve Valkóságba, kit az magyarok megverínek, bennek tizenegy ezert levágának Szerémben az nagyolaszi mezőn. Az rabokat tőlek mind megszabaditák.

Ez hadban kik vótanak fő népek, mert Tomory Pál akkoron igin beteg vót, oda nem mehetett, de azért ő népe ott vót az hadban.

Vót ez hadban fő ember: Bositth Radicz, Bárdy István, Varjassy Ferenc, Borotty Albert és egyéb sok jámbor vitézek, mint három ezer öt száz emberrel szám szerint.

Thardy István megöli Bosnyák Jakabot Redneken valami boszúságért.

Ugyan ezen idők alatt Hatvanban egy nagy gyülís lőn, mely gyülísben Báthory Istvánról levonák az nadrispánságot, ki helibe választák Werbeczy Istvánt, ki akkoron itílő mester vala csak.[1])

Ez esík Hatvanban a gyülésben két párt miatta, kinek egy rísze János vajda vala, az másik Lajos királyé. Ki miatt osztán vigre a Magyarország elromla.

Bárdy István megdulá herceg Lőrincnek három falujját, kiért őtet az Tomory érsek megfogatta és Péterváradjában fejét neki vítette. Terek Bálintot igen megfeddé, hogy ő is efféle kóborlást elhadna, ha nem akarna ilyent bintetést elszenvedni: mert ő is idein kezdett vala az kobzáshoz.

Terek Bálint, ki az királynál hitlensígben esett vala az Fejérvár elveszíseért, megkegyelmeze neki,

---

[1]) Azon hatvani országgyülés, melyben Verbőczi nádorrá választatott, 1525-re esik. Egyébiránt van nyoma, hogy 1524-ben is volt gyülés a hatvani gyepen.

Digitized by Google

és minden ereksígit neki megadá, kit az nadrispán elfoglalt vala.

Budában kisasszony napban az király gyülést títete, kiben megadá az nadrispánnak megint az nadrispánságot, és minden tisztessigét megtérette. [1])

János vajda beiktatta Radul vajdát havaselföldben vajdaságban. Mely hadban ott vala Terek Bálint és Bodó Ferenc, és egyéb sok vitézek.

János vajda szemben lőn Ibrahim passával Targovistján Havaselföldben. Azt senki nem tudja, mit egymással titkon beszílettenek, kit azért senki sem dicsírte.

1525. Ez esztendőben Budán az zsidókat felverik az magyarok, az Szerencsés Imreh, és László érsek házzal egyetemben.

Lőrinc herceg meghala Ujlakban, kit eltemetínek Újlakon szent Lőrinc egyházában, kit rakatott vala Újlak várában.

Gellyény Sebestyén naszádos vajda meghala Budán hideg csemer miatt.

1526. Ez esztendőben Szulimán császár megszállá Péterváradját, kit tizenkét napra erővel megvive, és tizenegy száz vitéz népet benne az ostromkoron mind levágata.

Azon császár nyócvanegy embert elbocsáta Péterváradjából, kik az ostromkoron megmaradtak vala, kik között ezek valának: Kamonczy Balás deák, udvarbiró Székely Demeter, hadnagy Lely András, és Gallos hadnaty.

Hogy ennek híre elterüle, mind az kik az vára-

---

[1]) Báthori az 1526. aprilis 24-én megnyilt országgyülés alkalmával nyerte vissza a nádorságot.

Digitized by Google

kat tartnák vala az Duna mentében, megrettenvin a terektől, pusztán hagyák el az várokat.

Terek császár Dombóvárát, Cserépvárát, Bánmonostra várát mind megégetteté.

Terek császárnak megadák Ujlak várát. Az benne valókat békesíggel elbocsátatá.

Terek császár Atthyát, Szattát, Borhot, Valkót, Erdődet mind felégetteté.

Terek császár az ő nípit ezekre felszállitá ott, és hidat csináltata, kin Baronyaságra általköltezík minden nípivel.

Szent Illyés napján Lajos király kiszálla Budából, Mohács felí indula.

Tomory Pál Kellődnél költezík az Dunán által. Igen siete Mohács mezeire Lajos királyhoz.

Terek Bálint is Kellődnél költezík az Dunán, és siete az királyhoz.

János vajda is igin kiszöl királyhoz az Erdély erejivel Mohácsra, és hogy megérkezett vóna, szállitá az ő nípit Tisza mellett Fegyverneken.

Az horvátországi urak igin sietnek az tótországi urakkal együtt királyhoz Mohácscsá.

Markulab [1]) igin kiszíti az csehországi erőt, az morvai erőt, siet Mohács mezeire Lajos király után.

Gróf Kristóf Frankapan nem jüve az hadban Lajos király mellí, mert László érsekkel öszveveszett vala Budában. Arcúl csapta vala László érseket, mert László érsek is szakálában nyúlt vala gróf Kristófnak.

Az Nyirségből Báthory András juta Mohács mezeire az ő nípivel Lajos királyhoz.

Az érsekek, pispekek mindenféle szíp nippel jüvének Mohács mezeire az Lajos király mellé.

[1]) Az az: György brandenburgi ‚marchio.'

Digitized by Google

Az magyari urak, az ki mint jobban kiszölhet, jüvínek Mohács mezeire az Lajos király mellé.

Az országbeli apát urak, prepostok szép néppel jüvínek Mohácscsá Lajos király mellé.

Minden álgyukat, hadhoz szerszámokat raknak Budán hajókra. Sietnek vele Mohácscsá az király után. Kiket még Mátyás király szerzett vót az ország megmaradására.

Lajos király ezenben Mohácson szálla minden erejivel császár ellen.

Terek császár Eszíken költözík. Igen égetteti Baronya vármegyét. Földvárnál egy faluban táborát szállitá, Mohácson alóla, Lajos királyra elleniben.

Tomory Pált és Szepesy Gyergyet tivík Mohácson hadnagygyá.

Gyergy markoláb nem érkezík az csehekkel Mohácscsá az viadalra.

János vajda nem írkezík vagy nem akara jönni az erdélyi níppel Mohácscsá az király mellé az viadalra.

Tomory Pál Mohácson tanácsjul adja vala, hogy az király ott ne lenne Mohácson az viadalban. De az egyéb magyarok nem engedék.

Az császár nípe mind elírkezík, kik az egísz földet ellepík, mint a sáska.

Hettűn, kedden, szerdán dílig az terekek nagy harcot adának, mely harcban mind két felől nagy sok vitézek veszínek és sebesölínek.

Szerdán dílesd szent János nyakavágása napján az császár Dundára megindula, dobját is megütik, minden felől itkezethez állanak, az császár hat ezer janicsárral, négy száz taraszkkal reája indula.

Az magyarok viszont ismeg császár ellen indu-

Digitized by Google

lának, kiknek zászlótartója Drágfy János vala, kit azon zászló alatt levágának.

Az terekek az ő hadoknak nagy szílt vetínek, hogy az szíle az Duna rítét írte, az másik a Baranya hegyét.

Az terekek ezen kivel két nagy álló sereget szerzínek Baronya hegye felől, kit mondják az egyiket, anadoli sereget, az másikat Ibraim passa nípének.

Az magyarok az ő táborokat hátra hagyák, az császár nípire arcúl indulának.

Az magyarok semmit nem tartózván, semálgyutúl sem puskátúl nem fílnek, hanem az kevés níp nagy rettenetesen az császár nípire öklelínek, kiket az terekek látván, mindjárást hátot adának.

Az terekeket az magyarok mind az teve-táborig vágának.

Az terekek sok puskákat, taraszkokat az magyarokra sitínek, ki miatt az magyarokban igin kevés kár lőn.

Az magyarok sokan még az teve-táboron es mind általmininek.

Az magyarok közel hárman szintén az császárig mininek, kiket az terekek, kik az császárt őrzik vala, kegyetlen halállal megölének.

Az terekek két álló serege, egyik szakada az magyari seregre, másik az magyari táborra, kik az magyarokat kezdik kegyetlenöl vágnia.

Az magyarok onnattén megfutamának, mert csak kevesen, XXVII ezeren valának szám szerint.

Az terek e helen CCCC ezer néppel vala, kik Mohácson megvívtak vala.

Digitized by Google

Az magyarokban szántalant levágák, nem sokan inkább elszaladának.

Lajos király az hadból megfutamík, ki csakugyan ottan Cselénél egy fogban a sárban vesze.

Akkoron az hadban XLII fő úr vesze, IIII fő pispek, két érsek, sok apát úr és prepost.

Nemesek és vitézlő nípek nagy sok szántalanon veszínek.

Tomory Pál, Szepesy Gyergy ez két fő hadnatyok ott veszínek.

Az magyari uraknak minden kincsek, sátorok, társzekerek mind ott marada.

Terek császár az táborhelen marada többég egy hétnél, az hót testekben három halmot rakottata.

Terek császár ságudókat bocsáta minden felí, kik mind Szalát, Somogyot, Vas vármegyét, Sopron vármegyét, Tolnát, Pilis vármegyét mind Budáig elígeté, dúlatá. Az nípet, kit levágának, kit elrablának.

Az Vértesben, az hol a szeginsíg táborral meggyült vala egy tó mellett Heregynél, és Marótnál, az terekek sok keresztyén gyült népet táborban megvevík, és mindnyájokat levágák.

Más tábor az Mátra hegyin gyült vala, kit az terekek megvének, mind a nípet levágának.

A császár azonban Budára írkezík. Az Dunára egy hidat csináltata. Budát, Pestet, az köröl való városokat, szentegyházokat, kalastromokat mind megígetteté.

Az vizen az terekek sok ezer embert írínek el, kik az Dunának két szílín lakoztanak, morhájokat

Digitized by Google

mind eldulák, ő magokat, kit levágának, kit rabbá tönnek.

Az császár Buda előtt általköltezik, az másik rablót kibocsátá, ki Váctúl fogva Gyengyesig, Miskolcig, Mohiig, az Nagyszegedig, Péterváradjáig, az Tisza Duna közütt mind megrablák, igetik. Az Úr Isten tudja, menyi szántalan ezer rabot elvivinek.

Szabatkánál az közsig egy tábort járt vala, kit az terekek igin vívának, de semmikípen meg nem vehetik, bikivel megmaradának.

Terek császár Buda, Pest között az Dunán általköltezik, Péterváradjánál az Dunát megint általkelé, mindenünnen bikisiggel elmene.

Lajos királné Mária hogy hallá meg az ura elveszisit, Budát pusztán hagyá, egy ijjel Budából kimene, Posonban szálla.

Az királné asszon hajóit Isztergomnál mind felverik, kik az királné asszon morháját viszik vala.

János vajda mind ez időkben Tokajban hallgata. Mihint érti, hogy az terek kiment Magyarországból, az heltt Tokajban egy gyülést titete, az gyülisbe vígezé, hogy királylyá lenne.

János vajda Budára siete, Budát és Isztergomot Kún Gotthárt neki foglalá.

János vajda Fejérvárra mene, az Lajos király testét meghozatá az mohácsi mezeiről a sárból, kinek testit az halászok sárban benyomták vala, hogy az terek meg ne találná.

János vajda az Lajos király testit Fejérvárott királyi módon temetteté.

János vajda szent Imreh napban magát Székes

Digitized by Google

Fejérváratt megkoronáztatá és magát királynak nevezteté. [1])

Az koronázaton vótanak: Erdewdy Simon zábrági pispek, Várday Pál egri pispek, Ország János váci pispek, és egyéb pispekek, az több egyházi fedelmekkel igyetenbe.

János király Fejérvárról szálla Isztergom várában, ki azon esztendőben ott telele, mert az Buda megigett vala.

Az terek császár a zsidókat Budáról hajókra rakatá, Terekországban viteté, és minden városonként elosztá.

Cár Jován oláh fi, kit Fekete embernek hínak vala, ugyan ez időben támada, ki az rácokkal nagy sokan támada, és az Tiszán általa kelvín, Bács megyére jüve és minden felí sok dúlást, emberölist titete az rácokkal.

Cár Jován sok gonoszságot mívele, mert Szegedet megdulá. Az Tiszán általkele, Szőlüsnél Perény Pétert megveré, és nehány ezer embert levága. Onnatt Erdélyben siete, mind Szászvárosig dúlattatá.

Cár Jován Erdélyből megtérvín, megverettetík az szögyfalvi mezőn Czibak Imrehtől.

Cár Jován onnatt megfutamék, ismeg Nagyszegedre mene, kit puskával Vid Sebestyén meglüve a Szilágyi László palotájából.

Cár Jován onnén sebben elmene, Terek Bálint Nyiregyházatt rejája találtalík, ki igin beteg avagy imár megholt vala, fejét neki veví, János királynak Budára köldé.

---

[1]) János koronázásának napja: november 11-dike.

Digitized by Google

Mária királné asszon Posonban lakozik az magyari urakkal: sánta nadrispánnal, Báthory Andrással, Turzó Elekkel, Tamás pispekkel és nehán egyéb urakkal, kik magyarok valának.

527. Ez esztendőben igin kiszül az Ferdinandos király nagy haddal János király ellen az magyari királságra.

Ferdinandos király pénzt köldi Veresmartra az naszádosoknak.

Az naszádosok feljüvének nagy sok vajdákval János király ellen Buda, Pest között, kik Ferdinandos mellí mininek.

Ferdinandos nagy níppel indula ágyukkal és egyéb hadhoz való szerszámmal János király ellen.

Ferdinandos király megszállá Divén várát az Morva folyó vize mentiben, kit meg is vive.

Ferdinandosnak megadák Poson várát Szalay János.

Ferdinandos király megszállá Óvárát, kit megtöretí és megvive.

Ferdinandos királnak megadák Isztergom várát és Visegrad várát.

János király Pesttí költezík Budárul, pusztán hagyja Buda várát. Az Tisza felí indula minden nípivel.

Ferdinandos király Budában beszálla, mint király lakóheliben.

Az lanckinezek Pesten levágának az naszádosokban, kik ott megölík Pál vajdát, ki naszádos fő vajda vala.

Ferdinandos az János király után bocsátá minden nípét, kik megverík János királt Lád kalastrom-

Digitized by Google

nál, és ott megölik Mária [1]) Lukácsot, jó vitéz embert és fő szolgáját János királynak.

János királytúl elállának az magyari urak, ki oztán Tokajnál költezik és siete Erdélyben Kolosvárban.

Ferdinandos hada megvivé Tokajt, Tájját, Regécet, Boldogkőt és egyéb sok várakat.

Az németek nagy dúlással visszamenének kincses Buda felí.

Perény Péter az koronát Temesvárból Fejérvárra hozá, hogy Ferdinandost megkoronázzák, kit megis koronázának szent Imreh király [2]) napján. [3])

Ferdinandos király Fejérvárról Isztergom várában szálla. Onnatt Bécsben siete.

Koczianer hadnagy az Ferdinandos király nípivel az felföldet mind eldúlá Homonnáig és azon belől is.

János király megíjede, sugásból iminnitt amonnatt hallván, hogy őtet az ország Kolosváratt megakarná fogni, Tasnádra kiszálla minden nípivel és ott telele.

Bodó Ferencet elfogák az Ferandos király nípe, az hajdók közől Keresztes mezein.

János király az evangeliomból meglátatá, hogy ha az tereket segítsígül híhatja.

Az cseri barátok ezt lelík az evangeliomba: hogy az ki vele jót tíszen, az az ő atyjafia.

János király Jeronimus Laszkyt, ki lengyelor-

---

[1]) Azaz: Kismarjai.

[2]) Faustus az eredetiben kitörölte a ‚király' szót, ‚herceg' szót irván helyébe.

[3]) Ferdinánd november 3-án koronáztatott meg.

Digitized by Google

szági fő személy vala, bebocsátá terek császárhoz, hogy segítségöl híná.

1528. János király Tasnádról Szinafalvánál szálla, kit ott Koczeanner az németekkel és magyarokkal megvere.

János király Szináról elszalada, futa Lengyelországban, és Tarno városában, várában, mint ereksígiben leszálla.

Jeronimos Laszky felindvitá az terek császárt Ferdinandos király ellen, hogy Budát megszabadítaná az német kézből, ötet beli iktatná.

Terek császár moldvai Péter vajdát felindítá az Ferdinandos ellen.

Péter vajda semmit nem mulatva, Erdélyben népét bocsátá, hogy az János királynak az erdélyiek meghódolnának.

Péter vajda megveré az Ferdinandos erejit Bárcában. Terek Bálintot, erdélyi pispek népit, Maylád Istvánt, szászokkal egyetemben igin erősen vágatá.

Havaseli vajda is, terek császár parancsolatjából jüve Erdélyben, hogy ő is holdoltatná azt az országot nekie, kik nagy ígetést, rablást títtinek Erdélyben. Szeben környül való falukat, városokat mind elígeté, Vizaknát, az két Csírt, sok falukat, kit mind megégete, dúla.

Perény Péter, Maylád István, Terek Bálint az erdélyi urakkal, nagy erejivel kíszölínek és Lippára kiminínek e szándokkal, hogy Lippát megvenník, az rácokat benne mind levágnák, kit nem tehetínek, mert a szerencsa másképen szolgála nekiek.

Terek Bálint Lippa alatt az saranpóba, levágának mellette az rácok három fő szolgáját:

Digitized by Google

Bakitth Kommentet, Szilágyi Mihályt és Horvát Jánost.

János király ismeg karácson előtt Lengyelországból visszajüve Magyarországban, ki melli jüvínek az két Ártándi Pál, Balás; Czybak Imreh, Homonnay Ferenc, és többen az urakba.

János király szemben lőn Temesvár alatt Mehmet beggel. Onnatt szálla Lippában az ő nípivel és négy száz terekkel.

1529. Terek császár Eszíknél az Dráva folyó vizin minden erejit öt száz ezer emberit kiinditá János király segítsígire.

Terek császár Eszíknél hidat csináltat, minden erejit Baronyaságra általköltezteté.

Perîny Pétert megfogá Szerecseny János mind felesígivel, gyermekivel Gajdácsnál az Sár vize mellett. Hol minden kincsiben zsákmánt tőnek. Az királyi korona is Szerecsen János keziben juta.

Szerecsen János Perîny Pétert mind az koronával ajándokon adá János királynak.

János király Köllödnél általkele az Dunán és az mohácsi mezein szemben lőn terek császárral.

János királylyal valának az urakba: Ferenc Frankapan kalacsai érsek, Statilius János erdélyi pispek, Czybak Imreh, Werbeczy István, Szerecsen János, Dóczy János és Pesthyenny Gergely.

János király ajándíkon adá Perîny Pétert terek császárnak szultán Szulimánnak.

Ferdinandos király tizenegy száz lancknekt kölde Budára Jonkher Lászlótúl az Buda megtartására, terek császár és János király ellen.

Báthory István nadrispán elhagyja Budán az oktávát, Báthory Andrással, az több urakkal egy

Digitized by Google

napon az császár hirit hallván, kiszikínek Budából.

Nádasdy Tamás budai udvarbiró az laneokkal terek császár ellen Budában marada.

Terek császár az Duna mellett feljüvín Mohács mezeirül Budán alól az Kelen földire szálla minden nípivel.

János király az ő nípivel Buda felől az Ó-Buda mezeire szálla. Ott általkelvín az Dunán Pest felől szent László mezeire szálla nípivel.

Terek császár Budát megvivé. Az benne való lancokat szent-Pál remete kalastromnak rétén, kit Pispekrétinek hínak, mind levágatá. Az kik a budai polgárok közül, mint XLI fő embert, kik az lancokkal kimentek vala, az császár nípitől mind le vágatának.

Nádasdy Tamásnak János király megkegyelmeze.

Terek császár János királt Buda várában székiben ülteté, ű maga nípivel Bécs felí siete.

Pál érsek minden nípivel Bécs alá mene, terek császártúl fejinek kegyelmet kírni, kinek Ibraim, fő császárnak vezír passa, az császártúl kegyelmet nyeri, az megtérísben Budán alól Demsednél.

Terek császár Budában János királylyal hagyja az venenci herceg, András Gritti nevü, fattyu fiát, kinek Alovizius vala neve, de Gritti Lajosnak hínak vala az magyarok, és egyéb jeles szangziakokat, terekeket.

Terek császár mentiben megvivé Komáromot, Győrt, Óvárát, Prukot, népével Bécs alá szálla.

Ott kisasszon nap után sok ideig vitatá bécsi várast. Három helen porral az falát felvetteti, de

Digitized by Google

nem vehette, mert az kik benne valának, igin erősen megtarták magokat.

Terek császár a szágudót[1]) kik mind Linciglen Németországot elígetik, rablák. Az kiket találának, kaphatának, kit rabbá tinnek, kit fegyver alá vetínek.

Bécs alatt egy nap holval szent Demeter nap előtt, terek császár minden nípivel el indvíta Bécs alól.

Buda előtt az terekek nagy hidat csinálának, kin az császár níp mind általköltezík.

Az császár níp Szalaságnak jobb részit mind elrablá. Buda előtt az hidon általvivé.

Terek császár Buda előtt az hidon általkele. Minden békesiggel az ő földiben mene.

János király Períny Péternek megkegyelmeze, és minden tisztessígit megadá.

Pál érseknek János király megkegyelmeze, és az isztergomi érseksígben benne hagyá.

Períny Péter igin csináltatja Sáros-Patakot és Soklós várát, kit János király nem öremest hall.

Gritti Lajos Budárul bemene császár portájára, ki nem sokat kísvín, ismeg Budára jüve.

Mehmet beg igen kezdé épvíteni terek császárnak Eszík várast, kit az János király nem eremest halla.

Az Ferdinandos király népe ismeg János király ellen nípit alá doboltatá, kik keveset használnak.

János király ezen való boszuságban Má-

[1]) Kimaradt: ‚szétküldé' vagy hasonló szó.

Digitized by Google

tyus földit mind Trincsényig elraboltatá Mehmet beggel, ki mellett elbocsátta vót az atyjafiát Péter Petrowitthyot.

Mehmet beg XL ezer lelket elrabla. Minden bíkivel mene terek az országon.

Ferdinandos király követeket bocsáta lengyel királhoz Zsigmondhoz, Poznaniában. Bocsátá János királ is Jeronimos Laszkyt, Ferenc Frankapánt kalacsai érseket, Werbőczy Istvánt; mind a két fél terekedvén, hogy az lengyel király általa lenne köztek valami békisség.

1530. Ez esztendőben ismeg másfelül az Ferdinandos király megszállá magyarral, ispanyollal, némettel Budát, mind XX ezer emberrel, kikkel ott vala Gulliel-mus a Rogandorff, fő szemfly Ausztriában, mindszent estin.

Rogandorff erősen töreti Budát. Az zsidó utca és Ráskay háza felől sokszor megostromlatta, de meg nem vehette. Sok ispanyolt, nímetet alatta veszte.

János királylyal vala akkoron Budában Gritty Lajos terekekkel, Czibak Imreh, Statilius János, Pesthienny Gergely, Nádasdy Tamás, Simon deák Atthynay, és frater Gyergy, ki cipóosztó,[1]) Simon deák udvarbiró vala, kikkel sok több jámbor magyar vala, Nádasdy az harcon megsebesüle.

Sok ideig az nímet had fekőne Buda alatt, ki miatt Budában sok lovakat megivínek.

Sok száz hordó fenekét kivágának Budában. Ennek az hordójaibul az terett kőfalon töltést csinálának.

---

[1]) Verancsics előbben ezt irta volt: ‚kincstartó vala.'

Digitized by Google

Karácson előtt harmad nappal az német had nagy kárral, nagy szígyennel Buda alól Isztergom felí szállának.

Karácson innepíben az János király Gritty Lajost gubernátorrá Magyarországban választá, tivé Budában, ki az uraknak nem mindenkinek tetszík: kiváltkípen Statilios Jánosnak és Czibak Imrehnek.

1531. Ez esztendőben karácson innepíben Gritty Lajos fejit víteté Ártándy Pálnak és az öcscsinek Ártándy Balásnak.

Terek császár ismeg kiindula Németország felí, hogy mivel Bécset megint megszállaná, megvenné, boszuját megállaná az németeken.

Periny Péter ismeg elhasonlik János király hivsígítől, nagy kíszölettel terek császár eleiben mene Eszíkre, hol az császár az ő vitézlű szolgáit és fő szemílyeket, kik vele valának, levágatta.

Periny Péter foglyá esík Eszíken terek császárnak, kit az császár bekölde Terekországban.

Terek császár megérti Károl császár jüvését, és nem mene Bécs alá, hanem megszállá Kőszeg várasát; sokáig vítatá, meg nem veheté.

Az terek császár vizen való ereji Budára szálla. Gritty jeles fő terekekkel, kik megszállák Isztergom várát, erősen töretík, de nem vihetík. János király akkor Vissegrádon vala.

Az terekök elhozák gyéri Szent-Marton alól az nagy sok köznípet, kiket rabságra vínnek.

Károly császár nagy erővel jüve Bécsbe, hogy szemben víjjon az terek császárral.

Terek császár tizenöt ezer embert elindvíta, az akangziakat, rablani Németországot, melyet rablánnak szíllel eliget. De az megtérísben megveré őket

Digitized by Google

Terek Bálint, Bakytth Pál, Seredy Gáspár és többen az magyari urakkal.

Terek császár minden nípivel elindula Kőszeg alóla, Markpruknál az Dráván általmene, onnan Tótországon nípestől mind alámene Terekország felí.

Károly császár meghallá, hogy az terek elment vóna, visszatére minden nípivel Nímetország felí.

Az terek császár vizi ereje Buda alól minden nyeresíg nekil haza mene Terekországban.

1532. Gritty Lajos ez esztendőben fassangba hozá Budára az Periny Pétert, ki császár foglya vala, egy fián fejét megváltá, kit Gritty az császár portájára kölde.

Czibak Imreh megvivé Gyulát, Világosvárát, Vajdahunyadot markoláb Gyergy népitől.

Gritty Erdélyben szálla Szeben alá terekkel, oláhhal, magyarokkal és janicsárokkal, ki ha a szerencsa hozza vala, királyságra Magyarországra miendű vala.

Czibak Imrehnek Gritty fejét víteté Felmett-falván Barczaságban, nem messze Brassó városától, terekekkel, és minden szolgáiban zsákmánt títeti, kiknek hadnatyok vala az Bathiány Orbán.

Azon halállal Statilios Jánost is erdélyi pispeket akarja vala veszteni. Mert ő is Czibakkal fökípen ellenzínek, hogy az Gritty Lajos gubernatorság semmire nem kell vala két királyhoz, hogy harmadikat nem emelnínek fel nagyobb ország veszedelmire. De idein az Czibak dolgát megértvín, azon heltt elrándula onnan íel egynehány bizott szolgáival Gyalú felí. Az többit helyin hagyá. Mert Já-

Digitized by Google

nos királytúl úgy jütt Gritty Lajos eleibe mint követ, hogy ötet ő nevével eremmel fogadott volna.

Ez két urat mikoron megöletette volna, az többi közől is egynehányat akarja vala megöletni, ha szerencsa neki szolgálta vóna, és úgy az tanácsa neki következett vóna, mint ő gondolta vala, kiknek az neveket irva találták vala hóta után az ő partikái kezött, mikoron az marháját zsákmánra az urain elvetik. Mely dologból nyilván megjelenik az ő az koronára való igyekezeti.

Ezeken megiede János király és file magának, megértvín Gritty szándékát, kit még Konstantinápolból megirtak vala neki az terekek, baráti. És igin titkon Kón Gothárdot, ki jámbor ember és jeles vitéz vala, székely nemzető, és kire az egisz országban nagy tekintet vala, hagyá, hogy utat keresne, ha oka adatnik, megejtené az Grittynek ilyen nem jó cselekedetét.

Nem lön siket sem rest az Kón Gothárd, mert azonnal az három országot, Moldvát, Havaselföldet és Erdélyt feltámasztá az Gritty ellen, és kapcsolván mellí Mayllád Istvánt, Kendy Ferencet, és Mikola Lászlót, fő erdélyi szemílyeket, megszállá Meggyes várasát Gritty Lajosra.

János királynak jüve hire az Czibak haláláról, kin nagy sirást tőn.

Meggyest Grittytől megvevék. Benne az terekeket mind levágák. Dóczy Jánost levágák. Grittynek fejét vevék. Az melyit felhasíták, az szívét kivevék.

Meggyesben szántalan sok kincsben zsákmánt tönnek. Az ki mit kapa, senki el nem vívé tőle.

Az Gritty két fiát, Antalt és Perint moldvai Pé-

Digitized by Google

ter vajda, ki az ő hadával ott vala, elvevé, és oztán Moldvában mind a kettőt levágatá.

Gritty Meggyesből, látván, hogy az dolga veszedelenbe vóna, és hogy az erdéliek nem pakocsálnának, hanem ugyan halálra ötet keresnének, kezdé az János királt, ki akkor Budán vala, jakor levelekkel és követekkel szorgalmaztatnia, hogy vagy ömaga jünne önéki segítsígre, vagy köldene, mert egyébkípen önekie veszni kellene.

János király igyfelől megizení neki, hogy ő senkit az ő szabadulására egyebet nem akarja köldeni, hanem ömaga személye szerént akar jünni. Mert az ő veszedelmit szintín ugy tartaná, mint tulajdon önnen magáit.

Másfelől megindulván Budárul nípivel nagy sietsíggel, hirdetí szíllel mindenütt nagy móddal és tettesíggel, hogy Gritty szabadulására Erdélyben kiszülne, menne. De azért igin lassan kezde lípni, és alig másfél avagy két mílyföldet mígyen vala, kölen kölen okokat az ő kísedelminek kívül való nípnek eleikben vetvín, időt adja vala az erdélyieknek, hogy az kezdett dolgot vígher is vihetnínek.

Mely indulatban illyen levelet is köldett vala Kón Gothárdnak és a többinek is, kik ebben övele dolgosi valának: Tudjátok, hogy az Czybak Imreh énnekem jobb kezem vala. Azért az mely dolgot Gritty Lajoson kezdettétek, el is bizonyával minden tartás és kísedelem nálkil vígezzétek. Nem is gondoljátok, hogy megengesztelhetitek az terek császár haragját, vagy bocsáttok el ötet vagy nem. Mert az akaratunkat imár megértette. Azért ha egykípen is máskípen is szenvednönk kell ötőle, szenvedjünk ugyan megmíelt dologért. És az gonosz ember haljon meg.

Digitized by Google

Az többit hagyjátok Istenre és az én gondomra. Kit az erdélyiak meg is mivelínek gyorsan, és minden tartás és kísedelem nálkil.

Az Czybak Imreh halálát ilyen módon torlák az magyarok Grittyn és terekeken.

János király alászálla lakójul Váraddá, kihez az terek császár Junusz beget, ő tolmácsát, kiköldé Váraddá két okírt. Egyikírt, az Grittynél való kincsért, két száz ezer forintért, ki Meggyesben veszett. Más okért, hogy Budát neki megadná, az mint fogadása vót.

János király Junusz beget semmi jó válaszszal bocsátá az császárhoz. Mert az kincset mind elzsákmánlották vala, az kik Meggyest megvették vót. Az Budát penig az magyarok nem adják. Mert János király nekiek kötette, mikor az nímetek János királra Budát vítták, és az császár nípe meg nem segílé.

Kassát János királnak árulák el Gyergy deák, Lonnay Péter és Géczy Gergely.

János király Kassából kibocsátá az fő városbeli polgárokat. Őket az országon szíllel elosztá. És minden kincseket elviteti tőlek.

Ferdinandos ezt hallván, Felcz Lénárdot nagy haddal Eperiés felí alábocsátá.

Lénárd megvevé Sáros várát, ki mast is az Ferdinandos király keziben vagyon.

Másik hadot Ferdinandos király bocsátá Eszík felí nímetekkel, csehekkel, morvaiakkal és az tót, horvátországiakkal, kik előtt fő hadnagy vala János Koczeaner: Azután Pekry Lajos, Bakytth Pál, Battiány Ferenc, Tahy János és zágrábi pispek Erdewdy Simon.

Digitized by Google

Ezeket megveré Mehmet bég Gara közett és Deáko közett. Minden álgyujokat, táborokat elnyeré tőlek, és a nípet kit rabbá tíve, kit levágata, nagy rontást bennek teve.

Havaselföldi vajda öt száz oláhot kilde sigítsígre János király mellí Kassára, Maylaad István is kijüve Erdélyből eperiési nímet hadra, kivel ispanyolok is valának.

Eperiésnél az János király nípe megfutamék. Tokajnál az Tiszát általkelé. Ott elvesze Báthory Miklós, és Rakamasz kastílyát ugyan mentiben felgyujták.

Kún Gothárdot meglüvék Szatmárnímeti városánál az Horvát Mátyás nípe az kalastromból, ki miatt Kún Gothárd Váradon meghala, eltemeték.

János király rejá vítatá az kalastromot Horvát Mátyásra. Belőle kifogatá. Váradon haromicigyen, ki katonái valának, felakasztatá. Őmagát karóra vonatá.

Kaszonbeg vajda Buda felől Kelenfölden az mezőt őrzi íel nappal, igin nyukhatatlanul az császár nípivel.

Móminis terek naszádos vajda az Dunát őrzí Pest felől az császár nípivel szorgalmatoson.

Szteppant Balintithyot, rácot, fő szemílyt, János király megfogatá Lippán és Váradra hozatá. Az fogságban, temnecben sok ideig tartá. Vígre ugyan ott sulyokkal megöletteté.

Oberdanczky János János királyhoz az Ferdinandos királytúl jüve követsíggel. Ki János királyt, az mint akkor szó vala, meg akará mordalláni, kit János király megfogata, az csonka toronban megaszalá az testit, és úgy öletteté meg.

Digitized by Google

Bodó Ferencet az német király addig tartá Újhelben fogságban, hogy ő is megaszalá és úgy meghala. Az testit Vissegráddá kildé, kit az magyarok Budán eltemettetik.

János Koczeaner, kit az Ferdinandos király Bécsben megtartotta[1]) vala a várban, a fokságból elszalada. Tótországban mene, imitt amott baráti között az ura haragját kerülvín. Ott Kosztanica várában a Zríny János, Miklós atyjafiával igyetemben mordályul, nem jámboról megöletínek.[2]) Bécsben Ferdinandos királynak, az fejit megköldínek.[3]) Mely Koczeaner Jánossal[4]) annakelőtte oly atyafiságot[5]) hittel általa solenniter megszerzettek[6]) vala, hogy az Zrínyaknak az anyja mind hármoknak ugy volna, mint az ídes anyjok.

Terek Bálint meghasonlik Ferdinandos királytúl, ki[7]) az János király pártjára jüve. Kinek János király Vajdahunyadot és Debrecen városát[8])

Bakytth Pált az terekek meglüvék Garannál. És az fejit az terekek császároknak vivík.

Palota várát megvevé János király terekkel, magyarral. Kiből Móre László elszalada. Minden kincsiben, kit neki herceg Lőrincní, felesíge hozott vala, zsákmánttőnnek. És fia, leánya János király fokságában esínek.

---

[1]) Faustus javítása: ‚megtartóztatá.'
[2]) „ „ ‚megöleték.'
[3]) „ „ ‚megköldék.'
[4]) Faustus módositása: ‚Jánosval.'
[5]) „ „ ‚atyafiuságot.'
[6]) Faustus javítása: ‚szerzettek.'
[7]) Faustus ‚ki' helyébe: ‚és.'
[8]) Faustus pótolja: ‚adá.'

Digitized by Google

Az Ferdinandos király sok háboruság után hogy megértette volna [1]), hogy haddal János király [2]) semmit nem tehetne, bikisígre forditá az dolgát. Mely bikesíg-szerzisre Váraddá alá keldé az [3]) Károly császárnak fő emberit, Jánost londensis pispeket.

Ez sok tractálás közütt János király is bekölde két fő úr szemilyt Ispaniában, az Ferenc Frankapánt [4]) kalacsai érseket és István Brodarikost doctort és szerémi pispeket, Károly császárhoz Tolletonban.

Ez két fejedelem közett mindaddig járának, [5]) hogy az bikisíget megszerzék váradi várasában úgy, hogy hótig János király szabadon maradjon az magyari királyságban, hóta után Ferdinandosra ha ílne, és az ő gyermekire szállana az magyari királyság.

Ferdinandos is tartozik az János király fiának, ha lenne, és felesíginek minden atyjátúl való ereksígét megszabaditani, meg is adni.

Ez dolgot penig nagy erős hittel megconfirmálának, [6]) kire az pápa, az Károly császár, az imperium fogának hitekkel az Ferdinandos király mellette, [7]) hogy az bikisíget megtartja.

Károly császár, Ferdinandos király, Ferdinandos [8]) és az imperium azra is ketelezik magokat,

---

[1]) Faustus előbb a ‚volna' helyébe, valá-t irt, aztán, ‚hogy megértette vala' helyébe: ‚látván.'

[2]) Faustus kezétől: ‚királynak.'

[3]) ‚alá' és ‚az' Faustus által kitörölve.

[4]) Faustus javítása: ‚Frankapan Ferencet.'

[5]) Faustus a lapszélen: ‚fit confederatio.'

[6]) ‚meg' Faustus által kitörölve.

[7]) Faustus módositása: ‚mellett.'

[8]) Mint redundáló szó Faustus által kihúzva.

Digitized by Google

hogyha valamikoron terek császár János kiályra támadna, tahát ők mind kincsekkel, nípekkel és álgyúkkal János királt terek ellen megoltalmazják.

János király az tereknek Pesttűl, Budátúl [1]) bucsút ada, mind vizen való ¡erőnek, mind szárazon [2]) Kaszon vajdának.

Kaszon vajda Pesttül indulván Szekszárdot megszállá, megvevé, megigeté és belí az ő [3]) nípit szállítá.

Terek császár megértvín, hogy János király az Ferdinandossal megbíkilt volna, nagy haddal kiszüle Magyarországra.

Az nímetek megértik, hogy az terek nagy erűvel jű, hogy Budát kivegye János király kezibül, nagy hadat ők is inditának.

Az terek megérti, hogy az nímetek nagy níppel indultak, [4]) mind vizen mind szárazon nípivel Havaselfölde felí indula.

János király érti, hogy az terek Erdély felí jünne nípivel, mindjárást Péter Petrowyttyot atyjafiát hivatá, ő maga Kolosvárrá nípivel szálla.

Az nímetek ispanyolokkal 14,000-en Isztergom alá szállának.

Az Jeronimos Laszky, lengyel, 3,000 nímettel, 2,000 ispanyollal és szép álgyukkal indula Erdélyben János király mellé. És az nípet megszállitá Szilágyon, ömaga bémene Kolosvárrá egynehány fő nímettel és ispanyollal az János királyhoz.

---

[1]) Faustus: ‚Budátúl.‘
[2]) „ pótolja: ‚valónak.‘
[3]) „ ‚ő‘ helyébe ‚magá‘-t iktat.
[4]) „ a lapszélen: ‚megijedett volt.‘

Digitized by Google

Terek császár ezt megértvín, mást gondola. Nípit Moldvába [1]) Péter vajdára indvítá.

Péter vajda kiszökik Moldvából császár előtt. Mert János király az ő nípivel ötet meg nem segíti úgy, a mint neki fogadott vala.

Péter vajda foglyá esik János királynak mind felesígivel, gyermekeivel.

Péter vajdát János király fogva köldé az terek császárnak. [2])

Terek császár hátra téreMoldvából minden erejivel, nagy kártítellel.

Az német és ispanyol hadat János király visszabocsátá Németországban, kit igin megkeszene az Ferdinandos királynak és az imperiomnak.

János király Erdélyben mind magyaroknak, mind erdélyieknek gyülist tive. Pínzes segítsíget kíre, két [3]) ezer forintot, mondván, hogy ő is száz ezert ád, mert szüksíg vóna, hogy az terek császár haragját passák általa pénzzel megengesztelje, és azonközbe legyen, mivel valami kevés nípet tartani.

Az János királynak mind a Magyarország mind az Erdélyország megadá az kírett pénzt, kinek fótját Ajász fő terek császár vezírpassának és a többinek köldé meg Moldvába, igirvín az császárnak is nagy felette ajándíkot, ha ötet nekie megengesztelniek; és úgy téríti az császárt Moldvából, és hogy Erdélybe rejája nem jűne.

János király ilyen módon jó summa pénzt magának megszerezvín, költsége lín, és mindjárást felesíget hozata magának Budára az lengyel Zsigmond

---

[1]) Faustus módosítása: ‚Moldvára.'

[2]) Faustus a lapszélen: ‚eből' azaz: ebűl.

[3]) Faustus pótolja a kimaradt: ‚szás' szót.

Digitized by Google

király lejányát Izabellát, kit az magyarok nagy pompasággal vínek Székesfejérvárra. Ott megkoronázák az királné-asszonságra.

János király nagy menyekzőt títe Budában, kiben sok magyar urak mind felesígekkel nagy gazdagsággal valának.

Gróf Mikolát[1]) az Ferdinandos kildé az magyari urakkal Bécsből, és igin szép ajándíkkal meglátá az barátját, kit jó szemmel János király láta.

Maylád István, Ballassa Imreh pártot itínek Erdélyben, és terek császárhoz állának, kiért János király megharagvík és Erdélyben siete.

1540. esztendőben hogy irnának:

Iszabella királyné asszon szöle egy gyermeket Budában szent Lőrinc napja előtt.

János király Erdélyben szálla, két várot, Almást, Diódot, megveve Ballassy Imrehtől, Szászsebesben városában szálla, igin megbetegülvín.

János király követeket bocsáta Terekországban Werbeczy Istvánt cancellariost és Eszyky Jánost pécsi pispeket.

János király meghala Szászsebesben szent Lerinc nap előtt.

Petrowytth Péter, Terek Bálint és fráter Gyergy váradi pispek, kincstartó, az király János testit nagy haddal hozák Erdélyből Budára.

Ferenc Frankapan kalacsai érsek és Peryny Péter elhajlának az János királyné hívsígiről Ferdinandos királyhoz.

Ferdinandos király gróf Mikolát alá keldé Budára János királynéhoz, hogy Budát megadnája neki.

[1]) Salm Miklóst.

Digitized by Google

János király testit Székesfejérvárra vevék, tisztessíggel eltemetik.

Felcz Lénárd alájüve nagy haddal Nímetországból az Dunán, ki megvevé Vissegrádot, onnatt szálla Buda alá, sáncot felvetteti, de nem lőteté, mert ismeri, hogy neki való nem vala az dolog, mint az időben Buda vala.

Felcz Lénárd hadával megtére. Megvevé Tata várát. Onnatt mene Székesfejérvárra, kit neki megadák.

Petrowyth Péter Budában szálla ezer ráccal, ki aztán kimene, és Mehmed beggel Kalacsánál az terek császár nípivel telele az mezében.

541. esztendőben husvítra kelve, Mehmet beg megszállá Pestet az nímetekre, de nem veheté.

Az követek Werbeczy István, Eszéky János megjövének fassangban Terekországbul. De Eszéky János Pécsett megszálla. Csak Werbeczy István hozá meg Budára az követsíget.

Az Ferdinandos király husvít után minden erejit Buda alá szállitá, mind vizen, mind szárazon.

János király fiát megkeresztelik Budában, kereszt atyja lőn Simon deák Atthinay és Markos Péter.

Lengyel király küveteket kölde Budára, hogy Ferdinandos király kezett és királné asszon kezett minden igyenessíget szerzenínek.

Az lengyel király küveteket Petrowytth Péter, fráter Gyergy, Werbeczy István és Batthiány Orbán kiízik Budából királné asszon háta megől.

Rogandorff Villelm egy sáncot az madárhegyre vettete, másikat az Geglyérdhegyre, harmadikat az

Digitized by Google

Geglyérdhegy oldalában, kikből eressen teretteté minden felől Buda várasát.

Egy ostromot tőnnek az naszádosok az zsidó utcáról, kinek az falát igin megterették vala, de semmit nem nyerének.

Más ostromot tőnnek az bódog asszon cemiteriom mellett, kit ugyan elvesztínek.

Harmadik ostromot tőnnek az zsidó kapu felől király kertinél, kit az nímetek elvesztínek. Ezen lőn nagy ürem Budában. Az Úr Istennek nagy hálaadással Te Deum Laudamost ineklínek.

Az terek császár igin ír leveleiben, hogy az Budát megtartanák addig, míg urumelli beglerbég és Mehmet passa Budára irkeznínek.

Királné asszon Izabella megérti, hogy az frater Gyergy terek császárnak tartaná Budát, az budai birót és polgárokat be a várba hozá hivatá, és mind megesketteté, hogy halálig mellette lenninek.

Ezt az urak megértik, hogy királné asszon meg akar szerződni az nímetekkel, ha penig a nem lehetne, tahát mind gyermekivel, szolgáló leányival és udvara nípivel az nímet táborban menne, még sem akar törekkí lenni.

Királné asszon minden kincsit szekerekre rakatá Buda várában, hogy kimenne az nímet táborban, kit az urak megtartóztatának, és az felső házokból alá költeztetik az csatornakút mellett, hol bótok vadnak, azokban szálliták.

Az budai tanács titkon az tanácsból két polgárt köldínek királné asszonhoz, tudakozni, mihez tartanák magokat.

Királné asszon illyen választ ada titkon az tanácsnak: hogy én, úgy mond, imár nektek semmit

Digitized by Google

nem tudok segíteni, hanem azon eszeskedjetek, hogy az némettel megigyenesedjetek, valamint lehet jobban, hogy mind fejetek, morhátok, mind felesígtek, gyermektek terek császár rabságában ne essetek. Azért titkon az németekhez kikildjetek, úgy mond

Mégis az budai tanács azt vígezé, hogy mégis beköldjenek két polgárt királné asszonhoz: hogy ha Budát meg kelljen adni az németeknek, az Budában való uraknak mint leszen dolgok? kell-í írettek kenyergenie, avagy nem kell?

Királné asszon azt izené az budai tanácsnak, hogy semmit nem kell írtek kenyergeni, mint árulókért. Merd mind titeket budaiakat, mind engemet fiammal igyetenben, régen terek császárnak elárultanak, csak az császár jövetelit várják, ki imár útban vagyon.

Az időben fő budai biró Turkowytth Miklós beteges vala anyira, hogy házából ki nem járhatott, hanem Palczan Pétert, ki akkoron Budában kis biró vala, és minden gondját a tanácsban és várasnak viseli vala, mint fű személy a várasban, ezt az Turkovytth Miklós egynehány jámbor polgárokkal hozája hivatá, az kikhez bizott, és kik az terekeket nem szerették, és királné asszonnak és az ő fiának hivek vónának.

Mert vótak ugyan azon tanácsban ollyak, kik az tereket igín remílettík. Valami olly dolog esett az tanácsban titkon, mind bemondták az frater Gyernek.

Az budai biró tanácsival ezt végezé: hogy titkon az német táborban köldenének, és az német hadnagygyal, Rogendorffel tanácskoznának, hogy mikípen Buda és kerálné asszon az terek kézben ne esní-

Digitized by Google

nek, és jó szerzis alatt az Budát az német királynak megadnák.

Ez tanácsban vótanak, kik ez dolgot értették, főkipen kerálné asszon akaratjából lett. Mert az biró tizenkét magával hites vót királné asszonnak, az ő fiának, és királné asszon is hites vót az birónak és az tanácsnak, hogy mind jó szerencsát, mind gonoszt eggyütt akarnak megkisírteni.

Az tanácsot főkipen kik értették, ezek: az két biró, Turkowyth Miklós, Paczan Péter, Siry Imreh, Ferenc deák, Bornemysza Gergely, Bornemysza Tamás, Szabó Imreh, Szabó Filep és az városi notáriósa Borbás deák.

Ez dolognak megszerzísire kikídik Bornemysza Gergelyt illyen ok alatt: hogy ha az német hadnagy az magyari urakkal azra rejá felel, hogy az Budát megadván, minden urak, kik akkoron Budában vótanak, fejeknek, jószágoknak kegyelem lenne, valakik az német király ellen fegyvert nem vonnának, és Magyarország az régi szabadságban megtartatnék mind nemes, mind paraszt,[1]) és hogy király ő felsíge soha német tiszttartót nem vetne az magyarországi várakban és jüvedelemre.

És kiváltkipen királné asszonnak megadná minden örekit, ki azelőtt János királyé vót, és minden öreket, kiket király zálogban hánt vóna, azt is megszabadítaná, királné asszonnak megadná.

Ezt is hatták vala az Bornemysza Gergelynek: hogy semmikipen az város feladást ne míveljen, hanem hogy az magyari urak, Peryny Péter, Seredy Gáspár, Bebék Ferenc, Nyáry Ferenc, Révay Ferenc, mind hit szerint fogadjanak, hogy az Buda

[1]) Faustus a lapszélre: ‚Pacta Ungarorum.'

Digitized by Google

megadásakoron személyek szerint fegyverekben jámbor szolgájokkal ott forgódnának elől, ezek kezett 700 jalogot, magyar huszárokat, fele lenne puskás, az fele pánczélos, paizsos, kópiás, hogy ha az német valami dúlást akarna tenni, tahát ne hadnák.

Rogandorff az német hadnagy az articulusok szerint mindenre rá felele, és keze alatt irást adott vala, hogy király kípíben mindent megállana, és az királylyal is megállatná.

De ez Rogandorff valamire való gondolatjába, semmikípen ezt az magyari uraknak hirrí nem teví, hanem dógot közli Warkoch Gyergygyel,[1]) ki az terek ellen megtartotta vala.

Ugyan ezenben, hogy imár reájok veradni kezdett vóna, csak hertelensíggel valami lancokkal, fegyveresekkel és naszádosokkal Buda felí indula. Az Rogandorff a zászlót adja az önnen fiának, hogy ha Budában bemehet, tahát a zászlót feltegye, és az tisztesség övé legyen, kit az Isten nem akara.

Az budai kis bíró, Palczan Péter, az bódog aszszon-cemiteriomon, szent Mihály felől az kis kaput felnyittatá, és az német hadot beereszté, és piacig be Budában vivé szintín az perlengérig és tanácsházáig, és mikoron be csendesen megtakarodnának, tertínet szerint níminemő két várasbeli szemily egy házból ki az utcára esínek, nem tudva, mi lenne a dolog, és látva jó rend fegyveres nípet, az egyik megkérdi: kicsodák vagytok, adjatok gyelt. Ott azonnal az egy német, semmit nem várva, csak gyorsan bárddal azt az embert általveré. Az másik megszidván őket, mondá, hogy ezek az essék (*sic*) németek vónának.

---

[1]) Öt ujnyi hézag.

Digitized by Google

Ezen oztán továbbá mene a szó, hogy bizonyában nímetek lenninek. És mert az váras isztrása nípe bódog asszony-cemiteriomban áll vala, az Petrowyth Péterí penig perlengérnél, és az tanácsháza táján, az várasi iztrása tetteti, hogy nem látta vóna azt a nípet, mert Palczan Péter, ki öket bebocsátá vala, ott forgódik vala.

Az Petrowyth Péter-iztrása, ki perlengér és az tanácsháza táján vigyáz vala, nem hallgata, hanem mindjárást megkérdi feljebb szóval: kik vagytok, adjatok gyelt; kit nuha az hadnagynak Rogandorffnak az tanács követi meggyelentettek vóna, de azok az nímetek, kik előjáróba valának, semmi egyéb gyelt nem tudának mondani, hanem csak: her,her, her.

Ott azonközben sok ember kiáltani foga: nímetek, nímetek az várasban vadnak; és azon helen mindnyájan reájok rohonának, és irkezvín Petrowythtúl is az nép, a magyar fegyvert kivoná, az nímet hátot ada; és anyira öket vágni kezdínek, hogy mindenik az kis ajtót, kin bejüttek vala, meg nem lilik vala, mert az falon is általsietve, egyik másikra, nyakára szökik vala.

Az Rogandorff fia zászlót is elveszté, és ő maga is nehezen szalada, kinek az atyja fő tisztessíget keresi vala, ha szerencsával megszerződett vóna.

Ezt mívelí az irígysíg és az kétsíg, kibe valának nálok az magyarok, kiket ha elűjáróba bocsátta volna az Rogandorff, gyelt is tudtak volna megmondani, járni is az dologba, kit eleikbe adtak vala a szemílyek, kik Budát nímeteknek szerzik vala, könnyebben is megcsalattak vóna az budai hössek,[1]) látva

[1]) Faustus nem értvén a ‚höss' szót, ekkép módosítja: ‚megcsalták volna az budaiakat.'

Digitized by Google

új nípet, hasomlót nekiek öltezettel, fegyverrel, nyelvvel.

Ezt meglátván Palczan Péter, hogy az német Budábul kifutott volna, mindjárást ő is megíedvín, felesígit, gyermekit, minden morháját elhagyván, az Ráskay házán, melynél bástya vagyon, Budából Báchy Benedekkel kiszalada, az német táborba mene.

Bornemysza Tamás mind felesígit, gyermekit, szolgáit és morháját Budában elhagyván, a kis kapun, ki zsidó kapunál vagyon, Tamás Drailingerrel kiszalada, az német táborba menínek.

Korcholyás Péter, Bornemysza Gergely, ezek még az németekkel kimentek vót, látván, hogy semmi nem kelle a dologba.

Azonban ez dolog az uraknak hírrí lőn. Az zsódos nípet és mind az egísz várast felindíták, nagy dihessíggel az Drailing házát feldúlák, minden morháját megzsákmánlának.

Az Bornemysza Gergelynek házára esínek a sok közsíg, minden morhájában zsákmánt tőnnek. Az Báchy Benedekít is ugyan azon módon.

Az Bornemysza Tamás házára esínek, és kiáltának, hogy mind felesígit és gyermekit az ablakról alá hányják, hogy mind darabra vágnák, az vírekben innának. De az frater Gyergy nem engedi, hanem minden morháját pecsét alá víteté, és felesígit, gyermekit fogságra azon háznál őrízet alá víteti.

Palczan Péternek is morháját nem bánták, hanem pecsét alá víteté, felesígit, gyermekit őrizet alá hagyá.

Sokakat Budában megfogának az polgárokban, ki közűl négyvágák, kinek penig fejít vevík, és kö-

Digitized by Google

lenkölen halálval megölik, de Báchy Ferencet négy ugyan vágának, ki akkoron Budában fő polgár és fő tanács vala.

Az nímetek Budát meg nem vehetínek. Hallák is azonközbe, hogy az terek császár nagy erejivel jünne, a szent Gelyérdhegyben szállának, díl és napkelet felől.

Az Dunán által hidat csinálának, szent Gelyérdhegy alatt. De egy nagy szél elszakasztá.

Az terek császár ereje, Mehmet passa sok níppel és fő szangziakokkal jüve Budára, és az Kelenföldin, Csetti kőbányán felől tábort jártata. Ezután irkezík urumeli beglerbég egynehány szangziak nípivel.

Egy reggel az terekek feljüvének, és zsákokból bástyát csinálának, kiből az nímet tábort igin kezdik lőnni, de szígyennel esmeg hátra szállának.

Az nímetek az Onos sziget orrán töltással egy bástyát csinálának. Belí álgyukat szerzínek, kiben cseh nípet szállitának, kit az terekek egy hajnalban megütík, megvevík, és az benne valókat mind levágának. De az magyar naszádosok más felől reájok rohanának, kik sok tereket ölínek, és az bástyát tölek megint elvevík.

Harmad ustromot tőn Terek Bálint egy szombat napon, ki mind az egísz terek tábort a budaiakkal egyetemben az nímet ellen ustromra hozá, és sokáig az nímet tábort vévák. De szígyennel és nagy kárral elhagyák, meg is térínek.

Ugyan ezen idő alatt Budából frater Gyergy és Petrowyth Péter, Terek Bálint követeket köldínek Rogandorffhoz, Períny Péterhöz és Seredy Gás-

Digitized by Google

párhoz, ilyen szín alatt, hogy mivel ha valami bíkisígre mehetnének.

Az frater Gyergy és a több Budában való urak, kik ott akkor valának, ilyen álnoksággal járatták a követsíget: hogy mivel az német igyenessíget remílne, ne kíszülne továbbá való keminb dologra, és oztán egy íel ugyan az táborban őket mind levágnák, ki meg is lőn.

Az németek penig és Príny Péter azon igyekeznek vala, hogy mivel ők is Budát meg tudnának nyerni tőlek.

Ez szenben való lítel egymással sokáig lőn, de soha víghez az dolog nem mehete, mert az alja míreggel és csalárdsággal rakva vala.

Egy vasárnapon estve, hogy megértették volna, hogy az terek császár szemílye szerint sok níppel jünne, és nem messze volna, az magyarok elhagyák az német tábort, mind sátorokat, álgyukat, az táborból Pesttí költezínek; kik pedig ugyan Buda felől nípekkel elmenínek, az ő táborokat pusztán hagyák.

Az németek és az csehek mikor azt megértették volna, gyorsan öszvefolyamának, akarák, hogy halálig magokat meg ne adnák, szidalmazván az magyaroknak tekíletlen voltokat.[1])

Mikoron ezt Budában megértették volna, hogy az magyar elfutott, mindjárást Terek Bálint hírrí adá Mehmet passának az táborban, és mind egy akaraton az német táborra rohonának; nagy viadallal, sok terek halálával az némettől, csehtől az tábort megvevík, kiket mind az Duna partjáig erősen vágának.

---

[1]) Faustus a lapszélre: ‚Proditio.'

Digitized by Google

Az német, az cseh megfutamván, sok ezeren mind az Dunában veszínek, [1]) nagy sok németet fogának, kiket oztán az császár jüvésiig elevenen megtartának.

Az terek és magyar nagy nyeresíget nyerínek, kik előtt az Terek Bálint igin vitézkedík. De vígre megcsalatík, mert fejít is azért terek császár fogságában veszté. Az német táborból az álgyukat mind Budára szent Gyergy piacára behordák. És az frater Gyergy, Terek Bálint igin örül, hogy az német tábor igy járt, veszett, romlott.

Ugyan azon reggelre kelvín, Budáról Pestí ki hajón, ki deszkán, ki valami szálfán általmenni kezdínek, és az kiket találának, mind fegyver alá vetínek; azt a mit Pesten kaphatának, mind prédára, nyeresígre vetínek.

Igazat mondok, uraim, hogy az mi ember hala meg az táborban, kiket levágának, és az kik futásokban az Dunában veszínek, és kiket Pestben levágának, többen vótanak 16,000 embernél, kinek az magyarok Budában sokan örülínek.

Az császár jüvísit mikor Terek Bálint, Petrowyth Péter és az barát, frater Gyergy meghallották volna, mindjárást az németeket, többet nígy száznál, kik foglyok valának, fegyvereket elszedvín, zászlójokat felemelvén, vínnek nagy kevílyen dobbal, sippal az császár eleiben Cserepesre. Ott az terek császár nagy kegyetlenől őket az janicsárokkal mind levágatá, kin az magyarok igin megörölínek.

Tisztelendő uraim, ne bánja ti kegyelmetek, szólonk az magyaroknak az ő nagy kevílysígekről,

---

[1]) Faustus pótlása: ‚Az törökök.'

Digitized by Google

mint vesztik Budát el az magyaroktúl és az egisz keresztyénsigtúl boszuságában.

Az terek császár mentíben, Skanboria [1]) mezeire szálla minden nípivel, és mindjárást Orucs csauszt, ki a többi csauszok között fő vala, választá oda fel Budára az királné asszonhoz, és az urakhoz, keszenné mind annak, mind ezeknek, hogy az nímetek ellen ilyen embersíggel, tekílettel megállottak volna, és Budát is megtartották volna. E mellett biztatá mind öket, hogy önekiek az hatalmas császár oltalmazójok akarna lenni mind nímetek, mind egyebek ellen, kik öket igyekezník bántani.

Kölde ajándokokat is mind királné asszonnak, gyermekínek, mind az uraknak és az főfő polgároknak, fő birájoknak; királné asszonnak és a fiának minemő nekiek valók vónának, az uraknak és polgároknak arany bárson csohákat jó számmal. Mert ídesiteni kell vala neki előszer a szíveket, hogy künnyebben Budához fírkezhetník, melyet kerüli vala.

De az kit kölde Terek Bálintnak, felyében drágább, szebb is vala, hogy sem az többi. Mert az okos madarász inkább annak a madárnak sivol, kit inkább keresi, hogy az ő kelepcéiben hamarább akadna. Mert az Terek Bálint is igin veti és mutogatja vala magát, kit az terekek irigylik is vala, fílnek is vala.

Az urak ezeken megörülínek polgárokkal igyetemben, kedvet vevi királné asszon is; vígezetre mindnyájan nagy bizodalomban lönnek.

Az Orucs csausz igy elvígezvín, kiket előszer

[1]) Sicambria.

Digitized by Google

kell vala megszerzenie, mondá oztán, hogy mert az császár Bécs alá akar menni, és megkisírteni, mit teheti ellen az Ferdinandos király, ki ilyen módon az ő árváit és országát, kit önnen személyivel nyerte volna, szünetlen bántaná, pusztítaná, rontaná, hagyá, úgy mond, hogy ő nekie szerezzetek embert, ki kalauzja legyen, és nyelveket, kiváltkípen nímetít tudjon.

Továbbá: jüinek hozája mindnyájan az urak, budai bíróval és fő polgárokkal, hoznáják is velek az király fiát, ötet hogy meglátná, övelek, hogy szólhatna, micsoda állapotba kelletik hadnia az országot, Budát kiváltkípen, hogy az nímet király kezibe ne akadna, ötűlek, és a János király fiátul el ne veszne, kinek úgy gondot akar viselni, mint tulajdon az önnen fiának, kinek a Buda mellett Bécset is gondolná adni, ha övínek megteheti. Csak az gyermek nyolc avagy tíz esztendőt írjön meg.

Ezen is megürülínek annálinkább az urak. De királné asszonnak nagyobb bánat irkezík, mikoron érti, hogy az fiát császárhoz táborában mindenkípen és okvetetlen meg kell köldeni.

Azonküzbe, hogy az urak várasi bíróval, Turkowyth Miklóssal és az több fű polgárokkal választig kíszülnínek, és imár megválasztottak volna egy személyt kalauzságra, Pesthy Ferencet, ki frater Gyergy szolgája vala, tud is vala utakat, nyelveket, és a nímeteknek minden módjokat, bécsi tájának minden állapotát: követek az Ferdinandos királytól írkezínek, Zólyomi gróf Mikola[1]) és Erberstainer[2]) Zsigmond, fő két ausztriabéli személy.

[1]) Gróf Salm Miklós.
[2]) Herberstein.

Digitized by Google

Ezek által az Ferdinandos király, látva ilyen nagy hada veszíse után, hogy hertelen uj ereje nem lehet, hogy az terek császárral vetekedhessík, és szemben szálljon, ajándíkot neki kölde, és abban terekedík, hogy valamikípen ötet az Ausztriától az időben eltávoztatná, tudósitva ötet mind azokról, kiket mívelt volna Buda ellen, és azok ellen, kik erre ő neki okot adtak. Igírve annakfelette, hogy az ő barátságától nem futna. És hogy ötet Konstantinápolban akarná keresni követivel, ki által is vígezné vele, mi módon maradhatnának öszve az továbbá való barátságban.

Ezeket a terek császár meghallván, content lőn, és elhagyá az időben Bécs alá való miníst, kin az urak is megörülínek. Mert ők is akarják vala, hogy távolb lennínek az császártúl. Ők penig bíkívei maradhatnának meg azután, hogy igy az ellensíg megveretett volna.

Azonnal is igin kezdínek kíszülni, hogy az császárhoz hamarább nagy pompasággal, kevílysíggel, és úgy mennínek, mintűl jobban, íkesben is mindeniktűl lehetne. Anyira, hogy terekek között sokan vótanak, kik a szigín Magyarországnak szánták és tudták veszedelmit, titkon több embernek montták, hogy az császár megfogja őket, és az Budát tőlek elviszi. De ők ezzel semmit nem gondolval, csak hogy az ő akaratjok megteljík, az nímet királyon boszút tehessík, vígezík köztek, hogy elmenjenek.

Királné asszon nem akarván oda az gyermeket köldeni, fílve neki: sír, jajgat, bánkódik, módot, utat keresi, és tudakozik, hogy és mikípen menthetné magát attúl, hogy az fiát császárhoz ne köldhetné.

Biztaták ötet az urak, de főkípen frater Gyergy,

Digitized by Google

és Terek Bálint. Mondnak vígre, hogy egyéb nem lehet lenni, [1]) sok okot eleiben adván.

Vígre kítelenes rejá, nagy fájdalommal engedí, és megkíszitvín szép aranyas szekeret, két fő nemes vín udvarabeli asszonokat dajkával igyetembe, szerzí őket az gyermekkel együtt azon szekeriben. De csak Terek Bálintnak az gyermeket ajánlva ilyen szókkal szóla: Mert s ejem az frater Gyergy barát, szerzetes, és nem levín soha nős, sem fias ember, nem tudja micsoda legyen az magzati szerelem, te rád, Terek Bálint, ki tudod mind ezeket, mert felesíged és gyermekid vadnak, az én tulajdon egyetlen egy fiamat ajánlom, és tetőled az császárnak köldek, és hagyom teneked, hogy ugy viselj gondot reája, mint az tiedre, hogy ne veszjen, de bíkível megint hozz ötet haza.

Az urak viszontak igin sietnek, hogy imáron császárhoz mennínek, mert Orucs csausz is, ki ott jelen vala, és igin őket szorgalmaztatá vala, hogy ne mulatnának az időt. De nem tudják vala, micsoda ajándokot szerezzenek. Hanem akkoron Budában tartják vala őrizet alatt az Bornemysza Tamás felesígít, gyermekit, minden pénzit és egyébféle drága morháját önnen házában pecsét alatt, ki az több szemílyekkel, felmondottakkal az Budát nímetek kezíben igyekezett vala adni, hogy el ne veszne az magyaroktúl és az több keresztyénektől.

Mindjárást az urak választanak Bathiány Orbánt és Markos Pétert, övelek három budai polgárt bocsáták az Bornemysza Tamás házára, és övelek az mi pénze, ezüsti, aranya, kölenféle selyem, és ara-

[1]) Faustus módositása: ‚benne.'

Digitized by Google

nyas morha, kupái, aranyas láncai valának, ki írt volna többet, hogy nem 14 ezer forintot, elhozaták, és az a morhájából, jószágából az császárnak ajándokot szerzínek. Az arany láncokat az lovak nyakában hányák, és felöltezvín azon aranyas és bársonos csohában fénkint, az urak és polgárok, nagy kevílyen alá császárhoz Budából János király fiával minínek.

Az urak penig, kik alá mentek vala, ezek valának: frater Gyergy, Petrowyth Péter, Werbeczy István, Bathiány Orbán, Markos Péter, Podmaniczky János és Terek Bálint.

Ott hogy imár közlelhetnínek az császár sátorához, kit nagy hosszu két renddel állják vala az janicsárok, szolakok, ulufegziak, szpahioglanok, szpahiak és sok egyébféle császár udvara nípe, eleikbe is fő választatott szép és drága öltezetü szemílyeket bocsátott vala, kik őket nagy móddal, nagy tisztessíggel fogadák, és bevivík az császárhoz sátorában az gyermekkel, vín asszonnal és dajkájával.

Császár őket nagy jó szemmel látá, ők is kezihöz bikílínek nagy alázatosan, szóla is velek, az ajándokokat is megkeszení.

Oztán mindjárton, mert elhitetík vót az császárt, hogy király fia nem fírfi gyermek, hanem lián volna, önnenmaga meg akara bizonyosodni benne. Az gyermeket kezíbe veví, forgatni kezdi az két tenere közett, és egykorban a sok szó közett nagy okkal, hogy senki eszíben ne venné, az kezit ingecske alá termíszetire tevé, és akkor megtapasztaltatá, hogy fírfi, nem lián vót volna. Az dajka csak eszíben veví, senki egyéb, és császár azon heltt ki kezíből adá az gyermeket Terek Bálintnak, ő penig a dajkának,

Digitized by Google

vevík is ötet egy sátorban, az urakat penig az másikban, ki mind a kettő nem messze valának onnan.

Ezek hogy meglettek volna, nagy zaj és ivültís hertelen sok felül lőn, janicsár agát kiáltva. Tahát regín az janicsárok eszve kezttek gyülni, és két rendbe Buda felí állani zászlójokkal igyetenben.

Az urak csodálni is, fílni is kezdínek, mert eszekbe jutának a szók, kiket annakelőtte hallottak vót kölenkölen terektől, kik tudják vót, hogy megfogják.

Azonközbe az császárnak étket hozának. Az urak sátora előtt is terme lóháton janicsár aga és Szolimán passa egynehány fő janicsárral, és kezdínek budai birát hivatni, jünne velek, Budát az hatalmas császárnak adnája.

Megíedínek bizonyával az urak, rettegni is kezdínek, valának köztek, kik még is megkönyvezínek, értvín és látván a Buda veszísit.

Vetínek iztrását is körülek, jó szám tereket. És az császári ítkeiben hordák nekiek. De nem igin jó kedvvel és jízzel önnek.

Az vén penig asszon [1]) dajkával igyetenben csak sírnak vala, nem remílve, hogy többí a király fiát az anyjához vihessík.

Ezeket az Tiszán túl való urak, kik valának: Báthory András, Drágffy Gáspár, Pathóchy Miklós és többen, hogy hallák, minemő nagy szeretettel az császár, nímeteket megveretvín, és tísztessíggel látta az urakat, megörölínek, felkelínek, indulának, hogy ők is az terek császár kegyelmessíginek ríszesek vóná-

[1]) Faustus javitása: ‚az vén asszony pedig.'

Digitized by Google

nak, megismeretnének is vele magokat, Demsedig imár jüttek vala, nagy vígan levín:

Ott hallák más hírt, hogy az császár az urakat megtartóztatá, király fia is nála volna, Budát is kezihöz akar kapcsolni, kiköldvín az királné asszont, és egyéb ilyenfélít, kiket önekiek még szörnyebben is monttak vala: Azért semmit ott nem mulatva, más kedvvel és gonddal nagy sietsíggel hátra térínek, mindenik haza mene.

Továbbá mert az birót kévánák velek, kik mennek vala Budát foglalni, e lön az oka, hogy ha az Buda kapuját eleikben betennínek, övele megadatnák, és ottben igy előbe övele kölenkölen dolgokat megszereznínek.

Hogy oztán felírtek volna, valának az janicsárok több három ezernél, és mert az kaput is, kit szombatinak mondnak, nyitva találának, és senki ellenek meg nem álla, mindjárton el beminínek, szent Gyergy piaca felí, ki Budán fű piac vala.

Ott középaránt, felemelvín az császár zászlóit, az janicsár aga és Szolimán passa a zászlók mellett megállák, az níppel penig nagy gyorsasággal, szép két renddel mind az öt Buda-utcát, kiknek vala neve: Mindszentutca, Olaszutca, szent Pálutca, Zsidóutca és Ötvesutca, megállítaták, mely utcák szent Gyergy piacától fogva hosszatára Szombatkapuig valának.

Hagyák az három kapun is, kik Buda várasának valának: Szombatkapu, Zsidókapu és szent Jánoskapu, fegyveres őrző nípet felesen.

Azután felvonák az két fő felmondott személynek sátorit. Ott osztán az birót előhívatván, erűsen parancsolák neki, hogy azon órában mindenűtt az várason szílel kiáltasson, hogy estvéig, valaki az vá-

Digitized by Google

rasban volna, úr, nemes, soddonar kitakarodnik, mert azután, valakit effélit megtalálnának, fosztanáják és levágnáják.

Mely kiáltást hogy minden efféle ember hallá, minden mulatás náköl csak hamar kiminínek. És nú, ha elmennek vala, ki hová tudja vala. De az őrzők, kik kévűle vigyáznak vala a minemő nekiek módjok vagyon, az olyanokat nem bocsátják vala sohová, hanem vár alatt, Duna mellett az Mátyás király csűriben, avagy istállójában, akarjuk mondani, behajták vala mindnyájokat. És hogy imár mind ott benn szorultak volna, megfosztanák kegyetlenől, kárt is a morhájokban is nagyot vallának, hogy igy hertelen ki Budából kelle menni. Azután őket mezítelenül elbocsáták, hajtva és szidva.

Ezeket hogy megcselekedínek vala, senki házára nem menvín, megsütítedík, és hogy imár takarodó idő felí volna, szüvítnekeknél felhozák az király fiát dájkával, vín asszonnal, Podmanyczky János, Markos Péter, Babay Kis Péter és Czrepowyth Miklós, jó fótja terekekkel, és tisztessíggel, bíkissíggel az anyjához bevevík a várba.

De az Podmanyczky János, ki okos ember vala, megíedett is vala, látva, hogy az dolog nem jó vagyon, még azon estve szakállát elmetszi, szür csohában felőtezík, és egy puttont vállára fogván, ki íel szükik el Budából, Palota várában, ki ő háza vala, mene.

Másod napon az fő két szemíly a birót hivaták, megparancsolának neki, hogy azonnal kiáltasson szílel a városon, hogy minden városbeli ember fegyverit, akár mineműféle volna, még az késeket is, eleik-

Digitized by Google

ben szent Gyergy piacára hoznáják, és senki feje, jószága vesztíse alatt, ne merne egyebet mívelni.

Kit hogy meghallá az valal, (*sic.*) jóllehet, igin gonosz kedvvel, de igin is kevés idő mulva, valakinek fegyvere lőn, mind oda a hagyott herre hordák, és nagy rakások lőnnek.

Mondják, hogy az terekek igin megszidalmazták volna akkoron a keresztyéneket, hogy emberek is, pénzek is, fegyverek is levén, szivek, karjok, módjok az hadakozáshoz nem volna.

Továbbá oly módon megrendelék vala az Buda tartását, hogy egy hétig is az janicsárok se szállásokat nem foktak vót magoknak, se az utcákból el nem mentek sohová; se íel, se nappal. Az városbeliek is azonkípen, házokban veszteg űltenek. Mert hagyva vala nekiek, hogy ha fejeket szeretik, títóa a házokból kinn ne búdossanak. Csak az janicsár aga Szolimán passával egy fótja níppel mind íel, mind nappal eljárnak vala az várast mind addig, míg megbizonyosodának.

Azután hogy az janicsárok és az több rendbeli terekek, kik lassan lassan begyültek vala, szállásokat kezdínek foglalnia, sem az várast nem vetik zsákmánra, sem senkit nem bántának, ki paraszt vala, hanem azokat, kik vagy urszabásu, vagy nemes, vagy szolgáló ember vala, mikípen azokat, kiket a csűrben rekesztettek vala. Mert azokkal oly módon cselekedínek, hogy se ruhájok, se morhájok, se lovok, se pénzek, se fegyverek, se tollok süvegeken meg nem marada.

Sebesítenek is, verínek is bennek, kik keminben tarják vala magokat, szidván őket mindenkípen, és oztán mikípen imár megmondánk, elűzínek őket,

Digitized by Google

és hagyák, hogy elmennínek onnan, valahová messzebb tudnának, mert kiket azvagy Budán, vagy Pesten, vagy ott táján bennek találnának, tudnának, hogy fékkel játszanának.

Ugy az Úr Isten megbűnteti az kevíly magyarokat, mert nagyobb szimírem és boszuság nem lehet, mint mikor egy vitéznek tollát fejiből szedik, az fegyvert oldaláról ódják, és az ő lakóheliből kiverik.

Mind ezek hogy négy napban meglettek volna, az ütediken frater Gyergy, Orucs csauszszal köldetett az császártúl követsíggel az királné asszonhoz. Mondanák, hogy az császár nekie izente volna ilyen dolgokról:

Emlekezník legelőszer, hogy az János király halála idein testamentomban hatta vót volna ötet fő tutorrá mind önekie, mind fiának. És ezt öneki az ő két követi által megizente volna, kik valának: Eszyky János pécsi pispek és Werbewczy István, ki fű cancellarius vala Magyarországban.

Kire minemő gondot viseltem, ennekelőtte is, azután most is, ilyen nagy utat felvevín vén koromban, hogy megoltalmaznám és megszabadítanám titeket a nímet királytúl, kinek ti semmit nem tehettetek volna, ha én az én ereimmel mellítek nem jüttem volna, ti magok jól látjátok.

Most imár, az ti ellensígteket megveretvín, hogy az [1]) kezemhöz titűletek vettem, az oka ez. Első, az urak, ki környűled vadnak, igyenetlenek ünköztek, tehozád engedetlének, és könnyük minden állapatokban, mert eki eddig is két király közett, valamely

[1]) Faustus pótlása: ‚Budát.'

Digitized by Google

nekiek nagyobb adományt megmutatott, az előbbi hitet elhagyván, másfelé ment, kit imár tetőled is ketten mielínek Ferenc Frankapán egri pispek és kalacsai érsek Prínyi Péterrel.

Más az, az Ferdinandos király nuha miellenünk ő maga kevés, de tihozátok, ilyen módon ti dolgotok lívín, mint mondám, felette is nagy és erős, nem csak az önnenmaga tehetségivel, de az egész nímet imperiomnak segítséggel. Kivel eddig is mívelt, a mit mívelhetett.

Te pedig asszonyállat lívén, fiad pedig még bölcsőben és dajka keziben lívén, erőtlenek[1]) mind ketten az olyan nagy ország gondviselésire, nem láttuk, hogy módotok volna az Budát és az országot megtartani, megoltalmazni, mely dolog fírfinak való, nem asszonyállatnak, sem bölcsőben való gyermeknek.

Én pedig, ki imár utó vénségemet írtem, anyicer is imár Magyarországra igettem, először az urad oltalmára, most a tiedre és az fiaidra, tudnia illik, hogy ennekutána nem tudom, ha jühetek valaha, és mert jakorta nem jühetek, mert egyéb országim is vadnak, kikre kell viselnem gondot, azért akartam Budát kezemhöz venni, hogy én őtet az nímetek ellen megoltalmazzak, és tartsam nem magamnak, hanem az te fiadnak.

Mely ha az nagy Isten kegyelmességiből husz esztendőt megíri, neki minden okvetetlen az Budát neki eresztem, és ugy hagyom őtet az országban királyul, mint az atyját, és ha énnekem azonközben tertínnik meghalni, az én fiaimnak hagyom testamentomban, hogy ők is, valamelyiknek az én csá-

[1]) Faustus pótlása: ‚vattok.'

Digitized by Google

szári székem esik, az te fiadat ilyenkípen szeressenek, tartsanak, oltalmazzanak.[1])

Továbbá hogy azonközbe legyen miben megmaradnotok, fiadnak attam Erdélyt, Lippát, Solymost, Lugast, Karánsebest és Temesvárt mind azokkal igyetemben, kiket az fráter Gyergy és Péter Petrowyth Tiszán túl János király után birtanak.

Hattam is, hogy az fráter Gyergy legyen tenéked és az gyermekednek énutánam, a mikípen János király után tinektek vót, tútora és gondviselője. Péter Petrowyth penig az hadi dologra vigyázzon, és oltalmazzon titeket fegyverrel minden ellensígtől, ki titeket bántana, míg az király fia megnövekedik.

Hagyom is továbbá az két oláh vajdának, moldvainak, havaselinak, és budai passámnak, hogy amazok mindankor mellettetek támadjanak azok ellen, kik onnan titeket bántanak; imennek pedig mind az szangiakokkal, kikkel Magyarországban utánam bir, azok ellen, kik innen nímetek felő bántanak, keljen fel és oltalmotok legyen, íel nappal. Se semmit azonközbe ne bánkódjík, hanem menj el mindjárást Erdélybe és ott bíkesíggel lakjál, fiadat nevelvín; és hogy a mi szüksíged leszen indulásodra, im az fráter Gyergyet hozád költtem, ki teneked szolgáljon és mindeneket szerezzen, kik útodra valók lesznek.

Az királné asszon, ki rakva míreggel vala, nyilván való az terek császár csalárságát látván, nuha meg tudta volna nekie választot tenni, de mert erűt-

[1]) Faustus módositása: ‚szeresse, tartsa, oltalmazza.'

Digitized by Google

len asszonyállat vala, és imár az hatalmas markába vala, a vállát megszorolva [1]) és sírva, egynehány szót az gonosz szerencsájáról tíve, és császárnak megkeszení minden jó akaratját hozája és fiához valót.

Szóla fráter Gyernek is felfelí, hogy emlekezník azokról, kiket ő asszonyállat lívín, integris adhuc rebus, szól vala nekiek az uraknak, és mit cselekedik vala, hogy ők is szabadságban megmarattak volna, se Buda pogán kézben nem akadott volna. Ám most ti firfiak levín, lakjatok abban, [2]) kit ti magok kerestetek. Azért ha imár el kell menmünk, menjünk és viselj gondot, hogy előszer menjünk Lippára, onnatt azután az idő mutatja, hová kelletik lennünk.

Az barát választig pironkodík, de azért nem hagyá, hogy az asszonyát meg nem engelztetett volna, hogy mivel még jobb szerencsát jövendőben mutatna Isten nekie, gyermekínek, hogy nem ha nímet királnak megadták volna magokat. Mert ugyan azonkípen is gonoszban jártuk volna, ha az terek mitűlünk is, nímetektül is vette volna a Budát.

De e szókat csak ebben akkoron elhagyván, mindjárást módot ada, [3]) hogy az szekereket és lovakat megszerezzenék, és rakogatáshoz kíszüljenek, megint az Orucscsal alá mene az táborban.

Szolimán passa pedig mind e sok dolog között, igin tisztítatja vala az nímet bódog asszony templomát, ki Budában fű vala, kihányván belűle mind az

---

[1]) Faustus módosítása: ‚a vállát megvonétá.'
[2]) „ „ ‚éljetek avval.'
[3]) Faustus: ‚mindjárást meghagyá.'

Digitized by Google

oltárokat, karokat, mind egyébféliakat, kik ott az mi módonk szerint valának. És oztán az sanctuariomban bal felől, tágos és magas kerek pulpitost, imádó helt, minemő Konstantinápolban is szent Soffiában vagyon, csináltata, meg is a szőnegekkel is, arany bársonokkal is felölteztetè. Mert hóta kelve péntek vala, kit az terekek tartják, mint mi az vasárnapot. És az császár fel akarja vala jünni, hogy imádjon és Istennek hálát adjon Buda nyeríse, az nímetek verlseért.

Az császár ugyan azon pénteken reggel szép nagysággal feljüve Budára két fiával, a Zsidó kapuján, Mehmettel, Szelimmel; és ott övélek igyetenben az nímet bódog asszonban a pulpitusra fenhágva imáda, és az ő módjok szerint elvígezvín az háladását, sok terek belül kivül az templomnak levín, kijüve, és menten mene alá táborában, sohutt meg nem tartozván, Szombati kapun, kin fel is jütt vala.

Ott az császár mindeneket elvígezvín, rendelvín, királné asszon is kezde Buda várából családját,[1]) morháját Pest felí a Dunán indítani, az passáktú, kik valának N., megizeni az uraknak, hogy imár ő neki térni kell. Azért az frater Gyergy, Petrowyth Péter, Markos Péter, Bathiány Orbán, az többi is, kik ezek alább renden vadnak, menjenek királné asszonnal, és híven ötet, fiát is szolgáljanak, igyetértsenek, ne pártolkodjanak, mert csak igy megmaradnak, ílik az földeket.

Az budai passaságot Szolimánnak atta, ki ő heltartója líszen Budában és az egisz Magyarországban. Mellette pedig maradjon az Werbeczy István,

[1]) Faustus módositása: ‚cselédit.'

Digitized by Google

ki jámbor és vén tervínytudó ember levín, keresztyéneknek ugyan ott Budán Szolimán passa mellett tervint szolgáltasson.

Terek Bálintot egy falkáig vele viszen, mert vónának dolgok, kikről övele indulván szólni akarna. Annakutána ötet is bocsátaná királné asszon és király fia mellí.

Ezek közbe, hogy imár királné asszon is Buda várából kiment volna, Pesttí által elköltezett volna, és indult volna Pest mellőle, be senkit nem bocsátván, az urak is elbucsúzván jó tisztessiggel a császártúl, Terek Bálinttúl, mindjárton a királné asszony utána a Dunán általa indulának, semmikípen őket is Budában nem bocsátva, Werbewczyt sem az ő házához, anyira már az igában a rabságban bebútaták vala; az mi penig morhájok vala Budában, szolgáival kihordáták, de nem kár nálköl. Mely dolog annál inkább bánatos vala nekiek. De hatalmassal dolgat közlették vala és szenvedniek kell vala.

Imáran hogy az urak királyné asszont elirtík volna Pesten túl, mintegy 500 terek lovaggal, pro comitatu, oly rútul valának, hogy ökrekkel is vontatnák vala az királné asszon marhás szekereket, fegyverek sem vala, és kérvín az passát az urak, három vagy nigy kocsival fegyvert köldé utánok, és egiszsiggel, gonosz kedvvel, simmire kelő móddal Lippára minínek.

Azután hogy a várot is kezíbe vevík, és minden udvarit, házait megtisztították volna, ismegint az császár feljüve, várat szílél mind megjárá, megláta, mondják, hogy az orgonát is fútatá a királi kápolnába. Oztán tiszttartót és janicsár nípet benne hagyván, parancsolván, hogy ne pusztitanák az király

Digitized by Google

lakó és székes helit, semmit ott továbbá nem mulata, hanem mindjárást, mert imár az ő nipe is elindult vala haza hátra, alá jüve, menten mene Pécs felí, onnatt Soklóssá, aztán Eszíkre, vígre Nándorfejérvárra.

Mindaddig az Terek Bálintot szép és tiszteletes szókkal tartanak, hogy im Pécsrűl, im Soklósrul, im Eszíkről elbocsátják, míg írik az Nándorfejérvárot. Ott oztán mindjárást vasot verínek az lábaira, és mint rabot kezdínek tartani.

Akkoron eszíben neki juta, hogy hejába és önnenmaga nagy veszedelmire anyira elhitte vót az terekeknek. És hogy míltán az rabságot vette haznul. Mert a mikípen azelőtt ő két bátyjával, Swlyok Istvánnal és Balással veszté az Nándorfejérvárt, azonkípen most is veszté Budát.

Igy kele az kincses Buda az Szolimán terek császár kezíben, nagy csalárdsággal, kicsin gonddal, nem semmi okkal.

Mely Buda veszísínek honnatt esínek az okok,[1]) kevés szóval meg nem mondhatni. Mindazáltal mennél revidebben lehet, megszámlálom egynehányot.

Az János király, hogy menyegzeje lett vala, az Maylád István és Balassy Imreh erdélyi vajdák, Kendy Ferenccel, ki Erdélyben fő nemes ember vala, titkon való conspiraciót az erdélyiak között indítottak vala, hogy ha az János királynak tertínt volna a halála, senki az erdéliak között feje vesztíse alatt ne merjen királságra senkit megnevezni, hanem azt, kit ők hárman megnevezníneк, választanának.

Erről levelek is nagy kötél alatt kelt vala, kit

[1]) Faustus módositása: ‚micsoda oki lének.‘

Digitized by Google

az János király megértvín, nem akará tírni nekiek. Hadot ottan indíta, reájok be Erdélyben mene, és csak hamar ott megbetegedík. Mindazonáltal az Balassy Imreh várait, jószágait mind elfoglalá. Más ember szárnya alá kezde lakni, titoa búdosni.

Mayládra is, ki az ő várában Fogarasban szorult vala, nípit reá bocsátá Báthory Andrással, Terek Bálinttal, Thelegdy Miklóssal, kik fő abban a dologban hadnagyi valának, és ott ötet velek megszállattatá.

Törtejník azonközbe, hogy János király Szászsebes várasában meghala, és mind az két vajda igy megszabadulva, mert a szállók elhatták vala az Fogarast, kezdínek bizonyával Erdélyben uralkodni. De mert az uraság társot nem szenved, látva, hogy urok oda vagyon, Maylád, ki az conspiraciónak kezdetet adott vala, és tetcik vala nekie, hogy imár az az idő, kinek szolgálni kell az ő régin meggondolt kivánságának, öszvevesze társával, Balassy Imréhhel.

Királné asszony baráttal, Petrowytthial és az több urakkal Budán az János király temetíse után valának. És mert fíltik vala az Erdélyt, bocsáták be két kapitánt, Bornemysza Boltezsárt, rosalyit, és Horvát Mihályt. És amaz Szászsebesből, imez Diód várából, addig az két vajdát kergetni kezdének, hogy az Imrihet ugyan kiverik Erdélyből, Ferdinandos király híve lőn.

Az Maylád Erdélyben igyedöl marada, kezde az fejdelemsíget magának keresni, hajtani, imitt amott gyülíseket tartva, mind az három nemzetnek. És csak hamar terekeknél is praktikát indíta níminemő szangziak által, Köcsök Balibeg nevű, ugy hogy e dolgot passák is, vígre az császár is megérti.

Digitized by Google

Kezdínek azután terek követek is jünni hozája, és sokat neki igírni, mert ötüle is igin eljár vala az adomány. Ugy hogy az királné asszon kapitánoki semmit nem tehetnek vala nekie, anyira elhajtotta vala imár hozája az ország nípit.

Más felől szorgalmatoson királné asszony az urakkal igyetenben kezdínek az császárt levelekkel, követsígekkel untalan irni, hogy ne hadnája öket Erdélyből kirekeszteni, utot is tartana, hogy az Mailádról tenne valamit, hogy ötöle megszabadulnának.

Nem szenvedí azt az császár, mert filti is vala, hogy ha remínsígben nem tartatnának ötet,[1]) kétsígben esník, és az Ferdinandos királyhoz hajolván, az országot is neki adhatná.

Azért csak hamar megszerzík neki a kelepcét. És mert császárnál akkoron tartva vala Péter moldvai vajda, nem is lelí vala szabadulásának módját, értvín, mibe vagyon portán az Mailádnak dolga, ajánlá magát passáknak, hogy ha császár ötet haza országában bocsátja, az Mailádot öneki keziben adja.

Tetőík nekie az Péter vajda ajánlása, és tanolságot passák által neki adván, a fogságbúl megszabaditák, országát vissza neki adák, és kibocsáták ilyen színnel, hogy az császár megkegyelmezett nekie.

Kire mellíje két szemílyt adának, havaseli vajdát és azon Köcsök Balibeget, ki régen kezdett vót az Mailád dolgát portáján forgatni. És ilyen tanolságot nekiek adának: Hogy az Balibeg elhitesse Mailádot, hogy császár elvígezte, öneki erdélyi fede-

[1]) Faustus: ‚nem tartatnék.'

Digitized by Google

lemsiget megadni, de ugy, hogy az Bornemysza Boltezsárt megölik, ki királné asszony kapitánya vala. És annakutána őtet felemelnének az uraságba.

De mert öneki is nipe, pártja vagyon Erdélyben királné asszony utána, jünne a Balibeg mellije mind a havaseli, mind a moldvai vajda nipekkel, és bátoron is vigre az ő dolgát vihessenek.

Az Péter vajda kijüve ilyen szinnel, hogy az császár megkegyelmezett nekie, ki azért bizony dolog vala, országát foglalá, birni kezdé, kezdé Mailadnak is szépen adni [1]) magát. Mert annakelőtte igin ellensigesek valának öszve. [2]) Vala is Péternek őhozája nagy bosszuság is, az másiknak is ötöle filelme. Azért hogy mikoron az császár ötet kiverte vala országából, befutott vala Erdélyben, az Mailád nagy risze linne oka, hogy az Pétert megfogák és János király keziben adák.

Mindazonáltal, mert imár az Mailád Kösök Balibeg kevete általa megtudósodott vala, hogy a portáról jó választja volna, hatta is volna az császár, hogy a két oláh vajda is vele legyenek, csak hamar kezdínek egymással jól lenni, és szépen önköztek követsigeket izenni. Mert az Mailádot is megalázja vala az ambitio, a Péter vajdát is veterum injuriarum vindicta, vinculumque liberationis e captivitate.

Az Mailád megidesitvin ilyen módon, innett is, onnatt is, Balibeg is havaseli vajdával egy felöl, Péter vajda is más felöl Erdélyben jüvének, mind hárman jó szerrel, Balibeg 2,000 lovaggal, havaseli vajda 6,000, moldvai 12,000-el. És szállának Foga-

---

[1]) Faustus: ‚ajánlani.‘
[2]) „ ‚egymással.‘

Digitized by Google

ras előtt, mint két milyfüld távul tőle helen, kit[1]) hínak.

Vala velek Bornemysza Boltezsár is, rosalyi, királné asszony kapitánya, kinek az asszonya meghatta vala, hogy ezekkel együtt legyen. Lásson is értsen is, mint leszen a dolog. Nem gyelentvín azért, mire jüttek volna, mert mindezek ő és az urakí dóga vala:

Onnatt mindjárást fő követeket, kikkel Bornemysza is vala, köldínek hozája, kírve, jünne hozájok, hallaná az császár akaratját, és az ő kivánságának is lenne vége.

Hogy az Maylád Bornemyszát a követekkel látá, ilyen bátran járva, valamenyire megüti magát, eszíben jutván, mit őneki az Balibeg megizente vala. Mindazáltal semmit nem gondola.

Azonközbe, mert az vár előtt hitre mind a két fél jüttek vala, a sok szólás között nem tírhetí a Bornemysza, mint keresztyén keresztyént kímílve, nuha bizonnyal még semmit olyat nem értett vala, jó okkal, hogy az többi ne vették volna eszekben, mondá neki rövideden: Uram, mindíltig eszes ember vótál, de most fűkípen ílj vele. Ne menj el közikbe, mert megcsalatol, jól esmersz oláhokat, terekeket.

Ezeket őtőle hallván, annálinkább az ő kivánságában megkemíneszik. Neki sem hihetí, gondolván, hogy ilyen ieesztíssel ő elállana dolga mellől, magának előmenetet megszerezník ilyen fortílylyal.

Nem hallgatá az Maylád se Bornemyszát, se felesígít, se jámbor szolgáit, kik mindnyájan írte valának, hogy ki nem menne, terekeknek, oláhoknak ne hinne. Mert nuha az fedelemsígre való kivánság igin ötet furdalja vala és megvakitotta vala elmíjit, mind-

[1]) Négy újnyi hézag.

Digitized by Google

azonáltal félelenben is vala. De az rei desideratae cupiditas az ratiót, kivel kell vala ílnie, praedomidálja vala, és vígre felele nekiek, hogy közikbe migyen, kíré is az hitlevelet, kit neki megadának.

Azután hogy az hítlevel keziben lőn, túszokat is kezde kírni. Kit hogy halla az okos és ravasz ember, moldvai Péter vajda, mondá mindjárton az társainak: Nem lehet egycersmind, mind a két cautio, elíg egy az jámborok között. De adjuk az túszokat is nekie. Annálinkább mi el járjunk az mi dolgunkban. Mert az túszok az mi hitönket megmentik. Ők is az hatalmas császár egíszségeért szenvedjenek valamit, ha halniak is kelletik. Csak az Maylád essík az császár keziben.

Ott mindjárást hat szemílyt, két moldvait, két havaselit, két tereket nagy íkesen és drága ruhában felkészítvín, nagy nevet is nekiek adván, tanítván őket, hogy rá tartsanak magokat, elköldik. Ők is elmínének, semmit nem értvín az frausról.

Az túszokra Maylád Fogarasból kijüve nagy szépen felkíszölvín, mintegy LX lovaggal közikbe mene, kit behozák nagy tisztessíggel, Bornemyszával, Balibég két fiával és sok bojerrel, szálliták az ő sátoriban, kiket még annakelőtte a szolgái felvontak vala.

Az napon csak meglátogatá egyenkint az vajdákat, Balibeget, és lakozík sátorában Balibeg fiaival, Bornemyszával, főfő bojerekkel nagy vígan, mert minden jó spessel ötet a mesterek megtülték vala.

Másod napon is igy mulaták az időt dílig. Oztán, hogy az Balibeg, az havaseli[1]) vajda lettek

[1]) Faustus: ‚navasali.‘

Digitized by Google

volna az sátorokban, Péter vajda elkölvín még az előbbi napon egyéb szín alatt egynehány seregét mind a két felől hegyeknek alján Fogáras felí több 10,000-nél lovagot, kik elejit vették volna, ha valahogy elszalatta volna, őtet vecserne táján hozá hívatá. Jüve Bornemyszával, ott leülteti az Bornemyszát jobb kézre, Mailátot balra.

Az Péter vajda sátorát két felí nagy hosszu és sörő rendekkel állják vala fegyveres kézzel szolgái. Az Mailád szolgáit közikben imitt amott állatták vala, mindeniktől elszedvín fegyverit.

Ott benn hogy leültek vala, Péter vajda mindjártön szidni kezdé Mailádot kölen-kölen régi sértiseékért, boszuságit szemire neki számlálván és vetvín, és minden más szóval ebnek mondván; és hogy imár mindeneket orcájára meghántotta volna, ipsö terrító, tacentéque út lápidé, maxime tamen pallente, bal kezit réá veti, mondván: eb, terek császár foglyá vagy.

Hogy ezt láták azok, a vajda nípe, kik sátor ajtája előtt valának, mert szerzett dolog vala, nagy hertelen a sátorban esínek, Mailádot fogának, fosztának, tollait szedínek és önnen övivel megkötezík, Balibégnek vevík, Balibek pedig az császárnak Konstántinápolban köldé.

Azonkípen a szolgáit is megkabdosák, megfoszták, ruhájok, fegyverek, lovak nákől elereszték.

Ezt látva az Bornemysza, ő is file, kérdi iá az vajdát: kell-í neki valamit tartani? felelé: te ne filj, kinek vítke vót, arról imár vige vagyon, te menj él, és híven, mint kezdettél, szolgálj hatalmas császárt, királné asszont és az ő fiát.

Digitized by Google

Igy megszabadula az Erdély, királné asszony és az ő gyermeki Mailádtúl. [1])

Első oka is e lőn terek császárnak a Buda vitelről: hogy így az közszemílyek magyarok között mernek országot kivánni és [2]) kapni.

Más oka lőn, hogy Frankapan Ferenc kalacsai érsek Príny Péterrel az János király hóta után csakhamar Ferdinandos királyhoz hajolának, mellí mínínek az bíkisígnek való szerzísinek módja szerint, ki annakelőtte lött vala Váradon János és Ferdinandos királyok között.

Ferdinandos királnál az magyari urakba egynehány vala, kiválkípen Thwrzó Elek és Réway Ferenc, kiknél szálogul az János király öreksíge vala, fedelemtől adva. Mert pedig az bíkesíg köztök így lett vala, hogy az János király fiának adatnik az atyja üreksíge, ha Ferdinandos királynál előbb halna meg, ezen a dolgon omnis cardo recuperandae et Budae et regni Ferdinando vertebatur.

Az Twrzó Elek, Réway Ferenc, főkípen pénzek es, iginis el be valának az királynál, semmikípen nem akarván ilyen jószágok és várak nákül lenni, kiket bírnak vala, testtel lílekkel azon valának, hogy a bíkisíg ne lenne, hanem modo ipsorum aut vi armorum. Unde Ferdinandos király is, a mikípen nem válthatja vala meg az egísz János király öreksígit, azonkípen nem is akarja vala híveit bolygatni módjának kivüle az jószágokban, kit ő adott vala nekiek, vel pro servitiis vel pecuniis mutuatis.

---

[1]) Faustus a lapszélen: ‚Ista historia de Mayiaat et subsequens, praeponi debent ut temporis ratio postulat.'

[2]) Faustus pótlása: ‚hozzá.'

Digitized by Google

Ezek ketten, opportunitáte transitionis Frankapani et Perényi praktikát inditának velek. Az Ferdinandost rá hozák, hogy ne hallgasson, ha az[1]) magyari[2]) királ akar lenni, most vagyon neki[3]) ideje. Annak okáért hadot kiszitsen, küldjen alá Budára, és kirjen királné asszont, az urakkal vele valókkal, adják meg nekie Budát az bikisígnek transactiója szerint. Ha mívelik, jó, ha nem, erejivel[4]) hozája.

Tetők Ferdinandosnak az tanács, bocsátá oda Felcz Lénártot az haddal és övele az magyari urakat, ű hiveit, Várday Pált isztergomi érseket, Príny Pétert, Bánffy Boltezsárt, Seredy Gáspárt, Thwrzó Eleket, Réway Ferencet, Nyáry Ferencet.

Az király tanácsában lött vala vetekedise, ha elíbb hogy nem indítnák az hadot, még Bécsből köldjenek oratores de petenda Buda et reliquis juxta transactionem pacis avagy nem. És major et pejoris mentis vicit pars. Azaz: hogy a követek haddal együtt menjenek. És szintín hogy ha Buda alatt lesznek, követeket az táborból bocsássák el.

Mely tanács nem jó lőn. Mert kik Budában valának, nem tudván micsoda járásban[5]) valának, hogy ilyen közel jüvín, szintín az Szombatkapu alatt, szent Péter martirnél, manu altera pacem ostentantes, altera bellum intentantes, megizenik nekie, hogy iste modus non est paci tranctandae conveniens. Azért távulb szálljanak, mert őket ott nem szemvedni-

---

[1]) Faustus kitörli az ‚az-t.

[2]) „ „ „ ‚i'-t a ‚magyari' szóban.

[3]) „ „ a ‚neki' szót.

[4]) Kimaradt: ‚fogjon.'

[5]) Faustus módositása: ‚járatban.'

Digitized by Google

nek, és azután mi dolgok bíkesíge felől volna, onnatt gyelentenínek és meghallgatnáják öket.

Ezt ők jó kedvvel nem mívelik vala, mert szígyenlik vala. De Budából hogy kezdínek lőni reájok, harczolni is kemínbben velek, károkkal hátra Óbudára mászának. Onnatt oztán, fide publica ultro citroque data et accepta, conveniálni öszve és tractálni kezdínek.

Ott hogy imár nehánczer öszveszóltak volna, semmit nem vígezhetínek. Mert budenses plenariam transactionis pacis exequutionem mox fieri volebant, quae fieri non poterat; pars altera per novas quasdam capitulationes discursans, Posonium, Tyrnaviam, summam quamdam pecuniae, et quaedam alia ad tempus offerebat reginae et filio, donec Joannis haereditas eliberari posset. Neque sic ullo pacto concordes esse potuerunt.

És így semmi néköl ezek azoktól elválván, res ad arma coepit spectare. És hogy kíszülnínek az Buda vívására, Felcz Lénárt, vir sui temporis bene militaris et judicio magno pollens, nem akara semmit kezdeni, nuha mind sáncokat, mind egyebeket megszerze, rendele az oppugnatióhoz, míg megkímletteti az Buda quomodo esset instructa commeatibus, munitionibus, viris. És hogy megtalálá, vígre[1]) mene, hogy jó szerrel mindenkípen vala, látá, hogy nem neki való falat,[2]) az időben az urát tudósitá, és az ura hagyván, hogy elhagyjon az provinciát, desiit, et Viennam reversus est, distributis copiis Pesthi,

---

[1]) Faustus javítása: ‚vígire.'

[2]) „ a lapszélre: ‚Vana est sine viribus et sine consilio ira. Talia consilia sunt Germanorum. Ita postea tot millia perierunt stulte sub Buda.'

Digitized by Google

Vaciae, Vissegradi, Tattae, Strigonii et per alia loca Budae vicina. In quibus etiam per insequentem hyemem hyberna exegerunt.

Exacta hyeme, per quam non fuit desitum sollicitare Joannis posteritatem ad deditionem Budae, ut superius, frustra tamen omnia tentata, quia integra repetebatur Joannis haereditas pro pactorum ratione.[1]) Azért Ferdinandos király, novo exercitu ferme XXV. m. hominum comparato, eique praefecto Gulielmo Rogendorpho, megint Buda alá köldé, vétatni kezdi nagy erősen, és anyira bészorítá obsessusokat, hogy ha a terek császár őket nem szabadítja vala, az Budát a németek megviszik vala. Kikkel a magyarokban is sokan valának igin jó szerrel.

Királné asszony látva veszedelmét mind Budának, mind magoknak, és nem tudva hová kelljen, in tanto rerum discrimine, nimirum Germano jam premente, Turca veniente, animo in Christianos etiam hostes potius quam in Turcas inclinavit,[2]) és várasi bíróval Turkowyth Miklóssal és nehány fő polgárral kezde titkon uraktúl, tractálni az Buda adásáról németeknek, hogy mindenestől ne veszszenek, kit még vígre is vittek vala, ha az németek tudnak vala bene[3]) járni.

Ez két dolgot, Príny Péterít érsekít is, és királné asszonít megtudta vót az császár passák általa,

---

[1]) Faustus a lapszélre: ‚Nonne erat consultius satisfacere pactis et Alexio Turzo ac Francisco Révaj oppignorare Posonium et Tyrnaviam, seu pecuniam reddere, quam 25 millia hominum armare et nihil tamen efficere. Stulti et tardi corde. Sed utraque pars perditionis causas conquirebat.‘

[2]) Faustus a lapszélre: ‚Ista hic iterum repetuntur frustra.‘

[3]) „ nem sejdítvén, hogy ‚bene‘ annyi mint.: ‚benne‘, s vélvén, hogy a deák bene-vel van dolga, ‚eszesen‘-t írt helyébe.‘

Digitized by Google

nem is tettütt vót nekie. [1]) Sőt inkább megindulta vót magában. És Budáról gondot kezde nagy szorgalmatoson forgatni, kiválkípen hogy más felöl az Barát és Petrowyth az több urakkal untalan ezekről írik [2]) vala levelekkel, követsígekkel, és őtet hínák vala segítsígre, mert egyébkípen Budának veszni kellene.

Ez két ok, azaz: második, harmadik, lássa a velág, vótak-í, nem vótak-í méltók, császárt ilyen [3]) akaratban elhozni.

De a nigyedik is ezeknél nem alábbvaló. Budában hogy az urak együtt vónának, még elíbb, hogy nem jüttek vót a nímetek, egy felől Barát más felől Terek Bálint, mindenik titkon egymástúl kivánja vala az király fia és az ország gubernatorságát. És mindketten királné asszont kerölnek [4]) vala. De mert [5]) királné asszony gyülüli vala eleitől fogva az barátot, kit az ura János király nagy urrá imár tette vala, mendanható [6]) is vala utána, esziben sem vala az barát, quantum ad hoc officium attinebat. De az Terek Bálintot kedveli vala. És ha az Buda dolga más módon leszen vala, az barát hátramarad vala.

Ez igyekezetek, nem lehete, hogy mindenestül mindíltig temetve lettek volna. A valal is róla kezde csergetni, ők is terekhöz fogának [7]) dolgokat. Úgy hogy lenne titkon egymástúl. Nem is lehete hogy

---

[1]) Faustus nem értvén a ‚tettütt' szót, így módosítja: de tetette, mint ha nem tudná.'
[2]) Faustus félreértésből: ‚írnak.'
[3]) „ ‚dologra.'
[4]) „ ‚kerölik.'
[5]) „ ‚miérthogy.'
[6]) „ ‚mindenható.'
[7]) „ ‚fogák.'

Digitized by Google

valami eszveveszís néköl lettek volna, kiválkípen Budán szálláskorban szintín a szent Gyergy piacán, hol rútúl is egymást megszólitották vala. De az királné asszony urakkal csak hamar szerze[1]) köztek, quantum potuit, ne scandalum caperet populus. Caetera monachus alta rem mente premebat.

Ezt is a császár megértvín, gondolt vót valamit, kit Buda azután is megérzett vót; meghagyá, hogy az passák mindeniknél remínsiget nevelnínek, de ugy hogy titkon és kölenkípen. Anyira is e csalárdság lőn,[2]) hogy imár nyilván is e gubernatorságot imez is amaz is várta, nutrita spe falsa et inani, maxime Valentinus, quia fortiores monachi erant praxes. Caeterum lássátok ez okot is, minemő vót.

Ezeknek felette mégis egy lőn nem kicsin. Az ellenség, kit imár mundottuk, XXV ezer felí vala. Őnekiek mindenestől fogva alig vót 4000, kik csak Buda várának is kevesen vótak volna, kikvel az várost oltalmazhatták volna, ki nem kicsin vala.

Mely dolog öket anyira meggyalázta vót az császárnál, hogy megis az urakot szitta vót.[3]) Mondván passák előtt: Mindenik e bajnok veti magát, országa és ura birodalmát kivánja, lesi, kapja, mindnyájan pedig egy kis várasra, egy asszonyállatra, egy gyermekre, önnenmagokra, ilyen nagy és nemes és gazdak országból gondot nem tudnak viselni; hogy én az Budát ezeknek kezekben hagyjak, kin az nagy nevem, hirem áll, nem vóník a ki vagyok, szígyent is tenním az én eleimön.

---

[1]) Faustus pótlása: ‚békeséget.'
[2]) „ ‚annyira lőn e csalárdság.'
[3]) „ ‚hogy megis szidta vót az urakat.'

Digitized by Google

Sic turcarum caesarem Solimanum reginae sexus, filii infantia, magnatum, aliorumque assiduae rebelliones et dissidia, aliorum lenitas et ambitio, omnium vero imbecillitas ac licentia, et Ferdinandi regis nimis propinqua vicinitas, vires non exiguae, et crebri motus, illique metuendi et molesti, permoverunt, ut Budam interciperet, suis auspiciis armisque tueretur, sub praetextibus omnino, quantum fieri potuit, non absurdis.

Ezeket mindeneket, kikről bővesen szólánk, elvígezvín terek császár, Budában ő kípiben hagyá Szolimán passát, az Werbeczy Istvánt mellette hagyá, csak pro forma, magyarokért. Ő maga országába mene azon úton, kin jütt vala.

Azután keves idő mulva Werbeczyt megítetik, meghala. Az Twrkowyth Miklós is csak hamar mene utána.

Budában ezenben egy nagy deghalál, ki ugyan rettenetes vala, támada, mint egy Jerusálem veszedelme. Mert megtilták az terekek, hogy senkit Budában ne temetnínek, hanem kihordanák. Mikoron megveradott, az taligások házankint jártanak, úgy hánták a sok hót testet, csak az Úr Isten tudja megmondani, mert az ebeket, az hót desznót, az hót embert mind együtt hortták az taligán ki mezőre.

Az Úr Isten penig mind azért mívelé az magyarokon, mert az Úr Istent nem kérdik meg rajta, hanem sereget szerzínek Budában, Terek Bálint, az barát szent Gyergy piacán ezt kiáltaták nagy szóval: hogy áruló legyen az, valaki sem nímetnek, sem tereknek[1]) megadná Budát. Ti kegyelmetek válaszszon benne.

[1]) Értsd: ‚akár nímetnek akár tereknek.‘

Digitized by Google

Az Ferdinandos király főhadnagya, felmondott Rogandorff, odavesztvín az ura hadát, hogy tére, nagy buába, nagy bánatba megbetegedík, és a samarjai várasában,[1]) ki Csallóközben Duna mellett vagyon, desperatus ob rem infelicissime gestam, decessit. És firmiter beszílették, hogy ultro veneno hausto, veritus pudorem in patria et coram suo principe, mori vovoluerit.

Az Ferdinandos király 4,000 ispanyolt, olaszokat igyetemben bocsáta Isztargomba és Fejérvárba, mint mondánk azelőtt, kik ott telelínek.

1542. Ez esztendőben az magyarok télen sok lanckneketeket vágának le Fejérvárban valami[2]) veszísirt.

Az terekek megrablák fasangban gyeri Szentmártont, kiket az magyarok, Kápolnay Ferenc utánok menvín és őket[3]) írvín, mind levága fekő heleken. Az rabokat tűlek megszabadítá.

Ugyan ezen esztendűben az német király nagy erővel indula Magyarországra, hogy Pestet, Budát megszabadítaná az terek keziből.

Az imperiom hada nagy hatalommal jüve által az bécsi földen.[4]) Kik Gyernél egy nagy tábort járának. Onnatt szállának Isztargom mezeire. Hová mind az[5]) egisz Magyarország sok nippel mellíjek. Kiknek az nímetek között hadnagy vala az Joakimos brandeburgi herceg[6]).

---

[1]) Faustus; ‚várasban.'
[2]) „ pótlása: ‚öszveveszísirt.'
[3]) „ „ ‚el.'
[4]) „ a lapszélen: ‚Parturiunt montes.'
[5]) „ ezen három szó helyébe irja: ‚oda az.'
[6]) „ módositása: ‚az nímeteknek fő hadnagyok Joak. brand. herceg vala.'

Digitized by Google

Az magyarok között[1]) fő hadnagya vala Príny Péter, kihez az nímetek az hadban igen kétsígesek valának.

Az nímet had az magyarokkal Pest alá szállának, kik Pestet igen megterik harmad napig és egycer megis ustromlák, de nem szívek szerint. Azonban megrettenínek, mert Mehmet bég három száz beslíával táborra szállott vala Bajánál, mely Bajától Pesthöz az had futamik[2]), Pest alól[3]) az ki hova tuda menni, mind eloszlának. Az nímetek Vác felí igazodának, Kakat mezein tábort járának. Príny Pétert behivák Isztargom várában, ott megfogák, kit Ujhelben a fogságban vetetínek, kit[4]) vígre Bécsben hozattak, ugyan ottan íletét elvígezi. Testit jámbor szolgái felvevík és Magyarországban hozák, Sárospatakon az ő koporsójában tisztessíggel eltemetík.

Pest alatt szántalan ílíshajót, réhajót[5]), hidhoz való hajót, sok hadhoz való szerszámot hagyának, kikkel a terekek meggazdagodának.

Az nímet had köziben deghalál esík, szántalanon meghalának, nem is felette sokan haza mehetínek Nímetországban, hanem hideg miatt, deg miatt inkább mind meghalának. Mondják, hogy a hol egy bokrot találtak, hogy huszonötet is bennek[6]) halva láttak köröle, mert egy kis hó esett vala, az hideg öli vala őket.

---

[1]) Faustus módositása: ‚az magyaroknak.'
[2]) „ „ ‚megfutamodék.'
[3]) „ a lapszélen: ‚Nyúlszivőek.'
[4]) „ ‚vetének és.'
[5]) „ ‚révhajót.'
[6]) „ ‚a ‚bennek' szót kitörli.'

Digitized by Google

1543. Az terek császár nagy haddal indula Magyarországra még idein, Valpót megveví.

Az nímet király igin csináltatja, erősíti Székesfejérvárot hanttal, töltísekkel, árkokkal terek császár ellen.

Uliman beg mind felrablá Somogyságot, és az rabokkal bíkisíggel mene Feírvár mellőle.

Az nímet király sok olaszt, nímetet szállíta be Féjirvárban álgyukkal, ílíssel, kiknek hadnagyok vala Warkoch Gyergy.

Terek császár az Drávát általkelé [1]) nípivel, és mentiben vivé Soklost, Pécset.

Az terek császár az Duna mellett felmene, megszállá Isztergom várát, kit XV napra neki megadák. Az benne valókat mind elbocsátatá.

Az terek császár előtt pusztán hagyák Tata várát, kinek mentiben császár az kőfalait, jó ríszit elhányattatá, pusztán hagyatá.

Az terek megszállá Fejírvárát, kit XV napra az kilső erőssígit ustrommal megviví. Az nípit kapu előtt mind levágatá.

Az belső várost fíltekben megadák az császár kíremísire, és mindeneket bíkisíggel bocsátata, azaz: az polgárokat, mert ők adák el. [2])

Fráter Gyergy ílíssel írkezík az Tiszán túl császár táborába, egynehány ezer szekérrel, mert az terek ílís miatt igin megfogyatkozott vala.

Az terek császár Feírvárot megvevín, nagy bíkisíggel az ő földiben haza mene.

Ferdinandos király igin kíszül az csehekkel és

---

[1] Faustus: ‚Dráván általkele.‘

[2]) „ ‚adák meg.‘

Digitized by Google

morvaiakkal Fejírvárat megsegítenie, és nagy sok némettel, olaszszal.

Ferdinandos király Pozsonra szálla az cschekkel és morvaiakkal az mezőre táborban.

Az németek és olaszok szállának táborba az pozsonyi rítre, kik igin felesen valának.

Az németre, csęhre, olaszra egy nagy dér juta vagy két napra,[1]) kik az hidegtől megiedínek és mind táborostúl visszamininek.

Az tábor eloszla, királ is Bécsben hazamene. Az terek is Isztargomban és Székesfejírvárban bíkível marada,[2]) holott most is lakik, uralkodik.

1544. Nyáry Ferenc, Balassy Menyhárral Szalkánál igin megverík az terek császár nípit, kik rablani mentek vala.

[3]) Az németek Pestet hogy meg nem vehetík, szígyensígre megtérínek, Príny Péterre adának bínt, hogy ő el akarta az hadat árulni[4]), Isztargomban megfogák, onnant Bécsben hozák, onnatt Ujhelben vivék, onnít ismeg Bécsben hozák, kiben egynehány esztendeje telík, az hosszu fogság miatt Bécsben meghala, az testit Patakra felesíginek hozák; az szakálát mondják, hogy anyira megnőtt vót, hogy az szára közepít írte; kit jámbor szolgái választig sirának.

1551. Az barát, frater Gyergy szemben lőn Bátorban gróf Mikolával, hol azt vígezík, hogy Erdélysíget és az Tiszántúl való földet Ferdinandos királnak megadná, és János királnét fiával Magyarországból kiköldené.

---

[1]) Faustus: ‚napig.'
[2]) „ ‚megmarada.'
[3]) „ jegyzése: ‚Repetitio.'
[4]) „ ‚hogy ő akarta az hadat elárulni.'

Digitized by Google

1552. Az barát második esztendőben felköldé szolgáját Auspurkban királyhoz és Károly császárhoz, hogy népét bocsátná és hadnagyát Erdélysígre, kivel királné asszont Erdélyből kikildhetné mind fiával, és Erdélysíget mind az városokat király embere kezében athatná.

Károly császár és Ferdinandos király német hadot ispanyolokkal kiszítínek, kiket aláeresztínek, kik előtt hadnagyul hagyák és bocsáták János Baptiszta Gastaldót, ki Magyarországon Erdélyben mene.

Mely hadnak az barát igin öröle, és mindjárást Erdélyben Fejírvárat János király felesígire rejá szállatá, hol nagy sok jámbor vitézlő nép vesze, mind az két félben.

Vígre az királné asszony Fejírvárot az Ferdinandos királynak ilyen szerzís alatt megadá: hogy az jegyruhájaért fizet nekie 60,000 forintot, és az király fiának az atyjától való öreksígeért 100 ezer forintot, és Sleziában egy hercegsíget. Ezen szín alatt [1]) a királné asszont Erdélyből kiszínlik. [2])

Az útban a barát magyari urakkal királné asszonnak eleiben mene, és Magyarország koronáját, kit az királné asszony vele viszen vala, elviteti tőle, és űtet Kassában iktatá ilyen ok alatt, hogy míg az hercegsíg és az pénz ő keziben lenne, addig az asszony Kassán maradna.

Az barát a koronát Balassy Menyhárttúl Bécsbe kölde, kin az király igin, [3]) és Balassynak megkegyelmeze, ki azelőtt király hitlene vala, kinek vá-

---

[1]) Faustus módosítása: ‚Ez conditióval.'
[2]) „ „ ‚kihozák.'
[3]) „ pótlása: ‚megeröle.'

Digitized by Google

rait: Lévát, Sziknát [1]), Csábrágot hadával megvítette vala, és ömagát az országból kiizte vala.

Vígre az barát egisz Erdélysiget és az erdélyi urakat, Erdélyben az VII fü várast mind királynak esköttetí, és Temesvárat Petrowyth Péter keziből kibeszílé, és királnak adatá. [2]) Ez Petrowyth királné asszonynyal Kassára mene, az király fia mellőle [3]) el nem szakada.

Temesvárban hagyák Lossonczy Istvánt ispánul, kire második esztendőre az terek császár nagy haddal kiköldé Beglerbeget, kivel az bosznai szangziak vala Ulimán beg.

Az beglerbég Péterváradján [4]) általjüve a Dunán, Becse várát az Tisza mellett megveví, Becskereket, mind az Maros folyóvize mellett az apró várakat; onnatt szálla Temesvár alá, ki alól nagy szigyennel elkelletík menní. [5]) Mert az Lossonczy István az ü alatta való jámbor szolgáival hiven szolgála királnak, az országnak.

Temesvár alól jüve Beglerbeg Lippára, kinek Lippát megadák, mert Báthory András segítsigről mind nípivel elfutott vala Beglerbeg előtt. És Petew Jánost Lippában hatta vala. Mely Petw János Lippából kiszökík, az váras nipe nem tudá mit tenni, hanem mind Lippát mind a várat Beglerbég keziben adák.

Mikoron az beglerbég megértette volna, hogy

---

[1]) Faustus javítása: ‚Szitnyát.'
[2]) „ ‚megadatá.'
[3]) „ ‚mellől.'
[4]) „ ‚Péterváradjánál.'
[5]) „ a lapszélen: ‚Frustra oppugnant turcae arcem Temesiensem defensore Lossoncio.'

Digitized by Google

az barát és Baptiszta Gastaldo az király erejivel és mind az egisz Erdélysiggel felkiszült vóna az Lippa segitsigire, megiede, és Uliman beget Lippában hagyá, mint két ezer terekkel, jancsárral, jeles besliakkal, martolószokkal, ümaga futva szalada Péterváradjára.

Az barát Gastaldóval kijüvének nagy níppel Erdélyből, oláhokkal, székelyekkel, szászokkal, az egisz három nemzettel, urakkal magyarokkal, Gastaldo pedig ispanyolokkal, nímetekkel, telínek mind köről be többen százezernél.

Lippának mind várát mínd városát megszállák, igin töretik, revid napon megustromlák, és Lippát az hajdók meghágák. Az magyar nép [1]) nagy ustromot tönnek, kiknek előttek forgódik Nádasdy Tamás az ustromon egy zászlócskával, Lippát ustrommal megvevík.

Mikoron imár Lippa városában befírkeztek vóna, minden irgalmasság néköl mindent ölínek, szántalan tereket, sok keresztyént, a kik terekekkel a várban nem szalathatának.

Az várasbeli morhában, ezben semmi szemílyválogatás nem lőn, hanem mind terek morháját, mind keresztyénít egyaránt zsákmánlák, kit Isten monthat meg menyi kegyetlensíg esík az várasban, hogy megvevík.

Az terekek, kik az Maros felül az várasból kiszaladának, mint öt százan, kivüle az várason [2]), mezőn Maros mellett, minnyájan szörnyü halált szenvedínek.

---

[1]) Faustus kezével: ‚mintegy'
[2]) „ „ ‚az várason kivöl.'

Digitized by Google

Vígre az álgyukat nígy felől az várnak szegezik. Igin erősen teretik, lőtetik, úgy anyira, hogy az várát inkább mind elronták. De soha meg nem ustromlák, hanem az Ulimán bég szerződni kezde az baráttal és magyari urakkal, hogy bíkisíggel elbocsátnák. Mely szerzísre az Gastaldo igin nehezen engedi.[1]) És így alkvának meg: hogy az Uliman bégnek hitlevelet adának, hogy bíkível elmenjen minden nípivel egy egy szablyával.

Az urak penig ezek valának, kik az szabad levelet megpecsételik: Gastaldo, Barát, Báthory András, Nádasdy Tamás, Pathochy Ferenc, Lossonczy István, Kendy Ferenc, Balassy Menyhár.[2]) És hogy[3]) hitlevelet neki megadták volna, utra is megigazitották volna[4]), elmene hét század magával.

Mely Ulimant, mint egy Melkisedeket elkísírínek. Mihent a kisírő megtére[5]), azon heltt Balásy Menyhár, ki akkoron lesben vala, eleiben álla, és Ulimánnal viadalt kezde. Az viadalban Balasynak lábát meglövik puskából, és szígyennel, kárral hátra tére; Uliman tisztessíggel, bíkisíggel elmene.

Lippa alól az had mind eloszla. Akkor hagyák Lippa várában Nagy Kampót. Az barát Erdélyben Alvincre kastélyban szálla. Mene véle Gastaldo is király nípivel, spanyolokkal, olaszokkal, ő is ugyan ottan Alvincen szálla.

---

[1]) Faustus: ‚alá.‘
[2]) „ ‚Menyhárd‘
[3]) „ ‚hogy az hitlevelet neki megadták vala.‘
[4]) „ ‚és utra igazitották volna.‘
[5]) „ ki e szókat: ‚mint egy Melkisedeket‘ kihústa, ezeket: ‚az kísírő megtére‘ (post reditum comitivae) szintén kitörölte, azért úgy látszik, mert nem értette, helyökbe ezt iktattaván: ‚sötétni kezdett volna.‘

Digitized by Google

Karácson előtt egynehány nappal, mert az kiszerzett dolog vót,[1]) Palavicinus Sforcia egynehány olasz és ispanyollal, egy reggel ugyan házában általverik az barátot, megölik, minden kincsiben, ki ott vót, zsákmánt tőnnek. Az filit egy ispanyol, Markard nevü, elmetszi neki, és Bécsben Ferdinandos királnak bemutatá.

Ugyan ezen az időben Gastaldo nagy hamarsággal siete az Ujvárban, és kerály számára foglalá, Barát kencsit, ki ott vala, mindent keziben veví.

Vót penig az időben Barátnak XXXV ezer gíra ezisti Ujvárban, ki mind plíkekben[2]) állott. Az nékől pénze, aranya, egyéb gazdagsága, ki sokkal több vót, hogy nem hirdették. Még annak kivüle is, ki iminnitt amonnant Gastaldo kezihöz jutott, kiről micsoda számot adott királnak és hová tette, volna mit mondani.

Királné asszony azon télen fiával igyetenben Kassán telele, és Ferdinandos király az hatvan ezer forintról, az jegyruhájáról őtet megilígíté, Kassából kiiktatá, mind Petrowyth Péterrel Sleziában az hercegsígben, Oppoliában bekésérteti.

Ugyan azon fasangban Tót Mihály, Bakyth Péter, Nagy Kampó az király nípivel Nagyszeged várasát megvevé, benne sok tereket levágának és sok gazdagságot nyerínek.

Tizenigyed napra Aly passa, ki budai passa vala, megsegílé Szegedet, és az magyarokkal megvíva, többet az mezőn X ezer embernél levága, azok

---

[1]) Faustus: ‚mert szerzett dolog vala.‘

[2]) „ ‚pléheket‘; Antal a lysimachus-aranyokat érthette.

Digitized by Google

nákül, kik Tiszára futottak vala és ott veszínek[1]) víz miá.

Ez hadnak veszísínek oka e lőn. Mert az várasmegvítelnek utána oly nagy paráznaság és fertelmessíg támada az várasban, hogy embernek írni is nem illik, kit az Úr Isten semmikípen el nem szenvedheté, hanem mind fegyver alá adá őket. Ű mellettek sok jámborok és ártatlanok veszínek. Mert szokták mondani: hogy az aszú fa mellett az nyers is megég.

Ugyan ezen fasangban Pozsonban az király egy nagy gyülést tive, kiben egísz magyarországi urak gyülínek. Erdélyországból, Tótországból, Horvátországból. Mely gyülísben egy akarattal Lossonczy Istvánt temesvári ispánná, Báthory Andrást erdélyi vajdájá választák.

Az király penig ajánlá magát magyaroknak, hogy ha terek ellensíg vagy Magyarországra vagy Erdélysígre jünne, ümaga szemílye szerint vagy az ü fia Maximiliános az magyarok között lenne a hadban.

Az Aly budai passa[2]) eunukus megveré az király hadát Palástfalunál. Mely hadnak fő hadnagya vala Erasmus Tayfel, kit magyarok Erdeg Mátyásnak híttanak. Hol sok jámbor vesze. A nímetekben egy rosta zabon attak egyet az terekek.

Erdeg Mátyás és Sforcia, ki az olaszok előtt hadnagy vala, foglyá esínek. Sbardelát Ágostont váczi pispeket, ki harmad fő szemíly köztek vala,[3]) ugyan ottan lovánál, hogy ledtiben nem ülhet vala

---

[1]) Faustus módositása: ‚futottak és ott vesztek vala.'
[2]) „ ‚Az budai Ali passa.'
[3]) „ ‚vala köztek.'

Digitized by Google

fenn, megölik. Az Erdeg Mátyást Konstantinápolban vevík, ott levágák, hogy vallani nem akará, hogy hadnagy vót vóna. Sforciát Budán hagyák, és váltságra 17,000 aranyon kiadák.

Az Ali passa megvivé Drégelyvárot, Gyarmatvárot, Szécsenvárot, Hallókövet, és Ságot, ki jó apáturság vala.

Terek császár nagy haddal kibocsátá egy vezírit, Ahmat passát, Beglerbeggel igyetenben az Temesvárnak megvítelíre, kik Lossonczy Istvánra reája szállák, igin erősen töretik, és vígre Lossonczy István megadá az császár hitire Temesvárot, hogy minden nípivel bíkisíggel elmehessen.

Mely Lossonczy István az terekeket be Temesvárban bocsátá, ümaga minden nípivel és az váras nípivel várból kiindula. Mikoron az magyar hadat az penyko kapuján kibocsátták volna, ümaga [1]) Lossonczy István az kapun kijütt volna, azontúl az terekek, Kaszun passa az magyarokra ecersmind szablyát rántának, az magyarokat mind levágák. Az várasnípet kapuról hátrahajtának [2]) a várasba.

Mikoron a [3]) Lossonczy István ezt látta volna, ottan hegyes tőrt ő is ránta, kezdé a terekeket nyáslania. Az terekek rejá jüvínek, nagy sok sebet rajta tönnek, és elevenen megfogák, passának ajándokon vevík.

Az passa kezdé kérdezni: hogy, ugy mond, az hatalmas császár ellen mertél fegyvert fogni? Lossonczy a passának e re így felelé:

Ebek vagytok, eb az császár, eb az hitetek.

---

[1]) Faustus pótlása: ‚es.'
[2]) „ javítása: ‚hátrahajták.'
[3]) „ kitörli az ‚a'-t.

Digitized by Google

Árulók, hol hitetek? Ezen passa megharagvík, mindjárást fejét víteté, megnyúzatá, az bőrit szalmával megtölti, császárnak köldé, fejínek a csuntját Temesvár előtt egy karóra títeté, ki most is ott vagyon.

Az Ahmat passa onnatt felidúla, Lippát pusztán találá, nípet belí szállita, az Maros mellett az várakat mind pusztán hagyá, [1]) kiben az terekek beszállának, Váradiglan passa az rabló tereket kibocsátá, közel a [2]) Debrecenhöz az egísz Kúnságot mind felrablatá. Többet XXXV ezer embernél elrablának. Az Tisza mellett az passa mind felmene, Szolnok alá szálla.

Szolnokban az kik valának, megiedínek. Az lanckinezek pártot itínek. Íel ugyan az kapitán hire néköl, akaratja néköl Szolnokból kiminínek. [3]) Kiket az terekek az mezőben mind levágának.

Más napon Móre Péter, ki gyalog hadnagy vala, az Szolnok vára kapujáról a lakatot leveri es belőle kiszökik, Debrecen felí mene egynehán [4]) magával.

Szolnokban csak benmarada Nyáry Lőrinc, [5]) kit az terekek sebben ejtínek, megfogának. Szolnok vára és kerálnak minden álgyui, ílíse [6]), ki nagy romlására lőn az Tiszántúl való földnek.

Az Ali budai passa Eger alá szálla az császár nípivel. Az Ahmád passa is írkezík az császár dirík erejivel, minden felől Eger várát megszállják. De meg nem vehetik. Mert az vármegyék és az öt váras,

---

[1]) Faustus javítása: ‚talála.'
[2]) „ kitörli az ‚a'-t.
[3]) „ kezével a lapszélen: ‚spiritus vertiginis.'
[4]) „ „ ‚egynehányad.'
[5]) „ jávítása: ‚Szolnokban csak Nyáry Lőrinc marada.'
[6]) „ pótlása: ‚oda lén.'

Digitized by Google

és az magyari urak, kik szomszídosok valának, nípet bocsáttak vala belíje.

Azt az Isten mondhatja, menyi lövíst a terekek Eger várához [1]) tettenek és menyira elterték vala, de semmikípen belí nem fírkezík [2]). Maga igin ustromlának, szántalan nípet alatta vesztínek, szígyenvallván elmininek alóla, LX avagy LXX nap után.

Mert az magyarok, kik benne valának, az Istenben vetették vala minden remínsígeket. Ez remínsíg alatt igin nagy bátorsággal viaskodának. Az Úr Isten velek lőn, nekiek adá a jüzedelmet. Mert mendankor benne bizókat megszokta szegíteni, tartani.

Az fő nípek Egerben ezek valának: Dobó István, Nekchey István, Zay Ferenc, Zolthay István, Gergely deák és a több sok jámbor, miltók, kik örök névvel íljenek.

Ugyan ezen időben az imperiom nípet bocsáta Magyarországra Nímetországból az király segítsígire. Mely nép előtt hadnagy vala herceg Mauricius Saxo [3]), kik Gyerrí szállának. De semmit nem használának, hanem mihint az terek Eger alól eloszla, az nímetek is eloszlának.

Az terekek megszállák Sziget várát, földig mind elromtaták, de meg nem vehetík, hanem szígyennel, károkkal alóla elmininek, kiben akkoron kapitán vala Horvát Markó, strenuus et dignus miles memoria.

Ugyan akkoron király erejit inditá, kivel egy fiát Ferdinandost bocsátá. Ki megvivé Babócsa vá-

---

[1]) Faustus módositása: ‚Egervárra.'
[2]) „ „ ‚fírkezínek.'
[3]) „ a lapszélre: ‚Ut quid perditio ista.'

Digitized by Google

rát, Korotnát, és az több várakból, kastílyokból mind kiszökínek, sokat pusztán hagyák [1]).

Szolimán császár ezt hallván, mindjárást az ő portája nípit, Beglerbéget, jancsárokat, ezekkel sok szangziakokat bocsáta, hogy boszuját megállaná.

Az királ fiával Ferdinandossal, mely magyar had vala, látták, hogy az terekkel nem bírnak, az Mura folyó vizin általköltezínek, mert az tél is imár közel vala, mind az két had haza oszlának.

Hamza bég szangziak meglopatá Filek várát, kiért az magyarok reá gyülínek, de köztök meghasomlának, heában eloszlának. [2])

Azon szangziak bég Tata várát is meglopatá, kiért az magyarok semmit nem mívelínek, hanem tiszttartónak ő böneért fejit víteték.

Gergely deákot, egri kapetánt, és Zolthay Istvánt terek csata, kire ők hertelensíggel és szakozva kiötvín [3]) Egerből, megfogá nem távul Egertől. Zolthayt a terekek Budán tarták, váltságra adák, Gergely deákot Konstantinápolba császárnak vevík. Ott mert [4]) az terek hitet nem akará felvenni, kire ömaga szemílye szerint császár nagy igíretekkel inté, az Ahmád passa egy reggel Konstantinápol kapuján, ki Drinápolra veszi [5]), felakasztatá.

Az kassai had megveré az terekeket, kik Szikszóra és az több ottvaló falukra jüttek vala rablani.

---

[1]) „ pótlása: ‚az törökök.' A lapszélen ugyancsak Faustustól: ‚vanae expeditiones germanorum, provocant turcam, deinde fugiunt, vel pacem indigne poscunt.'

[2]) Faustus a lapszélre: ‚discordia christianorum omnia diffluunt.'

[3]) „ módositása: ‚szakasztva kiötének.'

[4]) „ „ ‚miért hogy.'

[5]) „ „ ‚néz.'

Digitized by Google

Mely hadnál Telekessy Imreh hadnagy vala. Az [1]) Bebék Gyergy, ki az ő nípivel ötett vala reájok, hogy az többi valamenyira hátot adtak vala, az lesből az Telekessy-jüzedelemnek okot ada.

Kik olyan kevés nippel szántalan tereket levágának, fogának. Egynehány napig reájok valának [2]), még a pórok is fogdosván, ölvín bennek, kik szíllel az erdőkön elbúdostak vala. A szigín leginek jó nyeresígre valának. [3])

Beszídemet térítem. János királné Erdélyben ismeg bejüvéséről és Petrowythnak Lugason lakásáról, és onnatt Erdélyben befírkezísiről.

1554. Petrowyth Péter bejüve Lengyelországból Monkács várában XXVIII lóval, ki mellí mínínek az magyarok, Ártándy Kelemen, Bethlem Gábor, az Marsayak, egyebek is sokan.

Budáról mellí jüve az budai passa Ali, Temesvárból Kaszun passa, Szegedről az temérdeg Musztafa bég.

Ugyan akkoron Ferdinandos császár adá az váradi pispeksíget Zaberdinus Mátyásnak, ki megveré az terekeket Nádudvar táján és Mindszent [4]).

Petrowyth onnan szálla Lugasra, ki sok ideig Lugason lakik.

Az erdélyiek felindulának, és Ferdinandos császártúl bucsut vűnek, és Petrowythot, 1556. hogy irnának, be Erdélyben hozák és Szászsebes várasában szálliták.

1556. Ugyan ez esztendőben moldvai Sándor vajda és

---

[1]) Faustus kitörli az ‚az'-t.
[2]) „ módosítása: ‚lének rajtok.'
[3]) „ „ ‚jó nyeresíggel járának.'
[4]) „ pótlása: ‚és Mindszent táján.'

Digitized by Google

havaseli vajda az erdélyiekkel igyütt János királnét fiával igyetenben kihozák Lengyelországból.

Isabella királné asszony Nagybányára jüve az oláhokkal, onnatt nagy erővel Kolosvárban szálla, és az oláhok Erdélyben nagy pusztaságot mívelínek.[1])

Az oláhok mind eldúlák az Kraszna és Szamos folyóvizek mentit, Meggyes váras vidíkit, és igin nagy igetist mívelínek az országban, és nagy nyeresiggel hazájokban térínek.

Királné asszon megszállatá Bihar-Váradot. Az várast elígetik, ki alatt IX hónapig fekínek, kiben Forgách Simon vala. Mely várat vígre ugyan törís nékül megadának.[2])

Dobó Istvánra rejá szállá Petrowyth Erdélyben Ujvárat, kit vígre az Dobó István, királné asszon hitire megada: hogy minden morháját, felesígit, ümagát bíkisíggel elbocsátja.[3])

Mely fogadást királné asszony valaki szava után meg nem állá, Dobó Istvánt, ki erdélyi vajda vala, megfogatá felesígestől, és sok ideig Ujvárban fogságban tartatá.

Dobó Domankost az oláhok[4]), ki vicevajda, István öcscse vala, kit terek császárnak fogva köldik, kit vígre egy tereken kiváltának.

Príny Ferenc király ellen pártot iti, kire Dersffy István (ki az időben kassai kapitán vala) Nagyida várát rejá szállá, és Nagyidát megvevín, megterik földszinig. És ömagát Szöllősen felesígivel, gyerme-

[1]) Faustus a lapszélre: ‚N. B. auxilia barbarorum.'
[2]) „ kezével: ‚megadák.'
[3]) „ módosítása: ‚úgy hogy — — elbocsássa.'
[4]) „ pótlása: ‚megfogák'

Digitized by Google

kivel megfogának [1]), és atyjától maradt kincsiben mind zsákmánt tönnek, úmagát Sáros várában fogságra vínek [2]) mind háza nípivel.

Vígre oztán az Ferdinandos császár Dobó Istvánt felesígivel kiváltá királné asszontúl és írette adá Príny Ferencet felesígivel, gyermekivel. Igy mindketten szabadulának.

Petrowyth Péter megszállá [3]), és eltemetik Kolosvárban és minden kincse marada királné asszonra.

Királné asszony levágata Gyulafejírvárott egy estve három főszemílyt: Bebék Ferencet, és két atyafiat [4]): Kendy Ferencet, [5]) Antalt.

Királné asszony megvíteti Huszt várát Korlát Mihálytúl [6]). És idő rejá telvín, Erdélyben Gyulafejírvárott meghala, ott eltemetik.

Warkoch Tamásnak egy kevessí hóta előtt adá királné asszony Váradot tisztől, ki Váradon mind elrontatá az egisz káptalomházakat, és a sok szentegyházokat, szent Ferenc kalastromat, Szentjakabot, Szentmihályt, Vadkertben Mindszentet, Szentkeresztet, az ispitályt, az várban Szentjánost, Bódogasszont, a szigín Szentistvánt, Szentpétert, Szentlelket, sicarius templorum Dei, mind eltörettetí, pusztítá, simmítivé. Deus judicet opus ejus.

Hamzabég meglopatá Somogyban Hegyesdvárot, kiért a magyarok semmit nem merinek mívelni.

---

[1]) Faustus javitása: ‚megfogák.‘
[2]) „ „ ‚veték.‘
[3]) Tollhiba ‚meghala‘ helyett.
[4]) Faustus keze: ‚a két atyafiát.‘
[5]) „ pótlása: ‚és Kendy.‘
[6]) „ módositása: ‚Mihálylyal.‘

Digitized by Google

Ferdinandos császár megépíteti Komárom várát nagy erőssíggel, kire temérdeg kincset költe.

Ferdinandos király megépíteti Tótországban Varasdot, Somogyban Sziget várát, Magyarországban Eger várát, az Tiszán túl Gyula várát, az Tisza mellett Szolnok varát, kit azután, mint felmondánk, a terekek megvivík.

Szőlős váras alatt meglőik terek párt a Príny Mihályt, kinek ott az hadban halála is történik. És Kassán eltemetik.

Príny Ferencnek Ferdinandos király megkegyelmeze, az fogságnak utána,[1]) hogy Erdélyből János király fiától visszajüve király kegyelmire.

Tarczay Gyergyet meglőik Szőlős alatt és meghala. Az testit Erdélybe vevík, ott temetik el. Kit királné asszony nagy keserősíggel sirata, a jószágát Ferdinandos király Desewffy Jánosnak és Péchy Gáspárnak adá.

Az ő várát Tarkövet megszállá a király nípe, kit megvivínek és fondamentomig letörínek, örök emlekezetre pusztá tevík.

Hrasznahurkát megszállá Puhamár[2]) az király nípivel, és Bebék Ferenc a fia Gyergygyel reája hozá az budai passát terekekkel, és Rosnónál megverik Puhamárt és az király nípét, levágák az kit írhetínek, és mind elvevík az király álgyuit XL-nél többet.[3])

Szerencs kastélyt[4]) Petw János kassai kapitán Bebék Gyergygyel megszállá. Alatta nagy kárt valla az király nípiben, és futva szalada Kassára. Sok

---

[1]) Faustus a lapszélre: ‚chorea ungarorun.‘
[2]) „ javitása: ‚Puchám.‘
[3]) „ a lapszélen: ‚trophea germanorum.‘
[4]) „ „ ‚erat olim abbatia.‘

Digitized by Google

jámbort a tokajiak levágának. Némety Ferenc tokaji kapitán tisztessíget valla.

1561. Balassy Menyhárt az Ferdinandos császár megint — királné asszony és az ő fiától — hívsigire jüve.[1]) Szalka kastélyát megvivé, elhányatá. Vele vót Zay Ferenc is kassai kapetán, Báthory Miklós.

Balassy Menyhárt, Zay Ferenc, Báthory Miklós, Príny Gábor nípivel és egriekkel mintegy 3,000 emberrel megverik János király fia nípit 8,000-t az Hadad várnál Szilágyságban. Levágák benne több 2,265. Rabot 1,500-ot fogának, kiket azután megfosztván mind elbocsáták.

Azért megtartának az fü nípben császárnak Cháky Pált, Telegdy Miklóst, Bornemysza Benedeket és Szép Gáspárt.

Az Hadadot keves idő mulva az János király fia nípe viszontak megvivé, kit ismegint az Balassy Menyhárt az királ fiától megvivé.

Az nyeresíg jüzedelmeseknek nagy lőn, mint száz ezer forintnál többet tött. Mert az erdélyiak, csoda, minemő gazdagon jüttek vala, és hogy az egísz tábort megnyerík.

Ugyan ezen időben megverik[2]) Balassy Jánost, sok nípet levágák Szécsen alatt, és sok rabot fogának, ki között esik Krwsyth János.

Ezen időben az budai passa Tiszán általa kele, Szatmár alá mene, megígetí mind az két várast. Onnatt Ecsed alá szágúdót elbocsáta, mind Almásig a Szilágyságot, a Kraszna mentit elrablák, elígetík.

Ezen időben Erdélyben a székelyek feltámadá-

---

[1]) Faustus a lapszélen: ‚magyar passameza.' Ita et nunc fit. 1605.
[2]) „ pótlása: ‚az törökök.'

Digitized by Google

nak, kikben János király fia 1,300-ot levágata, és sok köztek fogata [1]), rút halálokkal megülettetí.

Ugyan ezen időben Bebék Gyergy, Magocsy Gáspár, Sárközy Mihály 700 emberrel veszínek el Balogvárhoz közel, kik közöl 400 rab esik. 70-nt ölínek, az többi nehezen szaladának. [2])

Bebék Gyergy, Magochy Gáspár, Sárközy Mihály foglyá esínek. Magochyt Filekbe tartának váltságra, 12,000 forinton kiadák. Bebeket, Sárközyt Konstantinápolban császárnak vevík. Azután Bebék hitet adván császárnak és János királ fiának, hogy ennek hive leszen, megszabadúla. Kiért oztán csak hamar elveszté várait, Szenderöt, Pelsőcöt, Hrasznahurkát, Gombaszeget, Gagyot, Szárdot, [3]) minden jószágát, morháját, östől maradt kincsit Bajomba, vígre a János király [4]) után szálla, ott másíba marada. Sárkwzy Mihályt nem becsölvín, mert alávaló vala, gályára vetik egy falkáig. Oztán őneki is adának szabadságot, hogy megváltozzík.

Ugyan ezen esztendőben Ferdinandos császár szolgái Székely Antal, Pribég János ő felsíge nípivel Kassából egy gereget [5]) Deszpot nevüt bevevík Moldvában, vajdaságban ültetik, az Sándor vajdát kiízik, [6]) terek császárhoz mene, Onnatt harmad esztendőre terek császár segítsíggel országába téve, Deszpotot megölik, Sándort uraságba heleztetik, kik

---

[1]) Faustus javitása: ‚és sokat megfogata.'
[2]) „ „ ‚ölínek meg — — — szalada.'
[3]) „ pótlása: ‚Szádvárát.'
[4]) „ „ ‚János király fia.'
[5]) „ módositása: ‚görögöt.'
[6]) „ pótlása: ‚ő.'

Digitized by Google

a Despotot pénzzel táplálák, kik között Zay Ferenc egyik [1]) vala, kárt vallának.

1562. Julius havában egy hidat végezének el az törökek Szolnok alatt, az Tiszán fából csináltat, kinél ember jobbat nem kivánna az Tiszán túl az földnek elveszésére.

Az János király fia Havaselföldéből behivá az oláhokat terökkel elegy, az székelek ellen; kik bejüvének, és Erdélben rablának és égetének, és a nyerésekkel haza menének. [2])

[3]) Ugyan ezen esztendőben Maximili Jánost[4]) Prágában az cseh urak megkoronáznak az cseh királyságra nagy pombával, nagy kazdagsággal.

Ugyan ezen esztendőben Maximili Jánost megkoronázák Frankfurdban az romai királyságra az imperiombeli urak.

Ugyan ezen esztendőben Ferdinandos királt Frankfurban az imperiombeli urak megkoronázák az imperator koronájával, mely koronázat nagy sok kazdagsággal volt, nagy kencsketéssil, kinek csak az Úr Isten tudja számát.

Ugyan ezen koronázatkoron terck császár jeles fü követöt külde Frankfurban az mi urunkhoz Ferdinandos császárhoz esztendeig való frigyért, kiket az Ferdinandus császár ü felsége kazdagon megajándékoza aranyos atlacokkal, bársonynyal, kamukákkal, skárláttal, gránáttal, arajany forinttal és egynehány ezer tallérral, jeles rabbokkal, (?) úgy bocsátá haza Törökországban császárhoz.

---

[1]) Faustus módositása: ‚egyik Zay Ferenc vala.'
[2]) Kezdődik más kéz irása.
[3]) Faustus: a lapszélre: ‚auxilia barbarorum.'
[4]) „ javitása: ‚Maximilianust.'

Digitized by Google

1562. Ugyan ezen esztendőben egy nagy döghalál támada Németországban, Csehországban, Morvában, az imperiom-városokban, Bécsországban és Magyarországban nagy részében, mely dög miatt nagy sok ezer embereknek lőn halála.

Kisasszony napban Pozsomban 63 esztendőben Pozsomban nagy gyülés lőn, kiben az magyar urak fejenként elfuttanak, mind az ország nemes népek, az János király fia pártjától megválva.

Maximili Jánost az magyarok Pozsontt 63 esztendőben kisasszony napban megkoronázák az magyar koronával az magyar királyságra.

Maximili János egy favárat csináltata az pozsonyi mezőn szép mestörséggel, egy török kép vala egy sarkán, kik mind rakvák vótak apró puskákkal, kit játékhoz készitettek. Mikoron az játék mentül jobb korában vóna, az vár fölgyúlada, az puskapor erősen kezde égni, kiben sok nép ége meg, jeles pattantyús mesterek, sok olaszok, kin az Ferdinandus császár igen megharaguvék.

Ferdinandus császár az Dunát általhidaltatta kettős heddal, hogy mindeccer két félre mehettök rajta, egyik szekér Pozson felé mehetött, másik szekér esmeg Bécs felé mehetött az Duna hedján, ki igen jeles volt.

1563. Az koronázat miképen volt Pozsontt. Szent-Mártonban, nagy állást csináltak, az királné asszony, az urak a hun állottak.

Az királyt Oláh Miklós érsek az tebb pispekekkel megkoronázá a szent koronával, kivel az elenső magyari szent István királt megkoronázták volt az magyarok.

Az utcákot Szent-Mártontul fogva az kalasto-

Digitized by Google

romig posztóval mind bevonták vala, az királyon volt az szent István palástja, úgy vitték gyalogon. az posztón úgy ment az barátok kalastromában. ott vitézeket szentölt.

Onnatt lóra ült, egy állást csináltak az város kapuja előtt, azra ment föl az király, ott megeskütt az magyaroknak.

Onnatt esmeg lóra ültették, az Duna mellett egy hegy volt csinálva, azra fölment az király, ott egy tört adtak kezében módjok szerint.

Mária királni asszonyt, az király feleségét másod napon Pozsontt Szent-Mártomban megkoronázák az magyar királné asszonyságra.

Maximili János király Pozsontt egy tánczoló helt csináltata az Mátyás király kertében, kiben három estve nagy táncot tartottak az király, az hercegek, az magyar urak feleségi, hogy mindenkoron két órán éfély után hatták el az táncot. Az magyar urak feleségi ezek voltanak: Battyányné, Twrzóné, Dobó Istvánné, Owgonodné [1]), Thereok Ferencné. Országné, Twrzó Szaniszlóné, gróf Nikoláné [2]), leánya grófné, az cseh kancelláriosné, egyéb spanyol asszonyok, német asszonyok sokan.

1563. Ugyan ezen koronázat alatt egynehán magyar urak adák el leányokat, fiakkal Pozsontt megnézteték.

Az törekek az koronázatkoron oly igen megiettenek hogyPozson előtt az hedat csinálták, hogy az basa nyilván azt vélte, hogy az király Fejérvárra

---

[1]) Ungnadné.

[2]) Salm Miklós özvegye.

Digitized by Google

megyen nagy erővel, és Fejérvárat megveszi, és magát ott akarja megkoronáztatni, az török azt vélte.

Pozsontt az császár udvarából az koronázatkoron meghalának pestissel egy fű kamorás német úr és egyéb urak, mert az teget[1]) ugyan velek hozták Bécsből.

Ugyan ezen koronázatkoron választák Zrény Miklóst országhadnagygyá az Dunán túl Horvátországig, és Dersfy Istvánt a Dunán ennen Kassáig és mind Nagybányáig.

Ugyan ezen koronázatkoron választák Magocsy Gáspárt egy kapitánságra.

Ugyan ez koronázatkoron itt Pozsontt jelen vala somlai Báttory István az János királ fia küveti az békeség dolgaiért; azt senki nem tudja, mit végeztek vele az békeségrel.

Ugyan az koronázatkoron az török császárnak fű bassája budai bassa meghala Pesten mirigyhalálban, kinek Rustan bassa vala neve.

52. esztendőben Ferdinandus császár Modvában Despotot behelhezteté az modvai vajdaságba és Sándor vajdát kiüzeté Modvából, mely csoda lett volt Pribék János és Székely által, kik nagy nyereséggel hátrajüvének Modvából es Despotot ott hagyák az vajdaságban.

53. esztendőben Sándor vajda az Szulimán császár beyivil és az János király fia erejivel esmeg Modvában bejüve nagy erejivel és Modvát meghódoltatá, Despotot levágattatá, esmeg uraságban beférkezék.

54. esztendőben szent Jakab estin Ferdinandus

[1]) Faustus javítása: ‚dögöt.'

Digitized by Google

császár Bécs várában meghala, kit az magyarok és németek, és egyéb keresztyén nemzetök igin sirattanak, mint kigyelmes királyokat.

Ez jámbor fejedelöm istenfélő, jámbor keresztyén vala, szegéneknek és árváknak táplálója, igazságszerető kegyelmes fejedelöm, és az szegény magyar nemzetnek kigyelmes fejedelme, és az keresztyén és régi hitnek ótalmazója vala.

Az Úr Isten ez jámbor fejedelmet lássa az ű dicsességébe és számlálja az ű szent Isteni.[1])

1564. Az János király fia János 64. esztendőben Maximilianos császár urunk ellen az firígy alatt hadat indíta, Szakmárt meglopatá, és Balassy Menyhárt kencsét zsákmánra veték, és feleségét, gyermekit fogva viteté Szakmárból.

Ugyan azonban az törökek János király fia mellé jüvének, megvevék Nagybányát, Szinérvárát, Atyavárát, nagy sok több kastélokat. Ezután esmeg az János király fia visszatére Erdélyben, az törökök is hátra menének Temesvárban nagy sok rabokkal.

Maximilianos császár urunk ugyan esmeg 65 esztendőben karácson előtt, ez János király fia ellen esmeg hadat bocsáta Kassa felé, német hadat és magyar hadat.

Mely hadnak előtte járjon vagy generális kapitánynyá tevé Swende Lázárt és Báttory Andrást, mely had Kassánál gyűtezék az ott való magyari urakkal.

1565. Karácson innepe után az császár hada Kassáról kiindula nagy hatalommal, gyalok németekkel, fegyveresekkel, magyar gyalokkal, huszárokkal, szántalan álgyuval, minden hadhoz való készülettel.

---

[1]) Talán: ‚szentei közé.‘

Digitized by Google

Kassárul az had mindjárást Tokaj alá szálla, Tokaj várát hat nap mulva megvevék, Némethy Ferencet benne meglüvék, meghala, az várat megadák, mindeneket a várból békeséggel kibocsátának.

Tokajban nagy nyereségeket, pénzt, ezüstet, aranyat, egynehán ezer hordó bort nyerének.

35. Ugyan azon úttal Szerencs kastélyát is megadák, az benne valókat elbocsáták békeséggel.

Némethy Ferencnek testét megadatá Swende Lázár az király hadnagya, kinek testét Szentjogra vivék, ott eltemeték.

Swende Lázár fölindula Tokaj alól, az néppel Szentmartont megvevék, Szakmárt pusztán találák, Nagybányát megadák, az Szamos közett egynehán kastélyokat kit megadának, kit pedig pusztán találának.

Báttory Györgyet Erded várában szoriták, megiede, megadá Erded várát, az mi jószága, kencse ott volt, mind ott veszté, csak egy kocsival bocsáttak ki belőle, megadá Csejt, megadá Kővárát, ezeket mind császár számára foglalák Swende Lázár.

Swende Lázár Szakmárban szálla, János király fia frigyért külde Swende Lázárhoz, kivel nagyot árta Maximili János császárnak. Somlai Báttor Istvánt János király fia Bécsbe küldé császárhoz szín alatt, hogy frigyért járjon, hogy másfelől az török elérkezhessék János király fia mellé.

Somlainak megérték valami levelek által, hogy csalárdság az ű békeségjárása, császár Bécsben megtartóztatá.

Swende Lázár Nagybányán egy igen erős kastélt csináltata, kiben az magyarokkal Balogh Mátyást hagyák, az németekkel es német hadnagyot.

Digitized by Google

Swende Lázár igen csináltatja Szakmárt és Fődvárát, kin vagyon százezer ember míven, ha megszámlálják.

1565. János király fia ez firigy alatt álnoksággal az török császár népét felindítá, és Szakmár alá hozá az tömösvári basát, az szonoki béket, hatvani béket, és egynehán békeket, agákat, szancsákot, jancsárokat és mind ezekkel Szakmár alá szálla.

Szakmár alatt Swendének sok harcot adának, mert valának oly reménységbe, hogy ők Szakmárt megvennék, de semmi nem kelle benne, mert az Úr Isten mindenkor az harcot az magyaroknak, az németeknek adta; hogy semmi nem kell dolgokban, egy napon egy erős ustromot tének, mely ustromon sok török vesze; nagy kárral, nagy szégyennel az török, az János király fia kiszálla Szakmár alól és Erdöd alá szálla.

Ugyan Szakmár alatt egy fű török Bánfy Bálintot kihivá, hogy az két császár egészségeért kópját ternének, kire ez vitéz Bánfy Bálint kimene és az törökkel szemben eklele, és az töröket lováról leeklelé, és az födön az töröknek fejét vevék, az tisztességet Bánfy megnyeré.

Bebék Gyerget török császár kibocsátá János király fiához, madarászni akarand vala vele, de nem lehete, mert az magyar nem híne neki, az törökök is semmit rejá nem bizának, azért vígre János király fiával mene Bebék Erdélben, most is ott vagyon.

Az német és az magyarok kiszállának Szakmár alól, az Tisza és Szamos kezében, nem messze Szakmártul táborra szállának, kikhez kezil az török az Szamost meghedaltatá, ők is táborra szállának közül az német táborhoz.

Digitized by Google

1565. Az egész nyáron nagy sok harcolás lűn az terek, német és magyar kezett, de az Ur Isten mind az magyaroknak adá az szerencsét, semmit az török rajtok nem kaphata.

Az Erded dolgát elhattam volt. János király fia sok ideig vítatá Erded várát, de semmit nem tehete neki, hanem végre hitet adának az Erdedbe való népeknek, hogy űket békeséggel kibocsátnák ezen frigy alatt, kihez az magyarok nem tudtak tartozni, sőt az török álnokság nagy bányata volt, hogy sok török veszött Erded alatt. Ezre való boszuságban az török az firígy alatt meghágják Erdedet, az magyart, az németet többire mind levágák, igen keveset közűlek rabbá tevének.

Imár esmeg az Szamos mellé megyek az terök táborához. Az török hogy látta, hogy az magyaroknak, németeknek semmit nem tehetne, egy álnokságot gondola, frígyet szerze az magyarral, az némettel, hogy mivel az zsákmánra szabadon járhatna; volt öly idő, hogy mind az német, mind az magyar kiment az zsákmánra, egymást megtálalták, de az török az németet nem bántotta, az német az töröket nem bántotta.

Egy napon az németök mind 4 vagy 500 szekér élésért kiment az táborból zsákmánra, ezt az török eszében véve mindjárást rejájok jüttek, mind az szekereket, lovakat, az embert, az ki az szekerekkel volt, egyszermind elvágatta, az török táborra vitték.

Ezt az magyarok és az németök mikoron megtudták volna, mindjárást semmit nem tartozván, gyorson lóra ilének az török után, az törökök hidjára sietének, az hidon es az magyarok, az németek sokan átal-

Digitized by Google

menének, az törököket erősen vágák mind az táborig, ki előtt volt Balassy Minyhárt minden dologban.

Végre ez dolog aznyira leszen, hogy az török aznyira megrémül, hogy mind az törökök küzül, mind az magyarok közül sokan elhullának.

Az törökök ezen megiedének, az magyarokra ágyukat hoznak, az törökek hedjáról az ágyuval lűtték az magyarokat, az német hadnagyak közül három fű embert, hadnagyokat, fegyveres hadnagyokat lüvék meg, kik megholtanak.

Az törökök közül egy fű beket, urat lűttek meg, ki ott az harcon az török előtt forgódott; mind az két félben sokan űriztenek, az harc így végezett el.

Ezután oztán semmi harc nem volt, hanem az török látva, hogy elfogyatkozott, nagy kárral, sok török halálával az török felkött, így ment el, eloszlott, ki Temesvár felé, ki Buda felé, jóllehet vittek 3,500 rabot, de mindazátal nagy kár lett az törökben. Ez török had így oszla el; Szakmár alól János király fia is az mi népe megmarada, azzal Erdélben takarodék. Így végezék el az hadat.

1566. Az terök megrablá pinkesd előtt Tokajnál két melyfeden Királyteleket, vitt tebbet ezer rabnál, égett meg az faluban 300 ember, barmot ménest tebbet vitt 2,000-nil; ezzil az török Szónokba takarodék, de senki nem lűn ki megízné.

Bebék Györget János király fia haza ereszté Erdélből Szád várában, mind az két keze csonka konthnaklos, (?) de méges allam [1]) lator mint azelett, kész terök, kísz lator.

1566. Az budai Ozlam basa megszállá Palotavárat, mint öt ezer törökkel, az sok szántalan köznépek,

[1]) Azaz: ‚olyan.'

Digitized by Google

kik fát hordtanak, az árkot hogy megtöltsék, tíz ágyuval tereté de semmit neki nem tehete.

Az mendenható Úr Isten félelmet vete rejája, valami köznép, kik az Bakomra fájért mentenek Győr szikségére, 100 szekérrel, ezt az török starázsa meglátta, megfutamott Palota alá, az basát eliesztette, hogy mivel német császár minden erejével megyen; az Úr Isten az basát megrettentette, éjjel elszökék Palota alól, az ágyukat kit elvitt, kit ott hagyott, 44 tuna port, golobisnak sokságát, sátort, lovat, hadakozó szerszámokat, nagy szégyenvallással mene Székesfijérvárra. Ezt az Ur Isten mívelé, neki kell ezbül adnunk az tisztességet és győzedelmet. Ezutánis ha az Úr Istentül tartják az győzedelmet, ennél nagyobb szerencsát ad az Úr Isten.

Az német kapitán Groffek[1]) az német sereggel és magyarokkal, mind kivül be húsz ezer emberrel Győrből kiindula 66 esztendőben, 16 junii, hogy Palotának törését meglássa, megcsinálja.

Azt elvégezvén, Beszprény felé indula, népével, egy szegyén ember meghozá, hogy Beszprény várának az kűfala nagy részig leszakadt volna, az gróf semmit nem tartozék, hanem mindjárást Beszprény alá indula, az törökek ezt meglátták, Beszprémnek az várasát megégeték, az várra takarodának.

Gróf az ki az had előtt vala, ezt látván, mindjárást népét ustromnak állatá, megustromlák megvevék az várat, megis égeték, az benne való törökeket mind levágák, az körösztyének ez illen szerencsával járának Beszprény alatt.

Az had, mind magyar mind német, Beszprényben

[1]) Értsd: ‚gróf Eck.'

Digitized by Google

népet hagya, az sereg esmeg győri mezőre visszajövének, táborral letelepödének.

1566. Az gróf az ki az haddal bír vala, ismeg Győrett az hadat felvevé, Tata alá szálla, mind némettel mind magyarral meglűeté, megtöreté, megustromlatá, megvevé, az törekeket benne mind levágatá. Egynihányan kik valami erős helre szorultak vala, mint ötven török, azok gróf hitire megadák magokat rabságra, és hogy le nem vágatja.

Tata alól ságudót bocsátának, Vitta várát és Gesztös várát pusztán találák, azban népet hagyának, az tábor az néppel Almásra szállának, ott egynihán napig levének, onnét Komárom előtt az mezőn táborra szállának.

Maximili János ű fölsége császár Pozson előtt az Dunán hedat csináltata, az csehországi és morvai és slesiai hercegek nagy néppel Pozson előtt az hedon általkelének és Abda mezeire császár ű fölségéhöz szállának nagy néppel és szép néppel.

Császár ű fölsége Bécsbül kiindula nagy sok seregekkel, Ferdinandus herceggel és egyéb sok hercegekkel, urakkal, kilemb-kilemb országok népével Abda mezeire megszálla, ott egynehán napon népét megnyugotá, és szent János nyaka vágása napján, Abda mezeirel minden népével, némettel, magyarral elindula Komárom felé, Néma falunál tábort jára az mezőn.

Egynehán nap mulva 500 török az táborra üte, kiknek az többi lesben állottanak, az magyarok mindjárást utánok menének az Bakomra, űzik, az fejérvári béket megfogák, az egri pispeknek egy

Digitized by Google

szolgája, kinek neve [1]), és az magyarok Túry Gyerggel az töröket többig két mélyfölnél üzék, sokat bennek levágának, egynehányat az törökekben Maximili Jánosnak fogva hozának.

66. Ugyan ezen holnapban Gyula várát megvevék az törökek az magyaroktul török császár hitire, és az magyarokat Gyulából kibocsáták mint 500-at, mikoron egy mélyföden Gyulától eljüttek volna, az törökek utánok menének, az utban az magyarokat mind levágák, ott foglyá esék Kerecheny László harmad magával, kit Perkát passa fogva kilde török császárnak.

Ugyan ezen üdöben megvevé török császár Sziget várát ustrommal, sok terök pogán halálával, az benne valókat mind levágatta, halált szenvedének az köresztyén hit mellett. Zrény Miklósnak az fejét Győr alá küldé az táborban, az török császár Maximilianos császárnak küldé, kit Maximili János császár haza külde Csáktornyában feleségének, Zrény feleségének.

Az tábor az ki Komáromnál és Némánál az mezőben vala, kezül száz ezer ember, ugyan ez napokban mind cseh, német, magyar, Győr mezeire szállának mind táborostul, most ott vadnak.

Az Sziget megvételinek utána az rabló törek felindula Szalaságra és Somotyságra egynehány várat megveve, Babócsát, Berzencét, Csorgót, egynehány várakat, kastélo at pusztán hagyánk, kikben mastan törek lakik, Szalaságnak nagyobb részén

[1]) Üres hely, s utána ‚bek'. Faustus kitörlötte e szót s a hézagot a ‚Pongrácz' névvel töltötte ki

Digitized by Google

mind Kanizsáig, elrablott, az terök visszatére az rab bal, békeséggel elmene.

Az győri tábor az sok hercegek, német és cseh urak, nem tudom, hogy ha megiedének vagy megrettenének, szent Demöter nap előtt megkeszenének, az ki hova tuda menni, mind eloszlának, Magyarországot pusztán hagyák; csak az Úr Istennek vagyunk markában, eleget kóválának, kobzának az szegénység közett, minden élésünket elfogyatták, egy töreket sem láttanak, mert nem merének az törekre menni az ki Fejérvárnál táborban vala, hanem nagy szégyennel pirult orcájával menének haza feleségekhez.

Azt az Úr Isten mondhatná meg, minnyi kincset vesztegetének el, kire egy töreket nem tudának fogni, kivel az töröknek nagy szívet adának, szégyent, igaz, eleget vallának, költséget eleget tevének.

1566. Azt elfeledtem volt: ugyan ezen napokban, hogy az tábor Győr alatt vala, az olaszok és németek Győr várasát szénnel megégették, sok jámbor morháját mind elkobozák, igaz, elég szegént, kódust csinálának, sokan házban égének.

Ezt is irhatom ti kigyelmeteknek, hogy az nagy tobzódás miatt az két táborban, mondom, igazán mondom, hogy komáromi táborban, az győri táborban az nagy ételben italban több holt meg düggel az németben, az csehben tizenöt vagy húsz ezernél, kit sok jámborok tudják, látták.

Gyula alól az terök Borosjene alá szálla, Jene várát megvevé, az benne való népet mind levágatá, Kendo Istvánt ott az terökek levágák.

János király fia megszállá Szaka kastélyát, az németek az kik benne valának, azok megfogák az

Digitized by Google

ki magyar előttek hadnagy vala, kinek neve [1]), János király fiának fogva vivék, hogy nem akarta megadni Szaka kastélyát magyarok kezében János király fiának Szaka kastélyát.'

Ugyan ezen üdőben János király fia megszállá Tokaj várát, tatárral terökkel, magyarral vítatá de meg nem veheté, esmeg elszálla alóla, övéit hátra viteté.

Az tatár két izben rablá meg az Tiszán ennét való .födet, az mendenható Isten tugyik, minyi ezer rabokat elvivének, maga az tatár nem volt fellöbb 5000.

Semmi [2]) Lázár azkoron Kassában volt, az hol magyar vót mind mellé gyülteté, sinkit az tatárra ki nem bocsátott az magyarok közül, az rabbal az tatár szabadon elmene, ki Sende Lázárnak igen nagy gyalázatjára, szégyenére esék, de ű nem tudja micsoda az szégyen, tizenöt napig volt az rablás, senki Kassából egy kópját nem mert eltörni az tatáron, hanem az szegénség az fogott tatárokat, azok az kit megöltenek bennek.

Ez ez tatár annyi égetést, rablást mívelt Magyarországban, hogy elkezdette Egernél, aznak az vidékét mind elégette, rablotta, onnan feltért Mohi felé, mind elégette ott az földet, onnatt felment az Szentpéter, végre az Sajó mellett Remaszombatig, mindent elégetének, Tokaj alól följütt egy falka tatár, Tarcalt, Szántót, Vidmánt, Gencet, Telkibánát, Szinát, valami Kassáig faluk voltak, mind elégette, rablatta.

---

[1]) Kitöltetlen hézag.

[2]) Faustus javitása (vagy talán csak módositása, mert e helytt a ‚Semmi' név élc lehetett): ‚Svendy.'

Digitized by Google

Telkibányáról átalcsavaradott Patak felé, Patakot, Ujhelt, azon mind fel Liszkát, Benét Ongvárig mindent rablottak, égettek.

Onnét feltartott Berekszász felé, mindent elégetének, mindent rablának, mert az nömes nép oda Berekszászban futott volt az János király fia birodalmában, az mint mondák, János király fia biztatá az nömösséget, hogy valaki az ű birodalmában megyen, az tatár nem bántja.

Sohalt penig azon nemesség nem veszett mint Berekszászban, kik oda futottak, mert mondják, az kik látták, hogy száz vörös fedelü szekérnél többet vittek el, kiben mind nemös asszonyak vótanak, nem győzi ember ezt az csodát megírnia.

Az János király fia ezt hallván, hogy az tatár Berekszászot megrablotta, mindjárást elhatta Tokaj vára vitatását, az tatár után sietett, az tatárt megállatta, az rabokban sokat megszabadított, végre az tatár nem engedte az rabokat, az török hada hogy az tatárnak elejit az utolját megjustet, (?) mint 300 tatár, 14 lovagot, az rabokban sokat megszabadított.

1566. Ugyan ezen jüdöben Balassa Minyhárt megveré az törökeket csak ott kezöl Remaszombatnál, sokat bennek levágának, és egy béket fogának. Jóllehet Svende vagy Semmi Lázár ű es ott vót az németekkel, fegyverösekkel, de ha igazán megmondjok, bizon nem sietett, ugyan az hogy semmiképen Balassa nem vihette az törökre, mert azt mondta, hogy az magyar elárulja.

Balassa Minyhárt ezzel semmit nem gondol, hanem ugyan ellene az törökre rejá ment, megvitt velek, megverte; hogy ezt Svende meglátta, hogy az

Digitized by Google

török megfutamott, ű es oztán az ű népével odaérkezett, de semmit ott ű nem használt.

Immáran mostan hogy az török tatár elment, az német hadat, az magyar hadat kiszállitotta Semmi Lázár Kassából, az égett födre, az kit az tatár török elégetött, elpusztított mastan immár az ű hadát az szegyénségre szállitotta, az mi kevés eleségek megmaradt az pogántúl, azt is elpusztítatja ugyan azonra, hogy az szegény népet, azt akarja, hogy éhhel haljon meg.

Digitized by Google

Digitized by Google

II.

AZ LANDORFEJÍRVÁR ELVESZÉSÉNEK OKA E VÓT ÉS ÍGY ESÖTT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Midőn László király látta vóna, hogy ő hadakozással és fegyverrel Magyarországot a török ellen meg nem oltalmazhatja, ő magaes nem arra való vóna, hogy hadakoznék, az magyari urakes kedig (kikkel ő semmit nem bírhat vala) nem az ország oltalmára viselnének gondot, hanem kiki mind az ömaga hasznát keresné, és egymást gyülölséggel és háborúval kergetnék, és ezalatt a török naponkint hatalmaznék, és az végvárakba mind Boznába s mind Horvátországba és Tótország végébe sokat elvett vóna, kiket király csak költséggel sem tarthat vala az maga-biratlanságtul, gondolta azt magába: hogy ő az törökkel frigyüt tegyen és megbékéljék vele. Választja bé egynehány rendbeli fő követet Constancinápolyba szultán Szelím császárhoz, (a mint annakelőtte az atyjához es Pajazith császárhoz köldözött, — a mint Kys Horwáth Jánostes köldte vót bé Pajazith császárhoz, ki a császártul kérte vót meg Konstancinápolyban az alamisnás szent János testét, kit királynak hozott vót nagykedven, kin a király és mind a magyari urak igön öröltenek,—és frigyet tartott vele), hogy övelees azonképen frigye lenne, és békesség lenne köztök. Választja legutolszor bé hozája Belay Borbást, sokad magával és jó szörrel, ki által az békeséget vele megujítaná. De azután hogy

Digitized by Google

Belay bément vóna, nem sok idő mulva király meghal, és száll az ország gondja a fiára Lajos királyra, ki igön iffiu és tudatlan vót, mert még ugyan gyermek vót. Kit midőn a török császár meghallott vóna, választja őes az iffiu királyhoz két fő emberét követségen, kiket csaussoknak szoktak hínia, kik által őes az atyjával való békességet megujítanája; és hogy örök békesség lenne mind örökké az jüvendő terek császárok közett és az jüvendő magyari királyok közett, kiván vót és kéret vót az országtul és királytul adót; Belay Borbást azonközbe magánál tartóztatván, és vele az Kuzul bassa saah Zmail viadaljára elvivén, hogy csak látná az ő hatalmasságát és szántalan népét, kit oztán meg tudna az ő urának és az országbeli nagy uraknak beszéleni. És azután az egyiptomi királyraes, az kit mínálunk szoltánnak mondnak, midőn hadakozni kezdett vóna, kit annakelőtte atyjájá fogadott vót, és ez szín alatt nem tudván töle félni, készöltelen talált vót, és nagy csalárdsággal megvert vót, és megfogott vót, és feles akasztatta vót, és ezenképen az egész Egyiptomot, Alaxandriát és Mizirt és egyik részét Szerecsenországnak megvett vót, Belayt ottes vele hordozta vót, kit az oda való népek előtt magyari királynak mondatott és hivattatott, vagy hatezer embert, boznaiakat, rácokat magyar módra ötöztetvén és magyar módra zászlókat iratván, hogy a magyari királyes őhozája hallgatna és segétségeül mellé jütt vóna, hogy ezzel inkább az országokat magához hajthatta vóna, a mint meges hajtotta vót. De ezt megmilvelvén az császár, nem sokat élt vót, megholt vót, ki után választották vót a császárságra a fiát, Szulejmant.

Ezönközbe kedig vót az császár ez szándékba,

Digitized by Google

hogy Belay Borbást el ne ereszsze, hanem a választ magyari királytul az adó felől megvárja, és ha király az adót meg akarandja adni, hát ő az Kuzul bassára hadakozzék, és Belayt jó válaszszal haza ereszsze, hol kedig nem, tahát a hadakozást Magyarországra fordítsa; de miért a halál az ő szándékának elejit vette vót, ezt nem érhette vót.

Ezalatt kedig az király és az urak hallván az császár kevély kivánságát, hogy ötölek és az országtul, ki annakelőtte soha adó-adó nem vót senkinek, mint aféle iffiu király és ollyan nagyakarú kevély urak, kik az időbe épp országba uralkodtak, nagynehezen vevén és hallván a követséget, és megbusulván azones, hogy az ő követeket haza nem eresztette vóna, nem akarnak neki semi választ tenni, hanem vetik először ugyan ottan Budán őrzet alá, azután köldik Tata várába az vén Bornemyszsza János őrizeti alá, és ott imár egynehány esztendeje mult vót el, hogy tartották vót őket.

És midőn meghallották vóna, hogy a császár megholt vóna, és mást tettek vóna császárrá, a két csaussnak, a követnek, némit boszusságbul, némit kedig hogy azzal császárt megieszszék, és főképpen pedig értetlenségből és tudatlanságbul, hogy a császár megijedvén ne merne tőlek adót kérni, és hogy eféle követséggel többé hozájok ne merne köldeni, nem nízvín aztes, hogy az ő követik Belay ottben vóna, mondják hogy Wárday Pál akaratjábul és tanácsábul, ki akkor egri pispök vót, az vén Bornemyszsza mívelte vóna, mind orrokat fölöket elmetélvén, király hirinél köl és az urak hirinélköl, olyan megtagolván es rutítván a Dunán Fejírvár alá bocsátják, kiket onnét Szenderőre késértetnek alá. És

Digitized by Google

onnét az iffiu és új császárnak hirré teszik, hogy mimódon eresztötte vóna a magyari király az ő atyja követit válasznál köl, mind orrokat fölöket elmetélvén, kit midőn az uj császár megértött vóna, igön megbusult vót rajta, és minden hadakozó szándékát, ki őneki az persiai királyra vót, Magyarországra fordítja, és azt mondják, hogy mondotta vóna: Én az ő követét nem bántom, mert követet nem illik bántani; mert a követnek semi bíne nincsen: ha mit neki parancsolnak, azt kell neki mondani. De vagy rajta halok meg minden népemmel, vagy az én atyám követi boszusságát és az énrajtam lett kissebbséget boszuállással akarok megtéritenöm. Mely követeket meghagyá császár hogy levágnák, és a Dunába vetnék, hogy az ő kissebbségére ne élnének.

És a készölettel, a kit az atyja kiszítött vót még annakelőtte, kik azt mondják hogy Ródra, kik kedig azt mondják hogy Kuzul basra, mindjárást Magyarországra indul, többel háromszáz ezer embernél. És Belay Borbást Zoffia várasától az utbul elereszti és azt hagyja neki: hogy megmondja urának, magyari királynak, hogy őrejá menne. És minden hadát neki megmutatván, meghagyja neki: hogy megmondja urának, minemő haddal menne rejá, és meg akarja az ő atyja követi boszuját és az ő kissebbségét téríteni, és ha békeséget nem akart vele tartani, tartoznék hadakozáshoz.

Jóllehet az császár indulatját még annakelőtte Belay királynak és az uraknak még Konstancinápolybul hírré tötte vót, de midőn oztán ömaga megjutott, mindön készöletét és szándékát császárnak nyilvábban megbeszélötte vót, hogy a szándékba

Digitized by Google

vóna, hogy először Fejírvárát és Sabácot megvenníje, azután az egész országot el akarná rontani.

Kit midőn mind király smind az urak megértöttek vóna nyilvábban, megrettennek rajta, jelesben az urak, kik értötték, micsoda az Fejírvár elveszése, mi következnék belőle, ha azt a terek megvenní, (a király, a ki akor még igön iffiu vót, annyira nem értötte) akarják és végezik azt, hogy a várat megtakarják és épejtsék, mind néppel, éléssel smind porral, a mi arra való szükség vót vóna, és hogy új tiszttartókates és fő urakat vetnének belí, kik a háznak tudnák gondját viselni. Mert az időbe gyermök tiszttartója és bánja vót Fejírvárnak, Thewrek Bálint, ki az atyja halála után Thewrek Imreh után maradt vót a bánságba, mely Thewrek Imreh az Paxy Mihály helyébe, ki az sarnói veszedelemkoron, midőn János vajda ment vót Sarnó alá, veszett vót el, választatott vót a bánságra. És ő ott nem létébe, mint ki gyirmek vót, vótak csak vicebáni benne, egyik Oláh Balasko, a másik Móre János. És a két rokona Swlyok István és Swlyok Balás úr képe levén, kik tútories vótak Therek Bálintnak, a tanácsbeli urak király szavával hivatják fel nagy hamarsággal a két Swlyokot, kiknek egyik, az öregbik, István neven, midőn felment vóna, és neki a király tanácsába ugyan a király szömélye előtt a király akaratját megmondották vóna és mind az urakétes, hogy az házba tiszttartót akarnának vetni, mert az ő ura gyermök vóna, és egyéb szükséggeles meg akarnák takarni, mert jól értení ões, hogy török császár útba vóna, és nyilván rejá akarna jünni, azért idejin hozzá akarnának látni, hogy valami szörtelenség miatt el ne veszne, kiben ha ellent tartanának, és a háznak

Digitized by Google

valami történnék, senki oka nem vóna, hanem az ő ura, és ők ketten. De ő ugyan ottan az tanácsba, semit nem várván, a választ tötte vót: Az én uram és mies az mi urunk után készek vagyunk ő felségének az házat megadnunk, a mint a mi urunk, és mies a mi urunk után imár egynehányszor megkináltok ő felségét s ti kegyelmeteketes, de úgy hogy az mi meghót urunk a Therek Imreh szolgálatját és adósságát, és azután e mastani urunkétes, kit ők Fejírvárra költöttenek, megadván és fizetvén, készek vagyunk ő felségének és ti kegyelmeteknek megadni; ezen kivel, ha az mi urunk gyermökét meg nem elégéti ő felsége, általánfogva halálig sinkinek nem akarjok adni, vagy jű császár vagy nem jű. A mi urunk gyermökének mi meg nem akarjok torkát metszeni; sőt ezt mondom: ha e mai nap Fejírvárat egy felől török császár szállaná meg, más felől ő felsége, nem tudom soha, mellyiknek adnók meg hamarébb, ha török császárnak-i, vagy ő felségének, mind halálunkig, még nem megleszön az mi urunk gyermöke adóssága és az sok jámbor szolgálatja.

Ezt látván az urak, hogy illyen igön megkeményüdtek vóna, és eltekéllötték vóna, hogy semiképpen a házat meg ne adnák mind addiges, még nem az ő kedvek szörint való fizetések lenne, ki ollyan hertelen nem lehetettes, mert nem kicsin summa vót, több vót sokkal negyven ezer forintnál, más kedig hogy szántákes az urak (jelesben a kik kezétől kellött vóna a pénznek kimenni), hogy egy gyermöknek, ki simit még nem szolgált vóna, annyi pénzt kiadtak vóna, kezdik fogdosni nagy sok igíretökkel és fogadásokkal, mind király képébe smind ömagoktúl, mind urokat s mind öket, jüvendőre hogy mind urrá

Digitized by Google

temnik, csak hogy az házat adnák meg, hogy ne veszne el, takarnáják meg idején. Swlyok kedig a választ teszi, a mint el vót tekélve nálok, hogy soha ez szóval sem igírettel meg nem leszön, hanem csak kész pénzzel: énes kedig protestálok mind Istennek smind ő felségének smind ti kegyelmeteknek, hogy ha valami történnék ezalatt a háznak, hogy nem a mi urunk, sem mi lennénk oka a ház veszedelmének, hanem azok, a kik az mi megholt jó urunk jámbor szolgálatját és az ő megmaradt árvája szolgálatját meg nem akarják fizetni, és az árvának torkát meg akarják metszeni.

Látván ezt az urak, hogy illyen igön megkeményüdtenek vóna akaratjokba, más utat gondolnak rajta, hogy csak a ház szörtelen ne maradna és el ne veszne. Kezdik arra kérni: ottan ha a házat ő felségének meg nem akarjátok adni kölömbén, hanem hogy megelégejtsenek bennetek, ki illyen hertelen nem lehet, hogy elyen nagy summát egyszörsmind kiontsanak, mert ha ő felségének több pénze vónaes, kellene ez mastani hadhoz ellyen ellenség ellen, míveljétök ezt: hogy ottan ti maradjatok az házba, csak hogy a menyi nép kell a házba, hadd vessön ő felsége annyi népet a házba, és egyébbeles megtakarja ő felsége, hogy el ne veszne ez országtul ollyan fő végház. Arraes a választ teszi: hogy azt sem mívelhetnék, mert nem tudják, micsoda népét fognának bévetni, netalántán ha erősbek fognának az én uram népénél lenni, talám az ő urát kirekesztenék belőle; mast elég nép vóna benne, csak hogy ő felsége köldene azoknak mind fizetést, és port, élést. Leszön oly az tanácsbeli urakba, ki azt mondta vóna neki: mi szükség ő felségének az ti népetöknek fizetni, és

Digitized by Google

egyebetes oda adni, ha az ő felsége népét bé nem akarjátok ereszteni? ha elég népetök vagyon, az egyéb szükségnekes viseljítök timagatok gondját. Vótak az urakba ollyak, kik azt mondják vót: hogy jól tenni király, ha megfogná és a csonka toromba vetni mint árulót. De esmeg vótak olyak, kiknek a nem tetaszött, hogy haraggal kellene fogni, hanem inkább szép szóval kellene őket engesztelni, ha fizetések nem lehetne.[1])

Ezt kedig ez ellyen kemény választételt Swlyok ömagától soha nem merte vóna mívelni, ha az urak közzől önekiek biztatójok nem vót vóna és tanácsadójok; e kedig senki egyéb nem vót, hanem az Zapolyay erdélyi János vajda, ki őket erre vitte és biztatta, mondván nekik: ha ti emberek lesztek, és a ti uratok gyermökének igaz atyjafiai lesztek és jó tútori, hát soha semi igíretre sem fogadásra meg nem adjátok a házat, még nem megelégejtik uratokat minden adósságárul; mert ha megadjátok, soha semit nem adnak, mind éltig oda leszen minden szolgálatotok és adósságtok, ezt én jól értöm. Ha kedig félnél attul, hogy vagy megfognak vagy egyéb bántásod esnék, ne félj semmit, még az én fejem fennáll, nem hadlak addig, mert énes Erdélybe tiszttartó szolga vagyok, jó vóna bizony hogy éntőlemes venník el tisztömet fizetetlen, szép szóval és igírettel; ne hagyjok mi egymást, ha azt akarjok, hogy a mi dolgunkes jó legyen.

Ezt kedig ő nem az őhozájok való jó szándékbul mivelte vót, hanem hogy mivel mindönbe mind az iffiu király smind az tanácsbeli urak akaratját

[1]) A lapszélen más kéztől, vagy talán ugyanattól, hanem később odajegyezve: Hic dominus reverendissimus de inposicione victualium, quomodo aliqui dominorum grauati fuerint, illud exiguum pecunie, quod in inponendis victualibus exponi debuisset, dari facere, florenos videlicet 60, scribat id quod voluerit.

Digitized by Google

megháborítatná, és hogy valaki Magyarországba vóna, kinek valami birtoka vóna és valami tekintet vóna rejá, jelesben pedig a tiszttartók mind ő párti vónának, és őhozzá hallgatnának, és az ő akaratjához tartanák magokat minden emberek ellen; kinek iffiuságától fogva soha egyéb kivánsága, szándéka és akaratja nem vót, hanem hogy jüvendőre magának fejedelemséget vehetne (a mint az ő kivánságának vége meges mutatta vót jüvendőre), kihoz őneki titkon való párti és baráti vótak, mert valahol Magyarországba, Tótországba és Erdélybe jeles emberek vótak, kiknek mind az országba smind vármegyékbe szavok járt vóna, és foganatos vót vóna, (mint egynehányat, a jelesbét meges nevezhetjük) egyik: Werbewczy István, ki az időbe personalis praesentia regiae majestatis vót, kinek mind az ország közett, smind a tanácsba smind az törvén itíletibe nagy autoritása vót; másik: Árthándy Pál, kinél nagyobb szószóló az ország közett nem vót; és Tótországbul Glessany Miklós, kinek mind az ország közett smind az urak közett nagy praktikája vót; és Nykolay Gergely, ki az időbe director causarum vót, kinek udvarnál nagy szereteties vót, és szava igön foganatos vót, és nagyobb pörösb patvarosb ember nálánál akoron nem vót; — és az urak rendiről es az király háta megől titkon Korláthkewy Péter, ki akoron királynak hopmestere vót, kinek Zepessy Györgygyel, az vajda öcscsivel nagy barátság-tartása vót mindenkor; — ezen kivől mind az vitézlő rendről, mind az fő nemesség közzől, vármegyék ispáni közzől sok vót, kiket ett mindent meg nem nevezhetönk, kiket ő mind ez szándékkal csatlott vót hozája, hogy őmagát jüvendőre fejedelmmé tehesse, és azokat kit mind

Digitized by Google

az ő rendin uraságra vihessen, kinek kivánságaért végre még az törekkeles kötelességet és barátságot vetött vót (a mint egyebött nyilvábban megjelöntöttök, a mint azután mind e világnak nyilván vót az ő köztök való barátság). Mely kivánság nem nyukhatott benne semikippen, hanem mindön uttal okot keresött, hogy miképpen az őbenne megfogantatott mérget kionthatná, és az ő kevánságának eleget tehetne, gondolta vót azt, hogy jó és alkolmas időt talált vóna hozá, gondolván ez okosságot hozá, ki miá az ő kivánságának indulatját ezön megkésértené, készörejti az ő pártos emböri által mind az udvarnál smind kedig az vármegyékbe, hogy kivánnának egy gyülést tétetni a királylyal és az urakkal ellyen jó szándék szine alatt: hogy miért látnák ez országnak naponkent való nagyobb nagyobb veszedelmét és romlását, és az végvárak szörtelenségét, és hogy az tervényszolgáltatásbanes nagy fogyatkozás vóna, hogy ezökről szólanának, látnának és végeznének. Ezt kedig ő nem egyéb okért míveltette, hanem hogy a gyülésben azokat, a kik öneki az ő kivánságának ellene állóknak látatnak vala, és a kik miá ő az ő akaratjának eleget nem tehet vala, tisztökből kivettethetni, és oly tiszttartókat helyhöztethetne, kik midön annak ideje lenne, az ő kivánságához és akaratjához tarthatnák magokat, és ötet az ő kivánságához hozá segejthetnék és indíthatnák. Ezök kedig, a kik ellen e gyülést akarta indítatni, jóllehet alábbvalóbb egynehányan vótanak, de főképpen Báthory István vót, ki az időbe naderspán vót, ki öneki igön ellene vót, mert tudta azt és vélte mindenkor, hogy még ő az naderspánságba vagyon, soha az ő kivánságának eleget nem tehetne, mert a naderspán min-

Digitized by Google

denkor ellene állhatna, tisztees azt mutatná. Annakokáért proponáltatott vót eféle fogyatkozásokat az országba lenni, hogy tudta azt, hogy aféle fogyatkozások vétke mind az naderspán hozá-látatlansága miá eshetnék: mind az végvárak szertelensége, s mind az tervénszolgáltatásnak fogyatkozása, és az ország naponként való romlása. És ezért a naderspánt bintethetnék, mert ezekhez látni mind a naderspánnak kellene. Kibe jóllehet hogy vót valami, jelesben a végvárak szörtelensége, de az egyéb dolgok nem annyira fogyatkoztak vót meg, sem törvényszolgáltatás, sem az országba való erős és igaztétel. Az végházak fogyatkozása sem anyira a naderspán vétke vót, mert ő nem régön lött vót annakelőtte naderspánná, és az végházakat ugyan olyan szörtelenségbe találta vót, kihoz lehetetlen dolog, hogy ő hozá nem látott vóna és a királyt hozá nem tanácskoztatta vóna, ha az iffiu király tudatlansága szönvedte vóna, és az tanácsbeli urakes akaratosok vótak vóna ahoz. Mert a naderspán annakelőtte végbeli tiszttartó vót, és jó vitéz emböres vót, és jobb szerencsáju vót sokkal vajdánál, mert vajda valahova indult, mindönönnen szégyünnel és kárral jütt meg, mert mindönött verték, jelesben a törökök; Báthory István kedig valahova ment, mindönött nyereséggel járt, ki annakelőtte egynehány esztendővel, midön még temesvári ispán vót vóna, az szenderei szancsákot, ki nagy titkon jütt vót, többel hét ezer embörnél az Temesvár vidikére, és Somlyón fölől, ki még az időbe valamenyire ép vót, mind elrabolván, nagy nyereséggel tért vót vissza, kit Báthory István kevéssé többen harmadfél ezör embernél a Temes pusztáján megvárt vót, és két jámbor szolgája, kik víceispánies vótak,

Digitized by Google

Gechey János és Kutassy Lukács tanácsábul megvert vót, és mindön nyereségét elvette vót, és népébe nagy kárt tött vót;—kinek azon kivöl eszees elég vót: tudta mi következhetik az végházak veszedelméből; nem bintethették vóna azzales, de a ki kinek gonoszt kiván, azon vagyon, hogy oly utat találjon rajta, kivel árthasson neki. Más gyülölségnekes oka megint e vót: hogy midőn még mindketten iffiabbak vótak, és ő vajda vót vóna, Báthory kedig temesvári ispán vót vóna, és egymással barátságos vótak vóna, midőn Székely Gyürgy a körösztösökkel Temesvárat Báthoryra rejá szállotta vót, és vajda az erdélyi haddal rejájok jütt vót, és őket megverte vót, kinél több jót soha az ország javára nem mivelt vót, és Báthoryt az megszállásbul kiszabaditotta vót, egy compromissomot töttek vót az vajda akaratjábul és kivánságábul egymás között: hogy ha halála történnék az akorbeli királynak László királynak, ki igön vénes vót bétegöses vót, és a naderspánnakes Pryny Imröhnek, ki azes igön betegös és köszvényüs vót, halála; és ha az ország vagy naderspánt, vagy kedig az új királynak Lajosnak gyermök vótaért gubernátort fogna választani, ki az országnak, még a gyermök király felnőne, gondját viselné (tudná azt kedig, hogy senki nem vóna egyéb önáloknál ketten, kit eféle tisztre választhatnának, hanem ököszölök ketten kelle egyiket valamelyiket választani), hogy eféle tisztöt soha egymás ellen és egymás akaratjánál köl fel ne venne egyikes, hanem megalkunnának rajta, mellyik venni fel a tisztöt. Ezt kedig vajda okosságbul mivelte vót, látván mind a királynak vén vótát, smind kedig a naderspán betegös vótát, vélte hogy nem sokáig élhetnek, és az ő halálok

Digitized by Google

után vagy naderspánt vagy kedig gubernátort kellene az országnak választani. Tudta azt, hogy az udvarnál, mind kedig az közömséges nemesség között Báthorynak nagyobb authoritása és szereteti vóna hogy nem neki, és hogy atyafiasbes vóna az urak között hogy nem ő, es régébb nemzetes vóna önálanál, félt azon, hogy mindjárást ötet választják vagy gubernátorrá vagy naderspánná (a mint idővel úgyes történt vót, hogy Báthoryt választották vót a naderspánságra): hogy ez compromissum ellen, ha történnék ötet választani eféle tisztre, hogy ő hirénél köl e tisztöt fel ne vehetnéje, hanem hogy öneki mint nálánál iffiabbnak valami nagy spest és reménységet vethetne, vagy válami szép szót adna neki, és a tisztöt magának ejthetné, vagy kinek ő akarná, kiből oztán az ő kivánságához kinyebben hozá juthatna. De Báthory midőn az idő ugy hozta vót, hogy a naderspánságra választották vót, ugyan a compromissum ellen, vajda hírinél köl felvette vót a tisztöt, értvén és végére menvén a vajda kivánságának és gonosz szándékának. Ez okokért vajda mindönkor okot keresett, hogy mivel ötet az naderspánságbul kiejthesse, az gyülést mind naponkint erősben ingörlötte lenni, és készerítette az országbeliekkel (titkon öket jártatván és ösztökelvén, hogy a királyt és az urakat készerítetnék a gyülést hirdettetni és tétetni, kit mind a király az ő iffiuságábul smind kedig az tananácsbeli urak, főképpen kedig a naderspán igön nehezen vettenek az országbeliektől, mert gondolták azt, hogy nem jó végre lenne ez gyülés, kinek semi oka és szöksége nem vóna, kiért lenni kellene, hanem hogy valakinek nyomorusága következnék belőle; és nem csak az urak, de még a királyes félt

Digitized by Google

igön, hogy valami nyomorusága következzék belőle, ki mindenkor kétséges vót a vajdába, jóllehet vajda mindenkor igön nagy hívnek tetette magát a királynak), de főképpen félt magának a naderspán, ki nyilván tudta az vajda őhozá való gonosz szándékát és gyülölségét, örömest a gyülésnek ellene állott vóna és eltávoztatta vóna hogy ne legyen, vélvén azt nyilván, hogy azt mind vajda inditotta vóna és csak az ő veszedelmére. Ezenképpen mind királynak smind az országbeli uraknak idegönnek tetszött a gyülésnek lenni, kibe ellentes tartván többig esztendőnél, nem hatták és nem engedték a gyülést lenni. De midőn az országbeli köz nemesség (mint kiket minduntalan ösztökeltek) és az ő alattomba való pártjaies nem akartak vóna nyugonni, hanem mind untalan futnának és szorgalmaztatnáják mind a királyt, mind naderspánt, mind az urakat, intvín és kérvén őket, hogy a gyülésnek engednének meglenni, kit nyilván hinnének, hogy Istentől vóna ennek indulatja, hogy ez ország el ne veszne, kiből annyi java lenne és következnék az országnak, hogy kinél Istentől sem kivánhatnának jobbat, mert az országbeliek látván veszedelmét hazájoknak, anyira megkeseröttek vóna, hogy készek lennének fejenkint őmagoktul, e szegény országnak megmaradásaért fejük és jószágok fottáig, az király javáért és az ő megmaradásukért mindent mivelni, kinek nem kellene elmulni, és ezt ne halogatnák, ez ellyen jó szandéknak ne hadnának hejába elmulni, kinek esmeg csak Isten tudja, még nem adatnék illyen jó ok.

Ezzel és eféle sok kölöm-kölömféle fogásokkal untatták mind királt smind az urakat, utól kedig ostortes utána vetvén, hogy ha nem akarnák en-

Digitized by Google

gedni [1]) az gyülést jó kéjeken, hogy ugyan ellenekes az ország megmivelné, kiből nagyobb gonosz fogna oztán következni, és az, a ki a gyülés-lételnek ellentartója vót vóna, vagy király vagy ki, nem használna végre vele, és el nem fognák neki engedni, hanem mind országul rejá támadnának és megbintetnék mint eféle gonosz akarúját az országnak. Eféle sok intés rejá készerejti mind az urakat smind királyt, hogy rejá kelletik hajlani és engedniek és meges hirdetniek a gyülést Hatvanba a mezővárasba, ki hat mélyföld Pesthoz, hova mind király smind az urak anyival nehezebben engedték lenni, menyivel nekiek távulban kelletnék Budától bennik [2]), és az szokott helyről, Rákos mezéről a gyülést másuvá vinni, kiből önekiek mind félőbb és kétségesb dolgok következött vóna, de mindazáltal nem kéketelen arra rejá kelletik hajlanik, és annakes engedni, hogy ott legyen a gyüléses, a hol az ország akarnája. És ezönképpen erre rejá birva királyt és az urakat, azok a kik a gonosz tanácsba tudósok vótak, nagy örömbe lesznek, a kik kedig jüvendő gonosztul tartottonok, nem kicsin bánatban esnek. A nap előjüvén a gyülésre, rejá gyülnek minden felől az országbeliek, királyes az tanácsbeli urakkal, pap paraszt urakkal és naderspánnal oda mennek, vajdaes bémegyen, nagy engedelmesön magát királynak mutatván, es ott a minemö artikulusokat a király és az urak az ország közi költenek vót, ki mind az ország javárul vót, a végvárak hozá-látásrul és egyéb jó szörtartásrul, az országbeli közömség nem arrul fognak végezni sem szóloni, hanem a mi szándékba az pártos nép, a ki

[1]) Az eredetiben tollhibából: ‚engendi.'

[2]) Úgy látszik, tollhibából ‚lennik,' ‚lennnek' helyett.

Digitized by Google

mind az vármegyéket smind az udvarnál futottak vala, és ingörlötték vala a gyülést, nem hogy az ország javára szóltanak vóna, hanem hogy a ki nyomoruságára jüttek vala, és az országot bégyüjtötték vala, hogy annak mehessenek végére és azt nyomoríthassák meg, az jámbor urfiat Báthory Istvánt a naderspánságbul kivethessék, ötet kezdék az okokkal bintetni, az minemő okokat először proponáltak vala, kiről kellene végezniik az gyülésben, hogy minemő szörtelenségök vónának mind az országbeli szörtartásba smind az végvárak tartásába, smind az törvéntétel szolgáltatásába, kiknek vétke senki bine nem vóna, hanem az gondviseletlen naderspáni, mert azok ő tiszti vónának hogy hozzá látna; ő felségének nem vóna bine benne, mert ő felsége mind országával egyetömbe arra választotta vóna az naderspánt, hogy a mellett ő felsége eféle dolgoktul, a ki az naderspánt illetné, megnyughatnék, kihoz mindenhoz öneki kellene látni, kinek sokkal nagyobb gondja vóna az ő torkára és hasa töltére, hogy nem tisztére és az ország gondjára és szükségére, és mindennap ha nem kétször de egyször szörét tenni, hogy többet innék kelleténél, ki nem naderspánhoz illendő dolog vóna, és az olyan embert a naderspánság nem illetné; nekik oly naderspán kellene, hogy ki elég vóna a naderspánságra, és az ő tisztének eleget tehetne, és gondját viselhetné az szegény országnak, és ő felségének nyugodalmára lehetne; önekik naderspánt kellene tennik ő felsége akaratjábul, kire ő felségének könyürgenénekes, hogy ő felségees könyürgésöket hallgatná meg, és viselne gondot rejá az ő kegyelmességéből, hogy választanának olyat a naderspánságra, hogy ki elégnek látatnék rejá, és ki

Digitized by Google

önekiek mindnyájoknak tetszenék és szolgálhatna, mert azt a kit látnának, hogy ki nem elég rejá, nem akarnák szömvedni. Eféle sok és kölöm-kölömféle rutitásokkal bintetik vala és alázzák vala, és naponkent mind inkább-inkább neki görjednek vala, és a községet rejá görjesztik vala. Nem vala sem piac, sem utca, sem udvar, sem szállás, holott mind csak arrul nem szólnak vala, és mindeneknek szája csak azzal vala rakva, hogy a naderspánrul levonják a naderspánságot, és mást válaszszanak rejá, mert mindenfelé az gonosz akarúk tanácsa elhatott vala, és minduntalan ingörlik vala az községet, hogy azon legyenek, hogy ezt ő felsége megváltoztassa és mást válaszszon rejá. Ez eféle kiátás és kérés mind órankint inkább elhatalmazik vala, mert az pártulkodók meg nem szönnek vala aféle kiátástul; az ország közett egyik leszaz [1]) vala, a másik feláll vala, és a mit az igyik eleget nem szidalmazhat vala az jámbor úrfiun, azt a másik végezi vala el; és ezenképpen ingörlik vala a községöt a gonosz szándékra és a jámbor nyomoruságára és kissebbségére. Ezök kedig a kik ezt inkább futják vala, és a község között szólják vala, ezek vótak: Werbewczy István, Glessany Miklós, Árthándy Pál és Nykolay Gergely, ezek az ország között, de az vármegye népei között egyebek sokan vótanak, kik az községet erre tanácskoztatták, kik mindnyájan éjjel nappal egyebet nem miveltenek, hanem csak azt futották, hogy mi módon a jámbort megnyomorítsák és tisztiből kivethessék, ki még soha ollyan dolog Magyarországban nem történt vót, hogy egyikről az naderspánságot levonják, és az ő éltébe másnak adják. A király és az urak, a kik-

[1]) Tollhiba: ‚leszáll' helyett.

Digitized by Google

nek ez igön ellenök vala, és igön hamisnak tetszik vala, eféle oknál köl való böntetések miá minden bintelen valamely jámbort megnyomorítani, jelesben ellyen szömélyt, mint a naderspán szömélyit, törekösznek vala az országnál, és intik vala őket, hogy ezt ne mívelnék, oknálköl valamely jámbort ne akarnának megnyomorítani, gondolván azt, hogy a naderspánes ő tagjok vóna és ő vérek vóna, ne kivánnák nyomoruságát. A vajdaes kedig az urak között ölvén a tanácsba, képmutalásképpen igön szólott és intötte őket szóval, hogy azt ne mívelnék, de szívibe sokkal mást kivánt és gondolt. Az naderspánes kedig, mint olyan megbusult ember, sirva kenyereg vét mind a királynak és az uraknak, smind az országnak, kenyeregvén azon, hogy tekintenék az ő elei régi jó szolgálatjokat, kik mind éltig az országnak híven és jámborul halálokkales, vérek hullásával szolgáltanak, ões kedig gyermöksége ulta fogva hiven jámborul szolgált vóna, törvénynél köl ne nyomorítanák meg, és ne kissebbítenék az ő régi jó nemzeti hirét meg, és örajta ne kezdenének új törvént. Lenne törvény rejá, és ha a törvén megterheszteni, ne csak tisztit de fejites elvenník, ugyes illenék kedig, hogy őt az ő biniért tervény szörint előbb megbintetnék, és valamit érdömlene, vagy meren megnyúzást, vagy négyvágást, vagy feje vételét, azzal bintetnék, és ugy választanának azután mást a tisztre, hogy máses tanulna rajta, ha kedig a tervény ötet megmentenije, ne akarnák oknál köl idönek előtte megnyomorítani. Ezt mind ömaga az király előtt, és az urak előtt, és az ország előtt nagy könyürgésökkel kérte, mind szolgái általes kérette; de valamenyivel az községet mind király, az urak, smind

Digitized by Google

a naderspán inkább engesztelték vóna, azok annál inkább rejá gerjedtenek és rejá kiátottanak, és a királyra és az urakra futottanak, hogy az ő szavának semi helyt ne adnának, és semi törvénylátás arra nem kellene, holott látnák szömökkel, hogy nem elég ember vóna rejá, és addig az ország semihoz nem akarna állani sem látni, sem kedig szólani, még nem oly naderspán lenne, ki az ő végezésöket, a mit az ország javára szörzenének, vóna ki megteljesíteni és gondját viselni; mert addig mind hejába vóna minden jó szörzés, még nem ember lenne rája, ki eljárna benne, és gondját viselné. Ezzel és eféle dolgokkal kiátásokkal mind a király smind az urak kérését és intését, smind az naderspán könyergését lenyomták; és nem csak szóval de még ijesztésseles megjelentötték, hogy soha abba egyebet nem mívelnének, hanem más embert emelnének az naderspánságra (annyira eláméltatta vala a községet az egynehány gonosz pártos embör). És azon nap az pártosok közzöl Árthándy Pál felállván az székre, nyilván megkiátotta, hogy ebbe több halogatásnak nem kellene lenni, sem erre több tanácsot nem kellene várni, hanem más napra, hóta kelvére gyűlne bé az ország, és a ki önekik tetszenék jobbnak, ki az ország szükségének és a királynak ő felségének gondját tudná viselni, választanák el és emelnék fel; ő felségénekes könyergenének, hogy ne lenne ellentartó benne, engedne kegyelmességgel az ország akaratjához. Erre e szóra mind az egész ország felkiáltott, hogy úgy, úgy, úgy kell, úgy kell; és ha valaki ellentartó lenne, mind fejenkint rajta haljunk meg. Báthory István menjen ki ennét, ne tegyen visszavonyást ett az országba; ha ki nem akar menni, ugyan

Digitized by Google

ottan szállásán hányják konconként. Ellyen nagy kiátást és rohanást látván az urak, mind királylyal igön megrémölnek és megijednek és hóta kelvére az ország bégyülését nagy félve fogják várni, mert az egész község imár mind fegyverrel és seregökkel fogtak vót járni (mint ollyan dihödésbe szokott lenni), nem kölömben mint ha mindjárást valakibe zsákmánt akartak vóna tenni, és az más napi gyüleközetöt nagy haraggal és kiátásokkal várják vót.

Éjjelre kelve nem vót senki sem király sem úr, ki nagyfélve és maga-örzésével és alatlansággal nem mulatta vóna el az álmot szállásán. Vótak olyakes az urakba, kik mondották vóna azt, hogy jó vóna, királynak, urunknak ez éjjel, midön elcsendeződnék, Budára menni; annyi jámborral vóna, hogy szabadon elmehetne, mert nem tudnák, mi következnék a hónapi gyülésből; jobb vóna királynak Budárul végezni, hogy nem ellyen megdihödt nép között megmaradni. De az fő fő uraknak a többinek nem tetszött, hogy királyt ellyen kissebbségbe hoznák, holott még semit nyilvánvalót király ellen valót nem értöttek vóna; hanem hogy éjjel a király szállását őrzenék erősen, és hóta kelve mindön embört, a kit ollyat találnának, a király szállására hínák az uratlan nemes nép gyermökét, a kik csak ömagoktul gyültek vóna oda látni a gyülésnek végét (a mint aféle ott sok vót), hogy azok mind az szálláson, smind az ország közzé midön király kimenne, mellette lennének. Az utolsu tanács tetszik mindnyájoknak, és az éjjel az király szállását nagy vigyázásokkal és fegyvereskézzel őrzik meg, az urakes kiki mind az ő szállását szolgáikval őrzetik meg, naderspánes látván az rejá végezett go-

Digitized by Google

nosz szándékot, és látván hogy seminemö kérés, sem kenyergés, sem Isten igazsága neki nem használna, el vóna végezve az ő rajta lejendő kissebbség és nyomoruság, nem csak tisztét féltötte imár, de életétes, azon éjjel király és az urak tanácsábul és az önnen jámbor szógái tanácsábules éjfélkor nagy titkon, nagy búval bánattal és siralommal Hatvanbul kimegyen, és legelőbb Cserép várába, azután Ecsed várába megyen. Más napra kelvén, az ország, főképpen kedig az pártolkodók, a kik az ő nyomoruságát inkább szomjihozák vala, látván az ő elmentét, nagy örömben lesznek rajta. Mert önekiek annál egyéb sem kell vót. Az gyüleközetbe bégyülnek kiki mind fegyvereskézzel, az pártosok kediglen a mint estennen megkiátották vala, hogy az naderspán-választásra gyülnének bé, esmeg ujonnan az községet arra kezdik inteni, hogy az királynak kinyergenének, hogy őes ő felsége tanácsával egyetömbe engedelmes lenne rejája, mert az ország eltekélötte vóna, hogy általánfogva naderspánt emelnének. Kik esmeg nagy kiátásokkal felkiátnak: ugy, úgy, válaszszon ti kegyelmetek ő felségéhoz, ha ő felsége engedi, jó jóval, ha nemes, mi ugyan naderspánt emeljönk, mert annálköl mi nem lehetönk; tudjok, hogy ő felsége ellent nem tartana benne, hanem az urak tartnak ellent benne, de valaki leszön, ki az ország ellen ellentartana benne, azon mind fejenként rajta haljunk meg. És ez ellyen kiátásokkal választnak közzölök négyet, kit eszösbnek véltenek, és az ország szavával kenyeregnek királynak, hogy ne tartana ellent az naderspán-választásba, ki illyen nagy szükség vóna az ország és az ő felsége javára, kit ő felségének mind fejenkint meg akarnának szolgálni; és hogy arra az ország ő

Digitized by Google

felségétől kegyelmes választ várnának. Király látván mind az urakkal, hogy ha ellen tartanának es benne, csak hejába való dolog lenne, mert imár el vóna tekélve nálok, hogy abba egyebet ne tennének: nemkevekételen engednik kelletik nekiek, és szabaddá hagyák őket választani a kit akarnának, csak hogy ollyat választanának, ki elég lenne rejája, és az ország és a király ő felsége gondját tudnája elviselni, és hogy ő felségének hirré tennék, ki tetszenék nekiek, hogy ő felségees szólhatna róla mind pap paraszt jobbágyokkal. Azok ezt hálálván, az ország képébe királynak megköszönik, nagy vigan megtérnek és az országnak a király jóakaratját és az urakét megbeszélik, hogy mind ő felsége smind az urak akaratosok vónának rejá, es ő felsége kegyelmesen engedött vóna az ország kivánságának. Ott a pártosok nem kicsin örömbe lesznek, és nem sok késedelömmel és tanácskozással (mint ki imár akkor régön nálok el vót tekélve és végezve), választják Werbewczy Istvánt naderspánná, kit sem nemzetiről, sem arra való tudományárul, sem vitézségéről, sem arra való értékéről az naderspánság nem illetött vóna, sem érdömlötte vóna, ki akkor még csak az nemes rendön vót, és fő biró vót az itiletbe. De a mi végre választották vót az ötet választók, magoknak jó végre választották vót, hogy az ő erejivel és autoritásával az ő kivánságoknak inkább eleget tehessenek, az ország között felkiátván: kit tehetnének vagy kit választhatnának jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország és az község romlása inkább fájna, és ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét (nekönk kedig oly kell), mint Werbewczy uramat ő kegyelmét? Mi szükség nekönk

Digitized by Google

mind éltig olyat naderspánná tennönk, kinek még tanulni kell? Nem jobb-e olyat tönnönk, ki mindönt tud és mástes taníthat? Válaszszunk valaha a mi tagunkbules, ne csak mind az régi úr nemzetből naderspánt, kinek fájon az szegény nemes nép gyermöki nyomorusága. Erre e szóra mind az egész ország gyülése felzendöl nagy kiátásokkal: úgy, úgy, úgy atyámfiai, tetszik, tetszik, ötet választja kegyelmetek: megérdömli. Ez voks mind vármegyékről vármegyékre megyen, és nem sok találtatik bennek, ki ellent tartott vóna benne (mint kiket a pártosok régön mind elhajtottak vala), az egész ország voksa mind örejá leszen, ott ötet rejá választják ő ott nem létébe, ki akkor az nap mind szállásán vót; értvén imár jól az ő maga dolgát, nem ment vót bé. Akarták hogy az kimondásba és felemelésbe mind király smind az urak benne lennének az ország között (a mint illenékes lenni), és hogy ő felségénekes mind pap és paraszt jobbágyokkal, ha tetszenék, választott népektől megizenik, hogy önekik egyéb senki nem tetszenék Werbewczynél, ki mindönképen elég lehetne ez ellyen tisztre, es hogy könyürgenének ő felségének, hogy méltoltatnék ő felségees mind az urakkal egyetömbe hóta kelvére országa közzé jünni, és az naderspánságot ő felsége kimondatni. Ez e választás jóllehet mind királynak, mind az uraknak, föképpen kedig az régi úr nemzetbelieknek igön ellenök vót, jelesben a Báthory atyjafiainak, de látván hogy ezt vissza nem vonhatnák és hogy ellene sem állhatnának, jóvá hagyák, és király mind az urakkal az ország közzé menni eligyérközik mind az urakkal öszve. Kire az ország hóta kelvére az szokott helyre az váras vé-

Digitized by Google

gére a mezőre mind fegyveres kézzel gyülnek ki, mert féltek azon, hogy talám lenne oly az urak közzől, vagy az Báthory atyjafiai közzől, ki ellent fogna tartani, hogy az olyaténokra rejá támadjanak; királyes azt látván mind az urakkal, magoknak félvén ökes, a mint jobban lehetett és többen mehetének ki, ugy mentek ki, király háta megött állván mind az egész ő udvara népe fegyverekkel. Mert minden ember gonoszbtul fél, vajdaes kedig mutatván az ő hivségét a királynak, hátra hagyva az ő rendit, mint egy köz szolgája királynak háta megött állott mind addig, még az naderspánságot kimondották. És midőn ott lött vóna mind az király az urakkal, és az országes teljességgel bégyült vóna, az ország képébe az pártosok közzől Árthándy és Glessany kenyeregnek, hogy ő felsége méltoltatnék az naderspánságot kimondatni Werbewczy uramnak, a mint ő felségénél el vóna végezve mind pap paraszt jobbágyival egyetömbe, és mind az országnáles, az ő felsége hiveinél. Király és az urak hagyák Korláthkewy Pétörre a hopmestörre az naderspánság kimondását, ki előállván a mint ímár hozá tanult vót, az naderspánságot Werbewczynek király ő felsége képébe, az urakéba, és mind az országéba nagy sok szóval, mint annak szokása, és dicsíretökkel és idvözlésökkel mondja ki. Kin Werbewczy István nagyszomoru képet mutatván, először királynak ő felségének és mind az uraknak, azután mind az egész országnak nagy hálát ad, és megköszöni a király kegyelmességét, és az urak jóakaratját, és az egész ország őhozá való ilyetín szeretetét. Kezdi azután kérni mind királyt és az urakat, azután az egész országot, hogy ötet ezzel ne bántanák, mert ő nemés érdömleni ezt e

Digitized by Google

tisztöt, elég sem vóna rejá, el sem tudna benne járni. Végre képmutalásképpen sirvaes kezd kenyeregni, hogy ő felsége mind az urakkal és az egész országgal tekéntenék az ő jó, jámbor és hivséges szolgálatját, ne akarnák kissebbségét és nyomoruságát, mert ő tudná elégtelen vótát hozá, és hogy sem ő felségének sem az országnak nem fogna az ő tiszti szörint szolgálhatni, hadnák ötet az ő rendin, választanának az naderspánságra ollyat, a ki arra elég vóna, és mind ő felségének s mind az országnak szolgálhatna. Eféle képmutalás szörint való maga-mentésök egynehány rendbeli leszön, de másfelől az ő párti igön kiátották: nem akarjok, nem akarjok! egyebet sem ő felsége sem az urak sem az ország nem választ! Ha tudnák, mondván azt neki, hogy elég nem vóna te kegyelmed rejá, nem választanák kegyelmedet rejája, kegyelmed ne vonja magát az ő felsége és az egész ország szolgálatjától. Azonképpen a király képébenes az urak kérték, hogy békességes lenne benne, mert ezt ő felsége mind egész tanácsával és országával elvégezte vóna, és ebbe egyebet nem akarnának. Ott esmeg nagy sirással, mintha őneki simire nem kellene, és kedve ellen vetnék rejá, megköszöni és megmarad rajta, könyeregvén mind királynak, mind az uraknak és egész országnakes, hogy ha imár egyebet nem akarnának, hogy tanitanák hozá és segétség lennének nekie, hogy mind ő fölségének mind az országnak kedvek szörint szolgálhatna, hozá tanitanák és segétenék. Ott az egész ország nagy sok idvezletökkel és ivetésekkel felemelik háromszor egymás után az naderspánságra; és azután király eleibe az urak közzi állván, az régi szokása szörint az országnak az naderspánságra rejá

Digitized by Google

esköttetik; és a meglévén, királyes kegyelmességet hozá mutatván, kezét nyujtja neki; és ott király kezét és az urakét nagy alázatossággal fogja. Azt elvégezvén, onnét szállásokra oszolnak, níkiek nagy örömmel, a kiknek a kellött kedveknek, némelyek kedig, a királyes az uraknak nagyobb részével titkon nagy szomorusággal mennek szállásokra, jelösben az Báthory atyjafiai és baráti, kik bánták az örajta lött oknálköl való nyomoruságot.

Az uj naderspánt kedig onnét az országbeli föfö nemesek és az urakbaes egynehányan nagy sereggel kernyülveszik, és nagy dobszóval és trombitaszóval szállására késérik nagy örömmel, mert a vajda trombitásit és dobosit és minden szörszámát oda horták vót az ö szállására. Kit midön Báthorynak megmontak vóna, azt mondotta vót: Örök Isten, mire hattad énnekem e mai napot érnöm, nem csak az ennenmagam kissebbségére, de még az én megholt régi nemzetségömére; ha teneked kellemetös, ne hagyd níznöm az én kissebbségömet, végy ki e világbul vagy pedig szabadíts ki ez nyomoru kissebségből. Mit vétöttem vót én országbeli nemes uraimnak, kiknek én legkissebbikétes nem kölömben láttam mindenkoron mint tulajdon atyémfiát? de állja meg az én boszuságomat az Úr Isten! Ezt nagy sirva mondotta.

Hatvanba ezután nem soká késvén, és nem sok dologrul végezvén (mert az gyülésnek summája csak az vót, az pártosok kivánságának elég lött vót), valami egynehány közdologrul való artikulust szöröznek, a többi között jelesbet, hogy az végvárak szükségére egy ravást adjanak, kibe nemcsak parasztok de egyházi népekes, plebánosok, ortármestörek, kápolnamestörek, kiknek jüvedelme vóna, és egyház-

Digitized by Google

helyi nemesekes fizessenek; és ennek e pénznek kencstartóságára Paxy Jánost (a ki a Mohács mezein veszött vót el azután), ketten más fő nemessel választották vót, hogy az egész adó pénze ő kezökbe járna, és ők járnák meg és látogatnák meg mind az egész országbeli végházakat, és a kinek mint kellene hozá látni, az pénzből megszörzenék, és számot tartoznának róla tartani; kibe azután semi nem lött vót, mert sem az ravás ki nem ment vót, sem az végvárak szöksége meg nem látatott vót. Az több köz artikulusok végezését, kiiratását, és a vármegyékre való kiköldözését az ország királyra, és az urakra, és egynehány választott embörre bizzák, hogy Budán végeznék el. Őmagok kedig mind haza oszolnak, kiki mind házához, királyes mind az urakkal egyetömbe örömest Budafelé indult vót, kiknek nagyobb kivánságok nem vót, hanem hogy onnét elmehessenek.

Az uj naderspánes nagy örömmel Budára felmegyen, kit az ő párti és az vajda szolgái nagy tisztességgel és udvarlással vittek és késértek vót Budára; vajdaes királt, kinek hivségét akarta jelenteni, Budára késéri nagy sereggel, de sokkal inkább ment az uj naderspán kedveért, hogy azt béhelyheztesse és megerősítse tisztébe és helyibe, hogy nem az király késéréseért vagy kedveért. Onnét az artikulusokat minden felé elköldözik. Azután az vajda és az uj naderspán az ő pártjokkal azon meg nem elégösznek, hogy az jámbort az naderspánságbul kivetötték és megnyomoritották, de még más álnokságotes gondoltak, hogy kivel ők jüvendőre mindenek ellen erősbek lehetnének, és az ő kivánságokat inkább végre vihetnék. Ez szín alatt, hogy az országba az szegény nemes népekön az hatalmas uraktul és az

Digitized by Google

urak szolgáitul sok hatalmasságok esnének és nyomorgatások, kik sem király ő felségétől, sem az törvénytől nem félnének: annakokáért szükség vóna, hogy önnenmagok magoknak oltalmára gondot viselnének, és az uj naderspánnak segétséggel lennének, és egy kötelesség alatt való gyüleközetöt szerzenének, kiben a kik benne akarnának lenni, hit alatt egymásnak kötelesök lennének, és egybeeskönnének: hogy ha valamelynek közzölök valakitől bántása esnék és valami törvénytelensége, akár ki lenne, ő felségétől megválva (királyt ez szép szín alatt egyelőbe exemptussá akarták tenni, hogy inkább az ő álnokságok ki ne jelönnék), vagy úr lenne, vagy az urak szolgája vóna, vagy nemes vóna, hogy azon mind fejenkint, fejük fottáig, marhájok és jószágok fottáig rajta lennének és rajta halnának meg, mindaddig még nem az ő atyjokfiának igazat vennének. Mely kötelességöt Kalandosnak nevezteték. Ezt hogy miért ellyen jó szín alatt hirdették vala ki, mint uj dolog, tetszött vót az községnek, kit az pártosok, és az uj naderspán népe, és az vajdához tartozók az nemesség között éjjel nappal nagy titkon futottak, annyira hogy csak hamar egy vagy másfél hónap alatt több három ezer nemesember gyermökénél bele adta vót magát. És nagy erős hittel egybe adták vót magokat, nem kedig hogy az alávalója az nemességnek, hanem az színe, kiknek azon vajda pártosi Ártándy és Glessany vót feje, kiknek gyüleközetik szent Jánosba az barátok kalastromába lejelt gyülések néha egy hetön kétször, hetfön és péntökön, néha egyször, péntökön. És midön többen gyülhettek be, akkor a szentegyházba gyültek bé, midön kedig kevesebben gyültek bé, akkor csak az refektoriomba

Digitized by Google

gyültek bé. Es annyira nevekedik vót naponkint ez Kalandos ellyen szép szín alatt, hogy ha az Isten és az urak rejá nem gondoltanak vóna, és az hamisan lött naderspánt meg nem cserélték vóna, és az előbbinek Báthorynak meg nem adták vóna, és így le nem szállitották vóna, jüvendőre nemcsak sok rendbeli úrnak lött vóna belőle nyomorusága, de még királynakes bántására lött vóna. Mert ezt ők arra és a végre inditották vót, hogy ezzel Magyarországba valahol fő nemes nép lött vóna, mind az ő kötelességökbe vót vóna, hogy midőn ők látták vóna az ő kivánságoknak ideit, pénznélköl és keresésnelköl mind pártjok mind hadok lött vóna. De az Isten sem szömvette, az urakes eleit vették, mert nem sok idő mulva más gyülést hirdettetének, az régi szokott helyre az Rákosra, holott mind királynak smind az uraknak smind az Báthory atyjafiainak, és az országbeli jámboroknakes, a kiknek mindnyájoknak igön ellenök esött vala az ártatlan ember bántása, nyomorusága, ujonnan végezének, és az jámbornak, Báthorynak az előbbi helyét megadák, az hamisan beli mentet belőle kivetnék. Kit még annakelőtte idein Werbewczy megértött vala; a mint Báthoryt Hatvanbul nagy szégyünére kiigazitotta vala, ő kétször nagyobb szégyenére ment vót ki Budábul, ki ha el nem ment vóna, és a Rákosra a gyülésbe kaphatták vóna, nyilván hogy mind konconkint hánták vóna, de ő az ő életére rejá gondolt vót, és idein Budábul kiment vót, hova vajda sem jütt vót bé, ões tartott magának; a mely kedig az pártosokba ott vótes, úgy tartotta magát, mintha ott sem vót vóna. Igy vették vót eleit az jámborok a királylyal ez gonosz indulatnak és mind a két álnokságnak, az hamis nader-

Digitized by Google

spán-tételnek és az Kalandosnak, így fogyattatták vót el végét. Ez ellyen gonosz pártolkodás miá és indulat miá esött vót vajdátul az Swlyokoknak való tanácsadáses: hogy meg ne adnák királynak az házat (a mint meg nemes adták vót, és népét sem bocsáták vót belí), es ezönközbe a jó végház e miá nagy szörtelen maradt mind nép miá mind élés miá, föképpen kedig por miá és álgyu miá.

Császár kedig a mint elindult vót az nagy készölettel a kit még az atyja készejtött vót, Belay Borbást előtte királyhoz kibocsátván, lassan-lassan mindön nap előbb-előbb jü vót, az aratásnak ideit várja vót, hogy hadának inkább élést találhatott vóna, ki imár elközelgett vót. És midőn Szenderőhoz nem messze vót vóna, népét kétfelé szakasztja, az romániai hadát, két negyven ezer emberét és három ezer jancsárát Piri passa keze alá adja, ki még atyjától maradott vén és fő vezír vót, álgyukkal és egyéb szörszámokkal Sabács alá ereszté, hogy ő azt addig még ő Fejérvárrá érköznék, és a Száván általköltöznék, megvenníje.

Mely Sabác várát annakelőtte az ő eleje, az ő déd üsi, szultán Mehmeth, a ki Konstancinápolyt megvette vót, és Fejérvárates utolban meg szállotta vót, és hogy azt meg nem vehette vót, hogy Magyarországra réve lehessön, kiből mindenkoron rejá törhessen, gondolta vót csináltatni, először a helyt megjártatván, és megkeresvén egy várat, kit nagy hertelen csináltatott vót, és hogy a magyarok meg ne segéthessék és a hosszu mivről el ne verjék, csak az tornyait és a bástyáit csináltatta vót kőből, a közit közit mind nagy erős és öreg barona-ravásokbul két szörrel, kiket egy-egy ölni hosszasságu temérdök

Digitized by Google

vas szegekkel szegeztetött vót egybe, és temérdök földdel tötette vót meg, ki jóllehet hogy hamar mives vót, de hatalmas igön, erőses vót. A várat kedig kettősön csináltatta vót, kilső és belső várat csináltatott vót, aztes hamarságért, mert először csak a kilsőt csinálta vót, és hogy a kicsin vót, nem sok nép fért belí, azután más esztendőre csináltatta vót az másikat a belsőt; a kilsőnek csak négytornyu bástyát csinálıatott vót a négy szegeletin, mert az nem igön nágy vót, de az belsőnek, miért hogy nagyobb vót, az négy szegeletines négy torony-bástyát csináltatott vót, az négy oldalánes mindön felől mindenik oldalán egy-egy tornyot rakattatott vót, és annakfölette középaránt az belső várba kilencedik tornyot rakattatott vót, ki mind az többinél nagyobb és magasb vót, temérdök kőfalokkal csináltatta vót, és azok környül szélös és mély vízárkot vettetött vót, és hogy az sabáciaknak az fejirváriak ne árthassanak, és minduntalan ne kergethessék, az fejirváriak ellen az sabáciaknak oltalmul és sztrásájul Havalát, kit mi Sarnónak hivunk, csináltatta vót. Mely Sabácbul azután Magyarországnak nagy romlása esött vót, és egynehány vármegyéje teljességgel elpusztult vót: Szeröm vármegye, Valko vármegye, Baronya vármegye és Posga vármegye, és Tótországnak jó része, a mint mastes Szerömbe és Valkóba sok régi elpusztult várak, városok és szentegyházak bizonyságot tesznek róla, kiből annyi messze jártak rablani a törökök, a régi Alibeg, hogy midön Mátyás király Ujhelyt vítatta, akkoron ő ott negyven ezör embörrel költözött vót által, és hogy imár mindönött a földet elpusztitotta vót, és nem vót hol rablani, az Dráván Szent-Gyürgyün általköltözött vót, és ott a Dráva

Digitized by Google

parton az hajók és a rév őrzésére tíz ezer embert hagyott vót, a többivel az harminc ezer embörrel mind Baronyán, Somogyon által ment vót, és Szala vármegyébe Haholtig, Sejtörig és Falkossieg rabolt vót és égetött vót, és nagy nyereséggel nagy békével visszatért vót, és haza ment vót. Kit Mátyás király igön megbosszult vót, és azután mindenkoron nagy gondja vót rejá, hogy mimódon azt a veszedelmet eltávoztathatná és azt a törököktül megvehetní, de tutta a jó okos fejedelem, és gondolta hogy ő az császár hatalma ellen nem állhatna, és olykor midőn a török császár az ő hadát felvehetí, hogy meg nem szállhatná, mert akkor őes segétségére érköznék, és kárral kissebbséggel kellene alúla eljünni; végezte vót magában azt, hogy olykor szállja meg, midőn török császár ingyen nem vélné, és segétségöt neki nem tehetne, az az: télbe, midőn mennél erősb tél lehetne, hogy mind az Száva smind az árokjai béfagynának, kire három esztendeig készölt vót mind álgyuival és egyéb szörszámival, és három esztendeig mind az egész mezőségön a Tiszán tul Váradtul fogva mind Pestig valahol szőcs vót vagy városon vagy falún, mind őneki míveltek ködmenöket és kestöket nyóc ezer emberre valót, kit osztán ő akor a drabantoknak, a kinek kevesb ruhája vót, osztott vót el, mert oly nagy télbe szállotta vót meg, hogy nem hogy hadakozni, de még egyéb dolgaértes embör nem örömest ment vóna ki házábul, hogy török császáres nem hogy szállástul féltötte vóna akorba, de ingyen nem vélte vóna. Olykor hogy mind az vizek mind a föld erősen megfattak vót, ő az ködmenöket és a kestöket drabantinak kiosztván, ment vót rejá csak harminckét ezer emberrel, es tizönnyóc öreg álgyu-

Digitized by Google

val, ki alatt mind urfiak közzől smind nemesek közzől és az egyéb vitéz nép közzől, szántalan sok nép veszött vót el, kit harmincnegyed napra vött vót meg nagy munkával, midőn imár az kilső várat megvette vóna, az belsőnekes tornyait mind eltörette vóna, az törökökes csak kevesen marattak vóna meg elevenségbe, és az középső toromba szorultak vóna bé, onnét oztán hitöt kérvén, királynak az házat megadják, kit jóllehet király imár egynehány nap erőveles megvehetött vóna, de hogy hamarébb kezéhoz juthasson az ház, alig várta; hogy kezébe jusson, hitöt adott vót nekiek, nem nízte hogy sok jámbor szolgáját ölték vót meg, kibocsátja őket a torombul, kikbe imár csak kétszáz török vót eleven, kik midőn kijüttek vót az torombul, a feje-feje mind Mátyás királynál maratt vót meg, nem mertek császár eleibe menni, kiknek Mátyás király jó fizetést és jó szört tött vót, az alávalója kedig Törekországba mentek vót, kiket király Sarnóba békével késértetött vót, kibe midőn török császárnak hire ment vót, azt mondják, hogy az szakálát fogta vót húznia bánatjába. Kit Mátyás király azon túl kőfalokkal erősen és szépön megépejtött vót. Mely alá mikor Piri passa érközött vóna a haddal és megszállotta vót, aztes elég szörtelen találta vót, mert ahoz sem láttak vót az urak sem fizetéssel sem egyéb szükséggel, jóllehet hogy tiszttartó mind királynak smind az uraknak megizente vót, hogy az császár hada rejá menne, és látnának hozá mind néppel smind porral, smind kedig éléssel, hova választottak vót kétszáz drabantot és egynehány szekér port és pénztes, valami éléstes, de igön késen, mert még csak Szerömbees alig érkeztek vót alá, addig Piri passa a várat megvette vót,

Digitized by Google

kibe akkoron vót tiszttartó vagy bán Thorma András, ki értvén hogy a had rejá jünne, ötszázad magával szorul belí, kire Piri passa rejá szállja a várat, és tizönöt nap éjjel nappal törette és ostromlatta vót, és midőn imár a várban az népes megfogyatkozott vót, az pores teljességgel elfogyott vót, nem vót mivel csak egyszöres imár löniük, és a török mind a kilső várat megvette vóna, a belsőbees ostrommal bément vóna, a jámbor tiszttartó az ő hitinek és tisztösségének az jámbor vitézökkel, a kikkel benne vót, eleget akart tenni, halálával akarta a házat megadni, a mi kevesen vót imár benne, egybeöti magát és a vár piacára, a törökökre rejá öt, és mind addig vítt a törökökkel, még egyetlen egy fennállott bennök, és mind egyig levágatták benne magokat, a törökökbenes nem keveset vágtak vót le. És tizönheted nap úgy veszik meg a jó végházat, kit a régi jámbor fejedelem nagy sok jámbor halálával és munkával vött vót meg, az utána való fejedelmek nagy szörtelenséggel és hozálátatlansággal vesztöttek vót el, ki az országnak nem kicsin ótalmára vót.

Más rendbeli hadának parancsolt vót császár az zwonniki szancsáknak, hogy ő onnét Zwonnikbul készejtene a Drinán sajkákat, és öreg hajókat, és hidnak való fát, és deszkát, és eresztení alá a Drinán a Szávára, hogy lenne segétség a Száván a hídcsinálásnak és az Sabác megvételének, ki ugy töt vót: húsz sajkát készejtött vót és egynehány öreg hajót, rakvákat deszkákkal és egyéb hidhoz való szörszámokkal, és úgy bocsátta vót alá a Száva vizire, melyek midőn Szentdömetörre és Nothiaira érköztek vót alá, az ottvalók a szegény néppel rejá ötöttek vót és a két ellenbeli várbul lövéssel annyi

Digitized by Google

kárt tettek vót bennök, hogy az sajkákbanis mind emberüstöl három sillyedt vót az Szávába, az öreg hajóknak kedig az szörszámmal csak fele is alig ment vót el; a gonosz urak hozá nem látása miatt löttek ezek mindenek, mert csak akor szörzettek vóna oda Szentdömötörre csak öt sajkát, azokba a török sajkákba és hajókba és az hídnak való szörszámba csak egy sem ment vóna alá, a törökes megrémölt vóna rajta, az Sabác megszállására sem vót vóna vizi erők, az hid csináláshoz kedig semminemő szörszámok és segétségök nem vót vóna, ne talántán az hidat meg sem csinálhatták vóna, császáres Magyarország felől Szerömből Fejírvárat meg nem szállhatta vóna és netalám meg sem vehette vóna, Szerömbenes annyi romlást nem tehetött vóna.

Más avagy harmad rendbeli hadánakes parancsolt vót az boznai passának, az hercegovinai és orbonazországi szancsákokkal egyetömbe, hogy ők mindön népökkel Boznábul az Száván általköltöznének, és Magyarország felől az király országán az magyarok rémölésére őhozá Szerömbe Fejírvár alá rabolással égetéssel amivel nagyobbal lehetne, úgy mennének, kik az császár parancsolatja szörint költeztek vót által a Száván Gredistye réven tizönhét ezer emberrel, Posgának egy részén és Valkónak és Szeröm vármegyéknek a közepén általmenvén nagy égetéssel és rabolással mentek vót Fejírvár alá császárhoz; azoknakes békével való alámentök nem egyéb miá lött hanem mind az urak tunyasága és hozá való nem látása miatt esők, kik ennek mindennek kinyen eleit vehették vóna, ha tudtak vóna és akartak vóna rejá gondolni, mert az török ebeli szán-

Digitized by Google

dékának mindennek idein végére mentek vót és megértötték vót, kit önekik és királynak az végekbe lakó vitézlő népek Jajcábul és az egyéb végvárakbul, Posgábules a király szolgái idein megizenték vót, a prebégökes és rabok bizonnyal meghozták vót, hogy idein rejá gondolhattak vóna, ha akartak vóna; és ha többet nem kölhettek vónaes, csak szörzöttek vóna hat ezer embert, bár csak három ezer lovagot költek vóna egy fő emberrel, kihoz képest a nép feltámodhatott vóna, csak azon két vármegyébe jó népnek többnek tehették vóna szörit négy vagy öt ezer embernél, lovagnak és gyalognak, kivel, ha akarták vóna, a Száván akár által se bocsátták vóna, vagy ha általbocsátták vónaes, csak állottak vóna valahol egyerősen, akár csak Dejákónál az Jelsava erdein, holott midőn azon ment a török, csak ömagoktul gyültek vót az szegény parasztság vagy nyócszázan egybe, és ott az erdőn, a hadnak a közepére reá ötöttek vót, és többet ezer töröknél öltek vót meg, mind az egész had sem állhat vót ellenek az erős gyüpön és a sok víz között, és ha zsákmánnak nem estek vóna, mint aféle fejetlen gyülevész nép, netaláltán csak azon nyócszáz pór felét a hadnak megverte vóna, marhának, lovaknak és egyéb szörszámnak szántalan sokságát nyerték vót, mely hadat ha akkor ott megvertek vóna, a császár hadábanes nem kicsin rémölést ejtöttek vóna, de midőn látta vóna a császár hada, hogy ellyen keves nép annyi földön általjütt vóna békével és nagy nyereséggel, az egész had megbátorodott vót belőle.

Annakokáért midőn imár császáres az ő hadával Fejérvár alá jutott vóna, és az Száva vizin által a hidat megcsináltatta vóna, Piri passaes érközik

Digitized by Google

hozá örömmel és jó hirrel, hogy Sabác várát megvette vóna; császár mindjárást az Száván általköltezik minden hadával, a kivel ő vót, hogy Magyarország felőles megszállja, mert onnét jobban törhetné, Piri passát kedig azon haddal és azon jancsárokkal, a kikkel Sabácot megvette vót, onnét Törökország felől hagyá, mind kedig azon öreg álgyukkal, és Fejérvárat mind kétfelől nagy erősen megszállja és töretni kezdi, kiből mind a két Swlyok, hallván hogy császár közelgetne, kimentek vót, és a várasbeli polgárokbanes az kazdaga és a véne az több benne megmaradt polgárok feleségével kimentek vót, maradt vót benne csak a két vicebán, az udvarbiróval és a kevés szolgáló néppel és drabanttal, az várasbeli polgároknálköl és egy kevés szerőmi paraszt népnél köl, kiket a bánok hivattak vót bé hozájok segétségeül, kevessé vótak többen hétszáz embernél benne szolgáló nép, olyan nagy házba és várasba, és olyan nagy ellenség ellen, egy török császár ellen, ki többel jütt vót rejá háromszor száz ezör embörnél. és az idő alatt nemcsak Fejírvárat vitatta, hanem egy mukával egyszörsmind kettőt Fejírvárat, és Zemlínt, kiben tiszttartó vót egy jámbor régi hirös vitéz embör Zkoblyth Markó csak negyedfél század magával, annakes nagyobb része mind a várasbeli nép vót, kit ha jó szörrel megtakaritottak vóna mind néppel, álgyuval, porral, éléssel, nem vehették vóna meg talám fél esztendeiges, vagy ugyan meg sem vehették vóna, kiből annyiat használtak az fejírváriaknak, hogy még azt meg nem vették, addig Fejírvárat az lövés miá a kit belőle miveltek, soha jómódon és közel meg nem szállhatták, maga három tarazknál, ki jó vót vóna, benne nem vót, ha kedig jobb szörrel

Digitized by Google

vótak vóna benne és jobb álgyukkal, hinni való dolog, hogy még csak úgy sem hatták vóna megszállani. Annakokáért császár erősen vítatta és törette éjjel nappal, hogy azt megvehesse, és abbul az ellenségöt kivethesse, hogy abbul az tábornak ne árthassanak. És midőn imár a sok lövéssel és ostromlásokkal mind az népet smind az port belőle elfogyatta vóna, kilenced napra hogy megszállatta vót, nagy ostromot tétet rejá, minden hadának nagyobb részét rejá inditotta vót, ki ellen nem állhattak a bennevalók, hogy bé ne eresztötték vóna őket a törésen, hanem nagy viadallal a várba bészaladnak, szintin a vár piacára. Kit midőn meglátott vót Zkoblyt Markó, a mi kevesen benne vót még mintegy száz embörrel egybe öti magát, és nagy biztatásokkal az ő népét biztatva rejájok öt, és mind addig vítt velők még csak egy fennállott bennök. A törökben három vagy négy annyies hullott el mint az magyarba, de végre a sokaság a keveset elnyomja, és mind egyig levágják őket, addig magokat meg nem adták még elevenségbe lehettek. Ő maga pedig Zkoblyth Markó vittába sok sebbe esik, annyira hogy holtelevenöl vonzják ki az vár piacárul, hogy ingyen sem szólhatott; de oztán az törökök az sátorba vízzel mivel és legyezéssel megélesztik, annyira hogy szólani fog. Oztán megmondják császárnak, hogy annyira megéledött, hogy imár szólhatna, de azért meg nem élhetne, mert halálos sebek vónának rajta. Miért hogy annakelőttees őneki a törököknél nagy hire vót az ő vitézségeért, oztán hogy ottes Zemlyénbe olyan emberöl tartotta vót magát, császár meg akarta látni szömélyét, mert sok török holt vót annakelőtte az ő

Digitized by Google

keze miá meg, eleibe vitette vót, és kérdette, miért nem adta meg neki az házat, mire tött az ő népében es kárt, magátes miért vesztötte el? ha megadta vóna, ões élt vóna, annakfölötte önála nagy uraságot nyert vóna. Azt mondják, hogy felelte vót, a mint monthatta: Én a házat nem császártul tartottam, hanem a magyari királytul, annak esköttem vót megtartani a házat, nem császárnak; azt mast sem bánom, hogy akkor meg nem adtam neki a házat, hanem azt bánom, hogy engömet elevenön vontak ki belőle. Császárnak hogy megmondják ez elyen kemény választételét, megharagszik rajta: egy, hogy ellyen kemény választes tött vót az ő izenetére; más: hogy sok népet mind jancsárt mind lovag rendön való törököket jeleseket vesztett vót el a várbul; harmad: hogy a magyarokat rettentse vele, hogy a mely várat jüvendőre megszállane és kéretne, féltökbe inkább megadnák, meghagyá, hogy mindjárást az elefántnak vetnék, azzal öletnék meg. Vót kedig akkor császárral két öreg elefánt, kinek az igyekének az két agyarára vagy mondja fogára két ahoz csinált szablyát kötnek, és az oktalan belluát megbusítják, hogy inkább vagdalja és szaggassa, és megkötözve mind két lábát, neki vetik, amaz a bellua az orrával felvetötte, és a két szablyás agyarával fogta el, mindaddig felhánta és vagdalta vót. Így lött az jámbor tiszttartó vitéz embörnek mind halála, mind martiromsága.

Császár ezt megmivelvén és elvégezvén, Zemlint meghagyá hogy töből kitörjék, jelesben az várát, Fejérvárat kedig szabadobban és erősben szállja meg hogy nem annakelőtte, és mind két felől erősen fogja töretni, és mind vizről szárazrul ostromlatni.

Digitized by Google

És midőn látta vóna, hogy a töréssel nem annyiat árthat neki (mert igön temérdök fala vót), ásatni kezdi két helyen, és midőn mind a két helyen a falt porral felvettette vóna, mind az egész hadat ostromnak bocsátja, de miért hogy még az várbeli népbe nem sok kár lött vót, a törést erősen állották, és jóllehet, hogy nem kevés vérük hullásával és halálokkal lött, de azért az ellenséget bé nem hagyják jüni. Mely ostrom reggöltül fogva mind estig tartott a töröknek nem kicsin veszedelmével. Mely ostromra császárt ömagát mondják, hogy nógatta vóna a népet, de az éjes elérközvén, aztes látván, hogy nem tehetnének semit a várasnak, népét császár hátra hivatja, és megszámláltatja császár, menyi népe veszött vóna el az nap az ostromon, úgy találták vót, hogy öt ezör emböre veszött vóna el az első ostromon, kin császár megbusulván, annálinkább kezdi mind töretni és mind vítatni mindönfelöl mind várasát mind várát. És minduntalan ostromlatván az benne való népet (ki annálköles keves vót) naponként mind fogyatton fogyatta, porokat, golóbisokat azonképpen. És midön a várasnak a mező felöl való falát többire mind letörette vóna, és a benne valók nem gyüzték vóna sem tőteni, sem vót vóna mivel betataraznik, fájokes arra voló elfogyott vóna, nyitva marad a törés, kire esmeg ujonnan császár minden hadát ostromnak bocsátja, kire nemcsak köz hadát bocsátta vót, hanem egynehány beglerbeget és sok szancsákot, kik ellen az szegény kevés magyar, a még ötölök lehetett, erősen oltalmazták a törést. De végre olyan nagy nyilást és törést a kevés nép a sokság ellen nem oltalmazhatott, végre a sokság öket elnyomja, a várast nekiek kelletik engednik mind a

Digitized by Google

két félnek nem kevés vére hullásával, de a török a várasba mindönfelöl a sok törésen bészaladván, mind kalastromot, egyházat, és a várasbeli házakat elfoglalták, és az sok törökkel megrakodott vót, kikből a kevés magyart lassan-lassan mind beljebb-beljebb szorítják vót mind annyira, hogy mind az egész várasbul kikergetik és a magyarokat mind a várba szoritják. A várast császár övéjé tevén, mind az egész várast néppel megtölti, és álgyukat vonyat bé, hogy onnétes a várasbul a várat töresse. Mely várasbul a vízvárates nem nagy mukával megveszi, a benne valókba nem sok szaladhatott vót a felső várba, ugyan ottan mind levágták vót őket. A várat oztán mindönfelől erősen fogja vítatni és töretni, és minduntalan ostromlatni, hogy csak inkább a benne valók fáradjanak és fogyatkozzanak, de azért a várbeliek minden ostrom ellen nagy emberséggel magokat megtartván, az törést mindenkoron megállották és oltalmazták jóllehet nem kevés emberhalállal. A két vicebán az egyik részét a népnek felével a várnak összett, á másik azonképpen a másik részét a népnek megint felével őrzötték a várat. Látván császár azt, hogy aféle aprólék ostromlásokkal nem tehetne semit neki, végezi azt magában, hogy úgyes megkésértse, hogy valahol mi népe vagyon, egyszörsmind neki bocsássa és ugy ostromlassa, hogy vagy úgy megvehesse, kire mind urakat és minden rendbeli népét reája őzi, és önenmaga fogta vót a népet rejá verni és biztatni, melyen annyi szántalan nép vót, hogy úgy bamlották vót el az egész várat mindönfelől, hogy egyebet a várba semit ki nem láthattál vóna a tetejénél, a mi szántalan nép ostromlotta. De azért az magyarokes, noha kevesen vótak, de látván az

Digitized by Google

utolsó veszedelmet, mind éltöket, hótokat egybetevén, erősen oltalmazták mind a törést mind a fokot, annyira hogy jóllehet a nagy erő és a sokság egynehányszor a törésen bément szintín a vár piacára, de mindenkor a szegény magyarok a törököket nagy szégyenökre, sok szántalant bennek levágván, belőle kivágták. Az nap és mind napestig az ostrom tartott vót, és midőn a várbul a töröket mindönfelől kiverték vóna, az ostromrules tisztán elverték és kergették vót őket szántalan sok török halálával, nemcsak köznépével de sok török urakévales, de azért ökes a várbeliek nem keves ember halálával, fő embörökéveles mívelték vót azt. Mert ő közzőlökes az egyéb főnép közől az udvarbiró és az egyik vicebán More János elveszett vót. Látván azt a császár, hogy azzal sem tehetött vóna semit neki, és nem hogy ártott vóna az várbelieknek, de sőt inkább szívet adott vóna nekiek, rajta igön elbusul, annyira hogy busultába sírnia fogott vót, és őhozzá képpöst a kik látták és csak hallottákes, hogy a császár sirt vóna, mind az egész hadban sírtanak, mert annak a népnek a törvénye és szokása, hogy midőn látják vagy halljják fejedelmöket sirnia, úgy kell hogy ökes mindnyájan sírjanak, egymást rejá ingörlvén: sírj atyámfia tees, mert a császáres sírt. Ezönképpen császár látván, hogy ennyi vitatással és ostromlással, és töretéssel semit neki nem tehetött vóna, és annyi szántalan népe alatta elveszött vóna, kinek summája több volt sokkal negyven ezer embernél, aztes látja vót, hogy az ő népét imár az ostromra semiképpen nem verhetni, és hogy annyi ideig a még alatta vót, kinek imár harmiehatod napja vót, hogy megszállotta vót, mindönnel megkésértötte vóna, a mivel

Digitized by Google

meg kellött késérteni, de mind hejába lött vóna, és mind azzal sem vehette vóna meg, gondolta aztes, hogy a várast mennyi nagy mukával és népe halálával vette vóna meg, a várat, ki a várasnál tízszörcs erősb vóna, lehetetlen vóna megvenni: eltekéli magában, hogy elmenjen alúla és hejába ne veszesse népét alatta. Mondják, hogy azt mondta vóna, hogy nem hejába vallott vóna mind kárt smind kissebbségöt, mert nem gondolt vóna az ő déd ősi szultán Mehmet átkjával, ki midőn negyven nap vítatta vóna, és nemcsak hogy meg nem vehette vóna, de még szégyünével, kárával, és magának megsebösölésével, kit az ő népe holtelevenöl vittek vót el alúla, és ott elvesztvén mind fővezírit, mind ágyuit, mind jancsárit és minden táborát, megátkozta vót, hogy valamely császár aztán rejá menne, és megszállaná, átokba lenne Istentől és az ő profétáiktul: hogy nem egyéb verte vóna meg, hanem az átok, az Isten és a profétáknak haragja. Meghagyá hogy azon éjjel mind elvonják alúla az álgyukat, ő nem akarná hejába több népét alatta elveszteni; és mindjárást az álgyukat az törökök alúla el fogják vonni, még ugyan estönnen, kit az szegény kevés megmaradt magyar örömmel nézik vót, hogy elkészölnek vót alúla, mert alig várják vót, hogy megszabadulhassanak; ki alul császár bizonnyal és mindőn kétségnél köl harmad napra elment vóna, ha egy gonosz embörbe az ördög belíje nem bútt vóna és nem ingerlette vóna az árultatásra, mind annak a végháznak smind az országnak és a körösztyénségnek veszedelmére, egy fő legént Morgay Jánost, kinek annyi böcsöleti vót a fejírvâriaknál, hogy a két vicebán után és az udvarbiró után másod személynek tartották,

Digitized by Google

régi szolgaes vót Fejírváratt, kihoz mind a főbán smind a vicebánok nem kölömben biztanak mint ömagokba, kit mindenkor hívnek véltenek, mindön dolgokat vele közlötték, mert jó nemességés volt. Ki midön látta vóna az törökök szándékát, hogy el akarnának alúla szállani és elkészölnének alúla, látván aztes, hogy ott benn imár mind népök elfogyatkozott vóna smind porok, smind élésök, hogy ha el nem hadnák az vár szállását, hogy negyed napig vagy ötödig általánfogva megvehetnék,—mert imár annyira elfogyatkoztak vót benne, hogy ömagok, kik sebösök nem vótanak vóna és kik még fegyvert vehettek vóna, alig vótak négyszázan, azokes mind fáradtak, porok kedig két mázsányi alig vót, vizök a csatornábul teljességgel kifogyott vót, élésök valami régi fölt kölesnél egyéb nem vót, a fő nép közzölök mind kiholt vót, hanem vót az vicebánnak, Oláh Balaskónak, még egy hordóba egy kevés maradék bora, kit csak az betegök nek és az sebösöknek tartottak, ömagok a csatorna fenekéről a mi kevés sáros vizet kaphattak, nagy szőken aztés,—ezöket Morgay János mindönöket igaz ugyan jól értött és tudott mint szintín ömaga a vicebán, gondolta vót azt magában, hogy ömagának nagy uraságot nyerhetne, ha ő kiszöknek császárhoz, és császárnak ezeket megmondaná, hogy az ő tanácsábul Fejírvárat megvehetní. Az gondolatot téteménynyeles bételjesíti, mert mindjárást az törésre megyen, és onnét aláfutamik az törökök közzí (kinek igön kinyü vót kiszökni, mert senki ötet attul nem tiltotta, hogy a törésre ki ne menne, kihoz senki nem tudott vóna semmi gonoszt vélni). A törökök látván olyan fő embert kiszökni közikbe, nagy örömmel

Digitized by Google

császárhoz viszik, mert ömagaes azt mondotta nekik: vigyétek engömet császárhoz, mert ömagának akarom megmondanom a miért jüttem. És midön császárhoz vitték vóna, a császárnak azt mondotta vót: Hatalmas császár, azért jüttem te fölségödhoz, im, látom, hogy el akarsz Fejérvár alúl menni, midön imár többire megvetted, miért mégy el, ne menj el, ha harmad vagy negyed napig tejed nem leszön, fejemmel érjem meg. Meg kell adnik, mert igön elkevesedtek benne, a főfő nép mind elveszett, négyszáz ember alig vagyon benne, azes mind elfáradt, éléses semmi sincs benne, vizökes elfogyatkozott, porokes, a mi alig vagyon benne, hogy csak egy ostromot érnének meg vele. Azért töresse te felségöd a vízvár felöl, onnét a falaes vékony, könyebbenes ostromlhatják, nem tehetnek egyebet, ha éltöket szeretik, meg kell adnik, ha meg nem adnákes, meg nem tarthatják, megvehetöd tőlök. Császár azt nagy örömmel hallja, és Morgayt két aranyas ruhával, egy szkuffiával, egy lóval, és sok pénzzel megajándékozja. És az álgyukat megint helyre hagyja vonni, a kiket imár elvontak vót alúla, a vizvár felőles a honnét Morgay mondta vót, az álgyukat alája vonatja. Az szegény magyarok, a kik a várba vótak, mind a vicebánnal egyetömbe látván az Morgay kiszökését, és az álgyuk visszahozását, és a vizvár felől való szándékotes, mindnyájan eliednek, mert tudták, hogy az áruló mindent megmondott vóna valamint a várba vónának, és lehetetlen vóna imár, hogy ömagokat megoltalmazhatnáják, mondják, hogy Oláh Balás azt mondta vóna: Atyémfiai vitézek, imár minden ember csak az Istennek ajánlja lelkét, mert az áruló, látjátok, elárula bennönk, de azért, atyémfiai, legyünk embö-

Digitized by Google

rök, tisztösségönkkel öttük eddig a kinyeret, tisztösségönkre haljunk meges, a mi hitönk mellett, még mibennönk véget tesznek, addig ha mi embörök leszönk, sok pogánnak kell elesni. Császár a várat ujonnan mindönfelöl töretni kezdi, legfeljebb kedig a vizvár felöl, a honnét legerötlenb vót, és csak hamar onnét a falát mind földig lerontatja (mint kinek vékony fala vót), és mindjárást hadát ostromhoz bocsátja; a szegény magyarok a mint elvégezték vót, hogy halálokkal adják meg a várat, nagy embörséggel megtartják az napes a várat mind annyi nép ellenes és olyan erős ostrom ellen, mely ostromon sok töröknek lött halála, öközzölökes nem kevés hal meg és sok esik sébbe bennök; a mi keves porok vótes, többire mind elfogy, csak egy igön kevés marad benne A törökök az ostromrul, látván, hogy nem hagyják magokat mind haláliges a magyarok, elállnak, császár Morgayt hozá hivatja, mond neki: Mi dolog, hogy igen tartják magokat, többen vadnak annál hogy nem te mondottad, és porokates, a mint látjok, nem kémélik, több vagyon, hogy nem te mondottad. Morgay császárnak azt mondotta vót: Meghigye te felségöd, hogy nincs kölömben, hanem a mint én mondottam, de az Oláh Balás a vicebán egy keményszivő ember, a mi kevesen vele vadnak a várban, jó legényük, halálig nem akarnák magokat megadni, mert félnek attul, hogy ett kinnes levágnák öket, inkább akarnak ott benn kezökön meghalni, hogy nem ett kinn vágják le öket; de ha te felségödnek tetszik, hadd menjek hozájok egy fő emberével te felségednek, hadd szóljak velök, ha te felségöd biztatja öket, hogy mind fejükkel és marhájokkal békével bocsátja öket Magyarországba, talám meg-

Digitized by Google

adják. Császárnak az ő szava tetszik, mert annálköles minduntalan kiátották és kérték tőlök a várat, a népkárt császár igön szánta, a ki az ő népébe leszön vót naponként. Elbocsátja Morgayt egy fő törökkel, nagy sok igírettel és fogadásokkal, hogy nemcsak békével őket ki (nem)bocsátaná marhájokkal, fejükkel, de még meges ajándékozná őket az ő császári méltóságához képpest. Amazok elmennek és hitöt kezdnek kiátani, hogy szólhatnának Oláh Balással egynehány szót. Oláh Balás meg akarván érteni, micsoda beszédök vóna vele, hogy a törés mellé jünnének, és ott a törésön szömbe leszön velök. A császár izenetét és fogadását azok neki és mind az vitézöknek megbeszélik, hogy ha megadná a várat, a kik megakarnának nála maradni, mind urrá tenné őket, a kik kedig ki akarnának menni, azokat az ő méltóságához képpest megajándékozná, és mind fejükkel, marhájokkal, nagy erős hitre fogadván az ő törvényök szörint, hogy mind békével eresztené őket; ő magoktules kedig mind Morgay smind az török sok kölöm-kölömféle szókkal, hol igíretökkel hol az ő veszedelmöket eleibe hányván, intik vét, mondván: kár vóna nekik, olyan vitézeknek, meghalni hejába, ki mi jutalmat adna nekiek? nem eleget míveltek vónae az ő tisztösségök mellett, hogy többire mind elölették vóna magokat, és csak egy igön kevesen maradtak vóna meg imár, és mind poroknak, golóbisoknak, élésöknek, vizöknek fogytáig tartották vóna magokat, kit ömaga Morgay János szintín úgy tudna, mint ömaga Oláh Balás, mihoz képpöst tartoznának, ömagok csak egy igön kevesen vónának, azokes mind elfáradtak, és sok közzölök elsebösödett, a vár falát minden felöl letörték vóna, élésök semi benne

Digitized by Google

nem vóna, porok, golóbisok elfogyott vóna, vizökes elfogyatkozott vóna: elég vóna az ő tisztösségöknek. Nem jobb vóna, hogy imár e kevesen a kik megmaradtak, élnének, és az ő jó hirökkel nevökkel élnének és tisztölködnének, vennék a császár kegyelmességét és ajándékját, látnák azt, mit mívelt vóna övele Morgayval, mutogatván magán az aranyos bársonyokat, ezistös pártaövet és fejibe az szkuffiát, kit mind magára rakott vót, és azonképpen mind pénzét, a kit császár adott vót, jó lovát, előtte beszélvén kérködött vele, hogy csak inkább rejá hozhatta vóna őket, hogy a várat megadták vóna. De Oláh Balás, ki mind az több jámborral egyetömbe, a kikkel még ugyan vót, eltekélötte vót, hogy ha lehetségös, inkább benne meghaljanak, hogyne nekik a várat megadnák, a vállát tette vót Morgaynak: te nem jámborul cseleködél, elárulád mind Istenödet mind hitödet, mind kedig minket. Minkés olyan árulójá akarsz-e tennöd, mint te vagy? Mondd meg az császárnak: hogy nem ő adta énneköm Fejírvárat, hanem a magyari király. Én őneki esköttem, hogy halálig senkinek meg nem adom, hanem neki tartom. Azért még mi bennönk csak egy fenn áll, soha addig meg nem adjuk, de még megveszik tőlönk, sok tar fűnek kell addig elesni. A törökes a ki vele vót Morgayval, azes mindönképpen intötte őket, hogy ne akarnák magokat elveszteni, adnák meg a császárnak a házat, látnák hogy nem tarthatnák, mit használnának az magok halálával, nem jobb-e hogy élnének? tisztösségöknek és az jó hiröknek nevöknek eleget tettek vóna, jobb hogy az hatalmas császár őket mind fejönkint megajándékozza, és békével, a ki közzölök ki akarna menni, kibocsássa, a kik kedig a hatalmas

Digitized by Google

császár kinyerét akarnák önni, azoknak nagy thimarokat és uleffet[1]) adna, kár vóna olyan vitéz népnek elveszni. Morgay János esmeg ujonnan kérni és inteni meg nem szönik, mondván: Mit használtok, hogy engem szidalmaztok, jobb vóna hogy szót fogadnátok, ne vesznetök el, én a ti jótokra szólnék. Mert tudom mint vattok benne. A császár hatalmassága ellen meg nem állhattok. Miért akarjátok vesztötöket? Ki segejt meg bennetök? Énes tudnám mint igaz ti, kihoz való biztotokba akartok meghalni. Minem mivelné ezt a császár tiveletek, mert jól tudja, hogy annálköles megveheti titőletek, hanem én könyürgöttem az hatalmas császárnak, hogy ne vesztene el bennetök, kegyelmezne meg. A császár az én kenyergésömre mívelte ezt, azért fogadjatok szót. Oláh Balásnakes mond: Tudod Balás uram, hogy én te kegyelmednek mindenkoron jó barátja vótam, mastes a vónék, nem akarnám veszedelmödet, mit használsz vele, hogy mind magadat smind a sok jámbor vitézt elveszessed; császárnak csak imár egy ostroma ellen sem állhattok, csak egy sem marad bennetök. Oláh Balás megint a választ teszi neki: Nem szökség erről szólanod, mert énneköm annyiat nem igírhetsz, sem ijeszthetsz úgy, hogy soha halálig a házat mi megadjok. Látván azok azt, hogy eltekélötték vóna magokba, hogy benne halnának meg, és nem akarnák megadni semiképen a várat, császárhoz mennek és neki megmondják a minemő választ attak vóna, hogy soha kölömben a házat meg nem akarnák adni, hanem

[1]) Feudumokat.

Digitized by Google

hogy mind benne elébb meghalnának. Kin a császár erősen megbusul és meghagyja, hogy esmeg lőnék erősen és hótakelvére minden ember ostromhoz készölne, és vagy mindnyájan elvesznének vagy megvennék. Az lövés mindenfelől meglevén, hótakelvére császár az ostromot rejá bocsátja a mennél nagyobbat és erősbet lehetött; a magyarokes, kiknek az Úr Isten után a halálnál egyéb reménységök semi imár nem vót, kik igön kevesenes vótanak, azokes mind elfáradtak, töröttenek, porokes kedig igen kevés vót, és csak annyi sem vót, kevel csak egyfelől való ostromra megérték vóna. De mindazáltal nem gondolván sem keves vótokkal, sem a pornak fogyatkozásával, mint jó köresztyének, kik az ő hitök mellett és tisztösségök mellett a halált elte kélették vót, az ostrom ellen erősen tartották magokat, mind a két félnek nem kevés halálával ; de miért hogy az török ereje nagy vót, ki mind ujulton ujult, a magyar kedig mind fotton fogyott, porokes a mi keves vót, azes teljességgel elfogyatkozott vót, a törést, a ki az vizvár felöl vót, kit mindaddig még porokba tartott, erősen tartottak vót, nem tehetnek egyebet az nagy erő ellen, hátra kelletik lépniük, a mi kevesen megmaradtak vót a törésen, azokes többire megsebösedvén, mely törésön a törökök egynehányszor béötöttek, de az magyarok öket sokszor onnét kivágták, végezetre oztán az törököknek sokasága miá, az ő fogyatkozások miá, és az Oláh Balás megsebösülyése miá, ki nyillövés miatt megsebösült vót, a vár piacárul el kelletik állaniok, kin sok ideig víttak vót; hol ők nyomták el a törököket, hol a török öket, és csak a két toronyba állnak bé a török előtt, az Nebojszába és a kapunál való toronyba, és a mely rend házak a

Digitized by Google

két torony között vótak, és onnét imár sem álgyu sem puskalövéssel sem kézivlövéssel oltalmazhatták magokat, kiknek sem porok sem nyiljok nem vót, mindönből kifottak vót, hanem csak hagyigálással, kövelfával és az apró kősóval (a kit kamarasónak szoktak hívnia) azzal oltalmazták magokat. És aféle hagyigálásokkal a két toronybul és a palotábules nemcsak megoltalmazták magokat, de még a törökötes a piacrul kiverték vót, kik, az éjes elérközvén, az hagyigálástes nem állhatván, az ostromrul elállnak, és táborokba mennek, kin a császár igön elcsudálkozik, hogy olyan igön elromlott várat olyan kevés megfáradt néptől olyan erős ostrommal meg nem vehetött vóna. Morgay Jánost hozá hivatja, és azt mondta neki: Mi dolog ez, hogy ezök így tartják magokat? a mint te mondtad vala, hogy kevesen vadnak, porokes kevés vagyon, élésökes imár elfogyott vóna, ha az úgy vót vóna, ezök így nem tarthatnák magokat elyen elromlott várba. Morgay azt felelte vót a császárnak: A mit én mondtam te felségödnek, hatalmas császár, az mind úgy vagyon, de ennek ez oka, hogy így tartják magokat, hogy ezek eltekélötték magokba, hogy mindnyájan benne haljanak meg, mert attul félnek, hogy ha kijünnénekes, ennyi sok ember halálaért, a mennyi ember ömiattok megholt, hogy ett kinnes levágják öket érette. De ha tetszik te felségödnek, hadd menjek méges egyszer hozájok, szóljak velök, te felséged legyen kegyelmes nekiek, talám meggondolták magokat, és ennyi sok gonosz után a kit szömvedtek, talám megadják a várat felségödnek.

Császár, ki a várates csak alig várja vót, hogy kezéhoz kelhetne, az ő népénekes szánja vót ollyan

Digitized by Google

nagy veszedelmét, a sok emberhalálnak véget akart vóna vetni, a Morgay szavára kinyen rejá hajol, és azon elébbi fő törököt mellé adván, és sok erős fogadásokat nekik tevén, elbocsátja őket. Kik a várhoz jutván és hitöt kérvén, a törésen a vár piacára mennek bé, és a mint annakelőtte, azonképpen kezdik mind Oláh Balást smind a több fő népet inteni a vár megadására, sokates fogadván, sokkales ijesztvén, mondván nekik: látjátok imár, hogy tovább nem tarthatjátok, többire mind elöltenek bennetök, kivel tartjátok meg? nem látjok e mi magunkes jól? ne veszessétök el magatokat, vagy imár a mi kevesen megmaradtatok, adjátok meg imár ez palotát és e két tornyot a hatalmas császárnak, ne rontassátok el vagy e két tornyot magatokkal egyetömbe; a császár azon megeskött hogy békével kibocsátat mindnyájatokat, valahová akartok menni, megajándékozva, mi könyergöttünk érettetök a hatalmas császárnak és úgy kegyelmezött meg a hatalmas császár, mert ha meg nem adjátok, esköszönk erre, hogy hónap sem ti sem e két torony nem leszen, mind tiveletök egyetömbe mind kettőt töből a hatalmas császár kitöreti; nem jobb e hogy még éljetek és továbbáes a ti urotoknak szolgáljatok? Ezt hallván a kik Oláh Balással valának, kiknek imár minden reménységök mindön otalomtul elkölt vót, sem néphoz való bizodalmok nem vót, mert annak a dereka és a java imár mind elveszött vót, sem a vár erősségébe, kit imár mindönfelöl elrontottak vót, sem élésökbe; ki imár minden rendbeli, mind enni való smind innya való teljességgel elfogyott vót, sem porokba, ki azes teljességgel elfogyott vót, sem az ömagok erejibe, kik imár mindönöstöl elfáradtak vót, és többire eles sebösödtek vót,

Digitized by Google

az emböri természetből kivánván az tovább való életöt, Oláh Balást inteni és kérni kezdik, hogy állana hozá a császár akaratjához, látná hogy nem képös vóna sem megmaradhatnik sem kedig a házat megtartanik, holott mindönből kifottak vóna és megfosztattak vóna, mert látná aztes, hogy mind elés sebösödtek, eles fáradtak vóna, ha akarnák sem víhatnának. Mondják, hogy Oláh Balás (a mint nagyszivő emberes vót) azonképpen az utolsó szükségbenes ez igybe tekéletös vót, a vele valóknak azt mondotta vót: Ne, atyémfiai vitézök, ha ekédig tisztösségönkre míveltönk mindent, mastes e végezetit végezzök tisztösségönkre el; nem jobb e nekönk imár ett tisztösségönkre meghalnunk, hogy nem szégyenönkre ott kinn élnönk, holott még a gyermökes ujjal mutasson bennönk és azt mondják: amhol az árulók, a kik a jó Fejérvárat török császárnak megadták. Nem minden ember érti az mi szükségönket, hogy igy vagyunk; nem azt fogják mondani, hogy szükség miá adtuk meg a várat, hanem az mi embörtelenségönk miá. Azért atyémfiai, ne adjuk meg, hanem haljunk meg itt mindnyájan együtt meg. Im én sebös vagyok, de hónap, ha akarjátok, jertök utánam, össönk ki rejájok, és még csak egy fennáll bennönk, mindaddig vívjunk velök. De a több vele valónak az ő tanácsa és szándéka nem tetszött. Azon előbbi megadásra kezdik szorgalmaztatni. Ki midőn látta vóna, hogy az ő szava semit nem fogna, és a vóna akaratjok mindnyájoknak, hogy megadnák a várat, mond Morgaynak és a töröknek, a torony ablakárul szólván velök, ezt mondta vót: Ha a császár fogadása erős vóna és önekik császár erős hitlevelet adna, a minemöt ök

Digitized by Google

kivánnának, hát megadnák a házat. És fogadná az ő császári beszédére és hitére, és mind a passákéra és mindön rendbeli népének hitére, hogy őket mindnyájokat, kicsint nagyot békével kieresztené és békével kihadná mennik Magyarországba, és sem marhájokba sem szömélyökbe meg nem bántaná, és mezőn való hadakozó fegyverekkel, szablyájokkal, paizsokkal, sisakokkal és páncélokkal elhadná mennik, és a még a török közzől kitisztulnának, az ő népével elkésértení őket; ha ezökbe mindönekbe erősen megbizonyosodnának császár levele által, hát ellyen ok alatt a házat megadnák; ha kedig ellyen fogadás nem lenne, hát készek vónának mind egyig benne meghalni, és kezökön veszteni inkább, hogy nem ott barom módra magokat levágatni. Ezzel a válaszszal Morgay az fő törökkel egyetömbe császárhoz mennek nagy hamarsággal, és császárnak megbeszélik az ő kevánságokat, minemő okokkal akarják a házat megadni, azonkivel inkább meg akarnának benne halni, hogynem megadni. Császár a választ örömest hallja, ki csak alig várja vót, hogy a ház kezéhoz kelhetne, és a nagy sok emberhalálba vég lenne, mindenhoz kész leszön, és mindent megigír mívelnik. És Morgayt nagy hamarsággal esmeg hozájok köldi, megizeni nekiek, hogy mindent megmívelne és reggelre ökes készek lennének az házat megadni, császáres a levelet nekik megadná. Hótakelvére jó reggel a levéllel a várhoz mennek, és megkiátják nekiek, hogy a császár fogadáslevele ott vóna. Oláh Balás a választ teszi nekiek, hogy jó azes hogy a levél ott vagyon, de ő még annáles jobban meg akarna a császár fogadásába bizonyosodni, mert nem tudná azt, hogy ha a levelet császár adta í vagy va-

Digitized by Google

laki császár hirinél köl adta vóna a levelet; hanem hogy ő két embörét bocsátaná császárhoz, kik ömagával szólanának és az ömaga szavábul lennének bizonyosok, és adná azok kezébe a császár levelét. Kik örömest lesznek azon, hogy kiköldje két emberét velök császárhoz, kiket midőn elbocsátott vóna császárhoz, nemcsak a fogadást mívelte meg mindent a mit kivántak, de még meges ajándékozta mindkettőt két aranyas bársonynyal, és a fogadásleveletes kezökbe adják. Kik midőn császártul megtértek vóna, megbeszélik a császár fogadását, és biztatják mind Oláh Balást smind a többit a császár fogadásárul; kik a császár fogadásának hivín, a várbul kikészölnek, és a jó végvárat császárnak megadják, a mely nap császár hadával alája jütt vót, negyvennegyed napra, hogy kedig töretni kezte vót, harmicnyócad napra. Kiket midőn császár eleibe vittek vóna, nem vótak többen fegyverfogható embörek asszony állatoknál köl és gyermöknél köl hetvenkettőnél, azokes nagyobb részére mind sebösök, kiknek császár a fejit fejit Oláh Balással egyetömbe megajándékozza, Oláh Balásnak egy igön kazdag aranyas bársont adat, a több fő legénynek egy-egy alávaló bársonyt, a kit kender-bársonynak szoktak hívnia, mindennek egyet-egyet adat; és az szenderei szancsák kezébe adatja őket, hogy ő viselné gondjokat az nap étellel itallal, és másod napra vinni által öket a Száván, és adná az bozniai bég Balibeg kezébe, ki öket a táborbul kikésérné, és békével kieresztené, addig kedig késértenék meg mindöniket, főképpen Oláh Balást, hogy ha meg akarna császárnál maradni és törökkí lenni vagy ő vagy a többi valamely, császár mind

Digitized by Google

urrá tenní őket, főképpen Oláh Balást, ha kedig nem akarnának ott megmaradnik, hogy eleresztenék őket. Kiket midőn oda vitt vóna az ő sátorához az szenderei szancsák, vót ott a szenderei beg háta megött egy fő vajdája a begnek, Oláh Balásnak hitös atyjafia, ki Oláh Balást egynehány fő legénynyel az ő sátorához viszi, a több népet egy sátorban szállitják le. És Oláh Balást az vajda jól tartja, sebét bekötteti, és nagy sok igyéretökkel és kérésökkel fogja fogdosni, hogy köztök megmaradna, és lenne törekkí, a többetes azonképpen, kiket császár mind fejenként urrá tenní. Kinek Oláh Balás a választ tötte vót: Hallod-e, atyémfia, azt én soha nem mívelöm, hogyha imár tisztösségömet elvesztöttem, (hogy a várat elevenségömbe megadtam, kibe énnekem meg kellött vóna halnom és úgy megadnom, kire kezes valék, ha a több jámbor akarja vala) hogy lelkömetes elveszessem. A több fő legényes azonképpen mindenik választ teszön, hogy egy sem akarna köztök megmaradni. Mond Oláh Balásnak esmeg az atyjafia: Ha imár ett meg nem maradsz köztönk, havá mégy? Tégöd mind a király smind az urak megöletnek, de jobb vóna hogy ett maradnál, ett senki nem bántana, ottan ne lennél törökké. Arra Oláh Balás a választ tötte vót: Inkább akarom hogy ott öljenek meg az én népem közett, hogynem én soha töröket szolgáljak. Azt tudom énes, hogy nincsen neköm hová mennöm, mert soholt énneköm tisztösségöm nem leszön, hanem egy végvárba valahol bészorulok, és a még élök, ti ellenötök, a török ellen, hadakozom, mindaddig még nem megöletöm magamat és a mastani kissebbségömet halálommal akarom elfödöznöm. Kire a vajda azt felelte vót: Lám, még sem elégöttél meg a

Digitized by Google

törökök veszedelmével, meges tübbet akarszi bennök elveszteni? Ezt ez szót, a kit Oláh Balás mondott vót, mind a vajda smind az egyéb törökök igön nehezön hallották vót Oláh Balástul. Más napra kelve jó reggel az szenderei beg őket az Száván a hidon általkéséré, az bozniai Balibeg kezébe iktatja őket, hogy ő a táborbul, a mint császár meghatta vót, kikésértesse és elbocsássa. Mondják, hogy Balibegnek megbeszélötték vót az estennen való szavát Oláh Balásnak, kit mondott vót, hogy törökön akar meghalni. Azt mondják, hogy mondotta vót, hogy kár vóna az ebeknek ennét kimennik, hogy még ennél nagyobb kárt tegyenek a császár népébe, a menyit ekédig miveltek. Törököket ad melléjük képmutalásképen, hogy kik őket a táborbul kikésérnék; másfelől meghagyja, hogy mihelyt a táborbul kijutnak, mind egyig levágják őket. Kiindulnak velök, kik nevolyások mindnyájan gyalog vótak, hanem csak ömagának Oláh Balásnak vót egy paripája, kin ki akart menni, kit a hitös atyjafia adott vót neki, ki az paripán ölvén a császár levelét kezébe tartja vót nagyobb bizonyságért, kiknek menyit használt legyen az császár fogadása, hiti, levele, pecséti, és mind a passáki, azután hogy a táborbul kiindultak velek, két órát nem ért, megesmerték, kiknek a császár oly erős fogadást mivelt vót, és annak bizonyságára nekik nagy hitlevelet adott vót, pecsétével egyetömbe, eskövén az élő Istenre és az ő profétájára, és az ő szentökére mindnyájokra, és az ő megholt ősei és atyja lelkére, az ő buzloman hitire és mind az passákéra és minden rendbeli népének hitére, és az ő császári beszédére, hogy őket mindnyájokat, a kik nála meg nem akarnának maradni, békével és tisz-

Digitized by Google

tösséggel mind marhájokkal, fejükkel egyetömbe kieresztené és kieresztetni mind fegyverökkel, senki sem szömélyökbe sem marhájokba meg nem bántaná őket. Ellyen negy fogadáshoz biznak vót nevolyások, kikkel midőn a táborbul kiindultak vót, mihelyen a táborbul velök kijutnak, Zemlyénön túl egy kis völgyen, nem messze a Dunához, mindnyájokat, a fírfiát Oláh Balással egyetömbe, mind egyig levágják, minden marhájokba és a gyermökökbe, és az asszony népekbe zsákmánt tevén; a császár levelét, hogy senki azt többi se lássa, se olvashassa, mind foltonkint szaggatják. Ezt használja nekejek mind a fogadás smind a levél.

Ezönközbe a várat és a várastes a sok rutságtul, dügtül, holt néptől megtisztítják a császár bémentére, kibe oztán cssászáres bémegyen, és mind várát várasát megjárja, és mindjárást épejteni kezdeti erős és temérdök kőfalakkal, és tizenötöd napig ott lakott vót, még az épejtésnek a dereka megkészölt vót.

E hír mindenfelé elmenvén, hogy Fejérvár elveszött vóna, az közel való szomszéd várakbul, a kikből mind addig sem futottak vót ki az benne valók, míg nem a hír érte vót őket, bizván ahoz, hogy csácsár meg nem vehetni Fejérvárat, de oztán bizonynyal megértvén, egynehány várbul és kastélybul kifutottak vót a benne valók, pusztán hagyván a várakat, mint Baricsot, Kölypént, Aukit; Szalonkement kedig még akkor, midőn császár a Száván által fogott vót költözni, pusztán hatták vót a polgárok, mely fölől megmondott várakat teljességgel töből ki hagyja császár töretni, Baricsnak a kövét mind Fejérvárra épejteni hagyja alá hordatni, és egész Szerömségöt mind el hagyja égettetni, raboltatni és

Digitized by Google

pusztítatni. És ezöket mindeneket elvégezvén, Fejérvárat mind néppel, porral, álgyuval, éléssel jómódon megtakarván és hagyván, nagy örömmel, hogy az első szerencsája jól szolgált vóna neki, Konstancinápoly felé tér, a mely nap Fejírvár alá jütt vót, azután hatvanod napra ment vót el alóla. Elmentébe Morgay Jánostes elvitte vót vele, kinek az egyéb ajándékozási után nagy sok thimartes adott vót, kinek ez ennyi sok ajándék és adomány annyiat használt vót, hogy minekelőtte császár Szendörőt érte vóna, Morgay, a nem jámbor, elveszött vót, és soha többé előve nem jütt vót, sem kedig sinkitől többé nem látatott vót. Mint veszett legyen el, és hová lött legyen, és ki vesztötte legyen el, és minemő halállal vesztötték legyen el, senki nem tudhatta mind ez mai napiges; elég hogy valamint lött, de elveszett. Ellyen haszna és öröme lött, és illy hoszju nyoma lött vót az árulónak az ő árultatásaért, ki az árultatás után egy hónapot nem élhetött vót, és az sok adománynak és tisztnek csak izit sem érözhette vót, oly hertelen bintette vót meg az Isten. Ellyen vége lött vót az árulónak.

A jó végháznak ellyen szörtelenség miá és hozjá-látatlanság miá, és a köztök való gyülösségéből az magyari uraknak, gonosz tanácskozásábul történt vót veszedelme; mert ha az urak jók vótak vóna, kiknek az ország oltalmára és szükségére kellött vóna gondot viselni, látván az királynak iffiu voltát és az ország gondjaviselésének tudatlan vótát, nem kellött vóna ollyan veszedelömbe egymás boszuját és gyülölségét özni, és az közönségös jót és hazájoknak oltalmát hátrahadni, kiknek sem Istenek, sem hitök, sem hazájokhoz való szerelmek, sem tisz-

Digitized by Google

tösségek, sem urokhoz való hivségek eszekbe nem jutott, hanem hogy csak egymáson boszut állhassanak, és egymás uraságát kaphassák, és némely közölök fejedelemséget vehessen magának, nem szánták sem hazájok sem kedig ennyi szántalan keresztyénnek, ki Fejírvár veszedelme után tertént vót, vére ontását és veszedelmét. Kár vót, örök Isten, az régi magyar uraknak halála, kik az ő éltökbe Fejírvárnak és a több végházaknak nagy gondját viselték, tudták, micsoda a végházak veszedelme, hogy ha azoknak veszedelme történnék, az országes elveszne belőlök; mint az esztergomi Tamás érsök ki vót, ki halálakorones Fejírvárnak szükségére és épejtésére nem kicsin summát hagyott vót, kibe király és az urak semit meg nem adtak vót, mert ha azt rejá költötték vóna, olyan nagy szertelenségbe a jó végház nem maradt vóna; a kalocsai Gergely érsökes, ki éltébe látván, hogy senki nem viseli jó gondját, minden esztendőbe egynehány ezer forintára segétségöt köldel vót belí, pénzt, élést, port, és az szegény szolgáló népnek és drabantnak posztót, lasnakot és egyéb szükséget köldél vót; és a naderspán Pryny Imreh, kinek az egyéb dolgai és gondjai között mindenkoron fő és nagyobb gondja vót az végvárak oltalma; és az Lőrinc herceg, ki valamikor valamely végvárnak szükség vót, nem kémélette seregét béköldelni, mind lovagját gyalogját, vagy Fejérvárba kellött vagy Sabácba kellött, kik Fejírvár veszedelmének előtte mind ezök nem sok idővel hótak vót meg. Kiknek halálát hinni való dolog, hogy nem egyébért akarta az Isten, hanem az gonosz népnek bintetésére, hogy ne lenne, ki az végházaknak gondját viselní.

Mert ha egyebet az urak semit ne míveltek

Digitized by Google

vóna, tudván azt, hogy ők az császár ereje ellen kevesek, csak támadtak vóna fel, ha többel nem csak negyven vagy ötven ezer emberrel, szolgáló néppel és szegénységgel, kinek kinyen szörét tehették vóna, többnekes annál, annyi idejük vót hozá, hogy bizonynyal megértötték vót az császár jüvését; és csak szállottak vóna Fejírvár ellenébe Zemlínbe, kit még az régi jó királyok rakattak vót Fejírvár ellen, hogy abbul az ellenség a Száván által ne jühet vóna, és vetöttek vóna mind a Dunára smind a Szávára csak másfél száz sajkát, soha a török a Száván által nem mehetött vóna, és soha szabadon Fejírvárat nem vitathatta vóna, és Isten segétségével ugy lehetött vóna, hogy meg sem vehette vóna, mert mindenkor onnét Fejírvárnak segétséggel lehettek vóna mindennel. De soholt senki nem vót, ki csak egy jó mozdulástes mívelt vóna mind ennyi veszedelembenes, hanem az szegény naderspán Báthory István, ki az ujonnan megnyert naderspánságban még elég nyomorú volt, az a mi kevesen felgyülhetött volt, az király udvara népébe valamit, és egynehány úr népét, és valami kevés vármegye népétes, és a mellé valami parasztságotes mellé vevén, mintegy tizönhét vagy tizönnyóc ezer emberrel az Ópétervaradjánál az Dunaparton, Pétervaradja ellenébe szállott vót táborba. És jólhet hogy semit Fejírvár oltalmának, és Szerémnek, hogy el ne pusztították vóna, nem használt, de méges ennyit használt volt, hogy Szerömön kivöl rablani nem mertek kimenni, és az vizön való erőes feljebb a Dunán Karomnál nem mert felmenni; aztes használta vót, a végvárakbul, a kik Szerömbe vótak, mint Pétervaradja, Ujlak és az egyéb Szerömbe való várakbul a benne valók ki nem futottanak vót, mert ha

Digitized by Google

ő nem vót vóna azzal a keves néppel, és ő nem biztatta vóna őket, nem sok várba marattak vóna meg, annyira elrémeltök [1]) vót, és még akoron császár egész Szerömöt megvette vóna, és az több részébenes az országnak nem kicsin kárt tött vóna.

Az erdélyi János vajdánakes vót népe, jobbes többes a naderspán népénél, ki Lippa táján szállott vót az ő népével, kit mind a király smind az urak kérték, hogy a gyülölségnek hadna az ollyan szökségbe békét, és nízní az országnak, az ő hazájának, és a körösztyénségnek veszedelmét, és menne alá naderspán mellé, és egymás segétségével szolgálnának az országnak és királynak; ki kölöm-kölömféle fogásokkal és magamentésével mentette mindenkoron magát, és nem hogy oda ment vóna, sőt inkább titkon a törökkel értelme vót, és barátságot tartott vele, és minden hírrel tartotta, hogy jüvendőre az ő szándékának és kivánságának eleget tehetne; az uraságnak kivánsága azt míveltette vele.

Naderspánes megértvén a császár elmentét, Péterváradjába és Rednekbe valami drabantot vetvén, Budára megyün királyhoz, Thewrewk Bálintot és a Swlyokokat Fejírvár veszedelmeért, és hogy királynak meg nem akarták vóna adni, midőn kérték tőlök, és népétes bé nem akarták vót venni, hitlenné vetik minden nemzetségökkel egyitömbe, jószágokat király keze alá hagyják, kiket János vajda, a mint biztatta vót őket annakelőtte és tanácskoztatta vót őket mind király ellen, az urak ellen, és az egész ország ellen, hozája fogatta vót, és nagy sok ideig az ő ótalma alatt tartotta vót őket, és mindennel táplálta vót őket, mindaddig még esmeg mind királytul, az országtul

[1]) Ugy látszik, tollhibából ‚elrémöltek' helyett.

Digitized by Google

mindnyájoknak fejeknek és jószágoknak kegyelmet szörzött vót, kiknek sem király sem az ország nem örömest kegyelmeztek vóna meg, hanem megbintették vóna őket érdömek szörint, de látták hogy hozzájok sem férhetnek, nemes tehetnek egyebet, megkegyelmeznek.

Ellyen gonosz urak alatt és idejükbe, az ő gonosz igyenetlenségek miá, és nem-hozá-látás miá nagy gonosz szertelenől,lött vót ellyen fő végháznak veszedelme, ki nem csak Magyarországnak, de mind az egész körösztyénségnek kapujának mondathatott vóna bizonyába, a mint azután való idően naponként megmutatta vót, kiből azután a császár nemcsak Magyarországba tött dúlást és rabolást, vérontást, de még Németországbaes, Bécsországba, Korontalyba és Stíriába elég romlást, vérontást mívelt vót, kiből ha Isten a szegény körösztyénségre rejá nem tekint, nagyobbates szándékozik mívelni, és egész Európának veszedelmére igyekezik.

Ez vége lett vót az jó Landor-Fejírvárnak, ki alatt annakelőtte való jó magyarok idejébe szántalan sok ezer pogánnak esött vót feje el, viszont esmeg abbul sok jámbor keresztyénnek mastani időbe.

Digitized by Google

Digitized by Google

III.

AZ CSÁSZÁR ELLEN VALÓ CONJURACIÓNAK KINYILATKOZÁSA.

Digitized by Google

Digitized by Google

Midőn szultán Musztafát császár megölette, minekelőtte még császárhoz bément vóna, egynehány fő jancsár ment vót az jancsáraga hirinél köl szultán Musztafához, congratulálkodni és reverenciát neki tenni, hogy valami ajándékot vehettek vóna tőle, mely jancsárokat, midőn imár Musztafát megölték vóna, Hrusztán passa az jancsárokat mind mazullá[1]) teszi, kik közzől egyik jancsár fiu vót, az többi achamoglanbul lött jancsár vót, kik megbusulván, hogy mazullá tötték vóna őket, mindnyájan Kuzul bashoz szöknek, az egyiktől megválva, a ki jancsár fiubul lött vót jancsárrá. Az nem akar Kuzul bashoz menni, hanem hogy dervissé legyün, egy sehhez megyen a dervisek közzí, és midőn ott az sehnél egy jó falka ideig lött vóna, és kedve szörint szolgálta vóna (a seh a törököknél szent gyanánt tartatik, nagy religiosus embernek, mint minálunk egy apát ur), vélte az seh, hogy az jancsárbul lött dervis a rajta lött boszuságbul tiszta szívvel gyűlölni a császárt, hozá hívja és mond neki: Ím én teneked két levelet adok; menj el, e két levelet vidd sah Tahmaznak Kuzul basnak, ki téged megajándékoz jó módon, és emberrées te szön. Az a két levelet elveszi, és midőn elindult vóna a levelekkel, gondolja magában: hogy nem jó vóna neki szerencsára a levelekkel oda menni, nem

[1]) Azaz: ‚tisztőkből kitette.'

Digitized by Google

tudván mi legyen a levelekbe; megnyitja a leveleket, hát a levélbe a vót irva: tudjad hogy ez embert én bocsátám hozád, kit hogy jól megajándékozz, igön kérlek, és tégy jól vele, mert megérdömli. Továbbá tudjad, hogy rivid nap az császár fejites neked köldöm, kiért igön vigyázok éjjel nappal, ki ett nem messze hozám vadász minden nap, kevesed magával, hatvan hetvened magával; imár im vagyon ett nálam titkon több hatszáz embernél, és ezer embörre való fegyveremnél több vagyon, csak időt várok hozzá, hogy megmívelhessem, kit, hiszöm, hogy rivid nap megmivelhetönk a te kivánságod szörint.

E levelet látván az dervisből lött jancsár, gondolja magába, hogy ellyen dolgot öneki nem gonosz vóna császárnak vinni, és öneki megjelenteni, ki öneki fejibe járna. És midőn császárhoz ment vóna, találja császárt vadászatba, kinek midőn köszönt vóna, császár megkérdeti, micsoda ember vóna és mi dolga vóna. Ki a választ adja császárnak: én jancsár vótam előbb, és mazullá töttek vót, és im mast dervissé löttem; de ím én két levelet hoztam a császárnak ömagának, kit szökség hogy ömaga megolvasson. Császár a levelet elvéteti, és midőn megolvasta vóna, elcsodálkozik rajta, és hozá szólitatja a dervist, megkérdi, hol vette vóna a leveleket. Amaz megmondja neki minden kezdetét a dolognak, hogy mint lött vóna dervissé, és a sehnek jól szolgált vóna, és ő adta vóna neki a leveleket, és látta vóna, hogy császár ellen vónának, nem akarta vóna oda vinni, hanem császárhoz. Meghagyá császár neki, hogy sohová ne menne; császáres azon helyen megtér a vadászatbul, senkinek semit nem szólván. Másod nap egynehány ezer emberrel az ömaga ud-

Digitized by Google

varabeli néppel megyün oda az seh házához, és az sehet kihivatja, és neki adja a két levelet, mondván: Lássadsz-e e két levelet, ki levele, és mi vagyon a levélbe? Az seh hogy meglátja, megesmeri az ő leveleit; az embertes előállatja[1]) a kinek adta vót a leveleket. Amaz nem tagadhatja, elijed; császár mindjárást megfogatja mind őt smind a kik vele vótak, és béköld az házakba, és a föld alatt találnak rejtekboltokat sokat, kikbe többet találtak hatszáz embörnél az boltokba, és fegyvert többet háromezer emberre valónál, puskát, kézivet, kopját, gerelyt és afélét. Kiket midőn császár eleibe hoztak vóna, megbeszélik neki, miképpen gyüjtötte vóna őket a seh az császár veszedelmére, és hogy még kivöl még ennél többenes vónának. Kiket császár mindönött megkerestetött, és mind megfogdostatta őket, többet három ezer embernél; mastes mindönött keresik őket, és még azt mondják, hogy meg nem öletött vóna bennek csak egyetes, hanem mind fogva tartatja őket. Az dervisnek kedig nagy sok ajándékot és nagy tymarokat adott. Mast úgy beszélik, hogy ellyen dolog tertént vóna az császáron.[2])

---

[1]) A császár, t. i.

[2]) Következik Verancsics Antal kezével: ‚Constantinopoli 26. jan. 1555.' Hátul a negyedik üres lapon Faustus kezétől: ‚Conjuratio Mustaphae contra Sulimanum imperatorem, patrem suum.'

Digitized by Google

Digitized by Google

IV.

BORNEMISZA TAMÁS

BUDAI POLGÁR. *)

*) Faustus kezével.

Digitized by Google

Digitized by Google

Im egy emleközetet irok, 40. és 41. esztendőben minemü veszedelöm lett Magyarországban, és Buda mimódon jutott török Szulimán császár kezében, kiben nagy részében inkább mind ott voltam.

János királnénak Izabella asszonynak 40. esztendőben julius hovában Budában egy fiu magzatja lőn, kit az keresztségben Jánosnak nevezének.

János király magyar király Erdélben Szászsebesben meghala, testét az urak Petroyth Péter, frater Gergy kencstartó, és Thörök Bálint nagy haddal Budára hozák, onnét Fejérvárban vivék, tisztességgel eltemeték.

Gróf Miklós [1]) Budára jüve küvetségen Izabella királyní asszonyhoz, és az neminemü szörzés és kötés János király közett és Ferdinandus király között volt, hogy János király halála után az magyar királyság, minden hatalom kivévén, esmeg az magyar királyság Ferdinandus királyra szálljon, és Izabella királyné asszonynak, és az ü fiának tartozzík Ferdinandus király az János királynak tulajdon jószágát megszabadétani, két esztendei alatt tellességgel éppen.

Ezalatt Izabella királyné asszonynak, és az ü fiának János hercegnek Magyarországban tisztessége helt adjanak, az hol fiával megmaradjon.

[1]) Salm Miklós.

Digitized by Google

Gróf Nikola ezzel Budába Izabella asszonyot meguszolá Ferdinandus király akaratjából, és adnak vala lakóhelt Izabellának Pozsont és Nagyszombatot, minden tartományával, és egész 25,000 forintot minden esztendőben életére, mig az János király jószágát megszabadítják Izabella asszonynak.

Ez szörzésen erömest megmarad vala Izabella asszony, de az magyar urak semmiképpen nem engedék, azok, az kik soha az igenességet és Magyarország békességét nem kevánták.[1])

Végre hogy ez szerzés véghez nem mehete, Lénárt Filsz király hadnagya valami néppel Bécsországból[2]) alájüve, az magyarok ezekkel Visegrádot megszállák, megvevék, az óbudai mezőre szállának, Buda ellen sáncot vetének, de ecer sem lüének, mert látták, hogy nem elegek az megvételre, és az haddal visszatérének, Tatát megvevék, Fejérvárat megvevék. és az had leszálla.

Ugyan János király halálakoron Werbecsy Istvánt, és Eszéky Jánost pécsi püspeket török császárhoz beválaszták az magyarok, kik oly számos követséggel jüvének meg török császártul, ki miatt jüvendő esztendőre Buda elvesze, és egisz Magyarország mind lassan-lassan utána vész.

Ugyan ez üde alatt Pryny Péter és Frangapán kalacsai érsek és többen az urak, Izabella királyné asszonytul elállának többen az urak, ki Ferandos király hivségére állának.

41. esztendőben.

Esmeg aprilisban Ferdinandus király minden

---

[1]) Faustus kezével: N. B.
[2]) „ „Austriából.'

Digitized by Google

erejit, németet magyart, mind vizen mi [1]) szárazon indíta, kik az Dunán és az főden nagy erővel Ó-Buda mezeire szállának, onnét Buda alá szállának, az madárhegyről sáncot vettetnek, és Buda várát és városát igen kezdék töretnie.

Budában penig valának akkoron ellenurak: frater Gergy kencstartó, Petroyth Péter tömesvári ispán, Werbechy István, Markos Péter, Battyány Orbán, egyéb nemességgel és hadakozó népekkel.

Ugyan ezen időben jüe Budára, lengyel királytul két fű lengyel követ, Izabella asszonyhoz, kik akarának békességet szerzeni Ferdinandus közett; eznek az dolgát ti kigyelmeteknek sok beszéddel irhatnám meg, mint jártanak.

De csak ti kigyelmetek revideden megértse: mikoron az magyar urak, kik Budában voltanak, kik az ország megmaradásának az mit nem kevántanak, mint hogy az ű gonosz bosszuságokat az németeken kitehessék.

Mikoron látták volna, hogy az lengyel urak az békesség dolgát igen futnak Izabella között és Rogondorf közett, mert minden napon az lengyel urak Buda várából kimentenek Ó-Budára, az német táborban, Rogondrófhoz, estig az békességre ott traktáltanak, estve esmeg Buda várában királyné asszonyhoz bejüttenek.

Ezt az magyar urak hogy meglátták, az Werbecsy István házához gyülének, és az két lengyel urat az Budavárból kihivatták, mint ha valami kérdések vóna tűlek; hogy közikbe jüvének, mindjárást

[1]) Faustus kezével: ‚s mind.'

Digitized by Google

az urak: Petroyth, Werbecsy, frater Görgy, Battayny, Markos Péter közbenfogák, mint 200. puskással, és az Buda kapuján, kit szent János kapujának hínak, kitolák üket az kapun, és jámborok nagy pironkodással Ó-Budára az német táborban menének.

Ez dolgon Izabella királyné asszony megharagvék, hogy az ő atyja küvetin illyen nagy küssebbséget tettenek, és mindjárást fölkészüle, hogy morhájával, fiával, szolgáival Budábul kimenne az német táborban, és szekereit fölrakatta, lovait szekerekben befogatta.

Mikoron az urak, kik akkoron Budában valának, ezt látták volna, mindjárást Buda várában tanácsban gyülének, királyné asszonyt kezikben hivaták, sok szép szóval, sok könyörgéssel szólának nekie, de az Izabella asszony ebben semit nem fogada.

Hanem illyen feleletöt ada nekik: az én uram János király mihent megholt, ottan minden ketölességbül megmentém, immár most nekem senki nem parancsolhat, azmit akarok, azt mivelem; azért látom, hogy törökké akartok lenni, és mind engem mind fiamot, az országot, Budát török kezében akarjátok ejteni.

Ez okájért kimegyek kezületök, mert én inkább akarok, mig élek, mind az én fiammal keresztyén fejedelöm foglya lenni, hogynem az én fiam török császár után király legyen, és én királyní asszony legyek; mert látom, hogy ti az én színem alatt akartok minden hatalmat cselekedni.

Digitized by Google

Mikoron az urak ezt hallották vóna, sokat halgattanak, végre kencstartó frater Gergy erre igy felele Izabellának: vesztegyjelen te fölséged, kérünk szép szóval, mert ha az kérésnek nem engedsz, eggyütt oly dolog fog rajtad esni, kit nem erömest látsz.

Mikoron Izabella asszony ezt hallotta vóna, hogy ugyan hatalommalis ütet megtartanák, mindjárást nagy sirást kezde tenni, és az uraknak semmit nem szóla, hanem az tanácsbol közzülek sirva kimene.

Ez dolgokat ti kigyelmeteknek sok beszéddel köllene megirnom, mert ezekben mind ott forgottam, de az üdő nem engedi, jóllehet immár Magyarországban nem sokan vadnak, kik ez dologról illen módon megemleközzenek, mert mind elhótanak.

Mikoron ez dolgok immár mind meglettenek volna, más napon Izabella asszony az budai birót Turkowyth Miklóst hivatta mind tizenharmad magával, kik között én Bornamysza Tamás egyik vótam.

Az budai birót megkérdé: hogy kinek volna tiszte? az budai biró igy felele: senkinek egyébnek, hanem te felségednek, az te fiadnak.

Ezt hallván az királyné asszony, mindeniknek kezeket fogá, mindnájan megesküttek, hogy üneki az biró és az tanács minden hiséggel lennének; és erreis ajánlá magát, hogy addig nem nyugodnék, mig nem az ü fejével, az ü szabadulásával az Buda várasát, az sok jámbort megszabadítaná.

Eztis mondá az több beszéd között: ugy gondoljatok rejá, hogy ezek az árulók engemet és

Digitized by Google

az országot régen elárultak, csak hogy ők uralkodhassanak. Akoron ez válaszszal jövének ki királyné asszonytul.

Ebben egynehány napok elmulván, ismeg Izabella asszony kiizene az tanácsnak, hogy gondot viselnének az megszabadulásra, mert én fogoly vagyok, ugymond.

Az tanácsbul két polgárt választanak Izabella asszonyhoz, Bácsy Ferencet és Syry Imrehet: ezektül az királyné asszony ezt izené: hogy az németekhöz kiküldjenek, és velek megszörződjenek, és Budát kézben adják az köresztyén fejedelömnek, hogy pogán kezében ne jusson; mert én nyilván értöm, ugy mond, hogy ezek Budát pogánnak akarják adnia.

Ez szót hallván, az királyné asszony akaratját, és az pogántul való rettegést megértvén az tanács, végezé, hogy az némethöz kiküldene, és mindent végezne velök az megmaradásról.

Egy embört kiküldének éjjel titkon Budábol, és Rogon-droffastul hetlevelet külde azon éjjel, hogy valamit Izabella asszony, az váras kivánna az megmaradás felől, irják meg, mindent kész királyi pecsét alatt, keze irása alatt megadni, bekűldeni.

Ezt titkon Izabella asszonynak hirré tevék, kin az királyné asszony igen örüle, és Istennek hálát ada, hogy Buda töreké nem volna, hanem köresztyén kézben esnék.

Az mi kivánsága lűn királyni asszonynak az ű megmaradása felől, és az országnak megmaradása fölől, mindent artikulos szerint megirának, és titkon kiküldék Rogondrofnak, kire Rogondrof min-

Digitized by Google

denre hit szerint fogadá, hogy kísz király kezében megadni, és Frandos királylyal meg köll firmáltatni, erősítetni.

Ezeknek penig ez artikulosoknak mássa ez napiglan nálam vagyon az Rogondrof kezeirása alatt.

Szent háromság nap után hetfűn két ember, egyik tanácsbeli Bornamysza Girgelt, másik Korcholás Pétert kibocsáták éjjel Budából, hogy 600 magyar puskást, és azután két zászlóala lancot be hozzanak Budában, és azután az egész hadat, ki királyné asszonynak mind akaratjával volt; kik mikoron Rogondroffhoz mentenek volna, ottan kész lett reá, de semmiképpen magyarokat nem adott, hanem két zászlóalla lanckenest, kik előtt zászlótartóul tette az fiát, kik az bódog asszony cinterimen az kis kapun bejüttenek Budában az Buda piacára, de az Rogondroff fia az zászlóval bé nem ment, hanem kinn maratt volt, ezt az lancok hogy látták, hogy sem dobjok, sem zászlójok nincsen, mindjárást esmeg, senki nem üzvén, kifutamának.

Igy veszté Rogondorff Budát el az magyaroktul és mind egész kesztyénségtül.

Mikoron ezt frater Görgy meglátta volna, hogy ez dolog igy esett, mindjárást sokat az polgárok közül megfogata, némellyeket erősen megcsigáztata, nímellyeket fogságra vete, és némellyeknek házokat földulatá, minden morhájokban zsákmánt tétete, egyet az tanácsbeliek közül, Báchy Ferenc dejákot az Buda piacán négygyé vágatta.

Digitized by Google

Nékik [1]) ezek közül elszaladának: Palchan Péter, ki akkoron Budán kisbiró volt, és Bornamysza Gergel tanácsbeli polgár, Bor [2]) Tamás tanácsbeli polgár, Korcholás Péter, Bajuszus Tamás, Báchy Benedek, ezek Budábul, kiknek morhájokban zsákmánt tűnek, hanem Pachan Péter feleségét és morháját őrizet alá vették.

Ezenben császár Budára juta, az urak kikészülének Samborjára nagy kevélységgel, és mikoron nem volna azannyira [3]) ajándokok, kivel császárt, az török urakat ajándékoznák, az én házamra, Bor Tamás házára küldék Battyány Orbánt, Markos Pétert, hogy az mi üstet, aranyat, selöm-morhát, aranyas atlacokat találnának ajándokra valót, mind elvinnék.

Isten tanu benne, hogy házamra jüttek; aranyas kupákot, jeles arany láncokat, ezüst mivet, selöm-morhát, aranyos atlacot, kit ajándokban vittenek ki akkoron császárnak az én házambol, többet tett tizenegy ezer forintnál.

Ezzel nem elégettenek, hanem feleségem, gyermekem, császárnak atták rabságul. Kire az basa ellenfeleletet tött császár képében, császár akaratjával ezt mondá: hogy az török császárnak oly nagy eröme vagyon mast, hogy Budát fegyvernékül vette meg, hogy mindennek megkigyelmezött; ez mai napon, ha tulajdon atyját elte volna meg, mindennek kegyelme vagyon.

---

[1]) Azaz: nehány. Faustus ezt nem értvén, igy módosítja: ‚Az kik.'

[2]) Azaz: ‚Bornamysza.'

[3]) Faustus pótlása: ‚Való.'

Digitized by Google

Igy lött az én feleségem fejének, gyermekimnek kegyelme.

Mind ezeket penig egy örök emleközetért irtam meg, mert ezek mind igy voltanak, kinek csak fél részét sem irtam ki; ha ki penig kilömben mondaná, bizony vétket tenne az jámbor beszédében. Azért ez legyen az vége.

Digitized by Google

Digitized by Google

TOLDALÉK.

I.

LEVELEK.

Digitized by Google

A. Nagy Jánosnak, Komáromban 1558. october 21-én kelt levele egy Nagyságoshoz, ki azt Verancsicscsal közölte.

B. Verancsicsnak, Egerből 1561. aprilis 14-én Mehmed hatvani szancsákhoz adott levele.

C. Musztafa pasa budai helytartótól szabad jövetmenet-levél Verancsics Antal és Teuffenbach Kristóf számára. Kelt Budán, 1567. junius 4-én.

D. Musztafa pasa budai helytartónak Budán 1571. aprilis 6-án egy Tekintetes és Nagyságoshoz adott levele, melynek Verancsics számára párja vétetett.

E. Verancsicsnak, Ujvárból 1571. julius 9-én az esztergomi béghez adott levele.

Digitized by Google

A.

Magnifice domine, servitiorum meorum perpetuam commendationem.

Annakelőtte akartam nagyságodnak ez hírt tudtára adni, de miért hogy kételkedtem benne, és bizonynyal nem tudhattam, és ez okáért nagyságodnak meg nem irtam annakelette, de imár nagyságodnak ezt bizonynyal irhatom, hogy ez estve egy kalamár jött ide, ki ott alatt Váczott volt, és szemmel látta, hogy a mely törökek onnan voltak az több haddal, annak hasonfele mind odaveszett, az felé megjött. Ismeg ma jöve fel lábatlani biró, ki ott alatt Budán volt, és az azt beszélé, kit ott szemével látott, és kit ott az terekektül filével hallotta, hogy az Velichan bék vitte volt oda fel Kassa felé az terekeket. Az minemi népe oda vagyon ő felségének arra, és amazokít eszekben vették volt, és minden felel leseket hántak volt, és készen várták; az terekek kedig három nap és három éjjel mind mentek innen oda, és amazok hogy kiészen várták minden felől, csak kereskeröl vették, és az dervisbék volt elöljáróban, az mind népestöl ottveszett, az hatvani békis mind népestöl ottveszett, és ezenképpen minden végekből sokan ottvesztek, és budai törökeket, kit szemével láta, ki gyalog jött meg, ki lovon, ki sebes, ki hajdon tar sebvel, toábbá az ömaga passa népe,

Digitized by Google

kik az ő kenyerét ették, azokban hatvant számláltak, hogy odaveszett. És azt beszélé az ember, ki oda volt, és másis, hogy ott az minemi helyen az harc volt, azt mondotta, hogy egy mílfeldig, a ki reá akarna gondolni, nem sokat vétene, hogy mind holt testre nem hághatna, és az passa ezen megboszult, hogy ezenképpen vesztek. És az Velichan békért azontől köldett, és hozzá hivatja; az is négy sebbe szaladott el. Én azt hiszem, hogy a mint az ember ott értette, énnekem azt beszélé, hogy az passa annyira haragutt reá, talám azontul levágatja. És azt mondotta: én nem tudom miképen én megmaradhassam imár az én passaságomban; és mindenött meghatta minden végbelieknek, hogy mindenik készen legyen. Im valahová de elmegyek, és valamit mielhetek, mindent mielek, vagy elveszek avagy hová leszek. És az ember azt beszélé, kit az ő hiszpahiajoktól hallotta, hogy az passának ide fel Győr felé és mireánk vagyon szándéka. Azért erről lássa nagyságod, mit kell gondolni nagyságodnak. Isten tartson nagyságodat. Dat. Comaronii 21. octobris 1558.

Az pesti vajdais mind az jobb része népével elveszett.

Ejusdem V. M. Do.

servitor perpetuus
Stephanus Nagy.

(Egykoru másolat.)

(Az ütközet, mint Bebék, Telekessy és Pető Jánosnak „in castro Szendrő 16. die oct. 1558.' Ferdinandhoz adott levelökből láthatni oct. 18-án történt: „apud possessionem Kasza prope fluvium Sajó.')

Digitized by Google

B.

Ad zanchacchum hatvaniensem Mechmettum.

Azt olvassok szentirásban, hogy miképen menyországban az apját fia böneért, sem az fiát apjáért nem bintetik, azon módon ez világi törvénben is nem szoktak sohult senkit más ember vétkeért és böneért megböntetni. Azért ha teneked valamit vétett az vitézlő szemíl Káthay Ferenc, te tudod azt, micsoda dolgod volt vele, és őtet keressed nem minket, sem az mi kapitáninkat, kik teneked mivelönk egyetembe semmit nem vétöttek.

Annakokaért mert az Haszon-oda-bassy szabadulásáról és sarcolásáról teneked egynehán vitézlő agáiddal minálunk hitleveled vagyon, kivel kötelezted magadat azon agáiddal, hogy minden okvetetlen az napra minekönk az Haszon-oda-bassy sarcolását éppenséggel meghozzad, jól meglássad, hogy az hitödet meg ne szeplősitsed, mert nem illik mirajtunk venned, az mivel Káthay Ferenc vagy valaki más adós teneked, kinek csak mivelönk szerzedése és hitfogadása vagyon. És azokáért, mit minekönk fogadtál, minden igazság szörint tartozol minekönk megadni.

Az Káthay Ferenc penig mert Magyarországban jó, fő, jámbor és nem szegény nemes ember, soha ne higyjed, hogy az jó névre és tisztességére gondot ne viselne, és nem vigyázna az ő tekéletességére, va-

Digitized by Google

lakinek mit hit néköl is fogadott avagy fogad. Sőt inkább senki egyéb oka minekönk nem volt, hogy az Haszon-oda-bassyt az te hitedre és az te agáidrais elbocsátók, hanem csak ömaga Káthay Ferenc. Mert mi igen jól megesmervén az törököknek természetit, erkölcsit, törvényit és minden okosságát (megbocsásd minekönk), de zálog néköl semmiképpen nem akarjok vala elbocsátani. Ugyan ezen török fortéltul félvén, a kibe erőlködel minket ejteni.

De mert mikezöttönk több dolgok is eshetnek, nemcsak az mastani, az Haszon-oda-bassyé, kérönk tégedet mint ellyen fő szemílt és szomszédunkat, ne véts eféle móddal minekönk. Mert mi keves pénz néköl nem nyomoroszunk meg, de inkább temagadnak vétket és oly személnek kárt tehetsz, kit azután nem venníd föl egynehán ezör forintért.

Továbbá, ha mégis azt mieled a mit irtál, tudjad, hogy itt levén minálunk hitleveled mellett jó zálagunk, megvehetjek az mi kárunkat.

Végezetre, ha így akarsz ennekutána is mivelönk cseleködni, apádnak minket többé ne nevezz, mert mi es szép szót tudunk adni, de senkit csalni nem szoktunk. Isten kegyelmedet tartsa egészségbe. Költ Egerben 14. napján aprilisnak 1561.

(Verancsics kezével javított minutából.)

Digitized by Google

C.

Az nagyságos Trauczon[1]) Jánosnak és romai császárnak fő követinek orátorinak.

Mi Musztafa passa Budán az hatalmas császárnak fő heltartója és gondviselője ez országban.

Tekintetes és nagyságos úr, nekünk szerelmes barátunk, köszönetönket és barátságunkat ajánljuk te nagyságodnak.

Megadák minekünk az nagyságod levelét, melyet írt te nagyságod az római császár akaratja szörint, 4. die junii, kiben jelönté te nagyságod az tisztösségös ajándéknak beküldését jelös fő követök által, az egri pispöktül Antal pispöktül és Teufenbach Kristóftul. Jelönté eztis nagyságod, hogy az mi kegyelmes urunknak, az hatalmas császárnak volna hitlevele ű fölségénél, mitűlönkis ugyan azon hatalmas császárnak hitlevele szörént kivánna nagyságod ez személyöknek hitlevelet, mely hitlevelönk mellett mindön készületökkel ünmagok, lovok, jószágok, szolgájok békével járhatnának.

Mastan azért fogadjuk az mi hitönkre, tisztösségünkre, hogy senkitől semmi bántások nem leszön sem ünmagoknak, sem marhájoknak, sem szolgájok-

[1]) Azaz: ‚Trautson.'

Digitized by Google

nak, semmiöknek, és mindönütt nagy tisztösséggel fő emlerink által késértetjük; ebben te nagyságod semmit ne kétölködjék. Ennek bizonságára adjuk az mi pöcsétös hitlevelönket. Isten tartsa meg nagyságodat. Datum Budae 4. die junii anno domini 1567. Jűjenek és mönjenek.

(Török alá- vagy inkább mellékirás. Eredetiből.)

D.

Mi Musztafa passa az hatalmas török császárnak fő heltartója Budán és gondviselőjé Magyarországnak.

Tekentetes és nagyságos úr, nekönk szerelmes szomszéd barátonk, köszönetönknek és barátságonknak ajánlásának utána. Hiszszük hogy hiretekkel vagyon az erdélyi király halála, ki ezelőtt ugymint 19. vagy 20. holt meg; és minket csoda hirekkel értetnek, hogy mivel Erdélyhez közel való várbeli kapitányoknak meghattátok volna, hogy valami inditást tennének Erdélyre. Ennekelőtte, hogy Szentmiklós alá jöttenek valais, sokszor azt irtátok, hogy nem ti akaratotokból mentenek volna, jóllehet ha valami nyereséggel járhattanak volna, talám ti akaratotokból lött volna az indulat, de az mind muljék el, elis mult. Hanem mostan mi azon kérönk, hogy az

Digitized by Google

végbelieknek, főképen Erdélyhez közel valóknak erősen megparancsoljátok, hogy vesztegségben legyenek, miért hogy Erdélyis az mi kegyelmes fejedelmönk jószága; mostan pedig ebből megtetszik, hogy ha hiven akarjátok az mi kegyelmes fejedelmönkkel az frigyet megtartani, tehát minden ellenkezőknek inditásit leszállitsjátok, kit az mi kegyelmes fejedelmönk és mi jó neven vehessönk tőletek. Ha pedig ugyan az szándékok, hogy valami háboruságot inditsjanak, bizonyába semmit vele nem nyernek, mert hiszszük bizonynyal, hogy egy holnapot nem ér, Erdély határába ötven azvagy hatvan ezer tatár beérkezik; más az, hogy ismeg az erdélyiek az mi kegyelmes fejedelmönk jóakaratjából önnönmagok között az urak közzül választottak fejedelmet közöttök magoknak, kik ő fölségét mindenben hiven akarják szolgálni. Azért ha mit indítnakis, magoknak tesznek kárt vele. Isten éltesse nagyságodat. Budae, 6. die aprilis 1571.

(Egykoru másolat)

Digitized by Google

E.

Ad Strigoniensem Beghum.

Az kegyelmed levelét megadák minekönk. Az kegyelmed békességnek megtartására való intését jó neven és jó kedvvel vöttük. Egyéb gondolatonk sincsen mostan, hanem hogy az békeség, ki két felséges császár között vagyon, megtartassék. Az kinek bizonságára ez vagyon, hogy az mi szolgáink sok időtől fogva kinn nem voltak. Noha elég okonk titöletek volt, mivelni valamit. Mert az ti vitézitek választig nyargalnak és rabolnak imitt amott, miképpen tegnapis három farnadi emberinket fogtanak, azelőtt egy drabantonkatis szintin közel ide az várhoz. Nemis most számláljuk kegyelmednek az Tury veszését és egynehán személ Győrnél való fogását, Gedő várának is elvételét, kiknek nem kellett volna lenni, ha bizonynyal és igazán békeséget megtartjátok. Mindazonáltal az mi végeinkben mindenütt az szolgáló népeink vesztegségben vadnak. Azért kegyelmed lássa, ha minket vagy kegyelmedet inteni kell az békeségnek tartására. Miért pedig azon békeségnek mi szerzői voltonk, bontói nem akaronk lenni. Mely okáért kérjükis kegyelmedet, hogy ne bocsássa ide stova rablóidat, mert az mi urainkis igod nem kez-

Digitized by Google

dik azokat szenvedni. Egyébképpen mi kegyelmednek jó szomszédi akaronk lenni, hogy pedig ez kegyelmed intése igaz legyen, kildje meg nekönk az farnadi embereket és az drabantot, kit vehessönk jó neven kegyelmednek. Kinek jó egészségét kevánjuk. Ujvárba, szent Jakab havának 9-ik napján 1571.

(Verancsics titoknokának minutájából.)

Digitized by Google

Digitized by Google

II.

VITA PETRI BERISLAVI BOSNENSIS, EPISCOPI VESPRIMENSIS, DALMATIAE, CROATIAE, SLAVONIAE, BOSNAEQUE BANI etc. JOANNE TOMCO MARNAVICH BOSNENSI, CANONICO SIBENICENSI, AUTHORE.

Digitized by Google

Digitized by Google

Illustrissimo ac reverendissimo d. d. Georgio Drascovich abbati de Porno, etc. Joannes Tomco Marnavich. F.

Superiori anno, dum more consueto placidiorem anni partem peregrinationibus exigo, apud amicum hominem in Dalmatia obsignatorium annulum felicissimae memoriae Petri Berislavi Vesprimiensis episcopi, summi Hungarici regni, christianaeque reipublicae herois, nihil minus cogitans animadverti; cujus aspectu veneratio quaedam tanti viri animum mihi incessit, desideriumque ingens illum ab amico, quibuscunque possem prece, pretiove obtinendi: nec diutius laboravi, ubi enim ille bonus vir, qui praeter aurum et episcopalia insignia, nihil in illo suspiciebat, mei voti rationem accepit, humanissime mihi eundem dono obtulit, ita tamen ut donum in damnum non transiret. Eum tibi, vir illustrissime, ipso exordio meae erga te perpetuae observantiae, tanquam rem illustrissimam Romae ostendi, quoniam non solum obsignatorius, ut gemma indicat, sed annulus, quo pro summorum magistratuum munere, quibus Petrus fungebatur, apud suos exterosque obligandae suae fidei argumento regio more utebatur, esse constabat; indicio sunt praeter memorata insignia, litterulae

Digitized by Google

quaedam interiori circulo eleganti schemate duobus ramis olivae innexae, ejuscemodi notis: Pignus Fidei. Dum Romae immoror apud amicum sat tibi notum, chorographiam egregiam eorum locorum, quos ipse Petrus summa virtute Turcarum immanitati subtractos, regno regique, cui strenuam navabat operam, immortali laude, quoad vixit, servavit, casu inventam facillime impetravi, quam quia praeter urbium oppidorumque elegantiam, itinera omnia, quae a maritimis urbibus ad mediterraneas arces, aliaque loca Petri imperio commissa ducunt, diligentissime notata exhibebat, suspicatus sum eam posse esse graphidem, quam idem Petrus per suos nuncios Leoni summo pontifici, rebus ejus unice faventi olim transmiserat; cum praesertim omnia illa loca, quae tunc temporis ad Petri banatum pertinebant, ejusdem Petri bani nomine extant inscripta. Cum ergo et annulum et graphidem magistratus tanti viri admodum exigui temporis intervallo contigisse animadverti mihi, qui pridem desiderio noscendarum rerum nostrarum, ejusdem Petri res gestas ex diversis authoribus, imprimis vero ex Joannis Statilii Transsylvani episcopi, Nicolai item Statilii, necnon Antonii Verantii Strigoniensis archiepiscopi, aliisque eorum temporum scriptoribus carptim excerptas tenerem, existimavi memoriam tanti herois, annuli sui graphidisque simul invento, post centum annos, indigno silentio ab illius occasu decursos, aliquid officii a me, vel eò nomine, quo aviam ejus Stoyslavam ex familia mea Marnavich editam non ambigebam, jure merito exposcere. Quamobrem cum hoc biennio, quo plurimis humanissimis litteris a te mihi datis viva voce satisfacere decreveram, inopinata impedimenta tui visendi mihi

Digitized by Google

facultatem ademissent, vitam Petri Berislavi, quam omnes fere scriptores, qui res Hungaricas attigerunt, levi vel nulla praeteriere memoria, quamquam tibi praesenti hactenus communicare non valui, quo illa eruditissimas elucubrationes illustrissimi avi tui materni D. Istvanfi, in supplemento Hungaricae historiae, si ita res posceret, ditare posses oportune, hisce pagellis praestare contendo, eo majore debito, quod vita tanti viri, qui inter alios magistratus amplissimos abbatiae quoque de Porno titulos cum administratione gessit, nulli melius quam tibi, ejusdem sacrae dignitatis possessori congruere videbatur. Vale. Kal. Augusti M. DC. XXI. Christi nati anno.

Vita Petri Berislavi.

Petrus, Berislavorum familia genitus est, quae inter Bosnenses optimates extitit antiquissima, ex ea enim prodiit nobilis ille Tarpimirus, qui sub Jurico Bosnensi bano, olim Colomanum regem Hungariae, Venetorum triumpho ex Dalmatia reportato, Bosnensem patriam invadentem, magno regiae gloriae [1]) decore fusum finibus submovit, cujus rei gratia a Jurico Dobor arcem validissimam, qua Bosna fluvius Savum irrumpit, virtutis praemium perpetuo posteritatis beneficio accepit. Hujus posteritas virtute ingenita totam illam terrae plagam, quae Bosna Ukrinaque fluminibus ab oriente et occidente sole sub Savi alveum alluitur, Bosnensium principum munificentia partim, successione haereditaria partim obtinuerunt, donec irrumpentibus Turcis vertere solum coacti sunt. Post Tarpimirum per longa temporum intervalla apud scriptores, pau-

[1]) Talán: ‚dedecore.‘

Digitized by Google

cos, eosque pacis potius quam belli artibus insignes habeo, Martinum tamen Ludovici regis Hungariae, et Stephani bani Bosnensis ejusdem soceri decimo tertio saeculo domi forisque nobilem fragmenta rerum Bosnensium testantur. Huic superstites fuerunt Berislavus, Petrus et Joannes filii, qui egregiam operam Dabiscae, Ostoyaeque, Bosnae regibus navarunt, perque ea tempora viriliter Turcis resistendo, qui capta urbe Zvonik ad Drinum fluvium, Bosnae Rasciaeque limitem, ibidem sede fixa sanzaki sive praetoris domicilium statuerant, Doborque arcem cum reliquo Berislavorum patrimonio crebris incursionibus infestabant, Sigismundo Hungarorum regi bellica industria innotuerunt, a quo et praedia praemio virtutis intra Hungariae terminos acceperunt. De Berislavi posteritate sicuti de uxore ejus nihil compertum habeo. Petrus Stoyslavam ex familia Marnavich comitum de Zvonik uxorem duxit, ex qua Bartholomeum et Joennem filios reliquit. Joannis natu minimi tres filios ex nobili matrona Croata invenio: Dessevum, Berislavum et Martinum. Dessevus acrior, caeterisque magis militaris, nullam prolem reliquit; emerat hic villam non longe a Brod arce, ad Unnam fluvium posita, Grabarye nuncupatam, a qua usque ad finem cum fratribus, amissa Dobor arce, sese denominaverunt, qui Dessevius cum tum apud Sigismundum, tum apud Joannem Hunniadem, ejusque filium Matthiam militari fama excelluisset, arcem ipsam Brod, Ouvar, Bobak D. bochach, (?) pecunia adeptus est, quibus eo mortuo Berislavus, et Martinus potiti sunt, natusque est Martino Joannes, qui postea ducta vidua despotis Georgii, Vuk dicti, factus est despotes in ea Rasciae parte, quae Turcicae tyrannidi supererat, pluraque,

Digitized by Google

bona adeptus est cum despotatu; a Berislavo natus Franciscus, qui unum dumtaxat habuit filium, qui in pubertate mortuus est. At Petrus, Joannis, ut diximus ex patre Martino frater, labentibus in dies Bosnensibus rebus, limitaneos rumores perosus, cum uxore et liberis, cumque pretiosa supellectili, in Croatiam sese recepit, ubi villam cum praediis, honesto pretio obtinuit, magnamque, post fratrum mortem, cum fratrelibus charitatem servavit, ex quibus ea tempestate, Martinus banatus maritimi magistratum summa laude administravit. In Croatia Petrus honesto otio fatis concessit, cujus otii fructu filiis frui diutius, adversa fortuna non licuit, etenim cum Austriacas partes tenacius in Croatia perpetuo fovissent, eo tempore praesertim, quo Michaelis Zilagi violentia Matthias Joannis Hunniadis filius, rex Hungariae est declaratus, metu Hunniadianae factionis utrique fratri Croatia excedendum fuit; opera tamen Dessevi, Martini et Berislavi, in extrema regni margine, et longe ab oculis adversariorum abstracti, in Clissiensi arce, in Dalmatia, prope Venetas ditiones, manente in Croatia Stoyslava matre, consederunt. Contigit eorum migratio in Dalmatiam, circa millesimum quadrigentesimum quinquagesimum octavum incarnati aeterni verbi annum, cum reliqui Berislavi, Dessevus imprimis, et partes et gratiam Matthiae regis retinuissent. Ferunt Dessevum aliquando a nobili matrona canem leporatium absente viro extorsisse cum injuriis, eaque de causa capite periclitatum, a regina tamen, Thomae secretarii opera, periculum evasisse. Sed neque Clissii diutius morari Berislavos fratres aemulorum permisit insectatio, quamobrem Tragurium Venetam urbem exulaturi, non longe a Clissio contendunt. Ubi

Digitized by Google

brevi temporis intervallo, Bartholomeus, qui ecclesiasticum statum complectebatur, archidiaconatum cathedralem, aliaque beneficia ecclesiastica ob morum maturitatem, litterarumque eximiam peritiam adeptus est. Joannes vero captus amore Traguriensis puellae, nomine Magdalenae, eandem ab ejus parente honesto cive, Stanino Statilio uxorem obtinuit, ex qua brevi Petrum filium progenuit, quem diligenti cura, quamdiu vixit, educavit. Interim Stoyslava parens, cum filiorum reditum in Croatiam omnino desperasset, illorum charitate flagrans, Tragurium descendit, ubi paulo post humanis excessit. Natus est Petrus anno Dominicae incarnationis septuagesimo quinto, supra millesimum quadrigentesimum, quo anno rex Matthias post Sabacensem expugnationem, ducta Beatrice regina, de bello Austriaco suscipiendo deliberavit. Berislavis Tragurii commorantibus, affines eorum ex Hungaria et Croatia nullo unquam tempore studiis pecuniaque defuerunt, unde satis splendide inter Tragurienses vitam agebant. Moritur autem Joannes, vix filiolo Petro infantiam egresso, quamobrem puerulus sub patrui archidiaconi tutela mansit, donec et ipse non longo tempore post fratrem obiit. Itaque Petrus in sinu matris degens, seu amore patrui, cui charissimus extiterat, seu suadente matre, cum adolescere coepisset, clericali militiae adscribitur, iis sese studiis exercens, qui ecclesiasticam professionem possent promovere. Verum ubi Dessevus, qui nullam prolem habebat, Joannem, Bartholomeumque patrueles, obiisse accepit, mittit homines in Dalmatiam, qui Petrum a Magdalena matre, et educationis et spe fortunae melioris inject·, efflagitarent. Mater unicum licet filiolum viro consanguineo, et per

Digitized by Google

ea tempora magni nominis, denegare non ausa, magno tamen animi dolore, a complexu divelli vix passa, aegre tandem concessit, unica filiola solatio orbitatis penes se retenta. Petrus ubi ad Dessevum deductus est, eximia animi indole eidem Dessevo aeque ac omnibus aliis affinibus acceptissimus fuit, praesertim Joanni et Francisco, Dessévi ex fratre Martino et Berislavo nepotibus, qui Petrum plus quam fraterna charitate semper sunt prosequuti. Ingenita enim quadam ingenuitate et vigore animi mire placebat adolescens; plurimum tamen profuit illius successibus Bartholomeus Tahi, Prior Uranae, is enim erat a Tah oriundus, qui pagus est inter Strigonium et Zent Endre, Budam versus, vir erat magnae in Hungaria authoritatis et nominis, et ex primatum ordine, et quoniam durus erat et severus homo, multisque vitiis obnoxius, multorum odia contraxerat, ita ut ipsi quoque regi Uladislavo, Matthiae successori, displiceret. Itaque existente quodam tempore Uladislavo rege Quinqueecclesiis cum exercitu et principibus, advocato Bartholomeo, eum statim, nil tale opinantem intercepit, et Budensi carceri mancipavit. At Joannes et Franciscus Berislavi, mortuo jam Dessevo, quorum hic banus maritimus erat, ille vero, ducta vidua despotis Georgii Vuk dicti, factus erat despotes, et plura bona cum multis arcibus, amplissimisque ditionibus adeptus fuerat cum despotatu, idcircoque plurima potentia pollebant in Pannonia inferiori: quoniam intercedebat illis cum Bartholomeo magna societas et foedus, conjunctioque quaedam, ut erat mos vetus inter Hungaros, in omnes hostes et adversarios, cum nulla alia ratione possent, ex carcere regis liberare

Digitized by Google

Bartholomeum, praesertim cum regem rebus gerendis parum idoneum Prioris aemuli ad votum inflecterent: miserunt in Bosnam, qui Turcas evocarent, ut iis in Hungariam inductis, injuriam socii ulciscerentur, regemque aliorum libidini inservientem, vel tantorum hostium metu cogerent captivum Priorem dimittere.

Turcae non audentes Hungariam invadere insidiarum timore, despotes et banus mittunt ad Varbasanye turcicam ditionem obsides, bani filium et Petrum Berislavum adolescentes cum honesto comitatu, meliore quidem eventu, quam consilio. Turcae, obsidibus freti, magno munero advenere prope ipsum Savum, et jam in Slavoniam erant transituri, cum rex audito hostium ad suos fines adventu, causae ignarus, periculum veritus, re cum proceribus, quorum consiliis agebatur, communicata, Berislavos, limitaneorum hostium artibus exercitatissimos, in hostes excitat; illi, si Prior reddatur incolumis, et operam et Turcarum receptum offerunt; atque ita Bartholomeus Berislavis conceditur, ita tamen ut ex hac audacia nihil ex dignitate decederet Berislavis, gratia cum rege, et cum caeteris amicitia servata. Hoc officio longe magis charus efficitur Petrus Bartholomeo, quare juvenem modis omnibus ubique promovere studebat. Interim, dum Petrus animos omnium in se convertit, gravissimo morbo correptus, in extremum vitae periculum incidit, maximo moerore Prioris, Berislavorumque, omnem operam in ejus salute procuranda eludentium. Sed cui humana industria frustra succurrere studuerat, coelo lapsa salus mirum in modum adfuit. Exhaustae jam erant vi morbi vires, nec magis jam medici quam propinqui, amicique actum de ejus salute

Digitized by Google

credebant, jamque exigua in spe trahebat animam, cum reginae coelorum, cujus religione et observantia mirum in modum afficiebatur, assidue opem implorans, intempesta nocte, somnum inter et vigiliam, Dei parens e coelo lapsa illi sese obtulit; mox benigno vultu: Bono, inquit, animo esto, Petre, en vocata adsum, praesentem tibi opem, salutemque ferens, tu modo sacerdotales primitias aeterno patri, in sacello, quo mea imago in insula Tragurio adjacenti, sat tibi infanti continua frequentatione nota, magno Dalmatarum concursu colitur, quamprimum oblaturum te spondeas, brevi et optatae salutis et votorum tuorum, patriae bono compos futurus. Petrus mixta pavore laetitia evigilans, sponsionem ingeminat, depulsaque repente febri, grates ex animo magnae Matri repetit, atque se ad exsolvendum debitum, ubi primum e lectulo surrexit, sacerdotali charactere insignitus expedivit. Tragurium itaque adiens, re tantum affinibus aperta, soluto voto, salutata sorore, mater enim pridem inter vivos desierat, ad Berislavos et ad Priorem Bartholomeum retro cessit. Habeo totius hujusce rei fidos ad posteritatem testes, litteras sororis ejusdem Petri, post ejus obitum ad Antonium Verancium transmissas, eo ipso annulo, qui penes me est, obsignatas. Contingit hoc divinae propensionis argumentum erga Petrum anno nongentesimo quarto, quarti decimi saeculi. In Hungariam reversus, et a Priore, suisque avidissime exceptus, ab iisdem mox in Bosnam pro quibusdam negotiis expediendis missus, rem e sententia peregit. Et quoniam Bartholomeo et Berislavis ingens erat amicitia cum Petro Colocensi archiepiscopo, viro apprime erudito, et suo tempore in Pannonia pietate inter praelatos nulli secundo, videntes Petrum

Digitized by Google

ad res gerendas aptissimum, jamque sacerdotali dignitate conspicuum, eundem archiepiscopo commendant; is ei mox confert in Colocensi ecclesia canonicatum, cumque in quibusdam suis negotiis archiepiscopus industriam Petri probasset, eundem cum Martino Madi secretario Romam destinavit ad cardinalitiam dignitatem sibi procurandam, de qua cum Thoma archiepiscopo Strigoniensi contendebat. Ea legatione cum Petrus optime sese gessisset, quamquam galerus Thomae datus fuisset a pontifice Alexandro, magis Thomae gazas quam Colocensis insignia merita respiciente, revocatur in Hungariam, ubi cum vacaret praepositura S. Laurentii prope Quinqueecclesias, opera Bartholomei et Berislavorum, favore archiepiscopi ipsi confertur; mox effectum ab eodem Colocensi, ut eundem rex Uladislavus in secretarium acciperet, cujus dexteritate rex ipse delectatus, primum eum ad Venetos, mox ad Sigismundum Poloniae regem destinavit, quae legationes cum ei pro voto regis, regnique successissent, mirifice omnibus commendatus extitit.

Moritur interea archiepiscopus primo anno quintidecimi saeculi, quare Petrus solutus vinculo officii, quo tenebatur archiepiscopo obstrictus, totum se curiae regalis addixit obsequio, ubi a rege eligitur, ut ad summum pontificem se conferret, in causa reginae Beatricis, relictae uxoris olim Matthiae regis, quae dotem petebat a rege et regnicolis; et ut huic legationi tam solenni accederet Petri dignitatis quoque titulus, collocata est ei praepositura Albae-regalis, post episcopalem dignitatem in eo regno praecipua; qua legatione perfunctus egregie, magnum nomen obtinuit, indeque in Hungariam rediens, mirifice auctus est

Digitized by Google

omni existimatione et nomine. Nec diutius in Hungaria quiescere passus est, mittitur enim ad Maximilianum caesarem, simul cum Ambrosio Sarkano optimate, a quo summis favoribus fuit exceptus et multis donis ornatus, dumque moratur apud caesarem prope Confluentiam, in urbeque Oflhirling (?) esset, tanti habitus est, ut ipse Maximilianus imperator quadam die ad eum in privatum hospitium accedere, maximo aulae imperatoriae stupore non sit dedignatus. In Hungariam reversus, cum cardinalis Regino, Siculus, frueretur, episcopatu Vesprimiensi, nec posset illius curam gerere, coepit de eo locando consilium. Berislavi et Prior existimantes hanc occasionem ad majora promovendi Petrum: expedita pecunia, quae a cardinali postulabatur, Petro locant episcopatum cum onere tam spirituali, quam temporalis curae, appellabaturque gubernator episcopatus, eratque jam prope ipse episcopus. Per ea tempora Thomas archiepiscopus Strigoniensis, profecturus Romam in re regis, voluit sibi adjungi Petrum, qui alioquin omnia subterfugia quaerebat ne secum proficisceretur, et cum aliis ex aliis negotiis sese implicaret, assiduis litteris et nunciis eum ad se accersebat Anconam, affirmans, se sine eo nullum esse, et parum in rebus valere; tandem victus hominis precibus et regis mandato, Anconam illum est assecutus, unde praemissus Romam Petrus ad pontificem, omnia disposuit et paravit, quae ad Thomae honorem, existimationemque requirebantur; ad quem Anconam reversus, mox cum illo Romam ingressus est, ubi cum Petrus ab ipso Strigoniensi inprimis honoraretur, jam ab ipsa quoque Romana aula, totaque urbe, aeque atque Thomas existimabatur. Sed ut ejus fama cresceret, dum Ancona Romam petit, cardinalis Re-

Digitized by Google

gino moritur, Petrusque Vesprimiensis episcopus a pontifice creatus in urbe, et ab ipso Thoma consecratus est, amicis apud regem negotium juvantibus. Accessit ad Petri splendorem Julii pontificis de eo judicium: missurus enim more Romanorum pontificum rosam auream Maximiliano imperatori, non alium quam Petrum, ad hoc munus obeundum delegit, quem Maximilianus Treviri gratissime excepit; unde Romam reversus, aliquandiuque inibi commoratus, in Hungariam ad suam sedem festinavit, Thoma illum promissis ingentibus onerando. Quo dum revertitur currente quintidecimi saeculi nono anno, reipublicae Venetae ob amissas omnes Italici continentis urbes, conspiratione foederis Cameracensis, funestissimo, forte Petrus Tarvisium appulit eo die, quo cives de denda urbe foederatis contra Venetos, deliberaverant, jamque deliberationem exequuturi in plateam civitatis convenerant, quos Petrus cum in hac deliberatione constantes esse accepisset, miseratus tantae reipublicae exterminium, sub cujus imperio vitales auras hauserat, continere se non potuit, quin cives ita in unum collectos, gravi oratione allocutos, a consilio cepto deterreret, inque eorum animis reverentiam et amorem Veneti nominis retineret; quicquam scribat Franciscus Guicciardinus, historicorum Italicorum facile princeps, qui factum hoc episcopo Hungarico, oratori regis Hungariae ad Venetos proficiscenti attribuit. In Hungariam regressus, ex Albensi praeposito Vesprimiensis episcopus, omnium ordinum applausu est exceptus. Ubi dum regiis officiis totis viribus incumbit, memor muneris pastoralis, ecclesiae suae necessitatibus, nulli parcens labori, ubique occurrit; quo tempore a rege praepositura seu abbatia

Digitized by Google

de Porno eidem commendatur. Anno duodecimo ejusce saeculi moritur Prior Uranae Bartholomeus, cujus Prioratus Berislavorum opera, et etiam gratia regis, qui illi ultro fovebat, Petro confertur; cadaver Prioris ab eodem et Berislavis humatum est Pekreai, ubi sedes erat Prioratus, concessa haereditate et opibus Joanni Tahi nepoti Prioris, arcibus vero a Petro possessis; unde ei cum divitiis maxima inter optimates accessit authoritas. Sequenti anno, cum Emericus Perennius palatinus regni, jam ab anno tenuisset banatum maritimum, nec posset praesse et ob valetudinem suo officio satisfacere, Turcaeque jam liberius et peritius per Hungariam grassarentur, quotidieque paene arx aliqua in finibus periret: inita cura et ratione de novo bano eligendo, consentiente ad hoc ipso quoque bano Perennio, videbantur illud officium refugere omnes primates, qui eo digni putabantur, idoneique ad res bellicas censebantur, adeo omnium tunc animi resoluti erant in luxum et in otium, cunctisque curandi sui, quam regni juvandi praestabat studium. Forte cum in consessu regii consilii, quod banatus gratia coactum erat, magnae contentiones in hoc et in illud destitutum officium jactarentur, variis tamen praetextibus banatus ab omnibus evitaretur: Petrus diutius ejusmodi contentionum fine expectato, nihilque minus quam animum ad banatum habens, ubi tandem vidit omnium incuriam in res patriae, assurgit, et demissa voce orditur orationem, deflendo casum patriae, taxando etiam nonnihil aliquorum optimatum circa regni necessitates negligentiam, obtulit se tamquam postremum omnium et inutilem, ne tamen non nemo intelligeret, quod vi officium recusare vellet, etiam cum periculo et capitis damno exposuit suam operam pa-

Digitized by Google

triae, et tum regis, tum proximi saluti caput se oppositurum dixit, si modo eum idoneum cogitarent; quod cum accidisset, qui refragabantur, mox laetissimis vocibus velut ex composito, eum laudare, extollere, dignum esse dicere, et demum hortari ut acciperet, rogare regem ut ei consuleret et banum foveret, et ut id facilius sustinere posset, thesauriatum quoque adjiceret. Itaque collato illi maximo omnium applausu banatu et quaestura, fit maximus; tantaque industria et banatum, et quaesturam, et prioratum et episcopatum coepit gerere, ut admirationi esset omnibus, soliusque nomen jam inter Hungaros fereretur. Sed ne quid praetermitteretur in finibus Turcicis, cui ille virtute sua posset consulere, banatus etiam Jaycensis eidem confertur, tamquam solus idoneus foret qui arcem nobilissimam, in Bosna regiam, in mediis jam hostibus constitutam, et defendere et annona conservare posset. Profectus cum imperio in Croatiam, coepit res praeclarissimas gerere, Turcasque solita libertate omnia incursantes aliquot in locis percussit, nec repressisse contentus, saepe cum Francisco Berislavo affine suo proficiscebatur in Bosnam cum militum manu egregia, ibique mutato habitu, exploratis omnibus locis, in quae irruptio erat facienda, incautos inde hostes creberrimis cladibus afficiebat, unde nomen et virtus ejus non minus inter Turcas quam Hungaros increscere coepit, hinc et Hungari in coelum pansis manibus gratias Deo agebant, ob concessum vindicem patriae, et Turcae jam solliciti de homine bellicoso et fortunato, non ita facile infestabant quaslibet regni partes, aut perparvo numero. Residebat autem ut plurimum Bihachii, Croatica metropoli, ad Unnam fluvium, unde tamquam e specula

Digitized by Google

omnia pericula posset explorare, eisdemque pro necessitate occurrere; cum autem comitia haberet, solitus erat clavam in mensam ponere, quod ea sola in conflictu utebatur; quo autem melius labanti regno posset opem ferre, episcopatus sui curam Thomae Nigro spalatensi archipresbitero commisit. Verum enimvero cum Turcae passim per Bosnam, aliosque Hungaricos limites virtute Petri reprimerentur, funderentur et abducerentur: consilium ineunt quantis maxime viribus collectis novum banum adoriendi, experiendique, an serio Hungari antiquam indolem optimatum negligentia ab obitu divi Matthiae semimortuam resumere cogitarint. Conscripto itaque, Junus bego Bosnensi praetore jubente, magno exercitu, praepositoque ei Balivoyvoda viro fortissimo, junctis ipsi aliis ducibus per ea tempora magnae experientiae ac virtutis, in illis limitibus, quorum praecipui fuere: Sclolith Miklous, Dribig Husain, Juzuph, Kokoich, Skender Buthelesich, Spirin, Saffer, Kara-Basia et Kara Husain, dum Petrus in inferioribus Croatiae partibus res regni reparat, restituitque, repente Turcae e Bosna in superiorem irrumpunt Croatiam, regionem excursionibus percurrunt, pecora abigunt, captivos ingenti numero improvisos corripiunt, maximaque incommoda et damna passim incolis inferunt. Petrus, ubi hostis audaciam adeo processisse intelligit, scribit ad amicos, opem contra communes hostes implorando, praesertim autem ad Thomae archiepiscopi ministros in Hungaria, copias quascunque potest colligit, juntoque Francisco Berislavo, Turcis, jam nemine resistente libere omnia devastantibus, quanta maxima potuit celeritate contendit occurrere. Illi superatis amnibus, Varbas, qui Jaicensis arcis ima alluit,

Digitized by Google

Unnam quoque, terminum Bosnae Croatiaeque, omnia devastando transvadarant, eamque Croatiae partem, quae Calapim inter et Unnam jacet, hostilem in modum dirripiebant, arcemque Blignam, in quam se primores, cum pretiosiori suppellectile incluserant, spe praedae majoris oppugnabant, cum Petrus celeri gradu per ultra-Savianas partes circumvolans, quos temporis angustia permittebat, militibus collectis, indefessam operam Francisco Berislavo ipsi praestante, cum amicorum etiam aliqua contraxisset auxilia, ad arcem Velikam, faucibus Unnae fluvii oppositam, ad Savi ripam descendit, cujus alveum, aquarum humilitate, fervente tum signo leonis, et beneficio insulae, cui Jasenovaz oppidum insidet, in Savo sitae, Unnae impetum frangentis, facile cum copiis transmisit, inque eam planiciem, quae a Savi inferiore ripa ad Zrinienses colles, a septentrione in meridiem longo spatio, et inter Unnam, orientalem terminum, et occidentalem fluviolum, Drinam appellatum, aperitur, descendit cum suis. Turcae ubi inexpectato banum, quem in inferiori Croatia adhuc moram trahere putabant, ex Slavonia, transmisso feliciter Savo, in superioris Croatiae partibus proxime sibi imminentem aspiciunt, turbari principio, trepidareque coeperunt, augente vulgi fama, banique audacia Christianorum vires multo ultra numerum. Quamobrem ubi inter Zrinianos colles, tresque fluvios, inter Dubizam, et Costanizzam, in ipso hostili solo interclusos se vident, ut nec se honeste recipere ad suas regiones, nec tuto valerent, nec item tantas copias, quales adesse cum bano rumor percrebuerat, aggredi auderent: vallo castra muniunt, intentique in omnem eventum, captivis cum praeda

Digitized by Google

in mediis castris collocatis, provide cuncta disponunt. At ubi numerum et vires bani explorant, paucitate hostium contempta, banumque inexpertum dervisonem per contemptum appellantes, dervis enim idem est Turcis, quod Latinis sacrificulus, praelio sese accingunt. Dies illuxerat octavadecima kalendarum septembris, assumptae Deiparae in coelum sacra, quando Petrus in praefatam planiciem, ad Unnae Savique confluentem castra locat, ut et castrorum latera ita duabus ex partibus essent munitiora, et retrocedendi hosti copiam auferret; quo die, licet ultro miles pugnam deposceret, religioni tamen, qua praecipue erga coelorum reginam afficiebatur, potius quam militari fervori indulgendum censuit, maluitquae Hungaricae, suaeque peculiaris patronae numine propitiato, quam castrensi furore concitato cum hoste validissimo manum conserere. Itaque sacro ea die, more pontificali habito, inter sacrificandum concionem ad suos habuit, quos ubi certa spe reportandae victoriae, auspice Deipara excitavit, subjunxit: Viri nobiles, nihil vos Turcarum multitudo aut nomen terreat, ii enim fures et latrones sunt, veniunt multi et fame afflicti, non ut pro honore pugnent, sed ut egestatem suam suppleant, rapiant aliquid et aufugiant; nos pro patria, pro honore, et pro vestrum omnium salute, utpote viri nobiles et liberi certamus; nostra igitur potior quam eorum est causa; cras summo mane me Dei ejusque matris, Hungarici regni patronae ope et ducem facti, et socium laboris, et participem palmae habebitis. Peracto sacro curandis corporibus spatium dedit. Hujus diei moram Turcae formidini nostris verterunt, majoresque inde animos sumpserunt, inde noctem sequentem, silentibus nostris et quiescentibus, maximis

Digitized by Google

laetitiae signis editis, hilariter traduxerunt. In aurora jubet banus milites cibum capere, seque pugnae aptare, mox disponit milites; tria millia militum numerabant, exigua quidem manus si numerum spectes, utpote duodecim millia hostium impetitura; si mentis alacritatem, si pugnae desiderium, si ducem ipsum, satis magni momenti acies. Repetitis igitur hortationibus, quibus eos pridie inflammaverat, conversis in coelum oculis in ejusmodi precationem, qua semper ante pugnam uti consuevit, verba effudit: Summe optime maximeque Deus, ultor impiorum adsis; nos te summum Deum, tuumque Christum Jesum Deum verum et Dei filium, paracletumque spiritum rite ac persancte individuum colimus; ne nos deseras, sed regi, regnoque, nobisque, qui in praesenti erimus certamine, animis et corporibus nostris felix, faustus, ac propitius tuo adsis numine, precor; tibi rite ac sancte voces porrigo supplices, tuque sanctae divae Mariae integrae Deiparae memento, cui hoc regnum, regumque consilia, acta, ac decreta, fines, metaeque, in tutelam data et commissa sunt, ejusque meritis, ab acerrimo hoste defende, meque in praesenti magistratu regis Pannoniae positum, in hostem victorem inducito, exercitumque una mecum, superatis hostibus, victorem ac sospitem educito; meque charum ac fidum, uti semper fui, regi regnoque futurum me esse polliceor, efficito; tuisque, sacro sancta, integra et virgo Deipara, auxiliis confirmato: salve sancta Trinitas. Haec ubi dixit, signo crucis super se, militesque suos facto, concitat calcaribus equum, militibusque ter salutari nomine Jesus alacri voce repetentibus, in hostes, qui jam victoriam et captivitatem totius Croatiae ac Dal-

Digitized by Google

matiae spe devoverant, viriliter irrumpit. Turcae primum impetum pari robore excipiunt, diutiusque aequo marte certatum est; Turcae enim, modo recta acie, modo transversim nostros petebant, ut aliqua ratione hostem militaribus legibus incedentem turbarent; at ubi nulla vi, nulla arte bani ordines dissolvi posse animadvertunt, circumfusi in orbem omni ex parte confertos adoriuntur. Turcis multitudo, nostris vero ducis virtus, et locus aquis munitus animum augebant; caeterum ubi Turcae suas artes irritas eludi hostium virtute conspiciunt, de victoria desperare incipiunt. Itaque dum iterum aciem in orbem sparsam in unum reducere conantur, ideoque inconditis vocibus omnia replent, banus observata ejusmodi turbatione hostium, in confusos eorum ordines impetum facit; servata tamen perpetuo unitate suae aciei. Interim Petrus Balivoyvodam in se ultima jam audentem citato cursu advolare videt, quem attentius intuens: Hiccine, inquit, Balivoyvoda est, dux et latronum princeps, qui barbarica jactatione plenus, Christianorum fortissimis ducibus lingua magis quam armis insultare consuevit, quique me amentissimum dervisonem, brevi suum mancipium futurum hesterna die, inter latronum calices minitabatur. Tum arrepta clava ferrea, ad caput Balivoivodae ictu gravissimo incussit, quo vulnere barbarus mente pariter ac viribus destituitur; quem quis ultimo confecerit vulnere non satis constat. Inde quocunque banus equo invectus est, ibi haud secus quam divino icti numine, Turcae pavore percutiebantur, simul una terga vertebant; quare aucti animis nostri, hostem terga dantem passim fugant, funduntque, ad unumque omnes, quos fugientes fluviorum vortices non absorpsere, trucidant, capiunt-

Digitized by Google

que. Erant tunc gentes archiepiscopi et episcopatus Zagrebensis in Csasma, quas banus saepissime tum per litteras, quam per nuncios monuerat, ut sese quam citissime sequerentur, ne hostis praeda onustus aufugeret; at ii de industria moram trahentes, non prius se moverunt, quam de victoria certiores sint facti; qua audita, e vestigio surgunt et quam citissime versus locum praelii contenderunt, quasi bano obsequuturae, jamque aliquantulum processerant, cum inopinatam sortem offendunt. Excesserat ex conflictu Turcarum manus non parva, quam tum fama erat fuisse plus minus quadrigentorum equitum, hanc gentes Strigoniensis casu obviam habuerunt, cognitamque quod fugeret, invaserunt, et sine magno negotio profligaverunt, seseque captivis, equis et reliqua praeda ad satietatem repleverunt. Banus obtenta victoria, nescius eos, qui fuga se exercitu hostili subduxerant, a Strigoniensibus deletos, Csasmam et ipse post eos evolat, ubi cum accessisset, eventum rei laetus excepit. Sed cum haec victoria regi esset perscribenda, et banus non secus quam res gesta erat, scribendum censeret, contraque, duces Strigonienses instarent, ut se quoque praesentes fuisse conflictui scribere deberet, banus ut erat vir prudens, consultis principibus viris sui exercitus, Strigoniensibus respondit: se nihil eorum, quae postularent, posse scribere, contra suam et tot fortissimorum militum, qui pugnae interfuerant, conscientiam; verumtamen, in eorum gratiam velle se notum facere regi, quod gentes ipsae dicto audientes fuere, festinasse illas, et quanto velocius, ut pugnae interessent; sed hostis insolentiam eos praestolari non permisisse. Subjunxit etiam iisdem Strigo-

Digitized by Google

niensibus: eos non debere de fortuna sua conqueri, cum illa eis amplissima spolia donaverit. Quibus rationibus acquievere, non defuere tamen ex eis qui rem ad archiepiscopum cum multis querelis contra banum perscripsere; unde perpetui odii ansam arripuisse Strigoniensem contra Petrum constans fuit opinio, ob quam victoriam non solum archiepiscopus, sed et Moyses magister curiae regis, et alii complures ejusdem farinae magnates odiis in banum et invidia exarserunt, inque ejus perniciem animos jam tum intenderunt. In hoc conflictu cum bano ex optimatibus nemo fuit praeterquam Franciscus Berislavus, reliqui fuere nobiles, auxiliaresque copiae aliquot regni optimatum. Gentibus archiepiscopi praefuerat Joannes Paxi. Excelluit in hoc bello inprimis virtus Georgii Stresemellii, (?) qui ducentos equites cataphractos a palatino missos ductabat, Michaelis item Slunensis et Nicolai Zrinei, qui Croatis militibus praefuerunt. Turcarum numerus duodecim mille excessit, cum banum vix tria millia secum habuisse pro certo sit compertum. Duravit praelium ad quatuor horas; Turcarum ingens copia ferro, plures fluviis perierunt; ex nostris, mirum dictu et non nisi divinae potentiae referendum factum, vix decem desiderati, complures tamen saucii. Ex captivis centum quinquaginta nobiliores, in signum victoriae regi, banus transmisit, ad praelatos, optimates, caeterosque amicos unicuique pro sua conditione certum numerum; quicunque ad regias manus pervenerunt, ii omnes publice in foro capite plexi sunt. Hac victoria post multas alias minores, ad tantam existimationem venit Berislavus apud regnicolas, ut qui patriae rebus consultum volebant, hominem coelo lapsum ad sublevandas Hun-

Digitized by Google

garicas ruinas praedicarent. Fuerunt plerique cives, incolaeque civitatum et oppidorum, qui hujus victoriae diem et annum publicis portis insculpserunt; extat ad hanc diem Scardonae in Dalmatia in arce urbana, qua Thitio flumine abluitur, praetorianis olim foribus ejusmodi nota insculpta sequenti epigrammate: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. Uladislavus rex. Ac si non humana sed divina ope rex Uladislavus per banum suum, victoriam, regnum et imperium eo die et anno obtinuerit. Simile epigramma et in collegiata Breberii, et in cathedrali ecclesia Tininiensi non ita pridem legebatur, donec a Turcis lapides submoti aliis usibus sunt adhibiti. Apud exteras autem nationes adeo fama ejus excrevit, ut inprimis Maximilianus, et postea Carolus imperator, Leoque Romanus pontifex summam spem in homine collocarint, tamquam eo tempore unicus esset, qui et operire, et parare victoriam de Turcis posset. Sane Leo summus pontifex virtutem Petri imperatoriis insignibus honestaturus, solennitatibus nataliciis Domini nostri, sacratum gladium cum pileo, bano transmisit, qui gladius etiamnum apud affines suos Statilios Tragurii asservatur; quo stimulo sollicitatus Petrus pluribus in locis Turcarum strages edidit, multasque arces et oppida eorum tyrannidi subtraxit. Sequens annus, qui fuit millesimus quingentesimus quartus decimus, nivosus insignis ac hieme intolerabili fuit adeo, ut multi homines, jumentaque quam plurima nive obruta perierint; sex continuos anni illius menses nix alta stetit. Mors eo anno Joannis Berislavi despotis importune secuta, hostium animos ad bellum excitavit. Quare Kara-Osmanus cum duobus millibus

Digitized by Google

Turcarum Posegam populari attentavit, nihil tamen propter nivem nimiam gessit. In Pannonia porro alia pestis oritur, quae non minoris periculi quam damni fuit. Eo fere anno Thomas archiepiscopus Strigoniensis, Roma veniens, crucem militarem contra Turcas a summo pontifice acceperat, quam primo honestiores aliquot iique pauci, ex multitudine incondita plures profitebantur, quae mox sine duce, sine principe in maximum excrescens exercitum, constituto sibi duce Georgio quodam, Siculo mediocris conditionis, sed factioso, seditiosoque homine, Hungariam ferme ad exterminium redegit; cui malo Joannes Zapoleus voivoda Transsylvaniae virtute sua finem dedit. Et quoniam banus collegerat militum manum egregiam, regno rusticano bello laboranti, amicoque Joanni opem laturus, ubi rusticorum impetum a Zapoleo compressum accepit, superiorem Bosnae partem populari decrevit. Quare nacta occasione, exploratisque rebus, cum mille equitibus et peditibus mille excursionem per totam provinciam fecit, et usque ad castellum Prusaz populabundus omnia devastavit; ibique ingens bellum fuit, duoque sub eodem castello suburbia ad stipitem usque incendit. Quibus peractis sine ullo suorum incommodo, cum ingenti hominum, pecorumque numero victor revertitur in Croatiam; ubi ingenti dolore intellexit: Turcas observata ipsius absentia, longioriqué mora in Bosnensi excursione, collectis fortissimis quibusque ex suis, improviso Tiniensem urbem, Dalmatiae Hungaricae ea tempestate primariam occupasse, inque obsidione arcis ejusdem urbis adhuc detineri. Quamobrem nil immorandum ratus, licet jam hiems saevire coepisset, Tininium ver-

Digitized by Google

sus properat: hostes, quamvis se intra munitissimae urbis moenia, quae Thitio flumine abluuntur, parum expositos injuriis bani putarent, tamen intra paucos dies virtute Petri territi, pacta conditione salutis, liberique in provinciam regressus, urbem restituunt, adeo alte in hostium cordibus bani nomen et virtus insederat. Eodem anno Joannes Zapoleus post rusticanam victoriam, proximam Turcarum provinciam cum decem millibus suorum hostiliter invasit, ibique castrum Sarnovo dictum oppugnavit, quo dum moram trahit, ajunt quendam ex Turcarum castris speculatum ad nostros venisse: a quibus cognitus, fide data, acceptaque, mox Turcam interrogasse: quisnam Pannonici exercitus imperator esset. Et cur, inquit, intērrogas? ait Hungarus. Nil mirum, Turca respondit, velle enim scire, utrum hic sit cum exercitu suo Petrus pontifex, banus Croatiae? Cui Hungarus, ingenti cachino edito: hut, inquit, quid de Petro pontifice tantum es sollicitus? major potentiorque illo princeps est hic Joannes, Transsylvaniae praefectus, cujus potentiam actutum experieris. Tum ille: ubi Petrus pontifex non est dux exercitus, ibi exercitus est absque duce;—iisque dictis revertitur ad suos; qui ubi banum abesse intellexerunt, sumptis animis, paulo post Joannem aggressi, turpissime fuderunt, fugaruntque, captis omnibus impedimentis et machinis, ut vix ipse Joannes cum primoribus aliquot evaderet inglorius. Itaque cum fama rerum a Petro gestarum omnium aures pulsaret, Leo Romanus pontifex pro concione Romae in cardinalium senatu magnifice laudavit Petrum, obque ab eo feliciter acta Deo immortali sacrificia decernit, et supplicationem per templa indixit, quam ipse prosequutus est cum ingenti sacer-

Digitized by Google

dotum, hominumque concursu. Et cum optimatum Hungarorum avaritia reparandis, muniendisque arcibus banatus facultates nullo modo sufficere videret Petrus, eidem Leoni necessitates regni, suaeque provinciae imprimis exposuit, a quo et ipse Petrus et Uladislavus rex subsidia diversis temporibus accepere. Extant in hanc rem litterae pontificiae inter Epistolas cardinalis Bembi impressae, et ad regem et ad Petrum perscriptae.

Leo X. Pontifex Maximus Uladislavo Hungariae regi Sal.

Cum et reipublicae christianae dignitas, et tui regni atque populorum salus in eo mihi versari hoc tempore maxime videretur, si certa in Illyrico atque Croatia municipia Turcis exposita, loci natura satis ad resistendum idonea, etiam hominum opibus atque praesidiis munirentur: Vincentio Andronico Ottociensi episcopo, et Julio Cortonensi, procuratoribus meis mandavi, ut eam curam susciperent, eoque se conferrent quam celerrime fieri posset; eis magnum tritici numerum, magnum hordei illo comportandum jussi dari, pulverisque perfecti ad tormenta impellenda libras mille; sulphuris praeterea decies mille; salis nitri quinquies mille, quibus ex rebus pulvis, si opus esset, confici posset; tormenta etiam varii generis aliquot, atque his quidem rebus omnibus curatae pecuniae adjeci numos aureos vicies centum, qua pecunia, quibusque rebus ex Petri Berislavi episcopi Vesprimiensis, Illyrici praetoris sententia et consilio uterentur. Audio autem operaepretium esse, maxime

Digitized by Google

quidem certe, ut moenia eorum oppidorum reficiantur, et vallo ac fossa praecingantur; sed si quid esset aliud quod vel aedificari vel muniri oporteret, id eos ita jussi procurare, si episcopus Vesprimiensis mandavisset; te autem magnopere hortor, ut quam ad te pecuniam ex reipublicae propediem aerario sum missurus, quae quidem erit ad viginti millia aureorum numum, ejus multo maximam insumas partem in illis locis et municipiis firmandis et communiendis. Haec cum me videas pro tua, tuorumque incolumitate laborare, quid te ipsum facere oporteat, facile judicabis; itaque non ero longior, vale.

Dat. III Kal. April. M. D. XV. ann. III. Roma.

In eandem sententiam Petro quoque sequentem dedit epistolam:

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Episcopo Vesprimiensi et Illyrici praetori Sal.

Dedi ad Uladislavum Pannoniae regem Vincentio Ottociensi episcopo et Julio Cortonensi interpretibus et procuratoribus meis litteras: quos ad certa Illyrici, Croatiaeque municipia, ut scis, et firmanda et munienda, ad Turcarum impetus sustinendos mitto, petente maxime et monente te; quibus ex litteris quantos labores, quantas etiam impensas susceperim, facile intelliges; nunc te hortor, ut quando in eam procurationem atque curam te authore sum ingressus, cujus prudentiae atque in rebus gerendis experientiae plurimum tribuo, quibuscunque in rebus esse illis usui poterit virtus et authoritas tua, eos juves, Julium praesertim, cui mandavi, tuo ut consilio muniendis

Digitized by Google

illis oppidis, et bello, si forte in aliquem tumultum eorum adventus incideret, administrando et ducendo uteretur. Id facere te oportet, cum reipublicae Christianae, cujus res agitur, causa, tum tua, quo impulsore usus sum, tum vero etiam mea, qui te, secundum regem, tanti facio, ut tibi tota ista in regione latissima atque populosissima praeferam neminem. Vale. Dat. III. Kal. April. M. D. XV. anno III. Roma.

Has duas epistolas Leo Romae degens ad regem, banumque dedit; eodem anno, sequenti mense iterum, Florentia ad Petrum scripsit aliam, ex qua colligitur virtutem Petri tanto terrori Turcis fuisse, ut qui hactenus nihili ferme duxerant Hungaros, pacem ab eis, vel saltem inducias per legatum petierint.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Quum intellexissem Turcarum regem ab Uladislavo Pannoniae, Bohemiaeque rege, per legatum suum petere, ut vel pacem secum, vel inducias triennales conficeret, de fratrum meorum E. R. cardinalium sententia dedi ad eum litteras, quibus ab eo magnopere petii, nihil eorum quae postulabantur, faceret, neque se cum hoste suo, nostroque ulla conditione conjungeret; pollicitus autem sum ei, daturum me operam, ut communi regum omnium et principum christianorum pecuniae collatione juvetur, ut se, suosque populos tueri, atque propellere hostem possit; scripsique ad singulos ea de re diligentissime, quorum, qui vicinus nobis erat, Franciscus Gallorum rex, mihi

Digitized by Google

amantissime rescripsit, omnia quae vellem libentissime se facturum. Itaque confidimus, ut maxime opus est, ita fore, reliquos quoque reges omnes idem responsuros, idemque facturos; quod cum erit ab eis confectum, omnem illorum stipem, mea cum stipe, quanta maxima fieri poterit, per meos homines magnis itineribus historsum transmittam; quibus de rebus omnibus te certiorem facere volui, ut spem haberes, Uladislavum regem et ipsum et ejus populos, non solum qua se tueri, sed etiam qua, si volent, offendere hostem possint, propediem habituros. Dum haec autem interea comparantur, si tibi ad tuenda, auxiliisque munienda Illyrici municipia operae pretium erit, commeatus is, quem in urbe Sibenicensi Julius Cortonensis asservandum reliquit, permitto tibi ut eo universo, quemadmodum tibi videbitur, sic utare; hortor autem te, ut studium diligentiamque tuam, curam, laborem, animique tui fortitudinem, mihi plane jam, vel omnibus potius hominibus cognitam, his in rebus administrandis ita exerceas, ut, quod spero, et reipublicae christianae dignitas per te retineatur, et tui gloria nominis augeatur, et tibi ipse magis magisque debeam. Vale. Dat. XVII. Kal. Martias anno III. Florentia.

Hoc anno, qui fuit quintusdecimus ejus saeculi, Hungaria maximis aquarum inundationibus affligitur; etenim a pridie Kal. Julii ad Octobris Kal. aqua Danubii latius solito evagavit, magna cum frugum pernicie; multas etiam villas et casas, magno mortalium damno demersit. Quo anno, dum Uladislavus rex Posonii cum fratre suo Poloniae rege conventum celebrat, ignis incerto authore excitatus, primo domum regiam, mox, difflante validissimo vento, totam ferme

Digitized by Google

urbem flamma vorax absumpsit. Ad conventum Petro quoque maturandum fuit, cujus occasione dum negotia suae provinciae apud regem et apud parum sibi faventes optimates urget, coactus est totam hiemem et majorem veris partem in Hungaria insumere, exiguo admodum negotiorum suorum fructu, magnoque provincialium suorum incommodo ac detrimento, uti mox dicemus. In Croatiam reversus, litteras a Leone pontifice sequentis tenoris accepit.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Scribimus ad Bernardum Cantorem Agriensem internuncium nostrum ea omnia, quae per illum tibi hoc tempore significanda esse duximus nostris verbis. Hortamur itaque te, ut pro nostra in te paterna sane benevolentia, expectationeque ea et spe, quam de tua probitate, magnitudineque animi et religione, caeterisque tuis virtutibus magnam atque mirificam semper habuimus, des operam, ut quibuscunque rebus poteris, istorum regnorum quieti et tranquillitati per te consulatur, authoritateque tua, qua multum polles, ad eam rem cum hujusce reipublicae dignitate, quae quidem in tua erga se illustri voluntate et studio libentissime conquiescit, maxime omnium atque imprimis utare. Erit id cum per se praeclarum, et tibi laudi atque gloriae, tum certe egregiae isti, fortissimaeque nationi et populis apprime salutare. Vale. Dat. Non. April. anno IIII. Roma.

At enimvero dum Petrus totam hiemem, verisque partem in Hungaria insumit, Turcae qui pacem nullis conditionibus ab Hungaris impetrare poterant,

Digitized by Google

priori anno, absentia bani a provincia illecti, bruma adhuc saeviente, expeditionem in inferiorem Croatiam meditantes, ne expectato quidem mitiore veris tempore, ingenti numero regionem invadunt, populatisque agris aliquot castella expugnant, fortiora, atque ad resistendum aptiora, obsidione cingunt; quare Petrus statim Thomam Nigrum vicarium suum ad Leonem pontificem ad exponendum statum provinciae, auxiliaque imploranda destinat, a quo sequentes litteras accepit.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Revertenti ad te Thomae Nigro vicario tuo, qui non solum apud me, sed etiam apud fratres meos, E. R. cardinales, publice oppidorum eorum, quae a Turcis obsidentur, regnique istius causam, atque inprimis tuam graviter et accurate egit, mandavi, ut te meis verbis salutaret, ac primum tibi significaret: quod plurimos pro re christiana labores pertuleris, gravia omnia periculosaque adieris, impensas maximas feceris, nos te efferre maximis et verissimis laudibus; deque ea optime esse meritum, libentissime profiteri. Deinde cognitum tibi faceret diligentiam meam, quam adhibeo, ut tibi tantum auxilii, quantum satis sit ad illa oppida munienda, hostesque propulsandos, communi consilio atque opibus quam celerrime mittatur, ut tuam et istius regni, christianaeque reipublicae dignitatem defendere ac tueri possis. Demum te hortaretur, ut pro tua virtute, animique magnitudine hostium furorem tamdiu sustineres, dum haec conficerentur; quod quidem paucis diebus confidebamus fore. Itaque bono animo

Digitized by Google

esto, optimamque spem alere istos populos fortissimos et constantissimos jube, brevi incolumes futuros. Reliqua ex ipso cognosces. Vale. Dat. VIII. Kal. Jun. anno IIII. Roma.

Interea banus collectis copiis, armis coepit regionem perlustrare, et licet hostes et numero et viribus pollerent, ipsumque Junus begum praetorem Bosnensem imperatorem haberent, brevi tamen bano cessere; caeso enim Turcico imperatore in obsidione castelli munitissimi sub Cetina fluvio supra Clissium siti, Sign dicti, a quodam milite ex obsessis, qui cum patriae saluti vitam devovisset, castello egressus, transfugamque se simulans, ad Junus begum statum obsessorum intelligendi cupidum deductus, eundem incautum jugulavit coram suis, a quibus mox conficitur, Turcae demittere animos coeperunt; verum ubi banum advenisse cognoscunt, quocumque potuerunt fuga sibi consulunt; at banus quoscunque capere potuit, eos omnes sudibus subfixit, perque summitates montium vicinorum escam avibus, ferisque reliquit; plurimi inter hos fuere nobilioris conditionis, quos expugnato Varbihac castello, quod per hiemem occupaverant, in eo intercepit; idem fecit et cum iis, quos invenit in Briberio, egregio Scardonensis dioecesis municipio, seminario ante ea tempora Croaticae nobilitatis, Croaticorumque banorum, sed non ita pridem ab ipsis dominis turpissime Turcico metu destitutum. Bretevo quoque ac Butina, Tininiensis dioecesis castella obsidione soluta sunt, quae omnia loca virtute ac vigilantia Petri servata, eidem Petro fruenda rex libenter adscripsit. Servat hodie quoque Petri nomen amplissima planities, frequenti, frugique colono culta, supra Sibenicensem urbem sita, quae licet Turcici juris,

Digitized by Google

Petri tamen campus appellatur. Moritur interea Uladislavus rex Hungariae, rebus in Ludovicum filium, puerum adhuc devolutis, cujus voluntas erga banum eximia semper extitit, ut eum et suum banum, et suum episcopum appellare consueverit; ob enim ejus spectatam fidem, assiduosque labores erga sacram coronam, praeter banatum, episcopatum, prioratum et quaesturam, capitaneus quoque Segniensis, provisor arcis Budensis, Cumanorum procurator, salium Transsylvaniae camerarius ab Uladislavo fuerat constitutus, quibus muneribus, ut digne et pro fide in regem et reipublicae commodum fungeretur, sola cura angebatur, ut redditus publicos integre in aerarium deponeret, et ad regni usus legitimos exponeret. Cum autem ad maximum rei bellicae splendorem sponte sua animatus, assidue tamen ad reipublicae christianae defensionem et propagationem a pontifice, caesare et prope ab omnibus christianis principibus sollicitaretur, coepit cogitare de muniendo sibi tali statu, ex quali, majori apparatu, majoribusque viribus adhuc paratior semper esset in hostes. Porro episcopatus ejus Vesprimiensis procul erat a finibus, proventusque exiles mittebantur, cum ipse pecunia multa egeret ad bellorum vim sustentandam, perpetuo enim in finibus versari cogebatur; quamobrem exoptaverat episcopatum Zagrebensem tamquam pinguiorem et in limitibus situm. Habita itaque cura de permutatione cum Simone episcopo, nepote Thomae archiepiscopi, qui episcopatum subscripto ejus nomine gerebat satis inutiliter, nihil effecit, obstante omnibus modis Thoma; nolebat enim eum summo pontifici, caesari, aliisque principibus christianis acceptissimum, se possidente quatuor episcopatus in regno et praeterea patriarchae Con-

Digitized by Google

stantinopolitani titulo, et cardinalitio splendore insigni, majorem effici, licet eum semper obsequentissimum, ac proinde optime de se meritum, homo difficilis, et qui nemini bene vellet nisi suis, quos maxime promovere studebat, perpetuo fuerat expertus, ob idque inanibus promissis falsa spe lactaverat, quin imo tanti meriti virum oppressum cupiebat. At ille et suorum meritorum pondere, et regis gratia praecipue fretus, dixerat aliquando, se etiam eo episcopatu potiturum; quippe indigne esse tales eo episcopatu frui, quorum alter reipublicae inutilis esset, alter vero damnosus, cum regiis semper proventibus manus injiceret. Quare ex hoc etiam acrius, quamvis dissimularet, Thomas fortunae Petri insidiabatur. Is autem homo animo aperto, cum assidue in Turcas belligeraret, insumeretque ad milites privata etiam beneficia, et quotquot suppellectilis haberet domesticae, — nam saepe visus est vestes et vasa argentea, quibus quotidie utebatur, in milites distribuere, cum ne in tavernica quidem domo, [ita Hungari suppellectualem cellam appellant, quicquam auri aut argenti haberet, praeterquam arma et instrumenta bellica; cumque praeterea salaria minime illi penderentur ex publica Thomae malitia, qui etiam in his impedimenta apponebat: Petrus qui videbat fines periclitari, seque non posse facere necessarium militem, suis etiam se proventibus spoliari, et gratiam insuper nullam sibi reddi pro tot meritis; post multas petitiones et nuncios ad regem pro pecuniis inutiliter destinatos, obstante Thomae, huicque similium malitia; invehi tandem coepit in hos, per quos sciebat haec fieri. Nec tamen inter haec quibuscunque poterat modis muneri suo pro bono publico deerat, nam et a pontifice juvabatur, et ab ami-

Digitized by Google

cis, consequebaturque ubique victorias; hoc anno praesertim, qui fuit sextus decimus ejus saeculi plures arces reparavit in provincia, imprimis autem Sign, quam diximus Junus bego interfecto obsidione Turcica liberatam, Clissium item et Tininium, nec non Biograd arcem validissimam in ea regione, quae Glamocs incolis appellatur, refecit pariter turres quasdam circa Jayce, murosque circa Jezero castello non admodum a Jayce distanti communivit; quare ingentibus impensis est gravatus. Unde cum Thomae animum amplius ferre non posset, saepius frequenti consilio questus est de defectibus, qui fiebant in tuendis limitibus, nec praetermittebat ullo modo, nominare eos, per quos fiebant, accusabatque multos, qui publicos proventus usurpabant; sed quia rex adolescens erat, et Thomas factionem habebat primariorum hominum, omnia frustra Petrus conabatur, nec aliud efficiebat. nisi magis ac magis magnitudine animi, et audaci ingenuitate ac virtute suos in se aemulos accendebat. Postremo cum palam constitisset odium Thomae in Petrum, subornassetque in suam sententiam palatinum, et quosdam alios ex potentioribus, persuasit regi et consilio toto, Petrum spoliandum esse tot beneficiis, quandoquidem difficile illis fungi posset omnibus, cum soli banatui vix sufficeret; et quoniam querebatur de defectibus nervi bellici, deponeret quaesturam, atque daret aliis, sic enim cura periret, ut ei salaria penderentur; eadem de procuratione Cumanorum ajebant; hoc autem dolose faciebant, ut diminuta ejus potentia diminueretur etiam audacia, sicque demum opprimeretur, quandoquidem si id eveniret, minus in se et alios inveheret, quem nos, ajebant, nunc in nos armavimus. Dum haec ipsi inter se concoquunt, praesense-

Digitized by Google

rat omnia Petrus antequam ad rem deveniret, itaque rebus suis consulturus, Budam properat, ubi cum in aulam consilii intrasset, in qua forte eo die consilia sua in Petrum exequuturi optimates cum Thoma convenerant: banus reverenter regiae majestati officiis exhibitis, salutatisque consiliariis, seorsim adit Thomam, summa cum reverentia alloquitur hominem, expostulatum de omnibus, quae in eum egerint, et adhuc agerent; caeterum cum omnia exposuisset, ad ultimum adjecit: Si, inquit, Thomas non cessabis me insequi, et deprimere, edico tibi: quod jam non querar regi et regno, sed ipse manu mea ulciscar in te tres personas: regem quem contemnis; regnum quod expilas; me quem opprimis; et his ad aurem dictis, magna cum honoris significatione exteriori erga Thomam, assedit in consilio. Et ita haec omnia egit, ut omnes crediderint eum amicissime de quibusdam aliis rebus collocutum; actisque rebus, quarum specie ad aulam se contulerat; tam a rege, quam ab aliis optimatibus benigne dimissus est in provinciam, nemine tunc hiscere audente. Verum Petri minae tam alte animo Thomae insederunt, ut licet simulaverit se cum eo conciliatum, non mediocriter timuerit hominem; potissimum ne quamprimum Zagrebensem episcopatum eidem in Croatia eriperet; quare coepit occulta agitare consilia de Petro tollendo, cujus rei causa etiam ad Zagrebensem praefectum saepius litteras dedit. Banus autem provincialium commoda, quacunque ratione valuit, curabat interea; quo autem facilius rebus regni consuleret, vicarium suum Thomam ad pontificem legat anno septimodecimo ejus saeculi. Quoniam vero Leo pontifex non solum Maximiliano imperatori, Philippo ejus filio, Uladislavo, Ludovicoque

Digitized by Google

regibus, nec non aliis principibus christianis, honorem Petri amplissima dignitate decorari flagitantibus, sed et ipsi Petro per internuncios cardinalatus honorem promiserat; cumque quorundam cardinalium in se conjuratione detecta, conspirationis reos dignitatibus privatos, senatu movisset, novisque patribus sibi opus esse dictitans, unum et triginta cardinales, inaudito exemplo, partim pretio, quosdam aliis de causis in senatum adlegisset: et Petrum omisisse alia quam majoris honoris causa videretur, hanc ad eum dedit epistolam:

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Nolumus mirari nec moleste ferre fraternitatem tuam, si iis ipsis diebus sacro collegio venerabilium fratrum nostrorum. S. R. E. cardinalium, per novam creationem aucto, multisque per nos in eum summum ordinem adscitis, fraternitatem tuam, contra quam in animo habebamus, et quam erat nobis decretum, in aliud tempus reservavimus; non enim accidit hoc quidem, quod aut tuae praeclarae virtutes illo amplissimo honore non dignissimae sint, aut nos earum virtutum, tuorumque erga nos et sanctam hanc sedem, christianamque adeo universam rempublicam meritorum ceperit oblivio, quae jam pridem hanc ipsam summam et eminentissimam dignitatem jure suo poscere viderentur; sed quae causa et rationes inciderint, vellemus praesens adesses, facilius posses ex nobis cognoscere, simul profecto intelligeres, et quem animum erga te geramus, et quod judicium de te faciamus. Multa certe intervenerunt, quae nos et in hanc, et in

Digitized by Google

illam partem compellerent, ut quamvis grandi numero adlecto, tamen aliquibus vel charis affinibus nostris, tum etiam optime de nobis meritis satisfacere non potuerimus; sed non omnia perscribenda sunt, praesertim cum dilectus filius Thomas Niger vicarius tuus, homo et prudens, et erga te fidelis, copiosius sit tibi totum animum nostrum, quem ipse perspectum habet, expositurus; qui praesens temporum, rerumque necessitudines, difficultatesque cognovit. Quod si causa simpliciter fraternitati tuae referenda est: idcirco nunc te praetermisimus, quod in magno numero non erat futura illustris et egregia commendatio et testificatio dignitatis tuae, quae nunc non praetermissa est, sed ad propinquum tempus translata, ut quemadmodum optabamus, singularis viri et probati summum honorem singularis causa decoret et illustret. Quamobrem etsi minime necessarium putamus aut te cohortari, aut nos ipsos excusare, quod alterum virtus tua et animi fortitudo non postulat, de altero nos freti conscientia erga te nostra, et ea deliberatione, quam de te ornando atque omni dignitate amplificando infixam in animo habemus, non ita laboramus: tamen non alienum duximus has nostras ad fraternitatem tuam dirigere, plenas paternae benevolentiae et cujusdam summi amoris, quibus re tibi significata, ut cecidisset, intelligeret fraternitas tua, nos in sententia pristina permanere, effectum tamen tui honoris non omisisse, sed in illustriorem occasionem distulisse, de quo fraternitati tuae in verbo illo romani optimi pontificis, quod fallere nefas, pollicemur: nos de tua augenda propediem dignitate ita acturos, ut optime ac praeclarissime tecum actum putes, te in hac copia annumeratum non fuisse.

Digitized by Google

Tu modo instituta ratione, qua Deo et reipublicae deserviendo, merita tua omni honore superiora reddidisti, perge atque insiste in eis rebus gerendis, quibus vera immortalitas facile comparatur; operamque da, pro spe atque exspectatione, quam de te, tuoque exercitu concitasti, ut aliquid fortiter, feliciterque gestum nobis primo quodam tempore nuntietur; ut ejusmodi arrepta occasione tuum honorem, cum illa gratiarum actione, quae Deo omnipotenti debita erit, conjungamus, quod tam libenter, et tam laeto animo faciemus, tanquam eodem facto et Deo immortali, et virtuti ac meritis tuis, et nostrae summae ac singulari erga te benevolentiae accumulate simus satisfacturi. Sed de his et aliis supradictus Thomas vicarius tuus cum fraternitate tua abundantius nostro nomine colloquetur, cui fidem plenam adhibebis. Dat. Romae die VII. Julii M. D. XVII. Pont. anno V.

Acceptis litteris haesit aliquantulum animo Petrus, quod videret aemulis suis, qui nihil magis quam incrementum hujusce summi honoris, omnium consensu meritis bani sat maturi, praesertim vero Thomas cardinalis, magno timore ad illam diem expectarant, aditus esset apertus expectationi suae tamquam vanae et delusae insultandi: modum tamen consueti temperamenti desideriis suis adhibens, judicium de se, testimoniumque summi pontificis invidorum aculeis anteposuit, praesertim cum tenor pontificiae litterae passim vulgaretur. Seriori dio(?)quae pridem parare coeperat, validissimis copiis exornavit. Percrebuerat fama, exploratorum attestationibus ex Constantinopolitana urbe firmata, Selimum imperatorem Turcarum, debellata Syria, eversoque Mamaluchorum imperio in

Digitized by Google

Aegypto per tot saecula inter orientales inclyto, cogitationes suas ad Hungaricum regnum invadendum applicasse; jamque Europaeorum ejus ministrorum omnis sollicitudo erat in Turcis undequaque colligendis, praemittendisque lixis et calonibus, qui Selimo indies Constantinopoli in Hungariam ituro cum exercitu, iter expeditum facerent. Quare praefecti limitum Hungaricorum, Transsylvaniensis, Temesvariensis, Belgradensisque finibus summo studio invigilabant. Hinc etiam Petrus, qui provinciae suae a Derenceni bani clade ferme attritae, continuisque praeliis afflictae, vixque sub eo respirare incipienti non parum pertimescebat, exercitum ad provinciae fines collocat, atque in omnem eventum intentus, ne quid ea ex parte respublica detrimenti caperet, omni conatu, studioque insudat. Arcibus, municipiisque nobilioribus meliores quosque ex suis praeficit, qua occasione Petrum Crusium, virum fortissimum, a multis annis sibi probatum Clissio praeposuit. Tenuit apparatum hujusmodi militiae longa Turcici rumoris expectatio ad ipsam Selimi mortem, qui undevigesimo anno ejus saeculi, Constantinopoli egressus, Hadrianopolim versus, consilio aggrediendae Hungariae in vico Zurula, ubi ipse olim patrem suum Bajazetem veneno sustulerat, corrosiva plaga inopinato emergente, quam gangrenam plerique fuisse asserunt, interiit, Turcis interea limitaneis nil moliri praesente bano audentibus. Nec tamen Petrus otiosus consedit, sed relicta maxima parte exercitus in finibus, ipse cum reliquo milite arces provinciae periculosioribus locis sitas adiit; qua opus fuit muros reparavit, commeatus invexit, quosdam praesides loco movit, alios superbius, avariusque populis impe-

Digitized by Google

rantes graviori poena mulctavit, quorundam in bona et in capita animadvertit, demum ubique pro necessitate locorum prospexit. At dum Petrus summis quibusque principibus merito virtutum acceptissimus, patriae saluti prospiciens se major evadit, adversarii ejus, Thomas praesertim, cui prior insectatio non successit, nova funestioraque consilia, in ejus ruinam intendit. Socios sceleris concinnandi habuit Emericum Perennium, compluresque alios, qui pueritia Ludovici regis facile invitabantur. Torquebat Thomam et virtutum Petri splendor, longe lateque christiano orbe diffusus, et ejusdem Petri ingenua libertas, qua assiduis privatis, publicisque querelis inexplebile Thomae maximo regni detrimento avaritiam detestabatur. Etenim archiepiscopo, qui insano ambitu ad papatum adspirabat, nullae pecuniae satis esse poterant, unde et in regios census, et in omnia, quae vacabant, involabat ecclesiastica beneficia, quorum ingentem vim suo nomine et nepotum possidebat; praeter quatuor pinguiores regni episcopatus, quibus incubabat, ex omnibus aliis, quae conferri non poterant nisi ipso mediante, pensiones exigebat, et sane divitiae ejus mirum in modum excreverant. Notum illud, satisque tunc vulgatum ejusdem archiespiscopi cum quibusdam primatibus regni facetum colloquium: Dux Laurentius Uilaki, Nicolai, quem Matthias rex regni Bosnensis titulo exornarat, filius, inter multa ditionis amplissimae suae loca, unum habuit ultimae conditionis habitum, qui locus Obolarius est appellatus ob unius oboli pensionem, qui ex cujusdam rei vilissimae collatione proveniebat; ejus tamen summa ascendebat ad sex millia aureorum, feruntque, eam pensionem, supraquam dici possit, molestam et onerosam semper fuisse sub-

Digitized by Google

ditis; quare saepenumero vigintimillia aureorum duci suo quotannis pendere voluerunt, si eo proventu eos liberasset; exorari tamen nunquam potuit, et professus est, si centum plus pendissent, se non facturum, ne ejus institutores injuria afficeret; hicque census Fyller, hoc est Obolarius vocitabatur. Stephanus autem Bathoreus, vir primarius inter regni proceres, habebat oppidum Káron appellatum, quod damnum interpretatur; Joannes autem Orzagus aliud item oppidum, Giengies dictum, quod uniones significat; ex quibus omnes maximos accipiebant proventus. Forte contigit, ut hi tres optimates ab archiepiscopo convivio exciperentur; in quo cum inter se de magnitudine opum familiariter concertarent, Stephanus Bathoreus prior, per extenuationem damnosi nominis tantas sibi opes esse diceret, ut ex damno etiam maximi redditus illi provenirent; subjunxit Orzagus: suas vero tantas esse, ut canes etiam apud eum in unionibus ambularent. Laurentius dux protulit obolarem redditum. Thomas demum, quia e re nata hic sermo in medium prodierat, cupiens ipse etiam aliquid afferre simile, subita cogitatioue ditionem suam percurrit, ac inquit: Mihi quoque fornax est, aut malitis, stuba, (erat ejusmodi nomen, Kemenze dictum, oppido Thomae egregio, ea,) inquit, amplitudine, ut aliquot millibus hominum hospitia splendidissima suppeditare possit. Nec omittendum illud divitiarum ejus argumentum: Aliquando Thomas induxerat in tavernicam, sive suppellectualem domum Georgium praepositum, familiarem Joannis Zapolei; et ostensis ei amplius quam trecentis centenariis auri ac argenti rudis, praeter ingentem acervum vasorum, et pecuniam incredibilem cusam utriusque metalli: Num, inquit,

Digitized by Google

Joanni tuo tanti sunt thesauri? Hanc tantam ingluviem argenti, aurique in Thoma cum Berislavus tolerari posse negaret, egente rege, regnique securitate; judicaretque non decere eum tot officiis, muniisque praefici, cum omnia et regis privata, et regni publica ea occasione pessum ire videret, ac rapinis omnium potentium essent obnoxia: strenue obstabat, tuebaturque quantum poterat, ne pro voto furarentur, saepiusque, ut diximus, et Thomae et aliis obstitit, expositis limitanearum provinciarum ac partium periculis, regisque domestica egestate, quae talis erat, ut saepius necessaria regiae mensae desiderarentur. Scribit Sigismundus [1]) Sirmiensis, qui Uladislavo, Ludovico et Joanni regibus sacellanus fuit et familiaris in aula: Ludovicum regem saepius mensae accubuisse absque vini provisione, indeque consuevisse mittere Matthiam Bosnyak, qui bano in Prioratu Uranensi successit, ad quosdam proceres pro lagena vini impetranda. Haec, aliaque multo indigniora ipse, oculatus, ut ajunt, testis saepius deplorat. Saepe etiam Petrus nominatim in senatu publice dolere consueverat, quae quisque usurparet ac sibi adjiceret; videbanturque magis ejus invectivae in Thomam ferri quam in alios, quum ejus partes tamquam summi in Hungarico regno praelati esse potiores judicaret, magis regem et publicum adjuvare, quam spoliare; praesertim quia sacerdotum ditissimus, procerum vero et optimatum omnium maximus esset. Ille igitur remorsurus accusatorem, et repulsurus abs se tantum criminatorem, cum nec liceret publice, nec posset sine gravi multorum tumultu, cum et Berislavus polleret amicitiis, essetque robustus tot officiis ac dignitatibus publicis, ad dolos et scelus converti-

[1]) „Georgius'-t akarhatott írni.

Digitized by Google

tur. Concinnatis nimirum accusationibus multorum, apud regem facessebat illi negotium, dederatque operam, ut per summam injuriam quasi jure opprimeretur regis sententia et multorum querelis, qui se laesos ab eo dicerent. Rem itaque, priori ausu cautior, clandestinis artibus eo deduxerat, ut decreta ejus captivitate in senatu fienda, regis edicto citaretur in consilium. Berislavus cum omnino machinam contra se expeditam non cognovisset, adeo tecte omnia tractabantur, pridie quam in senatum ire debuisset, dicturus pro se contra ea, quae illi objiciebantur, fit certior a Joanne voivoda Transsylvaniae, quocum singulari studio amicitiam colebat, — inerat enim inter eos arctissima conjunctio, tum ratione originis, cum uterque Bosnensibus progenitoribus gloriaretur, tum quia ea tempestate ipsorum humeris salus reipublicae Hungaricae nitebatur, unde et ambo iisdem odiis apud optimates caeteros laborabant, — quodque simul esset acturus edocet; caeterum monet, ut omnino veniret in senatum, perageretque suam causam ut vir probus, non defuturos illi amicos, sed tamen sic intraret, ut adversariis audacia non procederet, si quid attentassent sicuti decreverant. Postridie Berislavus acceptis secum circiter centum quinquaginta viris ex Croatorum genere, sine Hungaris, quorum numerus ducentos quinquaginta auxerat, jubet omnes armari, quod sine suspicione poterat, cum is apud Hungaros mos esset, ut perpetuo gladiis cingantur, tamquam ubique hostes occurrere possent; et instruit, ut divisi per classes pari numero omnes per cubicula, habitationesque regias, portas insederent, sique in se quid violenter fieret, accepto signo, quod eis praedixerat, in senatum usque irrumperent, executum omnia quae voluerat. Itaque

Digitized by Google

pergit ad arcem et in senatum intrat. Erant ibi senatores omnes, et majori numero utriusque ordinis quam solitum erat; convenerant enim etiam qui rarius ingrediebantur, visuri rem et casum, non minus atrocem quam insolitum ab annis multis, potissimum quod cum Petro Berislavo, homine bellicoso, et tum gloria in bellicis rebus, tum toga etiam singulari, agebatur tanta tragoedia. Habuit ipse quoque sub veste gladium, corpusque etiam lorica munierat. Prolatae ibi mox accusatorum criminationes, audacia ejus accusatur, quod homo exterus, tales habebantur Hungaris Bosnenses, quod officialis, qui et semper, nuper etiam beneficio multorum ad tantam potentiam et dignitatem esset promotus, non sit veritus praelatos summos, summos etiam magistratus audacia et levitate sua lacessere; excogitaverant etiam, quae jure quodam et regis nomine in eum jacerentur. Auditus postea et ipse, ususque oratione primum leni et modesta, et reddens rationem omnium, quae egerat, curque sic egisset, et quod nemini noxius esse voluerit, cum conditionem ejus id non decuisset: non potuisse tamen et regis et regni causam non tueri, et defuisse etiam officio suo, turpe vel apud ipsos fore, se non dubitasse. Hortatus insuper, ut ea non interpretarentur sinistre, in bonam partem acciperent, et hujusmodi potius ministros laudarent, et si non tales haberent, invenire magnis pretiis adniterentur. Enumeravit postremo regis pueritiae invaletudinem, finium pericula et munitionum penuriam, praesidiorumque egestatem, eaque dixit oriri ex majorum mutuis odiis, ex pompis et luxu, ex negligentia omnium virtutum, curarumque, quibus regna conservantur; se paratum esse ad rationem exhibendam omnium, quae hactenus administraverat; de injuriis in

Digitized by Google

quospiam illatis, paucis attigit: non posse homines esse angelos, solere id contingere inter pares et honoris cupidos; caeterum injurias injuriis rependere virorum esse, qui pati, quae non decent, minime consueverunt; se quoque a multis indies offendi, omnes tamen et regis, et regni, et omnium beneficio dissimulasse; quae an poenam mereri debeant, in regem se et in omnes bonos rejicere, atque orare: aequiores esse vellent in se, et adjuta regis pueritia meliore et honestiore cura, disciplinisque regiis imbuto, ad regni conservationem fortiter converterentur, omissis privatis studiis et luxu; odia praesertim agitare mutuo desinerent, et frugi homines, quique regno commodiores potius quam damno essent, foverent favore suo. Remissus e senatu in proximam domum, dum colloquuntur de his, quae audiverant, non solum non sunt leniti animi accusatorum, verum etiam magis et magis exulcerati sunt in Berislavi perniciem. Accusatur hominis astutia, qui praesens placidissime et reverenter omnes haberet, absens desaeviret in eos, tamquam Sylla quispiam aut Marius, eoque animatum in omnium dignitates, ut suo imperio cunctos velit regi, ipseque solus videretur esse, cujus censura et fraeno prohiberentur ab insolentia. Ventum itaque demum est, ut eodem loci interciperetur, cogaturque abdicare se omnibus publicis officiis, iis praesertim, quae arbitratu regis et consilii ad tempus dabantur, ut thesauriatu, Budae castellanatu, sallum camerariatu, et si quae talia habeat ad fiscum publicum pertinentia; aut si sponte id nollet, vi et captivitate ei extorquerentur, atque etiam potentia illi demerentur; banatu quoque maritimo privare volebant. Decreto itaque, ut detineatur, rege quoque assentiente, archiepiscopi et

Digitized by Google

palatini persuasione, imo et Joannis Bornemizae, tametsi hic non admodum appareret ei infensus, ventum est: quis horum primus manus illi injiceret? quod munus ut periculosum et turpe, quippe quod omnes honori consulebant, nemo reperiebatur, qui id notae subire vellet; tandem inter se contendentibus, cujusnam id partium esset? archiepiscopus protulit: Voivodae Transsylvani id esse muneris, ut bello fortis viri, et omnium praestantissimi, Hungaricaeque libertatis assertoris. Joannes vero voivoda tantum fertur ex hoc irae in archiepiscopum concepisse, ut nisi majestatis, cui assidebat, rationem habuisset, acrius in eum esset animadversurus, quam si privatus extitisset: Et quid, inquiens, tibi ne Thoma videor ergo aut tuus, aut regis esse carnifex? Cujus hactenus mea manu sortis crimen perfeci? aut majores tui id obsequium in perniciem viri mihi charissimi multis nominibus reliquere? vel ideo virtutem meam conservavi, ut vestris sceleribus satelles essem? Porro agnosco ego Berislavum dignum virum, qui ea omnia officia gerat, quibus est praefectus, tamquam qui inique a vobis, a te praesertim insectetur, quive hactenus vos a maximis malis tutarit virtute sua. Cessent itaque et tu et tui similes perverse agere, et viro dedecus et perniciem intendere, qui et de principe nostro, et de nobis omnibus bene meritus est, beneque mereri adhuc multis modis ac diu potest; vobis vero si carnifice opus est, alium dehinc quaeratis, aut soli manus in eum injicite. In hunc modum diu contendere, nec tamen deliberavere prorsus, qui primus eum invaderet, et cum rem jam coeptam turpe esset omittere, nec alioqui honeste ac pro voto perficere poterant, datis quibusdam extra senatum in mandatis, dum abiret ex arce

Digitized by Google

ut detineretur, advocant eum nomine regis, conjiciuntque in eum gravia, caeterum velle differre rei deliberationem, ajunt, in aliud tempus; abiret porro staturus regis, senatusque judicio. At Joannes voivoda, qui jam, ut diximus, optime sese intelligebat cum bano, monuerat eum, cum ipsi signum nutu faceret, sciret decretum de ejus captivitate; nihil itaque differret, sed locutus asperiora, quam priori oratione, et palam factis facinoribus, omniumque sceleribus accusatis, rem regis extolleret, debiti rationem diceret, pluraque in hanc rem exponeret, mox facta regi reverentia, decederet ex senatu, et sine mora in Croatiam proficisceretur, nisi etiam in posterum periculum esset aditurus, si Budae moraretur, ex furore temporis. Qui accepto nutu, opportune atque audacter, adeo severe invectus est in adversarios, adeo percommode ex usu regis locutus, ut et apud regem plurimum commendaretur, et adversarios tantum perterrefecerit, et in pudorem conjecerit, eos devorationem regni appellans, ut nemo vel in faciem ejus intueri potuerit. Exacta itaque feliciter oratione, abiit. Quibus inde cura detinendi data fuerat, videntes eum ingenti et praeparato milite ad praelium stipatum, non tantum in eum manus quispiam [1]) ausus est injicere, ut etiam nudatis capitibus, honorifice extra arcem sint prosequuti. Eo die cum domi se continuisset, accurentibus hinc inde non paucis amicis, quibus jam tutior erat, praesertim quod principis tumultus evaserat, nocte secunda vigilia, insciis etiam domestico famulitio, levibus curribus Vesprimium sese contulit, inde Slavoniam et Croatiam petiit, contractisque suis commilitonibus, quibus potissimum in consiliis utebatur, ad

[1]) Értsd: ‚nemo.'

Digitized by Google

hoc et cum Francisco Berislavo collocutus, quid agendum esset. Interim afferuntur nuntii, archiepiscopum et palatinum copias post eum mittere, et hostiliter velle persequi. Qua re mox per exploratores certius cognita, mittit ad Maximilianum imperatorem in Austriam pro auxiliis et bombardis. Summa enim eum complectebatur observantia, quod per ea tempora solus esse videretur, quo Turcarum vires reprimerentur; misit et ad Joannem voivodam, et ad Stephanum Bathoreum comitem Themisiensem, et ad Franciscum Hedervari ac Michaelem Paxi, banos Belgradenses, qui omnibus finibus regni praeerant, ut et ipse; et cum eis foedus iniit contra omnes, qui se et utrumvis eorum impeterent, in mutuam defensionem. Ferunt enim, per ea tempora moris fuisse apud optimates Hungaros, cum ipsi toto conatu in visceribus regni acquirerent sibi arces et bona, utpote tuta, et ab omni periculo remota: quoscumque sibi molestos, audaces, et a sceleribus alienos animadvertebant, ad finitima officia et praeturas, et in legationes longinquas ablegabant, ut sic studio gloriae, non tam curis et laboribus perpetuis quam quotidianis periculis implicarentur; id actum erat cum omnibus praenominatis, cum enim eos suis consiliis contrarios experirentur, ad Turcarum gladios, pari odio cum Petro, honoris specie relegarant: adeo facile vel maxima regna tendunt ad interitum, ubi publico bono posthabito, privatis tantum affectibus animi rapiuntur. At adversarii nihil immorati, solicite urgebant inceptum facinus, conabanturque omnibus modis, quam citius fieri possit, conficere Berislavum; ac nec ille segnior in rebus suis sibi ubique consulebat. Coeperunt itaque cataphracti exercitus Thomae et palatini adventare, jamque haud multum

Digitized by Google

aberant a Dravo, cum Berislavus etiam cum suo milite et confoederatorum, transmisso Savo, Dravum versus coepit progredi. Interim affertur, a Maximiliano peditem venire et equitatum non exiguum, machinasque secum trahere validas; fit ad hoc et auxiliariorum fama, quae mittebantur a confoederatis; hinc Berislavus, qui ad repellendam tam injustam vexationem arma sumpserat, insultare adversariis, advocare ut trajicerent, dicereque id eorum esse honoris, qui prius eum invasissent, et adhuc persequerentur, haud dubie se expectaturum, et praelii facturum copiam, si viri essent. Accendebantur et illi ad rem agendam, sed non adeo properabant, forsan, ut fit, iniquitate causae diffisi, et Berislavi virtute permoti, qui alioqui ab omni homine amabatur, extollebaturque ad sidera, solis praefatis optimatibus invisus odio virtutis et magnitudinis. Expensis itaque in hunc modum ibidem aliquot diebus, persuasi adversarii nihil se posse e re sua contra Petrum peragere, et quia scintilla in magnum incendium abitura videbatur, revocavere suas copias, odiisque suppressis, secretius ulcisci cogitarunt, reconciliati interim per simulationem, regali puero pacem inter eos procurante. At illi cum eum sic tollere nequissent, belli cum Turcis, de quo diximus rumorem diu fuisse, praeparari contra Hungaros, causas illi porrigebant, gloriae specie, ad quam magnopere accensum videbant. Rex autem virtutem viri admirans in dies, utpote integritatis ejus et insectationis adversariorum sat conscius, gladium illi multo argento, auroque fulgentem, sagittas et arcum, maxima regiae spei in homine argumenta, quibus se, suumque regnum tutaretur, publica legatione

Digitized by Google

honoris ergo transmisit. Petrus vero complures nobilioris conditionis captivos Turcas, nuper in finibus interceptos, eorundemque arma cum gratiarum actionibus ad regem remisit, quo tempore et foederatis optimatibus eorum copias, et Maximiliano imperatori apparatum cum militibus, simul cum aliquot captivis et Turcicis armis, sicuti et regi, grati animi signo remandavit. Et quidem Maximilianus miro amore Petrum prosequebatur; extat carmen Georgii Vernerii, viri per ea tempora egregie eruditi de pontificis, caesarisque erga Petrum benevolentia:

Quod divus caesar, quod summus in urbe sacerdos
Judicium de te, Petre Berisle, facit:
Si quis forte putet precibus, pretiove redemptum,
Invidus, aut meriti est nesc us ille tui.

Sed Maximilianus Petri molestiis non diu supervixit, moritur enim anno ejus saeculi undevigesimo, mense Januarii, in cujus locum eodem anno sufficitur a septemviris germanicis Carolus, ejus nepos ex Philippo filio, Hispaniarum rege pridem vita functo, ad quem Petrus gratulatorii officii gratia, et auxilii contra Turcas, qui eo anno expectabantur in Hungaria, impetrandi causa, Thomam suum vicarium episcopum Scardonensem legavit, quae legatio sicuti Carolo acceptissima, ita et Petro honorifica contigit. Caesar enim mox eundem Thomam ad Leonem pontificem misit cum litteris, quibus et quam prompto animo auxilia detulerit, et quanti ipse Petrum fecerit, maxima virtutis ejus existimatione est videre.

Digitized by Google

Leoni Pontifici Maximo Carolus Caesar.

Summum semper nobis de republica studium fuit, pro viribusque contendimus, ut sedatis Christianorum controversiis, arma contra publicos hostes converterentur; qua in re si auditi fuissemus, securiore animo nunc omnes essemus, minorique periculo Croatorum, aliorumque finitimorum salus verteretur; quorum res, si aperte fatendum est, Christianorum socordia potius desperatae quam adversariorum viribus attritae videntur. Sed et in tempore satis accurremus, si maturatis consiliis, celeritate utemur, quod ut sperare audeamus, singularis sanctitatis vestrae pietas facit, quae ut a reverendo Scardonensi edocti sumus, maxima cum munificentia afflictas illarum gentium res, semper quidem antea, sed praecipue opportuno hoc tempore, sublevare decrevit; pro quo officio tantas sanctitati vestrae gratias agimus, quantas merito debemus, oppressorumque salutem non aliter sanctitati vestrae in futurum commendamus, quam et eorum fortuna, et hujusce sedis apostolicae dignitas meretur. Quod ad nos attinet, quae a Scardonensi rogati sumus, promptissimo animo dedimus, nihilque posthac, quod ad continendos in fide populos aut necessarium, aut accomodum videbitur, a nobis desiderari patiemur. Cumulata nostro Vesprimiensi officia, quae sanctitatis vestrae litteris testatiora, illustrioraque redduntur, tanti a nobis censentur, ut de hominis virtute male mereri videamur, quod hactenus eos honores a sanctitate vestra illi non impetraverimus, qui a caesare avo nostro, sibi magno studio petebantur. Quod

Digitized by Google

si quae ambobus nobis de republica cura sit, omnibus quidem, sed praecipue Croatis ostendi non alienum putamus; sique labantis religionis studia in spem meliorem erigere volumus, Vesprimiensem per tot annos de re christiana optime meritum complectamur, ut amplificata dignitate, augustior suis, formidabilior hostibus apparere possit. Pluribus quod in hac causa utamur, non est; sanctitas vestra merita fatetur, pietatem commendat, intercessionem nostram habet; hoc tantum, quod praetermitti non potest, addemus: quae ornamenta Vesprimiensi dabuntur, reipublicae christianae accomoda, sanctitati vestrae honorifica, nobis, caeterisque de religione bene sentientibus, grata fore. Ex hac supplicatione illa summa nascitur: Ut Vesprimiensis longo tandem postliminio jamjam galeratus incedat, qui per septennium continuum pro fide et religione galeatus incessit. Reliqua multa de mandato nostro a Scardonensi sanctitati vestrae referentur, cui fides plena adhibeatur; quem ut virum bonum, christianaeque religionis studiosum apprime commendamus.

Ex hac epistola sicuti et ex sequenti, constat Leonem ipsum pontificem antea litteris ad Carolum datis significasse et animum suum erga Petrum, et ipsius merita enumerasse. Dedit Carolus et ad Petrum postea litteras, quem vivum credebat, cum ipse jam aliquot diebus ante scriptionem illarum occubuisset.

Digitized by Google

Carolus Caesar Petro Berislavo.

Quae nobis de tua virtute satis antea cognita fuerant, perspectiora, illustrioraque tum litteris summi pontificis tum reverendi Scardonensis oratione facta sunt, ex eoque in te uno tantum spei reposuimus, ut non alio magis quam pietatis tuae praesidio labentes Croatorum res sisti posse confidamus. De animo nostro tum ad has defendendas, tum ad dignitatem tuam pro excellentibus me ritis amplificandam, ex eodem Scardonensi intelliges. Quare cum a summo pontifice et a nobis quae pro tempore possunt, maxima cum proptitudine subministrentur; te, quantum possumus, et hortamur, et rogamus, ut quod hactenus cum summa laude fecisti, rem christianam tueri perseveres, nihilque auspice Deo, pro cujus religione laboras, desperes, populosque in officio ac fide, ad paucos dies retinere contendas; de pontificis benignitate si tibi omnia promiseris, opinione non falleris, certe quod ad nos attinet, volumus ut tibi persuadeas, te ea omnia expectare posse, quae laudatissimis benefactis tuis debentur. Pergratum nobis feceris, si de successu rerum frequenter ad nos scripseris, sique praeter caetera curaris, ut populi intelligant, nos nihil aliud aeque cupere, quam labanti reipublicae succurrere, nullaque alia causa summa cum festinatione ex Hispania in Belgicam trajecisse, et nunc ex Belgica in Germaniam properare. Fac ut animo forti utaris, meminerisque spectatam jam diu in te virtutem jam pro debito abs te exigi. Dat. Bruxellis XXIII. Junii M. D. XX.

Hactenus litterae de Petri virtutibus meritisque. Immortalitati par testimonium. Quem

Digitized by Google

mors et summis honoribus, et quod magis dolendum, extremis reipublicae christianae necessitatibus subtraxit, cujus causas quamvis alii alias assignent, hanc tamen potissimam coaevi ejus constanti consensu scribunt. Mortuo Joanne Berislavo despote sine ulla prole, Franciscus quoque frater ejus et haeres post filium impuberem obierat; relicta in secundo voto uxore. Joannes autem Banfi, qui postea a rege Joanne factus est palatinus, cui olim dabatur in uxorem soror Lucae Sekel, dum adhuc virgo esset, sed eam non accepit, audiens Franciscum Berislavum eam accepturum, post ejus mortem nihilominus eam acceperat cum arcibus: Dobor, paulo ante Berislavorum virtute, inprimis bani recuperata ex Turcarum manibus, item Slobodschina, Feykeuu, et Brod, cum aliis quam plurimis tum arcibus tum oppidis ad despotatum pertinentibus, tamquam nullus ei haeres extaret; impedito tunc Petro occupationibus inferioris provinciae. Quamobrem, ubi primum se occupationibus liberiorem vidit, audita arcium invasione, statim armata manu in Bosniam contendit, easque omnes recepit, et successione Berislavorum et jure Stoyslavae aviae suae, quae ex proceribus Marnaviorum Rasciae principum fuerat progenita; quod factum magnae injuriae loco Joannes Banfi accepit, eamque omnino ulcisci cogitavit, et cum alia via non posset, ajunt eum id procurasse opera quorundam Croatorum, praesertim vero Petri Crusii, non tamen sine Thoma archiepiscopo, quorum uterque hominem ingentibus promissis in domini ruinam animarat. Nec obscure dubitatur Crusium ejusmodi facinoris infamem, etenim cum post mortem bani omnes ejus amici, et chariores quique officiis a Petro collatis moti essent, Crusius

Digitized by Google

tamen in Clissiensi praefectura confirmatus est. Contigit autem, dum Berislavus erectus hinc spe cardinalatus, inde stimulatus invidia et odiis inimicorum, toto conatu rueret in hostes, ut nullum finem faceret de republica christiana bene merendi; cum anno ejusce saeculi vigesimo colloquium habuisset cum comite Bernardino Francapano in arce Stenichnak, de rebus publicam salutem concernentibus, profectus est inde Tarsatum oppidum, sacrae olim Nazarenae, nunc Lauretanae domus hospitio quadriennali nobilitatum, ob idque piis populorum concursibus frequentatum, ubi festo die Christi Domini nostri caelum conscensi, sacris voluit operari, sed cum deesset pontificalis apparatus, audito privato sacro, Ottocacium castellum supra Seniensem urbem munitissimum se contulit, quo loci cum nonnihil male valeret, et jam triduum moerens esset, oeconomus intrat cubiculum, ac nuntiat: epulas esse paratas. Interea advolat eques trepidissime, et consternato similis: Ubinam sit banus? interrogat. Ad rumorem statim Petrus prosiluit, quid novi afferret eques nosciturus. Tum ille: Domine, inquit, Turcae hoc mane facta excursione in agro Drexnik depraedati sunt eam omnem ditionem. Interrogato mox homine, an ibi adhuc essent? respondit, esse adhuc in alpibus, intelligique, nonnisi cum majori praeda discessuros. Petrus omisso prandio, et ejus jussu per milites distracto, signum dare jussit, ut statim in hostes properent; erant eo loci secum admodum pauci, nec alii praeterquam insignes viri ejus militiae, qui ad centum quinquaginta equites ascendebant numero. Erant quidam, qui dissuadebant ne temere in difficillimis alpibus eos insequeretur,

Digitized by Google

expectaret majorem suorum numerum; inter hos prodiens Petrus Crusius: Et si omnino eos insequendos vis, inquit, bane, mitte me post eos, ego potius quam tu, quo salus publica solo nititur, ibo. Afferebat etiam alias difficultates, praesertim quia aeris penuria multi ex iis, qui aderant, laborarent; quia solita arma et id genus alia pejora haberent. Commotus uti erat in Turcas promptissimus, conversus ad Crusium banus: Et quid, inquit, putas tu, me minus virum esse quam tu es? non sum militaturus uti et tu? omnesne tibi vis victorias meis auspiciis? Equidem non permittam tibi hanc omnem, si sim verus banus, et ipse Petrus qui hactenus fui. Itaque extemplo. equo insesso, qui jam aderat: Qui, inquit, fidelis meus est et vir bonus, me sequatur. Correptus pudore Crusius, territi etiam alii, omnes sequuti eum sunt sine ullo ordine et ratione; ille enim vix cum duodecim equitibus abiens, alios post se paucos trahebat, qui non prius eum sunt insequuti, quam ferme in mediis alpibus. Petrus autem directo cursu Bihachium contendit, ibique jusso civibus peditatu, revertitur in alpes, quibus nomen ab horriditate: ‚Hortus diaboli', ibique assequuti ii, quos superius diximus, et ii, quos duxerat, vix omnes trecentos milites implebant. Cum iis versus arcem Drexnik depopulatam pergit; intelligit, Turcas esse circiter octingentos, pedites omnes; atque Korenizzam alpes, ubi erat arx Farkassi, esse profectos. Structis itaque aciebus, quia id loci non multum aberat, eo proficiscuntur; venientes itaque in locum perangustum; per quem uno agmine et lato ire non possent, inivit consilium, quonam pacto esset illud transeundum, verebatur quidem illinc utrinque subsedisse hostes, timebatque, sic quoslibet primos

Digitized by Google

periclitaturos; et quidem ita erat, ut conjectura ferebat, nam angustias eas hostes circumsederant. Petrus itaque parte equitum meliore designata, jubet praecedere, et audacter angustias ubi intraverint, in patentem locum evadere; post hos reliquum equitatum immittit: mox pedites, ipse adjuncta corpori suo custodia: Joannem Perussich, Prinesium Fychyor, Petrum Crusium, Melchiorem Condakori, Nicolaum Copias, Drascum Primoraz et Polonum quendam, Philippum nomine, insignem virum, necnon Trismanum Boboviza, reliquos sequebatur. Ubi antesignani ad exitum angustiarum pervenere, prosiliunt utrinque Turcae, occurrunt magno numero; ii non ausi perrumpere, pedem referunt, fit clamor ab utrisque, sed Turcae non promoto conatu suo in fastigia, tantum in imis angustiis pugnabant. Petrus facere impressionem suos hortatur, et sequendo inclamat: latrones viris cessuros. Sumunt animum antesignani, et uno impetu evadunt ex angustiis; Turcae audacia nostrorum territi, dant fugam, nostri insequuntur, et caedunt plus quam etiam possunt. Petrus sublato animo insequendo hostem, hortabatur, et qui vocem ejus excipiebant, securi jam de victoria et invitati etiam ipsi hortatu bani ad sequendum; at et ipse reliquos insequitur, securusque et laetus de victoria: Ita, inquit, alumni mei, ita strenui et viri fortes agite, sequimini, sequar et ipse. Atque eodem animo, vigoreque ipse etiam in cursum effusus victoriam sequitur. Forte in cursu truncus jacens occurrit transversus; Petrus solito more adacto calcari equo, agit in truncum, et transire tentat saltu, animi exultationem demonstrans; equus trunco non superato impeditur, dumque nititur, cadit, cinguli sellae franguntur, et

Digitized by Google

ipse cum sella equo delabitur, quamquam nec equus sine casu evadit. Hoc interim, quia jam custodes corporis aliquot passibus praecesserant, non animadvertunt ipsum remanere, cum duobus itaque juvenibus cubiculi sui ministris, solus assurgit, mox jubet sellae cingulos reparare, duobus enim erat succinctus, interim dum reparant, et jam altero cinxerant equum, sui abierant; tunc, ut fit, aut fortasse ex composito, quia non longe aberant, quos prae se egerat, ala una Turcarum, in qua erant circiter sexaginta homines, providentes casum suum, quem ex certa fuga essent adorituri, in sinistrum oblique fugam capessunt, inde ad vestigia cursu directo, recta in Petrum devehuntur. Tum unus ex juvenibus inclamat, hostes adesse, alter putans, unicum cingulum aptatum sufficere, fugit, omissa alterius reparatione; increpat illum Petrus, jubens identidem, ut secundum quoque cingulum expediret, erat enim corpore valido, ut uni cingulo non auderet fidere. Haec locutus juveni, ipse quoque reparationi manum admovet, verum cum a tergo respexisset et Turcas adesse cognovisset, occupat sinistro pede stapedem, equum insessurus; et cum elevasset dextrum, alterum stapedem occupaturus, accurrit unus Turca, et ei mox in dextri pedis coxa vulnus infligit, ita ut ossa quoque affligerentur. Juvenes eum deserunt, Turcae vero in eum omnes unum intendunt, digladiare contendunt, nec tamen ense vim hostium sentit, nisi lapidum, securium et id genus jactorum; cum autem recrudescente primo vulnere, et debiliori sella, ex equo decidisset, diu contendit cum eis; haec omnia judice Bihachiensi, qui cum eo fuerat, ex clivio et vepribus spectante et audiente. Dum banus cum Turcis contendit, redierat Petrus Crusius, et

Digitized by Google

cum animadvertisset dominum suum opprimi, retro flexit iter; banus autem ubi vidit eum redeuntem, inclamavit: Petre Crusi, accede, succurre, quid fugis proditor Petre Crusi? hic hostis est, hic banus, hic tuus dominus. Interim illo fugiente, banus securium et saxorum jaculationibus confoditur, et sane praeter faciem contusam, ut vix hominis speciem prae se ferret, praeter coxae dextri pedis vulnus, nullum aliud postea in cadavere est notatum; nec dubium, quin si Petrus eum non deseruisset, evasurus fuisset vitae periculum, cum Turcae praeter saxa et secures, nulla alia arma haberent, nec ad banum propius accedere, nisi interfectum auderent. Fuere quidam ex Turcis, qui non cognoverunt banum, sed aliquem ex ejus custodibus crediderunt, cognito tandem caput amputaverunt, captivoque ferendum dederunt. Interim duobus juvenibus ab eo fugientibus Joannes Perussics occurrit, et ubinam esset banus? interrogat; respondent, eum gladiis Turcarum objectum ibi periclitari; ille increpatis quod fugerent, eo irrumpit, necquicquam suppetias domino suo laturus, nam et ipse, et juvenes ambo penes dominum mortuum a Turcis jam morte bani audacioribus interfecti sunt. Reliqui milites cum a victoria redirent, et quaererent de domino? ubi eum occisum esse relatum est, ne corpori quidem quaerendo animum habuerunt, quamquam victores; pauci insequuti Turcas, qui caput auferebant, eosdem fugarunt, in eaque trepidatione caput bani in viam abjecerunt. Caeteri ex alpibus regredientes, Udvinam ad Joannem Carolum Curiatium, Carlovich indigenis dictum, festinant, eique rem et mortem bani exponunt, ipse instructis copiis velocioribus in alpes profectus, reperto et capite et cadavere intacto, Bi-

Digitized by Google

bachium deportat; inde postea Joannes Statilius, tunc temporis praepositus Eursiensis, postea episcopus Transsylvaniae, bani consobrinus, Vesprimium deportandum curavit, ac ibidem honestissime tumulatur, sequente tota Croatorum nobilitate, ejusque exercitibus. Turcae insperata victoria, tanto duce interfecto, licet fusi, fugatique et pauci ad sua abierunt, laetis ejus morte inimicis, cum totum regnum, cum rex cum nobilitas omnis defleret tantum vindicem patriae, laudaretque omnis homo virtutem, solus Thomas laetabatur cum suis, unde et calumnias quasdam in aula conatus est in banum mortuum spargere; ipsi quoque Bibachiensi judici, totius tragoediae spectatori comminatus, si quicquam veri contra suam calumniam proferret, vel Crusii proditorium factum detegeret. Sed Statilius imposturae indignitatem et regi et regno universo facile detexit, commentumque Thomae patefecit orbi; quamobrem eum sibi perpetuo hostem in aula reddidit. At nec Thomae nec aliorum laetitia diutior fuit, ipse quippe non multo post inter suspiria et angustias animi, toties frustra ad summum pontificatum intenti, cujus causa nullum finem fecerat pecuniarum, aurique per omne nefas acervandorum, misere spe vana delusus interiit; reliqui vero, uno Banfio excepto, pars insequenti anno, nemine amplius ex animo Hungariam defendente, expugnata per tot saecula inexpugnabili arce Belgradensi, Turcicum furorem miserandum in modum est experta, alii quinquennio post Mohaciensi clade, interfecto rege, amissoque ferme regno, infelicissime luxui, rapinis et odiis cum vita finem dederunt. Ipse vero Crusius, qui omnibus aliis supervixit, quippe qui ad sextum supra trigesimum ejus saeculi annum infamem

Digitized by Google

vitam protraxit, justo Dei judicio, dum vir alioqui fortissimus, inexpugnabili arce Clissiensi turpiter Turcis relicta, ad mare confugit, hostiumque manus evasurus, cimbam ingressus, illam a littore, cui pars ejus insidebat, conatur abducere, confluentibus in illam fugae sociis, eorumque pondere magis ac magis cimba fundo haerente, a supervenientibus Turcis, indefensus et inultus, inter vilem turbam toties militari gloria clarus, turpissime caesus est: ut qui domino optime de se merito, quo plures patronos proditorio sacrilegio compararet, ab ipso domino, extremo vitae periculo, exoptatus, visus, invocatus, rogatus et expostulatus, debitam opem ferre recusavit, vilissimi mancipii instar intra ignobilis cimbae augustias, interque armatos ferro, sed animo exarmatos commilitones, infamem animam exhalaret, absque ullo vel sepulturae, vel posterioris honoris, sed tantum sacrilegi parricidae monimento, ‚vili projectus in alga.' Interfectus est Petrus banus anno aetatis quadragesimo quinto, sedis nono, mense sexto; vigesima mensis maji, post meridiem, cum mane horas canonicas solita pietate absolvisset. Fuit corpore conspicuo, facie liberali, viribus validissimis; crassioribus artubus Bosnensem habitudinem referebat. Vino, ciboque moderatus, liberalitate incredibili; reipublicae supra omnes optimates amantissimus; catholicae religionis acerrimus vindex; laborum, frigoris, aestus, famis, sitisque patientissimus; virtutis tam politicae quam militaris diligentissimus observator, et remunerator; salutis proximi, cultusque divini inter tot curas studiosissimus. Fuit et honoris appetentior, injuriarum ab aemulis proficiscentium impatiens, aliarum tolerantior. Subditis ac provincialibus potius pater quam

Digitized by Google

princeps sive banus, aequi justique tenacissimus. Idemque unus a Macabeorum temporibus, summa vigilantia, spectatissima providentia, promptitudine fortissima; ecclesiarum praesul, provinciarum moderator, exercituumque simul ductor. Hungariae labanti unicum subsidium, eo enim sublato praecipitanter totum regnum concidit. Leo pontifex audita morte viri, virtutem ejus lacrimis in publico cardinalium senatu, ingenti dolore testatus est, idem Carolus Caesar, Sigismundus rex Poloniae, reliquique principes christiani orbis. Ludovicus autem Hungariae rex inconsolabiliter sui bani, suique episcopi, quemadmodum dicere consueverat, jacturam perpetuo deflevit. Hic finis Petri Berislavi. Sane Ferdinandus imperator in iis litteris quibus Antonii Verancii, Berislavi affinis, tunc Agriensis episcopi, postmodum archiepiscopi Strigoniensis stemma laudat, hoc elogio ipsius Petri meminit: Petrus, inquit, Berislavus tanta fidei constantia, fortitudine animi, et operum magnitudine, apud serenissimum quondam D. Uladislavum regem et affinem et praedecessorem nostrum charissimum, felicis memoriae claruit, ut ob egregia studia et virtuosa obsequia ab eodem serenissimo rege domino suo, sub unis auspiciis, atque uno tempore, pro virtutum et meritorum qualitate, pluribus simul dignitatibus et summis magistratibus, ecclesiasticis pariter et saecularibus ornatus et honoratus extitit; ipse enim episcopatui Vesprimiensi, prioratui Uranae. summaeque totius regni nostri Hungariae quaesturae, nec non regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae banatui simul et semel cum summa nominis sui laude praefuit. Quanto autem ille moderamine et emolumento, tum regis sui, tum regni utrumque

Digitized by Google

munus spirituale scilicet et temporale gessit, abunde ejus magnifica opera et strenui actus, nomenque apud Hungaros immortale testantur. Quae nimirum opera ipse ob zelum et defensionem religionis reipublicae christianae, contra inimicos crucis Christi, Turcas, multiplici experimento edidit? Quoties aperto marte eosdem Turcas forti et imperterrito animo congrediendo fudit et debellavit? Quid, ad postremum semet etiam ad necem impendit, victoribusque suis fortior, gloriosa morte hostes superavit, reddiditque inglorios.

Haec Ferdinandus caesar: quod nostro quoque judicio vigeat aere perennius tanti viri ad posteros epitaphium. Extat hodierna die Vesprimii in arce, in monasterio super ejus sepulchrum a Turcis labefactatum, ejusmodi inscriptio:

PETRO BERISZLO AERARII
REGII PRAEFECTO, DALMA-
TIAE, CROATIAE ET BOSZ-
NAE BANO, OPTIMO PRAE-
SVLI AC OPTIMO IMPERA-
TORI AMOR SVBDITORVM
STA SINODO.... ANN.... M..

Digitized by Google

Digitized by Google

III.

DE SICULIS TRANSSYLVANIAE. *)

*) Faustus kezével.

Digitized by Google

Digitized by Google

Cum enim mihi onus atque ingenii mei minus conveniens labor describendi munus dominationi reverendissimae susceptum esset, non tam infimo quam etiam magno viro, hoc litteris mandare satis laboriosum foret, non incultis solum sed etiam cultis ingeniis curam imponeret. Res est satis difficilis, gravis et magna, qui situm orbis, vel ejus partes, vel provinciae alicujus aut moris describendi officium susceperit, ut ne juxta Oratii verba eveniat: amphoram instituens, currente rota ne urceus exeat. Igitur non mei esset officii, sed hanc meam ignorantiam et animi exilitatem et operis difficultatem, erroremque vestrae reverendissimae dominationis prudentiae, sapientiaeque imputo emendandum. Breviter tamen dicam, quantum vires meae et ingenii facultas sufficiet. Primum dicendum erit de situ regionis et ejus confiniis partibus, postremo de gente et ejus moribus, legibusque.

Situs illius regionis ab oriente adhaeret Moldaviae et ejus alpibus, ab occidente Transalpinae, superior pars septentrionalis Poloniae inferiori adjacet. Undique tamen ea regio circumdata est alpibus. Burchia, Orbay et Kizdy in plano sub Paraho, Bozaa et Nemere alpibus sitae sunt. Sepsy juxta fluvium Aldum longo ordine posita est, sub montem Baroot ha-

Digitized by Google

wasa appellata. Cyk et Gyergyo inter alpibus collocatae sunt, Hargitha et Chyalo nominatis.

Flumina ejus partis praecipua sunt quatuor: Marusius, Aldus et duo Kykellew. Marusius et Aldus ex monte Carpato originem ducentes. Marusius irrigat terram Gergio una cum sede Maros; Aldus vero totam Cyk et ex parte sedem Kyzdy cum tota Sepsy, cum reliquis fluminibus montium, Feketheygh et Barzawize vocatis transfluit; duo Kykellew sedem Wdwarhely decurrit, originem sumens ex alpe Hargitha.

Universa enim Siculia septem sedes continet. Nomina sedium (quas alio nomine alibi comitatum vocant): Wdwarhely, Maros, Aranyas, Sepsy, Orbay, Cyk cum Gergyo. Gentes illius regionis in tres ordines (ut scribuntur etiam in litteris, suis nominibus, universis trium nationum Siculis, ab antiquo scitico populo ac gente sic appellati) divisae sunt.

In summum, mediocre et infimum genus dividuntur. Summi, qui nobiles vocantur, ita se habent, ut ipsi primas in regione illa tenent, sic tamen, ut nemini subditorum manus violentas imponere fas est tam summo quam infimo, misi mediante juris processu. Alter alteri, si cui partium rei incommoditas contigerit, insidiari solet. Gentes illi ab antiquo fuerunt sub privilegio regali, ac sub vaivodae Transsylvaniensis comitatu. Ut in litteris etiam inscribitur: Nos N.vaivoda Transsylvaniensis et Siculorum comes. Universis et singulis trium nationum, septem Siculicalium sedium assessoribus, senioribus Siculis salutem etc. Vaivoda Transsylvaniensis continet inter illos vice-comites, et si non juxta ritum ac consuetudinem illorum juris processum moderaverint, poenam capi-

Digitized by Google

talem non effugiunt, ut jam saepe contigit, sustolluntur e vivis.

Nobiles superiores (cum tamen omnes sint nobiles generaliter) in die juridici si patrocinium non egerit suorum clientum, etiam emisso sudore, tamdiu quoad finietur juridicentia, summus haberi non curabitur, et in infimam deveniet conditionem, statumque; quod si bene patrocinatur et scite causam tractare noverit, tunc etiam post obitum suis liberis adhaerebunt parentes ob bene-patrocinium patris defuncti, idem ab eodem expectantes, ut qualis parens, talis et filius existat, ne a paternis moribus degeneraretur, sed alterum se loco patris suis subditis praeferret. Deinde nullus nobilis potest cogere quemquam clientorum servire vi ullo modo, nisi petitus bonis verbis, et sub spe lauti convivii, si hoc fecerint, ultro se permittunt, sed rogati ad serviendum, parati sunt ad omnia, coactione ac vi nullo modo.

Genus mediocre, quod lofew et agzaz, ut singulae sedes habent sua nomina talia, a primis avis suis, populis scitis deducta, tali nomine appellati sunt. Ad hoc, juxta ordinem gentis, et genealogiae denumeratione ex alto, judicalium sedium juris administratio pertinet. Singulis annis noniter noni tres creantur judices in singulis sedibus, qui idem obambulant in sede illa una (sic accipe etiam de aliis), et in quemcunque pagum ingressi fuerint, apud quemvis hospitium habere habet potestatem, nullo contradicente, hospitioque illis adfuturum, cum tribus aut quatuor vicinis suis, ibi jura administrando. Quod si quis partium litigantium tali judicio judicis non contentus fuerit, potest ad diem statutum ad sedem judiciariam appellare majoris causa justitiae requirendae; inde

Digitized by Google

rursum ad sedem primariam, iterum unde ad sedem vaivodae. Sed jam in sede primaria opus est mercedem et sumptum appellationis judicibus actor vel reus, per quem fit appellatio, deponere. Ibi tandem misso legato, mittitur ille, cujus causa agitur, ad sedem vaivodalem, legatus ibi proponit, qualiter causa illa incepta et a prima sede ad sedem capitalem per modum appellationis et inquisitionis deducta sit eo, et quale judicium illi sedis assessores de ea judicaverint et edixerint. Illi non contenti tali eorum judicio, majoris justitiae causa disquirendae, usque ad sedem vaivodalem est dilatata et deducta, ibique etiam si non videtur, habet potestatem (ut saepe fit) appellandi ad regiam majestatem, sed id ita intellige, ut tantum in causa et in facto honoris laesione, et etiam de haereditate ad valoris fl. III. Sic se jurium processu insectantur invicem. Certis et scriptis legibus parum vel nihil utuntur, sed semper majorum et praedecessorum suorum ab antiquo consuetis ac descensis jurium appellatione judicabunt.

Homagium vero unius interfecti sunt fl. XXIIII, vivi, et redemptio linguae fl. XII, ut videre est in decreto regni; raro tamen inter se caedes contigunt.

In infimo loco constituti, qui plebei dicuntur, sunt sub clientela majorum nobilium, quorum patrocinium peragi necesse est, et sic nobiles esse existimabuntur; sed etiam aliqui ex infimis, qui juris processum non minus quam summi tenent, in supremum gradum devenire solent, modo habeat opes et sibi sua felicitate faciat amicos, juxta illud versiculum: dum fueris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris. Si autem patronum suum aliqua de causa posthabere voluerit, tempore pa-

Digitized by Google

schali singulis annis revolutione, duobus magnis circulis triticeis permutandi et alteri se adjungendi et subjiciendi habet facultatem. Inde patronus mox animadvertit clientem illum alteri alicui se adjunxisse et tradidisse sub clientelam, quod non sibi honorem annualem contulerit.

Haec est summa et praecipua pars legum, jurium, quae Siculis alium modus. Praeterea sunt et alia multa, quae mihi non constant, sed principalia et majora recensui, quantum a me fieri potuit. Superest ut vestra reverendissima dominatio boni consulat, et artem contexendae orationis mihi ignoscat, deinde pluribus vestram reverendissimam dominationem reservire conabor deinceps.

Digitized by Google

Digitized by Google

IV.

DEL RE MATTHIA.

Digitized by Google

Digitized by Google

Il re Matthia d'Ongaria principe nuovo, eletto dagl' Ongari a quella somma altezza per la virtu del patre, trovandosi giovanetto in uno regno stato molt' anni senza re, pieno di dissensioni e guerre domestiche è civili, intorniato da Turchi, da Valacchi, da Moldavi, da Poloni e da Tedeschi, popoli potenti, feroci e tutti suoi nemici, nel mezzo d'una nazione armata, sospettosissima, infidele e vana oltra modo di novità, vinse ei non di meno con prudenza e con valore e senza sangue la durezza degl'Ongari, conservando il suo regno et i suoi confini da tutte parti senza lesione, massimamente da Turchi, e da sultano Mahometto, che vivea in quei tempi, il piu feroce signore, che la casa Ottomana havuta s'havesse in sino alhora. Onde considerando Matthia alla invidia de principi christiani et alla potenza de Turchi, giudicò esser necessario armarsi di buone armi e di militia ordinaria, volendosi difendere da tanti e si potenti nemici, et ampiare i suoi stati. Elesse per tanto alchune ordinanze di X. m. fanti di diverse nationi, ma Bohemi per la maggior parte, eletti ad un ad uno da lui, per haver homini forti, animosi e patienti alle fatiche; et

Digitized by Google

ai disagi, nominandole le bande nere, ad imitatione delle quali il signor Giovanni de Medici a nostri dì chiamò forse egli anchora le battaglie de suoi fanti le bande nere, che nel vero di ferocità e di valore hebbero molta simiglianza a quelle. Queste phalangi, legioni, colonello e battaglia di X. m. fanti, ch'ella si voglia chiamare ordinata, armata et esercitata per volere del re Matthia segondo gl'ordini antichi militari de Macedoni e de Romani, e la sua bene ordinata cavallaria, tante vittorie e tanta riputatione gli diede nell' armi, ch'i Turchi, mentre ch'ei visse, ardirono di raro correre nei suoi paesi, e non mai eserciti ordinarii vi s'appresentarono. Et egli Jaicza capo del regno di Bosna, e Sabbaczo, terra della Servia posta alle ripe della Sava, e molt' altri castella e contrade loro per forza d'arme[1]) e le difese. Et a principi d'Austria levò Vienna e gran parte di quello stato. Et se uno o due havuto havesse successori dell' istessa sua virtu, il regno d'Ongaria a quello di Macedonia agguagliare e forse preporre s'havrebbe potuto; che non men laudato et ammirato e da gl'homeni e dal mondo andarebbe quel principe, che cacciasse i Turchi d'Europa de ciò ch' Alessandro Magno per haver vinto i Persi, e corso l'oriente, se ne sia ito per tutta l'età, e se ne vada ancora celebratissimo. Ma non havendo egli havuto figliuoli, ne successori valerosi, morì con esso lui la forza, la militia, e la reputazione di quel regno. Vedessi per lo esempio della militia del re Matthia quanto di ben,

[1]) Kimaradt: ‚prese.'

Digitized by Google

e sicurtà e di gloria si possa promettere un principe armato di buone arme. Non è stato dunque come dicevamo, militia ordinaria da re, da republiche o da capitani illustri per correre alla grandezza degl' imperii del mondo, se non la Macedonica, la Romana e la Turcha etc.

Digitized by Google

Digitized by Google

V.

DEDITIO ALBAE-REGALIS. *)

(1543.)

*) Faustus kesével.

Digitized by Google

Digitized by Google

. . . . la campagna tutta se ne riempì. Le donne et i fanciulli e vecchi impotenti battendosi a palme, piangievano et lamentavano le lore sventure. Ma l'animosi soldati incontratisi ne nemici combattendo in quella guisa, che ne casi estremi delle perdute speranze, e della morte vicina fare si suole, sostennero lunga pezza l'empito è calca di Turchi, sforciandosi di rigettarli fuori per conservarsi l'honore, la vita e la libertà, e gloriosamente morire. Fu crudele e sanguinosa un gran pezzo la battaglia in più parti, ma la moltitudine de Turchi, e la ferocità di Janizeri era tale, che quei pochi soldati christiani, che animosamente s'opposero, furono tutti spenti è consumati. Gl'altri credendo e sperando di ritirarsi a salvamento nella città, non volonno della strema lor fortuna far prova. Perciò dicono color, ch'intendono come si dee l'arte della guerra, che niuno periculo è maggiore in una terra assediata, quant' e l'havere uno o più ridotti dietro alle spalle da potersi ritirare, per ciò che gl'huomeni fuggono naturalmente i casi adversi, che sovrastanno loro, e volontieri tra la paura della morte e la speranza della vita mettono tempo. Quinci venne, che la vittoria di Turchi non fu come stata sarebbe sanguinosa, se ostinatamente havessero tutti combattuto e difeso un riparo.

Digitized by Google

Sforciato il borgo d'Alba, i soldati christiani, che fuggivano avanti a vincitori per entrare nella città, trovano attraversato e chiuso il rastello da cittadini, acciò i Turchi mescolatamente non entrassero con essi loro, vedendosi gli nemici e la morte alle spalle, si giettavano in quella profonda palude, e credendo col nuotare, o trovando alcuno guado uscire delle acque nell' asciutto in securità. E quantunque gl'ultimi vedessero affogare la maggior parte di primi, non restavano perciò di cacciarvisi dentro, essendo l'affermarsi su la ripa certissima morte, e lo giettarsi nell' acqua alcuna speranza di vita, appartava pur seco in cosi fatta guisa.

I soldati christiani, che si stavano dinanzi alle porte d'Alba, o furono amazzati da Turchi o s'affogarono nell' acque, o nuotando, o caminando sopra i corpi morti di loro compagni, si ridussero nell' afflitta città.

Vedendo i cittadini et il magistrato d'Alba perduto il borgo, quasi tutta la militia forestiera, et i capi, et i soldati di stima, per ciò ch'il generale Varcoccio fu tagliato a pezzi nello sforciare delli ripari, e portata la sua testa in cima d'una lancia, due giorni continovi per scorno e per dispreggio; per lo esercito nemico erano morti tre capitani lombardi et uno tedesco, quasi tutti i luoghotenenti, gl'alferi, et i sergenti dell esercito, et i Turchi si preparavano per assalire et isforciare la loro città; tal che non havendo soldati o capitani, in cui potessero fidare, la città debole, e gl'huomeni sbigotiti, ancora ch'i Tedeschi e gli Italiani volessero combattere e diffendersi fino alla morte, deliberarono non dimeno quelli d'Alba, temendo, ch'i nemici con quella istessa via, con la

Digitized by Google

quale sforciarano il borgo, sforciassero ancora la terra da rendersi, volendo piu tosto far prova della clemenza, che dell' ira del re di Turchi, i soldati forestieri non potendosi opporre alli Ongari, si raccomandavano loro, dubitando, non esser dati in preda a nemici vincitori. Andò il giudice, supremo magistrato d'Alba, con due altri gentilhomeni il giorno seguente a far la capitulatione co' i bassà, i quali promisero loro per nome di sultano Solymano, quanto essi addimandavano, cioè, ch'i forestieri soldati sarebbeno lasciati andare in libertà con le robe et arme loro, che quelli d'Alba restarebbono nella terra loro, e goderebbonsi le case, e le possessioni loro, vivendo sotto l'ombra del gran signore con le leggi e magistrati proprii, pagando quel tributo, ch'essi giudicassero star bene.

Divulgatosi in Alba l'accordo fatto con Turchi, i fanti a piedi forestieri, e gli haidoni inanzi, che gli nemici intrassero dentro, per la palude, sapendo il guado, e per altre vie se ne uscirono fuori diversamente, cercando ciascuno per l'acqua e per le selve di salvarsi la vita. Ma a cavaglieri, che n'erano restati 200, non potendo essi cosi tosto uscir fuori a cavallo, tolsero i Turchi l'arme alle porte, e gli Tartari i cavalli, gl'arnesi, et a molti la vita alla campagna, tal che quei poveri soldati per fuggir la morte, giettandosi dal cavallo, si occultavano nei boschi e nelle fosse, caminando sotto la notte con la guida delle stelle del nostro polo, che sovrastavano loro, pascendosi d'herbe, e di radici, come se fiere selvaggie state si fossero, più de gl'Ongari, che de Tartari e Turchi temendo, in modo, che quei pochi, che si salvarono, quando giunsero in luogo si-

Digitized by Google

curo, più d'ombra d'homeni che d'homeni vivi havevano sembianza.

Mentre ch'i Turchi si stetero sotto Alba Regale, i Tartari, (che non sano ispugnare Città quelle genti) cosi volendo sultan Solymano accioche agiuto alcuno ne soccorso andarvi potesse, correano rubbando et abbrusciando le contrade vicine, e trovandosi sparsi tra lora, furono assaliti dal conte Nicolo di Zdrigna,[1]) e dalla cavallaria ongara, e tagliatine a pezzi da III. m. o poco meno ad un solo tratto, e s'il conte non restava in quella scaramuza ferito, si puo creder certo, che tutti quei barbari rovinavano a fatto. Ma partitosi egli, la cavallaria ongara hebbe molti danni da Tartari e de Turchi, che non seppe ella come di prima guidata da quel valoroso capitano prehendere et conoscere i avantaggi e star insieme unita e ristretta.

Entrato in Alba il signor Turcho, volle la prima cosa, ch'egli faceva vedere e visitare le sepolture di re d'Ongaria, che molte ve n'erano in quella città, mostrandosi tutto clemente e benigno con quelli homeni, faciendo loro particolarmente per publico bando sapere, che niente più oltro di danno o noja aspettassero da lui o da suoi soldati, ch'egli non era venuto in Ongaria per soggiogarla o dispergere quella valorosa natione, ma solo per liberarla della servitù e giogo della tiranide tedescha, per renderla poi intiera, pacifica e geta al figliolo del morto re Giovanni vero e legitimo herede di quel regno alla sua fede et alla sua potenza raccommandato. Presero da quelle parole e da quelle publiche voci i cittadini

1) Értsd: ‚Zrini.'

Digitized by Google

d'Alba grandissima sicurtà con ammiratione ragionando tra di loro della modestia del principe Ottomano.

Il terzo o il quarto giorno appresso, dinotarono i Turchi al giudice et agl' altri magistrati d'Alba ch'il gran signore per il lor bene desiderava, che solennemente gli giurassero fedeltà et vassalanza. Andarono quei buoni homeni segondo l'ordene posto con i bassà più che poterno ornati, come a festa solenne in una larga pianura fuor della terra, l'ove i corpi di dannati alla morte per le loro sceleratezze si solevano porre, nel qual luogo il Turco, havendosi gia scordato i patti, la promessa fede, e le giurate conventioni, gli fece tutti amazzare. Il giudice et quei altri soli, coi quali capitularono, lasciati furono vivi, come se con essi soli e non con tutti quelli d'Alba havessero fatto l'accordo. Cosi interpretano i Turchi le promissioni et i giuramenti loro. Perdettero i Christiani nella sopraditta maniera Alba Regale, che più facilmente s'avcrebbe alhora con puoche migliaja di scudi, e puochi homeni valorosi fortificata e difesa, ch'hora con uno monte grandissimo d'oro e col fior della militia cristiana non si racquistarebbe.

Presero Turchi doppo l'espeditione d'Alba alcune altre terre e castella per quelle contrade, ma di poca consideratione, abbandonate da ciascheduno, le quali abbrusciarono et abatterono fino alle fondamenta. Non volle il signor Turco, parendogli d'haver fatto assai quel anno, più fermarsi in Hungaria, havendo la fama sparsa per Constantinopoli, e tra suoi eserciti non so che voci, ch'i Gieorgiani et i Juuri haveano rotte e tagliate a pezzi le genti sue da guerra, che guardavano chei confini ; et era il vero, e Mu-

Digitized by Google

staffa sangiaccho d'Amasia suo figliuolo dicevasi haver intelligentie secrete col Soffi, che non picciola sospitione gli pose, ricordandosi, quale stato fosse l'animo e quali l'operationi di Selim suo padre verso Bajazitto suo avolo i fratelli, i nepoti, e tutta la ischiatta Ottomana, le quai ricordationi, conoscendo l'ardire e l'animo ambitioso di Mustaffa, gli davano assai che pensare. Per ciò ridottosi a Buda, dove richi e larghi doni fece ai janizeri, et a tutti quei soldati, che in quelle ispedizioni valorosamente si disportarono, lasciando in Buda et in Pesto una grossa cavallaria per correre e predare di quà e di là del Dannubio l'Ongaria, e tenere assediato Vissegrado, che quel castello nè per paura, nè per prieghi, nè per minaccie, che gli fossero fatte, mai se volse rendere, e lasciato Alba Regale munita di vantaggio, men i Tartari, i quali per la via già fatta se ne tornarono alle loro campagne sopra Caffa, egli col resto de suoi eserciti a gran giornate verso Constantinopoli si pose a caminare, et erasi già appresso il Dravo, quando seppe ch'il re Ferdinando, spingendosi avanti con molte migliaja di persone era gionto a Posonio, e giettatovi il ponte, a drittura se n'andava à Strigonia. Onde egli incontanente mandò a dietro uno di bassà, et il beglerbei della Grecia forse con XXV. mille cavalli per opporgli a Christiani con molta prestezza, ei continuando il suo viaggio solo coi cavalli della porta, tal che tosto si trova vicino a Constantinopoli, la ove la mala novella della morte di Mahometto suo segondo genito, ma primo della moglie cara, ch'ei si godeva alhora, il quale era sangiaccho nella Caramania, raportata gli fu. Entrò sultano Solymano in Constantinopoli, tutto vestito di panni neri, accompagnato da tre o qua-

Digitized by Google

tro ragazzi, e senza lasciarsi vedere ad alcuno, quattro giorni continovi in oscurità per honorare l'esequie et il mortorio del figliuolo, chiuso si stette. Poi l'usata letizia ripigliando, si mostrò a popoli Turchi, e fece feste solenni per le tante vittorie havute nella Ongaria. Il bassa et il beglerbei con quella cavallaria, che diede loro Solymano, e con quella di Buda e di Pesto, s'inviarono verso Strigonia. Ma non facendo moto alcuno di guerra le genti del re Ferdinando, anzi tornandosene a dietro, essi ancora fecero il simigliante.

Udito il re di Romani, che gl'eserciti Turchi s'erano tirati sotto Alba Regale, partendosi da Praga e di Bohemia, si ridusse a Cevam, (?) pocho longe da Vienna; là ove se stette fino ai X. di settembre, ponendo insieme le genti, che di giorno in giorno gli aggiungievano. Ma saputo la perdita di quella terra, non se iscomprendo ancora ciò che fare si volesse dopo tanti acquisti il re de Turchi, andò personalmente in fino a Vienna per vedere con gl'occhi proprii, come si stava quella città, ordinando l'offese e diffese, che ne casi adversi e ne prosperi avenimenti potessero avenire. Ma non procedendo più avanti il principe Ottomano, gl'eserciti de Christiani partitisi da Cevam, si ritirarono a Posonio sopra il Dannubio et il re Ferdinando e le genti di Vienna medesimamente, et ivi giettato il ponte, fecero passare quei capitani la cavallaria leggiera e le fanterie più ardite, attendendo, che da loro si dilunghassero i Turchi, per racquistare Strigonia. Ma divulgandosi, che quelli tornavano a dietro, i Christiani stettero queti.

Hor quantunque numeroso fusse quel campo, e pieno d'homeni feroci di molta speranza, non era egli

Digitized by Google

però, [1]) essendovi pochi soldati, ma gentilhomeni, cittadini, artefici e villani in gran copia, gente inesperta del mestieri dell' armi, e da non arrischiare contra una militia ordinaria. Per la qual cosa, come udirono dire, ch'i Turchi si volgievano a dietro, non ardirono d'andare più oltre, temendo il freddo, ch'ancora non comminciava, et i futuri disagi della guerra, ma più il nome terribile e pauroso loro de Turchi; onde a commune utilitate e beneficio de popoli e de principi christiani è da credere, che starà bene, far un poco di discorso sopra la militia ordinaria di Turchi etc.

---

[1]) Ugy látszik, kimaradt valami.

Digitized by Google

VI.

OKLEVELEK

A

VERANCSICSOK TÖRTÉNETÉHEZ.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

Digitized by Google

Digitized by Google

XX.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia, Romanorum Hungariae Bohemiae, Dalmatie, Croaciae, Sclavoniae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod nos pro ea qua in constituendis legitimis et idoneis Ecclesiarum Dei Pastoribus et ministris ex officio nostro Regio tenemur, cura atque sollicitudine, perpendentes eruditionem, laudatos mores, et honestam uitae conuersationem, aliasque praeclaras animi dotes, fidelis nostri Reuerendi Anthonij Verantij, Episcopi Quinqueecclesiensis, quibus ipsum diuino munere non solum certorum fidelium nostrorum commendatione, sed etiam propria nostra experientia praeditum esse cognouimus Eundem tanquam personam idoneam et benemeritam de dicto Episcopatu Quinqueecclesiensi, quem hactenus gubernauit, ad Episcopatum Ecclesiae Agriensis, nunc per mortem et decessum Reuerendi quondam Francisci ab Wylak, eiusdem ultimi ueri et legitimi possessoris, de iure et de facto uacantem authoritate Jurispatronatus nostri Regij, quod in confirmandis

Digitized by Google

omnibus ecclesiasticis beneficijs praedicti Regni nostri Hungariae, instar aliorum eiusdem Regni nostri Regum, praedecessorum nostrorum habere dinoscimur, duximus transferendum, nominandum et praesentandum, ac ipsum Episcopatum, simulcum omnibus Castris, Castellis, Ciuitatibus Oppidis, Villis, possessionibus, predijs portionibus, ac alijs quibuscumque bonis et iuribus possessionarijs, quocunque nomine uocitatis, ubiuis et in quibuscunque Regni nostri Hungariae Comitatibus habitis, ad eundem Episcopatum Ecclesiae Agriensis de iure et ab antiquo spectantibus ac pertinere debentibus pariter cum omnibus eiusdem iuribus, libertatibus, prouentibus, alijsque quibuscumque obuentionibus et emolumentis Eidem Anthonio Verantio, dandum et conferendum. Prout transferimus, nominamus, conferimusque praesentium per uigorem. Quocirca uobis fidelibus nostris honorabilibus, praepositis, Vicario, Lectori, Cantori, Custodi, caeterisque Canonicis et beneficiatis tam dictae ecclesiae Agriensis quam etiam aliarum collegiatarum Ecclesiarum ad eandem pertinentium, harum serie mandamus firmissime quatinus a modo imposterum prefatum Anthonium Verantium pro uestro indubitato Episcopo, habere, tenere et recognoscere, eique debitam reuerentiam honorem et obedientiam, prout bonos Ecclesiae Dei ministros decet praestare, ac in omnibus licitis et consuetis rebus Jurisditioni eiusdem parere et obtemperare modis omnibus debeatis. Secus non facturi, Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Viennae, decima nona, Mensis Nouembris Anno domini Millesimo, quingentesimo quinquagesimo septimo, Re-

Digitized by Google

gnorum nostrorum Romanj uigesimo septimo, aliorum uero tricesimo primo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus
Archiepiscopus Strigoniensis etc. m.p.

Hártyára irott eredetijéből. 1542. fol. lat. a nemzeti muzeum kéz iratai között.

XXI.

Ferdinandi I. R. Hungariae pro Antonio Verancio Collationales super jure patronatus in dioecesi Agriensi, excepta Praepositura majore et Archidiaconatu de Pankota. Dat. Viennae d. 19. nov. 1557. Orig. Membr. Kovachich, Script. rer. hung. min. II. 400. l.

XXII.

Ferdinandus, Diuina fauente clemencia, Romanorum, Hungariae, Boëmiae etc. Rex semper Augu-

Digitized by Google

stus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris, Egregiis, Paulo Zarkandy, Prouisori, et Nicolao Zekel Castellanis Arcis Agriensis, salutem, et graciam. Quoniam nos Episcopatum istum Agriensem, simul cum omni sua Jurisdicione, spirituali et temporali, Fideli nostro Reuerendo Anthonio Verancio, alias Episcopo Quinqueecclesiensi, Consiliario nostro, vigore aliarum literarum nostrarum, exigentibus eius meritis, contulimus, eiusque Reale Dominium, Juxta tenorem transactionis cum eo factae,illum apprehendere volumus, fidelitati vestrae harum serie firmiter Committimus et mandamus, ut dum et quando idem Anthonius Verancius Episcopus, vos cum praesentibus requisiuerit, Arcem istam Agriensem, cum omnibus suis Inuentariis, quibus vobis tradita est et assignata fuit, eidem, vel ad manus hominum suorum, quos vobis nominauerit, dare, et assignare debeatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Viennae sexta die Decembris. Anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.

Eredetije a nemz. muzeum kéziratai között, 2381. fol. lat. szám alatt.

Digitized by Google

XXIII.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, quod nos cum superioribus diebus ob merita et virtutes singulares fidelis nostri reuerendi Anthonij Werancij Episcopi Quinqueecclesiensis et Consiliarij Nostri eum ab Eadem Ecclesia ad Episcopatum Ecclesiae Agriensis transtulimus, et Eadem Ecclesia Cathedralis Agriensis, domusque et habitationes eiusdem vna cam arce ob incendium superiorum Annorum, Turcicamque obsidionem, in ruinam et desolationem extremam devenerit, Arxque Eadem vtpote in finibus jam Turcicis sita, ob vicinorum hostium metum, non exiguo opus habeat gentium et custodum praesidio, munitionumque restauratione, et omnis generis victualium ad futuras et contingentes necessitates sufficienti repositione adeo, vt tum ad dicti Episcopi, familiaeque suae victum et sustentationem, tum etiam ad praemissa omnia pro praesentis temporis necessitate restauranda atque curanda, prouentus modernorum temporum Episcopatus praedicti commode vix sufficere posse videantur. Ideo cum praefato Anthonio Werancio Episcopo ita tractauimus, et concordauimus, Quod uidelicet duo Castellani arcis, quorum vnus prouisoratus etiam officium exercere

Digitized by Google

pro ipsius Episcopi Arbitratu, poterit, sint sub nomine et potestate Eiusdem Episcopi, et una cum equitibus ac peditibus infrascriptis, qui in arce ipsa sub eis erunt, sint Eidem Episcopo more solito iuratj super fideli conseruatione et custodia ac defensione arcis ipsius, vltra quod iuramentum ipsi Episcopo praestandum, sint nobis quoque iurati, ut in eo casu, quo Eundem Episcopum mori contigeret, arcem ipsam vna cum omnibus eiusdem attinentijs Maiestati Nostrae fideliter conseruent, ac restituant. Bona vniuersa quocunque nomine vocata Episcopatus ipsius Agriensis et ad Eundem pertinentia, prouisor Episcopi nomine eiusdem plena potestate regat, decimasque et proventus vniuersos exigat et administret. Cui quidem prouisori adiungatur Rationista noster, qui nobis sit iuratus, et omnes prouentus Episcopales, perinde atque prouisor Episcopi intelligat, et conscribat, vt omnium prouentuum ac exituum sit conscius, quo de omnibus rectam rationem tenere possit, prouentusque Episcopatus ipsius vsque ad quietiora tempora (demptis sallarijs annuis, et conseruatione mensae prouisoris, Castellani, Vice - Castellanorum, Contrascribe, pistoris, Clauigeri et Cocorum) in tres partes aequales per Episcopum medio prouisoris sui, conscio Rationista nostro diuidantur. Quarum vnam partem Episcopus pro sustentatione sua, et familiae suae sibi reseruet, Alteram ad restaurationem Ecclesiae domorum, et munitionum arcis, idem Episcopus medio prouisoris sui, conscio praefato Rationista nostro conuertat. Qui ambo de his, quae in huiusmodi restaurationes perceperint, exposuerintque debitam rationem tenere, et suo tempore Nobis, vel illi cui commiserimus, reddere debebunt.

Digitized by Google

Nos vero Architectum peritum, cuius consilio aedificia necessaria commodius fieri possunt, eo mittere volumus. Tertiam autem prouentuum Episcopatus partem idem Episcopus medio prouisoris sui Rationista nostro conscio (ad quod ijdem ambo iurati nobis esse debeant) ad solutionem alterius Castellani Bombardariorum, equitum, et peditum, aliorumque custodum in arce seruientium fideliter dari faciat. Et quia haec tertia pars proventuum ad solutionem istorum non sufficiet, nos superfluum, quod ad continuam equitum et peditum in castro ipso intertentionem solui debebit, ex publico subsidio, et alijs prouentibus nostris persolui faciemus. Quoniam vero maxime necessarium est, vt arci ipsi Agriensi, de omnis generis victualium sufficienti repositione, ad futuras, et contingentes necessitates diligenter et sufficienter prouideatur, id ex tota massa, vniuersisque prouentibus Episcopalibus, per prouisorem Episcopi, conscio Rationista nostro fieri debebit, ac in super illud quod ex corpore prouentuum Episcopatus forsam commode reponi non posset, praedictus rationista noster ex alijs prouentibus nostris, ex proprijs videlicet bonis nostris, aut villis, et oppidis dediticijs prouenientibus, semper conscio prouisore Episcopi, iuuare, supplereque curet. Ita ut non solum gentes, quae nunc in eo praesidio sunt, verum et alij milites, quos si aliqua suspicio obsidionis esset, pro amplitudine eiusdem arcis, eo missuri sumus, dicta arx omnibus generis victualibus, adminus pro integro semestri seu medio anno sufficienter prouisa sit. Curabit autem Rationista noster, accedente etiam auxilio prouisoris Episcopi, vt singulis annis victualia ipsa, antiquis diuenditis, nouisque loco eorundem repositis, renouenter.

Digitized by Google

Quod vero ad prouentus illos attinet, qui nobis per Cumanos et Philisteos, qui semper peculium coronae fuerunt, et sunt, ad prouisoratumque Budensem percipiebantur, contribuuntur, et ex Comitatibus Pesthiensi, Zolnok, Chongradh et Sotensi Turcis subiectis, nec non Hewesiensi, oppidisque et villis dediticiis, in quibuscumque Comitatibus existentibus

Et praeterea de bonis et molendinis, vineisque Carthusianorum Claustri vallis Refrigerij prope Tharkan, quod qer Thurcas destructum est, illud ad rationem nostram, siue in paratis pecunijs, siue in frugibus, hordeis, vel vinis percipiuntur, eos solus Rationista noster nomine fisci nostri percipiat, et hinc quoque pro parte habita cura commeatus pro Castro Agriensi necessarij vt praemissum est, administret.

Super quibus ambo rectam rationem tenere debebunt, vt quemadmodum in prouentuum episcopalium duabus partibus Rationista noster, ita in his supra dictis prouentibus nobis e medio praefatorum Cumanorum et Philisteorum, nec non ex oppidis et villis dediticiis, vt praemissum est, prouenientibus, prouisor Episcopi de omnibus sit conscius, vt omnia intelligere et super illis aeque ac Rationista nostcr rationem tenere possit.

Quantum vero ad subsidia seu contributiones, quae nobis per Status Regni pro defensione eiusdem contribui solent, istas solus Rationista Noster cum scitu prouisoris percipiat, et semper vt et hactenus ad commissiones nostras, aut Camerae Nostrae erogari debebunt.

Decime autem quae et hactenus solebant ad intertentionem Arcis Saaros, et Ciuitatis nostrae Cassouiensis locari, vt antea, locari debebunt.

Digitized by Google

In educillatione autem vinorum ex prouentibus Episcopatus prouenientibus, quae vel in bonis proprijs eiusdem Episcopatus, vel inter praefatos Cumanos et Philisteos, vel inter dediticiorum oppidorum, et villarum colonos educillabuntur, talis ordo obseruari debebit, scilicet vt precium huiusmodi vinorum educillatorum exigatur, Et illae pecuniae per Episcopum medio saepe fati provisoris et Rationistae Nostri in tres partes aequales diuidantur. Quarum unam partem Episcopatus pro se accipiat, Altera vero et tertia pars, prout superius ordinatum est, erogari debebunt, Et hoc idem fieri volumus de omnibus rebus, quocunque nomine vocitentur, quae ex proprijs Episcopatus prouentibus prouenirent, et in praefatis locis diuenderentur.

Pactationes quoque bonorum occupatitiorum seu dediticiorum, vt Debreczen et aliorum, quae essent, vel fierent, ad manus Rationistae Nostri administrentur, penesque instructionem, per nos sibi datam, simul cum alijs prouentibus nostris, cum scitu prouisoris erogentur.

In omnibus denique prouisor ipse et Rationista noster bonam ac mutuam habeant correspondentiam, vt commodius singula exesequi possint. Quo autem omnia negotia eo rectius, fideliusque curentur, Ipse Episcopus super omnes intendere debebit. Provisor quoque ac Castellani cum gentibus ipsi Rationistae nostro adiumento esse debeant, vt Eorum auxilio prouentus nostros exigere possit, ac valeat. Et quia pro temporum hoc praesenti, et quidem periculoso statu, necessarium est, vt quilibet Castellanus, pro defensione, et conseruatione arcis sub se centum equites,

Digitized by Google

et centum ac quinquaginta pedites, habeat. Ideo hic numerus, vsque ad tempora pacatiora in arce integerrime conseruetur. Quibus praemisso modo, partim ex tertia parte prouentuum Episcopatus ipsius, partim ex subsidio publico, et alijs prouentibus nostris in quemlibet mensem solutio fiat. Qui quidem gentium numerus, atque etiam expensae tempore paccatiori diminui postea poterit. Casu vero, quo arx ipsa Agriensis, obsideretur, vel saltem suspicio obsidionis illius immineret, nos tempestiue de maiori praesidio in arcem ipsam inponendo prouidere volumus, vt ea bene sit prouisa. Similiter etiam Bombardariorum bombardas, globos et pulueres sufficientes in arcem ipsam, et nunc, et postea tempore maioris neeessitatis dabimus. Praeterea cum rebellium nostrorum in partibus illis temeritas a certis iam annis adeo contumax fuerit, vt rebelles ipsi ad diripiendas, et pro se violenter exigendas decimas ac alios prouentus dicti Episcopatus Agriensis manus suas imponere non sint veriti, si quis in posterum quoque ad decimas et prouentus ipsius Episcopatus violenter manus suas imposuerit, ac praedicti ducenti equites ad eas exigendas non suffecerint, Nos sicuti etiam alioqui ex officio nostro Regio ad id tenemur plures gentes dabimus, et mittemus, quarum praesidio Et Capitaneorum quoque nostrorum tam Generalis quam Supremorum auxilio Decimae, et proventus Episcopatus ipsius integre exigi et percipi poterunt. Super quibus omnibus praemissis per nos, et per nostros omnino obseruandis, Eundem Dominum Episcopum assecuramus, et certificamus, in Verbo Nostro Regio. Harum nostrarum vigore et testimonio Litterarum. Datum pra-

Digitized by Google

gae vigesima octaua die Decembris. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Septimo.

Egykoru másolatból, melynek hátsó üres lapján Verancsics kezétől olvasható, — felül: Ab Episcopo accepta 11.. — alul: Transactio Maiestatis Caesareae cum Episcopo Agriensi Verancio de statu Episcopatus Agriensis. — A nemzeti muzeum kéziratai között 1681. fol. lat. szám alatt, a II-dik kötetben.

XXIV.

Nos Maximilianus dei gratia Rex Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod quum administratio honoris Comitatus Borsodiensis, qui iam inde a certis annis legitimo Comite vacauit ex annuentia et permissione Sacratissimae Caesareae et regiae maiestatis, domini et genitoris nostri observandissimi, ad Arcem Episcopatus Agriensis fuerit possessa, Nos eandem authoritate eiusdem Sacrae Caesareae et regiae maiestatis, simul cum suis solitis Jurisdicionibus, priuilegijs, vtilitatibus et emolumentis, Reverendissimo Anthonio Verantio, Electo Episcopo Agriensi et Consiliario dictae Caesareae et regiae maiestatis, Durante eiusdem suae maiestatis beneplacito, dan-

Digitized by Google

dum duximus et conferendum, talj modo quod omnibus ex aequo Judicium et Justiciam, citra personarum delectum administret, omnes status et ordines, qui in praedicto Comitatu sunt, in Juribus et libertatibus suis, conseruare debeat et teneatur, attendatque et inuigilet, ut omnes et singuli prouentus, Camerae regiae, de eodem Comitatu prouenire debentes, dictae Caesareae et regiae maiestati, et ad eam Cameram suae Maiestatis, fideliter administrentur. Et quod mandata regia et ipse obseruet, et ab omnibus in eodem comitatu existentibus obseruari faciat, Inimicis suae maiestatis resistere, et cum Amicis amiciciam seruare, Denique omnia ea, quae officij sui sunt, ratione huiusmodi honoris comitatus, fideliter semper et diligenter exequi debeat. Immo damus et conferimus, per praesentes. Ideo vos vniversos et singulos Egregios et Nobiles, ac alterius cuiusuis status et condicionis homines in praedicto Comitatu Borsod commorantes, harum serie, hortamur, et Nichilominus authoritate premissa, prefatae S. Caesareae et regiae Maiestatis, vobis committimus et mandamus, ut a modo imposterum, prefatum Anthonium Verancium, durante ut premissum est, suae maiestatis, [1]) pro vestro comite tenere, et recognoscere, eiusque Jurisdicioni parere, Judicioque astare, ac in omnibus licitis honestisque et consuetis rebus, Necnon in his eciam que saepedictae Caesareae et regiae maiestatis, et nostro nomine, uobis facienda commiserit, Eidem obedire et obtemperare debeatis et teneamini, Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutis, Datum Viennae die quinta

[1]) Kimaradt: ‚beneplacito.'

Digitized by Google

mensis Aprilis, Anno domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Octauo.

Maximilianus m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.
Joannes Listhius m. p.

XXV.

Georgii Draskovich electi Quinqueecclesiensis, qua Protonotarii Transumtio litterarum Capituli Albensis testimonalium super promotione Antonii Verancii ad presbyteratum, feria III. in festo conceptionis B. V. M. anno 1551 datarum. Dat. d. 20. Augusti 1558. Membrana sub authentico. Kovachich, Script. Min. II, 400. l.

Digitized by Google

Digitized by Google

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	V
I. Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislai filius	1
II. Az Landorfejírvár elveszésének oka e vót és így esött . . .	121
III. Az császár ellen való conjuraciónak kinyilatkozása . . .	187
IV. Bornemisza Tamás budai polgár	193
Toldalék.	
I. Levelek	205
II. Vita Petri Berislavi Joanne Tomco Marnavich authore . .	217
III. De Siculis Transsylvaniae	283
IV. Del re Matthia	291
V. Deditio Albae-Regalis	297
VI. Oklevelek a Verancsicsok történetéhez. Második közlemény	307

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google